Je zou het na al die wederopbouw nu niet meer zeggen, maar "oons dörpke Well" is in de laatste wereldoorlog zwaar beschadigd geweest. In de dorpskern heeft men bijna dag en nacht, drie maanden lang, bang in de kelders geleefd. Het was midden winter en hoog water. Men moest met handpompen, soms zelfs met emmers de kelders droog zien te houden. Naast Duitse soldaten vielen er ook Wellse doden en diverse gewonden. Of dit allemaal nog niet genoeg was moest men begin januari 1945 evacueren naar het noorden; hoofdzakelijk naar Groningen. Na een verblijf van 4 maanden kwam men in mei terug in een totaal kapot gebombardeerd en leeggeplunderd spookdorp. Met man en macht en met hulp van heinde en ver werd de wederopbouw ter hand genomen. 10 jaar later was Well weer grotendeels in zijn lieflijke staat hersteld, weliswaar met verlies van diverse markante mooie panden die niet meer gerenoveerd konden worden. Het leed dat men geleden heeft blijft bij diegenen die het allemaal meegemaakt hebben nog als een barre herinnering achter.
De evacuatie heeft er wel toe bijgedragen dat er veel meer begrip is ontstaan voor de cultuurverschillen tussen het protestante en katholieke geloof. Tot op heden zijn er dan ook nog diverse goede relaties met de mensen uit het noorden.

Jacques Haumann

Well in de Tweede Wereldoorlog

Jacques Haumann

Well in de Tweede Wereldoorlog

Het lief en leed dat de Wellse mensen meemaakten in de oorlogsperiode

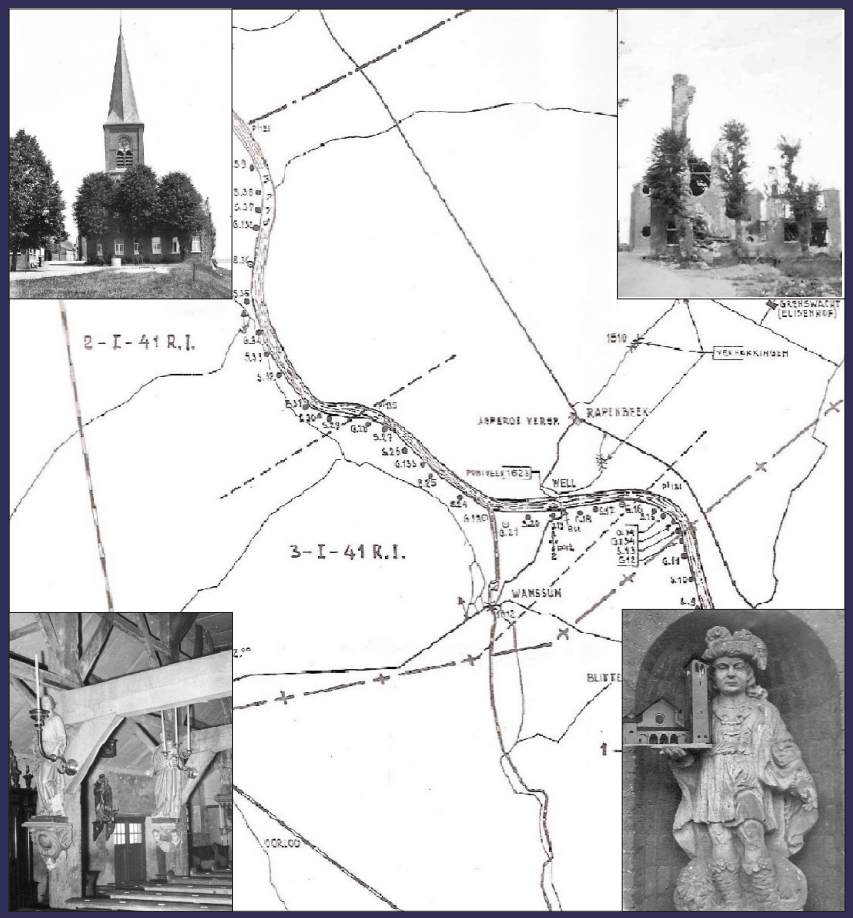

Well in de Tweede Wereldoorlog

Well in de Tweede Wereldoorlog

Well in de Tweede Wereldoorlog

Jacques Haumann

Venray, februari 2008
2e druk, april 2008
3e druk, juli 2008

Colofon: **Well in de Tweede Wereldoorlog**

Het lief en leed dat de Wellse mensen meemaakten tijdens de oorlogsperiode

Tekst: Jacques Haumann
Vormgeving: Jacques Haumann
Foto's: Michel Stevens blz. 12(4), 217, 221(1,2,6)
Theo Laarakker: blz. 41(2), 50, 219(6), 220(6,8), 221(4,5), 229(3x), 262
Kerkarchief St. Vitus: blz. 130, 223(5,6), 224(3,6), 225(1,4), 227(1,4), 240, 253(1), 261(4x)
Nico Sijberts: blz. 11(1), 12(1,2,3), 29, 41(1), 56, 86, 89(2), 90, 105, 216(2), 219(2,5) 220(2), 221(3,7) 215(5), 222(2,3,5,7), 223(1,2,3,4,7,8),224(1,2,4,5), 225(2,5), 226(1,3,4,5,7,8), 227(1), 250(2x), 263
Liberty Park: blz. 27, 69, 101, 111, 114, 115, 119, 155, 195, 216(1)
Overige: Eigen/ geinterviewde mensen
Documenten: MN: Maas en Niersbode, PM: Peel en Maas, Dgbd: Dagblad voor Noord-Limburg
HARK: Lucie Thissen
Overige: Gemeente Bergen, tenzij anders vermeld
Druk: NLW Grafisch
Datum: 2008
CIP-gegevens:Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
onder trefwoord: Tweede Wereldoorlog, Well, Streekgeschiedenis
NUR-code: 689 ISBN: 978-90-812821-1-6
De realisatie van dit boek werd mede mogelijk gemaakt door:

Koppes Group BV Bergen
Tankstation De Wellsche Hut
Café - Restaurant „Vink
MTS Haumann- Verhoeven
VOF SPAR WELL
GÉ EN MARIAN SCHOESTER
Roodbeen Groenvoorzieningen
Aannemerscombinatie Well-L.
BETON-, METSEL- EN TIMMERWERKEN
Stichting Vrienden van de Maasjoerts
Gemeente Bergen
Bakkerij Smits
Handelsonderneming Haumann
SIMONS
RAMEN - DEUREN - SERRES
Kunststof Aluminium & Glas
Gramsen Landtechniek
Laarakker Groenteverwerking
rekafa
Cafetaria de Ster
LINDEN
GROTESTRAAT 96
WELL (L)
Vissers vof glas- en schilderwerken

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/ of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij electronisch mechanisch, door middel van druk, fotokopieën, microfilm, opnamen,op op enige andere manier zoals diskette, cd-rom e.d., zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Voorwoord

Vóór U ligt het boek **" WELL IN DE TWEEDE WERELDOORLOG ",** dat bij vele, vooral oudere dorpsgenoten heel wat herinneringen zal ophalen. Ook bij mij... en hoewel ik op de bewuste vrijdag 10 mei 1940, de dag dat de oorlog uitbrak, pas 7 jaar was, (ik had een week eerder op Hemelvaartsdag mijn Eerste Communie gedaan) staat die vrijdag nog diep in mijn geheugen geprent. Díe dag, maar ook de dagen en jaren die volgden.

Het is goed dat er een boek over die tijd verschijnt, want nú zijn er nog mensen, die hun herinneringen aan die jaren kunnen vertellen. Zij hebben de oorlog zelf meegemaakt!
Het was voor sommige dorpsgenoten een tijd van verdriet, omdat ze door het oorlogsgeweld een dierbare verloren. Wij leden geen honger in Well, moesten alleen wat zuinig zijn, maar bijna iedereen in "oons dörpke Well" moest begin '45 huis en haard verlaten na maanden leven in schuilkelders. En omdat het ook nog winter was, voelde men de ellende dubbel.
Evacueren door hoog water, door sneeuw en alleen het hoognodige mee kunnen nemen.... de jongeren kunnen het zich nauwelijks voorstellen.
Vooral voor de zieken, de ouderen en de families met kleine kinderen was het een tijd om nooit te vergeten.
De ellende bracht echter ook de mensen nader tot elkaar. Je deelde met elkaar: het eten, de kleding, zelfs onderdak. Je kon iets missen. Het was een tijd van saamhorigheid.
De oorlog trof iedereen, of je nu rijk was of arm. Ik hoorde tijdens één van de interviews nog de mooie uitspraak: "D'r was gen òndersceid tusse de meense, of ze now òp kloompe of òp schoen liepe."

Bij de voorbereidingen voor dit boek werden veel herinneringen aan de oorlogstijd opgehaald, dagboeken kwamen te voorschijn en de doos met oude kiekjes kwam weer voor de dag. Soms liepen de gesprekken aan tafel hoog op: "Da's ganie waor" of: "Da's wel waor".
En zo zal het wellicht bij het lezen van dit boek ook gaan. Misschien is niet alles 100% waar of misschien liep het in het Knikkerdorp, op de Kamp en in de Bosserheide net iets anders dan in het Wellsmeer, de Halve Maan, de Vissert, in het dorp of één van de andere buurtschappen.
In ieder geval heeft Jacques Haumann, oud-Wellenaar en schrijver van dit boek veel speurwerk verricht om alle verzamelde gegevens bij elkaar te sprokkelen. Mede dank zij de hulp van velen heeft hij het oorlogsverhaal op papier kunnen zetten.
Hopelijk brengt het boek "Well in de Tweede Wereldoorlog" de mensen weer wat dichter bij elkaar. Want wie wilde er eigenlijk oorlog? Wij niet, de bevrijders niet, maar ook niet de gewone soldaten, de bezetters, die vaak tegen wil en dank onder de wapenen werden geroepen.
De wereldvrede, waar iedereen naar smacht, begint in je naaste omgeving.

Toch heeft ook het verleden waarde, want: Zonder verleden géén heden en zonder heden géén toekomst.
Hopelijk krijgt dit boek een plaatsje in veel gezinnen. In ieder geval zeker bij de Stichting Archief Well e.o.

Mia Ummenthum-Coppers

Well, februari 2008.

Dörpsgenote,

Bì-j ‘t laeze van dit boek mòtte òw vurstelle, wat ge òw aegelek ganie vur “kunt” stelle:

Oons moj dörpke Well ien den oeërlog zwaor getroffe, alle huus en gebouwe kepot geschote, alles weggeháld, oeërlogslachtòffers, 3 à 4 mónd gen ienwoeëners, 'n aecht spoeëkdörp.
Mar ok 'n dörp dat’r nor 60 jaor wer uutziet as nì-j.

Jacques Haumann

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Ten geleide

1 Well vóór de Tweede Wereldoorlog 11
2 Mobilisatie 1939 15
3 De inval op 10 mei 1940 23
4 De "stille" oorlogsjaren vanaf mei 1940 tot oktober 1944 31
5 De granatenperiode vanaf 12 oktober 1944 tot begin januari 1945 83
6 Evacuatie begin januari 1945 157
7 Bevrijding in Overijssel-Drenthe-Groningen..... 195
8 Terugtocht van de evacuatie 205
9 Thuiskomst in Well 211
10 Bevrijdingsfeest in Well 229
11 Hulpacties 233
12 Het eerste jaar na de oorlog 245
13 De wederopbouw 259
14 Oorlogsliedjes en versjes 271
15 Samenvattingen van de bijgehouden/ achteraf geschreven dagboeken 287

Nawoord 289
Geraadpleegde bronnen 291

Bijlagen:
1 Wereldwijd verloop van de Tweede Wereldoorlog 294
2 Kroniek van Well tijdens de Tweede Wereldoorlog 295
3 Wellse oorlogsslachtoffers/ -gewonden..... 298
4 In Well gesneuvelde militairen 300
5 Inlevering radiotoestellen 301
6 Bunkers, loopgraven en versperringen bij Daemen 302
7 Evacuatieadressen in het Noorden..... 303
8 Kalender 1944/ 1945 304

Ten geleide

In de loop der jaren zijn er in de regiodorpen verschillende boeken verschenen over het oorlogsgebeuren van de Tweede Wereldoorlog. In 1965 is in Well een boekje uitgegeven "Sint Rochus Kamp Well" waarin door Jan Daemen verslag gedaan wordt van de oorlogsperiode.
In de loop der jaren is er echter nog veel documentatiemateriaal aan foto's en documenten beschikbaar gekomen. Reden voor mij om dit allemaal eens te verzamelen, op te tekenen en als een uitgebreider boekwerk uit te geven.
Er is hierbij gebruik gemaakt van 10 dagboeken van Wellse mensen. Helaas zijn er ook nog enkele dagboeken verloren gegaan. Een tweede belangrijke bron van informatie zijn de ca 40 gehouden interviews met Wellse mensen tussen de 70 en 95 jaar. Hierbij moest ik constateren dat dit eigenlijk minstens 10 jaar geleden had moeten gebeuren. Veel mensen die de Tweede Wereldoorlog meegemaakt hebben zijn namelijk in deze jaren gestorven. Bij elk gehouden interview bleken er telkens weer een aantal nieuwe en voor het boek interessante belevenissen naar voren te komen.
Frappant is ook dat ondanks het feit dat er in de Wellse bombardementsperiode geen telefonische communicatie was, men toch vrij goed op de hoogte was van het oorlogsgebeuren. Men wist welke Duitse steden er gebombardeerd werden, wat er zoal aan granaten in de regio viel en wie er gewond of oorlogsslachtoffer was geworden.

De opgenomen gedeelten van de interviews zijn letterlijk weergegeven en als het kon zijn de opgenomen verhalen geverifieerd, maar dit is vanwege de weinige nog in leven zijnde mensen die de oorlog meegemaakt hebben maar zeer beperkt mogelijk geweest.
Het is tenslotte alweer ca. 65 jaar geleden. Veel mensen hebben een deel van de verhalen gehoord van hun ouders en dat is toch net iets anders dan zelf beleven en zelf meegemaakt hebben. Ook is het natuurlijk zo dat een zelfde voorval verschillend beleefd wordt. Getracht is in ieder geval alles naar waarheid op te tekenen, maar het zal zeker zo zijn dat dit niet volledig gelukt is.
Het is alles bij elkaar toch een lijvig boek geworden. Bijna alle vertelde anekdoten zijn dan ook opgetekend en het zou toch zonde zijn voor het nageslacht om dit niet te doen.

U zult in de dagboeken vaak tegenkomen dat men, naast eten, veel bezig is met het kerkelijk gebeuren. Met de H.Mis, want er werd veel gebeden, rozenkrans na rozenkrans. Vergeet daarbij niet dat de mensen in de periode vanaf september 1944 erg bang waren, veel meemaakten, er naast Duitse soldaten ook burgers getroffen werden door het vele granaatvuur van de Engelsen en de mensen in die tijd veel geloviger waren dan nu. Zeker voor die tijd gold: Nood leert bidden.

Een niet al te makkelijk aspect van de Tweede Wereldoorlog is het NSB-gebeuren. De geïnterviewde mensen vertelden uitgebreid over wat zij er van mee gemaakt hadden. In Well viel dit gelukkig

erg mee. Omdat het toch een stukje geschiedenis is zoals de dorpelingen het in die tijd meegemaakt hebben, zijn de betreffende belevenissen opgeschreven zoals ze verteld zijn. Nu kan het zijn dat e.e.a. na 65 jaar toch nog gevoelig ligt voor de nabestaanden en daarom zijn er in dit verband gefingeerde namen gebruikt. Formeel gezien mogen de eigenlijke namen wel genoemd worden. De Privacywet is alleen van toepassing op nog levende personen.

Ik hoop dat u zich bij het lezen, voor zover u de oorlog niet zelf meegemaakt hebt, een goede voorstelling kunt maken van hoe de Wellse mensen deze zware periode beleefd hebben. Er komen zeer emotionele stukken in voor, soms zelfs lugubere, maar dit maakt nog weer eens duidelijk hoe gruwelijk en vreselijk een oorlog kan zijn, zelfs in een dorpje als Well. Het komt overigens geheel overeen met de TV beelden die er dagelijks te zien zijn van mensen in oorlogsgebieden.

Nog een tip. Lees ook de in het boek afgedrukte documenten en krantenknipsels, want er staat interessante (Wellse) informatie in.

Rest mij nog om alle geïnterviewde mensen te bedanken voor hun spontane bijdragen, Harrie Vullings en Mia Ummenthum die het taalkundig nagekeken hebben en het Archief Well voor de speciale bijdrage.

1 Well vóór de Tweede Wereldoorlog

Well heeft een zeer rijke geschiedenis, zoals beschreven is in het boek "Well en Wee" van pastoor Th. Driessen en zoals ook gebleken is uit de gevonden voorwerpen bij het graven van de fundering van de huidige kerk en de proefsleuven op de Kamp.

1.1 Eerste Wereldoorlog

Well was/ is nog altijd een grensplaats met een grensovergang naar Duitsland.
Nederland stelde zich weliswaar neutraal op voor de WO I, maar toch waren er een heleboel militairen in Well als grensbewaking. Ze lagen in de "oude" kazerne (waar nu het dorpsplein is) die in de WO II totaal kapot gebombardeerd is. De hoogste militair, sergeant (!) Jeu Vervoort uit Venlo, lag ingekwartierd bij café Vink. Hij kreeg verkering met de oudste dochter van Vink en is er later mee getrouwd.
De Duitsers trokken zich niets aan van de Nederlandse neutraliteit en kwamen van alle kanten Nederland binnen.
In 1913 kwam de tramverbinding Nijmegen-Venlo klaar. Bij café Vink kwam een soort loswal met bijbehorende loods voor de aan en afvoer van tramgoederen. Vink zelf werd er de beheerder van. De functie was zo belangrijk dat hij zelfs een telefoon kreeg. Via die telefoon werd vanuit Nijmegen in Well de mobilisatie van Nederland afgekondigd. Vrouw Vink, die de telefoon aannam, wist niet wat mobilisatie betekende. Haar zoon Hub wist dat echter wel en moest onmiddelijk met het Wellse contigent soldaten onder leiding van de Wellse sergeant Sjang Wijenberg naar het station Oostrum afmarcheren.

1.2 Smokkelacties

Er werd voor en tijdens de WO I periode aardig wat afgesmokkeld.
De al eerder genoemde sergeant Vervoort hield bij Vink dagelijks zitting om de vergunningen van de boeren te controleren en te fiatteren (dat had natuurlijk met eerlijk delen en smokkelhandel te maken). Van bijna elke boer kreeg hij wel een pilsje aangeboden, wat zijn helderheid van denken niet bevorderde.

Ook werd er in de mobilisatieperiode flink geprofiteerd van de subsidieregelingen.
In het Wellsmeer moest men rogge in zakken scheppen voor export, want daar kreeg men in Nederland subsidie op. Ze werden daarna gelabeld en als Hollands

1916 Mobilisatiesoldaten .

De grensovergang zoals die er vroeger uitzag.

Het klooster in vroegere tijden.

Vergezicht op de molen.

1916 Groote straat

Boomplantdag op 24 maart 1927.

zaadgoed naar Duitsland gebracht. Toen ze er mee klaar waren zegt Jacob Thijssen: "Ik ben mijn " kniepmes" (zakmes) kwijt." Drie weken later komt het wel op een bijzondere manier weer terecht. Men krijgt gekleurd zaadgoed geleverd vanuit het Duitse Traktaatgedeelte, want daar kreeg men in Duitsland weer subsidie op. Bij het omschudden van de zakken komt het mes te voorschijn.

Zo werd er flink geprofiteerd bij de "traktaatgrens" met het heen en weer transport. Grad Wijers is nog een keer betrapt met zo'n dubieus transport. Hij moest zijn nieuwe

vrachtwagen een tijdlang inleveren en ging zelf de bak in.

Café Vink was in die tijd een geheime opslagplaats van smokkelgoederen en werd ook door de commiezen druk bezocht. Vrouw Vink gaf deze douaniers geregeld gratis een rondje bier, waardoor hun waakzaamheid aanzienlijk verslapte en heel wat smokkelaars de kans schoon zagen om ongezien de grens over te steken.
Het ging ook een keer goed mis waarbij Han Surgens, alias Han de Jut, verdacht werd van smokkelen en in de gevangenis in den Bosch terecht kwam. Vrouw Vink heeft hem er toen weer uitgepraat.

1.3 Devaluatie van de Mark
Na de WO I namen verschillende Wellse families Oostenrijkse “hongerkinderen”in huis. In dit verband zijn met name de families Koppers en Vink bekend, maar er zullen er ongetwijfeld nog meer geweest zijn. De kinderen kwamen vooral uit de grote stad Wenen.
Over de meedogenloosheid van kinderen gesproken: Als het bij Vink opgenomen lieve “hongermeisje”vol heimwee het bekende lied “in der Heimat, da gibt’s ein Wiedersehen”zong, zongen de Wellse kinderen “in der Heimat, in der Heimat, da gibt’s kein Fressen mehr”.

De Duitse Mark devalueerde enorm na de WO I. Voor F 0,01 kreeg men 100 Duitse Marken. Iedereen kocht het spotgoedkope Duitse bier en er werd in die tijd heel wat "afgezopen". De Wellse mensen gingen massaal naar Kevelaer en Weeze voor de spotgoedkope inkopen. Kaat Wijers en Dina Vink gingen zo ook weer eens naar Kevelaer om met hun harde Nederlandse guldens er de bloemetjes buiten te zetten. Een Duitse vrouw constateerde dat die Hollanders zich alles konden permitteren terwijl “wîj nog genne schollek (keukenschort) kunne kôôpe”. “Kôm hier vrouw” zei Kaat” dan kôôp ik dur ôw enne”. De vrouw was de koning te rijk.

1.4 Hoog water in 1926
Eind 1926 kreeg Well te maken met de grote overstroming van de Maas. Het hoogste Maaspeil sinds mensenheugenis. Zelfs in de kelders van gehuchten ver van het dorp kwam het kwelwater omhoog. Met goedvinden van de pastoor werden in dat jaar zelfs letterlijk koeien in de kerk gestald om ze voor verdrinking te behoeden. Nieuwe huizen werden vanaf toen op "hoogte" (1926) gebouwd.

1.5 Crisisjaren
De periode van 1930-1938 is bekend als de crisisjaren. Er werd in die tijd nauwelijks gebouwd en bijna alle bouwvakkers waren werkloos. Om toch nog een inkomen te hebben moesten ze naar de Werkverschaffing, waarbij je voor F 10,- per week in de Peel kon gaan spitten/ ontginnen. De boeren hadden weliswaar te eten maar zij kregen een zeer lage prijs voor hun goederen. Een ei bracht 2 cent en een big F 2,50 op. Armoe troef dus in die tijd.
In de kranten volgde men de situatie in Duitsland met zijn Hitlerbewind. Hitler die voor een enorme werkverschaffing zorgde (weliswaar voor het maken van oorlogsmateriaal) en met zijn redevoeringen praktisch de hele menigte achter zich kreeg.

1.6 Handel
Ook in Well ging het vanaf een gegeven moment een stuk beter. Dit was vooral te danken aan de relatie die men had met Kevelaer en Weeze. In Well was namelijk een flinke bloei ontstaan in de tuinbouw. M.n. de familie Simons in Well was er als eerste bij met kassenbouw en veel groen-

ten werden in grensplaatsen afgezet. Men had van oorsprong ook nogal wat familie en een kennissenkring in deze Duitse regio, hetgeen alleen maar de handel ten goede kwam.

2 Mobilisatie 1939

2.1 Oranjegevoel

Nog ver voor de Duitse inval is er een groot vreugdevuur geweest, op de berg bij de Wellse Hut. Dit was bij de geboorte van Beatrix op 31 januari 1938. Men wilde de Duitsers nog eens goed laten zien dat men in NL pro Oranje was. De jongens van Kopczinski en Mercus hadden een soort houwitser gemaakt van kachelpijpen en melktuiten waar de vlammen uitspoten.

2.2 Energievoorraad

In diezelfde periode vond men het belangrijk om te weten hoeveel liter benzine en olie er op voorraad was bij de garagehouders. Dit had een tweeledig doel. Enerzijds wist men hierdoor, als de aanvoer stagneerde, hoelang men ermee vooruit kon en anderzijds hoeveel liters in Duitse handen zouden vallen als Duitsland ons land binnenviel. Men wist dan tenminste hoeveel schadevergoeding men achteraf kon eisen. Het opnemen van de voorraad gebeurde door de veldwachter die dat dan weer netjes doorgaf aan de gemeente.

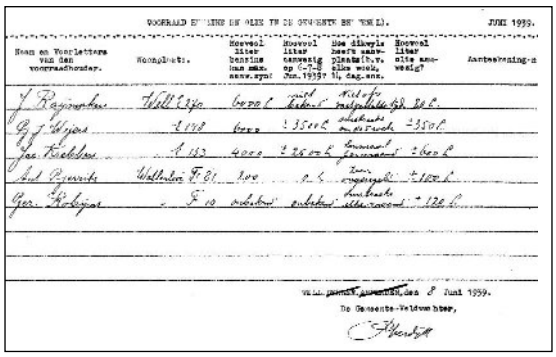
VOORRAAD BENZINE EN OLIE TE DE GEMEENTE BEUNINGEN. JUNI 1939.

Naam en Voorletters van den voorraadhouder.	Woonplaats.	Hoeveel liter benzine aan min. aanw.gr.?	Hoeveel liter aanwezig op 6-7-8 Jun.1939? M. dag.ann.	Hoe dikwijls meer aanwezig (b.v. elke week, maand, enz.)	Hoeveel liter olie aanwezig?	Aanteekening-en
J. Raymakers	Well Ezje	6000 L	[illegible]	[illegible]	950 L	
G. J. Wijers	[illegible]	7000	± 3500 L	[illegible]	± 350 L	
Jac. Krebbers	[illegible] 153	4000	± 2500 L	[illegible]	± 600 L	
Ad. Peeters	Wellsche F. 81	100	[illegible]	[illegible]	± 120 L	
Ger. Krebbers	[illegible] F. 10	[illegible]	[illegible]	[illegible]	± 120 L	

Well, gemeente Beuningen, den 8 Juni 1939.
De Gemeente-Veldwachter,

Juni 1939 Opname door P. Verdijk van de benzinevoorraad bij Raaymakers, Wijers en Krebbers. Totaal ca 7000 ltr benzine en 950 ltr olie.

2.3 Mobilisatiesoldaten

Nederland en België hadden zich weliswaar neutraal verklaard, maar men voelde toch aankomen dat Hitler ons land zou aanvallen. De grenswacht werd daarom "sterk" uitgebreid met NL-militiaren. Zo ook de Wellse overgang naar Kevelaer/ Weeze bij de Wellse Hut. In Well lagen

1939 De werkers van het Wellsmeer. Links mevr. van Ophoven (eigenaresse).

1920 De "oude kazerne".

de meeste militairen en de grenswacht net zoals bij de WO I in de "oude" kazerne. Op de kazerne stond een radiomast/ zender die bewaakt moest worden. Buiten het wacht kloppen hadden ze nauwelijks iets te doen. Tijd voor een praatje was er altijd en er werd veel gevoetbald op het voorliggende pleintje en soms wat muziek gemaakt. Zo heeft Rinus van Aerssen nog tambourles gehad van een zekere Wim Kan (niet de bekende conferencier). Ook waren er bij particulieren in de kost en ingekwartierd bij een aantal boerderijen, vooral langs de wegen richting grensovergang. Voor de jonge meiden van Well was het militaire verblijf natuurlijk kaasje en er zijn dan ook enkele Wellse meisjes met militairen getrouwd. De enige dochter van Sjang Roeffen trouwde met de protestant Nico Leeflang. Dit was niet acceptabel voor Sjang en de dochter vertrok met grote ruzie. Ze is later bij een bombardement in Venray dodelijk getroffen, terwijl ze haar kind op de arm had. Verder de dochter van Sjang Simons; Mien is getrouwd met "lange" Wim (Leereveld), Mien Manders is getrouwd met de "kleine" Charly en Ot van Soest trouwde met Chris Zoon uit Rotterdam. Er zijn er nog enkelen die kennis aan een militair kregen, maar dat is niet tot een trouwerij gekomen.

1939 De mobilisatiemilitairen die in Well lagen.

1939
Oorlogje spelen aan het Moleneind (afgekeken van de mobilisatie-soldaten).
L.: Harrie Krebbers, Ser Wijers, Frans Wijers, Pierre Krebbers, Jan Verstappen, Martien Laarakker, Jan Geurts (uit Baberich)
Zittend: Theo Krebbers, Harrie Vullings, Sjef Vullings, Sjef Vink.
NB: Naast Martien is nog een schietpaal van de schutterij te zien.

2.3 Kermis 1939
De kermis in Well was in volle gang toen de legers van Hitler op 1 september 1939 Polen binnenvielen. Er werd een algehele mobilisatie van militairen naar hun kazernes afgekondigd want men vreesde ook op niet al te lange termijn de inval in Nederland en België. Hitler had een overeenkomst gesloten Nederland niet binnen te vallen, maar men verwachtte dat hij zich hier niet aan zou houden.De draaimolen, schommels en ook de danszalen en cafés werden op last van de overheid gesloten.

Toen de Maas in de winter van 1939-1940 dichtgevroren zat, werd door het Nederlandse leger een brede sleuf in de lengterichting van de Maas vrij van ijs gehouden. Dit moest dienen als een barricade om zo de eventuele oversteek van de Maas door het Duitse leger te beletten. Natuurlijk zongen de militairen ook geregeld het lied: Rats, kuch en bonen…. Bij café Vink in de buurt hadden ze hun keuken/ bakkerij. Leo Verdijk laat weten dat de jeugd van Well daar zo vóór en na naar toe ging om een stuk kuch te halen. Niet dat de kuch lekkerder was dan het brood van bakker Janssen, maar het was weer eens wat anders.

2.4 Spionage
Je mocht al een hele tijd niet meer aan de Duitse grens komen, maar van de Duitse kant werd er wel gespioneerd. Jongens van de Hitlerjugend kwamen zo vóór en na in Well en zaten dan op de Wellse veerpont rond te kijken. Ze wisten daardoor precies waar de kazematten gebouwd werden. Aan de overkant van de Maas stonden deze kazematten en er waren schuttersputjes en loopgraven als verdedigingslinie.
Zo werd er nog meer gespioneerd. Zo'n vier maanden voor de inval kwam er geregeld een Duitse "Naturmensch" (die in Wemb woonde) op het Hollandse gebied om ganzen, vogels en andere dieren te tellen en te fotograferen. De grenswacht liet

Lfd. Nr.	Name	Vorname	geb. am	in	Wohnort und Straße	
1	van Meegen	Wilhelm	6. 7.12	Kevelaer	Kevelaer,	Knaatenstr. 5o
2	Penninge	Karl	2.12.o5	Geldern	"	Geldernerstr.15
3	Lichteveld	Johann	7. 6.o5	Walbeck	Walbeck	Sand B 46
4	Schmitz	Heinrich	1. 9.11	Kevelaer	Weeze	Gesseltweg 1o
5	Schatorye	Christian	25.11.21	Kevelaer	Kevelaer	
6	Dannissen	Anton	27. 6.o4	Duisburg	Walbeck	Pinnerstr.176
7	Thone	Joh.Wilh.	25. 8.11.	Riswick	Walbeck	Spitzfeld 1o
8	Sprünken	Jakob	6.1o.1o	Walbeck	Pont	A 28
9	Franssen	Bernhard	2o. 6.13	Aldekerk	Aldekerk	Gartenstr.1o
1o	Voss	Hermann	18. 3.11	Goch	Weeze	Keylaer 5
11	Driessen	Anton	4. 6.1o	Weeze	Weeze	Gocherstr.43
12	Theelen	Johannes	6. 7.o6	Straelen	Wankum	Nr. 167

Op 27 april 1940 kreeg de Duitse politie opdracht om de Nederlanders die vroeger in Nederland soldaat waren geweest en in Duitsland woonden "onopvallend" in de gaten te houden.
Bij de geringste spionageverdenking diende dit gemeld te worden.
NB: Hermann Voss woonde indertijd op de Haumannshoff te Keylaer.

hem zijn gang gaan, maar volgens de burgers was hij een spion. Enfin, hij zal het nodige wel in kaart gebracht hebben zodat de Duitsers bij de inval precies wisten welke obstakels ze tegen zouden komen. Ook vanuit Wellerlooi is een zogenaamde holbewoner/ kluizenaar (Theofiel Wagner) bekend die plotseling na 10 mei verdwenen was.

2.5 Versperringen

Langs de Weezerweg hadden de militairen om 10 bomen bij de Molenbeek springladingen gebonden. Bij de grensovergangen had men betonringen volgestort met beton met stukken tramrails erin om de tanks tegen te houden.
Zogenaamde "aspergeversperring". Bij de overige grensovergangen had men over de volle breedte van de weg een diepe kuil gegraven om tanks en auto's tegen te houden.
Een aantal burgers heeft meegeholpen met de opbouw van de barricades. Ze stonden hiervoor op de betaallijst van de gemeente en ontvingen voor overdag F 0,30 per uur of F 0,40 als het werk op zondag of 's nachts moest gebeuren.

Ook stond er zegge en schrijven één mitrailleur een eind vanaf de Wellse grensovergang opgesteld. Afgezet met een prikkeldraadje. Voor de 10e mei liep iedere burger er heen om een praatje te maken met de soldaat.

Dat de Duitsers vandaag of morgen een keer Nederland zouden aanvallen was voor de Wellse mensen zo klaar als een klontje. Men zag nl. heel goed de grote troepenmacht die zich vanaf maart/ april 1940 samentrok in de straten van Kevelaer en Weeze/ Wemb.

2.6 Nacht van 9 mei op 10 mei 1940 (tot 4 uur 's nachts).

Bij een aantal grensovergangen was men met het graafwerk echt aan de late kant. In de nacht van 10 mei, het was een prachtige mooie zomernacht, werden nog snel 's nachts Wellse mannen opgetrommeld door de politie om versperringen aan te brengen. Bij de grensovergang bij Laarakker werd nog met 7 man een groot gat gegraven. Maar om kwart voor vier kregen ze het bericht van de gemeenteopzichter (van den Berg) om te stoppen, want de Duitsers waren Holland al binnen gevallen. Iets soortgelijks overkwam de Wellse en Wellerlooise mannen die 's nachts nog wegversperringen aan het maken waren op de Hamert. Om vier

Resten van de "Aspergeversper--ring"op de Hamert.

Kazemat zoals die ook aan de overkant van de Maas stonden.

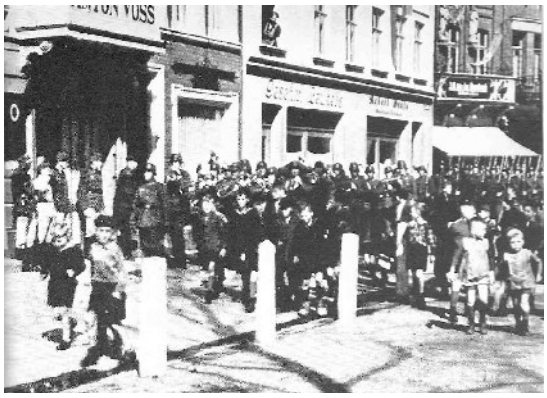

Viering verjaardag van Hitler op 20 april 1940 in Kevelaer.

Mobilisatie te Kevelaer in 1940.

uur 's nachts waren ze al weer thuis want om drie uur kwamen de Duitsers bij hen: Leute, geh' ruhig schlafen, denn das nützt zu nichts mehr, was sie noch machen. Bij Thissen de post waren ze op 9 mei aan het kaarten met de familie Schreurs. Zo vóór en na ging de telefoon en belde burgemeester Douven de stand van zaken door die hij doorkreeg van zijn gemeentewerkers. Opeens was het dan zover. "Nu is het oorlog". Maar wat is oorlog eigenlijk, men wist en besefte gewoon niet wat het inhield en wat er ging gebeuren.

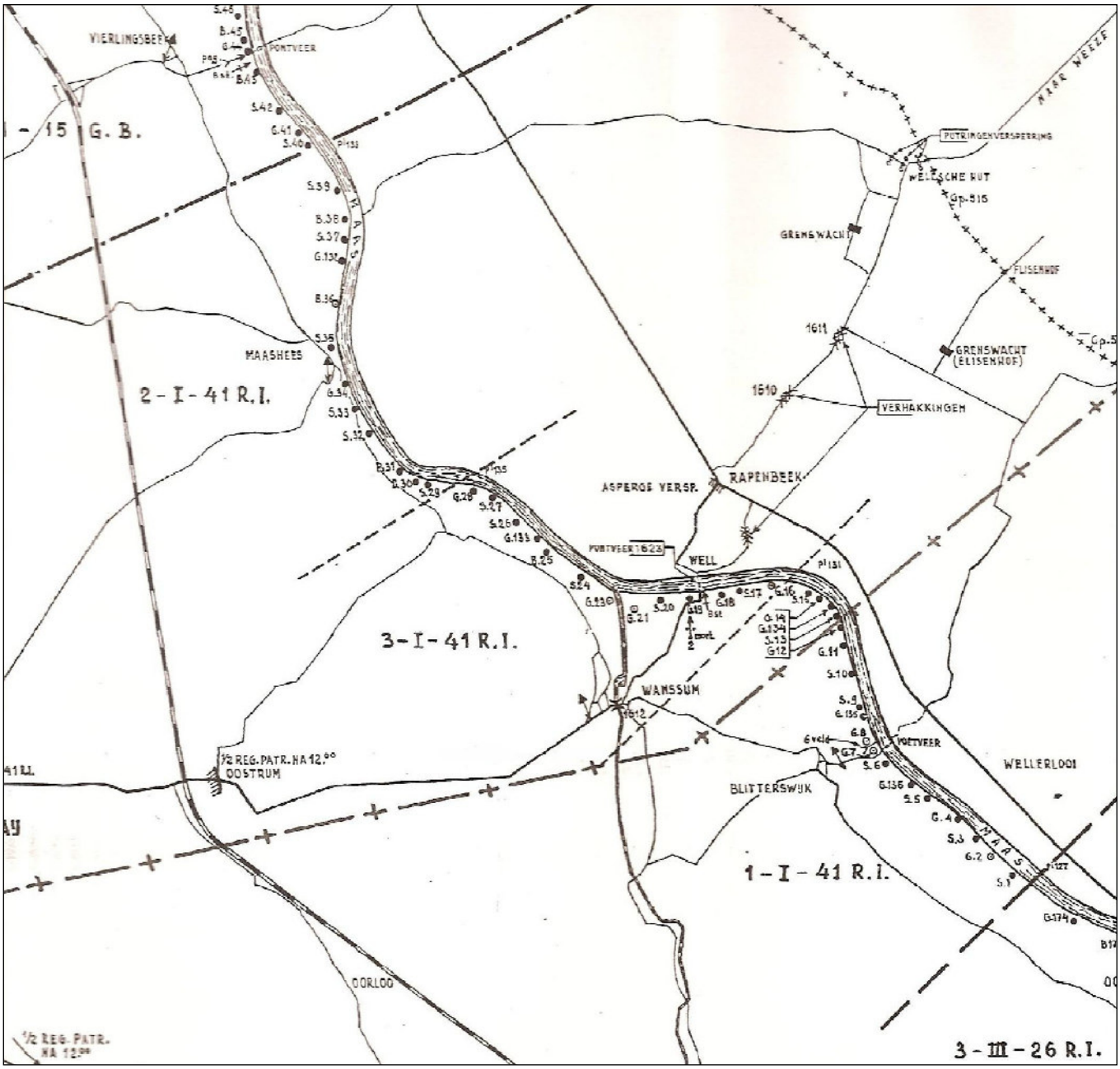

NIMH Door de mobilisatie aangebrachte verdediging van de grensovergang en de Maas.

MAASVAK I-41R.I.

B = Flankerende betonkazemat
G = Gietstalen koepelkazemat
S.= Stekelvarkenkazemat
o Kazemat voor Lichte mitrailleur
© Kazemat voor Zware mitrailleur

Tevens is te zien:
- Putringversperring aan de grens
- Verhakkingen (waar men de bomen liet springen)
- Aspergeversperring: Rijksweg en bij de brug van het kasteel (staat niet op tekening)
- Waar de grenswacht gestationeerd was

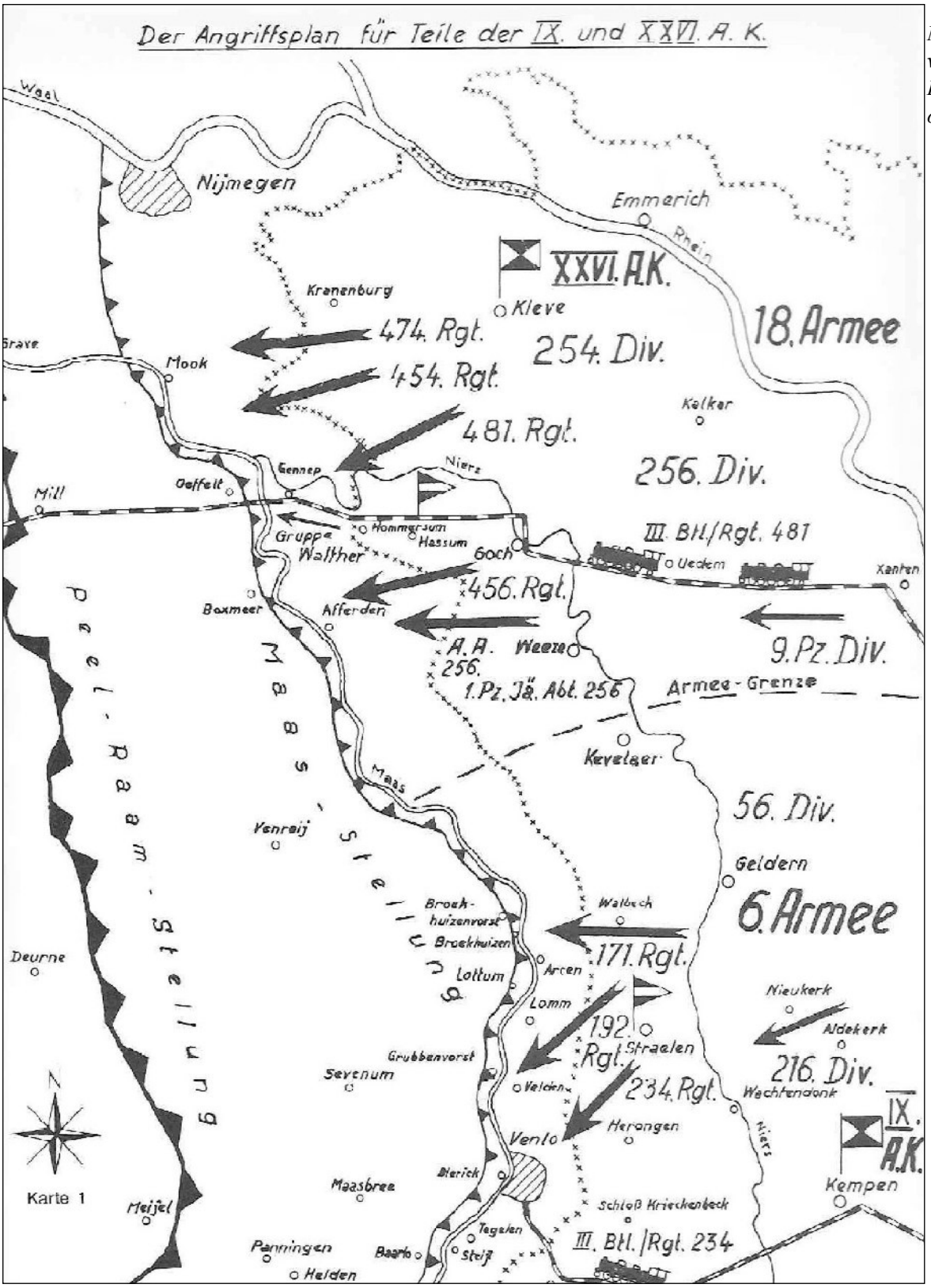

NIMH Het aanvalsplan van de Duitsers voor onze regio.

3 Inval op vrijdag 10 mei 1940

3.1 De inval
Hitler had besloten dat hij tussen 1 en 7 mei het westen zou aanvallen. Het was die dagen echter heel slecht weer en daarom werd de aanval uitgesteld naar vrijdag 10 mei. 's Avonds tevoren om 9 uur had hij de Hollandse militairattaché verwittigd van de komende aanval. Nederland en België hadden zich neutraal verklaard, maar volgens Hitler heulden zij met zijn tegenstanders.
Het was die ochtend op 10 mei heel mooi weer.
Rond half vier trokken ze in Well over de grens.Veel mensen hebben gehoord dat men de bomen langs de Weezerweg liet springen. De bomen werden met een tank opzij geschoven. De grote dwarssleuven over de weg werden snel door de Duitsers grotendeels gedicht. Ook reed men er omheen en sommige waren al door de boeren voorzien van een duiker zodat men er met kar en paard doorheen kon als men naar zijn land moest.
Alles goed bedoeld, maar zoals later zou blijken stelden alle wegversperringen niets voor.

Aan de grens in Well moest een Hollandse militair zijn motor afgeven. Hij protesteerde fel en had naar de zin van de Duitsers erg veel praatjes. Toen ze er genoeg van hadden pakten ze hem beet en werd hij midden in een mierennest gezet en door hen vastgehouden tot hij afgekoeld was.

Men werd aan de grens compleet overrompeld en alle militairen gingen op de loop. Bij Swemers in het Knikkerdorp klopten al vroeg in de morgen twee Hollandse soldaten aan en vroegen om burgerkleding. Zij waren er tussenuit gegaan omdat de Duitsers er al aan kwamen.

Alle Hollandse militairen die niet snel genoeg weg konden komen, kregen bij de boeren burgerkleren zodat ze niet meer opvielen. Hun militaire kleding werd dan in de gierkelder gegooid. Verreweg de meesten gingen er met hun boeltje vandoor over het veer naar de andere kant van de Maas. De grenswachten en marechaussees liepen eerst nog even rond in het dorp en zijn toen allen met de pont over de Maas naar de overkant gevlucht. Zij maakten de pont onklaar en brachten hem tot zinken. Tevens lieten zij enkele boten, die in Wanssum in de haven lagen, springen. Voor zover bekend zijn er nauwelijks krijgsgevangen genomen en zou er een NL-militair aan de grens gesneuveld zijn. Van de overkant van de Maas schoot overdag nog één keer een kanon en toen werd het stil in Well.
De overmacht was dan ook groot. Er trok een grote groep Duitse soldaten over de Wellse grens en er waren enkele pantservoertuigen bij en al het andere vervoer gebeurde met paard en kar. De grote troepenmachten trokken niet door Well, maar via Gennep en Venlo.
Wie er in Well meteen vanaf de grens wel bij was, dat was de reeds eerder genoemde: Naturmensch (uit Wemb). Hij wees de soldaten waar de mitrailleurspost zat. Eenmaal in het dorp aangekomen zagen de Wellse mensen veel bekenden, in uniform weliswaar, uit Kevelaer en Weeze.

Ja,ja, "Wir fahren gegen Engeland", maar ze zijn er nooit aangekomen.

Zelfs familie.
Het ging dan ook geregeld van: Hai Sjang of hallo Toon, ziede gìj d'r ok bìj? Of: Zeg Jacob, wat komde gij hier doen? Bij het kasteel aangekomen zei een van de bekende soldaten tegen mevrouw Vrede, die werkster was op het kasteel:

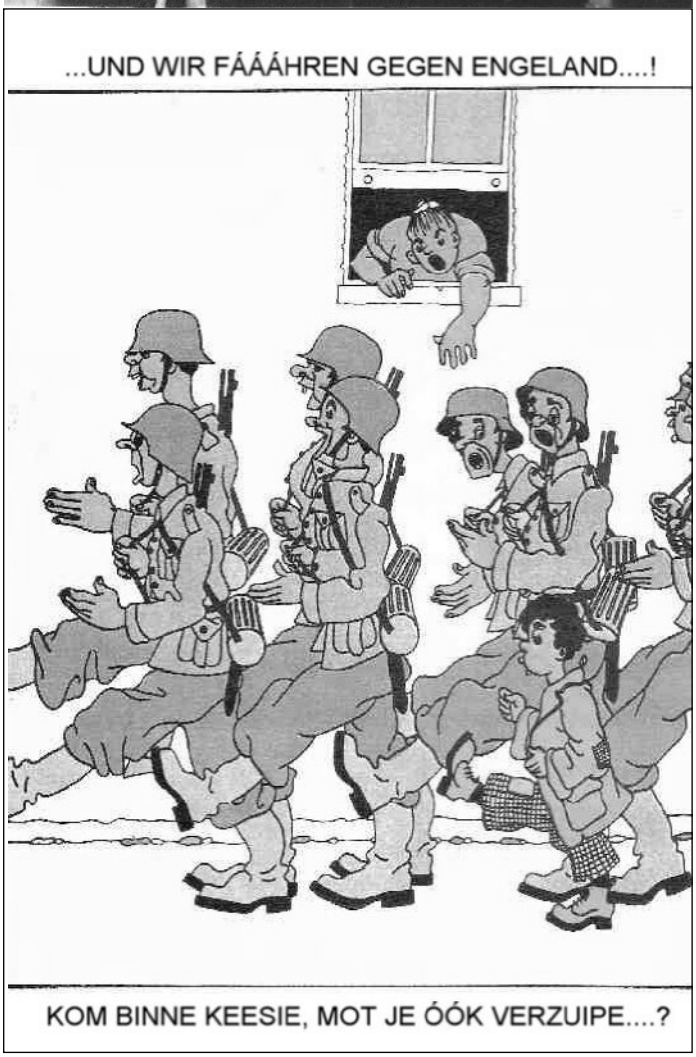

D'r gebeurt niks huur, zet de koffie mer alvast òp, dan kòmme wì-j 'm dalek wel efkes òpdrinke.
Bij Verstappen kwam een Duitse soldaat erbij staan toen ze 's morgens vroeg aan het melken waren. Doe maar rustig án huur, ik kòm ôk mar uut Wemb.
Weer anderen zeiden: Vur oons hoefde gillie nie te gón loeëpe, wì-j duun òllie niks.
De Duitse neef komt met nog enkele andere soldaten binnen bij moeder Wijers. "Zo jongens , komde gillie ons dòòdschiete? "Oh nein, Tante Kaat, wir gucken bloss wor der Ingelender sitzt".

3.2 Optimistische Duitsers
Moeder Wijers trof haar militaire neef uit Weeze en zei tegen hem: Wat wilde gillie?
Wir fahren gegen Engeland!!
Dan mòtte wel ovver het water; hoeveul vliegtuigen hedde gillie?
Unzählbahr!

"Wir fahren gegen Engeland" werd later nog veel gezongen door de Duitsers en de omstanders bromden dan op gedempte toon "plons, plons!".

De Duitsers waren al in de "overwinningsroes" en enkelen fietsten, met het geweer op de rug, wedstrijdrondjes om de verkeersheuvel voor het huis van Piet Klabbers.

Na de overwinning op Frankrijk in juni 1940 zegt een Duitse officier tegen Johanna Arts: Was sagen sie mal von Frankreich? Ze zegt schouderophalend: Ik versta geen Duits. Zegt de officier: Das werden sie aber bald lernen!

3.3 De eerste (Wellse) reacties
Het was zo hier en daar wel schrikken geblazen. Moeder Kessels uit het

Knikkerdorp ging die ochtend de koeien melken. Staat er in een keer een Duitse soldaat achter haar en maakt een paar opmerkingen. Ze was er helemaal vanaf en compleet de kluts kwijt.
Ook Jan Cornelissen -Smits schrok wel even toen hij om half zes 's morgens naar Toon Jenniskens ging om asperges te steken en zijn oude fiets af moest geven aan een Duitse soldaat.
Er vlogen al direct veel vliegtuigen/ bommenwerpers over, richting Rotterdam en de Grebbeberg. Dit werd ook gemeld via de radio. De oude vrouw Linders op de Kamp kon het niet allemaal meer begrijpen en ging onder een dikke boom zitten omdat ze erg bang was en zegt: Ik heb het er niet op, want op de radio zeggen ze dat de Duitsers met "messen smieten". De radio meldde dat het Messerschmidt vliegtuigen waren.
Het was trouwens de hele dag erg druk in de lucht. Veel mensen hebben er naar staan te kijken. De paarden en soms ook de koeien renden van schrik door de wei.

Gezegd wordt dat Pietje de veldwachter er toen niet zo makkelijk over dacht. De Wellse mensen hadden altijd wel respect voor Pietje, maar de Duitsers blijkbaar niet. Hij trok zijn revolver en richtte die op de Duitsers en riep: Zurück Sie. Maar de Duitsers zeiden: Maar Pietje wat makte mì-j now? En ze namen hem de revolver af. Als je het ludiek wilt bekijken dan zou je kunnen zeggen: Toen was Well veroverd en de overgave geregeld.

De Duitsers liepen in rijen links en rechts van de straat langs de huizen achter elkaar. Ze gingen langs de Maas liggen en hadden kennelijk de opdracht niet als eersten te schieten, hetgeen moge blijken uit de volgende anekdote.
Aan de overkant van de Maas stonden de NL- militairen boven op de loopgraven.

Fien Drissen van het veerhuis gaf hen tekens dat er Duitsers achter de Wellse kerkmuur van het kerkhof lagen, want die hadden dit blijkbaar nog niet goed in de gaten. Toen ze het begrepen kregen ze van hun officier het signaal dat ze zich een eind moesten verplaatsen. Ze komen uit de loopgraven, lopen een eind over de weg en springen weer de loopgraaf in. De Duitsers zeiden: Eigenlijk hadden we ze allemaal kunnen neermaaien. Even later had Fien het aan de stok met de Duitsers want zij hadden toch in de gaten gekregen dat zij de NL- soldaten gewaarschuwd had.

Mia Arts gaf in die tijd les aan de Lagere School te Bergen. Ze had met haar zuster

De berichtgeving van de inval van de Duitsers in het Algemeen Dagblad. Helaas zijn de krantenberichten van de Venlose Courant van deze periode door de Duitsers vernietigd.

113de JAARGANG — Nieuwe Amsterdamsche Courant — AVONDBLAD

ALGEMEEN HANDELSBLAD

Vrijdag 10 Mei 1940

Nederland in oorlog met Duitschland

België, dat ook door Duitschland is aangevallen, en ons land hebben een beroep gedaan op de Geallieerden, die hebben toegezegd alle mogelijke hulp te zullen verleenen

Grenstroepen bieden verbitterd weerstand aan IJssel en Maas

Vannacht drie uur overschreden Duitsche troepen onze grenzen, ruim een uur later bombardeerde de Duitsche luchtmacht Nederlandsche vliegvelden en te zes uur bood de Duitsche gezant te 's-Gravenhage een verklaring aan, waarbij de inzet van een Duitsche troepenmacht werd aangekondigd en elke tegenstand doelloos verklaard.

De Nederlandsche Regeering heeft deze verklaring met verontwaardiging van de hand gewezen en geantwoord, zich in oorlog te beschouwen met het Duitsche Rijk.

De Nederlandsche grenstroepen bieden aan IJssel en Maas krachtig weerstand. Vier Duitsche pantsertreinen zijn buiten gevecht gesteld, waarvan er een tegelijk met de brug over de Maas te Venlo in de lucht vloog. Bij landingspogingen in het binnenland zijn ten minste 70 Duitsche vliegtuigen neergeschoten. Van verschillende plaatsen komen berichten, dat de Duitschers Nederlandsche krijgsgevangenen als dekking gebruiken.

Te vijf uur in den ochtend kon het Algemeen Hoofdkwartier reeds melden, dat onze weermacht en afweer paraat waren en de inundaties zich volgens plan voltrokken.

De Opperbevelhebber heeft een verordening uitgegeven, waarbij het alle Duitschers of vreemdelingen van Duitsche afkomst verboden is zich in Nederland op straat of weg te bevinden.

Voorts heeft de Opperbevelhebber „Het Nationale Dagblad", „Volk en Vaderland" en „Het Volksdagblad" verboden, en een waarschuwing gericht tegen de burgerbevolking om zeer wantrouwend te staan tegenover radioberichten en strooibiljetten, die gewag maken van staken van het Nederlandsch verzet of van onderhandelingen met den vijand.

Volgens berichten van Reuter en Havas zijn in België het militaire hospitaal te Antwerpen verwoest, verscheidene huizen te Brussel door bommen vernield, het station Jemelles in vlammen gezet en het vliegveld Evere door Duitsche vliegtuigen met bommen bestookt.

Een Fransch leger rukt reeds op, ten einde België hulp te verleenen. Ook Britsche troepen zijn onderweg.

Koning Leopold van België heeft het opperbevel over de Belgische troepen overgenomen.

De ministers v. Kleffens en Welter zijn naar Londen vertrokken voor overleg met de Geallieerden.

In Amerika heeft het nieuws van den Duitschen inval een diepen indruk gemaakt.

PROCLAMATIE VAN H. M. DE KONINGIN

Mijn Volk,

Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in den afgeloopen nacht door de Duitsche weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied gedaan. Dit niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien zoolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldelooze schending van de goede trouw en aantasting van wat tusschen beschaafde staten behoorlijk is.

Ik en Mijn Regeering zullen ook thans onzen plicht doen. Doet gij den uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt.

Wilhelmina

Mien, die in Afferden les gaf, afgesproken dat ze direct naar huis in Well zouden gaan als de oorlog uitbrak. 's Morgens om 4 uur fietste Mia vanuit Bergen, waar ze in de kost was, via de Rijksweg naar huis. De Duitsers liepen al over de weg en keken haar na en zeiden: Was ein schönes Mädel? Maar zij riep tegen hun: Jullie rotmoffen, rot op. En toen kwam er geen reactie meer. Thuisgekomen zaten ze daar al in de kelder omdat ze bang waren dat er in Well een flinke schietpartij zou volgen.

Een anti-Duitse uitspraak van Thei Derks: “Gen zaod most d’r van ôverblieve, van die Pruusse”.

3.4 De eendaagse evacuatie

Rond 6 uur 's morgens kwam de veldwachter vertellen dat de hele dorpskern moest evacueren. Men verwachtte dat er alsnog overdag flink gevochten zou gaan worden met de Duitsers aan de oostkant en de NL-militairen in de loopgraven aan de westkant van de Maas. Er werd snel het hoognodige bij elkaar gepakt en op de fiets of hondenkar geladen. De meesten kwamen in de Bosscherhei terecht bij Thei de Riet, anderen in het Knikkerdorp, op de Kamp, in het Leuken en velen van het Moleneind trokken naar de Halve Maan. Bakker Janssen trok naar zijn familie in de Bosscherhei. Een Duitse soldaat zei tegen hem: Vadertje, vadertje, wor gódde toch hin, got toch nor huus, d'r gebuurt niks. Sommige mensen gingen overdag terug om thuis even een kijkje te nemen of er niets weggehaald werd. Anderen gingen terug om de boel op slot te maken. Maar de Duitsers hebben die dag in Well niets meegenomen, geen vlees, geen kleding en ook geen andere spullen. Dit ondanks het feit dat er geen enkele deur gesloten was geweest.
De hele dorpskern vertrok behalve de mensen uit het klooster die niet hoefden te evacueren.

Het is allemaal voor niets geweest. In Well is nauwelijks een schot gelost. Om 10 uur 's morgens waren de Duitse militairen al in Oostrum. Ze trokken massaal over de veerpont.
Mien Arts, die wat later vanuit Afferden op de Kamp aankwam, waar de overige dames Arts geëvacueerd waren, wist al te vertellen dat de Duitsers de brug van Gennep in handen hadden en dat er een groot gebied aan de andere kant van de Maas omsingeld was.
Om 5 uur 's middags kwam het bericht dat er in Well nauwelijks een schot gevallen was en de Duitsers al ver over de Maas waren. Na de ééndaagse evacuatie ging de hele meute toen weer huiswaarts.

Het weer was de hele dag prachtig. Overdag kwamen colonnes langs, te voet, te paard en zeer velen op de fiets. Wat later in de middag ook motoren met zijspan, jeeps, pantserwagens, tanks en kanonnen. Van deze laatste werden er vele getrokken door paarden. Enkele zware kannonnen werden getrokken door vier paarden. Dit was zelfs heel mooi om te zien want de paarden waren mooi opgetuigd. Het motorisch gedeelte dat in Well over de grens kwam trok over de Rijksweg richting Nijmegen. De infanterie ging wel over het veer.

De Duitsers hadden de wegversperringen al heel snel geruimd.

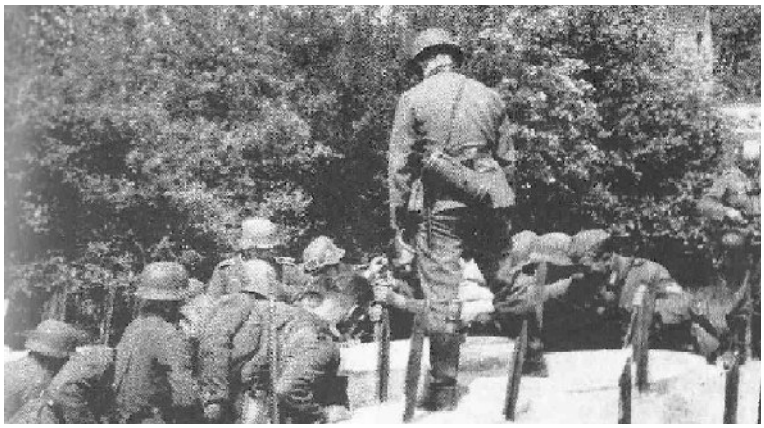

Daags na de inval doet meester Schreurs de voordeur open. Er komt net een Duitse officier langs en die zegt: Guten Morgen, Herr Lehrer. De meester maakt de deur met een klap dicht en is helemaal over zijn toeren. Hij dacht dat de Duitser hem een of andere poets wilde bakken.

Enkele dagen later stopt er laat in de middag bij de familie Vink, Wellsmeer, een motor met zijspan en de Duitse soldaat die vroeg: **Wo ist die Wilhelmientje?** (ze was op 13 mei naar Engeland gevlucht). Maar bij Vink wisten ze niet eens dat ze gevlucht was.

De smederij van Krebbers stond in die tijd tegen de Molenberg aan, met nog een schuur erachter.
Weken lang kwamen er Duitsers langs, velen te paard en met vrachtwagens. Een groep die de weg vroeg richting Nijmegen werd door Hanna Cox (hun dienstmeid) richting Venlo gewezen. 1,5 uur later kwam de groep terug. Wo ist das Mädel dass uns nicht den richtigen Weg gesagt hat? Das Mädel was natuurlijk al lang weg.

De Wellse mensen die langs de Duitse trekroutes woonden hadden de vele militairen wel gezien, maar velen in het buitengebied hadden die hele dag geen Duitser gezien.
Voor de jeugd was het een geweldige dag. Men hoefde niet naar school en er was wat sensatie te beleven in het normaal stille dorp. Al dat Duitse militair transport was wel zeer interessant om voorbij te zien komen. Er was enkele dagen geen school, maar de mensen pakten heel snel hun dagelijkse gang weer op. Na een paar dagen ging het gewone leven weer verder.

Duitse motor met zijspan zoals ze ook in Well over de grens kwamen.

De "Pruus"te paard

Toelagen voor inkwartiering

Stafofficieren	1	RM
Overige officieren	0.70	RM
Staffeldwebel	0.70	RM
Feldwebel	0.60	RM
Unterfeldwebel	0.50	RM
Gefr. en soldaten	0.40	RM
Pferden	0.30	RM
Geschäftzimmer	0.80	RM
Waschlokaal en Arrestantenlokaal	0.50	RM

Vergoedingen worden alleen toegekend indien een bed of stroo aanwezig is, alles zonder vergoeding.

GENNEP, 15 MEI 1940

MN 18-5-1940. Een van de eerste bekendmakingen na de inval.

MN 22-5-1940. Wekelijks werden er nieuwe Bekanntmachungen en Verordnungen bekendgemaakt.

3.5 Verorderingen
Er werd in mei door de Duitsers meteen een "Sperrstunde" vastgesteld; na 11 uur niet meer op straat.

De Wellse mensen hadden voor de inval een goede relatie met de Duitsers uit Kevelaer en Weeze. Maar na de inval was deze toch wel wat minder. Men was anti alles wat met Hitler en overheersing te maken had, hetgeen moge blijken uit het volgende voorval. Mia Arts had vaker gedanst met een Duitser uit Weeze die bij de grensdouane was. Met Pinksteren stond hij in een prachtig officiersuniform aan de kerk om haar af te halen. Ofschoon ze eertijds best genegenheid voor hem getoond had keek ze nu compleet naast hem heen en liet hem faliekant stikken. Ze is in de latere oorlogsjaren verliefd geworden op Toon Kortooms en er na de oorlog mee getrouwd.

3.6 OZO
Op een goede zondagmorgen stond met grote letters op straat gekalkt: **OZO**

Bekendmakingen

Rijks- en gemeentepolitie blijven in functie, zodat men aan deze personen algehele gehoorzaamheid verschuldigd blijft.

Voor het verkrijgen van meel, graan en benzine moet men zich vervoegen bij het gemeentehuis

De cafésluiting is vastgesteld op 9 uur.

Het gebruik van de Duitse tijd is verplicht

Indien luchtgevaar dreigt volgen drie korte stoten op de sirenen; het einde wordt bekend gemaakt door een lange stoot.

De Mark is naast den gulden wettig betaalmiddel en moet van Duitsers en Nederlanders geaccepteerd worden. Echter geen Rentemarken doch Reichskredietkassenscheine. Munten alleen beneden de Mark

Verkoop aan militairen alleen à contant. Grote bestellingen alleen te verstrekken op bons van den Ortskommandantur.

Na de hoogmis worden de op de weg gekalkte leuzen bekeken door: Sjang Simons, Jo Thissen, meester Vullings, Handrie Reiniers,Hans van Sas, vrouw van Sas, Sjang Peters, Toon Kopcinski

(Oranje Zal Overwinnen), **OB** (Oranje Boven), **W** (Wilhelmina), **LLOK** (Lang Leve Onze Koningin). Het was waarschijnlijk op de weg gekalkt door de schilder Harrie Kwanten, die zoiets wel durfde. Het stond bij de familie van Sas voor de deur. Alle mensen die uit de kerk kwamen hebben het gezien. Het moest direct verwijderd worden. OZO stond ook voor **Onze Zuurkool Overheerlijk**, maar dat accepteerden de Duitser niet.

3.7 Enkele dagen na de inval

Er verbleven enkele Duitse militairen in de dorpskern van Well en een stel lag in de enveloppenfabriek (huidige woning van Sef Vink).
Een maand na de inval kregen de Duitse soldaten natuurlijk ook interesse in de Hollandse meiden. Als ze over straat liepen en een Wells meisje achter het raam zagen staan, vroegen ze: Gehst du mit spazieren? Niks d'r van zei de moeder dan en je werd teruggetrokken van het raam.

De Duitsers konden vanaf het begin al van alles gebruiken. Voor de oorlog had Nederland voor zeven jaren aan voorraad opgeslagen. Het meel dat in het Boerenbondsgebouw lag was binnen enkele dagen compleet weggehaald.

Ofschoon Nederland zich na enkele dagen overgegeven had en het normale leven weer snel opgepakt werd, wist niemand wat er nou precies ging gebeuren. Iedereen was toch een beetje bang. "Wij Wellse burgers hadden niets en de Duitsers liepen allemaal met een geweer rond".

Hitler had de Joden de schuld gegeven van de oorlog en de Duitsers waren dan ook sterk anti-Joods. Gelukkig waren er in Well geen joodse bewoners, zodat men

WELL.

De nieuwe marechausseekazerne. — Naar wij vernemen is de nieuwe marechaussee-kazerne thans zoover gereed gekomen, dat ze dezer dagen in gebruik genomen is kunnen worden.

Het prachtige nieuwe gebouw, gelegen nabij de tramhalte, is ongetwijfeld een aanwinst voor ons dorp.

De veerpont gelicht. — Dezer dagen is vanwege den Rijkswaterstaat de groote motorveerpont, die in den morgen van 10 Mei is gezonken, gelicht. De pont, welke op den loswal is neergezet, zal ter plaatse voorloopig worden gedicht, waarna ze naar een werf zal worden gesleept, om volledig hersteld te worden.

Ook de patrouilleboot „Anna", die aan den ingang van de haven te Wanssum was gezonken, is door een bok van den Rijkswaterstaat gelicht en op den wal gezet.

Dgbd 24-7 1940. De nieuwe kazerne is gereed en de veerpont is al weer hersteld.

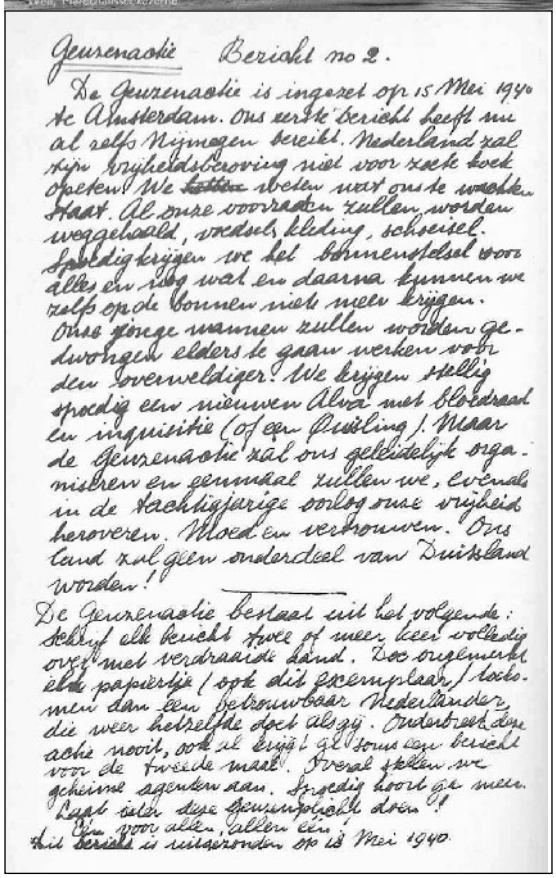

Geuzenactie Bericht no 2.

De Geuzenactie is ingezet op 15 Mei 1940 te Amsterdam. Ons eerste bericht heeft nu al zelfs Nijmegen bereikt. Nederland zal zijn vrijheidsberoving niet voor zoete koek opeten. We ~~[illegible]~~ weten wat ons te wachten staat. Al onze voorraden zullen worden weggehaald, voedsel, kleding, schoeisel. Spoedig krijgen we het bonnenstelsel voor alles en nog wat en daarna kunnen we zelfs op de bonnen niet meer krijgen. Onze jonge mannen zullen worden gedwongen elders te gaan werken voor den Bezetteling. We krijgen stellig spoedig een nieuwen Alva met bloedraad en inquisitie (of een Quisling). Maar de Geuzenactie zal ons geheimelijk organiseren en eenmaal zullen we, evenals in de tachtigjarige oorlog onze vrijheid heroveren. Moed en vertrouwen. Ons land zal geen onderdeel van Duitsland worden!

De Geuzenactie bestaat uit het volgende: Schrijf elk bericht twee of meer keer volledig over met verdraaide hand. Doe ongeveer elk papiertje (ook dit exemplaar) bijeen dan een betrouwbaar Nederlander, die weer hetzelfde doet als jij. Ondertekening achte nooit, ook al krijg je ons eigen bericht voor de tweede maal. Overal plakken we geheime agenten aan. Spoedig hoort ge meer. Laat ieder deze Geuzenpolicht doen!

Een voor allen, allen een.

Dit bericht is uitgezonden op 18 Mei 1940.

Bericht van de Geuzenactie Het Geuzenleger werd opgericht door Bernard IJzerdraat. Door loslippigheid van een Geus kwam zijn actie in november 1940 aan het licht en werd de hele organisatie opgerold. In april 1941 werden 18 van hen gefusileerd (incl. hun leider).

de ellende daaromtrent niet mee hoefde te maken. Doktoren mochten alleen hun functie blijven uitoefenen als ze konden aantonen dat ze niet van Joodse huize waren. Ook dr. van Bracht moest zo'n verklaring afleggen. Een ariërsverklaring gold trouwens ook voor overheidspersoneel: ambtenaren en onderwijzers

Zoals reeds gezegd; de Wellse mensen hadden best een goede relatie met de Duitsers van over de grens, maar Herman Koppers had een mooie spreuk over deze "relatie": **Aan de grenskant zijn wij wel Duits gezind, maar niet Duits verblind.**

3.8 Wellse militairen in mei 1940

Op de dag van de inval waren er ook Wellse jongens in militaire dienst.
Mart Simons, Jan Huygen, Hen Theunissen, Jan Daemen, Hen v/d Hoef, Nöl Albers, Jan Verheijen, Jan Schraven en Jan Reiniers.
Deze laatste twee hebben de gevechten meegemaakt aan de Grebbeberg. Jan Schraven heeft er zware vuurgevechten meegemaakt. Hij zag op een gegeven moment enkele Duitsers uit een kippenkooi komen en heeft op ze geschoten. Enige tijd later werd hij zelf gewond. Hij heeft er tot zijn dood nachtmerries aan overgehouden.
Jan Daemen lag in Den Haag en moest op 13 mei met een colonne mee naar Hoek van Holland. Dit is, zo bleek later, het vluchttransport van de Koninklijke familie naar Engeland geweest.
Na de overgave op 15 mei kwamen alle NL-militairen weer vrij op 30 mei. Geweer en munitie hadden ze toen al allemaal ingeleverd.

4 Stille periode mei 1940-Oktober 1944

4.1 Mei 1940 tot 1941

Direct in mei al lieten de Duitsers zich gelden als de bezetters. Op 16 mei (een dag na de Nederlandse overgave) volgden al de eerste "Bekanntmachungen". De eerste waren nog tot daaraan toe en gingen over vergoeding bij inkwartiering van Duitse soldaten, dat er aan hen geen sterke drank verkocht mocht worden en dat de Duitse zomertijd ingevoerd werd. De volgende op 22 mei kwam veel harder aan: distributie van meel, graan en benzine via de gemeente, café's om 9 uur dicht en als klap op de vuurpijl; de Duitse Mark geldt naast de gulden als wettig betaalmiddel.

De distributie kwam eraan en de Duitsers gingen zich uitvoerig bemoeien met het Haagsch Crisis- en Distributiebureau. De in Nederland aanwezige Duitsers werden mee-eters. Veel moest al direct aan Duitsland geleverd worden: katoenvoorraad en vlees. Op 7 juni kwam de koffie en thee als een van de eerste op de bon. Al in het laatste half jaar van 1940 kwamen voor distributie in aanmerking: suiker, zout, brood en bloem, rijst, boter en olieproducten, schoeisel, vlees, kaas, grutterswaren, eieren, koek, gas en elektra. De lijst werd elke maand langer.

Voor de mensen die in een dorp als Well woonden hadden nauwelijks last van deze maatregelen. Te eten was er in ieder geval genoeg want er waren genoeg boeren in de buurt waar wat mee te regelen viel. Slangkomkommers en knolselderij werden geruild voor melk en spek. Het vergaren van graan, melk en groenten werd "pungelen" genoemd. Het ergste was nog dat de koffie en de sigaretten op de bon waren. De belangrijkste surrogaatproducten waren wel:

De belangrijkste surrogaatproducten voor koffie en tabak..

WELL

Voetbal — Dat er in onze onlangs weer opgerichte voetbalclub goede krachten schuilen, bleek verleden Zondag overduidelijk. Het tweede elftal had Wellerlooi op bezoek, van welke club met 2—0 werd gewonnen.

Nog beter echter bracht het eerste elftal het er af. Dit elftal had Venlosche Boys II als tegenstander en ondanks het feit dat hierin twee spelers van het eerste elftal meespeelden wisten onze jongens toch een 7—4 overwinning in de wacht te sleepen.

ZIJN EIGEN KIND OVERREDEN

Tragisch ongeval te Well

Te Well had een tragisch ongeval plaats, waarvan het ruim 4-jarig zoontje van de familie K. het slachtoffer werd. De heer K. vervoert geregeld groenten van de Tuinbouwvereeniging aldaar naar de veiling te Venlo, en toen nu K. Woensdagavond met zijn vrachtauto de groenten bij de verschillende tuinders wilde gaan opladen en aan een kant in zijn wagen stapte, zag zijn zoontje kans, om, voordat de wagen in beweging was, aan den anderen kant op de treeplank te gaan zitten. De heer K., die niets bemerkt had, reed weg, maar door de grooter wordende vaart en 't hobbelen van de auto, werd het ventje van de treeplank afgeslingerd en kwam onder de auto terecht. Een der achterwielen ging het kind over het lichaam. K., die bemerkte, dat hij over iets heen reed, stopte onmiddellijk en vond zijn eigen kind gewond achter de auto liggen. Direct werd doktershulp ingeroepen en werd de arme kleine naar het ziekenhuis te Venlo overgebracht, waar zware inwendige kneuzingen werden geconstateerd. Nader vernemen wij, dat de toestand van den knaap hoogst zorgwekkend, maar niet hopeloos is.

Dgbd 31-8-1940. L: Het voetballen ging gewoon door alsof er geen oorlog was. R: PM 7-9-1940 Het ongeval met het kindje van Piet Klabbers dat enkele dagen later overleed.

Dgbd 7-9-1940
Via advertenties werden er regelmatig arbeiders voor Duitsland geronseld.

GEVRAAGD VOOR DUITSCHLAND:

Bouwvakarbeiders
Timmerlieden, Metselaars, Opperlieden, Grondwerkers, enz.

Metaalbewerkers
Bankwerkers, Electriciens, Draaiers, Fraisers, Kopersmeden, Hulparbeiders, enz

Landarbeiders
Ongehuwde Melkers, Melkersgezinnen, Paardeknechten, en Knechten in algemeenen dienst.

Tuinbouwarbeiders
Groente kweekers, Boomkweekers, Bloemenkweekers, enz.

Zuivelarbeiders
Botermakers, Hulparbeiders, enz.

Zeescheepvaart (Oostzeevaart **en Binnenvaart**
zoowel Gezagvoerders en Stuurlieden als Machinisten, Stokers, Matrozen en Hulpen, enz

Gunstige arbeidsvoorwaarden met volledige gelijkstelling met de Duitsche arbeidskrachten.
Loonoverschotten kunnen tot het volle bedrag worden overgemaakt.
Aanbiedingen onmiddellijk bij de arbeidsbeurzen en de agentschappen der arbeidsbemiddeling.

Dgbd 13-11-1940
Opening van het nieuwe voetbalterrein voor Erica bij Piet Rutten.

WELL.

Opening Erica-terrein. — Onder begunstiging van mooi herfstweer opende de voetbalvereeniging Erica Zondag haar nieuwe terrein nabij café Rutten.

Om 3 uur speelde Erica II een vriendschappelijke wedstrijd tegen W.V.C. II, welke in een 1-1 gelijk spel eindigde.

Na deze wedstrijd werd het nieuwe terrein door den zeereerw. heer pastoor ingezegend, waarbij deze een uiteenzetting van de beteekenis der inzegeningsformule gaf. Hij feliciteerde Erica met haar mooie nieuwe veld en hoopte dat hierop nog menige overwinning mocht worden behaald. Verder spoorde hij de voetballers aan zich degelijk te trainen niet alleen naar het lichaam maar nog meer naar de ziel.

De voorzitter van Erica, de heer J. Mulders, dankte den pastoor voor de inzegening en zijn sympathieke woorden. Vervolgens heette hij de gast van dezen middag ,W.V.C. uit Well, welkom, aan wie hij als herinnering een medaille aanbood.

Namens W.V.C. dankte de heer Jac. Stevens, die tevens de hoop uitsprak, dat de samenwerking en onderlinge verstandhouding tusschen de beide plaatselijke clubs steeds goed mag blijven, waarna de wedstrijd Erica—W.V.C. een aanvang nam. Voor de rust wist Erica met den wind in den rug een 1—0 voorsprong te bereiken, doch toen daarna W.V.C. het voordeel van den wind kreeg, was de achterstand spoedig ingehaald en in een 2—1 overwinning omgezet.

Wat het financieel gedeelte betreft, hierover kan Erica ruimschoots tevreden zijn, daar beide wedstrijden door ongeveer 250 betalende bezoekers werd bijgewoond.

Dgbd 2-10-1940
De door de Duitsers ingevoerde "Zomertijd" wordt niet meer afgeschaft. .

De verduisteringstijd was aangebroken zodat de Engelse vliegtuigen geen dorpen of fietsers konden zien.

Zomertijd blijft gehandhaafd

Naar de „Deutsche Zeitung" uit Berlijn meldt, zal de zomertijd tot nader order gehandhaafd blijven. Deze maatregel geldt ook voor de door de Duitsche weermacht bezette gebieden.

Verduisteringstijden
ZONSONDERGANG 2 Oct. 19.16 uur
ZONSOPKOMST 3 Oct. 7.43 uur

De fietslamp kreeg een luikje.

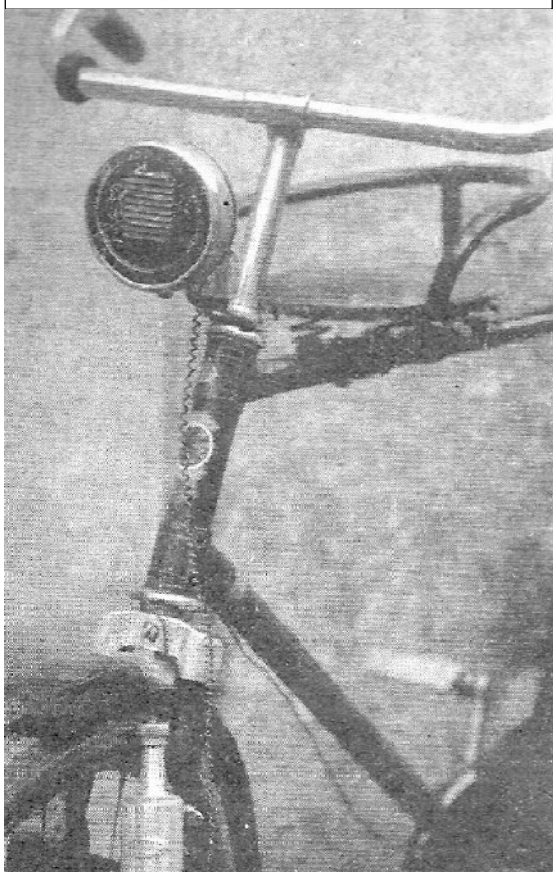

Vliegtuigen.....

Half tien.... tien uur in den avond dan begint het gezoem van de vliegtuigen. Stotend en dreigend ronken ze met hun zwaren, verderf zaaienden ballast door de lucht Tientallen zoeklichten steken hun reusachtige armen naar boven waar ze elkaar ontmoeten en tastend zoeken naar den naderenden vijand.

Sirenes gillen en janken.... Het afweergeschut bliksemt zijn felle vuurschichten omhoog.... Granaten springen uit elkaar. Mitrailleurs ratelen.... spuwen rood-vlammend de projectielen uit hun stalen mond. Lange, vurige, dodelijke tongen.... Dan een gierend gefluit.... De motor verstomt....Een duikvlucht.... 'n doffe knal.... een explosie.

De mens tracht te slapen. Hij is moe gewerkt.... Vermoeid staart hij in het zwarte, diep-donkere van de slaapkamer. Enerverend houdt het gebrom aan. De mens snakt naar het einde van het angstig-obstinate stoten van de machines, welke heel hoog het macabere lied van dood en vernieling zingen. Opeens een hevige slag.... kortbij explodeert een bom.... Het verschrikte dorp luistert ontzet.... Moede ledematen richten zich op.... Mensen wachten in angst en vrees op wat er kan gebeuren....

En de moede mens denkt dat er Een is Die in een fractie van een seconde het leven afsnijdt. Een Die Zijn zoeklicht op den mens richt en hem niet meer loslaat. Het is de hand van God die plots den levensmotor afzet.....

Een seconde.... dan duisternis, stilte, en een einde!

Eindelijk wordt het rustig.... Men meent nog de lucht vol geroezemoes te horen, maar het is de moede verbeelding....

In de krant lees je dan den volgenden dag.... zoveel doden, zoveel gewonden.... vrouwen.... kinderen.... zuigelingen....

ARNOLD LOEFFEN.

Ik heb de eer UEdelachtbare beleefd te berichten,dat hedenmiddag 12 November 1940,omstreeks 15 uur,door een patrouille dezer brigade is geconstateerd,dat van een dubbele draad der telefoonleiding aangebracht door de Duitsche Weermacht en verbonden langs de bomen aan kleine isolator knopjes,in de KASTEELLAAN te WELL,gemeente BERGEN (L), een draad was afgebroken.

De draad was precies afgebroken bij een knopje,zoodat als bijna zeker is aan te nemen,dat dit door de wind is geschied,daar er op heden een sterke wind staat,af en toe een stormwind.

Den Heer Burgemeester van Gennep is telefonisch gewaarschuwd.

De Opperwachtmeester
Brigade-Commandant
G.J.AGTERES.

De ondergeteekende van Bracht Francus Clemens Ulrichus
~~beroep~~ ~~betrekking~~ arts
geboren den 16 Maart 1898 te Venlo
wonende te Well E 93 gem. Bergen (L), verklaart, dat naar zijn (~~haar~~) beste weten noch hijzelf (~~zijzelf~~), noch zijn (~~haar~~) echtgenoot(e)+) (~~verloofde~~)+), noch een ~~zijner (harer)~~ (hunner beiden) +) ouders of grootouders of grootouders ooit heeft behoord tot de Joodsche geloofsgemeenschap.

Den (~~Der~~) ondergeteekende is bekend, dat hij (~~zij~~) zich in geval vorenstaande verklaring niet juist blijkt te zijn aan onmiddellijk ontslag blootstelt.

Meerlo, den 16 October 1940.

(handteekening)

Dr. van Bracht moest om zijn functie te kunnen blijven uitoefenen ondertekenen dat hij geen Joodse voorouders had.

- Briketten; gemaakt van geperste natte kranten en die daarna gedroogd werden (gebeurde in de steden).
- Rogge werd verbrand en gebruikt als koffiesurrogaat.
- Appelstroop werd gebruikt als suiker
- "Smalt" (gesmolten spekvet) als boter
- Eigen teelt voor tabak

Alleen voor de broodnodige gist die men nodig had om het brood te laten rijzen had men geen surrogaat. Zout was ook schaars en er was ook geen alternatief voor.

MN 12-10-1940 Beleving van de angst voor de vliegtuigen.

In de dagbladen stonden geregeld verhalen over surrogaatacties, zoals: boter maken uit de boterbloem, klei als zeep gebruiken, suiker uit druiven, noten malen tot rijst, kastanjes tot maïzena en voor vlees slacht je toch gewoon je eigen geit of een paar konijnen.

Als kinderen plotseling de geit misten kregen ze te horen: "Die is weggelopen". Er werd dan nog wat gezocht, maar geen geit te vinden. Een nieuw gekocht geitje liep natuurlijk na een tijdje ook weer weg.

12-11-1940 De telefoondraad bij de Kasteellaan die door de "wind"kapotgewaaid was.

Als de Duitse soldaten honger hadden gingen ze ergens een koe uit de wei jatten, die dan door hen geslacht werd.

Moeder Verdijk pochte altijd dat ze nog

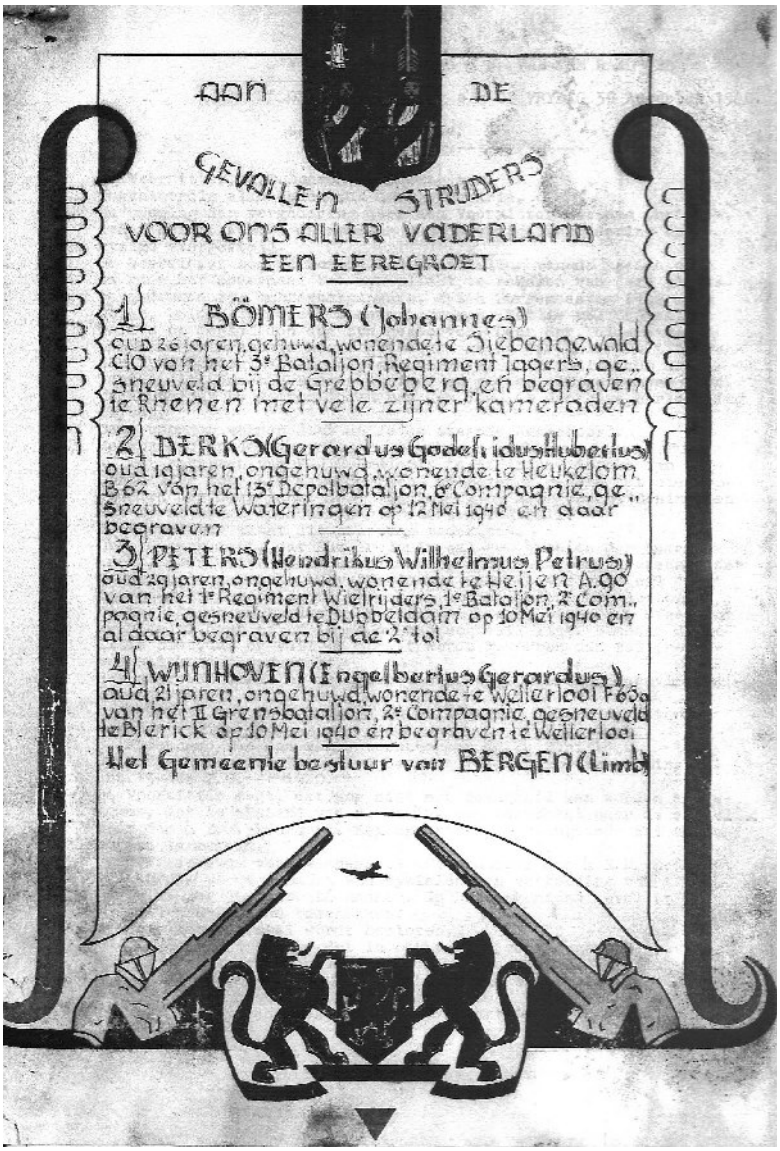

Op 29 augustus 1941 mag de gemeenteraad niet meer zijn functie uitoefenen. In de laatste vergadering werden de vier, op 10 mei 1940 gevallen strijders herdacht. (Geen Wellenaren)

DANSEN TOT NADER ORDER VERBODEN

De Commissaris-generaal voor het veiligheidswezen, de hoogere S S - en politieleider S S. Brigadeführer Rauter, heeft op grond van de verordening van den rijkscommissaris nr. 20 van 1941, verordent, dan alle openbare dansvermaak tot nader order verboden is. Reeds uitgereikte vergunningen vervallen hiermee. Handelingen in strijd hiermede worden naar den maatstaf der genoemde verordening bestraft.

Deze verordening wordt door hare publicatie per radio en in de pers van kracht.

PM 12-4-1941 Er mocht niet meer gedanst worden.

echte koffiebonen had. Dat klopte, want ze had vier koffiebonen zorgvuldig bewaard. Tot zoon Leo ze een keer voor steentjes aanzag en uit het raam gooide.

Op 7 september gebeurde er iets in Well waar het hele dorp stil van werd. Het had helemaal niets met de oorlog te maken. Het was een zeer tragisch ongeval waarbij Piet Klabbers zijn eigen kind van 4 jaar overreed, waardoor het dodelijk verminkt werd.

Omdat men bang is voor beschieting vanuit de lucht moest van de Duitsers vanaf medio juli het voorlicht van de fiets afgeschermd zijn tot een spleet van 1 cm en het achterlicht moest aan de bovenkant bedekt zijn.

Bij Vullings hadden ze niet goed verduisterd. De familie wordt door een gewapende Duitser gesommeerd onmiddelijk maatregelen te nemen, “Sonst schiesse ich hier mal herein”.

De burgemeester moet geregeld nieuwe pamfletten bij de mededelingsborden, die bij elke kerk staan, op laten hangen of verordeningen uitschrijven. Zo wordt er in oktober bekend gemaakt dat een beloning van F 10,- wordt uitgeloofd voor diegene die een neergestort vliegtuig aangeeft.
Het leven gaat zijn algemene gangetje. Er komen weliswaar wat vliegtuigen over, maar de scholen gaan gewoon door, de H. Missen worden normaal bezocht, de krant verschijnt dagelijks, het verenigingsleven leeft, de Jonge boeren vergaderen geregeld, er wordt gehandeld, muziek gemaakt en gevoetbald. In het alledaagse leventje was er eigenlijk niet veel te merken van de Duitse onderdrukking.

Begin november is er een heel gedoe in

WELL. o

Gevaarlijke speelplaats. — Hoe gevaarlijk het is, wanneer kleine kinderen met een in de Maas liggende boot spelen, werd hier verleden Zaterdag nog eens duidelijk bewezen. Enkele kinderen vermaakten zich met een bootje, doch er telkens in en uit te stappen. Op een gegeven moment, toen zich drie kinderen in de boot bevonden, maakte een ander het anker los en gooide dit in de boot, tengevolge waarvan deze afdreef. Een der jongens wist nog uit de boot te springen, doch de twee anderen moesten noodgedwongen blijven zitten. Enkele voorbijvarende schippers die het geval bemerkten, maakten den veerman hierop attent en deze slaagde er in, daarbij geholpen door een burger, de beide kinderen weer behouden aan land te brengen.

WELL

Bedevaart naar Tienray. — De jaarlijksche naar O. L. Vrouw te Tienray van onze parochie zal dit jaar plaats hebben op Zondag 6 September. Aangezien niet processiegewijze mag worden getrokken, zullen de deelnemers zich in groepjes, liefst te voet, op eigen gelegenheid naar Tienray begeven, waar om 10 uur voor de Wellsche pelgrims een plechtige Hoogmis zal worden opgedragen.

Met Duitschland voor een VRIJ NEDERLAND

Well i.v.m een Duitse telefoonlijn die bij het kasteel kapot geknipt is. Er moest een brief gestuurd worden naar de scholen en de Wellse Brigadecommandant Agteres moest een onderzoek instellen. Hij stelt vast dat de draad, die bovengronds loopt, gebroken is bij een lasknopje. De oorzaak is de stormwind die er af en toe waait.

4.2 Het jaar 1941

In de maand februari houdt Sjang Wijenberg tijdelijk een dagboek bij. Hij vermeldt dat circa 80 Duitsers het kasteel bezetten. Er heeft zich toen de Ortscommandant gevestigd. Daags na deze intrek breekt brand uit op het kasteel. Vier kamers, waaronder de bibliotheek, branden grotendeels uit. Op 15 februari vallen de **eerste bommen** in Well (in de Band). Dan stopt zijn dagboek en het gaat pas weer verder vanaf 1 juni 1942.
De joden krijgen steeds meer met stringentere maatregelen te maken. In Well woonden in die tijd geen joden, zodat

Dgbld 14-5-1941 Bericht over een ongeval met kinderen.

Dgbld 6-9-1941 De jaarlijkse bedevaart naar Tienray gaat gewoon door.

In alle dagbladen stond geregeld "reclame" voor Duitsland.

Dgbld 30-7-1941 De Bolsjewisten werden overal afgeschilderd als een barbaarse ideologie.

R.:Rapportering aan de gemeente van de Luchtbescherming

Luchtbeschermingsdienst.
Vasto-Korn.
DIENST
15-16 Juli '41.
Bergen (L).

	20/21	21/22	22/23	23/24	24/1	1/2	2/3	3/4	4/5	5/6	6
P.Hansen	W	W	W	W	W	W	W	W	W	W	
H.Wolbertus	W	W	W	W	S	S	S	S	W	W	
J.v.Mil	vrij										
G.V.Gellecom	W	W	W	W	S	S	S	W	W	W	

Vannacht was de drukste nachtt van de oorlog. Omstreeks halfeen kwamen de eerste vliegtuigen en vlogen in Oostelyke richting. Op Duits-gebeid zag men al dadelyk het vele vuur van het afweergeschut, en zag men kleine en grotere lichten van brand afkomstig. Er werden verschillende lichtkogels uitgezet waarvan er enkele boven onze gemeente. Ook hadden de schynwerpers enkele keren een vliegmachine in hun lichtbundels. Een keer, boven Vierlingsbeek omstreeks 2 uur werd er in de lucht hevig geschoten waarna de lichtbundels allen uitgingen. Een vliegmachine dat in de lichten der schynwerpers zat, dit was boven Well, liet een rooie lichtkogel uit die even later zich in drie lichtballen splitste waarna de lichtbundels dadelyk gedoofd werden. Omstreeks halfvier was de drukte het meeste gedaan en kwam alleen een Duitse jager nog enige tyd boven onze gemeente rond cirkelen. Bommen of brandplaatjes zyn er, voor zo ver waargenomen kon worden, in onze gemeente niet neergekomen.

De Commandant,

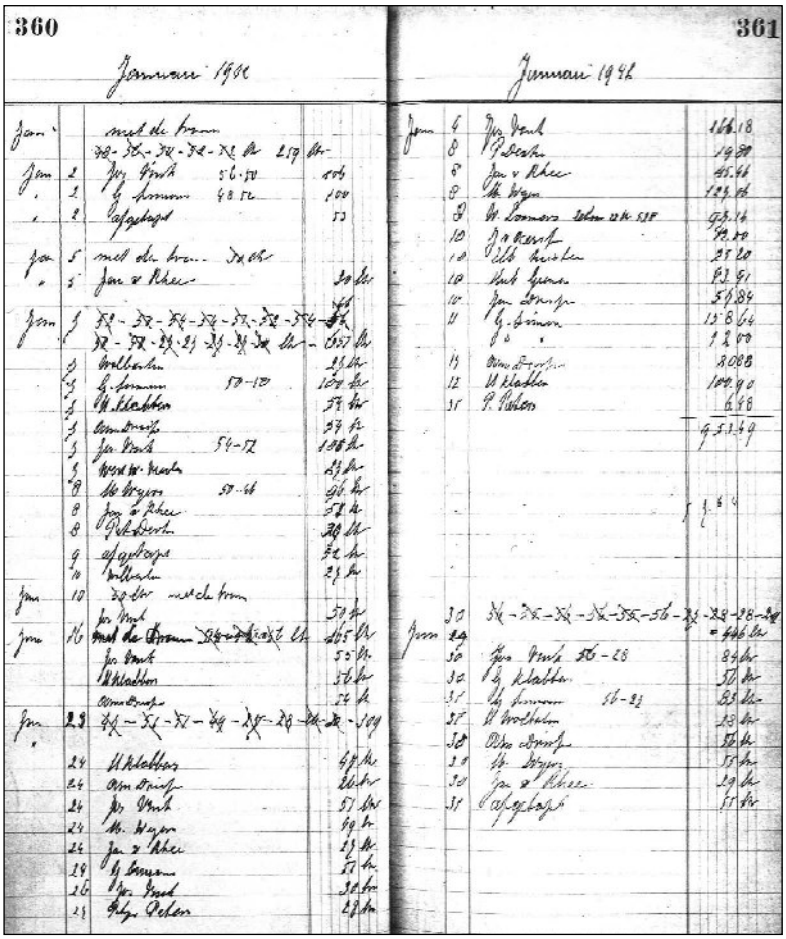

Ook in de oorlogsjaren werd het bier door Koppers rondgebracht.

men met deze regels niets van doen had: gelukkig maar.
Toch begon 1941 ook voor de Wellse burgers bedenkelijk. Registratie van de joden was al een feit, maar nu kreeg iedereen een persoonsbewijs. Dansen mocht niet meer en men mocht geen Oranjelintje meer dragen. En niet te vergeten, het werd steeds drukker in de lucht met Engelse vliegtuigen. De Luchtbeschermingsdienst van de gemeente kreeg een vaste kern. Men moest elke nacht om beurten waken zodat er snel gereageerd kon worden als er ergens een granaat of bom viel en er brand uitbrak.

De Duitsers wierven met grootscheepse advertenties om samen met hen te vechten tegen de Bolsjewieken. De Russen waren een ruw volk en werden door hen afgeschilderd als echte barbaren. Jos van de Ven laat zich overhalen om tegen hen te vechten. Op 2 augustus sneuvelt hij in Rusland.

Op 29 augustus legt burgemeester Douven, die in Well woonde, in opdracht van de bezetter zijn functie neer. In deze laatste vergadering worden de vier gevallen strijders van de 10e mei uit de gemeente herdacht; Bömers uit Siebengewald, Derks uit Heukelom, Peters uit Heijen en Wijnhoven uit Wellerlooi.

In die tijd waren er ca 20 Wellse mensen lid van de NSB. Zij gingen in het algemeenheid niet meer naar de kerk, iets waar men in die tijd schande van sprak. Een pastoor was erg blij als zo iemand zich weer bekeerde. Tegen Kerstmis verklaart Toon Keunen, in het bijzijn van pastoor Engelen en nog twee getuigen, dat hij geen lid meer is van de NSB.

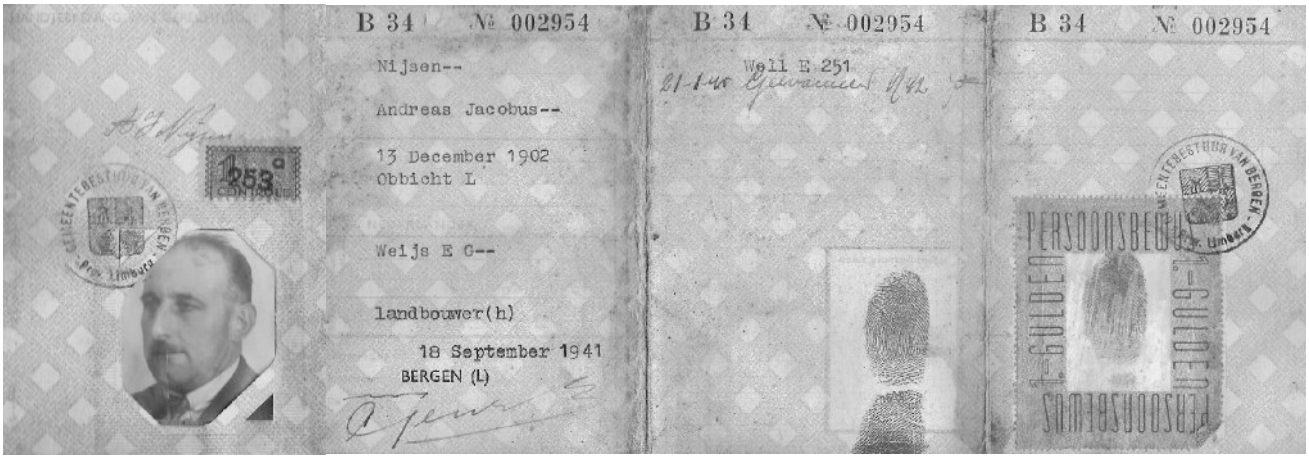

DE DIESELTRAM OP HOUTGAS

In verband met gebrek aan motorbrandstof kon de M.B.S. haar Diesels niet meer laten loopen en werd zoo goed en zoo kwaad als het ging, het personen- en vrachtvervoer weer verzorgd met de oude stoom-locomotieven. De directie heeft in deze periode echter niet stil gezeten en direct maatregelen getroffen, dat de Diesels werden omgebouwd, zoodat ze op houtgas konden loopen en deze oplossing blijkt een zeer gelukkige te zijn.

Dgbd 3-1-1942 De tram gaat over van diesel naar houtskool.

Ook worden in april 1942 de koperen munten ingenomen en de zinken oorlogsmunten ingevoerd.

De Jodenster zoals die vanaf 3 mei 1942 door Joden gedragen moest worden.

De Jodenster zoals die vanaf 3 mei 1942 door Joden gedragen moest worden.

4.3 Het jaar 1942

In de tweede helft van januari was het bar koud weer. De sneeuw lag 0,5m dik en het vroor dat het kraakte; gem. 18 graden. In de nacht van 26 januari zelfs -26 graden. De Maas zit een week potdicht met ijs.

Eind januari komt in Well een niet alledaags gebeuren voor. Jan Korsten, NSB-er die sinds 1938 niet meer in de kerk geweest is, sterft op 26 januari. Na overleg met de bisschop werd besloten hem niet op het RK kerkhof, maar op het "Algemene kerkhof" aan de Weezerweg op 31 januari te laten begraven.
Op 29 januari komen Grad Cox en Johanna Verbeek (beiden Wellse NSB-ers) op bezoek. Zij vroegen om een hoekje op het RK kerkhof beschikbaar te stellen voor deze oud-strijder. Pastoor Engelen weigert en beroept zich op de uitspraak van zijn bisschop.
De pastoor krijgt een telefoontje uit Afferden van de heer van Weer. Daags

Bonnendistributie

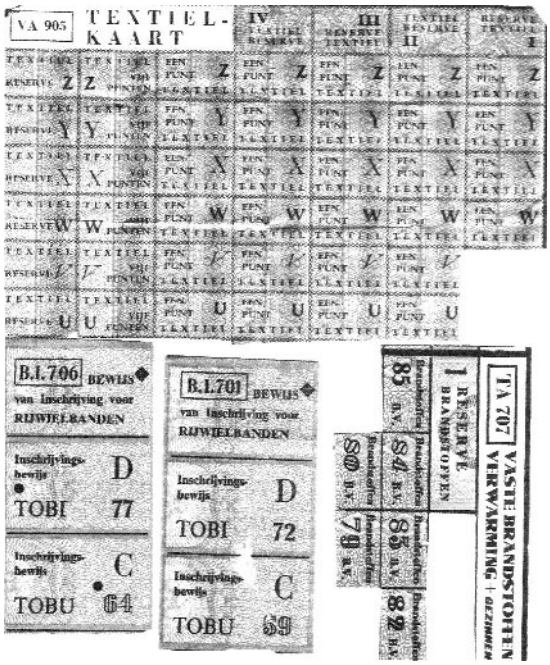

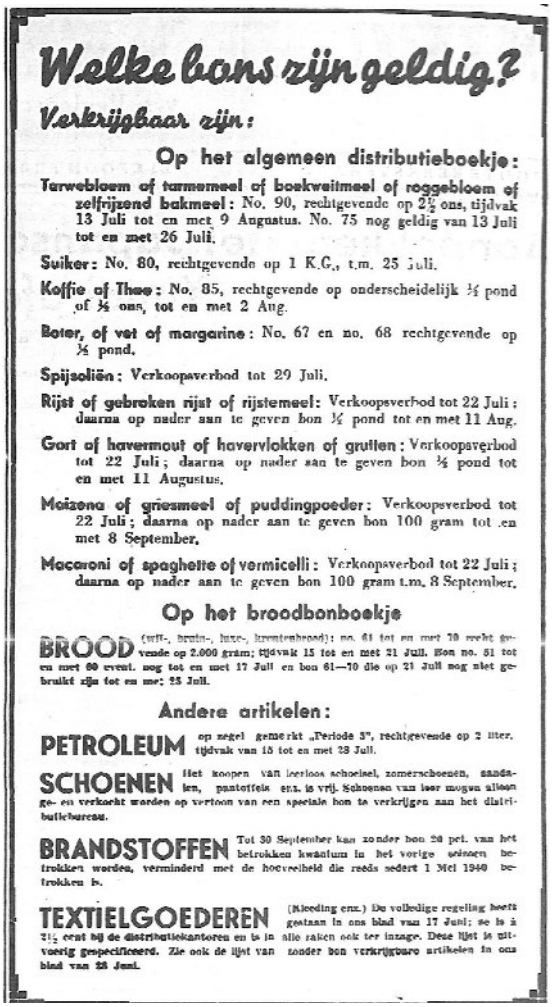

Welke bons zijn geldig?

Verkrijgbaar zijn:

Op het algemeen distributieboekje:

Tarwebloem of tarwemeel of boekweitmeel of roggebloem of zelfrijzend bakmeel: No. 90, rechtgevende op 2½ ons, tijdvak 13 Juli tot en met 9 Augustus. No. 75 nog geldig van 13 Juli tot en met 26 Juli.

Suiker: No. 80, rechtgevende op 1 K.G., t.m. 25 Juli.

Koffie of Thee: No. 85, rechtgevende op onderscheidelijk ½ pond of ½ ons, tot en met 2 Aug.

Boter, of vet of margarine: No. 67 en no. 68 rechtgevende op ½ pond.

Spijsoliën: Verkoopsverbod tot 29 Juli.

Rijst of gebroken rijst of rijstemeel: Verkoopsverbod tot 22 Juli; daarna op nader aan te geven bon ½ pond tot en met 11 Aug.

Gort of havermout of havervlokken of grutten: Verkoopsverbod tot 22 Juli; daarna op nader aan te geven bon ½ pond tot en met 11 Augustus.

Maizena of griesmeel of puddingpoeder: Verkoopsverbod tot 22 Juli; daarna op nader aan te geven bon 100 gram tot en met 8 September.

Macaroni of spaghette of vermicelli: Verkoopsverbod tot 22 Juli; daarna op nader aan te geven bon 100 gram t.m. 8 September.

Op het broodbonboekje

BROOD (wit-, bruin-, luxe-, krentenbrood): no. 61 tot en met 70 rechtgevende op 2.000 gram; tijdvak 15 tot en met 21 Juli. Bon no. 51 tot en met 60 event. nog tot en met 17 Juli en bon 61—70 die op 21 Juli nog niet gebruikt zijn tot en met 25 Juli.

Andere artikelen:

PETROLEUM op zegel gemerkt „Periode 3", rechtgevende op 2 liter, tijdvak van 15 tot en met 28 Juli.

SCHOENEN Het koopen van leerloos schoeisel, zomerschoenen, sandalen, pantoffels enz. is vrij. Schoenen van leer mogen alleen ge- en verkocht worden op vertoon van een speciale bon te verkrijgen aan het distributiebureau.

BRANDSTOFFEN Tot 30 September kan zonder bon 20 pct. van het betrokken kwantum in het vorige seizoen betrokken worden, verminderd met de hoeveelheid die reeds sedert 1 Mei 1940 betrokken is.

TEXTIELGOEDEREN (Kleeding enz.) De volledige regeling heeft gestaan in ons blad van 17 Juni; se is à 2½ cent bij de distributiekantoren en is in alle raken ook ter inzage. Deze lijst is uitvoerig gespecificeerd. Zie ook de lijst van zonder bon verkrijgbare artikelen in ons blad van 28 Juni.

Dgbd 17-7-1940
De distibutie kwam al snel op gang.

erna telefoon uit Maastricht van de Sicherheitspolizei: weer geweigerd. Nog een telefoontje van de Sicherheitspolizei met een bevel. De pastoor heeft geen keus meer. Op 31 januari wordt hij op het RK kerkhof begraven zonder toestemming van de pastoor en om 9 uur komt de Sicherheitsdienst controleren. In april wordt er door de NSB nog een krans gelegd op het graf.

Net voor Pasen stuurt de pastoor alle NSB-ers een persoonlijke brief. De inhoud van deze brieven zijn niet bekend. Van drie personen krijgt hij een brief terug.

De Joden krijgen met steeds stringentere maatregel te maken. Vanaf 3 mei moeten alle Joden de Jodenster dragen.

Op 1 juni begint Sjang Wijenberg weer zijn dagboek bij te houden.
's Nachts kwamen er zeer grote aantalen vliegtuigen/ bommenwerpers over. Men zegt dat men er in een nacht soms wel 1200 telde. Men zag ook als ze afgeschoten werden. Als de Duitsers het vliegtuig goed in het zoeklicht hadden, had de vlieger veel geluk als hij niet neergehaald werd. Men zag er soms wel 40 naar beneden vallen in zo'n drukke nacht.
Het was een geweldig schouwspel, vooral als er ook nog een luchtgevecht aan de gang was.
Om de Duitse radar te verstoren strooien de Engelse vliegtuigen stroken “zilversnippers” uit. De kinderen brachten het mee naar school waar het verzameld werd voor de missie.

Vanaf 7 juni mag het parochieblaadje niet meer verschijnen, vanwege "papiermangel".
Op 13/14 juni vielen er meer dan 100 brandbommen in Well. Verreweg de

meeste richtten geen schade aan, vielen op het land of werden geblust. De schuur van Göbbels kreeg een voltreffer en brandde geheel uit. Soms lieten de bommenwerpers er een aantal tegelijk vallen. Doorgaans had dit te maken met het feit dat de bommenwerper moest vluchten voor een Duitse jager. De Engelse jabo's werden dan aangevallen door de Duitse jagers die vanuit Venlo, het grote vliegveld Fliegerhorst, opstegen. Bij Broekmans (Knikkerdorp) vielen er acht, waarvan een het huis raakte. Een stel varkens werd gedood. Half Well ging "kieken nor 't diepe gat" dat door een bom geslagen was. De jeugd was zich in die tijd nog van geen gevaar bewust en vond het fantastisch: zo'n groot gat en maar scherven zoeken.
Er vielen ook een keer fosforbommen, bij Handrie Derks, bij het kasteel en in de wei waar nu de kerk staat. Deze gaven veel licht. Als ze 's nachts boven Duitsland vielen was het een zee van licht, soms net daglicht.

Bij Gradus Lucassen (Bosserhei) vielen er ook een keer vijf tegelijk waarvan er drie ontploften, maar verder geen bijzondere schade veroorzaakten.
Toch ging het leven gewoon door. Bij Klein Amsterdam werd vaak gedanst. Er kwam altijd een muzikant uit Heerlen en die speelde voor zijn brood. Later kwamen ook diverse dorpse mensen er naar toe. In die tijd werd er ook nog volop gevoetbald.
Wel kwam er door gebrek aan "zoet" broodbeleg rood moes op de boterham: best wel lekker.
Rokers en dat waren er velen, praktisch alle mannen rookten eigenteelt van tabaksplanten of spul van de lindeboom.

Men had inmiddels een schuilkelder gebouwd en telkens als er 's nachts weer een stel vliegtuigen over kwam kroop men daarin. Zodra het dan weer wat rustiger was ging men weer naar zijn eigen bed. Dit was natuurlijk een zeer verstorende factor voor de nachtrust. Niet alleen voor de ouders, maar denk ook maar eens aan de kinderen die dit alles moesten meemaken.

4.3.1 Kinderen uit Rotterdam

Op het platteland was voldoende te eten en drinken. In een grote stad als Rotterdam lag dat wel even anders. Daar was vanwege de distributie aan alle

BERGEN

Controle verduisteringsvoorschriften. Officieel is heden bekend gemaakt, dat een scherpe controle zal worden ingesteld op de naleving der verduisteringsvoorschriften. Bij overtreding zal naast het opmaken van een procesverbaal voor drie dagen toevoer van stroom worden afgesneden.

Dgbd 8-9-1942 Strenge maatregelen voor wie zich niet aan de verduisteringsvoorschriften houdt.

DE VERDUISTERING

Heb je de verduistering ook gezien lezer?
De verduistering?
En mijn vriend gromt: „Ik zie alle dagen verduisteringen, al bijna twee jaar lang, ik vind er niets bijzonders meer aan"
Ja maar man, ik bedoel de maansverduistering in den nacht van 2 op 3 Maart.

PM 7-3-1942 Geintje van het weekblad.

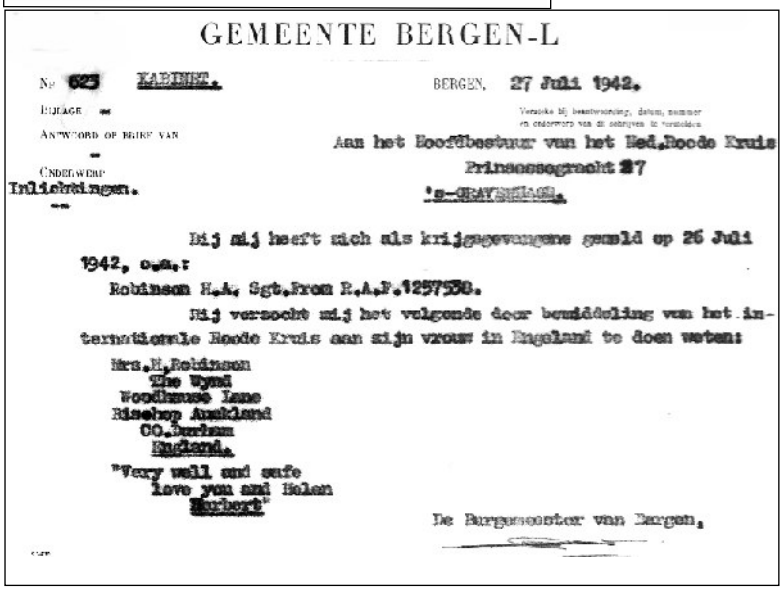

GEMEENTE BERGEN-L

N° 625 KABINET.
BIJLAGE —
ANTWOORD OP BRIEF VAN —
ONDERWERP
Inlichtingen.

BERGEN, 27 Juli 1942.

Aan het Hoofdbestuur van het Ned.Rode Kruis
Prinsessegracht 27
's-GRAVENHAGE.

Bij mij heeft zich als krijgsgevangene gemeld op 26 Juli 1942, o.a.:
Robinson H.A. Sgt.From R.A.F.1257530.
Hij verzocht mij het volgende door bemiddeling van het internationale Rode Kruis aan zijn vrouw in Engeland te doen weten:

Mrs.H.Robinson
The Wynd
Woodhouse Lane
Bishop Auckland
CO.Durham
England.

"Very well and safe
love you and Helen
Herbert"

De Burgemeester van Bergen,

Voor zover achterhaald kwamen de volgende meisjes naar Well:

Naam		*Gastgezin*		*Beroep in Rotterdam*
Anneke	Bijers	Jacob Krebbers,	(smid)	
Gerda	v/d Belen	Gerd Krebbers,	(slager)	
?	?	Piet Krebbers,	(bakker)	
Ria	v/d Abeelen	Swemers,	Knikkerdorp	Monteur
Len	Wayers	? ,	Knikkerdorp	Decorateur
Annie	Schmaal	Kessels,	op de Kamp	
Hennie	Houtman	Jenniskens,	op de Kamp	Slager
Thea	Beij	Daemen,	op de Kamp	
Els	Huiskens	Drikkus Valckx,	Halve Maan	
Gieneke	Hofman	Hannes Valckx,	Halve Maan	Fietsen, haarden
Greetje	Seesink	Peter Haumann,	Halve Maan	Trambestuurder
Greetje	Janssen	Holla ,	dorpskern	
Co	Hanselman	? ,	dorpskern	Chaufeur
Jos	Tabbers	v. Gellecom ,	dorpskern	Slager
Nel	Tabbers	? ,	dorpskern	Slager
Els	Smit	? ,	dorpskern	Slager
Fien	Brunolt	? ,	dorpskern	Postbode
Jo	Brunolt	? ,	dorpskern	Postbode
Fien	Jungerhaus	? ,		Luxe artikelen

Greetje van Put bij de familie Holla.

Greetje Seesink bij de familie Haumann.

Zus Leenen, Mientje Valckx, Gieneke Hofman, Nelly Valckx; zittend Toos Luipers, Leen Niijsen.

levensmiddelen een tekort, ook aan brood, vlees en groenten.

De kapelaan (van der Hoeven) van de Lambertuskerk uit Kralingen was een studiebekende van de Wellse kapelaan. Ze hebben samen iets op touw gezet zodat de meisjes van de Lambertusschool in de grote vakantie wat konden aansterken bij gastgezinnen in de gemeente Bergen.
Sommige ouders schreven met de ouders uit Rotterdam zodat die al heel goed wisten bij wie hun kind terechtkwam.
De Lambertusschool bestond overigens

Rotterdammertjes te gast — Maandag j.l. zijn hier een 25-tal kinderen gearriveerd uit Rotterdam. Deze vinden hier gedurende de vacantie, een 6-tal weken, bij onze dorpsgenooten gratis onderdak. Zoo'n opname levert een duidelijk bewijs van ware naastenliefde in dezen moeilijker tijd.

Dgbd 24-7-1942 Melding dat de Rotterdamse kinderen aangekomen waren.

uit twee meisjesscholen die met de speelplaats aan elkaar lagen, maar waar voor de rest geheel gescheiden les gegeven werd. Een school was voor de A-kinderen (arme) en de andere voor de H-kinderen (hogere stand), waar o.a. de familie Lubbers toe behoorde. Beide scholen hadden nonnen als juffrouwen.

Je vraagt je nu toch af; zouden die nonnetjes toen niet in de gaten gehad hebben dat ze tweespalt kweekten?

Van beide scholen kwamen de meisjes van 6 t/m 10 jaar naar onze gemeente. Op 24 juli 1942 was het dan zover en vertrokken de meisjes met de trein richting Nijmegen en van daaruit met de stoomtram naar Well (halte Vink).

Ze hadden allemaal een kaartje omhangen met hun naam en het gastadres. Ze werden opgehaald met de fiets.

Na zes weken kwamen hun ouders de meisjes weer ophalen en werd er onder-

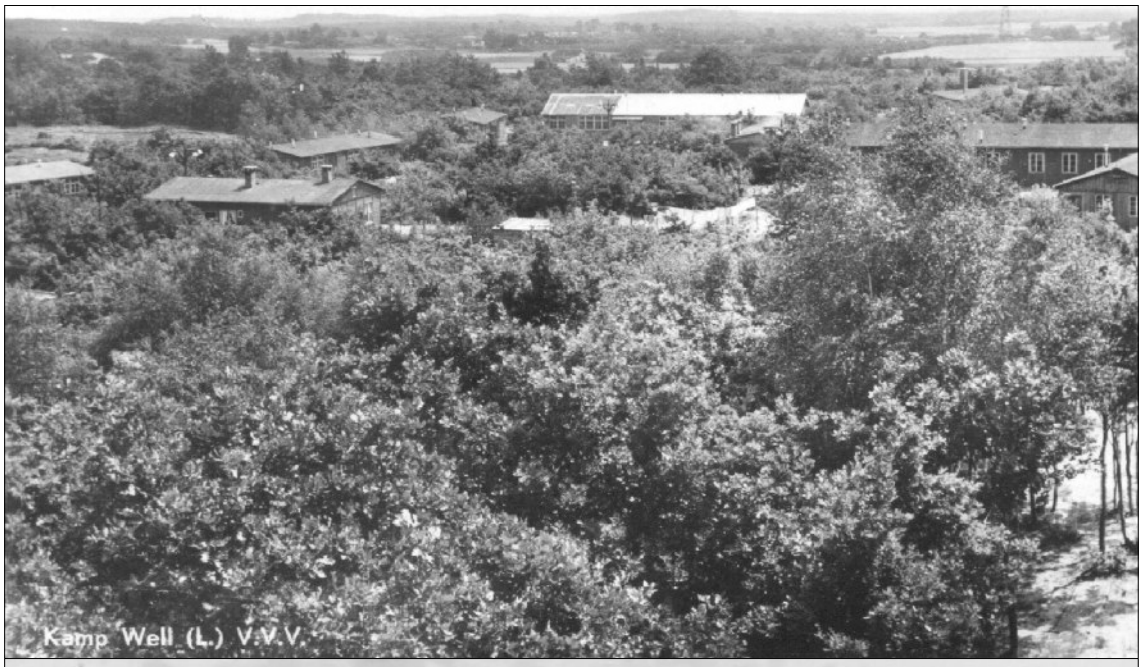

Het Kamp-Well, later het Ambonezenkamp.

ling kennis gemaakt. Het resultaat was natuurlijk dat er daarna geregeld pakketjes, zeker in de winter, met zelfgemaakte worst, stukjes spek en graan richting Rotterdam verstuurd werden.

Veel kinderen kwamen in 1943 en 1944 terug. Enkele kinderen zijn zelfs het gehele schooljaar 1943/44 in Well gebleven. O.a Thea Bije (4e schooljaar) en Gieneke Hofman (5e jaar, wiens moeder een weduwe met 8 kinderen was).
Eind augustus 1944 zijn alle kinderen teruggegaan en maar goed ook, want vanaf september begonnen de zwaardere bombardementen op Well. Toen de ouders van Anneke Bijers hun dochter nog in september wilden ophalen kon dit niet meer. Zij is met de familie Krebbers mee geëvacueerd naar Grootegast.
De kinderen maakten in Well de oorlog in zijn volle omvang mee. Ook zij moesten 's nachts als de vliegtuigen af en aan naar Duitsland vlogen in de schuilkelder.
Voor een aantal families is er een geregeld contact gebleven, zelfs tot op de dag van vandaag.

Brief van de burgemeester i.v.m overlast van de schietoefeningen op de Hamert.

GEMEENTE BERGEN-L.

Dem Herrn ORTSKOMMANDANTEN

in

VENLO.

tz

Bergen, 31.Juli 1942.

Verzoeke bij beantwoording datum, nummer en onderwerp van dit schrijven te vermelden.

Verschiedene Lentwirtschaftsbetriebe in mein Gemeinde können kaum noch auf ihrem Ackerland arbeiten,weil die gefährliche Zone des Übungsplatzes bei Wellerlooi"de Hamert"sich über einem Ackergebiet ausdehnt von rund 400 Hektare und einem bewohntem Gebiet von ± 20 Häusern können die Bauern nicht tagelang von Ihrem Acker entfernt bleiben,will die Ernte nicht zugrunde gehen.

Ich wollte deswegen Ihre Vermittlung einrufe um,wenn möglich,die Schiesszeiten zu beschränken bi auf einem oder zwei Tage in der Woche.

Zweitens wollte ich bitten um die einmal bekanntgegebenen Schiesszeiten nicht zu verlängern bis alle im gefährlichen Gebiet wohnhaften oder verbleibenden Personen gewarnt sind.

Drittens wäre es erwünscht wenn die Bekanntgabe der Schiesszeiten und ihre Verlängerung,mir und der Marechausses in Well zeitig mitgeteilt würden,damit wir zeitig bekanntmachen und warnen können.

Es wäre zu hoffen dass,wenn möglich,Sie in diesem Falle etwas erreichen könnten im Interesse der Bewohner,und der Ernte in dem betreffenden Gebiet.

Der Bürgermeister von Bergen,

Hoe die stadse kinderen hun eerste vakantie beleefden, daarvoor laten wij enkelen zelf aan het woord.

Gré Seesink: Die eerste vakantie is voor mij een bijzondere belevenis geweest. Al die ruimte in en om de boerderij en dan die vrijheid op het platteland.
Het simpele kersenplukken, een uur later kersenpannenkoek eten en zo'n punt buiten mogen opeten was voor mij een beleving waarvan ik na 65 jaar nog bijna dagelijks kan genieten.
Gieneke Hofman: Het was voor mij een paradijs daar op de boerderij. Ik had er meteen twee nieuwe zusjes bij. Het brood werd gegeten vanaf het tafelkleed, maar ik kreeg als stads meisje een bord. Dat wilde ik niet, want vanaf zo'n tafelkleed eten was voor mij bijzonder en apart. Zo ging het ook met mijn schoenen, ik wou klompen hebben en een schort en dat kreeg ik ook.
Ik ging mee aardappelen rapen voor vijf cent per mand en ging mee naar de Wellse kermis. Wij kochten van het "verdiende" geld alle drie sierkraaltjes. Ik, als stadsmeisje, mocht ze houden, maar de andere twee moesten die "wereldse" dingen afgeven aan hun moeder.

Even tussendoor een paar anekdotes die wij thuis op de boerderij meemaakten met *die stadse ouders* van Gré Seesink toen ze na de oorlog bij ons in Well op bezoek waren.

- Op de boerderij viel van alles te beleven. Op een gegeven moment moest een paard een veulen krijgen. Dat gebeurde op de koeienstal en de veearts moest erbij gehaald worden. Het veulen was geboren en de veearts wou vertrekken. De ouders Seesink hadden gezamenlijk op een stoel het hele gebeuren aanschouwd. Gedienstig als vader Seesink was hielp hij de veearts zijn jas aantrekken. De veearts keek hierbij zeer verwonderd omdat hij dit soort dingen in het boerenleven niet gewend was. Hij maakte ook de grote staldeur voor hem open en wetende dat deze deur slecht sloot trok hij ze met een flinke ruk dicht. Niet moeilijk om te raden wat er toen gebeurde: Hij trok de klink eruit, viel achterover en *lag midden in de nageboorte.*

-Grootmoeder springt over de stalrepels en kijkt een zeug onder de staart om te zien of ze tochtig is. " Zeg grootmoe, waarom doe je dat?" vraagt Seesink. "Och jong, ik kijk even hoe laat het is": zegt grootmoeder. " Oh ja": zegt Seesink en doet net of hij het snapt. Maar nadat hij het verhaal aan zijn vrouw Cor verteld heeft, zit het hem toch niet goed. Hij durft grootmoeder niet om uitleg te vragen en gaat te rade bij ons moeder. Zeg Marie: "Hoe kan grootmoe aan het achterste van een varken zien hoe laat het is?" Vader staat in de buurt en hoort die vraag. Hij zegt: "Gaan jullie allebei vanmiddag maar eens mee dan kunnen jullie dat zien". 's Middags ging de zeug op de wagen, mevrouw en mijnheer Seesink ook, samen op weg naar Smitsboer naar de beer. Aldaar hebben ze de visuele vertoning goed bekeken en dit was natuurlijk voor onze ouders veel eenvoudiger dan seksuele voorlichting geven. E.e.a. was blijkbaar erg duidelijk geweest want ze hadden geen vragen meer, maar er is achteraf nog veel over gelachen.

Gezicht op Well vanaf de Molenberg, zoals het er in 1935 uitzag.

Het Rode Kruis heeft overigens ook nog geregeld dat er kinderen van ouders, die het niet zo breed hadden, uit Roermond in Well ondergebracht werden tijdens de vakantieperiodes. Bij Verstappen o.a. waren Toos en Els Massy. Zij zijn nog mee geëvacueerd naar Groningen omdat ze in september vanwege de bombardementen niet tijdig meer terug konden naar Roermond.

De eerste jaren was men erg goed geïnformeerd over wat er tussen Well en Venlo gebeurde. Het melkgeld moest elke 14 dagen opgehaald worden bij de melkfabriek in Venlo. Dat duurde een uur met de tram en de "opa"-boertjes troffen dan andere boeren uit alle tussenliggende en regio- dorpen. Als het niet in het dagblad stond of mocht staan dan werd het daar wel onderling uitgewisseld.

In april bepalen de Duitsers dat werknemers van de overheid die 18 jaar worden, zes maanden arbeidsdienstplicht moeten vervullen. In juli is het Arbeidskamp in Well al aardig bevolkt met 160 jonge mannen. Ze kwamen hoofdzakelijk van boven de Moerdijk want er waren maar 19 katholieken bij.
's Avonds gingen de jonge meiden vanuit het dorp naar de Weezerweg omdat er zich veel jongelui bij het Arbeidskamp ophielden.
Als de maan niet scheen was het van daaruit zo voor en na een fantastisch schouwspel van al dat vuurwerk dat oplichtte aan de hemel. Het Ruhrgebied kreeg er dan weer van langs.

Ser Wijers speelde accordeon onder de dikke kastanjeboom. Hij kon geen noot lezen, maar het halve Wellse dorp kwam er op af.

Oorlog of geen oorlog, maar de melk moest 2x daags, in de winter 1x, bij de boeren opgehaald worden. Hen Roosen, met zoon Kai stonden dan om 4 uur op en fietsten naar Wellerlooi waar de route begon. Ook de vader van Jan Kessels voer de melkkar. Op een gegeven dag werd hun paard gevorderd. Ze kregen wel geld om een ander paard te kopen op de Waay of bij Thei Koppers. Deze laatste wou hun geen paard verkopen omdat hij medelijden had met het paard; melkkar varen vond hij veel te zwaar werk voor een paard. Middels het Voedselbureau kregen ze toen toch een nieuw, weliswaar nog aan te spannen paard.

Medewerking met de Duitsers werd flink beloond, soms zelfs met F 1000,-.

BELOONING

De Directeur-Generaal van Politie looft een belooning uit van f 1000.- voor ieder Nederlander, die omtrent ernstige vergrijpen tegen de belangen van de voedselvoorziening of de Duitsche weermacht zoodanige aanwijzingen geeft, dat deze tot arrestatie van de(n) schuldige(n) leiden.

Deze premie wordt uitgeloofd om te verhinderen, dat onschuldige landgenooten door de misdadige dwaling van een enkeling geschaad zouden worden

De Directeur-Generaal doet een dringend beroep op alle Nederlandsche staatsburgers om er toe mede te werken deze schadelijke elementen te doen arresteeren.

4.3.2 Klokkenroof

De Duitse wapenindustrie draaide op volle toeren. Meer en meer wapentuig moest er geproduceerd worden. Door een gebrek aan grondstoffen dreigde de productie te staken. Om de Duitse industrie aan metaal te helpen werd de inlevering ervan in juni 1941 verplicht gesteld. Een dik jaar later moesten de kerkklokken er aan geloven. Ook Well moest zijn steentje bijdragen aan de tweeduizend ton metaal die gewonnen werd uit circa 4700 Nederlandse klokken.
Het was een trieste gebeurtenis voor het dorp. De Wellse pastoor Reiné noteert in

zijn "liber memorialis" dat er bericht is gekomen dat de klokken zaterdag worden gehaald. Op vrijdagavond 20 november 1942 hebben de klokken drie kwartier lang voor het laatst geluid.
Zaterdagmorgen 21 november werden ze alle drie naar beneden gehaald door een NSB-ploeg uit Heerlen. Men had een kabel gespannen vanuit de luiken naar het huis van Achten en liet zo de klokken "abseilen". Op maandag 23 november was men gereed. Ook het klokje van het zusterklooster moest mee. Het klokje van de Sint Rochuskapel liet men hangen.
Was dit opzet of een vergissing? De familie Daemen heeft het klokje toen uit de toren gehaald en verborgen. Enige tijd later kwamen de klokkenrovers terug om ook dit klokje mee te nemen. Toen ze zagen, dat het reeds opgehaald was, hebben ze wel nog de klokkestoel meegenomen. In 1943 werd het klokje naar Well gebracht, waar het in de kerktoren werd gehangen. Het bleef daar hangen tot oktober 1944 toen het front met zijn verwoesting naderbij kwam. Met levensgevaar heeft koster Frans Coppers, geholpen door zijn broer Antoon, het klokje uit de toren gehaald, korte tijd voordat de toren door granaten werd vernield.
Voordat de Wellse inwoners moesten evacueren heeft de koster het klokje achter zijn woning in de grond gestopt. Na de bevrijding is het weer opgegraven. Het heeft daarna enkele jaren dienst gedaan in een noodtorentje, dat bij de koster in de

Dergelijke strooibiljetten werden door de Engelse vliegtuigen wijd en zijd verspreid.

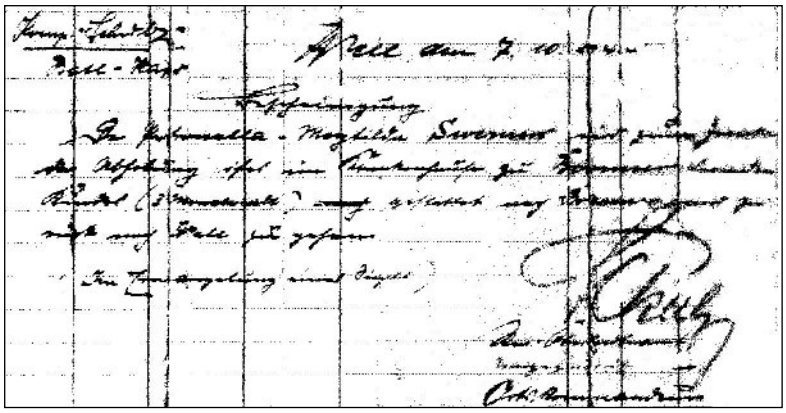

Toestemming voor Nelly Swemers om over het veerpont te mogen.

tuin stond. Het werd gebruikt om er dagelijks het Angelus mee te luiden. Na het noodherstel van de Rochuskapel kwam het klokje weer terug naar de Kamp.

Na de oorlog kreeg de aannemer, "Klokken Peter", 20 jaar cel voor zijn klokkenroof en de bijdrage die hij aan het vliegveld te Venlo geleverd had.

4.4 Het jaar 1943

Begin 1943 komt er een andere groep in het Arbeidskamp. Dit keer zijn het bijna allemaal Limburgers en Brabanders, wel 170 katholieken.

Zo voor en na vallen er bommen en granaten in Well. Mich en Harrie Simons spannen, voor ze gaan slapen, een laken tussen de knoppen van het bed. Zij gaan er van uit dat, als er weer bommen vallen, het laken hen zal beschermen. Ze slapen in en moeder verwijdert het laken. Laat er nou net die nacht een flink aantal bommen vallen. Ze vielen langs de tuinderskas en de kracht en de luchtdruk vernielden zo alle ruiten, zo'n 2000 stuks. De broertjes werden wakker van de inslag en ontdekten dat het laken door hun moeder weggehaald was. In het dorp zelf waren ook nog eens 100 ruiten stuk bij 13 gezinnen.

Pastoor Engelen gaat om gezondheidsredenen naar de kleinere parochie Swolgen en pastoor Reiné wordt op 18 april geïnstalleerd.
Grad Cox had een Duitse vrouw en zij was fanatiek NSB. In april sterft zij in het ziekenhuis te Venlo. Volgens de rector van het ziekehuis heeft zij op haar sterfbed het lidmaatschap van de NSB opgezegd.

Hoewel dit tijdens de oorlog niet bekend was, werden op het landgoed de Hamert in Wellerlooi onder de gemeente Bergen bij de mei-staking in 1943: zeven Nederlanders door de Duitsers gefusilleerd en ter plaatse in een gemeenschappelijk graf begraven. Deze mannen waren gearresteerd in Midden- en Zuid-Limburg en door het Kriegsgericht te Maastricht ter dood veroordeeld wegens deelname aan of aansporing tot staking of niet verschijnen op het werk.
Ze werden op 2 mei 1943 naar de Hamert gebracht en in de bossen aan de rand van een Duits militair oefenterrein doodgeschoten.
Toen dit na de oorlog bekend werd, werd op die plek het oorlogsmonument van de gemeente Bergen geplaatst: een kruis met de zeven namen in gebeiteld en vervaardigd door Antoon Coppers. Op 4 mei 1958 is het mooie, speciaal voor deze gelegenheid geschreven gedicht van Vic Timmermans uit Wellerlooi, voorgedragen:
Staat even stil en buigt uw hoofd, mannen en vrouwen
Beluistert wat de berken u hier lisp'lend toevertrouwen:
"Op deze plaats", zo zeggen zij, nam men van helden het leven,
Graag bereid dit zonder glorie af te geven.
Zij stierven en wie weet, of zij om vrouw of moeder riepen?
Niemand die 't hoorde, ach, omdat de mensen sliepen.

Niemand die het trouwe bloed nog wist te stelpen.
Wij waren kleine berken maar ' en konden hen niet helpen`...
Nu zijn de berken groot, en honderden gekomen
Naar deze zwarte plek, onder de witte bomen.
Gij draagt uw bloemen aan, de witte, paarse, rode
Gij huivert en bidt om elke dierb're dode.
Gij brengt uw dank en weet hun moed te eren
Prent diep in het hart de les, die zij u leren:
Al zijn de mensen hard, de aarde bar bij tijden;
Ge hebt voor uw geloof en land, desnoods tot 't eind te strijden.
Staat stil en buigt uw hoofd, zij vielen en wij leven….
Hun offerzin en moed, ons allen het voorbeeld geven.
Wij zullen hoe 't ook zij, in vreugde of in pijn
Steeds goede mensen en…Nederlanders zijn.

In Well had in die periode al een behoorlijk aantal gezinnen een radio. Je mocht van de Duitsers natuurlijk niet naar de Engelse zender BBC en Radio Oranje luisteren. Maar het was een oncontroleerbare situatie voor de Duitsers. Daarom kwam er een verordening dat alle radiotoestellen ingeleverd moesten worden. Voor Well was dat op 10 juni 1943 bij de kazerne.
Er werden ca 125 stuks ingeleverd op de kazerne. Sommigen leverden de niet meer gebruikte oude spoelenradio of de kristalontvanger in. Slechts enkele bezitters leverden er geen in. Waar de radio's gebleven zijn, is onbekend en het is toch wel bijzonder jammer dat deze "oudjes" zo massaal verdwenen zijn.

Opperwachtmeester Agteres had er stiekem eentje achtergehouden en die stond op zolder. Toon Vink mocht dan 's avonds komen luisteren naar Radio Oranje.
Ook heeft Agteres de radio van zijn buurman meester Vullings over de scheidingsheg weer teruggegeven. Hij werd onder de keukenvloer verstopt om hem na de oorlog er weer uit te vinden.

Soms moesten er wel wat rare capriolen uitgehaald worden. Zo ook door Nelly Swemers. Ze had een zuster in Groeningen wonen en het gezin moest binnen een uur uit het huis. Een schipper had een briefje bezorgd bij Karel Janssen (bakker) van haar zwager (kapper) uit Groeningen met de boodschap: hij moest van de Duitsers naar België gaan werken, tenzij hij kappers-spullen kon krijgen. Hij was op dat momen bij Reinders in Wanssum. Tevens werd in het briefje om ondergoed gevraagd. Thuis en bij Chris Lenssen wat opgehaald en kappersgerei van Frans Coppers gekregen.
Nu nog de Maas over en er waren net veel bombardementen. De schildwacht gevraagd en een smoesverhaal verzonnen: Ik heb een kind van 3 maanden en dat ligt in het ziekenhuis te Boxmeer. Haar zuster had het mee naar Wanssum genomen en nou wou zij het graag gaan ophalen. Hij vroeg ook nog slim: Wo ist dein Mann? Snel verzonnen: Der arbeitet in Krefeld und ich habe schon lange nichts mehr von ihm gehört. Ze kreeg het briefje dat ze op moest halen bij de Grüne Polizei, die op het kasteel zetelde. Ook moest ze nog medicijnen meenemen voor Dr. v. Bracht en hij had graag wat carbid mee terug. Aan de overkant gekomen: luchtalarm. Ze sprong in een greppel en er lag ook een Hauptfeldwebel in. Na haar "verhaal"aan hem verteld te hebben, ging hij met haar mee naar de "Friseur" want die kende hij. De dochter

Op 10 juni 1943 moesten alle radiotoestellen ingeleverd worden bij de kazerne. Zie bijlage 5

van haar zuster zag haar aankomen en zei nog tegen haar moeder: Dat is tante Nelly niet want er is een soldaat bij. Alles werd afgegeven en nog wat carbid mee terug genomen.
Op de pont stond gelukkig niet dezelfde schildwacht want ze had geen kind bij zich. De volgende pontvaart was hij er wel en hij vroeg aan Wimke Huygen wie de vrouw was die daar wegliep: Dat is Nelly Swemers, zei die. Daags erna kwam de schildwacht bij hen thuis. Nelly was natuurlijk niet thuis. Het was toch een goede vent, want hij heeft nog 2x spullen mee over de pont gebracht. Hij is later verongelukt bij het bombardement op de pont. Het was geen fanatieke: De mijnenleggers, dat waren echte jonge fanatiekelingen

Veel hinder ondervond men van de Engelse bommenwerpers, die bijna elke nacht over Nederland vlogen om de grote steden in het Duitse Roergebied plat te bombarderen. Tengevolge daarvan huisde men vele nachtelijke uren in de kelders of schuilkelders.
Later werd er een wacht ingesteld op het Moleneind. Men kon nog veilig schuilen in de molen met zijn muur van 1 m dik en de deur was gebarricadeerd met zandzakken. Er was nog wel een kleine opening voor de ingang. Later sliepen alle kinderen van het Moleneind er.
Op zekere dag valt er een granaat op de oprit naar de molen. De scherven vlogen door het molenraampje, tegen de bedplank; wat een geluk hebben die kinderen daar gehad.
Op 23 augustus vallen er bij Jozef Laarakker een groot aantal fosfor- en staafbrandbommen op het land.

Bewijs van Jan Lemmen dat hij zich in het grensgebied mocht bevinden.

In overleg met het bisdom vertrekt kapelaan Geurts en op 19 oktober komt kapelaan Lebens. Met deze kapelaan, die later ook mee evacueert, is Well zeer ingenomen.

De berichtgeving uit de media werd steeds magerder want de Maas en Niersbode kon geen papier meer krijgen.

4.4.1 Onderduikers

Op 7 mei 1943 werd bekendgemaakt dat alle mannen tussen 18 en 35 jaar zich voor de arbeidsinzet in Duitsland moesten laten keuren. De katholieke kerk reageerde heftig en was tegen de deportatie. Zij achtte de tewerkstelling in de Duitse oorlogsindustrie in strijd met het vierde gebod, dat ook liefde voor het vaderland inhoudt.
De Nederlandse jonge mannen, waarvan er veel nog student waren, doken massaal onder. Verreweg de meesten zochten en vonden een plek achteraf bij een boerderij.
In Well liepen weliswaar wel altijd wat Duitsers rond, maar die deden niets bijzonders en lieten het maar een beetje gebeuren. De dames Arts, Miep Koppers en Elly Schreurs hockeyden soms met de onderduikers op straat.
Bij Arts zelf kregen ze ook een onderduiker in huis. Hij was eigenlijk van de ondergrondse en op de vlucht. Hij had samengewerkt met pastoor Vullinghs uit Grubbenvorst, die bekend was van de ondergrondse en later door de Duitsers geliquideerd is. Hij liet Mia een koffer

over de Maas naar Tax (de Kooy) brengen waarin zoals achteraf bleek wapens hadden gezeten. Dames werden veel toleranter door de Duitsers behandeld en erg weinig gecontroleerd, maar ze had toch wel een enorm risico gelopen.

Bij Nijsen was een zekere Ir. Joop Groenewegen uit Rotterdam ondergedoken. Tijdens het dorsen komt de Grüne Polizei aangelopen. Moeder Nijsen zet snel de elektromotor stop en de onderduiker wordt in de dorsmolen (in de zg. schudder) onder wat stro gestopt. De Duitsers zoeken de hele schuur af en zeggen aldoor: "Verdammt noch mal, er muss hier sein", maar ze vinden hem niet. Later, als Joop weg is, ontvangen ze af en toe nog een brief van hem met de vriendelijke groeten van "Uw dankbare zwerver". In zijn laatste brief schrijft hij dat hij deze met de mond geschreven heeft omdat ze hem zo toegetakeld hebben dat hij zijn armen niet meer kan gebruiken. Verder nooit meer iets van gehoord.

Hein Brauers zijn vader en Ripkens en nog een derde man ontkwamen er als Rijksduitsers niet aan en moesten het PTT-gebouw in Venray bewaken. Er was afgesproken dat als de geallieerden gevorderd waren tot Eindhoven (bevrijd op 18 september 1944) zij het hazenpad zouden kiezen.
Zij zouden dan met weer een andere collega, PTT-er uit Venray, mee gaan naar een dorp in de Peel om onder te duiken. Op een dag gaf de radio door (zij hadden een radio bij de PTT-centrale terwijl alle andere mensen deze al lang hadden moe-

Archief Well Overeenkomst voor het knippen en scheren tussen de commandant van het kamp van de Arbeidsdienst en Frans Coppers (kapper) à 1½ cent per persoon.

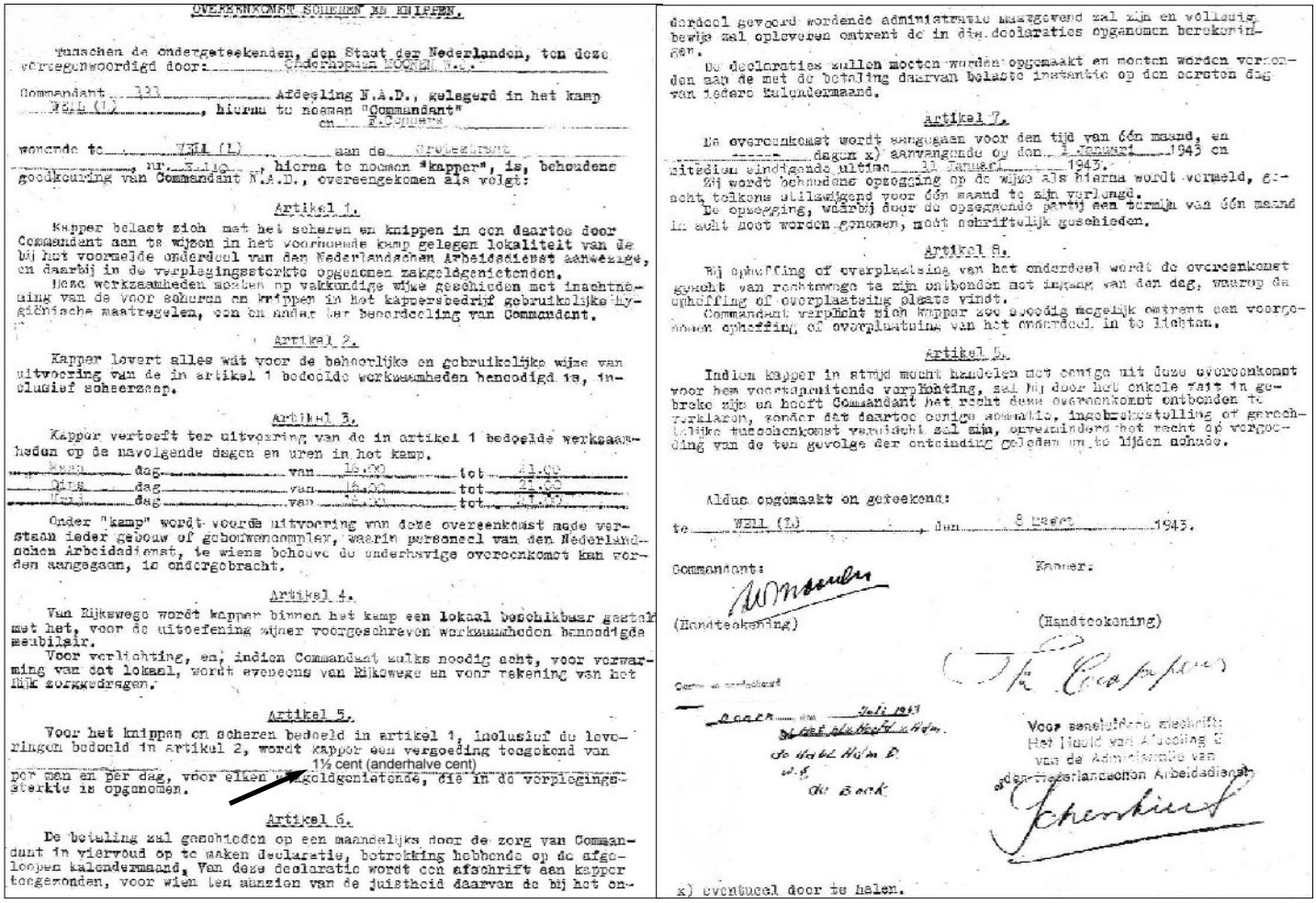

OVEREENKOMST SCHEREN EN KNIPPEN.

Tusschen de ondergeteekenden, den Staat der Nederlanden, ten deze vertegenwoordigd door: Onderhoppman MOONEN N.A.D.

Commandant 133 Afdeeling N.A.D., gelegerd in het kamp Well (L), hierna te noemen "Commandant"
en F. Coppers

wonende te Well (L) aan de Grubestraat nr. Zelfo, hierna te noemen "kapper", is, behoudens goedkeuring van Commandant N.A.D., overeengekomen als volgt:

Artikel 1.

Kapper belast zich met het scheren en knippen in een daartoe door Commandant aan te wijzen in het voornoemde kamp gelegen lokaliteit van de bij het voormelde onderdeel van den Nederlandschen Arbeidsdienst aanwezige, en daarbij in de verplegingssterkte opgenomen zaalgeldgenietenden.
Deze werkzaamheden moeten op vakkundige wijze geschieden met inachtneming van de voor scheren en knippen in het kappersbedrijf gebruikelijke hygiënische maatregelen, en en onder ter beoordeeling van Commandant.

Artikel 2.

Kapper levert alles wat voor de behoorlijke en gebruikelijke wijze van uitvoering van de in artikel 1 bedoelde werkzaamheden benoodigd is, inclusief scheerzeep.

Artikel 3.

Kapper vertoeft ter uitvoering van de in artikel 1 bedoelde werkzaamheden op de navolgende dagen en uren in het kamp.

Maan	dag	van	16.00	tot	21.00
Dins	dag	van	16.00	tot	22.00
Woens	dag	van	16.00	tot	21.00

Onder "kamp" wordt voorde uitvoering van deze overeenkomst mede verstaan ieder gebouw of gebouwencomplex, waarin personeel van den Nederlandschen Arbeidsdienst, te wiens behoeve de onderhavige overeenkomst kan worden aangegaan, is ondergebracht.

Artikel 4.

Van Rijkswege wordt kapper binnen het kamp een lokaal beschikbaar gesteld met het, voor de uitoefening zijner voorgeschreven werkzaamheden benoodigde meubilair.
Voor verlichting, en, indien Commandant zulks noodig acht, voor verwarming van dat lokaal, wordt eveneens van Rijkswege en voor rekening van het Rijk zorggedragen.

Artikel 5.

Voor het knippen en scheren bedoeld in artikel 1, inclusief de leveringen bedoeld in artikel 2, wordt kapper een vergoeding toegekend van 1½ cent (anderhalve cent) per man en per dag, voor elken zaalgeldgenietende, die in de verplegingssterkte is opgenomen.

Artikel 6.

De betaling zal geschieden op een maandelijks door de zorg van Commandant in viervoud op te maken declaratie, betrekking hebbende op de afgelopen kalendermaand. Van deze declaratie wordt een afschrift aan kapper toegezonden, voor wien ten aanzien van de juistheid daarvan de bij het ondergeteekend gevoerd wordende administratie maatgevend zal zijn en volledig bewijs zal opleveren omtrent de in die declaraties opgenomen berekeningen.
De declaraties zullen moeten worden opgemaakt en moeten worden verzonden aan de met de betaling daarvan belaste instantie op den eersten dag van iedere kalendermaand.

Artikel 7.

De overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van één maand, en ____ dagen x) aanvangende op den 1 Januari 1943 en uitsluiten eindigende ultimo 31 Januari 1943.
Zij wordt behoudens opzegging op de wijze als hierna wordt vermeld, geacht telkens stilzwijgend voor één maand te zijn verlengd.
De opzegging, waarbij door de opzeggende partij een termijn van één maand in acht moet worden genomen, moet schriftelijk geschieden.

Artikel 8.

Bij opheffing of overplaatsing van het onderdeel wordt de overeenkomst geacht van rechtswege te zijn ontbonden met ingang van den dag, waarop de opheffing of overplaatsing plaats vindt.
Commandant verplicht zich kapper zoo spoedig mogelijk omtrent een voorgenomen opheffing of overplaatsing van het onderdeel in te lichten.

Artikel 9.

Indien kapper in strijd mocht handelen met eenige uit deze overeenkomst voor hem voortspruitende verplichting, zal hij door het enkele feit in gebreke zijn en heeft Commandant het recht deze overeenkomst ontbonden te verklaren, zonder dat daartoe eenige aanmaning, ingebrekestelling of gerechtelijke tusschenkomst vereischt zal zijn, onverminderd het recht op vergoeding van de ten gevolge der ontbinding geleden en te lijden schade.

Aldus opgemaakt en geteekend:

te WELL (L) den 8 maart 1943.

Commandant: (Handteekening)

Kapper: (Handteekening)

Voor eensluidend afschrift: Het Hoofd van Afdeeling G van de Administratie van den Nederlandschen Arbeidsdienst

x) eventueel door te halen.

Bij Jozef Laarakker: twee Franse gevluchte dwangarbeiders, Jozef Laarakker, twee onderduikers, Jan Daemen, (boekhouder)Sjef, Hay, Ser en Piet Laarakker.

Nog een foto bij Laarakker met Jan Daemen, twee Franse dwangarbeiders, waarvan men zegt dat zij het lont doorgeknipt hebben waarmee de Duitsers van plan waren de Basiliek van Kevelaer op te blazen, en verder Marietje, Hay en Martien Laarakker.

ten inleveren) dat de geallieerden doorgestoten waren naar Helmond. Nu werd het hen erg heet onder de voeten en zij spraken af om naar het westen te vluchten.
De derde man die de vluchtroute kende en beloofd had om hen mee te nemen, kwam niet meer opdagen, met het gevolg dat zij zelf een weg moesten vinden.
Er werd besloten om in een schuur tussen Wanssum en Blitterswijck bij Cox onder te duiken, want naar huis gaan kon niet omdat de Maas streng bewaakt werd.
's Avonds werd er bij goede vrienden in het dorp geluisterd naar de berichten en toen bleek dat de geallieerden Helmond nog niet bevrijd hadden (enkele dagen later op 22 september was dit wel het geval). Maar ja, ze konden niet meer terug.
Omdat het front toch steeds dichterbij kwam wilden ze per se terug over de Maas naar Well. Er lag een schipper die zijn schip in Well op het droge had liggen en hij mocht met een roeiboot vanuit Wanssum naar Well. Zo werd er contact gezocht met deze schipper en hij wilde hen wel over de Maas roeien.
Er werd een afspraak gemaakt, maar eerst moest de wacht aan Wellse kant omgekocht worden, zodat hij op een bepaalde tijd niet in de buurt van het schip was.
Maar het noodlot wilde dat de betreffende omgekochte wacht juist op die dag vervangen was, met het gevolg dat het risico om gepakt te worden levensgroot was.
Brauers is toen alleen overgestoken.
Op de avond van de oversteek was het gelukkig bewolkt. Maar toen hij op het lege schip kwam klonk het erg hol, vooral als men komt te vallen. Helaas gebeurde dit, maar de wacht heeft niks gemerkt.
Via de zigzag loopgraven kwam hij weer achter bij huize Brauers.

Ripkens is enige dagen later op een andere manier over de Maas gekomen. Hij werd door van Soest uit Ayen, die een "reisvisum" had, over de Wellse veerpont geloodst. Hij moest nog wel onderduiken. Hij dook een tijdje onder bij Giel Koppes in Elsteren. Enkele weken later komt er een "oude" man met een zwarte baard bij Ripkens thuis in de kost. Zijn eigen kinderen kenden hem nauwelijks terug als hun vader.

In het klooster in Well hebben ze ook een tijdlang een heel intelligente Joodse student als onderduiker gehad, maar hier is verder niets over bekend.

Bij Harrie Kwanten aan het Moleneind, die voor de oorlog in Gennep gewoond had, zat een Joodse familie uit Gennep ondergedoken. Ze hebben er ca. een jaar op zolder geleefd en zijn toen vertrokken omdat men dacht dat ze verraden waren. Harrie heeft een keer 2 maanden in de strafgevangenis te Kleve gezeten. Het is niet bekend of dit een relatie heeft gehad met het jodenverblijf in zijn huis. De Joodse familie heeft het volgens bijgaand schrijven van C.van der Meij wel overleefd.
Bij Thomas Vink zat ook een Joodse familie ondergedoken. Een wat ouder stel, familie Drielsma uit Delft. Ze leefden op zolder.Ze kwamen ‘s nachts vaak uit hun schuilplaats en wandelden dan naar de familie Hermans (familie van Vink) in Wellerlooi. Ze zijn later de Maas over gesmokkeld naar Horst en hebben het overleefd. In 1975 zijn ze nog een keer op bezoek geweest bij Vink.
Een andere joodse familie, vader-moeder-dochter, die bij Nad de Riet ondergedoken zaten hebben minder geluk gehad. Ze zijn mee geëvacueerd, maar in Hoogeveen werden ze er door de Duitsers uitgepikt. Ze zijn naar Westerbork afgevoerd en er is nooit meer iets van hen vernomen.
Bij Valckx op de Halve Maan hadden ze medio 1944 een ver familielid (Frans van Vegchel uit Boxtel) als onderduiker. Het was iemand die voor de "duvel" nog niet bang was. Later is hij naar Sprunken

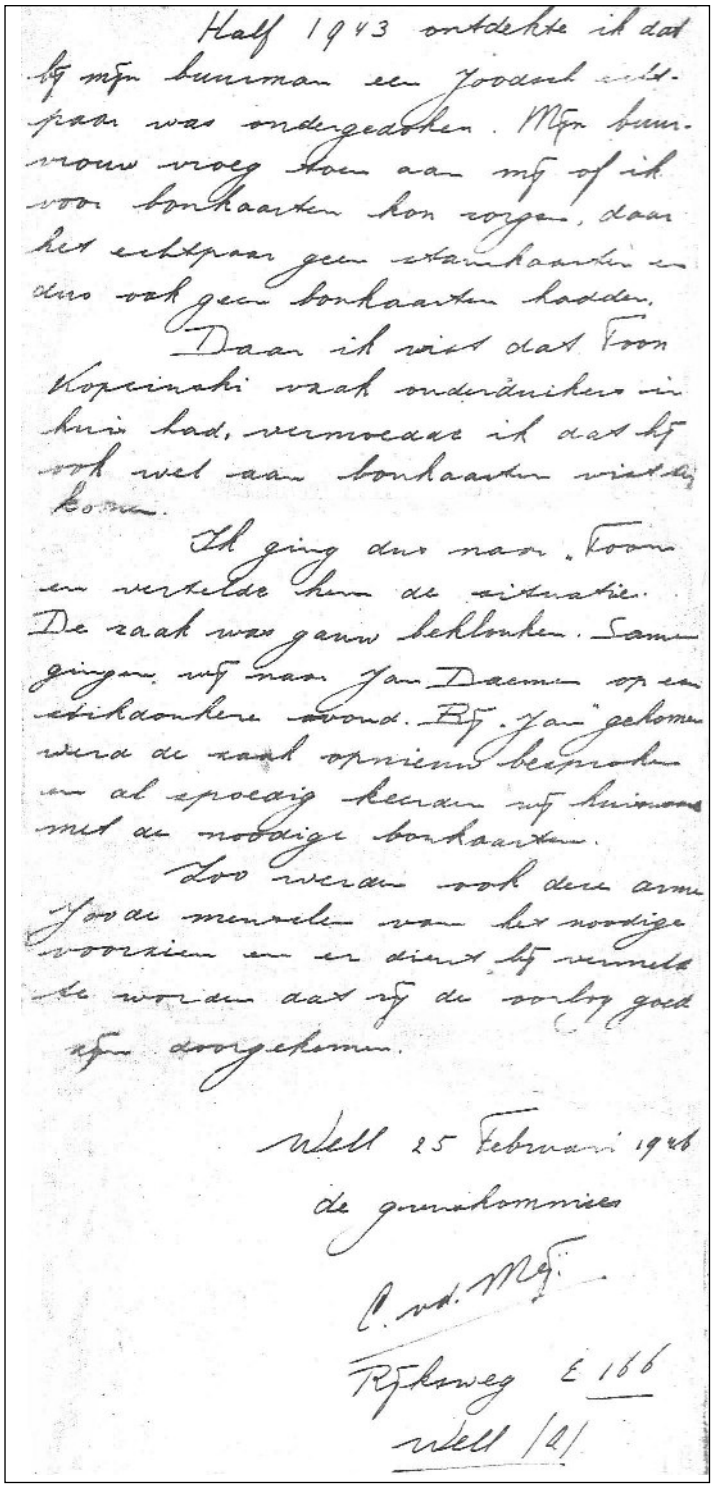
Half 1943 ontdekte ik dat bij mijn buurman een Joodsch echtpaar was ondergedoken. Mijn buurvrouw vroeg toen aan mij of ik voor bonkaarten kon zorgen, daar het echtpaar geen stamkaarten en dus ook geen bonkaarten hadden.
Daar ik wist dat Toon Kopeinski vaak onderduikers in huis had, vermoedde ik dat hij ook wel aan bonkaarten zou kunnen komen.
Ik ging dus naar Toon en vertelde hem de situatie. De zaak was gauw beklonken. Samen gingen wij naar Jan Daemen op een zekeren avond. Bij Jan gekomen werd de zaak opnieuw besproken en al spoedig keerden wij huiswaarts met de noodige bonkaarten.
Zoo werden ook deze arme Joodse menschen van het noodige voorzien en er dient bij vermelding te worden dat zij de oorlog goed zijn doorgekomen.

Well 25 Februari 1946
de gemeentekommissaris
C. vd. Meij
Rijksweg E 166
Well (L)

Bonnen regeling voor de Joodse familie bij Kwanten.

De knijpkat van Philips.

gegaan en heeft hij nog veel geluk gehad. Op een gegeven moment zaten ze met drie NSB-ers achter hem aan. Tijdens zijn vluchtpoging kroop hij door een gat, kreeg nog een schot hagel achter zich aan, maar hij was foetsie. Na de oorlog heeft hij als timmerman meegewerkt aan de wederopbouw en is getrouwd met de Wellse Door Lemmen en naar Australië geëmigreerd.

Jan Cornelissen heeft in 1943 meegemaakt dat hij met de voetbalclub Erica (van de Bosserhei) naar een voetbalwedstrijd Oost tegen West in het Goffertstadion te Nijmegen ging en dat na de wedstrijd alle poorten gesloten waren. Door het hele stadion galmde het: **Wij zijn niet bang.** Maar iedereen die geen Ausweis had werd opgepikt en dat waren legio onderduikers. Op naar het Duitse industriegebied.
Hijzelf werkte al vanaf 1941 op het vliegveld in Venlo en had daarom een Ausweis.
Hij werkte bij een zekere Koenen die van alle markten thuis was en een soort zwarthandelaar was. Hij had in de dertiger jaren in Siebengewald samen met de jongens van Lauf veel gesmokkeld. Het eerste wat hij tegen hem zei was: *Die moffen moet je zoveel mogelijk benadelen* (en zichzelf zoveel mogelijk bevoordelen, bleek later).
Hij moest voor hem vaak nieuwe planken uit het Duitse magazijn op de wagen leggen en zand erover doen zodat ze niet zichtbaar meer waren. 's Avonds werden ze dan bij hem thuis in het Ven afgeleverd.
Ook moest hij in Well fruit en aardappelen ophalen die Koenen dan weer elders tegen smokkelprijzen verkocht. Het transport gebeurde met een LSKK- wagen (Duitse vrachtwagen met een Nederlandse chauffeur)
In 1942 moesten de vliegbanen bespoten worden met groen camouflagespul. Dat gebeurde met een vat van 100 ltr (giftig spul) met twee spuitslangen. Op een dag werd hij door Koenen met het lege vat naar iemand in het Ven gestuurd. Daar aangekomen kwamen er twee kerels proestend/ kuchend en met een doek voor de mond met hun kop uit het vulgat. Het waren twee Engelse piloten. Dat risico wilde Jan niet meer lopen, want als ze hem ermee trappeerden was hij het haasje. Hij kreeg van Koenen een ander baantje: paaltjes verven met radiumverf. Ook zwaar vergif, maar dat wist hij toen allemaal niet en het gebeurde zonder enige bescherming.
In die tijd zat Jan een keer bij een broer van Koenen in het Ven en moest een bos stro van hem ophalen uit een schuurtje, zo'n 100 m van het huis. Koenen had al lang gezien wat daar aan de hand was, maar Jan wist het niet: er lag een Duitse soldaat met een meid in het stro. De Duitser vloekte hem uit en Jan ging er als een haas vandoor.
Soms moest er eenvoudig en slim iets geregeld

Bedankbriefje van een onderduiker.

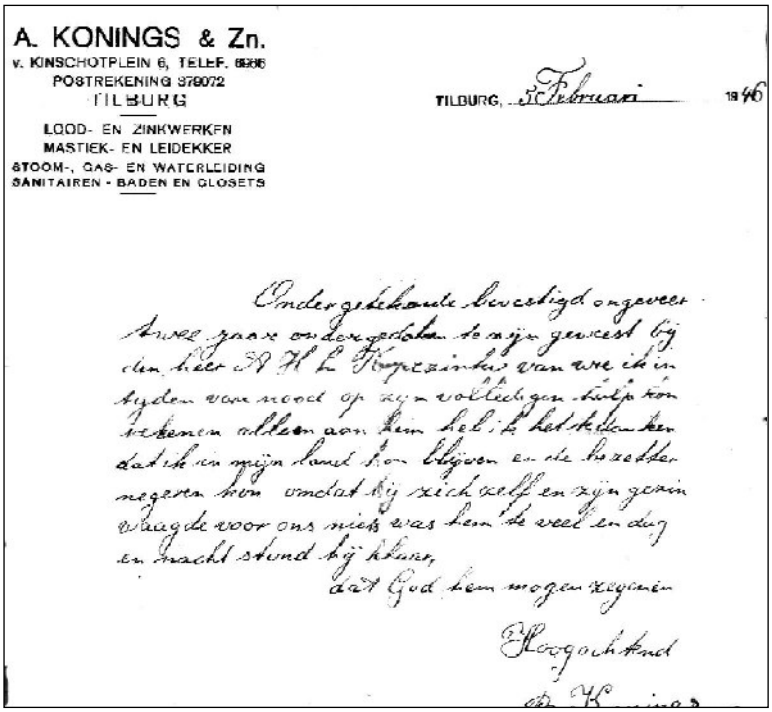

A. KONINGS & Zn.
v. KINSCHOTPLEIN 6, TELEF. 6366
POSTREKENING 379072
TILBURG

LOOD- EN ZINKWERKEN
MASTIEK- EN LEIDEKKER
STOOM-, GAS- EN WATERLEIDING
SANITAIREN - BADEN EN CLOSETS

TILBURG, 5 Februari 1946

Ondergetekende bevestigd ongeveer twee jaar onderdak te mijn gewest bij den heer A H L Koopmans van wie ik in tijden van nood op zijn volledigen hulp kon rekenen alleen aan hem heb ik het te danken dat ik in mijn huis kon blijven en de bezetter negeren kon omdat hij zich zelf en zijn gezin waagde voor ons niets was hem te veel en dag en nacht stond hij klaar,

dat God hem mogen zegenen

Hoogachtend

A. Konings

worden om voor goed onder te duiken.
Jan Koppers (van de brouwerij) was afgestudeerd in Nijmegen en werd daar uitgeschreven, maar in Bergen niet meer ingeschreven. Hij woonde daarna thuis en was zo in feite een onderduiker in eigen huis.

Op 9 september 1944 dook het hele gemeentebestuur onder, ook de burgemeester. Hij dook onder bij de familie Schreurs. Het onderduikgebeuren was een hele onderneming. Hij sliep boven rechts van de trap op een kamer en de dochters van Schreurs links ervan. Ze waren met een touw verbonden, ieder aan een been. Als er gebeld werd dan stond hij op, ging naar zijn schuilplaats in de kelder en moest een van de meiden in zijn bed kruipen zodat het beslapen was bij controle. Een **warm onbeslapen bed** g er is een onderduiker in huis! Dit hele ritueel werd diverse malen van tevoren geoefend. Moeder zei dan wel eens: Je kunt het aan de molen horen als jullie aan het "verhuizen" zijn.
Zijn schuilplaats was een nis in de kelder die afgedekt werd door er een schot tegenaan te trekken.
Er was ook een keer een inval en de burgemeester zat niet in zijn nis. Wer ist das? Moeder zei: Das ist mein Mann. Vader lag, tussen de middag, te slapen in de kelder. Hij was aan een kant doof, maar hij hoorde toch iets toen de deur openging en draaide zich om. Bij de rondgang in het huis zag de Duitser hem liggen en zei hij: "Aber das ist der Hauptlehrer". Toen moest het verhaal natuurlijk omgedraaid worden. Moeder verstond zogenaamd niet goed Duits en had het niet goed verstaan en niet goed begrepen wat hij vroeg, maar die man dat was haar oom. De Duitser accepteerde het verhaal en het liep goed af.
Thissen (van het postkantoor) is ook een

De beschermheilige van de onderduikers: Onze Lieve Vrouw van de Goede Duik.

tijdje bij hen in huis geweest met zijn zoontje van vier jaar. Deze zag natuurlijk de burgemeester en hem werd verteld dat het Mr. Janssen was, maar dat hij dat tegen niemand mocht zeggen. Hij voelde de geheimhouding goed aan, want toen Douven een keer een fluitje voor hem gemaakt had en de buurman van Pinxteren, hem vroeg: Wie heeft dat mooie fluitje voor jou gemaakt? Zijn stem stokte wel even …*papa* zei hij toen. Toen hij enkele dagen later weer terug in hun eigen huis was vroeg hij aan zijn vader als die vertelde dat hij bij Schreurs geweest was: Was mr. Janssen er ook? Nee hoor. Dan zal hij wel in het gat gezeten hebben; reageerde hij dan.

Tijdens de bombardementen sliepen ze allen in de kelder. De kelder was verbonden met de kelder van Coppers, de koster. Op een nacht zagen ze een lichtflits achter op het platte dak. Ja, wat te doen. De koster en Douven gingen kijken, met de bedoeling als het iemand was die hen kon verraden, hij in gevangenis genomen zou

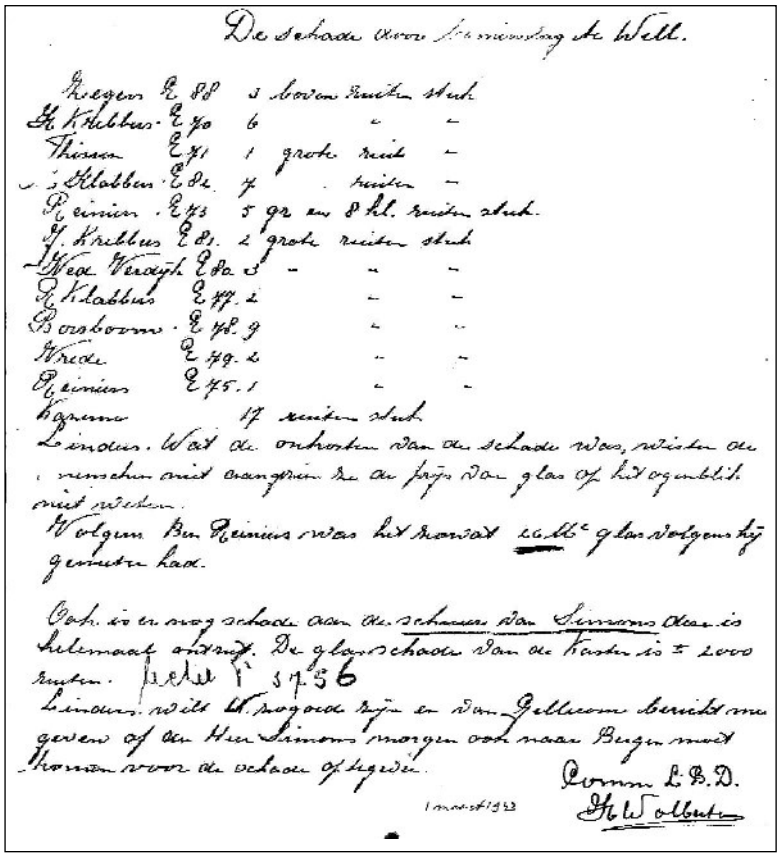

De schade door bominslag te Well.

Kiegen E 88 3 boven ruiten stuk
H. Klabbus E 90 6 " "
Thissen E 91 1 grote ruit "
's Klabben E 92 7 ruiten "
Reinier E 93 5 gr en 8 kl. ruiten stuk.
J. Krabbus E 95. 2 grote ruiten stuk
Wed. Verwijk E 96 3 " " "
E. Klabbus E 97. 2 " "
Boosboom E 98. 9 " "
Wede E 99. 2 " "
Reinier E 75. 1 " "
Bijnum 17 ruiten stuk
Lindus. Wat de onkosten van de schade was, wisten de menschen niet aangeven de prijs van glas op het ogenblik niet wisten.
Volgens Ben Reinier was het bedrag welk glas volgens hij gemeten had.

Ook is er nog schade aan de schuur van Simons deur is helemaal ontzet. De glasschade van de kasten is ± 2000 ruiten. Pelle P 1756
Lindus. wilt U zoo goed zijn en van Gelderen bericht me geven of den Heer Simons morgen ook naar Bergen moet komen voor de schade op te geven.

Comm. L.B.D.
1 maart 1943 H. Wolbers

Overzicht van de kapotte ruiten bij een bominslag in maart 1943.

worden. Moeder ging op de divan staan om alles in de gaten te houden en zakte er prompt doorheen met een heleboel lawaai. Nou zal hij er wel tussenuit zijn. Wat een spanning!! Even later was de flits er weer. Het bleek een onschuldig vuurkooltje van as te zijn dat telkens even opnieuw vlam vatte. Het waren toch allemaal enerverende, bange en spannende momenten.
Als ze aan de deur kwamen was het altijd oppassen. *Kwamen ze voor inkwartiering; dan moest je al veel te veel mensen in huis hebben en als het een razzia was dan moest je geen mensen in huis hebben.* Bij een razzia ging vader Schreurs snel naar de kelder op bed liggen en hield zich ziek als een oude man. Nou dan moest de dochter maar mee naar het kasteel om aardappelen te schillen. Nee, die moest de zieke pa helpen: ik ga wel mee; zei moeder. De volgende morgen hoefde ze al niet meer terug te komen: *ze vonden het veel interessanter om jonge meiden voor zich te laten werken.*
Ook kwamen ze een keer voor zusje Trees, die accordeon speelde. Ze moest 's avonds naar het kasteel komen om te spelen. “Ik zal het haar zeggen”: zei moeder, maar ze is nu naar Venlo les halen. Ze is " in Venlo blijven slapen", maar mocht zich natuurlijk een tijdje niet meer laten zien en de deur niet meer uit.

Elly, de schooljuffrouw, zat in die tijd bij het Distributiekantoor in Bergen. Er moesten nogal wat extra bonnen geregeld worden voor een aantal onderduikers en de Joden die er in de gemeente waren. De meest gebruikelijke methode om deze extra bonnen te versieren was: een gestorven iemand **niet afschrijven** van de distributielijsten. Maar de Duitsers hielden zo af en toe een controleactie. Elly heeft eenmaal zo'n overval op kantoor meegemaakt. De Duitsers stelden zich altijd vooraf op in Ayen. Bijna altijd waren ze al getipt, maar deze keer niet. Hun leider, Hr de Neer, was al een tijd ondergedoken. De Duitsers kwamen binnen en moesten de leider hebben en zij was waarnemend leider. Er was altijd bewaking van twee marechaussees, maar in Bergen was nooit iets aan de hand en dus zaten zij daar gemoedelijk met het colbertje open. Toen de overvallers binnen vielen deden ze niets.
Elly kwam van de trap af en de Duitser zegt: Wo ist der Leiter? Das bin ich. Sie, Sie!! Ja, ich. Er zaten op kantoor diverse onderduikers/ mensen die zich schuil moesten houden voor de Duitsers, o.a. Jan Daemen. Elly babbelde een tijdje met de Duitsers om wat tijd te rekken. De Duitsers zeiden dat ze kwamen kijken of alles goed beveiligd was. Ja, zei ik, met twee marechaussees. Ja maar die hadden veel te laat gereageerd: was natuurlijk ook zo. Toen ze boven op kantoor kwamen, was iedereen die weg moest zijn via

het raam gevlogen.
Sjang Willems, een neef van Elly Schreurs uit Haelen, bestreed de NSB-ers en kwam veel bij hen. Hij had een zender en contact met Engeland. Hij mocht wel bij hen komen, maar van moeder vanuit thuis niet zenden en hij ging daarvoor altijd naar het bos. Hij zei: de graaf Max. Marchant et d' Ansembourg uit Amstenrade, NSB-gouverneur van Limburg, had ik best neer kunnen schieten toen hij een keer bij hem geweest was, want je werd er helemaal niet gefouilleerd. Sjang was ook een spion, is naar Zwitserland geweest, naar Spanje, heeft bij de Vrijmetselaars ingebroken om te kijken wie op het punt stond om ingenomen te worden, is naar kampen in Duitsland geweest, is naakt in een ton van de berg gerold omdat de Duitsers hem gegevens wilden ontfutselen. Hij was een echte avonturier, is in priesterkleren de stad Leiden uitgevlucht en heeft diverse boekjes geschreven: o.a. Mijn land in oorlog.
Sjang lag ook een keer, onder een schuilnaam, in het ziekenhuis te Venray met een mitrailleur onder zijn matras. Elly moest hem een revolver brengen. Ze kocht net over de Maas een grote bos rozen (bij Wijnhoven) en heeft daar de revolver ingestopt en is zo door de Duitse linies gegaan. Hij had deze revolver nodig om een verrader uit hun groep te liquideren.

Jan van Oers is samen met Frans Burhorst onderduiker geweest bij Peter Haumann.
De vader van Jan en zijn oom waren eigenaar van de peperkoekfabriek "Slingerkoek" te Uden. Jan had de Handelsschool afgemaakt en de Bakkersschool te Wageningen gevolgd. In 1942 was hij 20 jaar en volgde nog een cursus chemie te Tilburg. In die tijd werden al veel mensen opgepikt om te gaan werken in Duitsland. Onderweg zat hij met zijn vrienden in de trein en zei branieachtig: "Mij krijgen ze niet naar Duitsland". Een NSB-er die in dezelfde trein zogenaamd lag te slapen had dit gehoord. Enkele dagen later moest Jan in Tilburg op het politiebureau op het matje komen. Een oom uit Goirle ging met hem mee om hem in bescherming te nemen. Maar alle zielige verhalen mochten niet baten. Enkele dagen later kreeg Jan een oproep om te gaan werken in Duitsland. Daar had Jan natuurlijk geen zin in en hij wou ergens onderduiken. Maar hoe kom je zo gauw aan een onderduikadres. Nou had Jan een oom in Grave (slager Degeman) en dat was weer een vriend van de familie Burhorst (de pachtheer van de boerderij). En aldus werd Jan door Burhorst naar Well gebracht.

Jan sliep bij ons in de opkamer, boven de kelder. Dat was handig, want als hij eens zou moeten vluchten, kon hij zo uit het raam springen zonder iets te breken en

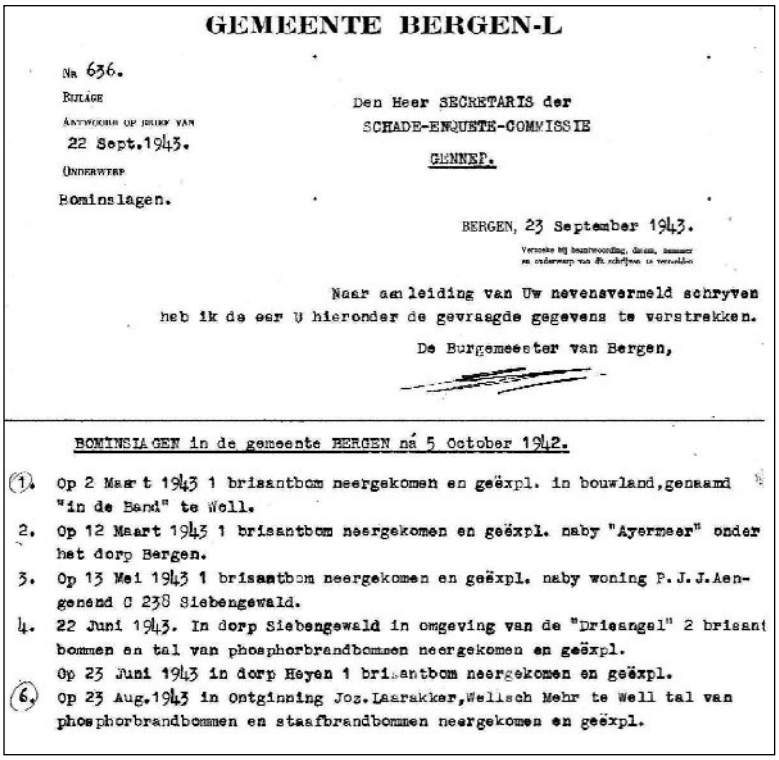

GEMEENTE BERGEN-L

Nr 636.
Bijlage
Antwoord op brief van
22 Sept.1943.
Onderwerp
Bominslagen.

Den Heer SECRETARIS der
SCHADE-ENQUETE-COMMISSIE
GENNEP.

BERGEN, 23 September 1943.

Naar aanleiding van Uw nevensvermeld schryven heb ik de eer U hieronder de gevraagde gegevens te verstrekken.

De Burgemeester van Bergen,

BOMINSLAGEN in de gemeente BERGEN ná 5 October 1942.

1. Op 2 Maart 1943 1 brisantbom neergekomen en geëxpl. in bouwland,genaamd "in de Bend" te Well.
2. Op 12 Maart 1943 1 brisantbom neergekomen en geëxpl. naby "Ayermeer" onder het dorp Bergen.
3. Op 13 Mei 1943 1 brisantbom neergekomen en geëxpl. naby woning P.J.J.Aengenend C 238 Siebengewald.
4. 22 Juni 1943. In dorp Siebengewald in omgeving van de "Driesangel" 2 brisant bommen en tal van phosphorbrandbommen neergekomen en geëxpl.
Op 23 Juni 1943 in dorp Heyen 1 brisantbom neergekomen en geëxpl.
6. Op 23 Aug.1943 in Ontginning Joz.Laarakker,Wellsch Mehr te Well tal van phosphorbrandbommen en staafbrandbommen neergekomen en geëxpl.

Vermelding van de bominslagen in 1943.

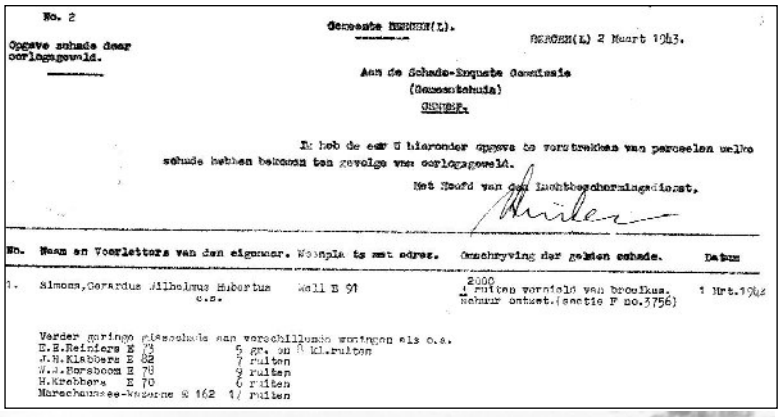

No. 2

Gemeente HENGELO(L).

Opgave schade door oorlogsgeweld.

HENGELO(L) 2 Maart 1943.

Aan de Schade-Enquete Commissie
(Gemeentebuis)
GENEF.

Ik heb de eer U hieronder opgave te verstrekken van percelen welke schade hebben bekomen ten gevolge van oorlogsgeweld.

Met Hoofd van den Inschbeschermingsdienst,

No.	Naam en Voorletters van den eigenaar.	Woonplaats met adres.	Omschrijving der gelden schade.	Datum
1.	Simons, Gerardus Wilhelmus Hubertus c.s.	Well B 91	2000 1 ruiten vernield van broeikas. Nehmir ontzet. (sectie F no.3756)	1 Mrt.1943

Verder geringe gissenschade aan verschillende woningen als o.a.
E.H.Reiniers E 73 5 gr. en 8 kl.ruiten
J.H.Klabbers E 82 7 ruiten
W.J.Horsboom E 78 9 ruiten
H.Krebbers E 70 6 ruiten
Marechaussee-Kazerne B 162 17 ruiten

Melding bij de gemeente en foto van de beschadigde kas van Simons: 2000 ruiten kapot.

als het nodig was ook weer via dat raam naar binnen. In die tijd waren er nog geen Duitsers bij ons op de boerderij, maar je kon nooit weten. Alleen ome Gert wist ervan en voor de rest niemand in de buurt. Jan werd zeer "apart" gehouden en kreeg zijn eten op zijn kamertje. Overdag ging hij samen met Frans Burhorst, in het bos werken. Soms wat bomen kappen, maar meestal brandwegen spitten want dat maakte geen lawaai. Als er onraad was, een NSB-er op bezoek of een controleur of familie, dan stond er als **waarschuwing een riek** bij de schuurdeur ten teken dat ze niet naar binnen mochten komen. Na ca drie maanden was de kust weer vrij in Uden en is hij teruggegaan. Weer terug in Uden ging Jan bij het verzet. Hij coördineerde de Udense groep.

Later waren er ook nog een keer drie onderduikers bij ons thuis. Op een dag waren ze aan het meehelpen met dorsen. Plotseling staan er Duitsers in de schuur. Zij er hard tussenuit en ze renden zigzaggend door de boomgaard. Er werd op hen geschoten en enkele dagen later kwam een van de onderduikers laten zien dat ze hem door de hand geschoten hadden.

In 1943 werd Oos Vink opgeroepen zich te melden op het Arbeidsbureau te Venray om naar Essen of Keulen te gaan werken. Toen Harry van Pinxsteren en hij daar aankwamen zagen ze dat ze alle papieren moesten inleveren. Zij rechtsomkeer en weg. Elema, bedrijfsleider Wellsmeer was er ook en noteerde alle namen van de Wellse jongens. Zij hadden geen vertrouwen in Elema zijn actie, **maar hadden ze dat maar wel gehad** (waarover later meer). Zij moesten thuis onderduiken. Hen van den Hoef kwam bij hen langs en die werkte bij de stropoppenfabriek in Twisteden. Hij zei toe om eens met "Poppen-Toon" te praten. Enkele dagen later moesten ze zich melden bij Toekook op de Hamert want die reed geregeld stro naar de fabriek. Zij onder het stro gekropen. Gaat die Toekook een hele tijd met Duitsers staan praten aan de grens. Uiteindelijk kwamen ze dan in Twisteden aan. Poppen-Toon gooide twee "gavels" naar boven en wij begonnen af te laden. Hierna stuurde hij Harry naar boer Peut en mij naar een café- boerderij. Deze boer had een Friese melkknecht (waar je geen woord van verstond), twee meiden en nog twee noodgedwongen knechten; een Franse en een Poolse krijgsgevangene in dienst. Hijzelf was een vrijgezel van ca 40. Enkele dagen later moesten ze hooi gaan opladen. Oos stak het op, maar de Pool gooide het net zo snel weer naar beneden: Sabotieren, sabotieren: zei hij. Toen maar met kleine beetjes opgestoken.

Enkele dagen later ging de boer naar Geldern om een Ausweis voor hen te regelen. Toen hij terug kwam zei hij: **Stiefelen, jongens, het lukt niet.**
Zij gevlucht, maar hoe kom je over de grens, overal Duitsers en prikkeldraad. Ze komen aan een stuk land met suikerbieten. Zij deden net of ze aan het "geien" waren over het lange stuk land. Aan het eind kropen ze onder het prikkeldraad door. Ze kwamen in een stuk land met rogge van Josef Laarakker. Thuis aangekomen moesten ze ook daar weer onderduiken.
Nou kwam jager Thei de Bruin, die een groot gezin had, geregeld bij hen thuis om twee grote roggebroden op te halen en zij kregen dan van hem een paar konijnen.
Hij woonde dichtbij de Hollandse boer Piet Janssen die 100 m over de grens woonde. Thei regelde dat ze bij Piet konden komen werken. Ze moesten om 7 uur bij Piet aan de grens zijn. Piet stond daar met een Duitse soldaat te praten. Hmmm, hmmm: zei Piet, fiets mar dur. Zij aan het schoffelen en Piet ging naar Kleve en kwam terug met een Ausweis. Oos heeft er 1,5 jaar gewerkt en Harry nog langer en is er Schweizer (melkknecht) geworden. **Piet Janssen had 38 man in dienst wat in feite met 10 af kon!** Hij had ook twee Russische meiden in dienst.
Oost kreeg een keer een hartritmestoornis in de kerk. Hij werd naar het ziekenhuis in Venray gebracht. Hij stopte met roken van de eigen teelt en heeft vanaf toen geen hartklachten meer gehad. Ja eigen teelt was soms zwaar en ongezond tuig.
Ondertussen had de Arbeidsdienst een stuk heide ontgonnen bij Vink in de buurt. Vader Hub ging naar de gemeente om deze twee ha te pachten. Hij ging hiervoor naar de Wellse NSB-er, Joep Verstegen, die "Buurtboerenleider"was en Landbouwzaken regelde. Die gaf hem een briefje om weer thuis te mogen werken, omdat ze zoveel land erbij hadden. Hij moest wel voor een vervanger zorgen die naar Duitsland, bij Piet Janssen, ging werken. Jeu Teeuwen, die bij Daemen ondergedoken zat is toen voor hem als vervanger gegaan en kreeg zodoende ook een Ausweis.

Bij Kopczinski hadden ze ook verschillende onderduikers. Een ervan was Bert Konings van een loodgietersbedrijf uit Tilburg. Hij zat al bij de Arbeidsdienst in Well en kreeg te horen dat hij naar Duitsland moest. Hij kwam na de oorlog nog geregeld op de verjaardag van Toon Kopczinski, ook nog toen deze 90 jaar is geworden.
Een andere onderduiker was Hr van Zwet. Hij was civiel hoofdingenieur van de gemeente Rotterdam en regelde in die tijd de bouw van de Maastunnel. Toen die klaar was voor de opening op 30 januari 1942 moest hij dit doorgeven aan Seyss-Inquart, Rijkscommissaris van Nederland, zodat die bij de opening aanwezig kon zijn. Hij gaf niks door en toen dat aan het licht kwam werd hij gevangen genomen en naar Berlijn gebracht. Daar moest hij de bouw van barakken regelen. Een tijdje later hetzelfde in Xanten. Hij sliep daar in het nu nog bestaande hotel: Schützenhaus. Zwet was een secure en hield alles nauwgezet bij. Dat kwam hem nog een keer goed van pas. Toen er hout verdwenen was, dat opgestapeld lag voor de barakkenbouw, werd hij hierop aangesproken. Hij kon direct vertellen welke Duitse officieren het opgehaald hadden en stiekem verkocht hadden als extra zakcentje. Na verloop van tijd moest hij naar het Wellsmeer om aardappelen te rapen. Omdat hij nooit meer Holland uit wou is hij toen bij Kopczinski ondergedoken als huisknecht: ome Zwet.
Toen hij een keer met de zoon van Toon

Dgbd 12-7-1943 Elke boer smokkelde met zijn graan of boter. Af en toe werd er een gesnapt door de controleurs. De opgelegde boete is waarschijnlijk niet betaald..

WELL

Woensdag werd voor den Ec. Rechter der Roermondsche rechtbank behandeld een strafzaak tegen den ontginner Jos. H. L. uit Well, die was aangeklaagd van het dorschen van ongeveer 10.000 K.G. rogge zonder de vereischte vergunning. De rogge scheen bestemd te zijn om in den zwarten handel te worden gebracht.

De eisch van den Officier van Justitie was ƒ 20.000 boete terwijl de Economischen rechter Mr. Diephuis deze boete halveerde echter daarnaast nog verbeurdverklaring der inbeslaggenomen rogge.

Verdachte L. was niet verschenen.

(ook Toon geheten) buitenshuis was en er een granaatvuur opstak ging hij boven op Toontje liggen. Toontje dacht dat het "spielerei" was, maar het was om hem te beschermen. Hij heeft later een uitgebreide dankbrief geschreven.

Nog een onderduiker bij hen was Meeuwissen, houder van een Oranjesorde, uit Nijmegen en deze sliep altijd in het hooi.
Hij heeft wonder boven wonder een keer geluk gehad. Hij ging melk halen en een voltreffer valt op nog geen 2 m van hem af: hij was alleen een hoekje van zijn jas kwijt en mankeerde zelf verder niets. De melkkan was wel geraakt door een scherf en de melk liep eruit.
Ja zei hij: " De Lourdesrozenkrans die ik altijd op zak heb, daar heb ik dit aan te danken."

Wel bijzonder voor Well is het verhaal van de Hr. Elema, van de Grondmij en in die tijd beheerder van het Wellsmeer. Het Wellsmeer was een traktaatboerderij d.w.z. zij hadden ook grond in Duitsland die bewerkt moest worden. In juli 1943 moesten alle Wellse jongemannen (circa 15) zich melden in Venray om gekeurd te worden voor de Arbeitsinzet in Duitsland, zoals reeds verteld bij het verhaal van Oos Vink. Elema had daags van tevoren in Venray al hun namen opgeschreven en tegen hen gezegd dat ze bij elkaar moesten blijven en tegen de Duitsers moesten zeggen dat ze bij hem op de boerderij werkten.
Ze gingen met de tram naar Venlo en van daaruit naar Keulen. Daar stond Elema en hij overtuigde de Duitsers ervan dat al die Wellse jongens al in Duitsland werkten op zijn traktaatgrond. In zijn pleidooi werd hij ondersteund door de bedrijfsleider van het Wellsmeer, de Duitser Stenmann, die overigens net in Well over de grens woonde. Hij had ook nog gauw de Wellse jongens die hij niet in Venray genoteerd had erbij gezet; o.a. Jan Lemmen.
Samen met Nölleke Driessen, chauffeur van het Wellsmeer, tuften ze weer terug naar Well. Omdat er geen benzine meer was liep de vrachtwagen op een houtgenerator en liep een stuk langzamer dan normaal.
Het gezegde in die tijd was: **Ik ben wel wat laat, maar ik loop dan ook op surrogaat.**
Om 7 uur 's morgens gegaan en om 3 uur 's middags waren ze weer thuis. Je hoeft niemand te vertellen hoe blij dat deze groep en het hele dorp was en hoe dankbaar dat ze Elema waren.
Als dank voor deze kordate actie kreeg Elema, die bij Nelly Drissen in de kost was, een nieuwe fiets van Jan Koppers.

Bij Nelly Swemers hadden ze medio 1943 een zogenaamde opzichter in huis. Hij was soms dagen weg. Naderhand is gebleken dat hij een spion voor de Engelsen was. Toen deze na de oorlog een keer in Well was kwam hij hen opzoeken en heeft hen nog rondgereden in de omgeving, in een Engelse jeep. Voor die tijd een machtig gebeuren. Hij was al een keer eerder bij hen in huis geweest in de periode dat zij geevacueerd waren. Toen ze thuis kwamen van de evacuatie stond op een stuk papier: Ik ben hier geweest, maar jullie waren er nog niet.

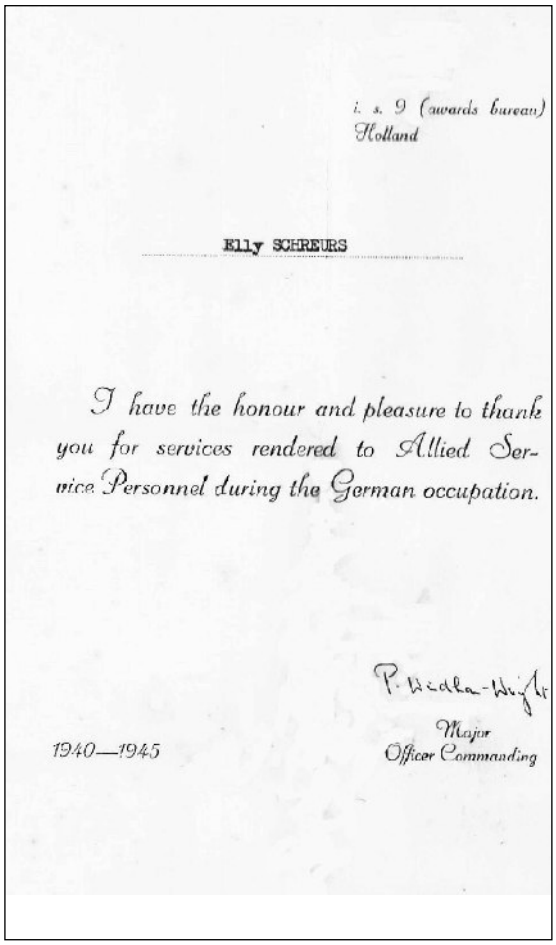

i. s. 9 (awards bureau)
Holland

Elly SCHREURS

I have the honour and pleasure to thank you for services rendered to Allied Service Personnel during the German occupation.

P. Beaka-Wright
Major
Officer Commanding

1940—1945

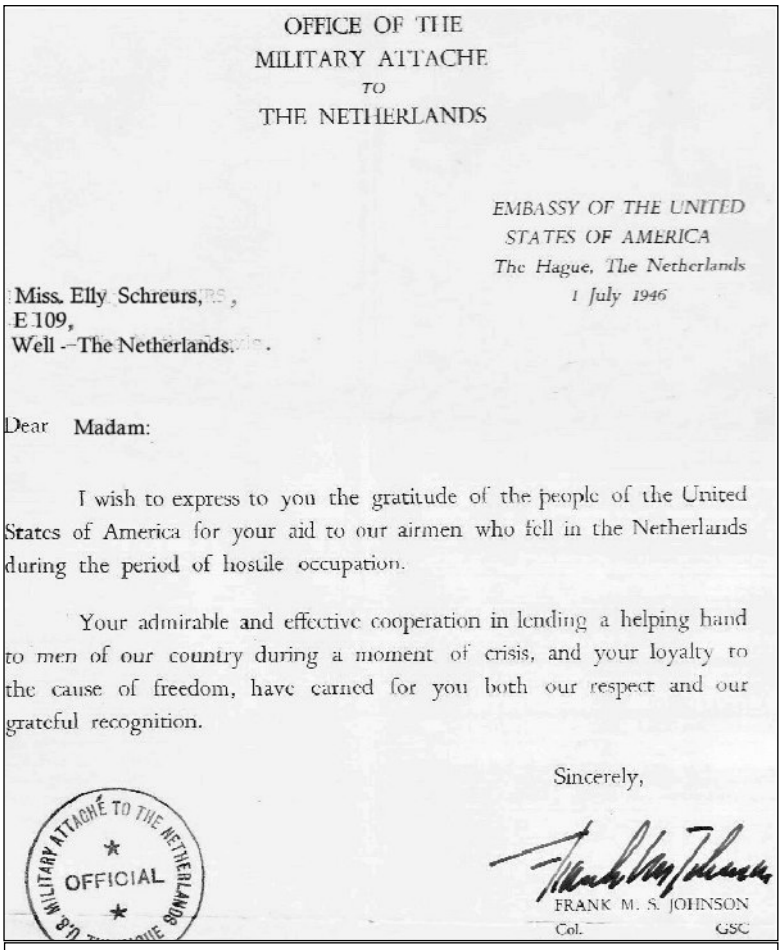

OFFICE OF THE
MILITARY ATTACHE
TO
THE NETHERLANDS

EMBASSY OF THE UNITED
STATES OF AMERICA
The Hague, The Netherlands
1 July 1946

Miss. Elly Schreurs,
E 109,
Well - The Netherlands.

Dear Madam:

I wish to express to you the gratitude of the people of the United States of America for your aid to our airmen who fell in the Netherlands during the period of hostile occupation.

Your admirable and effective cooperation in lending a helping hand to men of our country during a moment of crisis, and your loyalty to the cause of freedom, have earned for you both our respect and our grateful recognition.

Sincerely,

U.S. MILITARY ATTACHÉ TO THE NETHERLANDS
OFFICIAL

FRANK M. S. JOHNSON
Col. GSC

MACHTIGING
No. 19586.

Namens de betrokken Minister wordt hierbij machtiging verleend tot het dragen van het „MOBILISATIE-OORLOGSKRUIS"

aan: PETRONELLA JACOBA ADRIANA SCHREURS.

te: Well (L).

's-Gravenhage, 12 October 1950.

Het Comité belast met de uitvoering van het „Mobilisatie-Oorlogskruis":
de Plvv.Voorzitter,

(W.J.Rijkens)

N.B. Ingevolge artikel 8 van het Koninklijk Besluit van 11 Augustus 1948, No. 32, kan door of namens de betrokken Minister de machtiging tot het dragen van het „Mobilisatie Oorlogskruis" tijdelijk of blijvend worden ontnomen aan hen, die zich dit herinneringsteken niet langer waardig tonen.

15635 · 145 · 25000

Boer Smits kreeg samen met twee buurmannen bericht om naar Duitsland te gaan werken. Ook zij vonden een weg om onder te duiken. Smitsboer ging naar het tegenoverliggende klooster. Daar verborgen ze hem een dag in het zustersslot, loket achter tralies waar je normaal nooit mocht komen. Hij kreeg een oude baard aangemeten en het paspoort werd aangepast met die baard. Vanaf toen was hij een "oude" man van boven de 65 jaar. Het duurde een aantal dagen voordat zijn kinderen hem terug kenden aan zijn stem.

Sommige onderduikers hadden het lef om zich wat vrijer te bewegen in het dorp. Helaas ging dit ook wel eens mis. Zo verging het Ben van den Beuken, uit Rotterdam, die bij Daemen ondergedoken zat. Hij voetbalde zo voor en na wel eens mee in het elftal van Erica en is daarbij door de Landwacht opgepakt. Hij mocht zich nog eerst bij Daemen omkleden en moest toen naar Duitsland. Hij werd later afgekeurd en is teruggekomen naar Well, waar hij na de oorlog nog in een blijspel meespeelde dat direct na het drama

Drie dankbetuiging die Elly Schreurs ontvangen heeft voor haar hulp aan de piloten.

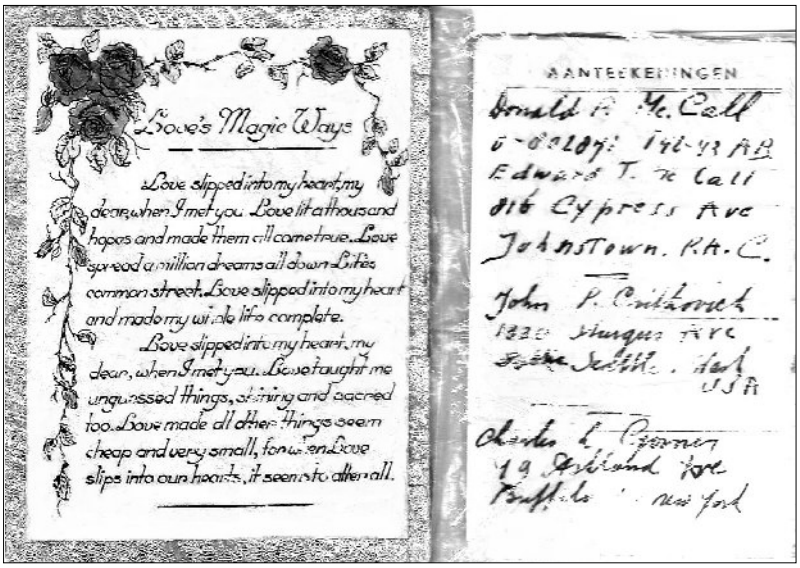

Schrijven van een "verliefde" piloot aan Elly Schreurs en nog drie pilootadressen. Elly heeft nooit meer contact gehad met deze piloten.

"Vadervloek" werd opgevoerd.
Het is niet bekend hoeveel onderduikers er in Well in totaal ondergedoken hebben gezeten. Iedereen die geïnterviewd is kwam wel met een onderduikverhaal naar voren. Het zijn er dan ook, mag men gerust aannemen, een heleboel geweest. Het moge duidelijk zijn: bij elke onderduiker hoort een eigen verhaal. Als het mogelijk was geweest om die van alle onderduikers, die in Well gezeten hebben te verzamelen, had men alleen daarvan al een boek kunnen schrijven.

4.4.2 Controleurs van de Crisiscontroledienst

Vanaf het begin van de oorlog bestond de distributie en waren producten alleen verkrijgbaar op bonnen. Maar de boeren hadden hun eigen melk, graan, raps en varkens en diverse burgers hadden zelf ook een varken om vet te mesten. Zeker de boeren hadden aan eten geen gebrek. Ze hadden natuurlijk ook de mogelijkheid om illegaal boter, meel, olie en vlees te maken. Als men gedorst had moest er als de wiedeweerga een deel van het koren verborgen worden.
Als er vee geslacht werd moest dat afgestempeld worden door een controleur. Boter werd er zelf gemaakt door ze te "kennen" in een melktuit, later ook in een wasmachine. Slaolie werd gemaakt door het uitpersen van raps (koolzaad). Hier was een speciaal rapsmolentje voor. Vanuit Venlo kwam een zekere Bert Vos geregeld langs bij de familie Valckx, op de Halve Maan, die dan enkele nachten bleef met zijn rapsmolentje. Het persen gebeurde dan in een kippenkooi die van binnen geheel volgepakt was met stro en er was dan een pijp opgehangen naar een glazen dakpan zodat hij wat licht had. Rapszaad had elke boer want van de Duitsers waren ze verplicht om weiland om te scheuren en er raps, om olie uit te persen, op te verbouwen.
Bij boer Smits kwamen de dorpsmensen ook geregeld om rapszaad uit te persen. Maar er kwam een kink in de kabel. Bertha Vossen, waarvan Smits wist dat ze bij de NSB was, kwam ook met een pummeltje rapszaad. Hij durfde niet te weigeren, maar enkele dagen later kwam de controledienst alles in beslag nemen. Weer anderen gingen 's nachts stiekem met een bootje naar bekenden in Wanssum om rapsolie op te halen.

De wat grotere boeren hadden vaak een eigen maalmolen om meel te malen en zij maalden dan voor de hele buurt; meestal tegen scheploon. Men moest dan wel eerst het "loodje" demonteren en weer

Kaart van een piloot van West-Europa die zij altijd bij zich hadden (ricting Gibraltar).

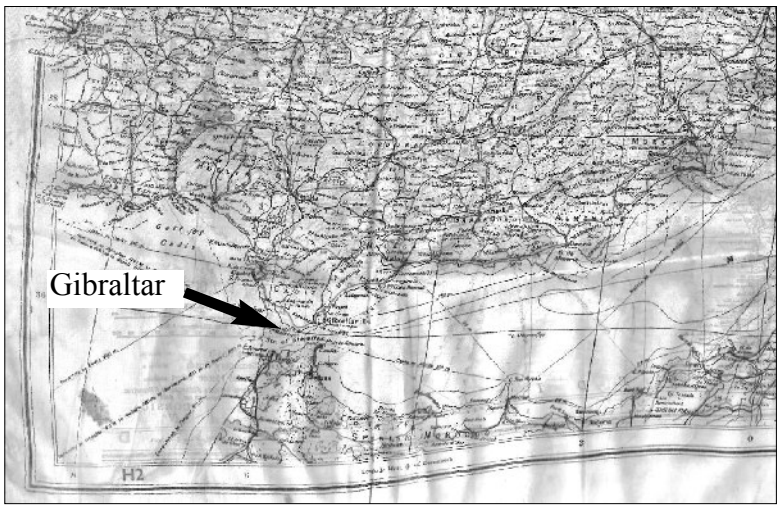

"onzichtbaar" monteren.
Toon Vink de molenaar maalde voor iedereen. De mensen brachten dan een pummeltje koren via een sluipweg, in het donker. Een voor het dorp bekende sluipweg was die langs de Molenbeek. Er was bij zijn huis een gierton ingegraven en daar werden de pummeltjes in gedeponeerd. Als hij stiekem maalde dan deed hij dat met de dieselmotor zodat de wieken niet hoefden te draaien. Het mag gerust gesteld worden dat Toon Vink erg veel risico's gelopen heeft.
Een kleine anecdote.
De familie Meijer uit Well had veel kinderen en ze hadden het niet erg breed mag je wel zeggen. De oudste, Nöl, kwam geregeld langs bij Toon Vink en kreeg dan een pummeltje meel om brood van te laten bakken. Als hij weer eens een keer bij Toon is zegt deze tegen hem: Nöl, ik kan jouw naam veel sneller schrijven dan dat jij dat kunt. Nou die wedstrijd wou hij wel eens aangaan. Allebei potlood en papier en 1-2-3- *start*. Nöl begint ijverig aan zijn N en Toon zegt al: Ik ben al klaar; en hij had het cijfer **0** opgetekend.
Er is ook nog een andere anekdote bekend.
Bij Hen van den Hoef lagen ook Duitsers. Truuj moest voor hen pannenkoeken bakken, maar er was geen meel in huis. Geen nood, dan moest dat maar gehaald worden bij Toon Vink. Zo gezegd, zo gedaan. Maar ze kwam thuis met een zak waar gips in zat i.p.v. meel. Voor zover bekend heeft dit geen repercussies voor Toon gehad.
Voor de mensen uit het dorp moest er ook geregeld wat gemaald worden. Theo Simons regelde dat dan vaak: Morgen heeft "die" marechaussee dienst en dan fiets ik met hem wel even naar het Moleneind.

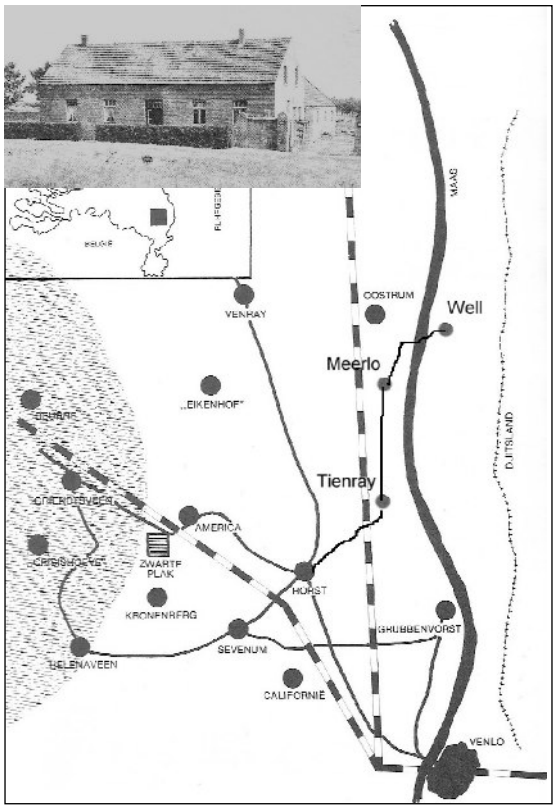

Ligging van de Zwarte Plak met boerderij van Bert Poels.
De piloten die in Well aankwamen werden door smid Krebbers naar deze boerderij gebracht.

Bij bakker Janssen kwam natuurlijk ook zo voor en na een controleur. De burgers kwamen er met pummeltjes meel om brood van te bakken. Men kreeg dan een bon: Goed voor een brood. De illegale pummels meel werden op de slaapkamer onder het bed en in bed gestopt.

Niet alleen controleurs maar ook de marechaussee moesten een oogje in het zeil houden. Zij waren in het algemeen wel op de hand van de burger. Als zij je tegen kwamen zeiden ze: Pak nou maar die binnenweg anders kom je dadelijk een controleur tegen en krijg je een proces.
Soms moest je ook brutaal zijn als een controleur je aanhield. Wat heb jij daar achter op je fiets in die doos? **Een half varken!** Dat zal wel, maar dan fietste jij hier niet zo over die openbare weg. Erg veel geluk gehad of was het een controleur die een oogje dicht kneep?

Er waren erg fanatieke controleurs zoals

Korsten uit Velden en Schink uit Arcen. De boeren accepteerden dat lang niet altijd en zij kregen dan dreigende taal te horen: **Als je nou nog veel praatjes hebt dan steek ik je aan de riek!!** Daar had de controleur niet van terug en droop af. Iets soortgelijks gebeurde ook met controleur Clevers uit Afferden toen hij bij Mathes Roosen thuis de voorraad aardappelen ging controleren. Na in de kelder gekeken te hebben vroeg hij: Hedde er nog meer? Jazeker, zei vader Roosen, in de koel, maar daar hoef je niet te gaan kijken want **dan sloj ik ow dat ge verrekt !!**

De controleur Frans Josten uit Bergen moest geslacht vee komen stempelen, maar als hij een stukje vlees kreeg sloeg hij er alle stempels zonder pardon op (ongestempeld vlees was illegaal). Ook zei hij: **Zeg Dries** (Nijsen) **heb je alles aan de kant, dan kom ik morgen even kijken.**

Voor de burgers uit het dorp was Frans Josten af en toe minder makkelijk, maar bij praktisch alle boeren kon hij geen kwaad doen. Hij komt een keer bij Vink en ging boven op de melktuit met kenmelk zitten. **"Kennen (karnen) doen jullie zeker niet?". Nee, dat doen wij niet.**

Het gebeurde natuurlijk ook dat iemand met zijn illegale waar tegen de lamp liep. Zo ook iemand uit Wellerlooi die dacht het slim (brutaal) aan te pakken en fietste doodleuk overdag met een melktuit vol koren richting de molen. De controleurs zagen hem en hielden hem aan want ze vonden het maar raar dat iemand **overdag** met een melktuit rondreed. Als hij het 's avonds of 's morgens gedaan had was hij waarschijnlijk niet opgevallen.

Het slachten van vee gebeurde toentertijd veelal in eigen beheer om er zo weinig mogelijk bekendheid aan te geven. Men had geen geweer en moest het vee letterlijk dood slaan. Baer Vink moest een os doden, zo'n grote met van die grote horens. Hij deed dat met een aks (grote bijl). Na de eerste slag schudt de os met zijn kop: **Nee, nee**. Hij sloeg nog een paar keer, maar de os blijft **nee** schudden. Een Duitse soldaat die toevallig langs komt hoort wat kabaal achter het huis. Hij komt kijken, schiet hem dood met een kogel en verlost zo de os uit zijn lijden. Ook Jup Kopczinski, toen 12 jaar, mag het slachten van een varken met de grote bijl een keer proberen. Hij zwaait en zwaait, slaat en het varken mist een oor. Ber Peters heeft hem toen maar de genadeklap gegeven, maar ze hadden geen ladder om hem op te hangen. Zegt Marie Kopczinski, die niet zo goed Duits kon, tegen een Duitse soldaat die er bij stond: Der **Feldvlegel** (bedoeld werd: Feldwebel = sergeant) hat die Lier mitgenommen.

De illegale spullen van de boer werden stiekem geruild voor o.a. kleding, schoeisel, sigaretten en soms geld. De stadse mensen uit Venlo en soms uit Nijmegen stroopten hiervoor de boeren af voor levensmiddelen. Blijkbaar is dit allemaal in redelijk overleg gegaan, want vaak heeft men er ook na de oorlog nog een stadse of dorpse kennis aan overgehouden.

4.4.3 Piloten- en krijgsgevangenhulp

De pilotenhulp in Well gebeurde grotendeels door burgemeester Douven die de actie coördineerde en Elly Schreurs. Zij haalde piloten op in Bergen (soms in de bossen) en bracht ze naar Well. Ze had daarbij vaak ontzettende angst. Ze wist nooit wie ze bracht (kon ze ook nu nog niet vertellen) en aan wie ze ze afleverde.

Uiteindelijk kwamen ze bij de smid Jacob Krebbers uit. Opa Krebbers, vader en Jan (*1925, zoon van Jacob) brachten de piloten dan via de pont over de Maas. De piloten moesten naar Griendtsveen (Zwarte Plak). De familie Krebbers had een relatie met de zwarte Plak. Tony Krebbers was namelijk getrouwd met Richard van de Pol, die daar woonde. De piloot kreeg 10 cent voor de veerpont. Martin Drissen zat ook altijd in het complot. Hij was de veerman. Het veer was voor hem een ideale plek om tijdens het overzetten veel informatie op te vangen. Hij wist altijd wanneer het wel en niet verantwoord was als er iemand naar de overkant gebracht moest worden.
Het drietal fietste dan een eind achter elkaar. Voorop opa Krebbers, 50 m erachter de piloot en 50 m daarachter weer zoon Jan of vader Krebbers. Voor het geval dat het mis ging was de piloot geïnstrueerd om naar iets te vragen. Mevrouw Douven had hen enkele korte Nederlandse zinnen geleerd. De "achterblijver" fietste er dan met een rotvaart naar toe en nam het gesprek over. Krebbers kende geen woord Engels, maar hij regelde het dan toch maar.

Omdat Elly wel Engels sprak moest zij de piloten ook ondervragen, want er konden ook neppiloten (zelf nooit meegemaakt) bijzitten die probeerden de vluchtroute uit te zoeken. Dat vraaggesprek ging dan gewoon over koetjes en kalfjes. Aan de toon en als het gesprek haperde kon je dan constateren of de piloot “echt” was.
In Bergen hadden ze een keer een foto gemaakt met enkele piloten. Die piloten werden een tijdje later gepakt. Samen met de burgemeester hebben ze toen bij de fotograaf moeten inbreken om het filmpje te achterhalen omdat ze bang waren dat de piloten gingen praten. De burgemeester zei nog: Hoe kun je nou zo stom zijn om daar mee op de foto te gaan. Maar ja, zegt Elly van zich zelf: Ik was ook nog maar een jong ding en besefte lang niet alles van wat ik deed.

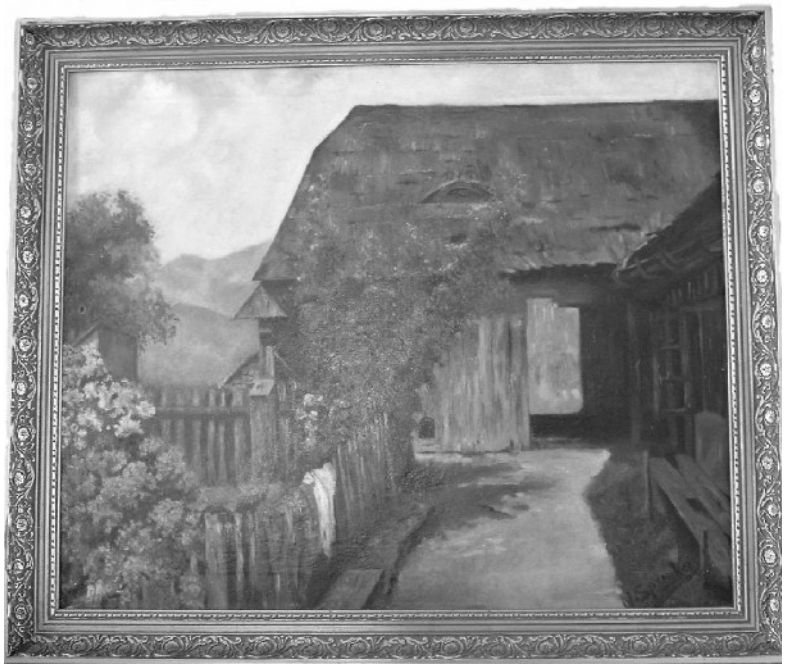

Schilderij van Ans Verbeek. Zij kon ook mooie portretten schilderen.

Ook Jan Schraven heeft verschillende Franse piloten met zijn bootje helpen vluchten. Die boot lag bij Sjang Martens achter de schuur. "D'r zitte d'r wer ien den hui-jbaerg", zei Albert Martens dan. Ze werden door hem naar voorbij komende schepen richting Belgie overgedragen. Jan roeide ze van de wal naar het schip. Voor een stel bonnen nam de schipper ze dan mee.
Het waren niet alleen piloten maar ook Franse krijgsgevangenen die in Duitsland in de fabrieken gewerkt hadden en gevlucht waren tijdens een bombardement. Een van hen was **Pierre Jardin** (later heel bekende modekoning) . Hij was gevlucht vanuit de munitiebunkers bij Twisteden. Jan’s vrouw, Nelly Swemers, heeft hem in de arm als een zogenaamd getrouwd stel, op 2e Kerstdag 1943 naar de Maas gebracht. Hij had hun naam in een notitieboekje geschreven en

daags na Driekoningen kregen ze een kaart; **Bonne année** (hij was thuis). Ze kregen later een brief uit Frankrijk of ze zich op wilden geven voor een medaille. Dit hebben ze niet gedaan en hoefde voor hen niet. **Je wist wat je deed en het ging niet om het ereplaatje.**

Bèr Peters, die Frans sprak omdat hij vroeger in Frankrijk gewoond had, was ook nog zo iemand die mee regelde dat Franse aangelopen krijgsgevangenen over de Maas gezet werden.
Boven het huis van de Franse boer werd een Engels vliegtuig neergeschoten waaruit twee Franse piloten aan een parachute naar beneden kwamen. Zonder taalproblemen werd voor hen een tochtje naar de Maas geregeld. De kleine schooljongen Toon Vink moest als richtingaanwijzer een stuk voorop lopen.

Op de Halve Maan kwamen zo af en toe ook Engelse en Franse piloten aanlopen. Ze bleven maar 1 à 2 nachten. Ze hadden altijd een briefje bij zich waar ze naar toe moesten: Naar de pastoor van Geysteren, die helaas later door de Duitsers gefusilleerd is. Dat briefje hadden ze altijd in hun mond en als de nood aan de man kwam slikten ze het door.
Een van de piloten heeft verteld dat hij vanuit Keulen tot in Weeze onder de trein had gehangen.

Bij burgemeester Douven reed een keer een Duitse vrachtwagen weg. Een stel koppen met Duitse helmen kwam in de bocht boven de "bridjes" uit en ze maakten een V-teken. Het waren Engelse piloten, die samen met Bert Poels, via, via, naar de Zwarte Plak gingen.

4.4.4 Ondergrondse

In Well was maar een kleine ploeg van de Ondergrondse: L.O.L.K.P (Landelijke Organisatie Landelijke Knokploeg). Het waren Jan Daemen en Toon Kopczinski. Ze hebben nooit hoeven te knokken. Ze regelden dat de nodige distributiebonnen bij de Joden en onderduikers kwamen. Jan vanuit zijn functie als voorzitter van het Distributiekantoor en Toon bracht ze rond in Well, o.a. voor de Joodse familie bij Kwanten. Het rondbrengen gebeurde meestal met zijn vrouw en de kinderwagen.
Op 14 en 15 augustus 1947 wordt de tweede reünie van de Limburgse L.O. L.K.P in Well op het kasteel gehouden. Hierbij werd het beeldje van O.L.Vrouw van de Goede Duik in de St Barbarakapel (achter het kasteel) geplaatst.

4.4.5 Actie Bouwman

In het crisisjaar 1934 trof de Landbouwwetgever een regeling die zeer nadelig uitwerkte voor de kleine boeren. Er ontstond meteen een protestactie onder leiding van een zekere Bouwman, die een zeer goed spreker was. Hij kwam op voor de kleine boeren en richtte een politieke partij op. In de oorlogsjaren bestond deze partij nog en er waren ook Wellse kleine boeren lid van. De Duitsers hadden geen moeite met deze politieke groep en ze mocht blijven functioneren.
Mán Hendriks had een baantje bij de Landbouworganisatie. Hij moest soms een toespraak houden voor de kleine boeren. Dit gebeurde dan op een tafel bij het voetbalveld van Erica bij Klein Amsterdam. De boeren die de spreekbeurt bijwoonden kregen F 2,50. De arme boeren gingen alleen maar om het geld; zo vertelde Drika Sprunken-Mulders, ook een klein boertje toentertijd.
Pietje Zeegers, Lucassen en misschien nog wel enkelen waren ook lid van deze partij. Ze worden vaak in een adem genoemd met de NSB-ers, maar dit is maar gedeeltelijk terecht omdat ze lang

niet allemaal lid zijn geworden van de NSB. Sommigen deden mee aan de actie "Winterhulp" wat wel een typische NSB aangelegenheid was.

4.4.6 Staatloos/Rijksduitser/ NSB

In de oorlogstijd was het belangrijk wat voor soort burgerschap men had.

Staatloos

Als je vader in Duitsland geboren was, naar Nederland was gekomen en zijn kinderen in Nederland waren geboren, waren de kinderen *Staatloos*. Als de meisjes weer met een Nederlandse man trouwden werden zij Nederlander. In Well waren verschillende families staatloos; o.a. de familie Haumann.

Staatloos hield in die tijd in:

- Je mocht niet stemmen
- Je mocht geen raadslid of een andere overheidsfunctie bekleden
- Je had naast het paspoort nog een extra visum nodig
- Je hoefde niet in militaire dienst, niet in Nederland en ook niet in Duitsland

Rijksduitser

Als je in Duitsland geboren was en je woonde in Nederland dan was je *Rijksduitser*. Je had dan in Nederland weinig rechten en je had een Duits paspoort. In Well waren voor zover bekend vier Rijksduitse families; Brauers, Ripkens, Frans van Baal en Gotlieb. Ze waren voor de Duitsers wel een "soort" Duitsers maar hoefden van hen *niet in militaire dienst.* Ze moesten wel oefeningen uitvoeren. Zoals elke week naar een schietoefening op de Hamert. Dat moest dan in militaire kleding. Men ging erheen met de tram en als men thuiskwam werd door Brauers en Ripkens meteen van kleding gewisseld e.e.a. om maar zo weinig mogelijk op te vallen. Ripkens moest in een bepaald weekend zelfs voor een oefening naar Maastricht. Hij moest daar tegen hooibergen opklimmen. Daar had hij niet zoveel zin in en hij zei dat hij dat niet meer kon nadat hij thuis al de hele week hard op zijn boerderij had moeten werken. Verder ging alles gewoon zijn dagelijkse gang.

Ripkens heeft nog wel meegemaakt dat de NSB-er Peter Janssen de Duitse hakenkruisvlag kwam brengen. Ripkens wou ze niet en hij nam ze weer mee. Ook kreeg hij opdracht om zijn kinderen naar de Duitse school in Venlo te sturen. Daar heeft hij ook geen gevolg aan gegeven. Alles bleef gelukkig zonder repercussies. In 1943 werd het allemaal wat minder plezierig voor hen. Brauers en Ripken moesten voortaan het station in Horst of de telefooncentrale in Venray mee bewaken. Als ze weekenddienst hadden kwam meestal de familie op bezoek.

NSB/Landwacht

Als het NSB-aspect aan de orde gesteld wordt is het belangrijk om het tijdsbeeld er bij te betrekken.

Men had nog volop te maken met de naweeën van de crisistijd. Een aantal burgers en zeker de kleine boeren hadden het financieel nog erg moeilijk. In Duitsland was inmiddels werk genoeg en draaide de economie op de oorlogsindustrie. De Duitsers (Hitler) beloofde gouden bergen aan iedereen die op wat voor een manier ook zijn idealen steunde. In Nederland was de NSB opgericht. Een speciale groep bij de NSB was de Landwacht. Dit waren NSB-ers die een geweer, meestal jachtgeweer, hadden. Als lid van de NSB kreeg je in een stad bijvoorbeeld extra kolen en bonnen. Op het platteland was dit wat minder van toepassing, ofschoon wat extra suiker of koffie en tabak natuurlijk altijd welkom was. Je kreeg een extra pak en vaak een betaald baan-

tje. De leden waren bijna allemaal arme mensen die ontevreden of verbitterd waren over een bepaalde gang van zaken en zich lieten overhalen. Ze werden dan ook "brood-NSB-er" genoemd. Zoals in elke maatschappij waren er ook in Well enkele mensen gevoelig voor. Zolang ze maar niemand aanbrachten of verraad pleegden was er niet veel aan de hand. En dit is niet noemenswaardig aan de orde geweest met de Wellse NSB-ers. Het NSB- gebeuren is een deel van de Wellse oorlogsgeschiedenis. Ook in de gehouden interviews praat men vrijuit over de NSB-ers in Well. Je moest er natuurlijk voor oppassen, is het dan, maar ze deden geen vlieg kwaad of we hebben er nooit echt last van gehad.
In september 1944 toen men de ommekeer in de regio zag aankomen werd er voor hen door de Duitsers een gezamenlijk transport naar de Lüneburgerheide in Duitsland geregeld. Ze werden daar met de nek aangekeken, want de Duitsers zagen hen als landverraders. Reden waarom velen later op hangende pootjes weer terug zijn gekomen. Hoewel het natuurlijk erg moeilijk voor hen was werden ze in het algemeen hier toch weer redelijk geaccepteerd, zeker diegenen die in de ogen van de burger geen vlieg kwaad gedaan hadden.
Men had dus nauwelijks last van de NSB-ers. Mia Arts heeft in Bergen op school er wel een keer mee te doen gehad. Er zaten kinderen van de familie Laren, NSB-ers, in de klas en die zaten vol met luizen. Ze had ze toen bij elkaar gezet zodat de luizen "bij elkaar" bleven. Komt er een Duitser in de klas haar vertellen dat ze discrimineerde en de kinderen weer uit elkaar moest zetten. Ze zei: Ik zet ze niet bij elkaar omdat de ouders NSB-er zijn, maar omdat ze luizen hebben en thuis niet schoon gewassen worden en nu: "Draus". Hij droop mooi af.

Wachtmeester Boeser

Johanna Verbeek was uit verbittering bij de NSB gegaan. Ze was getrouwd met een douanier en ze hebben in Vlodrop en Eijsden gewoond en kwamen later naar Well. Zij deed bij de douane fouilleerwerk bij de smokkelaars. Haar man uit Asten ging vreemd en vertrok. Ze zijn gescheiden (twee kinderen), maar hij gaf haar geen rooie cent, geen alimentatie, dus armoe troef. Ze had in Well een klein snoepwinkeltje om van rond te komen. Kapelaan Lamers reageerde altijd fel als het over mevrouw Verbeek ging: Dat gescheiden wijf, die leeft in zonde.
Men zegt dat zij er tijdens de zondagspreek goed oplette of pastoor Reiné iets verkeerds zei over de Duitsers. Maar er is geen voorval hieromtrent bekend. Wel schreef ze wel eens wat op straat: *Duitsland zal overwinnen*. Waarschijnlijk om hiervoor een extra vergoeding te krijgen.
Haar dochter Ans was in opleiding voor zuster. Ze was al postulant (niet gewijd,maar wel al zusterkleding aan), ging naar de kermis, danste er een paar keer en ging niet meer terug naar het klooster. Ze ging werken op kantoor bij mevrouw van Ophoven (eigenaresse van het Wellsmeer). Ze werd later kapster en heeft vanaf toen in Venlo op het vliegveld gewerkt. Ze had er een hele goede kantoorbaan. Ze was 'een zeer knappe den', pikzwart haar en blauwe ogen. Ze was ook nog eens zeer charmant en begaafd, speelde goed toneel en kon goed schilderen, o.a. portretten en landschappen. Ze sliep met een groep andere meiden op het Mutsaertsoord in Venlo. 's Avonds flirtte deze groep wel eens met de Duitsers door met hen op stap te gaan naar de film of om te dansen. "Blitzmädel" werden zij genoemd.
Als NSB-er stond je bij de Duitsers in hoger aanzien en Ans had het ook wel

wat "hoog in de bol". De jonge dames uit Well hielden zich bij razzia's ook schuil voor Ans omdat zij bang waren dat zij hen zou aandragen. Ze was i.v.m met haar NSB lidmaatschap niet meer zo geliefd bij de andere meiden van haar leeftijd.

Zij vertelde dat de zaak op het vliegveld vaak geboycot werd. Kwam er een schip met mest dan zat er bovenop weliswaar 10 cm mest maar de rest was modder in plaats van materiaal voor het vliegveld. De mest was voor de zg. boerderijen op het vliegveld. De bunkers en hangaars waren zo gebouwd dat ze vanuit de lucht op boerderijen leken. Het vliegveld, Fliegerhorst Venlo was in 1942 het grootste van West-Europa en er werkten toen 15000 man.
Moeder en dochter zijn in september 1944, tegelijk met alle NSB-ers, naar Duitsland gegaan, maar hadden het daar niet vlot en waren er niet zo welkom. Ze zijn teruggekomen naar NL (Groningen). Dr. van Bracht heeft hen na de bevrijding aangegeven als NSB-er. Piet Cornelissen uit Well werd opgeroepen als getuige bij de rechter. Zij moesten naar een interneringskamp in (Vilt)Valkenburg en later nog veel geld afdragen aan de Nederlandse Staat.
In die tijd zat de broer van Ans in dienst op het schip H.M. de Ruyter. Dit werd getorpedeerd in de Javazee door de Jappen. Hij werd opgepikt door de Jappen en moest in een zoutmijn gaan werken. Ze raakten hierbij geregeld gewond en dan drong het zout diep in de wonden. Het was in het kamp soms verschrikkelijk om aan te zien; de Jappen zaagden iemands been eraf zonder te verdoven. (E.e.a. van Koos Janssen vernomen van een kennis uit Venlo die het overleefd heeft). Hij heeft nog geleefd tot april 1946. Toen moeder en dochter in het kamp zaten hebben ze daar vernomen dat hij gestorven was.
Weer terug heeft Ans in Bergen gewoond (hun huis in Well was helemaal kapot) en heeft ze in Sittard gestudeerd voor maatschappelijk werkster, welk beroep ze uitgeoefend heeft in Nijmegen, waar ze dagelijks met haar VW-auto naar toe reed. Ze werd weer opgenomen in een Wellse toneelgroep die jarenlang na de oorlog, meestal op het kasteel, allerhande stukken opvoerde.
Op latere leeftijd is ze getrouwd met de fabrieksdirecteur Schröder in Roode waar men accu's fabriceerde.
In haar jonge jaren was ze verloofd geweest met een Rotterdamse marechaussee van de kazerne. Deze zat later in Engeland, is daar getrouwd en heeft er kinderen gekregen. Hij is later nog terug willen komen bij Ans, maar die wilde dat niet meer ivm het gezin dat hij had.

Peter Janssen, had een gehandicapt kind en was een Rijksduitser. Hij heeft zich opgegeven bij de NSB toen hij de bonnendistributie in Well mee mocht regelen.

Presenteer..... "Schep"

Hij heeft het een keer flink aan de stok gehad met smid Krebbers. Hij komt bij de smid in de winkel en zegt: Wat is het toch allemaal duur tegenwoordig. Ja dat komt door Hitler; zegt de smid. Enkele weken later moet de smid opdraven voor verhoor in Den Bosch. Hij zegt tegen de rechter dat hij zoiets niet gezegd heeft en Janssen een kwakzalver is en niet goed wijs. Er wordt gebeld met dr. van Bracht om dit te laten bevestigen; of Peter Janssen krankzinnig is. Deze praat er een beetje omheen, je weet maar nooit met zoiets, zegt niet direct ja of nee. Hij moet: Ja oder Nein sagen. Hij zegt : Ja en de smid is vrij. Hij is na de oorlog niet meer teruggekomen uit Duitsland.

Hans Poels was commandant van de Arbeidsdienst op het kamp, aan het Moleneind. Van hem is bekend dat hij erg fanatiek met de jongens omging, soms op het drillen af. De hele groep moest dan: liggen- opstaan- liggen, bij weer of geen weer. Als er eentje straf kreeg moest hij een tijdlang rondom de marcherende groep rennen.
Hij had de bijnaam "de Toet". Als hij met zijn groep langs kwam werd er bij Krebbers even getoeterd.

Van Bertha Vossen is nog bekend dat zij wel eens de Duitsers een tip gaf waar vrouwen zich schuil hielden als ze gezocht werden om voor hen te werken.

Van Martien Willems, Teun Kessels, Dries Martens, Joep Verstegen is geen verdere informatie bekend.
Enkelen hebben ook na de oorlog in Vilt in het interneringskamp gezeten en anderen in Putten en Vught. Bekend is dat het er niet altijd even zachtzinnig aan toe ging en er wel eens (flinke) klappen uitgedeeld werden door de bewakers.

Van Josef Derks, ook zo iemand die geen vlieg kwaad deed, is nog een anekdote bekend. De Duitsers hadden op de Weezerweg (naar de grens) een groot gat laten springen als barricade. De Engelsen schoven met een bulldozer het oude huis van hem in het gat. Uit leedvermaak zeiden toen enkele mensen: Net goed voor een NSB-er.

Grad Cox was een bijzonder iemand. Hij stond altijd op de kermis met een schiettent. Zijn Duitse vrouw was ook sterk NSB georiënteerd. Ook hij had wel zijn idealen, maar er viel goed mee te praten. Twee zoons van hen zijn bij de SS gegaan, hebben gevochten tegen de bolsjewieken en zijn in Rusland gesneuveld. Zijn derde zoon was in opleiding voor

Boete van F 3,50 die Fr. Coppers (kapper) kreeg voor de overschrijding van zijn electrorantsoen.

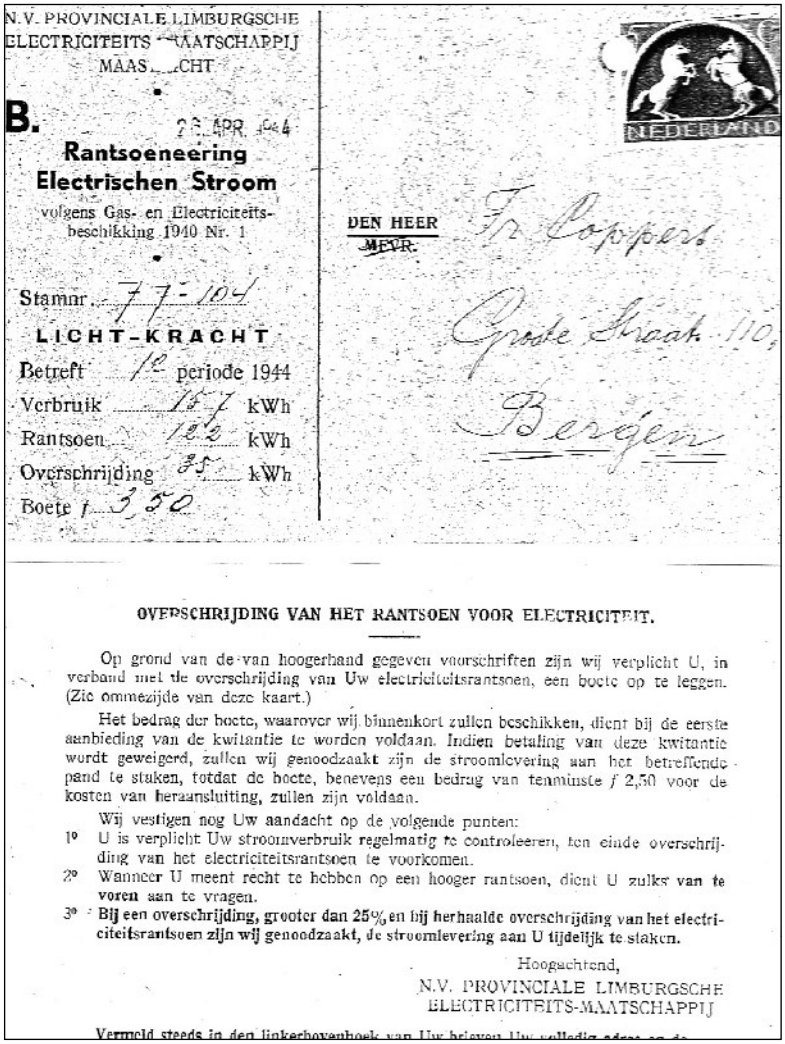
N.V. PROVINCIALE LIMBURGSCHE ELECTRICITEITS-MAATSCHAPPIJ MAASTRICHT

B. 28 APR. 1944

Rantsoeneering Electrischen Stroom

volgens Gas- en Electriciteitsbeschikking 1940 Nr. 1

Stamnr. 77-104

LICHT-KRACHT

Betreft 1e periode 1944

Verbruik 157 kWh

Rantsoen 122 kWh

Overschrijding 35 kWh

Boete f 3,50

NEDERLAND

DEN HEER ~~MEVR.~~ Fr. Coppers

Grote Straat 110,

Bergen

OVERSCHRIJDING VAN HET RANTSOEN VOOR ELECTRICITEIT.

Op grond van de van hoogerhand gegeven voorschriften zijn wij verplicht U, in verband met de overschrijding van Uw electriciteitsrantsoen, een boete op te leggen. (Zie ommezijde van deze kaart.)

Het bedrag der boete, waarover wij binnenkort zullen beschikken, dient bij de eerste aanbieding van de kwitantie te worden voldaan. Indien betaling van deze kwitantie wordt geweigerd, zullen wij genoodzaakt zijn de stroomlevering aan het betreffende pand te staken, totdat de boete, benevens een bedrag van tenminste f 2,50 voor de kosten van heraansluiting, zullen zijn voldaan.

Wij vestigen nog Uw aandacht op de volgende punten:

1° U is verplicht Uw stroomverbruik regelmatig te controleeren, ten einde overschrijding van het electriciteitsrantsoen te voorkomen.

2° Wanneer U meent recht te hebben op een hooger rantsoen, dient U zulks van te voren aan te vragen.

3° Bij een overschrijding, grooter dan 25% en bij herhaalde overschrijding van het electriciteitsrantsoen zijn wij genoodzaakt, de stroomlevering aan U tijdelijk te staken.

Hoogachtend,
N.V. PROVINCIALE LIMBURGSCHE ELECTRICITEITS-MAATSCHAPPIJ

Vermeld steeds in den linkerbovenhoek van Uw brieven Uw volledig adres en de

SS-piloot. Grad vond het maar een groot risico daarboven in de lucht en zei: Onze Lau is het vliegen aan het leren, maar hij ziet ze zelf ook vliegen.
Grad werkte in Venlo op het vliegveld. Aan het Moleneind op de "praatbank" onder de dikke boom bij Grad Wijers werd heel veel over politiek en de stand van zaken gepraat. Met name door Grad Wijers, Jacob Krebbers en Toon Vink. Ook Grad was dan van de partij. Men leefde op zeer goede voet met hem. Men zei altijd dat de Duitsers hem toegezegd hadden dat hij burgemeester van Bergen zou worden zodra de oorlog voorbij was; aannemende dat die dan in het voordeel van de Duitsers beslist zou worden.
Als hij 's avonds terug kwam met de tram was altijd de vraag aan hem: En Grad wat deenkte d'rvan? Zijn geijkte uitspraak was dan: **Heren, de tijd zal het leren** en hij stapte weer op zijn fiets naar huis. Hij zou nooit iemand verraden, in tegendeel.Toon Vink zei wel eens: Als Grad gepraat had dan was het halve Moleneind in het concentratiekamp terecht gekomen. Hij wist erg veel van hen, vertelde daar niets van tegen zijn vrouw en men vertrouwde hem 100%. Na de oorlog werd gekscherend tegen hem gezegd: Hej, Grad, worom werkte gij nog; is de oorlog nog niet voorbij (omdat hij nog geen burgemeester was geworden).

De “Hollandse” politieman, Sjaak Henkens, had als NSB-er snel promotie gemaakt. Hij was wel een “goede” NSB-er. Hij waarschuwde Toon Vink dat hij uit moest kijken met zijn politieke standpunten want Peter Janssen had die "samenzwering" gemeld bij de Duitsers. Na de oorlog heeft hij nog een tijdje in Well gewoond.

Jan Daemen regelde de bonnendistributie voor de gemeente. Elke maand moesten er 10 á 20 bonkaarten "versierd" en bezorgd worden bij onderduikers. Iedereen in het dorp wist dat. Ook de meeste NSB-ers uit het dorp wisten ervan. Na de oorlog heeft Jan het met hen erover gehad. "We wisten het wel, maar hebben er niks van gezegd" was hun reactie. Het waren allemaal brood-NSB-ers die niet zo fanatiek waren. Er zijn geen NSB-ers geweest die verraad gepleegd hebben over deze bonnendistributie.

De burger had geen hoge pet op van het niveau van de NSB-Burgemeesters, die er overigens nauwelijks waren in onze

Winterhulpactie en enkele van de vele seriespeldjes.

regio. **Een gezegde was: Je kunt er twee cursussen voor volgen om te worden; een voor F 5,- en een voor F 10,- (incl. lezen en schrijven).**
Nog zo'n verhaal: Op een vergadering zegt de ene NSB-Burgemeester tegen de andere: **"Kan ik jouw ergens van?". Antwoord: "Ja, dat ken."**

Een *"politieke" anekdot:* Grad Wijers was dus één van de drie die het altijd druk hadden met discussie over de politiek. Hij was jager en had een hond die loops was. Hij moest hem goed vasthouden aan een stuk touw om te voorkomen dat een reu die daar rond rende hem dekte. Hij was zo druk aan de praat dat het intussen toch gebeurde.

Bij een begrafenis van de vrouw van een NSB-er zit de W.A. in uniform in de kerk (Weer Afdeling is de knokploeg van de NSB). NSB-ers kwamen normaal niet in de kerk. Kapelaan Lebens sommeert de W.A. de kerk te verlaten. Als dat niet gebeurt staakt hij de dienst. Tegen het zangkoortje roept hij dat ze onmiddelijk naar school moeten. De zangers voelden zich op school echte helden: we hebben het verrekt om te zingen.

Stien Wijers zingt met haar zus het anti-oorlogslied: *O, NSB je hebt mijn land verraden*..... Een NSB-er hoorde hun zingen en er was heel wat consternatie en angst want hij wilde hen laten ophalen. Een veelgehoord spreekwoord uit die tijd was: **Aufgepaszt, der Feind hört mit**.

4.4.7 Arbeitseinsatz

Peter Brouwers uit Twisteden werkte in die tijd bij een bakker in Kevelaer. Er werkte ook Hollandse dwangarbeiders. In heel Duitsland hing overal in de (grote) gebouwen een groot schilderij van Hitler. Zij zongen dan: **En dat *kreng* moet van de muur af als hij komt** (bedoeld waren de Engelsen).
Na de overgave van Nederland op 15 mei 1940 mogen alle militairen naar huis. Op 7 mei 1943 werd bekend gemaakt dat alle mannen tussen 18 en 35 jaar zich voor de arbeidsinzet in Duitsland moesten laten keuren. Seyss-Inquart bepaalt dat ze aan het werk gezet moeten worden. Er worden kampen gebouwd waar ze gelegerd worden en ze krijgen in plaats van een geweer een schop. In Well was ook zo'n kamp achter de molen, later Woonoord Well (Ambonezenkamp) en nu het startpunt van wandelroutes. De jongemannen kwamen van heinde en ver.
Commandanten van de kampen waren bijna allemaal NSB-ers. Men moest naast marcheren ontginningswerk verrichten. O.a. het Broek (Halve Maan) en een stuk land van twee ha bij Vink (Wellsmeer) zijn door hen ontgonnen. Dit gebeurde met de schop, 1 meter diep spitten en het zand werd verplaatst met kiepwagens. Het eten dat ze kregen was magertjes. Velen gingen in hun schaarse vrije tijd langs bij de boeren voor eten.

Medio 1944 is het Arbeidskamp opgeheven. De mensen kwamen met allerhande spullen van de barakken langs de deur; gereedschap: tuinmaterialen, kleding, enz.. Het kamp werd door de inwoners van Well afgebroken en de planken gebruikt om bunkers van te bouwen.
Sef Vink was bezig de kokosmat uit de kamer van de commandant te halen. Werd er geroepen: Was soll das? Hij er tussenuit. Bleek het later buurman Harry Kwanten te zijn die met de kokosmatten naar buiten kwam.

Van de Wellse jongemannen werkte bijna niemand bij de Arbeitseinsatz. Joep van Soest, die bij Piet Krebbers bakkersknecht was, ging een eind over de grens in een restaurant werken. Velen werkten

in het Wellsmeer, bij een Duitse boer een eindje over de grens, bij de stroopfabriek en de stropoppenfabriek in Twisteden of bij de houtzagerij Geenen in Weeze. Bij Geenen werden in die tijd vooral houten keten voor het leger en houten zolen gemaakt. Piet Lemmen, Bol, Dolders en Hay Derks werkten er o.a. Dat was al vanaf 1938. Zo werkte Thei Rutten bij een boer in Twisteden. In Nederland was weinig werk en men verdiende in Duitsland 4x zo veel. Van het verdiende loon moest men DM 5,- in Duitsland besteden en de rest mocht men naar thuis opsturen. In Duitsland was een enorm tekort aan (jonge) werkkrachten omdat de Duitse jongemannen allemaal in het leger waren. De Hollandse jongens waren dus van harte welkom bij de boeren, kregen een Ausweis en hoefden niet meer onder te duiken.

Helaas is er een geval met een trieste afloop: Ferry Holla die gedwongen naar Duitsland moest gaan werken.
Op de eerste oproep om zich voor de Arbeitseinsatz bij het Station Venlo te melden reageerde Ferry Holla niet.
De tweede oproep was dreigender: als Ferry niet verscheen zou zijn vader Willy Holla opgepakt worden.
Een vader weg bij zijn gezin? Dat zou moeilijk worden. Onderduiken ging niet, dus meldde Ferry zich op 9 juni 1943 op het Station te Venlo. Zijn vader bracht hem weg met het bange vermoeden hem niet meer terug te zien.
Ferry was de zoon van Willy Holla en zijn eerste echtgenote Gieneke Coppers. Hij was de oudste en werd op 7 maart 1923 geboren.
Ferry vertrok die morgen met onbekende bestemming, maar later bleek dat hij te werk gesteld was in Ahrenberg bij Koblenz.
Hij, de schoenmakerszoon uit Well moest

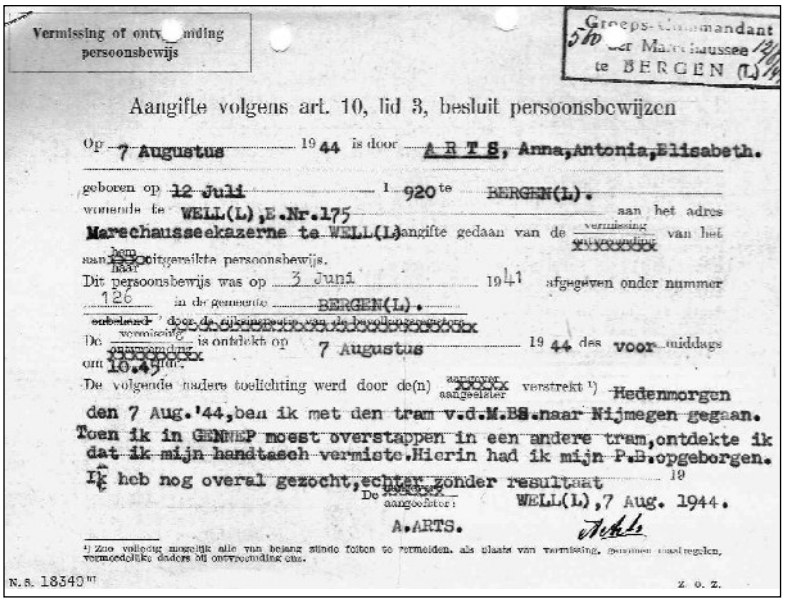
Vermissing of ontvreemding persoonsbewijs

Groeps-Commandant der Marechaussee te BERGEN (L)

Aangifte volgens art. 10, lid 3, besluit persoonsbewijzen

Op 7 Augustus 1944 is door A R T S, Anna,Antonia,Elisabeth.
geboren op 12 Juli 1920 te BERGEN(L).
wonende te WELL(L),E.Nr.175 aan het adres
Marechausseekazerne te WELL(L) aangifte gedaan van de vermissing van het aan hem uitgereikte persoonsbewijs.
Dit persoonsbewijs was op 3 Juni 1941 afgegeven onder nummer 126 in de gemeente BERGEN(L).
De vermissing is ontdekt op 7 Augustus 1944 des voor middags om 10.45 uur.
De volgende nadere toelichting werd door de(n) aangever verstrekt [1] Hedenmorgen den 7 Aug.'44,ben ik met den tram v.d.M.BS.naar Nijmegen gegaan. Toen ik in GENNEP moest overstappen in een andere tram,ontdekte ik dat ik mijn handtasch vermiste.Hierin had ik mijn P.B.opgeborgen. Ik heb nog overal gezocht,echter zonder resultaat
De aangeefster: WELL(L),7 Aug. 1944.
A.ARTS.

[1] Zoo volledig mogelijk alle van belang zijnde feiten te vermelden, als plaats van vermissing, gevolgen enzl regelen, vermoedelijke daders bij ontvreemding enz.

N.S. 18340 W z. o. z.

Aangifte van een zoekgeraakt persoonsbewijs.

gaan werken bij een weduwe van de plaatselijke schoenmaker in de Silberstrasze 38. Ferry verdiende er 10 Mark: 6 Mark gingen naar de zoon van de weduwe, waar Ferry moest gaan slapen en 4 Mark mocht hij zelf houden. Gelukkig zaten er in de buurt nog enkele jongens uit Zuid-Limburg in een kamp, waar hij contact mee had. Briefcontact met thuis was alleen op een ingewikkelde manier mogelijk.
Op zaterdag 25 maart 1944 arriveerde er op het Postkantoor Well een brief van een Nederlands sprekende verpleegster uit Koblenz.
Ferry was met difteritus opgenomen. Meteen werd Hopman Kemper, werkzaam in het Wellsmeer in de arm genomen. Hij kon nog bellen naar Duitsland, maar kreeg de treurige mededeling , dat Ferry, die morgen overleden was aan de ziekte. Foto's met een sterk vermagerde Ferry deden echter vermoeden, dat hij méér van heimwee gestorven was.

Hij heeft uiteindelijk vier maal een andere rustplaats gekregen.
Zijn vader ging naar Koblenz, waar hij de begrafenis van zijn zoon volgde. Een gebroken man kwam naar huis met één

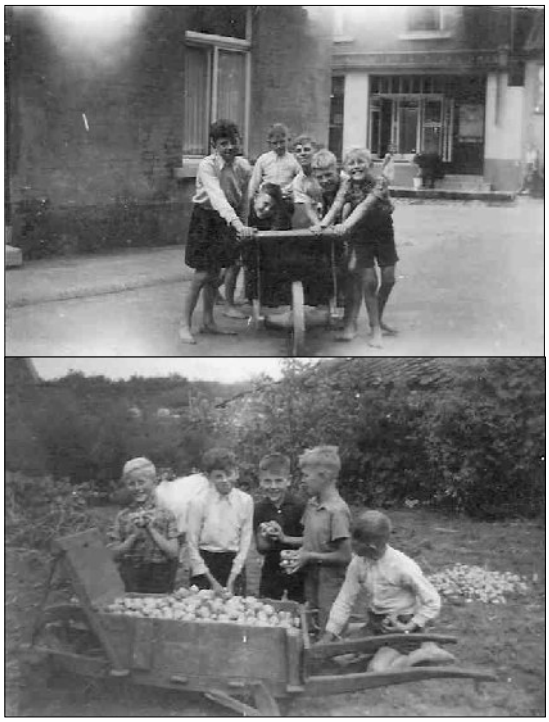

Aardappelen rapen in augustus 1944. Op de achtergrond het huis/winkel van Frans Coppers. De foto is gemaakt door kapelaan Lebens met op de bovenste foto: Ben Simons,Wiel Daniels, Gert Lenssen, Mich Simons,Hay Simons, Frans Reiniers, Oma Coppers, Gerrit Coppers.

van de twee zelfgemaakte houten koffers, die Ferry meegenomen had. Na de oorlog, echter pas na veel onderzoeken kwam de zwarte kist met het nikkelen plaatje met alle gegevens naar Well. De vrachtauto met nog meer lijken bracht Ferry eerst naar het Klooster. Vandaar uit ging hij naar het noodkerkhof achter de boerderij van Verstappen.
Toen het nieuwe kerkhof klaar was werd hij hier herbegraven. Zijn laatste, de vierde rustplaats kreeg hij in Loenen op de Veluwe op het Ereveld bij vele anderen.

Op zekere dag moest Jan Schraven zich in Arnhem melden bij de Arbeitseinsatz. Om dit te voorkomen ging Jan in Walbeck bij Mevr. Klein werken. Die wilde hem graag houden, want " Der Jan" had zoveel verstand van tuinieren en van Spargel.
Toch werd Jan een keer 's nachts van zijn bed gelicht omdat hij zich volgens Mevr. Klein gemeld had met een Nederlands i.p.v. een Duits Ausweis.
Hij kwam eerst in een cel van de Wellse Marechausseekazerne terecht. Dat was op Driekoningen.
De volgende morgen werd hij per tram naar Venlo gebracht en zat daar twee dagen gevangen. Door tussenkomst van burgemeester Douven kwam hij vrij. Hij mocht vanaf toen thuis blijven, want hij had inmiddels geelzucht opgelopen.

Was de "Stille periode" wel zo stil? Qua oorlogsgeweld in Well natuurlijk wel, maar voor de rest gebeurden er toch veel dingen die in het gewone leven niet aan de orde zijn.

4.4.8 Winterhulp

De stichting Winterhulp werd op 22 oktober 1940 opgericht door Seyss-Inquart en was een liefdadigheidsinstelling naar Duits voorbeeld. Ze zamelde geld in voor de arme Nederlanders. Op zich een positief te waarderen instelling. De Duitse bezetter wilde op die manier een goede indruk maken. Ze streefde naar verbroedering tussen het Duitse en Nederlandse volk. In werkelijkheid was de Winterhulp bedoeld om een permanente propaganda te voeren voor het nationaal-socialistische regime. Daarbij kwam dat ze alleen maar hulp verstrekten aan zieken en arme gezinnen mits zij "ariër" waren. Het eerste jaar werd nog een aardig bedrag opgehaald, maar toen men in de gaten kreeg dat bijna alle bestuursleden pro-Duits waren ging er een lampje branden en wist men hoe laat het was. Er werd gecollecteerd en er werden speldjes verkocht, die in Duitsland gemaakt werden om de Duitse kas te spekken, bedrijven moesten een bijdrage leveren en er was nog een loterij aan verbonden.
Het waren de NSB-ers die als collectant fungeerden. Ondanks veel propaganda werd de Winterhulp geen succes. De algemene spreuk was: **Geen cent, geen knoop van mijn gulp voor de Winterhulp.**Of een ander gezegde: **Moeder snij mij de knoop van de gulp. Hij is nog goed voor de**

Winterhulp.
4.5 Periode 1 januari 1944 tot 12 oktober
Begin januari maakt de pastoor het kerkelijk "batig saldo" van 1943 bekend: 24 begrafenissen, 12 huwelijken en 41 doopsels geweest. Er zijn 72500 H. Communies uitgereikt in dat jaar.

Op 22 februari werd Nijmegen per vergissing gebombardeerd in plaats van Kleve. Er waren 450 doden.

Een dag later wordt het vliegveld in Venlo gebombardeerd door circa 60 bommenwerpers.
Dit gebeurde nog enkele malen en op 15 augustus maakt Jan Cornelissen een zware luchtaanval op het vliegveld mee. Het vliegveld was helemaal omgeploegd en de betonplaten stonden rechtop. Veel mensen die bij de uitgang werkten renden de Herungerberg af, maar hij kon er niet vanaf. Hij heeft veel geluk gehad. Het was allemaal verschrikkelijk om aan te zien. Hij was totaal over zijn toeren. Getroffen paarden waarvan de ingewanden over de grond sleepten, tot ze er zelf op trapten en omvielen. Mensen die in een bomkrater lagen, maar alsnog zwaar gewond of dodelijk getroffen werden. En dan kwam er weer een nieuwe aanval en zag je de zwarte "kraaien" aan komen vliegen. Op een stil moment is hij toch gevlucht over het prikkeldraad. Gelukkig had hij van die leren kaplaarzen aan en is hij er zonder kleerscheuren afgekomen. In die tijd werkten diverse Wellse mensen op het vliegveld: o.a.Chris Wijers, Koen Thijssen, Piet Broere, Bisen Tôntje, Frans van Baal, Gottlieb, Richard Deegen, Nel Sprenkels, Jan Cornelissen en zijn broer.

In de Bosserheide valt een keer een luchttorpedobom in de rogge. Zo'n bom ontploft net boven de grond en door de luchtdruk moet dan alles vernield worden. Gelukkig viel ze niet in bewoond gebied. Er was een gat van 1 m diep en 12 m rondom lag al het koren plat.

Op verschillende plaatsen worden distributiekantoren overvallen om bonnen te versieren voor onderduikers. In Bergen gebeurt dat op een heel andere manier. Op een dag in augustus als weer een nieuwe partij bonnen binnengekomen is sluit de kassier Fleuren uit Malden de kluis af. Hij levert de sleutel zoals gewoonlijk af in een envelop bij de politie. Het is echter een fietssleutel die hij inlevert en niet die van de kluis. Alle bonnen worden in een paar koffers gepakt en een deel bij de familie Honig in de grond gestopt en het andere deel wordt naar Remy, ook wonende in Bergen, gebracht. Daags erna komt de kassier niet opdagen want hij moet natuurlijk onderduiken. De kluis wordt opengebroken en er ligt een briefje in met de tekst:
"Bedankt voor de inhoud van de kluis, U ziet; het gaat ook zonder gedruis."
Een grootscheeps onderzoek wordt ingesteld, maar er lekte niets uit en men heeft niets kunnen achterhalen. Ook de Wellse medewerkers van het distributiebureau werden stevig ondervraagd. Voor hen was het zogenaamd ook een complete verrassing.

Bij Drikes Valckx stond een grote Duitse barak i.v.m. enkele schijnwerpers voor de luchtafweer. Gert- Jo en Piet Valckx en Kai van Elsen hebben er einde 1944 een keer ingebroken en een paar kleinigheden meegenomen o.a. zeep. Ze waren blijkbaar gesignaleerd en wachtmeester Boeser kwam hen ondervragen, maakte een proces op en ze moesten naar het gerecht in Roermond. De vaders gingen mee. Eerst in de tram naar Venlo en van daaruit met de trein (hadden ze nog nooit

een gezien) naar Roermond. De uitspraak van de rechter was: 1 maand de bak in. Terug naar huis stapten ze ook nog in de verkeerde trein en kwamen in Weert aan. Het liep allemaal met een sisser af en van Boeser hoefden zij niet in de bak.

Bij de familie Frans Knoops in Bergen hadden ze vijf Joden uit Rotterdam in huis. Een gezin met een kind en de ouders van de vrouw. Op zekere dag konden zij illegaal bonnen krijgen in Nijmegen. De ouders met hun zoon gingen er naar toe om ze op te halen. Maar het was doorgestoken kaart en enkele dagen later kwam men drie Joden ophalen. Ze werden afgevoerd naar Westerbork en zijn later vergast. Het was toen natuurlijk bekend dat ze bij Knoops Joden in huis hadden.Weer enkele dagen later moest Boeser mijnheer Knoops ophalen voor verhoor naar Maastricht. Onderweg zei hij tegen hem: “Je mag gerust vluchten of uit de trein springen”. “Maar ja, wat moet ik dan met mijn gezin van 11 kinderen: onderduiken, mijn gezin jaren niet meer zien?”
In de trein bespraken ze samen welk verhaal Knoops zou vertellen om zijn onschuld aan te tonen. Het kwam er globaal op neer dat hij zou zeggen dat hij toch wel helemaal gek en stom moest zijn geweest als hij met een gezin met 11 kinderen wetens en willens het risico had genomen om Joden in huis te nemen.Hij had de mensen in huis genomen omdat ze in Rotterdam na het bombardement aldaar geen onderdak meer hadden. In Maastricht werd Knoops als eerste verhoord door de beruchte Nitsch, in het “Witte Huis”. Het ging fel van leer: Hoeveel duizend guldens heb je ervoor gekregen!! Knoops bleef kalm en vertelde met overtuiging het ingestudeerde verhaal. Na een hele dag te zijn verhoord mocht hij weer naar huis vertrekken.

NB: Boeser handelde in opdracht van de Grüne Polizei, maar was een echte Oranje-man en sterk anti-Duits. Hij heeft na de oorlog nog een onderscheiding gekregen omdat hij in mei 1940 in Venlo op tijd de spoorbrug heeft laten springen zodat de Duitsers hun materieel er niet meer over konden vervoeren.

De Duitsers moesten natuurlijk ook eten. Vlees werd meestal geregeld door vee weg te halen bij een boer een eind uit de buurt en dan te slachten. Zo kwamen ze ook een keer bij Ripkens 's avonds laat toen het al donker was. "Licht aus, sonst schiess ich": zei de mof. 's Morgens blijkt dat de actie geweest is om een varken weg te halen. Een beetje geluk bij een ongeluk. In het donker hebben ze het magerste varken uit het hok gepakt waar ook een vet varken in lag.

Peter Brouwers uit Twisteden werkte in 1944 bij een bakker in Kevelaer. Er was ook een gezel (Piet Kersten)uit Venray. Zijn baas was nogal Hitlerminded en er hing ook zo'n Hitlerschilderij in de kamer. Op de verjaardag van Hitler (in april) gooiden de Hollandse jongens, die ingezet waren bij de Arbeitseinsatz, met hun schoen het schilderij van de muur. Dat getuigde wel van veel lef, maar het had natuurlijk ook helemaal verkeerd voor hen kunnen aflopen.

Op 6 juni (D-Day) waren de geallieerden in Normandië geland. Het was een zwaar bevochten bevrijding met aan weerszijden veel gesneuvelde soldaten. Het front kwam steeds dichterbij en je kon al snel duidelijk zien dat de Duitsers, meestal moffen genoemd, op de vlucht waren.

Het Moleneind heette in die tijd: **Klein Engeland,** omdat Grad Wijers, Toon Vink, smid Krebbers en anderen er op de

bank onder de grote boom bijna dagelijks de stand van zaken doornamen.
Aan het Moleneind werd alles bijgehouden op de wereldkaart van Toon Vink. Na de landing in Normandie: **Nog 30 dagen dan zijn we bevrijd, ging het praatje.** Maar helaas!

In die periode was het vaak roeien met de riemen die je had. Dat was tenminste ook zo toen Jan Schraven met Nelly Swemers trouwde op 10 augustus 1944. Aan trouwringen was niet te komen en er werden er een paar gemaakt van het aluminium van een neergestort vliegtuig.
De laatste die in de kerk nog trouwen voordat ze beschoten werd is het echtpaar Chlöd- Roosen op 29 augustus 1944.

In september viel een van de eerste granaten die door de Engelsen afgeschoten was in de dorpskern (in de boomgaard van Borsboom). Hier en daar waren wat ruiten kapot. Groot was de woede: Hoe durven de Engelsen op ons te schieten, we zullen wel eens schadevergoeding gaan eisen. Maar binnen een maand zat Well in het frontgebied en was schade dagelijkse kost.

Omdat men verwachtte dat ook Well binnenkort bevrijd zou worden gingen een stel jongeren op 9 september nog gauw met het veer naar de overkant: "de Engelsen tegemoet". Dat waren Wim, Jan en Thei Janssen (van de bakkerij), Sjaak, de vrijer van hun zuster To en Harry Schreurs. Ze namen niets mee dan alleen wat ze aanhadden. Ze werden opgevangen in het bevrijde Helmond. Daar werden ze opgesloten, maar ze zijn ontsnapt en naar familie in Weert gegaan. Toen bleek dat de bevrijding nog wel een tijdje op zich liet wachten is Sjaak teruggegaan omdat hij toch heimwee naar Well/ zijn To had.

En dan komt er opeens hoop. Op Dolle Dinsdag, 5 september, speelden zich in heel Nederland emotionele taferelen af naar aanleiding van de berichten dat het land nu elk moment bevrijd kon worden van de Duitse bezetting. De geallieerden hadden namelijk in de voorgaande dagen in hoog tempo terrein gewonnen. Op maandag 4 september was Antwerpen door de Geallieerden bevrijd.
Veel Nederlanders maakten zich de volgende dag op om hun bevrijders te begroeten. Vlaggen en oranje vaandels werden te voorschijn gehaald, en bedrijven liepen leeg omdat het personeel de geallieerden op straat wilde opwachten. De Duitsers grijpen niet in en onder hen en de NSB-ers brak paniek uit. De admi-

NIMH Frontontwikkeling sept.1944-febr.1945

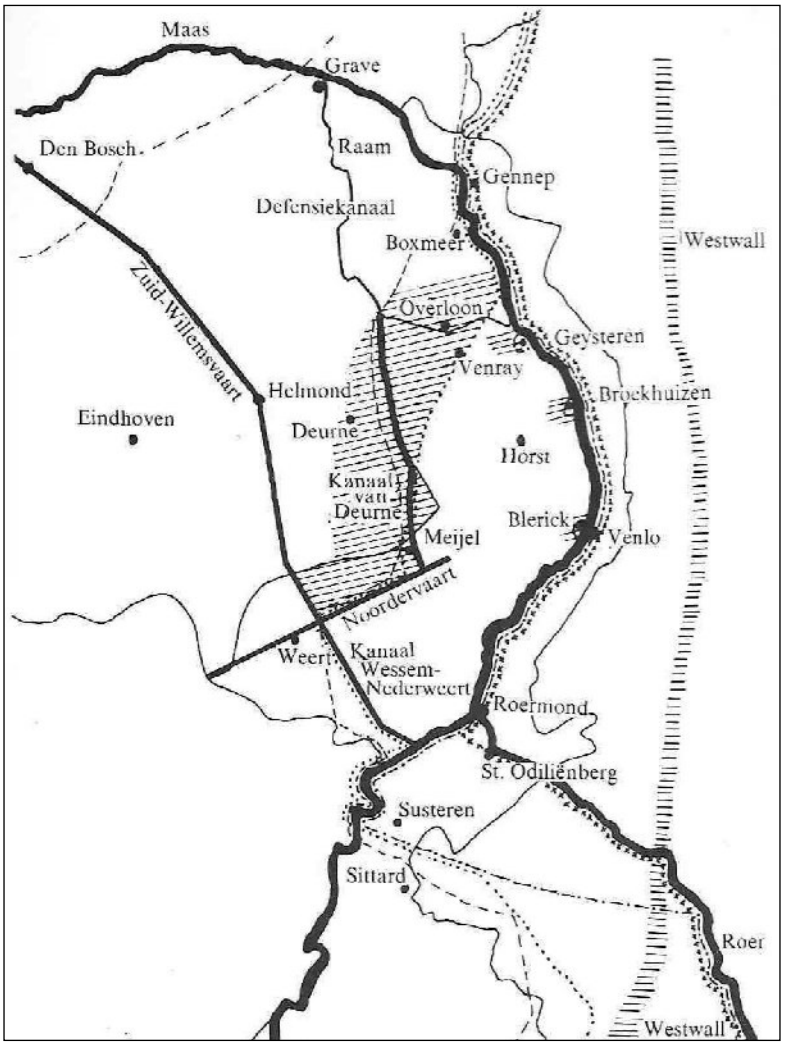

Snoepgoed dat door de Engelse vliegtuigen met Sinterklaas in 1941 uitgestrooid werd.

nistratie werd haastig vernietigd en velen sloegen op de vlucht. Op 6 september blijkt helaas dat de bevrijding nog wel een tijd op zich zal laten wachten.

Ook *Jan Daemen* beschrijft deze fase in zijn dagboek:
Op 4 september ging opeens het gerucht, dat de Tommy (= de geallieerden) al in Maastricht zat. Daags daarna, 5 september (de zgn. "Dolle Dinsdag"), werd het nog erger. Het gonsde nu van de geruchten: de Duitsers zouden over een breed front verslagen zijn en in wanorde terugtrekken. Het leek waar te zijn, want op de Rijksweg kon men vanaf die dag terugtrekkende gehavende Duitse troepen en ook Belgische NSB-ers zien.

Met paard en wagens van allerlei soort, trok het roemrijke leger naar het Noorden. Gecamoufleerde vrachtwagens vervoerden bagage en goederen, men zag keukenwagens met grote kookketels, ook stukken geschut werden meegenomen. Kortom het was een bonte stoet, een bezienswaardigheid, die veel belangstelling trok. Aan de Rijksweg stonden vele mensen vergenoegd naar dit schouwspel te kijken. Het zou wel gauw afgelopen zijn nu er zo'n overhaaste terugtocht plaats vond. Het zou niet lang meer duren. Maar niets bleek minder waar. Op 6 september bleek dat men ook in Well veel te vroeg gejuicht had en trok de stoet al weer andersom.

Bij de gemeente kreeg men het bevel van de Duitsers om alle weerbare mannen te registreren. Deze zouden ingezet worden bij de aanleg van stellingen en loopgraven. Dit bevel was het sein voor het gemeentepersoneel, voor Well m.n. burgemeester Douven en Nellie Arts, om op 9 september onder te duiken.
Ook de gemeenteambtenaren Wim Linders, later burgemeester van Arcen, en Pierre Wijnhoven moesten onderduiken. Zij kwamen aan bij Jenniskens op de Kamp en zijn door Wim Sijberts naar de

Maas gebracht. Even knipperen met een zaklamp en de veerman van Maashees, Linssen, kwam hen ophalen.

Medio september kwam bij Tinus Valkcx op de schuur de gaarkeuken te staan, een keukenwagen die uit Frankrijk kwam. Er werd ook het benodigde vee geslacht. Er stonden balen suiker van 100 kilo, zowel fijne suiker alsook klontjes (waarvan de jeugd er natuurlijk zo voor en na wegpikte).
Het koken dat bij hen gebeurde was voor de soldaten van over de Maas. Elke avond, als het donker was, ging zoon Gert met paard en kar en 10 soldaten naar het kapelletje achter Daemen aan de Maas. Van daar uit werd met een kleine handkar en kruiwagen het eten naar een vlot gebracht, dat gemaakt was van biervaten van brouwer Koppers. Dit vlot werd dan door 4 soldaten over de Maas geroeid.

Dan komt er weer zo'n hoopvol moment waar iedereen zich aan optrekt.
De toestand werd opeens weer hoopvol toen het nieuws van de geallieerde landing (Market Garden) op 17 september bij Arnhem en Nijmegen hier bekend werd. Het was een klaarlichte zondagmiddag. Het was van Well uit te zien en het zag zwart van de parachutisten. Het was een drukte van belang in het dorp. Er was muziek, er werd gezongen en gedanst op straat. De Duitse soldaten verdwenen hals over kop, maar een dag later kwamen weer anderen terug. De toestand bleef verward en onzeker. Het nieuws van radio Oranje, in het geheim beluisterd bij een verborgen radiotoestel, was weinig opwekkend. Er kwamen steeds meer Duitse soldaten terug. De Engelse parachutisten waren op 26 september volledig teruggeslagen. Het slechte nieuws maakte een eind aan de hoop op een spoedige

Passierschein

Der deutsche Soldat, der diesen Passierschein vorzeigt, benutzt ihn als Zeichen seines ehrlichen Willens, sich zu ergeben. Er ist zu entwaffnen. Er muß gut behandelt werden. Er hat Anspruch auf Verpflegung und, wenn nötig, ärztliche Behandlung. Er wird so bald wie möglich aus der Gefahrenzone entfernt.

Dwight D. Eisenhower
OBERBEFEHLSHABER
der alliierten Expeditions-Armee

Englische Übersetzung nachstehend. Sie dient als Anweisung an die alliierten Truppen.

SAFE CONDUCT

The German soldier who carries this safe conduct is using it as a sign of his genuine wish to give himself up. He is to be disarmed, to be well looked after, to receive food and medical attention as required, and to be removed from the danger zone as soon as possible.

Dwight D. Eisenhower
SUPREME COMMANDER,
Allied Expeditionary Force

Vele Duitse soldaten waren al een hele tijd oorlogsmoe. Dit uitgestrooide pamflet was een aanmoediging om zich vrijwillig over te geven.

bevrijding.
De Duitsers zijn in de tussentijd zeer actief begonnen met het weghalen van vee. Bijna dagelijks komen er in die tijd een of meer aanhangwagens met vee, varkens, schapen, kippen en ganzen over het veer en dat gaat dan allemaal de grens over. Vaak begeleid door Duitsers met weggehaalde paarden. Varkens worden vervoerd in een Rode Kruiswagen. Die gaat dan telkens als enige wagen op de pont met de RK-vlag in top. Op 30 september is het bar en boos en worden er 350 koeien de grens overgebracht, bij Smitsboer nog 2 paarden gestolen en op 4 oktober zijn het zelfs 400 koeien. Vanaf nu worden ook de winkels aan de overkant van de Maas geplunderd: kleding en schoenen enz.

Duitse soldaten stalen een paar varkens, stopten die in een grote kist en parkeerden die in de molen van Toon Vink. Toon

De waardeloze bon die men kreeg bij inlevering van metalen.

moest met zijn leven ervoor garant staan staan dat de varkens niets overkwam. Enige tijd later haalden andere Duitse soldaten de varkens weg. Toon wees hen op de gevolgen voor hem, maar daar trokken zij zich niets van aan: Die klauen, wir klauen auch. Toon kon gelukkig de later teruggekomen oorspronkelijke dieven overtuigen van zijn onschuld en “kam mit dem Leben davon”.

Het was een dagelijks kanongebulder aan de andere kant van de Maas. Voor wie nog geen adequate schuilkelder had werd hier met man en macht aan gewerkt. Daarbij kwam dat er honderden bommenwerpers overkwamen waarbij zich zo voor en na ook nog een luchtgevecht afspeelt. Men heeft nu in Well flink de schrik te pakken en leeft 's nachts al zo voor en na in de kelders of schuilkelders.

De organisatie "Todt" begon in Well met het aanleggen van loopgraven langs de Maas. Eerst werd met een bulldozer en een grote ploeg een gleuf getrokken die dan door de Todt verder uitgediept moest worden. Naar schatting waren dat zo'n 600 Duitse burgers die in Well ingezet werden om er een nieuwe verdedigingsgrens (loopgraven, bunkers en prikkeldraad) op te zetten. Ze hadden bruine uniformen aan met een rode band. Het waren de zogenaamde bruinhemden en allemaal al op wat oudere leeftijd tot 65 jaar toe. Diverse van hen waren gearresteerde Duitsers die tegen de Nazi's waren; zogenaamde "Sträflingen". Op een uitzondering na waren het allemaal gemoedelijke mensen, zij moesten ook, maar gingen veel liever terug naar hun gezin en zagen het met de oorlog niet zo zitten. Zij waren allang oorlogsmoe en huilden vaak van heimwee.
Bij een praatje wat een van hen, een architect, met bakker Janssen maakte wist deze wel al te vertellen dat Hitler "ein Geheim neues Waffen" had dat kilometers in de omtrek alles vernietigde zodat er niets meer van over was.
Ze lagen op het kasteelterrein in tenten.

Om het werk te bespoedigen werden de weerbare mannen (16 tot 60 jaar) en zelfs ook vrouwen (16 tot 45 jaar) van Well opgeroepen om mee te werken. Een van hen was Rika Janssen die onder leiding van een NSB-er loopgraven mee moest maken in Wellerlooi. Met de schop over de schouder moesten ze in marstempo marcheren. Haar pas werd ingenomen zodat ze de volgende dag tenminste weer terug kwam.
NB: In november moest zij koeien melken terwijl er een Duitse soldaat met een geweer bij kwam staan. Enige tijd later moesten Tony Janssen en Els Kamps, die vanuit Afferden bij hen geëvacueerd zaten, naar de boerenbond om pannenkoeken te bakken voor de Duitsers.
Het graafwerk aan de Maas was vaak een hels karwei, want de grond was van klei. Tijdens de werkzaamheden werd men soms door Engelse vliegtuigen beschoten, gelukkig van grote hoogte. Wie niet wilde werken moest zorgen, dat hij uit de roulatie verdween. Wie kon dook onder.
Vanaf toen lagen er circa 200 Duitse soldaten in het Arbeidskamp van Well om de loopgraven te bemannen.
NB: De organisatie Todt is genoemd naar Fritz Todt die vanaf 1933 verantwoordelijk was voor de aanleg van autowegen in Duitsland. Hij verongelukt in 1942. Zijn

organisatie zorgt voor aanleg van de Westwall, lanceerinstallaties voor de V1 en V2, de Atlantikwall en de bunkers in de grote steden.

Pastoor Reiné verwoordt het verloop van de strijd tot de evacuatie op een levendige wijze:
Na de invasie in Frankrijk toen de moffen op de vlucht gejaagd waren kwamen hier op 4 september de eerste ongeordende troepen over de Rijksweg en over de Maas, te voet, te paard, per fiets, (als ze iemand met een fiets zagen, roofden ze die) tanks, vrachtwagens etc. Ze hielden zich zoveel mogelijk onder de bomen uit vrees voor de geallieerde vliegtuigen.
Woensdagmiddag 6 september om 4 uur werd de pastorie in beslag genomen. Ik mocht alleen de keuken houden en 2 slaapkamers, de rest werd ingericht voor de staf, mijn huis was
een kantoorgebouw geworden voor de moffen, vanaf dat ogenblik ben ik niet meer vrij geweest van die mensen, er zijn hier achtereenvolgens geweest:
Wehrmacht, Grüne Polizei, S.A., S.S., Fallschirmjäger en stoottroepen, later de Engelsen.
Wat dat betekent laat zich niet beschrijven, men kan zich dat alleen indenken.
Daar kwam nog bij dat burgemeester Douven moest onderduiken en de moffen mij toen burgemeester maakten.
Ze zijn voor alle mogelijke en onmogelijke zaken bij mij geweest o.a. om lijsten van mannen, jongens, vrouwen en meisjes. Ze vroegen "Parochielisten", waaruit blijkt, dat hen door eigen parochianen verraden werd, dat ik zulke lijsten bezat. Ik had ze echter bijtijds bij Thei Derks in den kelder laten inmetselen. In verband hiermede kan ik nog vermelden, dat tot 3x toe door eigen parochianen de moffen naar de pastorie gestuurd werden, omdat de pastorie het grootste huis van het dorp was, met de beste kelder en de pastoor kon ze beter hebben dan zijzelf.
Wie die personen geweest zijn, weet ik met zekerheid, maar zal hun namen liever niet noemen, om hen voor schande te bewaren. Verder moesten ze van mij hebben fiets, badkuip, schrijfmachines, kaarsen, lucifers, landkaarten etc. Het stemt me nog altijd tot vreugde en tevredenheid, dat ze niets maar dan ook totaal niets van mij gehad hebben en dat ik als **"Dummer Holländer"** *zo mooi met die edelgermanen wist te praten, dat ze met een goeden indruk weg gingen, ofschoon ze niets bereikt hadden.* In die zware dagen ben ik zichtbaar door Onze Lieve Heer geholpen, anders had dat eerder een keer scheef moeten lopen, want ze waren verdraaid lastig.

4.5.1 Inkwartiering

Vanaf medio 1943, maar vooral vanaf september 1944 kregen veel burgers en alle boeren te maken met inkwartiering. Voor de Duitse officieren moest men enkele kamers afstaan en de schuur werd door de soldaten als woonruimte in gebruik genomen. Sommige kamers werden perfect ingericht met wandkleden, mooie meubels: allemaal weggehaalde spulletjes van de overkant van de Maas. De Wellse mensen waren natuurlijk niet ingenomen met de inkwartiering. Men verzon van alles om ze buiten de deur te houden en als men ze toch moest nemen om ze een poets te bakken.

Bij Ai Hebben, toen 6 jaar, was het halve huis in Duitse handen, want er was een kantoor ingericht.
Bij het huis stond een mooie auto, met op een dag de accu ernaast. Ai dacht bij zichzelf: "Een auto zonder accu kan niet rijden"
Hij heeft toen de accu op zijn kinderkruiwagen geladen en er een stuk het bos

mee ingereden. Daar heeft hij de accu met een bijl bewerkt. Hij dacht: " Die auto laten ze nu staan tot na de oorlog, die is dan van ons."
Maar toen begon het probleem; iedereen in de buurt werd verdacht van sabotage, alleen aan hem werd niet gedacht. Totdat hijzelf opbiechtte, hoe het gegaan was. Het liep goed af en na de oorlog hebben ze er nog over kunnen lachen.

Bij Toon Vink hebben ze inkwartiering gehad van een hoge SS-er, Goldfazant genoemd ivm zijn gouden strepen. Hij keek heel scheel en was een echte vlegel. Hij sliep aan de voorkant, woonde boven en had een kamer vol levensmiddelen; weggehaald in Vierlingsbeek. Toen ze de inkwartiering zagen aankomen hebben ze hun eigen meubels eruit gehaald en enkele caféstoelen van Thomas Vink erin gezet. De SS-er had dit meteen in de gaten en ging geweldig te keer. Hij dreigde hen naar Siberië te sturen en de meubels moesten weer terug. Hij kwam uit Xanten en had een Poolse bediende: Savelonski, geen fanatieke. Hij is later gesneuveld op de Mookerhei.

Bij moeder van Aerssen hadden de kinderen de tering (Schwindsucht) als ze om inkwartiering kwamen (weg waren de Duitsers).

Bij Arts kregen ze ook inkwartiering. Jo was er erg handig in als ze er om kwamen vragen. We hebben alleen nog maar een heel, heel klein kamertje; was dan het verhaal. Laten ze nou een kleine Feldwebel krijgen. Het was overigens een aardige man, een apotheker uit Mönchen-Gladbach.

Zo kwam men ook een keer om inkwartiering bij de familie Schreurs. Moeder zei: Nou die kamer kun je hebben, maar de eerlijkheid gebiedt mij om te zeggen dat er pas iemand gestorven is aan Schwindsucht (tering). Het hoefde toen niet meer en hij ging naar de kapelanie aan de overkant en vertelde daar dat het toch wel verschrikkelijk was bij de Hauptlehrer. Wat is daar dan aan de hand? Ja, das Kind das gestorben ist an Schwindsucht. O, ja, ja, dat vinden wij ook heel erg. Zegt die Duitser: Und die Frau sieht auch nicht gesund mehr aus? Ja, dat denk ik ook. Men loog dat het barstte als het je beter uitkwam. Het hoorde gewoon bij het dagelijkse leven.

Een andere keer kregen ze bij Schreurs een dokter ingekwartierd in de achterkamer met heel veel koffers en tassen. De burgemeester, was toen al bij hen ondergedoken. Samen met moeder keken ze vanuit de donkere tussenkamer via het sleutelgat wat hij allemaal bij zich had. Zo hadden ze ook gezien dat hij een doos had met parfums en eau de cologne. Ze maakten een flesje leeg en vulden het met thee. Toen ze het vader vertelden was die bang dat de dokter er achter zou komen. Stel dat hij het flesje afgeeft bij de Wellse vrouw Claessen die hem welgevallig is. Die zal dit niet pikken en dan heeft hij meteen in de gaten dat de verwisseling bij ons gebeurd is. Daags erna is de zaak weer hersteld.
Hij wou ook per se een sleutel van het huis hebben, maar die kreeg hij niet van moeder, omdat de burgemeester bij hen ondergedoken zat. Ik maak altijd voor je open, dag en nacht: zei moeder. De burgemeester haalde altijd van die heerlijke sigaren bij hem weg. De dokter is zeer lang bij hen in huis geweest en moest op een dag weg. Alles werd ingepakt en naar buiten gesjouwd. Enkele uren later stond hij weer voor de deur. De soldaat die het sjouwwerk moest doen zegt: Warum einfach, wenn es auch umständich geht.

Bij Nelly Swemers kregen ze in 1943 een Oberartz ingekwartierd i.v.m. de RK-post. De Duitsers wilden een Rode Kruis vlag op het dak. Dat gebeurde, maar er kwam meteen een granaat op het dak. Vlag er snel weer af.
De doden werden in de karschop gelegd en ontdaan van alle goede spullen die ze aanhadden.

Ook bij Mathes Roosen moest men 1,5 jaar lang de voorste kamers afstaan voor een Rode Kruis post. Zo voor en na werden er dan gewonden verzorgd en ernstige gevallen werden doorgetransporteerd naar Kevelaer.

Bij Smitsboer hadden ze een raspaard en ze waren bang dat het bij hen weggehaald zou worden en daarom werd het in de achterkamer gestald.
Men kwam ook voor inkwartiering. Een soldaat ziet het paard staan en zegt: Herr Leutnant brauchen sie ein Pferd? Nein. Het paard moest weg en de kamer werd opgeëist voor inkwartiering.

Bij Grad Wijers hadden ze ook Duitsers ingekwartierd. Een soldaat was hartstikke verliefd op Stien. Toen hij naar het front moest ze hij: Morgen sollst du wohl weinen, mein Liebling. Soldaten zijn ook mensen.

Bij Peter Haumann moesten ze het gehele voorhuis afstaan aan het Hauptkwartier. Zij sliepen vanaf toen op de koeienstal. De voorgevel van het huis ligt aan de Maaszijde en werd tot aan de nok gebarricadeerd met opgestapelde "brompalen" (houten elektrische palen) ter bescherming voor de granaten. De ouders konden het overigens goed vinden met hen. Er was ook een Sanitätsarts bij. Dochter, Mia, was net 6 maanden en vaak ziek in die tijd. De dokter deed er alle moeite voor om de benodigde medicijnen voor haar te krijgen. Na de oorlog is hij nog enkele malen thuis geweest, weliswaar als oorlogsinvalide.

Bij Lies Roosen kwamen ze in september voor inkwartiering. Om dit te voorkomen hadden ze er een "koude" kamer gemaakt waar de kachel uit gehaald was en het schoorsteengat mooi afgeplakt. Een stel fanatieke jonge soldaten kwam binnen. Zij zagen het direct: Schon ein Loch gefunden; en ook de kachel was snel gevonden.

4.5.2 Wellsmeer

In het Wellsmeer werkten april 1944 ca 80 man en men verdiende er F 10,-/ wk. Stenmann, was de Duitse bedrijfsleider en lang niet altijd de makkelijkste. Hij kreeg eens een ongeluk bij een steenfabriek en Frans Koppes uit Elsteren heeft hem in die periode vervangen.

In oktober 1944 werkten er veel Oekraïense vrouwen. In die tijd waren de Afferdse mensen al geëvacueerd en grotendeels ondergebracht in Well. Het "Duveltje", een accordeonist die normaal langs de deur ging, zat bij Kopczinski. Zijn geijkte uitspraak was: *100 huizen, 100 centen*. In de middagpauze mocht hij komen spelen in de loods van het Wellsmeer. Zo ontstond er een vriendschappelijke relatie tussen de Nederlanders en de "gedwongen" buitenlanders.
De Duitse bedrijfsleider liet het allemaal gebeuren, maar deed wel een kordate uitspraak en zei tegen de mannen: *Jullie mogen gerust samen plezier maken en zelfs samen vrijen (wat in die tijd betekende: verliefd zijn), maar als een van de vrouwen in verwachting raakt zet ik jullie kerels allemaal op een rij en wordt de betreffende kerel naar voren gehaald en*

schiet ik hem persoonlijk kapot.
Een Duitser eiste van het Wellsmeer, waar ze toentertijd 18 paarden hadden, een goed en snel paard. Men gaf hem expres en met genoegen een paard dat net een veulen had. Wist die Duitser veel dat een merrie zo naar haar veulen verlangt!! Eenmaal aan de Wezerweg keerde het paard zich met een rotvaart om. Terug naar de stal; zonder kar maar nog wel met de burries achter zich aanslepend. Zo die komt nooit meer om een paard vragen was toen het verhaal.

Bij het Wehrmachthuisje nabij het Wellsmeer is een sabotageactie gepleegd. Hier stonden schijnwerpers opgesteld om de Engelse vliegtuigen in het licht te krijgen, zodat ze een gerichte prooi werden voor het luchtafweergeschut. De dikke stroomkabel die er naar toe liep heeft men bijna geheel doorgehakt met een bijl. Helemaal lukte dit niet omdat de bijl na een keer hakken hartstikke bot (verbrand) was. Het gaf een enorme steekvlam en er ontstond een flink gat in de grond. De "boosdoeners" waren Grad Peters en Jan Kopczinski. De Duitse boswachter Vaders had hen gezien en arresteerde beiden. Hij bracht hen naar de gevangenis van het politiebureau in Well. De dienstdoende politieman draaide het slot tweemaal om, klik-klik, maar ook weer tweemaal terug, klik-klik. "Hou je rustig tot vannacht en dan kunnen jullie via de achterdeur weer naar huis": zei hij. Er zijn geen wraakacties uit voortgekomen.

Nog zo'n sabotageactie was het weghalen van de mitrailleur die in het Wellsmeer opgesteld stond. Hij werd verstopt in de hooischuur. Toen de Duitse soldaat constateerde dat zijn mitrailleur weg was werd er een verdachte opgepakt en in elkaar geslagen. Om meer represailleacties te voorkomen heeft men de mitrailleur weer enkele meters van de oorspronkelijke plaats neergezet. Het verhaal was dat de Duitser zg. niet goed gekeken had omdat andere Duitsers hem verplaatst hadden.

Bij het Wellsmeer hoorde op Duits gebied Elisenhof. Dit was een boerderij/ villa met glazen schuur waar pootaardappelen opgeslagen lagen. Ze werd op een gegeven dag kapot gebombardeerd. Eerst vlogen er 4 vliegers laag over en de 2e keer viel er een bommenregen.
Er zijn in de loods verschillende Oekraïense meisjes dodelijk getroffen. Een boswachter had de beschieting van vrij dichtbij meegemaakt en vertelde aan de mensen een verschrikkelijk emotioneel en gruwelijk verhaal; *Het menselijk vlees hing er in het prikkeldraad*.

5 De granatenperiode vanaf 12 oktober tot begin januari 1945

5.1 Algemeen
Voor oktober waren er zo voor en na granaten en bommen in Well gevallen die de Engelse jabo's loslieten als ze op de vlucht waren. Op 1 oktober vielen op de Kamp de eerste granaten die door de Engelsen gericht op Well afgeschoten waren. Vanaf 12 oktober was het een bijna dagelijkse ramp. Overal vielen Engelse granaten of werd er vanuit de lucht op verdachte zaken geschoten.
Ze konden het verschil tussen Duitse en Engelse granaten horen. Hoge toon; een Duitse en ging over de Maas, lage toon; een Engelse en viel in de buurt.
In de tijd dat de Engelsen nog niet tot aan de Maas gevorderd waren was de veerpont het belangrijkste doelwit. Over dit veer werd namelijk al het Duitse transport naar de westkant van de Maas geregeld.
De Engelsen keken niet op een paar granaten en bij een zogenaamd trommelvuur vielen ze gat aan gat. Ze hadden een enorm overwicht aan oorlogsmateriaal. In tegenstelling tot de Duitsers. Voor de Duitsers was het; E*én schot gelost en er kwamen er 10 terug*.

Na 1 december, toen de Engelsen Wanssum bevrijd hadden, kwam er vaak op ongezette tijden een Engelse soldaat naar de Kooy, schoot zijn stengun leeg en dan vertrok hij weer. Om de Duitsers angst aan te jagen.

's Nachts was het een drukte van belang van de vliegtuigen die met trossen naar Duitsland vlogen om hun bommenregen op de steden te gooien. Well leefde en sliep in kelders. Door het hoge Maaswater vaak met water erin, op vlonders.
Overal inkwartiering en geregeld razzia's om mee te helpen met het graafwerk van loopgraven.

Men leefde in die tijd zonder elektriciteit en de verlichting bestond voornamelijk uit kaarsen en petroleumlampen. De Duitsers hadden de koperdraad al afgevoerd naar de Duitse industrie en de "brompalen" (houten elektriciteitspalen) waren gebruikt om bunkers mee te bouwen of voor barricades van de huizen waar ze ingekwartierd lagen.

Jaren lang was er niet veel te zien van de oorlog, maar nu bracht het voor de jeugd wat leven in de brouwerij. Het was druk met de Duitsers. Soms werden er troepen aangevoerd en soms was het een terugtrekkende kolonie. Geregeld kwam er weggehaald vee over het veer. Zo moest een weggehaalde kudde de nacht doorbrengen in een wei aan de Hoenderstraat. De koeien stonden daar met hun volle uiers te loeien en ze mochten door de burgers gemolken worden. Hiervan werd volop gebruik van gemaakt.
Vrachtwagens die af en aan reden. Kijken wat de Todt soldaten die rondom het kasteel lagen dagelijks deden. Er waren er ook bij die uit de omgeving van Weeze en Kevelaer kwamen. Ook hadden de Duitsers wel eens Engelsen als krijgsge-

vangenen en die kwamen dan over het veer. Ze kwamen door Well onder bewaking, ten aanschouwen van iedereen. Ze keken altijd erg beduusd en vaak ook verwonderd omdat ze niet hadden verwacht dat er nog mensen woonden in het frontgebied Well.

In de Grotestraat/ Hoenderstraat zaten bij verschillende mensen SS-ers ingekwartierd. De jeugd moest elke dag naar de bakker om brood op te halen. Als je dan langs zo'n huis kwam en ze stonden weer voor het raam dan voelde men zich niet op z'n gemak want ze keken altijd strak en griezelig naar je. Het was maar een enge bedoening.

Kai Roosen beleefde weer wat anders met zijn opgehaald brood bij Karel Mulders. Hij haalde dat op met de kruiwagen. Op een van die tochtjes kwamen er "vliegers" over en Kai rende als een haas naar huis, naar de kelder. Toen hij de mik later wilde ophalen, was die spoorloos.

Voor de ouders werd het steeds moeilijker. De oorlog werd als maar heftiger en vanaf 1 december hadden de Engelsen de hele westkant van de Maas in handen. Well lag in het echte frontgebied. Als de Engelsen een Duitser zagen lopen vanuit de overkant dan werd er meteen geschoten. De Duitsers plaatsten daarom rieten matten tussen de huizen aan de Maaskant.

De Duitsers hadden een telefoonleiding gelegd van Mulders (Halve Maan) naar Daemen (op de Kamp) waar de Duitsers een uitkijkpost hadden in een granaatgat van de schuur. Er stond een groot kanon op het land van Haumann Langs de Oude Baan en men schoot daarmee o.a op Geijsteren.

De Duitsers stuurden heel jonge mannen naar het front of op patrouille. **Bij Jenniskens is het gebeurd dat zo'n jonge soldaat terug kwam van een patrouille met afgesneden broekspijpen.** Hadden de Engelsen gedaan. **Hij had ook nog een briefje bij zich;" Kinder nehmen wir nicht gefangen".** Hij kreeg een keer goed te eten en drinken en moest weer terug. Van die missie is hij nooit meer teruggekeerd.

Op een gegeven moment moesten diverse boeren zich melden met kar en paard. Vanaf café Vink moest er veel oorlogsmateriaal bij Twisteden over de grens gebracht worden. Een broer van de familie Kessels in Twisteden wist dat men het paard met kar daar achter moest laten. Hierdoor hebben 3 man de kans gezien om er tijdig tussenuit te knijpen (Kessels uit Knikkerdorp, Gradus Leenen en Vic Vink).

In de oorlog gebeuren er zo voor en na de vreselijkste en mensonterende dingen. Zo is bekend dat de Duitsers vanuit Well ook op St. Servaas (nu van Gogh instituut) schoten; " Morgen geht das verrückte Haus dran. Was muss man mit den Verrückten?"

In de tussentijd stalen de Duitsers als raven. Een fiets ergens tegen een muur laten staan: foetsie. De Duitsers wilden in de granatentijd de fiets stelen van zuster Johanna, de ziekenzuster van het klooster. Zij zag het gebeuren en reageerde meteen: Ik heb heel wat gewonde Duitse soldaten verpleegd, maar zonder fiets moet ik jullie helaas laten creperen. Ze kreeg haar fiets weer terug.

Zelfs in de granatentijd blijven sommige Duitsers optimistisch. Een Duitse soldaat zegt tegen de vrouw van Huub Vink: Mit

Weihnachten sind wir in Brüssel und mit Neujahr in Paris.
Toen de Engelsen al een maand aan de andere kant van de Maas lagen en geen actie ondernamen om er overheen te komen zei nog zo'n "optimist" : Wenn die mit Weihnachten nicht darüber sind dann kommen die auch nicht mehr darüber.
(Die kerel heeft nog gelijk gekregen ook want ze zijn in Well niet over de Maas gekomen, maar veel later vanuit het oosten Well binnengetrokken).

Rinus van Aerssen heeft nog verschillende doden gezien van het bombardement op Elisenhof toen hij daar mee moest helpen opruimen. Een lugubere ongepaste opmerking, maar wel gemaakt door iemand toen hij een laars vond met nog een been erin: Nou zou hij wel willen dat ik hem onder de voet kietelde, dezer dagen moest hij er niets van hebben.

Bij Cornelissen-Smits thuis wasten de ingekwartierde soldaten zich buiten aan de pomp. Opeens een trommelvuur waarbij de granaten slechts enkele meters uit elkaar vallen. Negen soldaten gesneuveld. Een soldaat uit Kaldenkirchen, die geen soldaten mentaliteit had en vaak met hen kaartte sneuvelde ook. Hij had net te horen gekregen dat hij een week verlof zou krijgen waarna hij weer naar het front zou moeten.
De Duitsers waren enorm geschrokken en kwamen niet snel in actie om alles op te ruimen. Het was al zover dat de honden met het menselijk vlees aan het slepen waren.
Later vroeg Nad de Riet aan een Duitser: " Wieviel Verlusten haben sie? Wir haben keine Verlusten. Dan ruim dat been dat daar in die greppel ligt maar op en geef het hem terug, want dan zal hij nog wel leven". Wat is oorlog toch een verschrikkelijk onmenselijk drama.
Bij Hen van den Hoef werden twee kanonnen opgesteld. Een week later kwam er een Engelse jager over en zag ze staan. Hij komt even later terug, duikt en schiet alles in puin. Hierbij sneuvelden vier Duitse soldaten. Het was weer eens verschrikkelijk om aan te zien, want enkele armen en benen lagen her en der verspreid.

Enkele weken voordat het kasteel van Geysteren kapotgeschoten is, is er door eigen toedoen van de Duitsers een ontploffing in de kelder geweest. Hierbij zijn ongeveer 20 Duitsers betrokken geweest. Alle doden en gewonden werden naar Valckx op de Halve Maan gebracht.
Toen Gert Valckx 's morgens de twee paarden wilde gaan voeren lagen op de vloer in de schuur diverse zwaargewonde Duitsers. Met een arm of been af, bebloede gezichten en een enorm gekerm van de pijn. Soldaten waarvan het bovenstuk van de arm of been afgebonden was met een stuk touw. *Vreselijk, met al dat bloed erbij, dat blijft je voor eeuwig bij.*
Enkelen werden opgehaald in een RK wagen, maar de meesten werden met drie in een jeep gelegd en naar het ziekenhuis in Kevelaer gebracht.

Op 29 november begon de beschieting van het kasteel Geysteren. 's Middags kon je op de Halve Maan horen dat de Engelsen in het Duits omriepen dat ze zich moesten overgeven. "Deutsche Soldaten, warum sterben? Kommt hinüber". 's Nachts begon het bombardement. Maar alle Duitsers waren al gevlucht en het kasteel is "umsonst" kapotgeschoten.

In Twisteden lagen ook Duitse soldaten, telkens 10 á 14 dagen en dan werden ze afgewisseld en moesten ze weer naar het front. Als ze terugkwamen brachten ze de

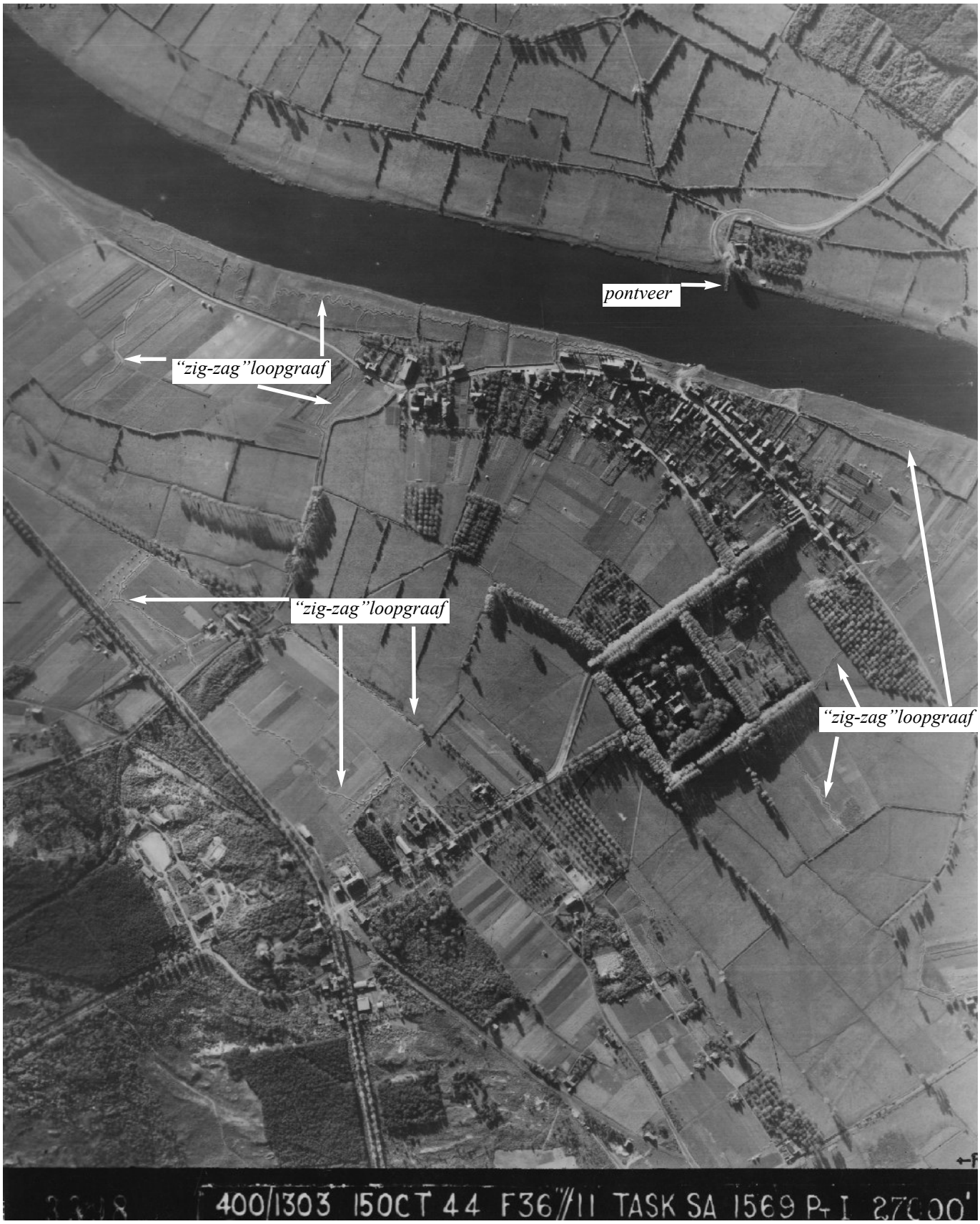

Foto gemaakt door een Engels verkenningsvliegtuig op 15 oktober 1944 op 10.000 m hoogte. De diverse zig-zag loopgraven zijn goed zichtbaar. Voor een specialist ook de bominslagen en bij vergroting mogelijk ook de Duitse militaire opstellingen.

doden mee in papieren zakken. Van de 10 (oud en jong, veel Fallschirmjäger) kwamen er telkens maar 6 á 7 terug.
In december moest men in het dorp overalls maken van witte lakens. Het had gesneeuwd en het was een wit landschap. De Duitsers gingen er mee op patrouille over de Maas. Daar kwamen er verschillenden ook niet meer van terug.

Bij Gradus Lucassen liet een vliegtuig alle bommen vallen om er tussenuit te komen en Gradus zei: Jesus, Jesus, ik heb geluk gehad, ik zaat in de sili (bedoelde silo). Iedereen die Gradus kende, kende nog lang na de oorlog deze uitspraak van hem.

Ber Peters moest van de Duitsers met kar en paard granaten naar het kanon brengen dat bij Hub Vink in het bos stond. Opeens weer een granaatsalvo. Ber kiept de kar op en alle Duitsers er tussenuit: Der Kerl ist verrückt. Maar Ber was bang dat er een granaat op de kar viel en dat zou voor hem en paard een veel grotere ramp zijn geweest.

Het continue leven in de kelders viel natuurlijk niet mee. Honger heeft men echter niet geleden. Vlees was er vaak meer dan voldoende. Geregeld was er weer een koe of varken geraakt en was er weer een noodslachting.

5.2 Beschieting pontveer
Op 23 september 1944 was het veer in Bergen kapotgebombardeerd. Dit hield in dat alle transport in Well over de Maas moest. Het Wellse veer was vanaf toen de enige brede levensader voor de Duitsers met de overkant. Er werd volop gebruik van gemaakt voor het materieel- en troepentransport. Dit gebeurde vooral 's nachts. Ook kwam er geregeld weggehaald vee over het veer richting

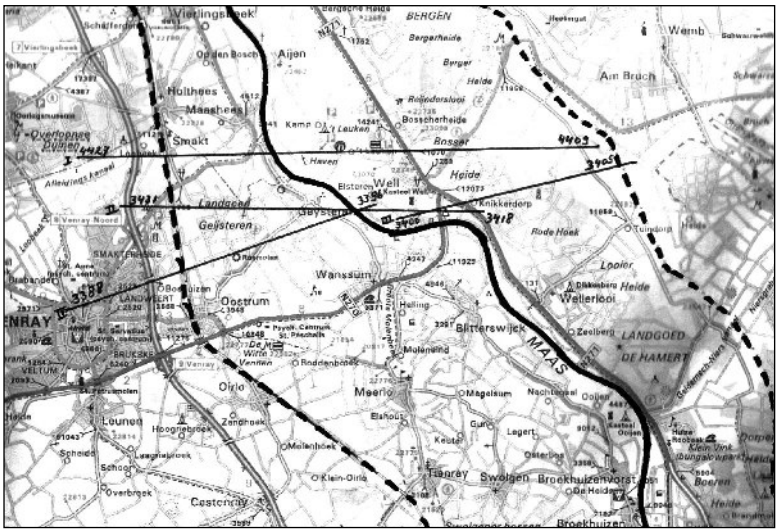

Routes van het verkennings-vliegtuig dat op 15 oktober o.a. foto's maakte van Well.

Duitsland. De veerman Martin Drissen zag dit met lede ogen aan.
Op 12 oktober was het zover. **<u>Het was voor Well de ergste dag tot nu toe</u>**. Het was een verschrikkelijke dag. Eerst vlogen er drie vliegtuigen laag over de veerpont. Bij de volgende vlucht werd er gebombardeerd. Het water spatte over de huizen op de Grotestraat. Bij dr. van Bracht en Herman Koppers alle ruiten kapot, de gordijnen fladderden door de ramen. **Maar het was een enorme misser**. De veerpont werd nauwelijks geraakt, maar het dorp wel. Drie granaten bij de kapelanie in de tuin, een op het huis van Achten, Kwanten, Vos, Arts, Derks en van Sas. Jopie Thissen en Lodje Janssen waren onderweg om aardappelen op te halen. Zij wilden nog bij Frans Coppers (koster) naar binnen vluchten, maar de deur was dicht. Zij kropen achter een muur bij het kerkhof. Jopie raakte

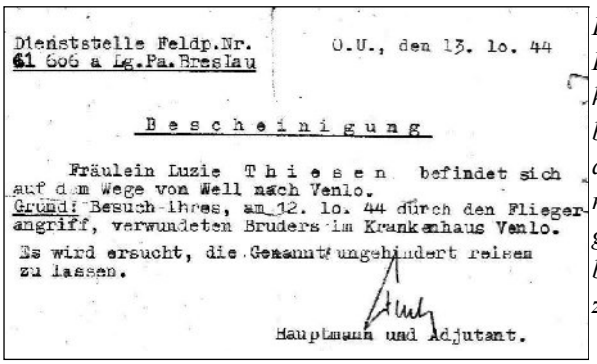

Dienststelle Feldp.Nr. 61 606 a Lg.Pa.Breslau

O.U., den 13. 10. 44

Bescheinigung

Fräulein Luzie Thiesen befindet sich auf dem Wege von Well nach Venlo.
Grund: Besuch ihres, am 12. 10. 44 durch den Fliegerangriff, verwundeten Bruders im Krankenhaus Venlo.

Es wird ersucht, die Genannte ungehindert reisen zu lassen.

Hauptmann und Adjutant.

De vrijbrief die Lucie Thissen kreeg om haar broertje Jopie, die daags tevoren zwaar getroffen was, te bezoeken in het ziekenhuis.

zwaar gewond en kreeg een scherf door de long en in de lever. Hij werd op een fietsenrek gelegd en later naar het ziekenhuis in Venlo gebracht. Om hem te bezoeken heeft Lucie Thissen een vrijbrief opgehaald bij de Ortscommandant bij de Grote Waay en is op volbanden naar Venlo gefietst. Toen ze in Arcen was zag ze ook nog een bombardement op Venlo. In het ziekenhuis aangekomen was er niets geregistreerd en lagen alle doden en gewonden in de kelder. Zij moest er langs lopen en kijken of Jopie erbij lag. Verschrikkelijk om al dat leed in zo'n grote aantallen aan te zien.Hij lag gelukkig nog bij de gewonden en moest een tijdje rusten nadat hij geopereerd was. Enkele dagen later heeft broer Harry hem op de fiets naar huis gehaald.

Mevr. van Gellecom die op bezoek was bij mevr. Vos werd zwaar gewond door een scherf die ze door haar neus kreeg. Ze is er later aan gestorven. Het tramemplacement aan het Moleneind werd ook beschoten en er vielen zes bommen. Mevr. Vullings zwaargewond aan haar been en haar kind Bernadette gewond. Zij werden allemaal naar het ziekenhuis in Venlo gebracht. Er waren ook nog verschillende lichtgewonden, overal de ruiten kapot en nog twee Duitse militairen gesneuveld. Na de aanval werd de veerpont nog twee keer beschoten, maar ook dit was mis. Wat een verschrikkelijke ellende en dat ook nog eens voor een nihil gehaald militair resultaat.
Well is bijna een week lang continue beschoten en gebombardeerd. Er vielen vanaf toen geregeld granaten op de kruispunten in Well: bij het veer, bij de Cooperatie/ Karel Janssen en bij zaal Klabbers.

Vanaf 12 oktober heeft het dorp tot aan de evacuatie praktisch continue in de kelders geleefd.
15 oktober was een heldere dag. Hoog boven Well vliegt een verkenningsvliegtuig dat foto's maakt. Op de foto's zijn de loopgraven en granaatgaten goed te zien. De Engelsen zullen er ook wel op gezien hebben dat de veerpont er nog steeds lag.

De Duitsers zien in dat het niet langer verantwoord is om de pont zo dicht in de dorpskern te hebben liggen. Ze besluiten om de pont een eind zuidwaarts te verslepen, richting kapelletje.
In de tussentijd was het bij burgemeester Douven bekend geworden dat er weer een groot veetransport vanuit Sevenum zou gaan plaats hebben. Via de smid Krebbers werd contact gezocht met van Soest uit Ayen die een "Ausweis" had weten te versieren als ambtenaar voor de Voedselvoorziening om zich vrij in het frontgebied te bewegen en die dus ook aan de overkant mocht komen.
Hij kreeg een dringende boodschap mee voor de baron Weichs de Wenne van het kasteel Geijsteren. Het verzoek was gericht aan de geallieerden en hield in dat de veerpont op 20 oktober versleept zou worden en nu toch echt kapot gebombardeerd moest worden. Nadat de veerpont versleept was werd het op diezelfde dag door jabo’s aangevallen. Het brandde erg, maar het was de motor en de olie. Hierbij liet een Duitse soldaat het leven. De gehavende pont is later nog richting Arcen versleept.

5.3 Beschieting kerktoren en Molen

Kerktoren

De kerk was in november 1942 al beroofd van haar klokken. Vanaf september 1944 was ze diverse malen beschoten en zelfs op een dag met 38 granaten. Op 16 oktober stelt de pastoor dat de kerk niet meer in gebruik is omdat ze te zwaar beschadigd is. Ook is het vanaf dat

moment te gevaarlijk om er nog H. Missen te lezen. Op 18 oktober krijgen de kapelanie, die bij de kerk lag, en het voorportaal enkele voltreffers. De Engelsen zaten al in Venray en men wilde doorstoten tot aan de Maas. De kerktoren was voor hen een doorn in het oog want de Duitsers hadden er een prachtige uitkijkpost.
Een Duitse soldaat speelt op 1 november, Allerheiligen, nog een keer prachtig op het kerkorgel.
Op 2 november was het dan zover en werd de kerktoren kapot beschoten. Als het niet zo triest was kon men zeggen dat het een bijzonder schouwspel was dat veel Wellse mensen gezien hebben.
Bij het eerste schot durfde men nog niet te gaan kijken omdat men bang was voor missers. Het tweede schot; KNAL-boem en weer raak en er is al een groot gat in de toren. KNAL-boem, even kijken, weer raak en een stuk eraf. Zo ging dat een tijdje door tot er nauwelijks nog iets van over was en er een compleet gehavend skelet overbleef. De kerk, althans wat er nog van over was, was zijn toren kwijt. Helaas; net zoals zoveel kerken in Limburg.
Mhr. Pastoor zegt dat hij kwaad op St. Vitus is omdat deze zijn mooie kerk niet beschermd heeft.

De molen
In 1943 laat Toon Vink een schilderij v/d molen maken door Victor Jacobs uit Helmond. Dit is gelukkig bewaard gebleven.

De molen was ook zo'n hoog punt van waaruit de Duitsers de westkant van de Maas in de gaten konden houden. Op 1 december was Wanssum bevrijd en op 4 december werd de molen, waar de Duitsers een uitkijkpost van drie man hadden, beschoten.

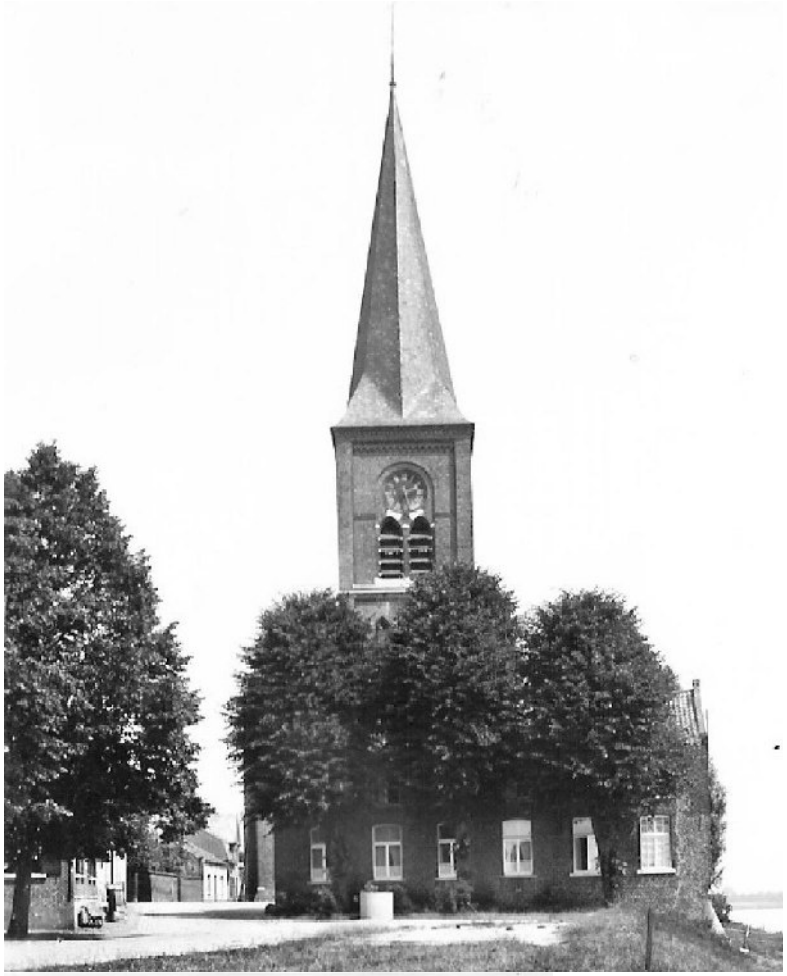

De prachtige Wellse kerk voor de oorlog en de ruïne erna.

Sef Vink en zijn vader Toon hebben het zien gebeuren. Vanaf het portiek bij Lei Koppers in het dorp. Het was toen nog een open veld vanuit het dorp tot aan het Moleneind. Eerst ging het er 3x naast, toen raak en even later werd hij "gekluuëfd". Hij stond nog even gespleten, maar bij het volgende schot was het gebeurd.

Het gedicht dat Toon Vink schreef nadat zijn molen compleet verwoest was.

De Molen, tekst van Toon Vink

In 1881 aanschouwde ik 't levenslicht
Ik stond hier hoog en 't zicht was prachtig
Steeds draaiend deed ik mijn plicht.
Ruim 60 jaren mocht ik werken
Voor mens en dier, hier in 't rond
Thans lig ik hier met bei m'n vlerken
'n Bruut, die mij naar het leven stond
Zelfs onder de rook van de granaten
Draaide ik lustig door, vol moed
De wind, die konden deez piraten
Niet stelen, daarom ging alles goed
Gij allen zult 't nooit vergeten
Hoe ik hielp u in de nood
De vijand, die mij heeft verweten
Hoe ik diende voor 't daaglijks brood.

De molen zoals Toon Vink hem in 1943 liet schilderen

Hij lag met zijn wieken in puin aan de grond. *Het is de enige keer dat Sef zijn vader heeft zien huilen*. Daags erna zijn ze er gaan kijken.
Toon heeft toen een gedicht gemaakt in de mijmering van: **"Toen ik daar bij die schroothoop stond sprak de molen tegen mij …….".**

Enkele jaren na de oorlog kwam een

De op 4 december 1944 door de Engelsen verwoeste molen.

Duitser met de fiets van de Molenberg af (de familie Vink woonde onder aan deze berg). Hij stopt bij Toon: Sind sie Herr Vink. Ich heisse auch Vink. Hij had in de molen gezeten en de naam Vink op de meelzakken zien staan. Maar Toon deed geen moeite om hem te woord te staan zoveel verdriet had hij nog van zijn kapotgeschoten levenswerk.

5.4 Bunkers/ (schuil)kelders

De eerste schuilkelders zijn al gemaakt in 1942. Men had geen oorlogservaring en handelde achteraf gezien ongelofelijk simpel. Men dacht dat buiten alles veiliger was. Men maakte een bunker wat alleen maar een gat was. Dit bood natuurlijk alleen maar gedeeltelijk bescherming tegen scherven, maar niet tegen een voltreffer. Men deed de kleren in een kist en stopte die onder de schansenhoop. Enige tijd later werden de schansen door de Duitsers gebruikt om tegen het huis te stapelen en zodoende het huis te beveiligen. En de kist kwam bloot te staan.

Vaak werd er ook een groot gat gegraven, palen eroverheen, wat schansen en dan wat zand er bovenop. In gele zand, dat niet vast genoeg was, ging de wand vaak naar beneden zeilen, zodat de palen los kwamen te liggen en de zaak instortte. De Duitsers zelf maakten heel degelijke (Duitse Gründlichkeit) en mooie schuilkelders. Gemaakt met palen die op een bepaalde manier in elkaar pasten, een soort bouwsysteem. Toen men deze Duitse bunkers zag begon men ze ook steviger te bouwen.

Omdat men er in moest gaan wonen/ leven werd de schuilkelder dieper gemaakt, dikke bomen afgezaagd van 2,5 m, circa 1000 schansen erop en dan nog 1 á 1,5m grond er bovenop. Als er een granaat op viel ging het dak wel op en neer, sijpelde er wat zand doorheen en de carbidlamp ging uit door de luchtdruk. Dat was het dan ook, buiten de schrik die zoiets met zich meebracht natuurlijk.

In de dorpskern werd meestal gebruik gemaakt van (goed) gewelfde kelders. Soms werd deze verbonden met de buurman.
Elly Schreurs vertelt: We leefden in die tijd in een kleine wereld. We hadden het ontzettend druk met onszelf. Dan kwam het water, alles uit de kelder, dan granaten en de matrassen er weer in op stellages en daar op slapen. Dan kwamen ze voor inkwartiering, dan weer voor arbeidskrachten. Ik ben eens begonnen om een trui te breien, maar die heb ik maar half afgebreid: geen tijd voor, zo druk hadden we het.
We hadden de kamer achter de kapelanie, die pal tegenover ons aan de overkant stond, volgepakt met spullen omdat we dachten dat het een veilige plek was. Niet dus: alle spullen zijn door een voltreffer die tegen onze voorgevel viel vernietigd, incl. het grote lievelingsschilderij van moeder (O.L.Vr. met kindje Jezus op de arm). Als kind zeiden wij: God zij dank, nou hoeven we dat grote lastige ding niet meer te versjouwen.

Ook bij Sijbers dook men de kelder in als er granaten vielen. **Soms was het granaatgebulder zo erg dat het net was of de kelder aan een touwtje hing.** Nou dan komt het je er wel eventjes aan!!

Bij smid Krebbers hadden ze een kelder met alleen een houten plafond en dit was niet veilig genoeg. Daarom werd er gezamenlijk een schuilkelder voor het hele Moleneind (Vullings, 3x Krebbers, Achteres van de kazerne), gebouwd bij Thei de Riet.
Deze werkzaamheden waren opgemerkt

door een Engelse verkenner en 's avonds vielen er granaten ter plekke. Vanaf toen ging het hele Moleneind naar de gewelfde kelder bij café Vink.

De H.Missen werden ook in de kelders van het dorp opgedragen bij café Vink, Koppers/ Simons en bij de pastoor (als de kelders niet gevorderd waren). Maar ook in de kapel van het Klooster en de Rochuskapel op de Kamp. Voor dat pater Canutus dit op de Kamp deed kwam de pastoor altijd met zijn pony en kar naar de Kamp

De familie van Sjang Simons kreeg onderdak in twee gewelfde kelders en de grote kelder met een stenen plafond van Anna Otten. Naast dat gezin huisden ook de gezinnen van Willem Simons, Gradje en Trina Thijssen en het gezin van Wiel en Sofie Linders erin. Ruim 20 personen. Moeder kookte nog thuis op haar fornuis, het gevaar van granaten trotserend.
Ook de twee varkens moesten natuurlijk worden verzorgd en gevoerd.

Een kleine anekdote: *In de kelders van Anna Otten sliepen natuurlijk Anna zelf en haar*
(Duitse?) hulp in de huishouding Drika Opschroef. Het verhaal gaat dat Anna haar hoofd op een witte kussensloop legde, terwijl Drika (in hetzelfde bed) het met een rood-wit geblokte kussensloop moest doen. Zelfs standsverschillen bleven ook in de beroerdste situaties blijkbaar overeind.
Als Sjang Simons het petroleumlampje in de kelder probeerde hoger te laten branden riep Anna vanuit haar bedstee "Sjang, brandt dat lèmpke nie wat hoeëg?" Ook petroleum was kostbaar en slechts met mate verkrijgbaar.
Ook in deze kelder kreeg men in november last van hoog water. Een van de belangrijkste oorzaken van het hoog water was dat de stuw in Sambeek gebombardeerd was en niet meer open kon. Er moest dag en nacht met de handpomp (elektriciteit was er allang niet meer) zoveel mogelijk uit de kelders gepompt worden. De bedden werden op de betonnen voetjes, die gebruikt werden voor de vlaggetjes tijdens de sacramentsprocessie, geplaatst om zo het beddengoed droog te houden.

Ook hebben ze nog een tijd geleefd in de kelder van de oude kazerne. Tijdens dat verblijf barstte het echte oorlogsgeweld pas los. Aanhoudend granaatvuur en er werden 's nachts brandbommen afgeworpen door de geallieerde vliegtuigen. De oude kazerne was een uitkijkpost voor de Duitsers en men was continue bang dat die gebombardeerd zou worden en in vlammen zou opgaan. Dit is ook gebeurd, gelukkig in de tijd dat Well in Groningen verbleef.

Bij Verdijk stond het water op een gegeven moment 40 cm in de kelder. Bedden stonden op caféstoelen en men sliep met z'n vieren in een bed; twee met het hoofd aan een kant en de andere twee andersom.
Zoals reeds gememoreerd; lampolie werd schaars. De moffen die bij Verdijk woonden hadden een korffles olie uit het klooster gestolen. Dat wist pater Jungblut van het klooster en die vertelde dat aan moeder Verdijk. Zij heeft toen zo op zo'n klein soldaatje ingepraat, dat die zonder morren goedvond dat vrijwel de gehele fles werd "teruggejat". Het argument was dat die olie nodig was voor de godslamp, die moest altijd branden; **"du bist doch auch katholisch! "**

Bij Lies Roosen hadden ze ook een ondeugdelijke kelder en zij trokken daar-

om voor de nacht naar de twee veilige schuilkelders achter de berg bij Gradus Lucassen. De Duitsers bleven dan achter in hun huis. De geit ging ook altijd mee; van de warme stal naar de koude bunker. Op een dag werd ze ziek en ging dood. Er is toen zeep van gemaakt. Het vet werd gekookt met aluin en loog en dit leverde een soort zachte zeep op.

Bij Jan Kessels hielpen de Duitse soldaten mee de bunker te maken door het hout mee te zagen en zand erop te scheppen. *Bijna iedereen kon het goed vinden met de soldaten die bij hen zelf ingekwartierd waren.*

De kelders van de familie Schreurs en Coppers (koster) waren met elkaar verbonden. Dit was ook met de kelders van de familie Koppers en Simons. Deze laatste was zodoende wel de grootste kelder en er sliepen wel 30 man in **en dat ook nog eens drie maanden lang.**

Als de Duitsers een of ander hoofdkwartier in je huis hadden dan werd de westgevel gebarricadeerd. Dat gebeurde door een stuk bos af te zagen en deze palen vijf á zes lagen dik tegen het huis te stapelen. Voor zolang de voorraad strekte werden hiervoor ook de electriciteitspalen gebruikt. Deze "beveiliging" is bij diverse huizen goed van pas gekomen.
In plaats van palen werd ook wel eens een hele schansenhoop tegen de gevel gebouwd.

Bij Toon Coppers hadden ze een kelder die droog bleef en waar ze dus geen last hadden van hoog water.
In de kelder was alleen boven aan de trap een raam en om toch nog een andere vluchtweg te hebben kapte haar vader er een keldergat bij.
Het bericht dat hun kelder droog was, drong ook door bij de Duitse soldaten, waarvan er al langer een aantal bij hen ingekwartierd waren. Hun kelder werd " gevorderd ". Dat zij er toen emmers water in gooiden om het tegendeel van waterdicht te bewijzen, mocht niet baten. De hele familie verhuisde toen met enkele matrassen naar de kelder van Frans Coppers, de broer van hun vader Toon. Hier sliepen ze op een soort vlotten boven het water.

Bij Josef Laarakker had men een goede kelder alleen het keldergat zat aan de westkant; de frontzijde. Voor dat kelderraam lag daarom een baal stro die ter bescherming, met een touw van binnen uit, tegen het raam getrokken werd. Moeder zei altijd: dat koperen bordje met de tekst; O.L.V. van Altijddurende Bijstand, dat heeft ons gered. Het huis heeft nooit een voltreffer gehad. Vaak werd de rozenkrans gebeden. Toen de bevrijding er was niet meer.

Bij Miet en Sjang Krebbers lekte de kelder bij de hoge waterstand van de Maas. Op de betonnen standaards van de processie lag de houten dansvloer van zaal Klabbers. Zo bleven ze boven water. Er sliepen ongeveer 22 mensen hun kelder. Er werd overdag door de kinderen en vrouwen met een handpomp en 's nachts door de mannen, elkaar aflossend, gepompt.
Soms kwam de kapelaan langs om de mis in hun kelder op te dragen.

Bij de familie Jenneskens, nu Auberge De Grote Waay, waren twee grote kelders naast elkaar. In één kelder zaten Duitse soldaten, in de kelder ernaast zat de buurt. De Duitsers hielden wel van muziek en als het 's avonds rustig was speelde er altijd eentje op zijn accordeon.

Generaal Miles Dempsey van het 2e Britse Leger.

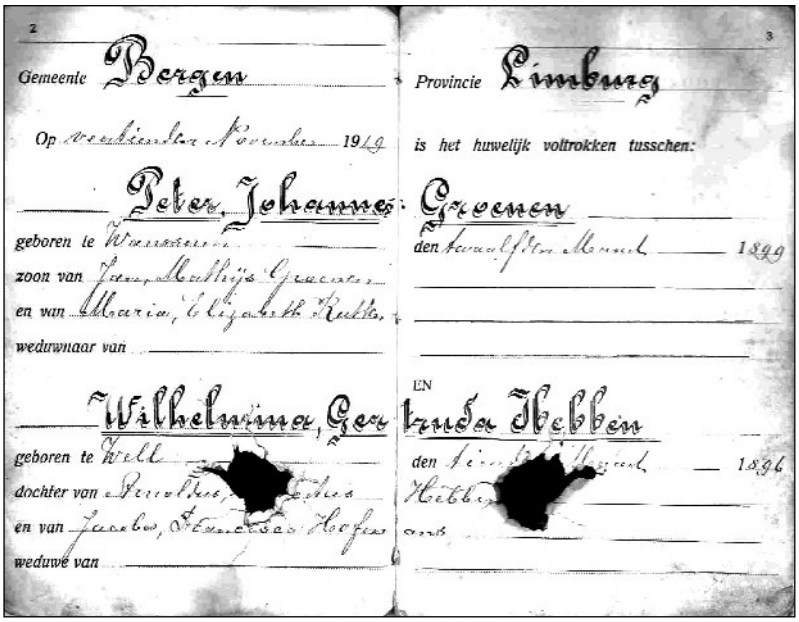
2 Gemeente Bergen Op veertiendertien November 1919
3 Provincie Limburg is het huwelijk voltrokken tusschen:
Peter Johannes Groenen
geboren te Wanssum den twaalften Maart 1899
zoon van Jan Matthijs Groenen
en van Maria Elisabeth Rutten
weduwnaar van
EN
Wilhelmina Gertruda Hebben
geboren te Well den vierden Maart 1896
dochter van Petrus Hubertus Hebben
en van Jacobus Franciscus Hofen
weduwe van

In november 1944 vloog een scherf door de la van een kast en door het trouwboekje bij de familie Groenen.

5.5 Schijnevacuatie

De Maas stijgt en het water in de kelders ook. Men kan het niet bijhouden met pompen en bij verschillende kelders moet er tevens geëmmerd worden. Men staat hierbij in de rij tot boven aan de trap om emmers door te geven. Bij enkele kelders kan men het niet meer tegenhouden en men verhuist. Als de Maas nog 4 cm wast dat komt het bij Martin Drissen door het keldergat naar binnen en loopt ook daar de kelder vol. Elke avond wordt er een stokje in de grond aan de waterstand gestoken zodat men 's morgens kan zien of het water nog gewassen was.
Intussen blijft het front doorbulderen en blijven er granaten in Well vallen.
Zo voor en na zijn er geruchten dan men moet evacueren. Moeder Verdijk belooft aan Onze Lieve Heer dat ze in drie dagen 100 rozenhoedjes zal bidden als ze maar niet weg hoefden. 100 is erg veel en dat allemaal met de knieën op de kokosmatten. Het mocht echter niet baten.

Op 28 november 1944 komt er een Duitse generaal naar de Maas kijken en om 7 uur komt de Orstcommandat zeggen dat men de (schuil)kelders moet verlaten. Men moet evacueren en om 9 uur bij café Vink zijn. Alle fietsen, karren en kruiwagens werden volgeladen.

Bij Thissen hadden ze een partij eieren in kalkwater ingelegd zodat ze langer bewaard konden blijven. Bij vertrek zei pa: **wij geen eieren, zij ook geen eieren en hij gooide ze allemaal kapot**.
Bij Thom Vink gebeurde hetzelfde. Jammer van de eieren zoals later is gebleken.
De Kasteellaan staat onder water vanaf de Hoenderstraat tot bij het huis van burgemeester Douven, nu Hendriks-Schraven. Men moet minstens een 0,5 m door het water. Het stroomt met een enorme snelheid over de weg en je wist soms bijna niet meer of je nog op de weg liep. Soms gleed er iemand uit, hetgeen leidde tot een angstig geschreeuw. Ook wordt er nog enkele malen geschoten.
Vermoedelijk hadden de Engelsen met hun luisterapparatuur colonne/ troepenverplaatsing gesignaleerd. Het liep gelukkig allemaal goed af. De meesten trekken hun kousen en schoenen/ klompen uit want ze moeten tot de knieën door het water.
Mevr. Schreurs ging 's avonds nog even naar het Klooster om te vragen of de burgemeester er een dag of drie kon onderduiken. Hij was bang dat hij eruit gepikt zou worden en het Klooster hoefde, voorlopig althans, niet te evacueren. Nee, zei de hoofdzuster, daar waag ik de zusters niet aan. En ik dan met mijn gezin? Dat moet je zelf weten. Het was weer extra spannend, maar de burgemeester evacueerde mee en werd niet verraden. Er was al een prijs op het hoofd van de burgemeester gezet en er was zelfs een keer in de bossen op iemand geschoten omdat men dacht dat hij het was. Hij kwam bij Schreurs alleen achter op de plaats.
Enkele dagen nadat het Klooster geweigerd had de burgemeester bij hen te laten

onderduiken is er een bom op gevallen. Dat is de “straf”: zei men toen.

Pastoor Reiné sliep bij van Bracht in de kelder en had een aantal flessen miswijn bij zich. **Drink op, drink op**: zei hij, **anders drinken de moffen hem op en die gun ik dat niet**. Er werd nog even flink gepimpeld. Bij Peters, de Franse boer, moest men wachten op "Evacuatiescheinen". Sommigen die toch wat veel gedronken hadden van de miswijn hebben nog even een dutje gedaan. Om twee uur 's nachts bleek dat aan de Duitse kant het verdere transport niet geregeld was en mocht iedereen weer naar huis terug. Ook zei men dat de actie gepland was om de Duitsers de gelegenheid te geven om te plunderen als compensatie voor het loon dat ze een tijdlang niet meer gekregen hadden. Om halfvier 's nachts was iedereen weer terug in het dorp. Veel zijn er teruggebracht met kar en paard vanuit het Wellsmeer. Wat was men blij om weer thuis te zijn, hoewel alles was hopeloos. Er was dus een tijd niet meer gepompt in de kelder en het beddengoed lag in een aantal kelders wel 20 cm in het water. De hele dag moest er gepompt en geëmmerd worden met extra hulp. Toen men deze inspanning weer te boven was constateerde men dat in verschillende huizen alle etenswaar weggehaald was: spek, het gerookte vlees, koffie, thee, pudding, suiker, olie enz. Krebbers die “uit gif”, dat ze moesten vertrekken en niet wilde dat Duitsers gebruik zouden kunnen maken van zijn kelder, had hem in "dis-orde" gebracht; nu kon hij hem zelf weer in orde gaan brengen. Enfin, ze zijn weer thuis.

5.6 Kerkbeelden

Vanaf 16 oktober was er geen H. Mis meer in de kerk omdat het te gevaarlijk was. Diverse beelden uit de kerk waren al beschadigd door de granaatbeschietingen: o.a. de armen kapot en stukjes eraf.
Op 18 oktober waren de kerk en de gebouwen rondom nog weer eens keer flink beschoten. Ook de wijzerplaat was getroffen en op 2 november was de kerktoren eraf geschoten.
Op 13 december vroeg de pastoor of de kerkbeelden bij Simons in zaal Walaria gezet mochten worden. Dat mocht natuurlijk en men toog aan het werk om de beelden van de muur te halen. Theo Simons, Nico Kwanten, de koster en een Duitse soldaat hebben met lange touwen de beelden heelhuids naar beneden getakeld. Sjang Jacobs, Sraar Sijberts en Wim Simons hebben ook nog meegeholpen. Er was op dat moment een razzia en daarom moesten de vrouwen en jongens het sjouwwerk doen.
Wim heeft bij de Coöperatie de grote transportfiets gehaald, dat ging gemakkelijker.
De kerststal, die boven op het koor stond was al kapot: ram nor den bliksem! Alle houten beelden en kroonluchters werden meegenomen. St. Hubertus was de zwaarste. Het hert van St. Hubertus lag in honderden stukken op de grond. De gipsen beelden waren al aanzienlijk aangetast en bleven staan. Maar ze probeerden te redden wat er te redden viel.
Toen Wim met Sint Jozef langs Toon Derks kwam zei die: **"Ziede Sint Jozef fietse án 't liere"?** Ook in de oorlog werden er grapjes gemaakt.
NB: De gipsen beelden zijn na de oorlog opgeschilderd door Toon Derks. Later zijn ze nog een keer gerestaureerd.

De preekstoel, altaar en de communiebank zijn blijven staan en later in Maastricht gerestaureerd. Het klankbord van de preekstoel is door de Engelsen gedeeltelijk kapot gezaagd voor brandhout.

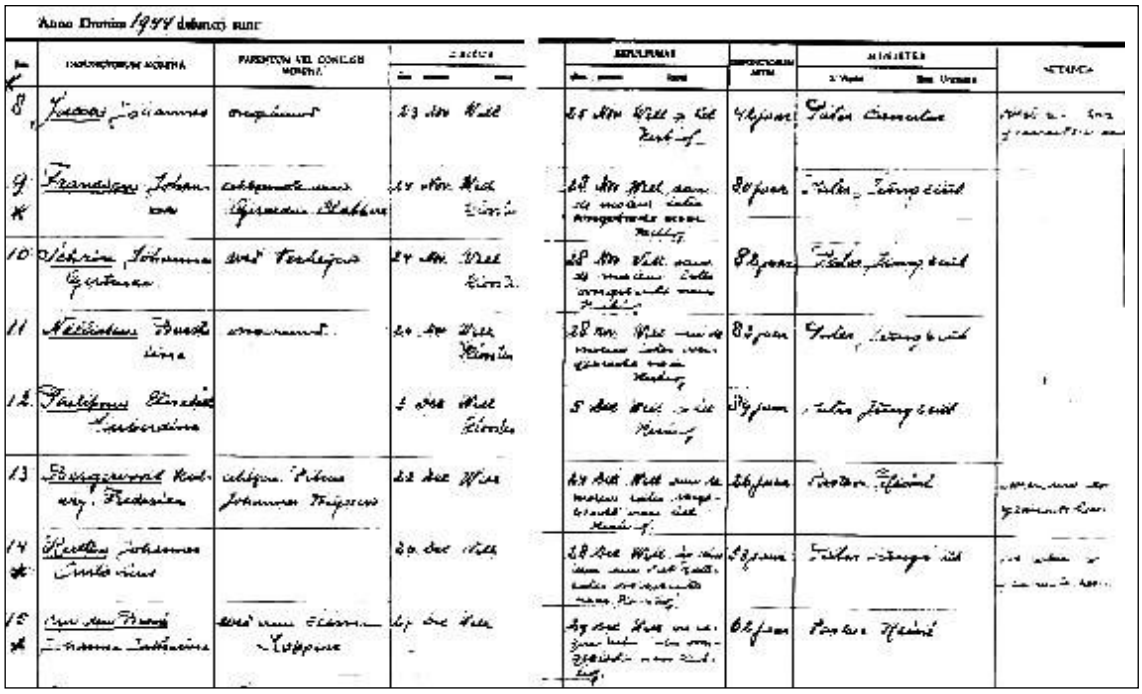

Overzicht uit het kerkarchief waarbij duidelijk aangegeven waar ze begraven werden.

Kerkkleding, kelken, monstrans zijn opgeborgen in een gat in de kelder bij de koster Coppers, en zijn gelukkig teruggevonden.

5.7 Begrafenissen

Vanaf de 12e oktober 1944 was het te gevaarlijk om mensen op het kerkhof te begraven. Als men over de straat bij het kerkhof liep hoorden of constateerden de Engelsen dat, dan kwam er weer een salvo. De Duitsers hadden er ook nog een vesting van gemaakt, reden waarom de Engelsen er geregeld op schoten.
Op 20 oktober wordt Gerardus Daemen tijdens werkzaamheden op het land door een granaat dodelijk getroffen. Hij wordt als eerste niet meer op het kerkhof begraven. Via een pad achterom en een loopplank over de beek heeft men hem toen bij het Klooster in de kloostertuin begraven.

Op 17 november overleed de oude Joseph van Bommel in het Wells-meer en men dacht dat het mogelijk was om hem op het kerkhof te begraven. Maar de Engelsen schoten op alles wat bewoog of wat men hoorde. Tot driemaal toe moest men het lijk op straat laten staan, het paard vastbinden en zelf achter een muur of huis dekking zoeken. Ook hij is toen bij het Klooster begraven.
De zusters van het klooster weigerden in het begin de tuin ter beschikking te stellen voor het begraven van mensen. Ze wilden dat eigenlijk niet omdat ze op de grond waar iemand begraven had gelegen zoveel jaren niets meer mochten planten /tuinieren.
Soms was het ook nog te gevaarlijk om mensen bij het Klooster te begraven. Ze werden dan aan het Moleneind begraven.

Op 22 december wordt de vrouw van Thijssen (Knikkerdorp) met haar kleine neefje dodelijk getroffen op het kruispunt bij de Coöperatie toen ze in de winkel gist wilde gaan halen. Het kind is zijn halve bips kwijt en is onmiddellijk dood. Mevrouw Thijssen heeft nog een uur geleefd. Ze rochelde voortdurend en er kwam bloed mee. Ze riep de hele tijd hartverscheurend om haar moeder: Mooeder, mooeder! Zuster Johanna was er zoals altijd weer direct bij als er ergens leed was en zei: Jullie moeten er maar bij

bidden tot ze dood is. Jan Kessels zijn vader heeft ze samen, zij was een Siebengewaldse, met een Duitse soldaat met de kar naar Siebengewald gebracht. Men is in Well erg geschrokken van dit voorval.

Het Leuken lag geregeld onder vuur want daar stond een groot Duits kanon. In dit gebied zijn wel meer dan 200 granaten gevallen en werd er geregeld vee getroffen dat Piet Luypers dan weer voor de Duitsers moest slachten. Op 26 december werd helaas Toon Rutten dodelijk getroffen door granaatscherven. Hij wilde bij Mulders, de dakdekker, dakpannen gaan halen voor hun beschadigde huis. Door Piet Luypers werd met een ladder een provisorische handkar gemaakt en Toon werd naar Mathes Roosen gebracht, waar een Sanitäter was ingekwartierd. Die kon hem niet helpen en hij werd naar de Zusters in het klooster gebracht. Daar aangekomen was hij reeds overleden. Begraven was moeilijk want de grond was verschrikkelijk hard bevroren. Zelfs met een pikhouweel van de koster kreeg men geen gat in de grond. Hij werd toen noodgedwongen in een aardappelenkuil bij Piet Rutten in de Hoenderstraat in de tuin begraven tot na de oorlog.
Moeder Koppers werd ziek. Ze stierf op 27 december. Ook zij is in eerste instantie in de tuin achter het huis begraven. Zij hebben nog een begrafenismaaltijd gehad met konijnen die door Hommen (boswachter) geschoten waren en door Frenken gestroopt. Ze is later overgebracht naar de kloostertuin; met de witte vlag langs het kerkhof.

Er zijn in deze periode vier mensen in de kloostertuin, drie op het kerkhof, vier aan het Moleneind en twee in eigen tuin begraven. Op 10 juli 1945 zijn ze herbegraven op het kerkhof.

Brückenkopf Wanssum

1945.

Von Kriegsberichter Martin Swoboda

... 9. 1. PK. Nachdem mit sehr großem Schneid und peinlichster Sorgfalt die Vorbereitungen geleistet waren, erfolgte die Bildung des Brückenkopfes Wanssum in Ostholland in geradezu exerziermäßigem Ablauf. Überraschend und ohne Artillerievorbereitung wurde über die Maas gesetzt. Die Stoßtrupps wurden zangenförmig auf das vom Ufer abliegende Wanssum angesetzt.

Die Engländer wurden nach hartem Kämpfen hinausgeworfen, der Brückenkopf gebildet. Dann saßen die Grenadiere, Panzerzerstörer, vorgeschobene Beobachter der Artillerie- und Werferbatterien in ihren Löchern und harrten der Dinge, die da kommen sollten. Es geschah erst einmal nichts. Der Tommy war völlig verdutzt und über das Geschehene im unklaren. Die Männer des Brückenkopfes gingen daher daran, ihre Löcher in der gefrorenen Erde zu verbessern. Die Erregung des nächtlichen Kampfes ebbte ab. Erst jetzt begann der einzelne zu spüren, wie kalt es war. Das Regiment schob am Morgen sofort heiße alkoholische Getränke und warme Kleidung nach dem Brückenkopf. Jeder richtete sich in seinem Erdloch ein, so wie es im Kriege oft geschehen war. Das Erdloch wurde Heimat, Festung, Schutz. Ein Brückenkopf ist der schmerzende Pfahl im Fleisch des Gegners. Er bindet Kräfte, zehrt, saugt von anderen Frontteilen an und ist mit allen Möglichkeiten der Entwicklung geladen. Gegen ihn hilft nur ein Gewaltkur: Den Pfahl herausreißen! Dies zu verhindern, standen die Grenadiere, Artillerie, Werfer bereit.

In den Morgenstunden ließ sich der Divisionskommandeur, Ritterkreuzträger General Klosterkemper, im Schlauchboot über die Maas bringen. Er ging den Brückenkopf ab, verbesserte den Einsatz der Schützengruppen, spornte zum Gebrauch des Spatens an, sprach seine Anerkennung aus. Nichts entging ihm. Weder die toten in und vor der Stellung liegenden Engländer, noch das Fehlen eines Sanitätsbunkers für die Verwundeten. Vorsorglich befahl er die Errichtung einer Rote-Kreuz-Fähre über die Maas.

Das Wetter war günstig. Die englischen Jagdbomber konnten nicht viel ausrichten. Die Engländer mußten von einigen Panzern unterstützte gewaltsame Aufklärung ansetzen, um Klarheit zu gewinnen. Dann begannen sie Artillerie heranzuziehen. Ihre Geschütze und Granatwerfer belegten den Brückenkopf mit heftigem Feuer. Danach griffen sie an. Wieder und wieder. Bis dreimal an einem Morgen. Es ging zuweilen heiß her. Ein wichtiges Waldstück wurde verloren und wiedergewonnen. Das Wetter wechselte jäh von Frost zu Schneeschauern, Matschboden und wieder zu Frost. Zäh war der Engländer. Er erlitt durch zusammengeballtes Feuer der Artillerie und der jaulenden, tosenden Werfergeschosse hohe Verluste. An den englischen Gefangenen war zu erkennen, daß drüben neue Verbände lagen. Alles Kolonialsoldaten, gemischt mit Reservisten. Es half ihnen auch nichts, daß sie die Gesichter für den Angriff mit Schuhkrem schwärzten, um in der Dunkelheit besser anschleichen zu können. Die Grenadiere klammerten sich zäh an ihre Stellungen und schlugen die Angriffe ab. Pioniere sorgten mit Floßsäcken und Sturmbooten dafür, daß die Verbindung zum deutschen Maasufer nicht abriß. Der Brückenkopf Wanssum blieb der Pfahl im Fleisch der 3. englischen Infanterie-Division.

Montgomery gesteht:

Die Deutschen teilen „verdammt harte Schläge aus"

+ Berlin, 9. 1. „Die Ereignisse an der Westfront, die den Alliierten einen empfindlichen Rückschlag eingebracht haben, sind ein typischer Fall für schlechte militärische und politische Information auf seiten der anglo-amerikanischen Mächte", so schreibt der bekannte spanische Militärkritiker Manuel Azner in einem Kommentar der „Arriba" zur deutschen Westoffensive. Dieser Feststellung entspricht das Geständnis der Londoner Zeitung „Observer", daß nichts der öffentlichen Meinung in England einen solchen Schock versetzt habe wie die Feststellung, daß die alliierten Reserven im Westen geringer seien als man von zuständiger Seite immer erklärt habe. Beide Stimmen bestätigen bereits frühere Kritiken im anglo-amerikanischen Lager, wonach die politische und militärische Führung Englands und der USA die Öffentlichkeit falsch unterrichtet und irregeführt habe.

Selbst der britische Oberkommandierende der Westfront, Montgomery, der sich schon im Herbst vorigen Jahres als Sieger in Berlin einziehen sah und seinen Truppen Weidmannsheil und fröhliche Jagd in Deutschland wünschte, schlug jetzt vor Pressevertretern in seinem Hauptquartier einen wesentlich anderen Ton an. „Der Kampf ist noch keineswegs vorüber, es bleibt noch sehr viel zu tun" erklärte er. Er mußte weiter gestehen, daß „die Deutschen verdammt harte Schläge austeilen." Auch daß der deutsche Angriff im Westen am 16. Dezember die anglo-Amerikaner überraschte, daß die deutschen Truppen am schwächsten Punkt durchbrachen und einen tiefen Keil in die Mitte der ersten USA-Armee trieben, kann Montgomery heute nicht leugnen.

Hauptschriftleiter: Dr. jur. Hans Heinz Cainmans (z. Z. Wehrmacht). Verantwortlicher Hauptschriftleiter: Heinz Gorrena. Boß, Druck u. Verlag K.-G. Kleve RPK. I/91. Preisliste 8 ist gültig.

De Duitse optimistische versie van Brü ckenkopf Wanssum.

5.8 De laatste weken voor de evacuatie

De oorlog werd steeds dreigender en in december besloot iedereen die dat nog niet gedaan had bepaalde spullen ergens te verstoppen, zoals porselein, antieke beeldjes, enzovoort. Het werd b.v. gedaan in een grote ton van één meter bij 50 centimeter, een gierton of eiken dekenkist. Men zag de evacuatie toch wel een beetje aankomen. Tenslotte hadden de mensen van Afferden ook al moeten evacueren naar Well.
Toen de Engelsen in het dorp waren, gingen zij met ijzeren prikkers of metaaldetectors kijken waar de mensen wat ver-

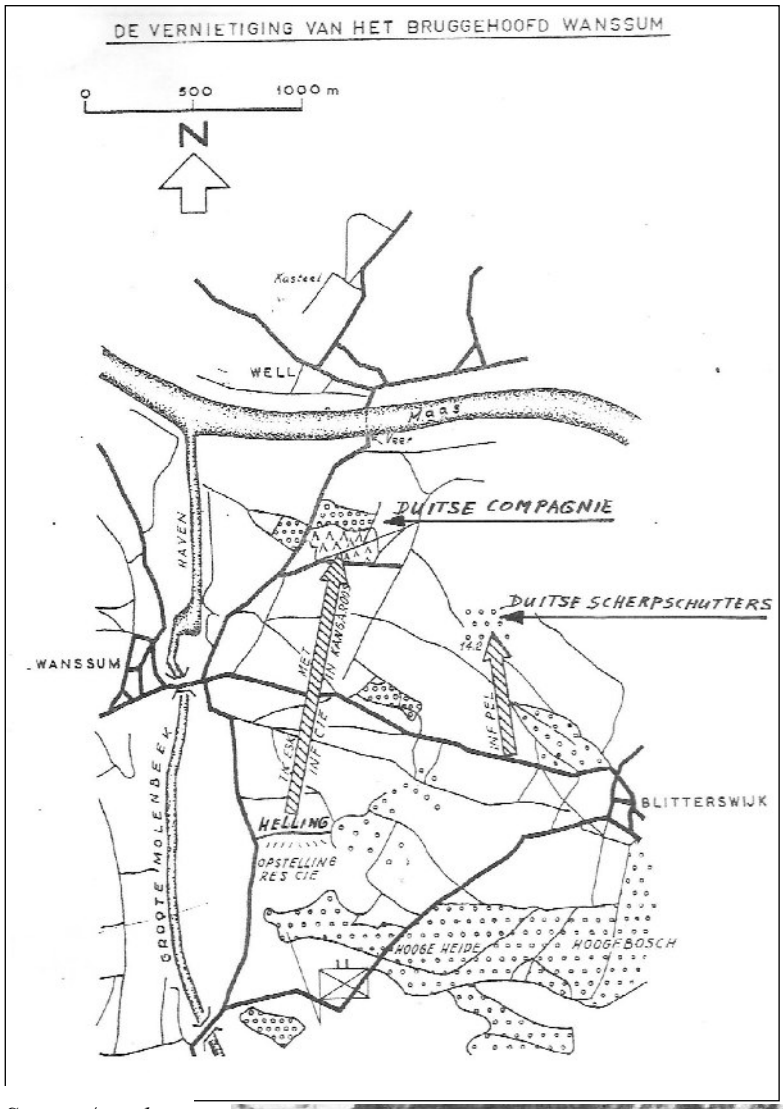

Scriptie/ analyse van het Bruggenhoofd Wanssum door twee NL-generaals.

stopt hadden. De Duitsers, maar vooral de Engelsen hebben veel gevonden en uitgegraven.
Een van de vele voorbeelden. Bij Jan Kessels werd tegen Kerstmis verstopt:
In de moestuin een kast met inmaak begraven: weg
In de paardenstal de kachel begraven: niet weg
Gereedschap in een ton in de karschop: weg
Diverse spullen in de bunker (achter een schot dat ingezaagd was): weg

Bij Thom Vink waren onder aan de keldertrap, zowel links als rechts grote gewelfde kelders. De linkerkelder werd gevuld met allerlei waardevolle spullen en daarna dichtgemetseld. De rechterkelder bleef ter beschikking als schuilkelder.. De dichtgemetselde kelder werd niet opgemerkt en de spullen zijn na de evacuatie teruggevonden.

5.9 Brückenkopf Wanssum

De Duitsers waren teruggedreven naar de oostelijke kant van de Maas. De geallieerde divisies waren aardig uitgedund. De

Duitse krijgsgevangenen van Bruggenhoofd Wanssum te Meerlo.

Maas was een natuurlijke barriere en de geallieerden wilden eerst een goed aanvalsplan uitwerken. De tactiek werd dat men van de ene kant vanuit Nijmegen en van de andere kant vanuit Blerick, beiden aan de oostelijke kant van de Maas, de Duitsers zou aanvallen.

De situatie aan de westkant was voor de geallieerden niet erg benijdenswaardig. Van de op de westelijke oever staande huizen was er vrijwel geen enkel bewoonbaar en als dat wel was dan werd het wel door de Duitsers beschoten. De Maas was gestegen en alle loopgraven en versterkingen stonden onder water. De Duitsers hadden alles wat varen kon meegenomen. De geallieerden hadden ook niet het geschikte materieel voor een oversteek van de Maas bij de hand. Tenslotte bestonden de Duitsers aan de oostkant uit de fanatieke Fallschirmjäger. Zij gingen geregeld onder dekking van de mist met patrouilles naar de westkant.

Het Ardennenoffensief van de Duitsers om terrein terug te winnen was volop in gang en ook General Klosterkemper uit onze regio wou zijn steentje bijdragen. De grote actie heette “Operatie Schneemann" oftewel Brückenkopf Wanssum. Eind december 1944 wordt er opeens erg geheimzinnig gedaan door de Duitsers. Vooral in de buurt van het Klooster en bij de boerderij Smits. Er wordt van alles vergaard achter het Klooster. Het moet heel stil gebeuren want bij het minste of geringste lawaai hebben de Engelsen aan de overkant van de Maas dit in de gaten. En dan is er geen houden meer aan. De Engelsen hebben munitie genoeg en er breekt een uitgebreid trommelvuur los. Een schot van de Duitsers en er komen er 10 terug; zo is bekend.
Bij de voorbereidingen hebben de soldaten juten zakken om hun schoenen en de enkele paarden die de boten moeten aanslepen hebben dat ook. Allemaal om maar geen geluid te maken.
Bij Daemen wordt de verrekijker, die opgesteld staat bij een gat in de achtergevel van hun schuur, gericht op Wanssum. *Die Kompanie geht heute Nacht über die Maas,* was daar het verhaal. Op 1 januari schijnt hiervoor alles zo'n beetje klaar te zijn. Een tweede kijker staat in de oude kazerne. Enkele dagen van tevoren is een gebied, het bosje in Wanssum, verkend door een Duitse patrouille en ze hebben geconstateerd dat op die plek geen Engelsen zitten.
De soldaten worden opgejut, krijgen flink wat jenever en raken zelfs opgewekt.

Jan Daemen doet in een van zijn geschreven artikelen uitgebreid "militair"verslag van deze Brückenkopfactie en ook hoe de Wellse mensen het toentertijd beleefd hebben:

Op 2 januari zijn, nog vóór middernacht, de eerste soldaten in groepen van zes of acht met rubberbootjes over de Maas gezet. De waterstand was niet bijzonder hoog, zodat men weinig last had van de drift in de rivier.
Enkele voorposten zijn aan de overkant direct doorgetrokken tot de eerste boerderij aan de hoofdweg naar Wanssum, ongeveer èèn km van de Maas verwijderd, zonder door de Tommy's te worden opgemerkt. Deze soldaten brachten een telefoonkabel mee, waardoor ze direct in verbinding stonden met de commandopost aan deze zijde van de Maas. De kabel werd met de eerste boot meegenomen en lag nu dwars door de Maas. In een leegstaande woning, links van de veerweg naar Wanssum werd de seinpost opgesteld om de berichten direct te kunnen doorgeven. Achter deze groep waren op dezelfde plaats de overige soldaten overgezet om straks de aanval in te zetten

In dit granaatgat van de schuur bij Daemen stond een verrekijker en volgde men Brückenkopf. Van hieruit had men ook verbinding met het kanon dat bij Haumann in het bos stond. L: Hay (in militair tenue, die er overal lagen), Frans en Joep Daemen.

op de wankele stellingen van de Tommy's.

De overtocht is goed gelukt en ongeveer 50 soldaten werden deze eerste nacht over de Maas gezet. Deze soldaten verschansen zich in de bosjes en het struikgewas, gelegen in de driehoek Maas-Wanssum-Blitterswijk. De soldaten zijn slechts gewapend met automatische geweren / mitrailleurs. Doch dit licht geschut zal in de komende dagen worden aangevuld met zwaardere stukken.

Door het alarm van de wachtposten is het kamp aan de overzijde schijnbaar wakker geschud en tegen middernacht begint de artillerie vervaarlijk te grommen. Om de overtocht te dekken, stonden achter de Rijksweg enkele batterijen zwaar geschut opgesteld die op het eerste teken hun salvo's hebben afgevuurd op het bedreigde punt. De commandant kreeg een melding terug van de overkant en riep een aantal keren geërgerd: **Zu kurz! Zu kurz!!**
Nu vallen ook de Engelse granaten op het landingsterrein en in de Maas, waar het water in een golf omhoog springt als de projectielen daar terechtkomen.
Tegen de morgen neemt het gedreun nog in hevigheid toe en de doffe slagen vallen als zware bonzen op beide oevers van de Maas. Sommigen beweren, dat er in een uur meer dan 500 granaten bij het dorp zijn neergekomen. Om 9 uur wordt het weer rustiger aan het front en de dag koestert zich in het milde licht van de zon. Doch de strijd is nog niet beslist. De Duitsers slepen nu munitie en geschut aan en andere troepen staan weer klaar om bij het invallen van de duisternis over te steken. De ordonnans, die vanmorgen van het bruggenhoofd terugkwam, vertelde de bewoners van de boerderij dat alles zo "schön" was verlopen. De Tommy's gingen allen op de vlucht zo hard als ze konden lopen en de Duitse voorposten zaten al in Venray. Wat een teleurstelling op de tweede dag van het nieuwe jaar. Iedereen vraagt zich af hoe dat toch mogelijk is. Worden we dan nooit bevrijd?
De dag blijft buiten verwachting rustig. Het artilleriegedreun heeft opgehouden en slechts hier en daar klinkt een verwijderd schot. Niemand weet wat er precies gebeurd is. Is de aanval afgeslagen en zijn de Duitsers omsingeld? Of zijn de Tommy's teruggetrokken. Men weet het niet. Samen met de geëvacueerden zitten ze in de kelder bij Daemen te wachten op de verlossing. Ze proberen ingespannen de gebeurtenissen aan de Maas te volgen, maar het is zo raadselachtig en vreemd.

Op 3 januari zijn de Duitsers weer druk in de weer met het overzetten van troepen en munitie. De telegrafist seint in koortsachtig tempo de berichten naar de overzijde, waar de soldaten op enorme versterkingen rekenen. Een eind achter het bruggenhoofd hebben de Engelse kanonnen zich gevechtsklaar opgesteld en omstreeks middernacht breekt de ingehouden woede los. Als getergde leeuwen brult de artillerie door de nacht. Het is een verschrikkelijke nacht. De wanden van de kelders dreunen onder de mokerslagen. Zo'n geweldige beschieting heeft men in Well nog nooit meegemaakt. Het was een hel en menigeen dacht dat men

deze nacht niet zou overleven. Ook de Duitse kannonnen laten zich gelden.
Uit de later bekend geworden Engelse militaire rapportering is gebleken dat ondanks de grote vuurkracht van de Engelsen het hun niet gelukt is om het bos te zuiveren.

Op 4 januari is het overdag vrij rustig, maar met het invallen van de nacht begint de artillerie zich weer te roeren. De overtocht voor de Duitsers is zeer moeilijk deze nacht, want heel het gebied ligt onder zwaar vuur van het vijandelijk geschut. Het motorbootje schiet nu en dan in snelle vaart over de brede stroom. Veel soldaten worden weliswaar nog ingezet, maar slechts een klein aantal kan de stellingen op het bruggenhoofd bereiken. De zwakke Duitse artillerie is niet in staat de tegenstand achter de haven van Wanssum in elkaar te beuken en het bruggenhoofd loopt groot gevaar binnen enkele dagen plat gewalst te worden in een overrompelende aanval van tanks en geschut. Maar de soldaten weten dit niet. Er wordt zelfs bericht, dat de tegenstand van de Tommy's afneemt en ze vechten de hopeloze strijd voort.
Het sneeuwt die nacht een weinig.
Op de Kamp zitten de soldaten van de uitkijkpost bij elkaar en hun peinzende gezichten verraden de teleurstelling over het doodgelopen offensief. Op hun stafkaart is te zien waar de Duitse troepen zich hebben ingegraven. De vierkante blokjes geven de plaats aan, waar zich de voorposten bevinden. De artillerie moet nog steeds achter deze lijn schieten. Doch eerst moet bericht afgewacht worden of de stoottroepen niet verder opgerukt zijn, want de "Arie" zou op eigen stellingen kunnen schieten, zoals eergisteren is gebeurd.
Op de boerderij werden enkele Engelse krijgsgevangenen binnen gebracht, die

De Duitse Nebelwerfer die zo'n angstaanjagend geluid maakte.

vannacht gevangen waren genomen. Een van hen was gewond en werd door de andere drie gedragen. Met strakke blikken hebben ze de bewoners aangekeken en geen van hen sprak een woord.
Hebben zij gedacht, dat de bewoners hier Duitsers waren?

Op 5 januari doet men geen moeite meer om Duitse troepen over te zetten. Wel worden nog een aantal gewonden opgehaald. Van het aantal rubber- en roeibootjes zijn er nog maar enkele over.
Een weinig munitie werd nog aangevoerd en met een roeibootje werden de gewonden naar deze zijde gebracht. Op de boerderij stonden in de vroege morgen nog drie soldaten te wachten voor de overtocht. De boer heeft hen gevraagd hoe de toestand aan de overzijde was, maar ze zeiden het niet te weten. Deze groep moest gewonden gaan halen op de "Brückenkopf".
Ze zijn naar het water geslopen, maar bij de overtocht heeft een granaat het schommelende bootje versplinterd. Twee van hen werden zwaar gewond en verdronken, een van hen heeft zich zwem-

Expositie 40-45. In oktober 1944 hadden de Engelsen de Duitse militaire opstellingen in Well goed in kaart gebracht.

mend kunnen redden. Deze kwam even later weer terug bij de boerderij en vertelde verschrikt van het ongeluk van zijn beide kameraden.
Op de boerderij in de kelder heeft zich een groep van 7 soldaten in een duistere hoek verborgen gehouden. Zij verklaarden niet naar het bruggenhoofd te willen gaan, want de Krieg was toch verloren. Twee dagen hebben ze zich nu schuil gehouden, maar bij een grondige inspectie van de Leutnant werden ze ontdekt en onmiddellijk naar de overzijde gestuurd. Langs een heg zijn ze achter elkaar naar de Maas gekropen en met een rubberbootje zijn ze naar de andere oever geroeid. Slechts een van deze mannen is nog teruggekeerd.
Volgens zeggen van een Duitse Feldwebel zouden nu nog 72 Duitse sol-

daten aan de overzijde van de Maas zitten, de overigen zijn weer terug, gewond, gesneuveld of als krijgsgevangenen weggevoerd.
De Commandopost aan deze zijde is gevestigd in de woning van de burgemeester. De Orts-Commandant, Leutnant Benders, heeft daar al ongeveer twee maanden zijn bureau ingericht.
Vanmorgen werd bekend dat Leutnant Benders gewond is geraakt. Op de commandopost hebben enkele gewonden enige tijd gelegen. In de kamer lag overal bloed en vuile gescheurde kleren. De andere commandant van de troepen, Leutnant Müller, is bij een poging om verder naar Wanssum op te rukken gevangen genomen vlak bij de eerste huizen aan de veerweg. De adjudant van Leutnant Benders is door een Duitse granaat gedood, toen hij zich in Wanssum op het dak van een huis ter observatie had opgesteld.
Door de dag neemt het vuren weer toe. Achter de Rijksweg, gecamoufleerd tussen de struiken, staan drie Duitse nevelwerpers *"gillende keukenmeiden"*. Ze maakten een oorverdovend bijzonder geluid: **Rrrrrt-rrrrt-rrrrrt-rrrrt.**
Twee keer heeft men vandaag het huilend trom-gedreun van de nevelwerpers gehoord; aan de overzijde rolden de ruwe slagen rommelend neer op het kreunende front. Na drie uur in
de middag kwam het antwoord en een lawine van granaten donderde weer neer op het verschrikte dorp. In de Hoenderstraat knallen drie voltreffers achter elkaar op een huis en in de Grotestraat slaan enkele granaten een gat in het wegdek. Zo wordt de nevelig-zonnige dag in flarden geschoten en de schemer van de avond hangt als een uitgerafelde banier over het leed van biddende mensen.

Op 6 januari geven de Duitsers zich nog niet gewonnen. Vanaf vijf uur in de morgen begon het over en weer schieten tot 10 uur. Het ging er weer verschrikkelijk aan toe. In de stellingen aan de overzijde van de Maas vecht nog een kleine groep soldaten met de laatste krachtinspanning. Ze hebben gezien dat ze in zes dagen geen meter opgeschoten zijn. Er is een onophoudelijk spervuur en ook rondom de boerderij vallen de granaten. Het huis van de buurman wordt door fosforgranaten in brand geschoten en brandt geheel uit. De overtocht is geheel onmogelijk tijdens dit spervuur en hun kameraden moeten toch geholpen worden. De uitkijkposten bij Daemen en boven op de oude kazerne hebben tanks zien rijden aan de overkant. De Duitse soldaten drijven met Panzerfausten de tanks uit elkaar en het komt die avond niet tot een aanval op het bruggenhoofd. Voor de tweede maal is een directe uitschakeling van de Duitsers mislukt.

7 januari begint in ieder geval als een rustige dag. Een nevelwerper zet aan en even later klinkt er een geweldige dreun. Iedereen in het dorp denkt dat zijn huis getroffen is door een voltreffer. Sommige ramen worden uit de muren gerukt, puinbrokken vallen naar beneden, deuren slaan open, maar nergens was een inslag te zien. Een Duitse soldaat laat weten dat de explosie veroorzaakt is door het opblazen van de veerdam aan de overkant. Dit is dus een duidelijk signaal dat de Duitsers zich terugtrekken.

Op de 8e januari gaan de Tommy's er van uit dat ze vandaag het bruggenhoofd de genadeslag zullen toebrengen. Men heeft de dag ervoor de actie voorgeoefend. Het zicht is niet meer zo ruim, want het sneeuwt. De Duitsers schieten met al wat kan vuren nog een keer naar de plek waar

de Engelsen zich opgesteld hebben voor de aanval. *Dit had geen vijf minuten eerder moeten gebeuren want de compagnie was net ter plekke vertrokken*. Deze keer slaagde de aanval volledig. Wim Sijbers zag vanaf de oude kazerne dat er 4 tanks dwars op de weg stonden en vier andere het bosje inreden. De tanks schoten van dichtbij en men zag de vluchtende Duitsers rennen voor hun leven.
Er lag op dat moment 10 cm sneeuw en er was nog maar een kleine groep die stand gehouden had, want daags tevoren waren er al velen gevlucht met de enige boot die nog overgebleven was. De uitgebroken paniek was zo groot dat een aantal over de Maas zwom en enkele soldaten hebben nog een eigen vlot gemaakt door twee giervaten aan elkaar te binden en hiermee de Maas over te roeien.

De Engelsen hadden het Duitse offensief flink onderschat en niet verwacht dat zij zo hardnekkig stand zouden houden. Dit was al meerdere malen voorgekomen, maar de groep Fallschirmjäger (ca 170 man, men spreekt ook wel van 500 man) waren dan ook echte fanatici.

De verliezen voor de Duitsers van deze actie was relatief klein. Buiten enkele gesneuvelden en gewonde soldaten die de Duitsers zelf al eerder afgevoerd hadden, hebben de Engelsen in totaal 20 man krijgsgevangen gemaakt; incl. de gewonden en nog enkele doden die zij daar aantroffen.

Op 9 januari is er ook een Duitse verslaggeving, maar deze geeft een wat optimistischer beeld van de strijd voor de Duitsers. Wel krijgt Major Selck een "uitbrander" vanwege het grote verbruik aan munitie dat nodig is geweest.

5.10 Oorlogsmoe
Er waren Duitse soldaten die fanatiek bleven, m.n. de jonge Fallschirmjäger die als idealist en na een paar flinke borrels opgejut konden worden om ten aanval te trekken.
Vanzelfsprekend waren er in deze periode ook velen die het oorlog voeren moe waren en al lang in de gaten hadden dat het een zinloze aangelegenheid was. Sommige soldaten hoopten op een "kleiner Heimatschuss" zoals zei dat noemden en staken hun handen boven de schuttersput uit om zo geraakt te worden.

Een soldaat uit Kevelaar vertelt aan Toon Kopczinski dat hij morgen naar het front in Overloon moet. Hij was al drie keer gewond geraakt en had hiervoor een bronzen medaille gekregen. Hij wou echt niet meer, maar hij moest. Hij zei: was ik maar invalide dan kon ik naar huis. Toon zegt tegen hem: " Daar weet ik wel een oplossing voor: laat het wiel van het kanon dat morgenvroeg verplaatst moet worden, over je poot rijden." Dat was niet tegen dovemansoren gezegd en bij het aankoppelen ging het "mis". Hij brak zijn been en was voorlopig uitgediend. Een Duitse arts uit de buurt wou hem niet helpen en zei dat er aan het front nog veel meer gewonden lagen. Ook hij was het kennelijk zat. Dokter van Bracht heeft hem geholpen en hij is met de kar door Grad Zegers naar het ziekenhuis te Weeze gebracht.

Zo ook een groepje soldaten dat naar het front aan de Maas moest. Normaliter vond men dat verschrikkelijk. Maar zij vonden het prima en rekenden erop dat ze gevangen genomen zouden worden door zich meteen over te geven. " Dann haben wir Zeit um die Bananen fur die Engländer gerade zu klopfen ": zeiden ze.

Luchtfoto gemaakt door een Engels verkenningsvliegtuig op 3 december.De loopgraven zijn nauwelijks te zien, maar vooral het "hoog water"is goed te zien.

Ook vond er een min of meer laakbare gebeurtenis plaats. Een groep ervaren soldaten kreeg een nieuwe jonge luitenant toegewezen omdat die van hen gesneuveld was. De nieuwe was extreem fanatiek." Der kommt nicht mehr zurück wenn wir nach das Front gewesen sind": zeiden ze onderling. En zo geschiedde: ze waren wel erg snel terug (zonder hun luitenant).

Ook was er een Duitse arts die, al vanaf D-Day, veel verschrikkelijke dingen meegemaakt had. Hij is alle oorlogsellende moe en zegt: "Wenn ich noch zu Hause komm, schiess ich erst meine Frau und Kinder tot und dann mich selbst".

Twee oude Duitse soldaten brachten met kar en paard eten rond naar de Duitse soldaten die her en der verspreid ingekwartierd lagen. Bij hun terugtocht hadden ze van over de Maas twee jonge mannen uit Holthees gekregen als hulpje. Bij Huub Vink werd een plan beraamd om ze te laten vluchten. Dit lukte. Toen de twee oude keukenwagensoldaten bij hun volgende ronde weer terugkwamen deden ze alsof ze stom verbaasd waren ("Die Holländer sind verschwunden"), terwijl ze heel goed wisten dat ze tegen de "schuldigen" spraken.

Veel soldaten kwamen vaak hondsmoe terug van het front en er stond op een gegeven moment een Duitse vrachtwagen rechtop bij Kwanten tegen een boom. De chauffeur was oververmoeid.

Bij Rinus van Aerssen moet een soldaat 's avonds op patrouille. Hij heeft geen sokken meer en krijgt deze van Joep Smits. Een tijd later krijgt hij uit Engeland een bedankbrief van waaruit hij gevangen zat; **voor de geleende sokken.**

Een wat oudere Duitse soldaat zegt: **Den Krieg haben wir schon verloren, nur die Bekantmachung noch.**

Een oudere soldaat op de "Weg zurück" strijkt vermoeid op een bank neer en zegt tegen Toon Vink dat hij onderweg Amerikaanse "Tanks so gross wie Kirche " heeft gezien.

5.11 Met de schrik vrij oftewel erg veel geluk hebben

In deze periode komt het geregeld voor dat men op een of andere manier veel geluk heeft. Bijna iedereen die geïntervieweerd is heeft zo'n verhaal. Het regende in die tijd dan ook geregeld granaten of kogels.

Het geluk bij een ongeluk dat de familie Vullings heeft gehad is reeds elders beschreven.
De familie van Soest overkwam enkele dagen voor de evacuatie ook zo iets ernstigs. Na een granaatregen komt mevrouw van Soest met haar kindje van twee jaar op de arm uit de schuilkelder, maar er valt vlakbij nog een granaat. Zij zelf krijgt een splinter in haar arm en het kindje wordt door een scherf, door haar klompjes, geraakt en mist vier teentjes. Ze werd naar Kevelaer in het ziekenhuis gebracht, waar men het beenje tot het knie wilde afzetten. Twee dagen later moest het naar Weeze om mee te evcueren in de "koel"wagon. Na de evacuatie leert Gerda lopen met beugels in Venlo in het ziekenhuis kon. Ze draagt nog altijd speciale schoenen en moet een beetje "verwaand" rechtop lopen voor het evenwicht.

Toon Vink liep eens langs de Weezerweg. Het was bij het gedeelte waar de Molenbeek loopt en er reed een stel Duitse vrachtwagens. Een Engelse jager

had het gezien, draaide en vloog al schietend recht langs de Molenbeek. Toon is toen aan de andere kant van de weg in een greppel gesprongen terwijl hem de kogels om de oren floten.

Zo had Schelhaas (smid in het Wellsmeer) ook een keer geluk. Een bekend gezegde was: *Een granaat valt nooit in een oud granaatgat.* Hij was onderweg met nog iemand melk halen bij Stroeken toen het weer een keer losbarstte. De spreuk kennende twijfelde hij even wat hij zou doen. Hij koos er toch voor om in de greppel te duiken en er viel een granaat in het bestaande gat waar, hij gelukkigerwijs niet voor gekozen hadden.

Lies Roosen had het geluk dat ze net binnen was toen er een granaat voor de deur viel en er nog granaatscherven door de deur en de trap vlogen.

In oktober werd Jan Cornelissen, die in een bunker zat, door een Duitser gezien en eruit gehaald. Hij moest mee om hout voor hem te zagen. Hij was tenslotte oud genoeg want hij had al de lange broek aan. De jonge Duitser (fanatieke Fallschirmjäger) vraagt aan hem of er nog meer volk in de bunker zit. Hij zei: Nein. Een andere Duitse soldaat zei toen dat hij gezien had dat er nog wel twee in de bunker zaten. Dat waren Nöl van Elsen en zijn jongere broer. Zij hoefden niet mee te helpen omdat ze nog de *korte broek* aan hadden. Jan kreeg van hem een flinke trap onder zijn kont omdat hij gelogen had. Hij vloog wel "vijf meter" weg. Maar dat was niet zijn bedoeling: ein, zwei, drei stappen mocht hij maar maken en hij kreeg om de drie meter, bats, weer zo'n enorme trap met de militaire kistjes van de Duitse soldaat. Tot bij Hen Roosen (ca 500 m).
Bij Hen Roosen aangekomen voelde hij zijn trappen niet meer. Daar werd hij afgeleverd bij een wat oudere Duitser die een bunker aan het spitten was.
"Scheisse, die jungen Soldaten": zei hij nog tegen Jan. Jan was ziek van ellende en pijn. Hij ging naar vrouw Roosen toe en vroeg om een kopje koffie en nam er ook een mee voor de oudere Duitser.
Toen is hij er tussenuit gegaan. De oudere soldaat lette niet op hem en liet het gewoon gebeuren. Hij rende naar de beek vlakbij en van daaruit richting Gradus Lucassen (nu Reinderslooi). Onderweg liet hij telkens zijn bips in het water zakken, want hij verrekte van de pijn en dat gaf enige verlichting. Bij Gradus is hij in het hooi gekropen en enige tijd later is de assistent van dr. van Bracht bij hem geweest. Hij moest telkens nieuwe koude handdoeken tegen zijn bips houden.
Vanaf toen was hij onderduiker.
Bij Gradus stond ook een lupinenhoop een eind achter het huis. De Duitsers konden van alles gebruiken voor de bunkerbouw, maar de stekende lupinen hadden ze natuurlijk niet nodig. Onder die "veilige" hoop zat een Duitse deserteur en een Russische krijgsgevangene die in Goch ontsnapt waren. Die bracht hij dagelijks het eten. Zij zijn later met de groep uit Bergen mee geëvacueerd. Ze zijn onderweg door de Duitsers opgemerkt en opgepakt in Rijssen?
Hij zat aldus bij Gradus in een hooiberg ondergedoken en liet op een zondagmorgen zijn haar door hem knippen. Komt Grad Cox (NSB-er) binnen. Zo Jan, leef jij ook nog! Jazeker. Ik moet ook de haren geknipt hebben. **Hij heeft hem nooit verraden.**

Bij Nád de Riet zat men een keer in de kamer toen er een granaat door het dak en de huistafel viel. Ze ging de hemel zij dank niet af.

Piet Krebbers bakte nog roggebrood. Thei Kessels en Gert Valckx gingen dit ophalen. Ze hadden al het nodige meegemaakt en gezien en waren niet bang uit gevallen. Ze hadden acht broden in zo'n dunne bonenzakjes bij zich. Bij Frits Koppes hing een grote brief op een boom dat je daar niet meer mocht komen omdat de Engelsen je daar zagen lopen vanaf de andere kant van de Maas. Zij hadden de brief niet gezien en de vrouw van Piet Luypers die hen zag lopen was in rep en roer. Zorg dat je snel over die berg uit het zicht komt, zei ze. Ze waren toch opgemerkt door de Engelsen want even later volgde een trommelvuur. Zij hebben in een greppel liggen bibberen van angst. Toen ze weer durfden op te staan zagen ze dat diverse struiken rondom afgesneden waren. Gert kan deze plek, na de afgraving midden in het zwembad, nog exact aanwijzen. Ze hadden hem enorm geknepen.
Zoiets hebben ze samen nog een keer meegemaakt. Piet Krebbers was gestopt met bakken en ze moesten brood ophalen bij Jan den 'bekker' in Ayen. Ze liepen binnendoor door het weiland. Bij Vousten zagen ze een Engelsman aan de andere kant van de Maas in een boom zitten. *Even later was het weer zover en kregen ze de volle lading.* Vergeet je nooit meer. De Engelsen schoten op alles wat ze zagen bewegen of hoorden. En niet zo kinderachtig maar met een flink salvo, minimaal 20 á 30 stuks.
Aan vlees hadden ze bij Valckx overigens in die tijd geen gebrek. Vanaf medio oktober lag Nölleke de Best uit Afferden als evacué bij Verhoeven bij hen in de buurt en die was slager van beroep.

Nellie Coppers is aan de dood ontsnapt toen zij op een dag bij bakker Tinneveld in de Coöperatie mik ging halen. Ze liep door de Pastoorsstraat naar de bakkerij. Iedereen vluchtte daar juist de kelder in en moeder Tinneveld riep mij toe: "Kòm now denneke", maar ik bleef verstijfd van schrik boven aan de trap staan. Een bom had een grote krater geslagen op de plek waar ik juist gelopen had.

Vader Daniels stond buiten te plassen en schrok zich een hoedje toen hij een scherf door zijn hoed kreeg.

Bij Gerrit Haumann vloog een granaatscherf door het kozijn, schuin over de tafel en door de heetwaterketel die op het fornuis stond en dat terwijl het hele gezin aan tafel zit.

Bij een ander bombardement sprong de kleine jongen Jopie Thissen ter bescherming in de betonnen bak van het ketelhuis van de kas bij Simons. Drijfnat was hij want de bak van de kapotte kas stond vol water en hij moest zich aan de rand vasthouden om niet te verdrinken. Daarbij raakte hij door een granaatscherf gewond aan zijn handen die erboven uitstaken. Geluk heeft hij gehad, dat kereltje

Op zekere dag is Frans Koppes in het Wellsmeer bezig met het olie verversen van een tractor als het zoveelste granaatsalvo losbarst. Hij duikt meteen onder de tractor in de smeerput. Granaatscherven vliegen rond en Frans merkt opeens dat hij een natte nek krijgt. Er was door een granaatscherf een lek geslagen in de radiateur. De betreffende smeerput ligt op het Hollands grondgebied terwijl de rest van de loods op het Duitse ligt.

Bij Peter Haumann kwam een Duits vrachtwagentje vast te zitten in een greppel. Er komt een Engelse jager over die begint te schieten. Peter en nog enkele soldaten springen links in de greppel en twee Duitse soldaten rechts van de weg.

Die twee krijgen een voltreffer en zijn op slag dood.

Op 27 december vallen er 72 granaten in Well. Sjefke Klabbers, 12 jaar, werd flink geraakt; zeven scherven in zijn bips en drie in zijn been. Dr. van Bracht haalt er een aantal scherven uit maar twee blijven er in zijn bil zitten. Hij is er mee geëvacueerd en nog in het ziekenhuis te Groningen voor behandeld.

De geestelijkheid kreeg in de oorlogsjaren, gevraagd en ongevraagd, van allerhande etenswaren toegestopt. Zo kreeg Kapelaan Lebens weer eens een aantal eieren. Hij houdt ze in de “schlöp” van zijn toog. Opeens is er weer een granaatsalvo. Hij laat zich plat op zijn buik vallen: alle eieren kapot en een toog te vies om aan te pakken.

Bij Wijers haalden de Duitsers de auto weg. Het enige commentaar dat Kaat Wijers durfde te leveren was: Es kommt noch mal eine andere Zeit.
De Duitser die namens zijn mededieven het woord voerde zei alleen maar: Sind Sie bloss vorsicht!
Noch Kaat, nog iemand anders durfde daarna nog een woord te zeggen.

Bij Jan Cornelissen-Smits viel een granaat door het huis en zijn vader kreeg een scherf dwars door zijn elleboog. Via de RK-post bij Mathes Roosen werd hij naar het ziekenhuis te Kevelaer gebracht.

5.12 Dagboeken
Het is frappant dat er ca 10 mensen uit zo'n kleine gemeenschap een dagboek bij zijn gaan houden over de oorlogsperiode. Tevens zijn er nog enkele dagboeken achteraf geschreven, die veel minder gedateerd zijn. Sommigen vertellen heel uitgebreid wat ze elke dag meegemaakt hebben. Anderen doen dat heel summier. Het zijn in het algemeen nuchtere beschrijvingen met af en toe een emotioneel moment.
Enkele dagboeken beginnen in september 1944, "Dolle Dinsdag". Andere op 12 oktober, de dag van het zware bombardement op Well. Enkele beschrijven de evacuatie. Het dagboek van Sjang Wijenberg begint met flarden reeds in 1941. De communicatie was in die tijd beperkt. Iemand van buiten de dorpskern die een dagboek bijhoudt schrijft niets/ nauwelijks over het zware bombardement van 12 oktober in het dorpscentrum. De meeste dagboeken houden op bij het moment van evacueren, maar er zijn er ook die tevens de gehele evacuatieperiode beschrijven.

In eerste instantie was het uitgangspunt om alle dagboeken in dit boek vast te leggen. Maar dat werd te uitgebreid en er is daarom een keuze gemaakt.

5.12.1 Dagboek Nellie Kessels
Nellie Kessels woonde in die tijd op de Halve Maan. De buurtschap waar in totaal 10 gezinnen woonachtig waren. Zij was toen 19 jaar. Zij beschrijft in haar dagboek op een beknopte en aandoenlijke manier het gebeuren in de periode september- oktober- december.
Ze had in haar leven een motto: **Schrijf het op om te onthouden. Schrijf het van je af, om te vergeten.**
Vanaf 7 januari beschrijft ze de dagelijkse gang van zaken tijdens de evacuatie.

Voor ons begint het oorlogsgeweld eigenlijk pas echt vanaf september 1944. Invasie op D-Day in juni, ja Invasie. Iedereen was er vol van. De een zei "O,nog veertien dagen dan zijn we bevrijd" Een ander, "Nou ja, als we met Kerstfeest of Nieuwjaar maar vast vrij zijn." Ja, wie zou het dichtst bij de waar-

heid zijn? Iedereen prakkizeerde of fantaseerde en bouwde luchtkastelen.

Als we maar vast vrij zijn dan, zijn we al een heel eind op de goede weg. Maar de Duitsers kwamen en de Duitsers gingen, doch de bevrijding bleef uit. Wij hoorden de kanonnen bulderen in de verte, over de Maas. Akelig 's avonds en 's nachts, ja het was een angstig gehoor. Maar och 't was nog ver weg. Wij hadden nog niets te vrezen. Zo ging een maand voorbij. Een maand van afwachten, oktober, kwam, zou deze maand ons de bevrijding brengen? Ja, nee afwachten maar weer.

In Afferden werden mensen uit hun huizen verjaagd en ze moesten hier een onderdak zoeken. Ze kwamen zaterdagavond. Oude mensen, moeders met kleine kinderen. Allen moesten te voet want vervoermiddelen waren er niet. O wat vreselijk al die schreiende mensen die liepen te zoeken naar een huis waar ze konden blijven. Wij kregen 11 mensen bij ons in, maar een week later kwamen er nog zes bij. Het was wel een drukte maar we waren blij dat wij nog niet weg moesten uit ons huis

En intussen naderden de geallieerden al meer en meer, steeds dichter kwamen ze bij de Maas. Hier werden huizen gebarricadeerd, bunkers gebouwd waarin de Duitsers zich ophielden. Wij konden ook niet meer in bed slapen, we verhuisden naar de kelder en sliepen daar. De vluchtelingen die bij ons waren hadden een schuilkelder buiten gemaakt, waarin ze sliepen. De granaten kwamen ook al naar deze zijde van de Maas.
's Avonds zaten we bij elkaar in de keuken. De een zat te breien, de ander las, ieder vermaakte zich zo goed als ' t kon.

Dan ineens gefluit en een knal, de ruiten vielen aan scherven. Gegil en dan gedrang naar de kelder. Je viel meer dan je liep de kelder in. Ondertussen floten de granaten maar door zonder ophouden, zonder tussenpozen, al maar ontploffingen. Maar even onverwacht als ' t begin van de schietpartij, was ook het einde.

Je ging eens kijken wat er weer kapot was en dan gingen we maar weer bij elkaar zitten in afwachting of er soms nog meer gebeuren zou!

Maar nee voor deze avond was ' t weer genoeg; we hadden ons rantsoen, gehad. Maar met dat al ging ook oktober weer voorbij en wij moesten maar steeds weer wachten. Wanneer, wanneer nu toch? Weer kwamen en weer gingen Duitsers.

November kwam, maar geen bevrijding. Ondertussen woedde de strijd over de Maas hevig voort. Vierlingsbeek in handen van de geallieerden, hoorde we de Duitsers zeggen. De mensen van Vierlingsbeek, waren reeds lang geëvacueerd. In de nacht van zes op zeven november werden de Duitsers door de Engelsen naar deze zijde van de Maas verdreven.
Zou nu de bevrijding haast komen, dat was weer de vraag die we ons stelden.

De Duitser werden nog barser en brutaler tegenover ons als ze reeds waren.

Er werden Duitse kanonnen in onze nabijheid geplaatst, daarmee werd geschoten naar de overzijde van de Maas. Nu werd het granaatvuur van de Engelsen nog heviger. Er werden velen gewond, enkelen zelfs gedood. Er kwamen Rode Kruis soldaten om de gewonden te verbinden en te verzorgen. Was er weer een granaat salvo gezonden van over de Maas naar deze zijde, dan zag je enige ogen-

blikken later ook weer gewonden binnen brengen.
In het begin vond je het griezelig wanneer je die gewonden zag, bloedend aan hoofd, handen of benen, meestal zo wit als een lijk. Maar je werd er aan gewend, je werd zo onverschillig, zoiets kan mij ook overkomen, flitste 't door je gedachten.
Maar daar dacht je maar niet over, want ten slotte, wat betekende het leven eigenlijk nog voor ons.
In de kerk waren we vanaf september niet meer geweest, een keer hadden we nog een H.Mis gehad in de schuur.
Als je naar het dorp moest had je de kans dat je ging, maar niet meer terug kwam. We moesten maar thuis blijven liefst, in de buurt van de kelder.
Bets, mijn zus die met haar man in Venlo woonde, kwam op een dag met haar dochtertje op de fiets naar Well maar ging na een paar dagen weer terug, ze vond het bij ons niet veel beter dan in Venlo, waar haar man was achtergebleven. Dat was in oktober 1944, we hebben haar in juni 1945 weer voor het eerst gezien.
Vanaf november hebben we ook geen andere mensen meer gezien. We zaten met 10 gezinnen in een buurtschap, contact met mensen die verder weg woonden hadden we niet meer. Toen het 7 november gevaarlijk begon te worden, vertrokken de vluchtelingen die wij in huis hadden en toen werd het echt stil bij ons in de buurt. Het enige wat we met de regelmaat van de klok hoorden was het geschut, de geallieerden die van de overkant van de Maas de Duitsers bestookten.

Als wij ze op de hoogte hadden kunnen brengen van het feit dat de Duitsers aan de andere zijde van de Maas met een klein aantal waren dan was de strijd zo gestreden. Maar wij durfden ons niet ver van huis en hof te verwijderen. Want als

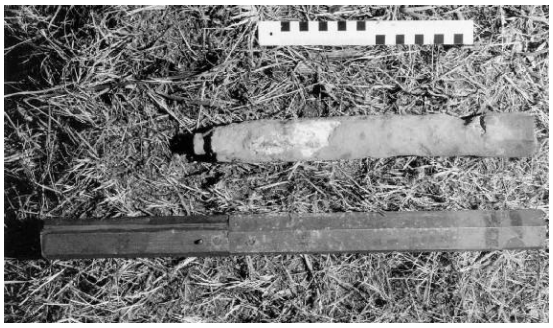

Brandbom

je een Duitser tegen kwam werd er gegarandeerd op je geschoten, zo angstig waren die soldaten.

We hadden geen stroom meer en telefoonverbinding was er niet. De Duitsers hadden de palen waaraan de bovengrondse leiding was bevestigd gebruikt om de door hen gebouwde bunkers te stutten.Wanneer zou er een einde komen aan deze ellende?

5.12.2 Dagboek van Theo Simons

Theo Simons woonde in het dorpscentrum, zaal Wallaria, waar men verreweg de meeste ellende van de granatenperiode meegemaakt heeft. Hij beschrijft het meegemaakte op een uitgebreide en treffende manier. Menigeen zal bij het lezen van onderstaand dagboek de angst beleven van de toentertijd plaats gevonden verschrikkingen. Het dagboek begint op 12 oktober 1944 en eindigt op de dag van de evacuatie 12 januari 1945. Van het dagboek is in 1996 al een eigen uitgave verschenen.

Donderdag, 12 oktober 1944
's Morgens vroeg is alles rustig tot twaalf uur. Er kwamen toen enkele vliegers over. Piet kwam thuis, hij had al in de loopgraven gelegen. Allen lachen hem uit Omstreeks half twee kwamen er weer vliegers en begon het te knetteren, zonder dat er iemand erg in had. Het was een gieren van belang en alles liep over elkaar heen. Riek lag nog boven in bed

en die wilden wij gaan roepen. Maar zij kwam al gillend naar beneden. Moeder liep over Fransie heen en kegelde tegen de grond. Daarna weer naar boven. Op dat moment vloog een kogel door het dak de kamer in. Moeder was toen reeds beneden. Iedereen vluchtte de kelder in. Mag liep boven over vader heen, maar dat merkte hij niet. Toen iedereen in de kelder was, was het de een op de andere harde slag, niets dan bommen.
Nadat alles ten einde was en de vliegers waren verdwenen, waren wij allen nieuwsgierig, waar de bommen gevallen zouden zijn. Op straat lagen drie gewonde soldaten, aan wie het Heilig Oliesel werd toegediend, en een dode. Ook waren er enkelen in huis gewond geraakt. Jopie Thissen was gewond en had een splinter in de rug. Len kwam aangelopen en zag natuurlijk, wat er gebeurd was.

Ze kwamen met een brancard aangelopen, waarop mevrouw van Gellecom lag. Je snapt. hoe wij schrokken. Iedereen was in rep en roer en huilde. Ze zag er verschrikkelijk uit, maar dat kwam omdat ze vol bloed zat. Ze brachten haar bij ons binnen en legden haar op wat stro in de zaal.

De geneesheer en de geestelijke waren snel ter plaatse.
Ze werd bediend. Later werd ze naar het klooster gebracht, waar ze verder behandeld moest worden. De familie ging er naar toe en Jo ging ook mee. Mevrouw van Gellecom moest naar het ziekenhuis te Venlo. Er waren ook enkele lichtgewonden, die er op enkele schrammen na heelhuids van af kwamen. Vele huizen waren stuk; zoals Kwanten, van Sas, Derks, Vos en Achten. Alles was zwaar beschadigd ook bij de Molen. Daar liep vrouw Vullings een dubbele beenbreuk op door een granaatscherf. Ze werd door het Duitse Rode Kruis naar het ziekenhuis te Venlo gebracht.

Alles moest opgeruimd worden. want alles zat onder het slik van de Maas, waar bommen in waren gevallen. Ik was niet thuis, maar in de ontginning bij Jan. Wij wisten niet wat er in het dorp gebeurde. Toen die vliegtuigen omlaag doken, hebben Jan en ik nog staan te lachen. Bij de Kerk aangekomen, haastte ik mij gauw naar huis, omdat ik dacht dat het daar hetzelfde was. Mag stond op straat en zwaaide naar mij en ik zag, dat iedereen nog in leven was.

Tegen de avond zijn wij gaan kijken. Het zag er niet mooi uit. De Kerk was ook beschadigd
Om een uur of acht werd er geroepen dat er brand was en dat er geblust moest worden. Ik ben er gauw naartoe gegaan en heb met Martin Drissen boven in het huis de boel natgespoten. Er was niemand van de brandweer, alleen ik. De rest was ondergedoken. Vele dorpelingen hielpen verder mee. In een uur was alles geblust, en daarna vlug naar huis. Het beddegoed naar onder gebracht en we hebben allemaal in de kamer geslapen, op de grond.

Vrijdag, 13 Oktober 1944
Wij hadden allen vrij goed geslapen. Alles was rustig. Ik ging weer gewoon naar de ontginning, wat ze thuis niet graag hadden. Buiten het dorp gekomen, kwamen er weer vliegers.
Ik ging terug. Het zag er naar uit, dat er wel iets zou gebeuren. Het ging toch goed en wij stonden gewoon op straat. Bij van Sas moest alles ontruimd worden. Ik ging helpen. De vliegers kwamen wel weer boven het veer vliegen, dat ze graag kapot wilden hebben.

's Middags rond drie uur begonnen de

IN MEMORIAM

Adolf Hitler

Hij kwam . . .

NIET IN ENGELAND

Hij zag . . .

MOSKOU LIGGEN

Hij verloor . . .

DEZEN OORLOG

De Heer Maarschalk GOERING, z'n vertrouweling
De Heer TOON MUSSERT, zijn broeder
De Heren ROST VAN TONNINGEN en SEYSIE zijne vrienden,
De Heer MAX BLOKZIJL, zijn leerling

melden U met diepe droefheid het zo vurig verlangde afsterven van hun Führer, die door allen zo lieflijk verwenst werd, en verzoeken te willen aanwezig zijn bij de lijkplechtigheid van

ADOLF HITLER

Ridder in de Orde van het eiken kruis van ijzeren haken en ogen met aardappel- en wortelloof

overleden aan de gevolgen van „anschlusskoorts" en van gebrek aan „lebensraum", na een langdurige, slepende „blitzkrieg-epidemie"

De mis van Rek-wie-hem Ether-nam zal worden gecelebreerd door een troep NSB-ers en landwachters, onder de onbedaarlijk heldhaftige leiding van MUSSERT en RAUTER (die binnenkort aan de beurt zijn.)

De grandiose blijde uitvaart zal defileren te den Haag op 't Binnenhof en geschouwd worden door WINSTON CHURCHIL en GEN. EISENHOWER met hun gevolg !

Goebbels minister van Nazi-propaganda, zal, om de feeststemming te verhogen, daarvoor de in Nederland gestolen klokken en radio's ter beschikking stellen.

Geen Bloemen enkel DANSMUZIEK is troef.

R.I.P. (Recht in de Put)

De Engelsen, Amerikanen en Russen kraaien vic-
De Nederlanders delen in de glorie, (torie)
De Italianen zullen de dupe zijn,
De Duitser is en blijft : DASSELBE SCHWEIN !

In het illegale circuit werd flink de spot gedreven met Hitler.

bombardementen weer en allen vluchtten weer de kelder in. Ik was nog bij van Sas en zag en hoorde, wat er gebeurde; en vluchtte ook gauw daar de kelder in.
Later vluchtte ik naar huis. Daar was ik liever dan bij vreemden.
Len kwam even later thuis en vertelde, dat het huis van Heuren gebombardeerd was. Midden in het huis. De bewoners bleven ongedeerd. Ik ging kijken en alles zag er gehavend uit.
Bertus van Gellecom kwam thuis en vertelde, dat het goed ging met zijn moeder. We gingen naar bed, maar we moesten wel een aantal keren de kelder in.

Zaterdag, 14 Oktober 1944
's Morgens waren er weer enkele vliegtuigen. Er was toen een verhaal, dat we nog wel eens zouden moeten vluchten.
Wij zijn spullen gaan verstoppen. Alles achter in de zaal, onder de tribune. De planken er eruit gebroken en de cement kapotgehakt.De radio, de damesfiets, naaimachine, glaswerk, weckpotten enz erin gestopt. Er kwam een boodschap uit de ontginning en ik moest er naar toe. De anderen stopten het bier en jeneverglazen in een gat in de tuin, dat vader gegraven had. Verder niets bijzonders.
's Avonds was er een grote aanval op Wanssum.

Zondag, 15 Oktober 1944
Zondag ging bijna niemand naar de kerk. Alleen Moeder en Anna. De anderen bleven thuis. Er waren geruchten, dat ze weer mannen en vrouwen moesten hebben. We zaten uit de kerkboeken te bidden in de kamer.
Later kwam de kapelaan met de droevige mededeling, dat mevrouw van Gellecom was overleden. Dat was natuurlijk een harde slag. Anna, Grad en Bertus moesten er naar toe, maar durfden de fietsen niet mee te nemen. De fietsen waren

De gevreesde Spitfire

al verstopt voor het vorderen. Moeder ging met hen naar het kasteel en vroeg aan de Groene Politie bewijzen voor de fietsen. Ze kregen die en konden zodoende naar Venlo toe. Ze moesten nog wachten voor ze konden vertrekken, omdat er nog vliegtuigen in de lucht waren. Later kalmeerde het.
Verder niets gebeurd en wij hebben rustig geslapen.

Maandag, 16 Oktober 1944
Het was rustig en het weer was slecht. Wel veel vliegers, maar geen bommen. Af en toe werd er flink geschoten.
's Middags kwam de familie van Gellecom weer terug. Hun moeder werd in Venlo begraven. Ze konden er niet meer naar toe, dat was te gevaarlijk. Later zouden ze haar dan laten opgraven en herbegraven in Well. In Venlo werd verteld, dat Well bevrijd was.
Alle jongens en mannen werden in Venlo opgehaald en naar Duitsland gebracht.
's Avonds gingen de geruchten, dat de Tommy's in Horst en Geijsteren waren.
Verder alles rustig deze dag.

Dinsdag, 17 Oktober 1944
's Nachts moest iedereen eruit en de kelder in.
De granaten suisden door de lucht en sloegen dichtbij in.
We zaten op stoelen, maar we konden er niet uit om dekens re halen. De een lag op de ander af en toe te maffen. Slapen konden wij eigenlijk niet door die harde slagen. Zo bleven wij dan zitten tot de volgende morgen.
's Morgens gauw wat eten gehaald en in de kelder ontbeten.
We konden niet de kelder uit om te koken. Het was een constant granaatvuur en de vliegtuigen gooiden bommen naar een schip in de Maas. Het schip lag tegenover het huis van Len en Maria. Het schip was niet getroffen, alleen hadden ze goed gezorgd vol vis. De mensen in die buurt hadden manden vol vis.
Maria en Len kwamen 's avonds nog een emmer vol vis brengen.
We konden niet snappen dat ze erdoor gekomen zijn. De kogels vlogen links en rechts; Maria huilde, toen ze weer terug moest. Er werd afgesproken, dat zij de volgende dag naar hier kwamen. De bedden werden opgemaakt in de kelder. We hadden dan ook tamelijk goed geslapen. Zij, die in de stoelen hadden geslapen waren wat stijf geworden, maar daar was niets tegen te doen. Men moest zich maar behelpen.

Woensdag, 18 Oktober 1944
's Middags kwamen Maria en Len. Maria was gelukkig, dat ze thuis was. Len

De Engelse vliegtuigen op weg naar Duitsland.

moest weer terug naar huis om nog wat spullen in de grond te stoppen. Ze hadden niet graag, dat hij alleen ging, dus ging ik mee. Ze waren wel bang, dat ons iets zou overkomen. Vooral Mag en Maria. Ze vroegen of wij gauw terug wilden komen. Maar Len en ik waren zo gauw niet geschrokken.
Wij waren nog niet buiten het dorp of er viel al een granaat achter ons in het klooster.

Snel doorlopen en vlug aan het werk. Snel was het geregeld. Wel draaiden de vliegers boven ons, en wij dachten, dat ze het weer op het schip gemunt hadden. Maar ze gingen verder en gooiden bommen in de richting Meerlo/ Tienraij.

Na een half uur begon het weer met de granaten. Ze sloegen in bij het dorp. Wij zeiden tegen elkaar, dat zij thuis hem wel zullen knijpen. Wij zagen goed wat er gebeurde, maar we konden er niets tegen doen. Alles verder klaar gemaakt.
Het was wat rustiger en wij zijn gauw naar huis gegaan. Elk ogenblik kon het schieten weer beginnen. Aan de kerk gekomen, lag het voorportaal in elkaar en de kapelanie was helemaal stuk. Alle huizen rondom waren zwaar beschadigd. Gauw door de Hoenderstraat gelopen of daar ook nog wat stuk was.
Er was geen mens te zien. Bij de pastorie gekomen lag ook het halve huis in elkaar. Er waren twee granaten in gekomen. Verder bij Janssen de bakker achter het huis ook stuk. Pannen en deuren lagen midden op straat.

Daarna gauw naar huis en iedereen was blij ons weer te zien. Zij hadden gedacht dat wij met die aanval onderweg waren. We zaten weer net in de kelder, toen de vliegers weer kwamen en bommen gooiden, dat de kelder beefde. Ik ging vlug naar boven of de zaal stuk was. Ik kon niets zien door alle stof en dacht dat de zaal in puin lag. Later ben ik weer gaan kijken met Len en zag, dat een bom net achter het huis was gevallen. Vlakbij het glaswerk, wat wij in de grond geduwd hadden.Verder alle ruiten stuk, de deuren eruit, gaten in het dak, veel stoelen en tafels stuk enz.
Wij weer de kelder in, de granaten waren

weer aan het suizen. Een sloeg in bij van Gellecom. In de kroon van de appelboom, stukken uit muren, deuren, pannen. Ieder huis was wat aan.
Vlug bij van Gellecom gaan kijken (Buren) of het varken niet dood was. Er was een scherf door de deur gekomen. Het varken was nog in leven. Later hoorden wij, dat bij Verkoelen en Arts de huizen totaal tegen de grond lagen. Er waren zes bommen ingeslagen. Wij konden niet gaan kijken, want de granaten bleven maar inslaan. Zo de gehele avond gezeten in de kelder. En maar Rozenhoedjes gebeden en een Noveen van de Moeder van Altijddurende Bijstand. Zo was de dag dan weer verlopen. Na weer gegeten te hebben en hebben wij ons te rusten gelegd om te slapen.
Donderdag, 19 Oktober 1944
's Morgens lang geslapen. Het was tamelijk rustig. Alleen weer in de kelder ontbeten en verder wat gelezen. De meisjes breiden. Ze zaten ook veel te brommen, omdat we zolang in de kelder moesten zitten.

Later kwamen ook weer vliegers opdagen. Iedereen bleef in de kelder. Af en toe even gaan kijken, als de vliegers niet recht boven ons waren. Dan kon het toch geen kwaad.
Later in de middag kwam er weer een aanval op de pont en natuurlijk weer mis en gooiden ze in het dorp. Bij Janssen viel er een in de bakkerij, waar de kelder ook juist onder was. Er zaten er twee in en ze zaten helemaal onder het stof, maar bleven verder ongedeerd. Al het brood was bestoven en onder glas en niet meer te gebruiken. Er kwam een gerucht, dat de Engelsen in Wanssum waren. Een Duitse tank kwam naar de Maas en liet de veerdam springen. Wij gaan stiekem kijken. Toen de knal kwam, stonden wij goed beschut achter de muur. Daarna weer in de kelder eten en zoetjes aan gingen wij slapen.

Vrijdag, 20 Oktober 1944
's Morgens was er alarm. De Groene Politie had bevel gegeven, dat het dorp ontruimd moest worden. Wij allen aan het werk. Alles in zakken en koffers gestopt. De een huilde nog harder dan de ander. Even later kwam het bericht, dat de veldgendarmes gezegd hadden, dat we moesten blijven. Dus al het ingepakte laten staan, in het geval, dat we toch weg moesten.

's Middags vlogen de granaten en de meeste kwamen in Wanssum terecht op de resten van een silo. Iedereen zat weer in de kelder. Als we naar de wc moesten, moest dat op een emmer op de keldertrap. Daar was niets aan te doen. Het was even rustig en Mag ging toch naar de wc, die achter aan de zaal lag. Zij vroeg nog, of het geen kwaad kon. Ik zei maar nee, want anders durfde zij toch niet. Buiten stond ik te wachten en er kwam een granaat aan fluiten. Die sloeg in op vijftig meter van mij af. Ik schrok wel, maar ging niet lopen. Mag was al naar de kelder en had van de schrik pijn in haar benen gekregen. Daarna zijn wij niet meer uit de kelder geweest. Voor wij naar bed gingen, gauw achter gekeken.
Maar net daar gekomen begon het weer, dus gauw weer terug. Mag liep met haar hoofd tegen de deur en had daarna een beetje een blauw oog. Nog wat nagekletst, waarna we gingen slapen.

Zaterdag, 21 Oktober 1944
's Morgens nog altijd schieten en granaten. Wij bleven rustig in de kelder en wachtten of er nog iets zou gebeuren. 's Middags ging het nog al, en liepen Mag en ik naar de overkant naar Derks, om daar wat te gaan praten~ We hadden ons

goed geamuseerd. Als de vliegers kwamen, werd er de gek mee gestoken.
Later ging ik naar Drissen, daar was de kapper in de kelder. Ik zat juist nog onder het mes, toen er weer vliegers kwamen. Ik zei tegen Jan (Suithof), dat hij maar even op moest houden, omdat ik bang was, dat zijn mes zou uitschieten. Later kwam ik toch zonder baard de kelder uit. Ze hadden de haven in Wanssum weer te pakken en weer schepen gebombardeerd Wassen durfden we ons niet en bleven verder maar in onze kelder.

Zondag, 22 Oktober 1944
's Zondags naar de kerk bij de pastoor in de kelder.
Iedereen ging er naar toe, behalve Moeder en Maria. Zij gingen bij ons naast bij Drissen. Daar werd ook de communie uitgereikt. Daarna werd ontbeten in de kelder. Overdag was het vrij rustig. Mag, Jan Sijberts en ik waren weer een beetje aan het voetballen op straat. Even bezig zijn met de sport. Kwam er een harde slag, dan vluchtten wij weer de kelder in. Allemaal waren wij in de gewone dagelijkse kleren. We wisten bijna niet dat het zondag was. De Tommy's waren niet in Wanssum, maar in Maashees, was toen het vertelsel.
Verder wat gelezen en gebeden, en daarna weer naar bed.

Maandag, 23 Oktober 1944
's Morgens naar de kerk. Vader, Anna, Jo, Maria, Mag en ik. Alles was rustig. De Maas was hoog opgelopen.
De blijde boodschap kwam, dat de pont zou vertrekken. Omdat ze daar op schoten, kregen wij zoveel bommen en granaten.
Om een uur of twee zou de pont vertrekken. Ik gauw naar de Maas. Er lagen dikke planken bij de pont, die ze aan het opvissen waren. De wachtposten stonden erbij, maar ik was ze toch te slim af, en haalde de planken toch weg. Ik had het hout nodig om de ramen en de deuren dicht te maken. Niemand had het lef om op straat te komen, omdat ze bang waren, dat de vliegers op de pont afkwamen. Het duurde dan ook niet lang of het was zo. Vlug de kelder in en ze gooiden bommen en vuurden geweldig!

Toen alles weer wat rustig was, ging ik gauw naar de Maas en zag, dat de pont brandde. Wij dachten direct aan die arme soldaten, die erop stonden en aan de twee Hollandse schippers, die met hun motorboot de pont weg moesten slepen. Maar al gauw wisten wij, dat de twee soldaten gewond waren en dat de rest er heelhuids vanaf gekomen was.

Later ben ik met Jan Sijberts in de kerk gaan kijken. Het zag er daar niet mooi uit. Allemaal stenen en stof. Toen we zo rondliepen in de kerk, kwamen er weer vliegers.
Wij waren net bij ons in de tuin, toen de vliegers begonnen te duiken. Wij gauw de kelder in. Ze gooiden de bommen toen in Wanssum en het bleef hier in het dorp vrij rustig.
Moeder was bij Gerards geweest en ze moest tegen ons zeggen of Magda en ik wilden komen. Daar wat gezeten en een lekkere kop chocolademelk gedronken. Bij het weggaan vroegen zij ons, of wij bij hen wilden komen slapen. Ze waren zo alleen met allemaal meisjes, waarvan er twee ziek in bed lagen. Nou, dat deden wij dan, we gingen naar huis en later er weer naar toe.

We lagen om acht uur al in bed. Wij moesten toen nog een Rosenhoedje bidden. Het was al de vierde van deze dag. Daarna hebben wij nog wat gebabbeld. Magda had natuurlijk de grootste mond.

Gerards riep later:"Hou je smoel!", waarna wij gauw gingen pitten. Het was druk met Tommy's, die overvlogen. Maar wij waren veilig onder de grond.

Dinsdag, 24 Oktober 1944
's Morgens half zeven gauw het bed uit en naar de kerk. Het was wel vreemd wakker worden bij anderen. Gauw met onze slaperige gezichten naar huis, want zo vroeg was er toch niemand op straat. Vlug gewassen en naar de kerk in de kelder.
Daarna op stap om om melk uit te gaan. Eerst naar de Grote Waay. Daar kregen wij melk voor ons, en daarna naar de Kleine Waay voor de melk van Gerards. Moeder had intussen lekker gekookt en dus is er heerlijk gegeten. Naar Gerards om de fietsen te verstoppen. Mag ging ondertussen naar de zieken in de kelder. Om een uur of twaalf ging de silo in Wanssum weer de lucht in. Later stond Harry Derks aan de overkant te roepen, maar hij kon de Maas niet over. Hij was nog goed in orde. Later nog even naar Gerards geweest. Naar huis om het Rozenhoedje te bidden en te eten. Daarna naar de buren gegaan om te slapen. 's Avonds was het druk in de lucht. Er vielen nog bommen in het Wellsmeer.

Woensdag, 25 Oktober 1944
Mag en ik hadden goed geslapen. We waren te laat om naar de mis te gaan. Dus toen maar om acht uur. Melk gehaald en naar de ontginning van Jan Laarakkers geweest. Daar hadden ze een paard weggehaald en Jan was er niet.
Later hebben Len en ik pannen gehangen bij Van Gellecom, Soethoff, Van Bommel en bij Gerards. We kregen nog een vooroorlogse sigaar. Daarna naar Gerards, want Thea was jarig. We kregen daar lekkere snoep en ik een vooroorlogse sigaret. Terug naar huis. In de kelder zitten kletsen en politieken. Gegeten, gebeden en weer naar Gerards. Daar kregen we chocolade pudding en snoepjes. Wat in bed liggen lachen, Mag weer veel gekletst. Daarna gingen wij slapen in ons warme bed.

Donderdag, 26 Oktober 1944
Half zeven, ik was wakker en trok Mag aan haar grote teen. Maar die was nog in de zevende hemel. Ze werd niet wakker. Toos moest erbij komen, anders was ze niet wakker te krijgen.
Gauw weer naar huis om te wassen, waarna weer naar de mis. Daarna weer ons gewone werk: melk halen. Wij kregen vier liter, dus pap! Later gingen Len en ik weer naar Soethoff om pannen te hangen. Daarna moesten we aardappelen inkuilen voor ons zelf.
's Middags ruiten ingezet in de keuken. Moeder, Mag en ik gingen daarna naar het kerkhof voor het graf van grootmoeder, want het liep tegen Allerzielen.
Ik ging nog even bij de koster aan voor theesurrogaat. Ik stond buiten, net uit de deur en een knal! Net of een granaat voor mijn voeten viel. Ik zag Moeder en Mag, die naar huis wilden rennen. Ik riep, dat ik toch nog zou komen. Ik moest nog geld terughebben, maar bij de koster zaten ze alweer in de kelder.
Dus ging ik gauw naar Moeder en Mag. We waren net op het kerkhof, toen de tweede knal kwam. Toch maar gauw de bloemen op het graf gezet, even gebeden en gauw naar huis.

Thuis gekomen, zat vader nog in de kelder. Hij was geschrokken. Als er iets gaande was, was hij nogal gauw vreselijk bang.
Moeder maakte boterhammen klaar, de kelder in om koffie te drinken. Daar kwam Jan (Vis) binnen en zei dat Kleef gevallen was. Gauw de Rozenkrans gebe-

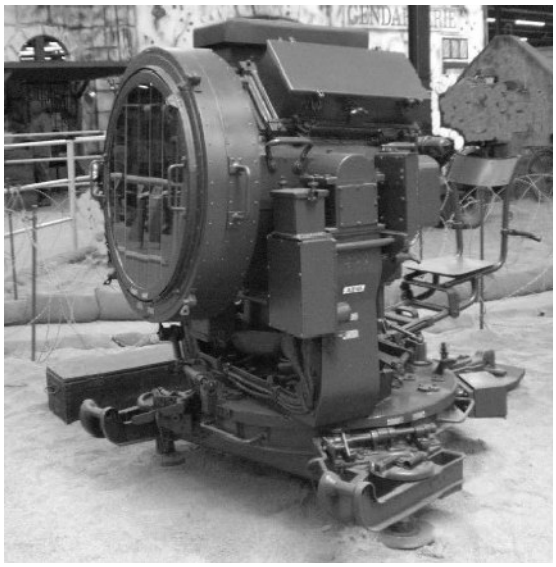

De Duitse schijnwerper en het geschut die samen 's nachts diverse Engelse vliegtuigen uit de lucht haalden.

den en Jan ook.
Len, Jo en Riek kwamen binnen met het bericht, dat de Engelsen nog 60 KM van elkaar waren tussen Kleef en Keulen. Wat moest men geloven? Siebengewald moest ontruimd worden, en de mensen moesten over Duitsland naar Rees, en zo weer naar Nederland toe. De mannen zouden apart gehouden worden, dus gingen de meesten naar andere dorpen.

Vrijdag, 27 Oktober 1944
's Nachts werd hard geschoten en de granaten sloegen rondom in. 's Morgens was het te gevaarlijk om melk te halen, dus gingen wij later om halfacht melk halen. Vandaar uit even vlees gebracht naar het klooster. Op de terugweg kwam Jo ons tegen gelopen.
Ze zei dat ik gauw moest komen. De dansvloer moest weg anders kwamen de Duitsers de vloer ophalen. Gauw naar huis en met zijn allen de vloer in stukken op de zolder van de zaal getrokken. Binnen een uur was het klaar. We hadden hard gewerkt.
Die stukken waren loei zwaar. Daarna de schoenen van Mag verzoold. Die waren stuk. Juist bezig en dan vlug weer de kelder in. want de granaten suisden weer door de lucht.

De Rozenkrans gebeden, waarna ik verder ging met Mag haar schoenen. Ik zat op de keldertrap ze te maken. Ik kon bijna niets zien met dat kaarslicht. Toch waren ze nog goed gemaakt. De granaten vielen achter het kasteel.

's Avonds was het weer iets rustiger en er werd gezegd dat in Gennep en Heijen niet veel meer overeind stond. Er waren weer verscheidene doden aan de buitenkant. Allemaal Duitse militairen. Ik wilde een kano weghalen, maar Moeder en Mag waren bang, dat de Duitsers me zouden pikken. Dus kreeg ik geen kans naar buiten te gaan. Len was naar huis geweest en kwam pas om zeven uur thuis. Er waren Duitsers bij hen in huis gekomen en die hadden zijn broer willen doodschieten. Zijn broer was er tussenuit gegaan. Verder gegeten en nog wat verteld. Om acht uur naar de buren en naar bed.

Zaterdag, 28 Oktober 1944
's Morgens naar de kerk en weer melk halen.
Onderweg waren er weer vliegers in de lucht. Mag was bang, dat er wat gebeuren

De Duitse Stuka in de aanval.

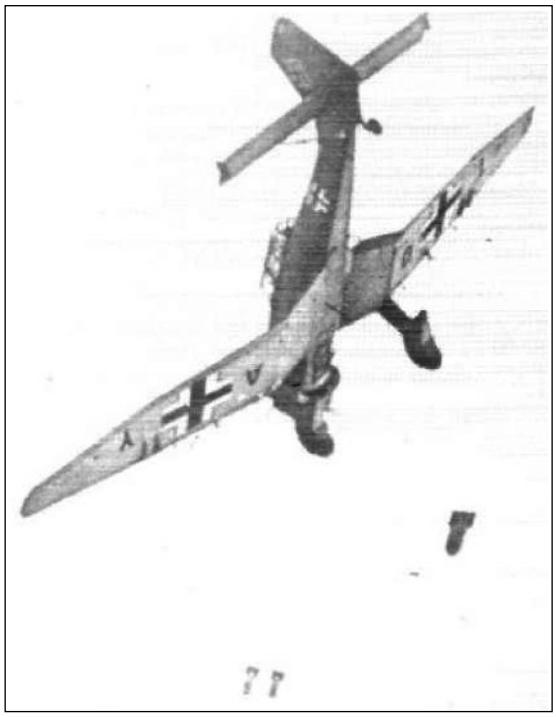

zou. Er werd de hele morgen gevlogen, maar er gebeurde niets. Aan de buitenkant van het dorp waren veel huizen vernietigd en soldaten gewond en gedood. De Duitsers zijn daar later vertrokken want het werd hun daar te warm. Nu zijn de jagers weer aan het rondvliegen, om te zien waar de Duitsers nu weer zitten. Weer de kelder in, gegeten en foto's gekeken. Jan Kappers en Sjaak Kessels waren er ook en Mag zat te breien.
Later gingen wij ons heerlijk wassen en verschonen, want dat was veertien dagen niet meer gebeurd. Dit komt anders nooit voor.
Jan kwam binnen en ging biechten bij de pastoor. Binnen tien minuten was hij alweer terug. Hij was nog niet binnen of ze schoten op de vliegers.
Wij snel de kelder in, maar er was niets bijzonders aan de hand. Even later schoten de granaten weer door de lucht en het was weer rennen naar onze toevlucht in de kelder. Daar gegeten en gebeden. Len kwam binnen en vertelde, dat de Tommy's in Bergen de Maas over waren. Dit bleek later niet waar te zijn. Verder niets bijzonders gebeurd.

Zondag, 29 Oktober 1944
Vader, Moeder, Mag en ik naar de kerk om zeven uur voor de mis bij de pastoor in de kelder. De rest ging naar het klooster.
We hadden ontbeten en toen werd er weer melk gehaald. Daarna werd er wat gepraat over de oorlog. Kleef was weer gevallen (Dat zal wel!) Er kwamen veel vliegers over, maar wij waren al zulke helden, dat wij daarvoor niet meer de kelder in gingen. Later kwam Jan en bleef een poosje. Plotseling werd er een schot gelost en ik sprong op. Dat doe je automatisch. Even later kwamen er veel bommenwerpers over en brachten verrassingen naar hun "vrienden". Venlo was gisteren ook zwaar gebombardeerd. Ze hadden daar al veertien dagen vanaf het vorige bombardement in de kelder gezeten.
Vandaag hebben wij in de kelder koffie gedronken en boterhammen gegeten. Verder bijna de gehele dag boven geweest. De toren van de kerk in Blitterswijk is vandaag stukgeschoten. Breda en Den Bosch waren bevrijd en de Tommy's trokken op naar Bergen op Zoom.
Er was vandaag een extra bericht, maar niets van gehoord. (Dus praatjes) Verder geen nieuws.

Maandag, 30 Oktober 1944
Weer als gewoonlijk naar de kerk en melk halen. Daarna gingen Mag en ik naar de ontginning met de kruiwagen.-om tarwe te halen. Wij zouden om twaalf uur terug zijn, maar het was nog niet gemalen. Dus moesten wij wachten. Er was steeds wat anders daar. Dan kwam die en dan weer een ander. Iedereen wist wel iets te vertellen. Jan kreeg ook veel zout en boter.
Het was weer een goeie dag!

Toen huiswaarts. We dachten al, dat ze thuis in angst zouden zitten. En zo was het! We hadden de deur nog niet open of vier monden gingen tegelijk open. Het was te begrijpen, want het was al drie uur, en ze hadden in angst gezeten. Maar dat was gauw over.
Na het eten heb ik wat naar de pastoor gebracht. Ik dacht, ik krijg wel een borrel, maar lauw-loenen. Er kon niet meer dan een bedankje vanaf! We vroegen, of we de tanden mochten poetsen, voordat we ter communie gingen. En" dat mocht. Wat ik blij was, want als je wakker wordt, is een sigaret heerlijk. Iedereen zei eerst, dat het niet zou mogen (onzin). Daarna weer eten, bidden en weer naar ons nacht verblijf bij Gerards.

Dinsdag, 31 Oktober 1944
's Morgens was zoals altijd, weer hetzelfde. Eerst naar de mis, daarna melk halen. Bij Gerards ruiten ingezet. Mag en Jo hebben van jewelste gepoetst. Het was de volgende dag zondag.
Maria en Riek hadden voor Mag een blouse ineen gefabriceerd, zodat ze de volgende dag er deftig op zou staan. Het zat ook heerlijk warm. Alles was opgeknapt en geperst. .
Daarna zijn Mag en ik gaan biechten in het klooster. Mag had wel niet veel puf. Ze dacht, dat ze achter een gordijntje moest zitten. Het viel haar uiteindelijk wel mee.
In Venlo waren tijdens het bombardement van zaterdag 32 mensen omgekomen. Alles bij elkaar zijn het er al een dikke tachtig. De Engelsen zijn teruggetrokken, zoals er gezegd werd. Het kan wel hoor, maar we weten het niet.

Woensdag, 1 November 1944
Allerheiligen
's Morgens allen naar de H. Mis in het klooster, want het was rustig. Daarna weer melk gehaald. We hadden daar de kan in bewaring gegeven. Maar het duurde nog al lang, voordat ze de kan overhandigden. Maar uiteindelijk kregen wij de kan. Verder de dag maar thuis gebleven. Het was niet mogelijk om te gaan wandelen. Het kon gewoon niet.
We zijn maar om drie uur naar het lof gegaan in het klooster. Naar Gerards en toen nog gegeten en gebeden.
Er werd weer van alles verteld en dat Zeeland bevrijd was. Zo hoor je telkens wat anders, maar we geloven er niet veel van. We gaan nu maar weer rusten en zullen maar zien, wat de dag van morgen brengen zal. Jo en Riek hebben weer flink gepoetst.
Donderdag, 2 November 1944 Allerzielen
's Nachts was het druk met vliegers en de granaten suisden door de lucht.
's Morgens naar de kerk. Voor we gingen vielen er nog enkele kort bij ons. Er waren niet veel mensen in de H. Mis bij de pastoor in de kerk. Daarna werd er nog wat geschoten en we gingen toch kijken, waar de granaten gevallen waren. Mag, Len en ik gingen erop uit. Bij Schreurs een door de muur, bij Vrede door het dak en het kolenhok (brandstof handelaar). Bij de Coöperatie, bij Daniëls, overal waren de huizen zwaar beschadigd.
We gingen melk halen. Er vielen, zo te zien, veel granaten in Venray en Venlo. Mag was wel bang, maar ik zei dat het niet zo erg was, waar ik ook gelijk in had. Door de dag werd hier en daar wat opgeruimd. Om drie uur gingen wij Aflaten verdienen. We waren nog geen half uur in het klooster of daar vielen weer granaten. De kruisweg was net afgelopen en iedereen liep de gangen in.

Toen het even stil was, renden we gauw weer naar huis.
De vliegtuigen waren nog boven het dorp, maar er gebeurde niets.

Mag was wel bang, maar wel blij thuis te zijn. De anderen hadden in angst gezeten. Er was geen man in huis, allen zaten in de kelder. Mag zat te beven als een rietje, maar dat was ook niet zo gek. Het zag er gruwelijk uit.
Ik ging later de kelder uit om te gaan kijken. Bij H. Kappers was er een door het dak gevallen en veel was stuk. Bij W. Holla was er een voor het huis gevallen en dat viel wel mee. Bij P. Sijberts, Surgens en bij Gerards waren er in de tuin gevallen.
De ruiten, die ik ingezet had, waren voor korte duur geweest. Verder was er weinig gebeurd. We konden rustig gaan slapen.

Vrijdag, 3 November 1944
's Morgens als gewoon. Naar de kerk en melk halen.
Daarna moest ik een gat maken in het hok om weer iets te verbergen. Voor het geval dat we weg moesten, maar wat hopelijk nooit gebeurt. Mag en Jo moesten aan de was. Ik moest naar Derks, om ruiten van de keuken in te zetten.
Jo kwam om te zeggen, dat de soldaten weer jongens kwamen halen voor het maken van loopgraven. Dus onderduiken geblazen. Ik was bij Derks en daar was ik goed. Zij hadden een mooie schuilplaats op zolder. Wij hoefden geen angst te hebben. Alleen, wanneer er een granaat op het dak zou vallen, was het erger.
De razzia op jongens was gauw afgelopen en dus vlug naar huis. Even later weer granaatvuur en de kelder in.

's Avonds is er niet veel meer gebeurd, alles hetzelfde. Tot wij onze rustplaats weer opgezocht hadden. En jawel,
's avonds kwam er een boodschap van een zus van Len, dat Paul gewond was. Je snapt wel, hoe Jo reageerde. Het was ook erg, maar we wisten het nog niet zeker. Misschien valt het nog wel mee. Later kwam de boodschap, dat het niet Paul maar zijn broer was. Het is toch erg, maar iedereen voelt het zijne.

Zaterdag, 4 november 1944
's Morgens vroeg op om naar de mis te gaan van zeven uur.
Er waren alweer Tommy's in de lucht. Toch maar gewaagd om melk te halen. Op de terugweg werd er geschoten.
Wij liepen hard weg. Mag was erg bang en we gingen het kapelletje in. Ze begonnen hoe langer hoe harder te schieten. De Tommy's vlogen richting Wanssum. Even later kwamen ze omlaag en bombardeerden Wanssum. We konden alles heel goed zien. De vliegtuigen kwamen weer onze kant op en gingen weer omhoog. Dat kon dus geen kwaad meer.
Wij weer verder naar huis. Verder niets bijzonders, wat ook fijn was. Enkel wat schieten verder op. We hadden ons goed kunnen wassen. Daar was nu de tijd voor.

Zondag, 5 november 1944
's Morgens ging iedereen naar de kerk. Mag, Jan en ik naar het klooster en de rest bij Koppers in de kelder. De pastoor was eruit gezet en zo waren ze bij Koppers in de kelder aangeland. Nu was het vlak bij huis, wat wel fijn was. Jan en ik zijn naar de ontginning geweest. Eerst vonden ze het niet goed. Later vonden ze het goed en ik ging toch mee.
Daar gekomen bleek dat de Duitsers geweest waren en die wilden de dieselolie meenemen. Dit is niet gedaan, omdat de jongens een bewijs hadden, dat ze niets mochten afgeven. Zonder iets mee te nemen waren ze weggegaan (Hoe kan dat?) Daar waren wel geëvacueerde mensen gekomen. Een gezin van twaalf personen en nog anderen. En heel aantal personen uit Afferden. Fam Franssen (olieboer) en Heiligers (Garage/café).

Even later gingen we weer terug en namen een andere route, waar de kanonnen stonden. Die wilden wij wel eens zien. Het waren niet zo'n grote. Je kon ze bijna niet zien. Ze waren tussen de struiken opgesteld.
Om half een waren we weer in het dorp en we zagen dat de torens van Wanssum en Geijsteren er af waren. De Duitsers hadden die laten springen. Verder 's middags gepolitiekt.
Er was verder niet veel aan de zondag. Ik had mijn zondagse kleren al uit. We hoorden, dat de verloofde van Zus Gerards (P. van Doorn) overgebracht was naar Stuttgart. Vandaag hadden ze bericht gekregen. Verder geen nieuws.

Maandag, 6 November 1944
's Morgens vroeg vielen overal granaten aan de overkant.
Toch nog naar de kerk en alleen melk gehaald. Mag had het er niet meer op. Weer ruiten ingezet in het keukenraam, want het werd te koud. Maar voor hoelang? Later met Len naar Gerards om weer ruiten in te zetten.
's Middags weer pannen gehangen en me gewassen. Hier moest Mag bij komen. Mijn hoofd was zwart van alle rotzooi. Jan kwam later en hij had een Duitse courant bij zich. Die moest dus gelezen worden, dat snap je. Er stond in, dat ze voor de Moerdijk stonden. Dan zullen ze er nu wel overheen zijn!!! 's Avonds weer vliegers. Voor de derde keer vandaag. Venlo vandaag weer gebombardeerd. De gehele binnenstad lag tegen de grond. Weer 150 doden. In Venlo zeiden ze, dat de Tommy's vandaag in Well de Maas overgestoken waren. Ook in Gennep waren ze overgestoken. Maar daar ook niet! (Fabeltjes). De toren van Bergen is vandaag afgeschoten. Nu zal Well en Wellerlooi wel aan de beurt zijn.

Dinsdag, 7 November 1944
's Morgens vroeg op en melk halen. Daarna naar de kerk.
Om 8 uur moesten wij in de H. Mis zijn, want Jenneskens (Grote Waay) werd begraven. De nonnetjes, die zongen zo mooi, dat je er van genoot. Jammer, dat het een treurmis was.
Na het begraven ook nog de Kruisweg bidden. We piepten ertussenuit, want de magen begonnen te knorren. Veel opgeruimd en ik moest weer wat maken. Zo was de dag snel om. Om twee uur werd nog een Duitser begraven aan het klooster. Verder rustig verlopen, niets meer gebeurd. 's Avonds vroeg naar bed. En zo is de tijd zo om.

Woensdag, 8 November 1944
's Morgens vroeg naar de kerk en melk gehaald.
Om 10 uur was de lucht weer vol van Tommy's. Die vlogen weer ver Duitsland in. Ik ging me eerst laten scheren. De koster vroeg toen of ik 's middags terug wilde komen om wat ruiten in te zetten. Ik was nog geen uur bezig of er werd weer geschoten van jewelste. Wij naar buiten. De meesten renden de kelder in. In de lucht was een viermotorig vliegtuig. Het was aangeschoten. Het ging omhoog en omlaag. Ik rende het kerkhof op om het goed te zien. Opeens sprongen er Tommy's uit, zeven stuks. Een kwam er toen direct omlaag aan de overkant, want de parachute was niet open gegaan. Het vliegtuig stortte neer aan de overkant. Dat was weer iets heel nieuws voor ons. We vonden het heel erg, en erg jammer voor deze mensen. Het doet je toch wat.
Verder geen nieuws deze dag. We zullen maar afwachten, wat morgen brengen zal.

Donderdag, 9 November 1944
's Morgens melk halen en naar de kerk. Bij de Grote Waay vertelden ze, dat ze

weer mannen aan het organiseren waren om loopgraven te maken. Wij moesten dus oppassen met naar huis lopen. Thuis aangekomen was er nog niets aan de hand. Maar weer pannen gehangen en weer de kelder in, want de granaten suisden weer door de lucht. Ze kwamen van de Duitse artillerie uit het Knikkerdorp. Opeens werd er verteld dat een jongen van Holla onder een auto was gekomen en een been op twee plaatsen gebroken had.
Later viel het nog wel mee. Het been was op een plaats gebroken en een vleeswond.: Al erg genoeg, maar men maakt het steeds erger dan het al is. De jongen is vanmiddag naar Venlo vervoerd.

's Middags onder het eten ging opeens de bel.
Riek ging kijken en kwam terug rennen en ze zei dat de Duitsers er waren. De jongens konden niet zo vlug weg komen. Die Mof had Len nog net gezien. Het was een heel geren door de zaal. De Mof riep nog:" Komm Franz, sie sind fort!" Moeder hield vol, dat er niemand geweest was. Jo kwam net terug en die brabbelde wat gebroken Duits, dat zij het geweest was.
Mag beefde natuurlijk als een rietje; de hele dag. Ze zeiden, dat als wij niet eerlijk waren, ze ons tegen de muur zetten. Bangmakerij! Ze zochten alles af, maar ze vonden niets. We waren wel bang, dat ze terug zouden komen.

Het droevige van alles was, dat ik het slachtoffer werd. Ik moest mee om te spitten. Ze hadden het trouwboekje voor de dag gehaald. Ik weer als de donder weg. De anderen zaten nog bij de buren (Drissen) in de kelder. Ik heb bij Derks de fiets geleend met houten banden en op weg naar Jan in de ontginning. Hij had papieren, zodat ik er vrij van kon komen.

's Avonds naar de pastoor zijn huis, want daar zat de Ortskommandant. Ik kreeg een hele grote smoel van die vent en toch een Ausweis om te werken op het land in de ontginning, zodat ik vrijgesteld werd. Die dag gebeurde niet veel meer. Trouwens, dat dacht men. Nu moesten we toch afwachten. of de anderen niet opgepikt werden. Maar alles was oké! 's Avonds vielen er nog granaten voor de kazerne. Daar stond een Funkstelle..
's Nachts was het ook niet rustig, maar tegen de morgen ging het.

Vrijdag, 10 November 1944
Deze dag ging ik naar de ontginning. Ik had de fiets weer te voorschijn gehaald. Thuis was er ook geen nieuws deze dag. Alles rustig en we lagen toch vroeg in bed.

Zaterdag, 11 November 1944
Mag ging met Jo en Marie Derks weer melk halen. Daarna aan de was. Ze wasten in de zaal, voor als er onraad was. Alles ging goed tot de machine het niet meer deed. (Wat een strop). Gauw bij Derks gevraagd naar Jo Derks verloofde Hubert. Hij had het gauw verholpen. Ze waren goed en wel aan de gang, en weer was de machine stuk. Nu hadden ze even pauze en werd alles goed gemaakt.
Jo en Mag moesten ieder 200 keer zwengelen om de beurt. Om drie uur waren ze toch klaar. Ze waren nog goed opgeschoten.
Om vijf uur werd de deur opengegooid en kwam Len binnengerend. Ze hadden het vlot afgebroken en de planken weggehaald. Maar afwachten, wat er verder van kwam.
's Avonds kwam Frans zeggen, dat het maar half zo erg was. Dus kon Len weer gerust slapen. Mag heeft fijne wol gekregen voor sportkousen. Moeder zat ze te

breien, want dat doet ze graag.

Zondag, 12 November 1944
Vandaag niemand in de kelder geweest. (Wel een wonder). We hadden draad gespannen om de was op te hangen. Alles hangt weer te drogen. Verder geen nieuws, alles is rustig.
's Nachts wel in de kelder geslapen. Dat is gewoon. 's Morgens wel naar de kerk geweest.

Maandag, 13 November 1944
's Morgens maar vroeg weer weg.
Mag, Jo, Marie en vrouw Smits gingen met elkaar melk halen. Toen ze weer terug waren, moesten ze naar Len z'n huis om te vragen, wat ze tegen de Moffen moesten zeggen, als die eens zouden komen.
We hoorden, dat alle mannen opgeschreven werden. Alle mannen gingen naar de ontginning. Piet, Gerard van Gellecom, Piet Op 't Veld, de verloofde van Trui. Ze waren de hele dag thuis angstig. Maar hier waren ze nog niet geweest. De een zei, dat het was voor de voedselvoorziening en een ander zei, dat ze dit moesten weten, omdat hier geen burgemeester meer was. (Ik wist goed waar de burgemeester was. Niemand wist dit. Ik kwam een keer in de week bij hem in de kelder om olie te brengen. Hij zat bij Meester Schreurs).

's Avonds om half acht stapte een soldaat bij ons binnen en kwam de bewoners opschrijven. Maar leep genoeg van ons, werden niet allen opgegeven. Vader was 60 jaar, dus viel er buiten en ik had ook geen last, want ik had papieren. De soldaat vertelde, dat het nodig was, dat zij wisten waar iedereen zat. Dan konden ze iedereen ook laten werken. Maar dat zal ook wel. Voor zoiets zijn ze in staat. De meisjes van Derks moesten zich ook komen melden, maar mochten toen weer terug.

Dinsdag, 14 november 1944
's Morgens maar weer vroeg weg naar de ontginning. Mag en Jo Derks gingen er weer op uit om melk te halen. Na de mis werd er verteld, dat de meisjes weer moesten opkomen. De Dames Derks moesten ook komen, maar hadden niemand gezien. Daarna moesten, zo men zei, alle mensen komen werken. Als het waar was! Verder was er deze dag niet veel nieuws.
Men hoorde wel schieten in de verte, maar we konden toch 's nachts rustig slapen.

Woensdag, 15 November 1944
's Morgens weer alles hetzelfde liedje, als vorige dagen. De neef van Derks, G van Ooyen en vele anderen moesten komen werken. Maar van ons geen een.
Hilde moest alleen om een uur op de pastorie zijn. Ze was iedere keer bang als de bel ging. Ze stond startklaar om bij de soldaten te gaan werken. Maar tot op heden hadden we nog geen soldaat gezien.
Wij hoorden, dat in Arnhem een nieuw offensief begonnen was. In Wellerlooi lagen 1000 soldaten, zo men zei. In Afferden waren Amerikanen en hadden Duitsers meegenomen. Riek kwam net thuis en vertelde, dat de Tommy's al in Horst waren. In Meerlo gingen de tanks ook al door de straat. De kanonnen met Duitsers gingen richting Wellerlooi.
Verder deze dag geen nieuws. Dus maar rustig gegeten en geslapen na het bidden. Wie weet, wat morgen ons brengen zal.

Donderdag, 16 november 1944
's Morgens was ik weer vroeg weg. Mag ging met Jo naar de kerk. Er gingen al praatjes rond, dat de meisjes moesten komen.

Ze waren toch nog melk wezen halen. Ze wilden snel gaan om vrouw Smits te ontlopen. Toen ze buiten kwamen, wat een pech, zij was er ook. Nu duurde het natuurlijk langer. Maar ze waren toch vrij vlug terug, daar ze niet naar de Grote Waay hoefden.
Om half negen kwam een Mof, en wij schrokken. Magda rende de deur al uit, maar had niet gezien, dat de gangdeur open stond. Hij had haar schijnbaar niet gezien. Die Mof kwam zeggen, dat Jo en Riek zich om 9 uur moesten melden. Ze vonden het niet zo heel erg, want alles "moest".
Mag deed toen maar gauw het werk. Ze bleven nog al tamelijk lang weg. We dachten al, dat ze moesten blijven. Even later kwamen ze binnen en huilden. Ze moesten gaan spitten, wat idioot was. Ze hadden het wel gezegd, maar we dachten dat ze dit zeiden om te pesten.
Later hoefden ze het toch niet te doen. Ze mochten allen wat anders doen (Wat een geluld). Jo moest met Mien Tinneveld en Anneke Sijberts naar Kessels om daar te werken. Riek en Rilde moesten in de pastorie gaan werken. Ze waren aangenomen als wasvrouwen. Nu echt iets voor hen! Ze bleven de hele middag weg. 's Avonds kwamen ze om vijf uur naar huis. Jo, die had het getroffen. Die had niet veel hoeven te doen. Maar Riek was er nog niet. We dachten al, wat zou er met die gaande zijn? Jo ging Riek halen en ze kwam terug, omdat Riek daar nog de piepers moest schillen. Even later kwam ze thuis en huilde.
Ze vertelde van die rotte Moffen dit en dat, maar niet veel goeds.
Ze moest ook van alles doen en Hilde liep er de kantjes af. Nu ja, die hoorde er later wel meer van. Moeder zei, dat ze morgen wel even mee zou gaan. Ze moest de was doen en daar heeft Riek in het geheel geen verstand van. Misschien loopt het morgen wel goed af. We zullen maar afwachten. Vanavond schoten ze nog wel, maar niet zo vlak bij. Verder geen nieuws.
Mag en Piet staan nu ook ingeschreven bij de distributie. Wat fijn, nu krijgen zij ook wat.

Vrijdag, 17 November 1944
's Morgens vroeg op, want het is elke dag druk op de ontginning. Vooral als er zoveel werkvolk is. Mag ging enkel maar naar de kerk, want ze durfde niet zoveel op straat te komen. Jo Derks was alleen melk gaan halen en Mag was thuis aan het werk. Moeder ging met Riek mee. Die bofte, want die mocht meteen weer naar huis. Zij hoefde niet te wassen en als er was zou zijn, werd deze thuis bezorgd. Zo kon moeder haar helpen. Wat was ze blij.
Maar Jo ging weer en moest vandaag een varken klein maken, wat wel goed bewaakt zal worden. Als ze er maar genoeg kruiden in doet voor die Mof, dan is het oké!
Ze schieten vandaag gruwelijk. Het front schijnt dichterbij te komen. Dat is een goed teken.

Het meisje van Jan (Troutje) is al de hele week in Well en gaat morgen weer terug naar Kessel in Duitsland, vlak over de grens bij Ottersum. Daar is nog niet veel gebeurd, dus vrij gemakkelijk om terug te gaan. In Blitterswijk zijn vandaag alle jongens weggehaald. Zij, die aan de Maas werkten, moesten vanmorgen allen om kwart voor zes er zijn. En nu is er niemand meer te zien. Verder die avond niets meer gebeurd. De gewone gang van zaken deze avond en dan maar weer naar bed. Tot morgen!

Zaterdag, 18 November 1944
Ik ga maar weer gauw weg. Maar eerst nog gauw naar de koster. Ik heb mijn

handschoenen verloren en ik ben daar voor het laatst geweest. Ze waren niet gevonden.
Mag zou vragen bij Gerards of ze daar nog wanten hadden voor op de fiets. Ze zouden eens kijken. Jan is vandaag weer vertrokken met zijn meisje naar Duitsland. Toen ik thuis kwam, had ik het niet goed zitten.
Er was iets bijzonders gebeurd. Het was geen pretje, wat was voorgevallen. Jo hoefde alleen vanmorgen naar de Duitsers en hoefde de volgende dag niet te komen. Vandaag zijn er veel Tommy's overgekomen. De Duitsers staat nog wat te wachten. 's Avonds niet veel bijzonders gebeurd. We hebben ons lekker gewassen en de Tommy's bleven maar overvliegen. Die doen hier toch niet zoveel bijzonders meer. Vannacht is er geweldig geschoten. Hier vielen geen granaten of heel ver weg. Toch goed geslapen en er was dichtbij niets bijzonders gebeurd.

Zondag, 19 November 1944
Heerlijk thuis vandaag! Om negen uur naar de kerk. We gingen al om half negen, anders hadden we geen goede plaats. Om half tien waren we alweer thuis en hebben gegeten. Er kwamen weer massa's Tommy's over, allemaal van Duitsland.
Om halfelf ging ik naar de ontginning. Intussen waren daar nog mensen geweest voor onderdak. Jan en ik waren er niet. Op de terugweg kwam ik ze tegen en ik heb ze toen maar onderdak gegeven (ondergedoken), tot ze wat anders hadden gevonden. Maar dat zal wel niet mogelijk zijn. Het waren mensen, die er in Duitsland tussenuit waren geknepen. De meesten waren Amsterdammers. Ik kwam om twee uur thuis. Ze zaten al in angst, dat mij wat was overkomen.

's Middags zijn we naar Derks geweest.

Nederlanders!

Alle Nederlanders uit Gennep, Ottersum, Heijen en omgeving tot het 65. levensjaar worden tot tagelijksch werk verplicht. Zij hebben zich alle morgen om 7 uur an folgende plaatsen te versamelen. Schoppen zijn mee te brengen. Bij niet komen van een man naar het werk, worden 2 vrouen gehaalt.

Het wordt van ieder Neederlander verwacht, dat ze geen oorzaak geven, scherpere maatregelen tegen ze aanwenden te moeten.

Naar gedane noodwendige arbeit volgt weer die werk ontlating.

Alle die dagelijksch tot het werk komen, krijen warme zoep op de bouwplatsen.

Sammelplaatsen voor Gennep en Ottersum:
Hotel van Bergen, Gennep

voor Heyen: Kantor van Bourad Huth OT.

Hauptabschnitt Westwallbau.

Oproep voor het graven van loopgraven.(let op het kromme Nederlands)

Restant van een loopgraaf op de Hamert.

Daar heb ik volop zitten kaarten en Mag heeft foto's gekeken. Het was zo laat. Ze kwamen ons roepen voor het eten. Verder niets bijzonders.
Ze hebben wel geschoten, maar ver weg.

Maandag, 20 November 1944
's Morgens maar weer vroeg weg. Mag ging gauw met de rest naar de kerk. Maar wel vroeg, want voor het oppikken moeten wij voorzichtig zijn. Jo ging weer aan het werk bij de vrienden (Moffen!) en kwam even later terug met een varkenskop en pootjes. Dat is niet niks. Dat

moest zij bij de armen brengen. Maar ja, wij zijn ook arm, dus was het hier op het goede adres. We hebben er fijn van gegeten. Ze vroegen later aan Jo, waar het was. Anders moest het maar terugkomen. Maar wat weg was, kon niet meer teruggegeven worden! Vandaag niet veel voorgevallen, maar ver weg wel.
In Bergen was een jongen gewond en een man gedood door een granaat. Ze vertelden, dat aan de andere kant van de Maas iedereen zich had overgegeven, en dat Blitterswijk en Wanssum bijna vrij waren. We geloven het niet, wij moeten het eerst zien. Tussen de middag zijn wij nog de kelder in gemoeten voor het schieten.

Dinsdag, 21 November 1944

Ze zijn al vroeg aan het paffen. Het zal vandaag wel weer wat geven. Ik ging maar vlug weg, want het was zo laat. Om half elf was Jo al terug en hoefde 's middags niet lang te blijven. Tussen de middag vloog alles weer de kelder in. Er werd weer geschoten, maar niet zo lang. We konden weer aan de dagelijkse werkzaamheden.

's Middags ging Mag naar Gerards en bleef er tot vijf uur.
Ik was alweer vroeg thuis. Ik moest nog naar de Hoge Pieten voor een Ausweis. Jan moest naar Duitsland. Ik hield Mag voor de gek, dat ik zelf ook ging. Maar dat was niet het geval. Je had haar gezicht eens moeten zien!
Ze hebben vanmiddag gruwelijk veel gevlogen. Ze waren zo terug, ze zijn niet erg ver geweest. Verder werd er nog veel geschoten. Later werd het minder. Ik was mij aan het wassen en bemerkte, dat ik bloedvergiftiging had Ik had al een paar dagen pijn onder mijn arm. Maar in deze tijd voel ik het niet zo gauw. Dus liep ik niet meteen naar de dokter. Maar nu moest ik wel van de rest.
De dokter had het gauw verholpen. De wond werd opengemaakt, en het moest 's nachts een paar keer verbonden worden. (Als ik maar wakker ben, anders maar laten waaien!) Om een uur of negen kwam een vliegtuig over, heel laag. Heel Well was verlicht door de lichtkogels. Het leek heel prachtig. Maar we konden niet naar buiten, dus hebben we niet zoveel gezien. Het moet een Mof geweest zijn. Kwam zeker kijken hoe het hier was.
Ze hebben 's nachts wel veel geschoten, maar wij lagen toch veilig en wij sliepen rustig door.

Woensdag, 22 November 1944

Vanmorgen maar eens heerlijk uitgeslapen. Ik kon toch niets doen en ik had veel pijn.
Om acht uur stond ik op. Gauw gewassen en gegeten, en weer naar de dokter. Mijn handen werden allebei verbonden. Ik zag er nu wel erg zielig uit En een arm moest ik in een doek hangen. Het regent wel erg. Toch ga ik er maar door, want Jan is er niet. Ik laat niet merken, dat ik niets kon doen. Jo kwam vandaag terug en hoefde niet meer te komen. Zij dacht, dat ze weg zouden gaan. Harry Derks is ook teruggekomen. Hij had drie dagen onder het stro gezeten en was zo moe, dat hij maar overgewipt is. (Groot gelijk). Paul Timmermans had ook al vier dagen in Duitsland gezeten. Maar gelukkig is hij weer terug.
Ze zijn in Wanssum weer overgezet (Fijn). Zo zijn er weer een massa terug.

De jongen in Bergen is ook dood.
Vandaag zijn ze spekkoeken aan het bakken. Ze zitten al bij de kachel en ze willen de koeken direct verslinden. Wat een schrokkers!
's Middags schoten ze weer. Vlug iedereen de kelder in. We hebben toen maar

gebeden, dan was dat alvast gebeurd. Toen het afgelopen was gingen Mag, Len en Piet er weer snel uit.
's Middags waren Jo, Riek en Mag naar Gerards geweest. Mag had een pakje gemaakt van een wortel en een paar appels. Maar ze verraadde het niet met haar gezicht Ze gingen ermee naar boven, dus hadden zij er geen plezier van.
's Avonds hadden wij een plezierig uurtje in de kelder. Iedereen had goede zin. We mochten dus niet mopperen en dan is het ook zo laat De Duitsers gaan schijnbaar vertrekken. Er wordt veel gesloopt en afgebroken. Misschien morgen al, dan hebben wij rust. (Maar voor hoelang?)
Het regent nog steeds. Als daar maar geen overstroming van komt! De Maas is al zo hoog. Wij hebben bij Gerards weer een nieuwe bijslaap. Jo Derks, ze slaapt naast Mag. Arm kind, want wie daar naast slaapt, is niet gelukkig. Tot morgen.

Donderdag, 23 November 1944
Vannorgen extra vroeg op, want ik moest nog verbonden worden. Dat is heel veel werk. De rode streep is nog niet weg, maar het doet niet meer zo'n pijn. Toch maar weer naar de ontginning, want Jan moest weer naar Duitsland. Het is geen weer.
Het regent heel hard. Bij Drissen, de veerman en Van Bommel staat het water al in de kelder.
Om elf uur werd er weer met granaten geschoten. Iedereen snel de kelder in. Het was eigenlijk niet nodig, want ze vallen nog ver weg. Maar je kunt beter te vroeg dan te laat zijn! Jo hoeft helemaal niet meer terug te komen. Ze is er dus vanaf. Fijn, nu zijn ze allebei er vanaf en vrij. Mag moet even naar Gerards. Moeder Nora vroeg al, of ze tot de avond wegbleef. Nu hebben ze weer iets nieuws bedacht. Als er water in de kelder kwam om tafels te plaatsen. Wat zijn ze toch slim! Daar schieten ze weer. Vader rent als eerste de kelder in. De rest er achteraan. Wat blijft het toch een slecht weer! We kijken de hele dag al, of de Maas weer hoger komt. Dat is zo, de Maas wast nog steeds. Wij hebben er nog geen last van, alhoewel de Maas hoog staat. We zullen maar rustig gaan slapen. Er is niets aan de hand en niet zoveel aan te doen.

Vrijdag, 24 November 1944
Het regent nog steeds. Wat erg toch! Alles is in rep en roer. De Moffen moeten weer jongens hebben om te graven. Ze waren ze om zeven uur al aan het ophalen.
Maar er werd veel verraden, zodat ze alles wisten! Eerst kwamen ze zomaar kijken. En hadden dan alles gezien en gingen weer. In de middag vielen er weer granaten en we schrokken heel erg. Bij Koppers vielen deze granaten, zoals men zegt.
We gingen 's avonds weer naar Gerards. Daar stond al meer water in de kelder. Ze hadden de plaatsen veranderd. We sliepen nu vooraan met z'n zessen en ik aan het voeteneind als bewaarengel. Een sliep er nog aan de andere kant.
Nu sliepen we weer allen goed. Als het water maar niet hoger komt, dan gaat het wel. Het is verder elke nacht druk op straat.
Alles komt van Wanssum af. Soms zijn wij bang, dat ze ons nog een keer komen halen. Maar dan heb ik een goede schuilplaats. Ik kruip dan onder de hoofdkussens van de meisjes. Daar zullen ze niet zo gauw zoeken. 's Nachts zijn er nog granaten gevallen, maar niet zo vlak bij. Er kwamen veel granaten over, die in Wanssum terechtkwamen.

Zaterdag, 25 November 1944
's Nachts de hele nacht emmers met water gedragen bij Gerards. Niet veel geslapen.

Foto bij pastoor in de kelder. Pater Jungblut, dhr en mevr. Hommen, kapelaan Lebens, huishouster Catharine van Heel, pastoor Reiné. O.:Hilda Vrede, Truus van Heel, Elsje Reiné (nicht van pastoor), Marie van de kapelaan.

Maar we wilden niet klagen. De jongens moeten maar goed binnen blijven, want ze moeten werken voor de Moffen. Het is veel te gevaarlijk en vreselijk weer. Hier heb ik er niet zoveel last van en ga nu gauw naar de dokter.
Hij zegt, dat ik niet mag werken, want ik heb zogenaamd bloedvergiftiging. Ik ~ dus van het werken af. Vandaag vallen er nogal granaten, dan maar gauw de kelder in. Moeder is steeds boven, want die moet koken en dat gaat niet vanzelf. Weer veel granaten. Moeder en ik halsoverkop de kelder in. We kregen al wat water in de kelder. We moesten een verhoging hebben. Maar hoe moet dat nu? We zullen nog maar wachten tot morgen.
Wie weet, verandert het nog wel. Elke dag wat anders. Wat zal het morgen weer zijn? In ieder geval: elke dag ellende! Ik ging 's avonds vroeg naar Gerards. Mag was nogal bang met oversteken. Moeder moest op de uitkijk. Je weet maar nooit. Ze kunnen wel schieten. Na acht uur mag je niet meer op straat zijn. 's Nachts granaten gevallen en weer water gedragen. Het stond aardig blank. We kunnen morgen wat langer blijven. Dan rusten we wel weer uit.

Zondag, 26 November 1944
's Morgens ging Mag eerst naar huis om te zien of het veilig was. Er werden weer jongens opgepikt om te graven. Even later kwam ze aan het kelderraam zeggen, dat ik kon overkomen. Thuis moest een verhoging in de kelder gemaakt worden. We konden het water niet meer tegenhouden. Een stuk van de bühne in de zaal afgebroken. Daar werd een vloer van gemaakt. De familie kon daarop gaan zitten. We moesten oppassen voor de granaten. Maar we hadden het gauw voor elkaar. Lopers en matten erop, voor de koude langs de kanten. Een klein tafeltje in het midden en zo zaten we weer gezellig bij elkaar.

's Middags gingen we naar Derks. Daar hadden zij hetzelfde gemaakt We zaten daar goed en wel in de kelder of daar floten de granaten weer rond. Als we weer buiten kwamen, waren ze bij van Gellecom, naast ons, de zijgevel ingeslagen.
's Morgens moest ik bij Derks (timmerman) nagels halen. Twee soldaten hielden mij aan en wilden mij laten graven. Ik had mijn arm in het verband en had een bloedvergiftiging (bijna genezen). Ik zei, dat, als ze mij niet geloofden, dat ze maar mee moesten gaan naar Dokter van Bracht. Toch wilden ze, dat ik meeging om te graven. Ik zei ook nog, dat ik Verwalter was op 't Wellsmeer. Ze lieten mij gaan en ik had ze weer aardig bij de neus. 's Avonds weer naar Gerards. Ze hadden ook een verhoging gemaakt in de kelder. Maar we moesten 's nachts toch water dragen. Wel honderd emmers!

Maandag, 27 November 1944
Ik was weer naar de ontginning. Daar kregen we ook inkwartiering. Er stonden vier stukken geschut, vlakbij ons. Het was een heel gedoe. Math Linders van de Kamp was er ook. Hij kon op de Kamp niet meer blijven.
Ik moest over de grens naar Kevelaer om

zout te halen, wat hier niet meer was. Ze hielden me aan, toen ik net over de grens was. Ik had niets bij me. Ik zei, dat ik bij Sunklei in Kevelaer een stuk van een motor (tractor) moest halen. (Onzin). Ik mocht door en fietste wat ik kon om weer gauw terug te komen. Gauw naar mijn tante. Die huilde als een kind, omdat ze iemand van de familie zag. Ik kreeg een heel pakket mee. Gort, havermout, suiker, rijst enz. Gauw weer richting het werk. In die tijd hadden ze de meeste bomen laten springen en ik moest er dikwijls overheen klimmen. Vlakbij de grens werd ik aangehouden door twee Grenswachters. Zij vroegen naar de Ausweis. Die had ik van de Ortskommandant voor het werk. Ik kwam goed thuis, maar moest eerst naar het Wellsmeer naar Piet Damming, de opzichter.

Er werd hard geschoten met granaten op de molen bij Vink. We konden de Weezerweg niet over, maar wel door de bossen. Wel vijf kilometer om. We waren met een man of vijf, waaronder Jan Sijberts (vriend). Die was erg bang en ging bijna nooit van zijn werk naar huis. We kwamen op de weg naar de molen. Daar lagen dode soldaten, karren en paarden. De grond brandde zelfs. Wij weer terug door het bos richting Bosserhei. Bij Van de Hoef de weg over. Overal rokend zand waar de granaten waren gevallen. Ze stonden gek te kijken, dat ik er door gekomen was. Piet bleef in de ontginning met Grad van Gellecom. Thuis waren ze maar wat blij met de spullen, die ik van Tante Drika had meegebracht.
's Avonds naar Gerards en weer water dragen.
We hadden dus maar weinig rust gehad.

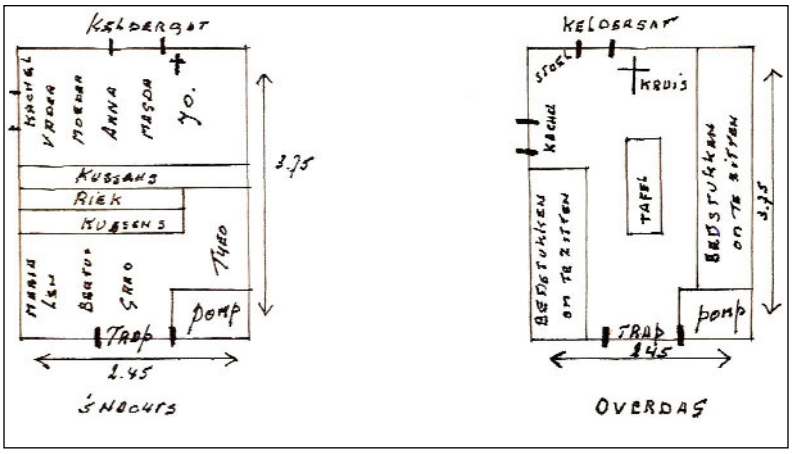

Indeling van de kelder van Simons bij nacht en overdag.
Dag en nacht leven met 10 man in een kelder van 3,75x 2,45.

Dinsdag, 28 November 1944 en Woensdag, 29 November 1944
Ik blijf 's morgens thuis. Ik had weer een rode streep over mijn arm gekregen. Dat wijst op bloedvergiftiging. Ik mocht niets meer met de arm doen en zeker geen emmers met water dragen. De arm moest in een doek gedragen worden. Het water moest toch uit de kelder, anders kwam het op de verhoging. Van de Duitsers had ik een slang gekregen. Als ik nu maar een pomp had, dan konden wij het water eruit pompen. Er moest dus toch water gedragen worden. Ik kon slecht staan kijken, dus ik deed maar wat mee. Daarna hebben wij de pomp van de spoelbak in het café afgebroken door de pijp af te zagen. We konden niet de schroeven losprutsen, want de granaten sloegen al weer in de straat. De tuinslang gehaald en de pomp eraan gezet. En wij aan het pompen, iedereen om de beurt met de hand. Want stroom was er natuurlijk niet.

Verder de hele dag in de kelder gezeten. De granaten sloegen overal in. De kelder schudde, want deze stond natuurlijk in het grondwater.
Voor Gerards een pomp opgesnord bij Dokter van Bracht. Die had er een over. Bij Gerards aangekomen, stond iedereen te huilen.
Er was een bericht gekomen, dat Well ontruimd moest worden. Wij moesten om

negen uur weg zijn en om twee uur zouden we door Duitse officieren over de grens gebracht worden. We hoefden de pomp dus niet meer aan te sluiten. Len ging het thuis vertellen en ik bij Derks en Linders.
Natuurlijk was iedereen in rep en roer. Iedereen de koffers inpakken. De zondagse kleren onder de doordeweekse kleren. We waren klaar en de fietsen onder de zakken. Zo, dat ze de fietsen niet zagen. Om acht uur kwamen de soldaten zeggen, dat we moesten vertrekken. Bij Gerards kwamen ze met paard en wagen om twee zieken op te halen (Zus en Thea). Ze werden opgeladen onder de dekens en zo weggereden. Alles wat meegenomen kon worden, ging mee.
Iedereen at eerst de inmaak zoveel mogelijk op. Alles opeten kon natuurlijk nooit. De hele buurt zou bij elkaar blijven. Het was gauw anders, want iedereen liep door elkaar. We waren allemaal goed bepakt. Mag en' ik trokken de kar.
Jo, Riek en Len hadden een fiets volgepakt. Vader, Moeder en Maria droegen kleine koffertjes, waarin geld en papieren waren opgeborgen. Mag had drie dikke jassen aan en ik twee en twee kostuums. Maar hoe door het water te komen?

De weg stond onder water van het kasteel tot het kruis. Wegingen maar vast naar het water, daar was het niet zo'n drukte. In een keer allemaal het water door. Moeder en Maria op de kar gezet. Vader de schoenen uit. Riek en Len liepen er vast doorheen.
Wij ook de schoenen en kousen uit en er doorheen. We waren een honderd meter het water in, toen ze begonnen te schieten. In het water, vlak bij ons, sloegen de granaten in. Het was een vuurzee. We wisten niet wat er gebeurde. We dachten dat het einde nabij was. Angst!!
Mag kreeg iets tegen de borst en Len een grote scherf bij zijn voeten. Liggen ging niet vanwege het water.
Doorlopen dus!!

Piet en Grad kwamen ons tegen. Ze hadden gehoord, dat we weg moesten. We hadden nu extra hulp en maar doorlopen.
Iedereen huilde. Het was verschrikkelijk. Toen we door het water waren, lagen Vader en Riek langs de weg. Ze wisten niet wat ze doen moesten. Vader kon zijn schoenen niet aan, dus nu maar zo op weg. Zo liepen we allemaal op blote voeten, zo hard we konden. Om elf uur waren we aan de molen. Daar waren soldaten en die zeiden, dat we tot twee uur moesten wachten. Kousen en schoenen weer aangetrokken. Vader had gelukkig nog andere schoenen, die pasten. Die hadden we meegenomen. Het was een drukte. Het hele dorp stond daar bij elkaar, gepakt en gezakt.
Iedereen wilde zachtjes verder, opdat ons geluid niet gehoord werd door de Engelsen. Anders zouden ze weer gaan schieten.

Dat er geschoten werd door de Engelsen, kwam, doordat de mensen veel geluid gemaakt hadden in het water.
Om half een gingen wij op ons eigen houtje verder richting de grens.
Halverwege bij Pietje Peters zouden wij dan een papiertje krijgen voor de grens. We zouden naar Groningen of Noord-Holland gaan. Dat geloofden we toch niet!

Zo stonden we de hele tijd in regen en kou. Ze kwamen zeggen, dat we moesten wachten tot vier uur in plaats van twee uur. Kleine kinderen huilden en de groten wisten niet wat ze moesten doen van de zenuwen. Maar bij je spullen blijven, er zat niets anders op. Zo hebben we gewacht en gewacht, tot er een auto kwam. Die vroegen naar de pastoor. Die

moesten ze hebben. De pastoor was niet zo gauw te vinden. Dat duurde een hele tijd. Na goed drie uur zo gestaan te hebben, kwamen ze zeggen, dat we terug naar huis konden. We geloofden het niet en we hebben het eerst zelf nog aan de Duitsers gevraagd.
Het was waar en we konden weer naar huis.

Velen bleven buiten het dorp, die elders onderkomen hadden.
Onze familie durfde niet meer door het water. Ze wilden naar het huis van Maria en Len. Nou, ik ging wel naar huis, want ik wilde niet, dat de Moffen alles weghaalden. Mag moest natuurlijk mee en Grad van Gellecom ook. Mag en ik hebben de fietsen meegenomen van Jo en Riek. Voor het water kousen en schoenen uitgedaan en weer door het water. Door het water werd de broek kletsnat, maar doorfietsen naar huis. De voordeur stond open en ik dacht, dat er Duitsers binnen waren. Ik riep door het huis of er iemand was. Maar niemand was te zien. De tuinslang en de pomp waren nog in de kelder en het water was tot bijna aan de verhoging gekomen. In de keuken gekeken, daar lag alles onder de dieselolie. De lampen lagen allemaal met de vieze pitten op tafel. Ze hadden alles leeggemaakt. We hadden alles opgeruimd en een lamp klaargemaakt, zodat we tenminste licht hadden. Daarna hadden we de schoenen aangedaan, omdat we vergeten waren ze aan te doen. Alle deuren dicht gedaan. Alles stond nog open. Ook alle kasten stonden open, maar er was niet zo veel meegenomen. Wel een stuk spek en alles wat ik uit Kevelaer meegebracht had was weg. (Rot Moffen!)

Het was half vijf voor we alles opgeruimd hadden. Ik heb toen eerst de kelder leeggepompt, terwijl Mag de kelder opruimde en de bedden klaarmaakte. Er zouden er nog twee komen slapen, Harry Derks en zijn neef Verkooyen. Ze kwamen om zes uur en we hebben ons heerlijk ter ruste gelegd en we sliepen tot negen uur.
De volgende morgen had Grad al gepompt, want er stond veel water in de kelder. We moeten er dus mee doorgaan. De kachel aangemaakt en zorgen voor eten. Maar voordat dat klaar was, was het al twaalf uur. Veel konden wij niet vinden en we moesten de kelder bijhouden. Dit was wel voordelig, het scheelt namelijk een keer eten.

's Middags ging Grad bij anderen pompen. Ik pompte bij ons in de kelder en Mag moest de bende opruimen.
's Avonds was alles heerlijk aan de kant en had ik bijna al het water eruit, maar niet alles. 's Avonds had Mag soep gekookt en piepers gebakken met een paar boterhammen. Grad had groente en fruit thuis gehaald. Bij ons was alles op en wij hebben van de inmaak lekker genoten. Daarna gelezen en gebeden. De bedden opgemaakt, ook voor de jongens van Derks. Tot 10 uur gewacht, maar ze kwamen niet opdagen. Ik had 's nachts willen opstaan om te pompen, maar we hadden in een keer doorgeslapen.

Donderdag, 30 November 1944
We hadden tot negen uur geslapen, want we hadden alle tijd.
De familie Soethof kwam aan de deur. Ze waren door de Duitsers uit de kelder gejaagd. Ze wisten niet, waar ze heen moesten. We hebben ze maar opgenomen. Zolang de rest van onze familie niet thuis was.
De kachel aangemaakt en wat spek gebakken. Om twaalf uur waren wij aan het eten. Ik zou 's middags naar het Knikkerdorp gaan, want ik hoorde, dat de

Met dergelijke vleugelpompen werden de kelders droog gehouden.

rest bij tante Diena was. Mag had dat niet graag, maar ik moest er toch naar toe. Bij Derks een paar laarzen gehaald en ik zou dan langs de Grote Waay gaan, waar niet zoveel soldaten waren. Ik wilde juist vertrekken, toen een soldaat binnenkwam en vroeg of ik Theo Simons was. Mag was bang, dat ze mij kwamen halen. Maar dat viel nogal mee. Hij kwam vragen, hoe het ons ging en had deze boodschap van moeder. Deze soldaat was bij mijn tante en hij moest toch in het dorp zijn.

Even wat gepolst en ik ging met hem mee over de grote weg. Met een soldaat kon dit toch geen kwaad. Ik zou binnen een uur terug zijn. Anders was Mag bang, dat mij iets was overkomen.
Ik moest met die soldaat nog enkele keren op de grond gaan liggen vanwege vallende granaten. Daar aan gekomen begonnen ze te huilen, dat ze mij zagen. Ze waren benieuwd, wat er allemaal geplunderd was. Moeder had de hele nacht gehuild, omdat ze niet wist, hoe het met Mag en mij was. Ik ben even in de kelder gaan kijken. Daar waren ze allemaal en ze wilden weer naar huis. Er waren overal gaten van de bommen en de granaten. Vlakbij de kelder en om het huis. Dat kwam, omdat de Duitsers naast het huis van mijn tante een zendstation hadden opgesteld. Daar schoten de Engelsen op. Moeder en Vader wilden, dat ik maar gauw naar Mag terugging. Ik nam Mag haar koffer mee.

Aan de molen gekomen, moesten de mensen ook weer uit de kelders, om de gewonden daar onder te brengen. Mevrouw Vink stond te huilen bij een handkar met spullen die naar het dorp moest. Ik moest me er maar over ontfermen en ik nam de kar mee.
Thuis gekomen, was Mag blij iets te horen en dat ik er weer was. Mag had het eten klaar en we hadden lekker gegeten. Grote bonen met aardappelen en spek Het vet was over de aardappelen gegoten. Als nagerecht hadden wij een fles appeltjes opengemaakt. We hadden dus lekker gegeten. Verder nog wat in de kelder gezeten. Later de bedden opgemaakt. Zij, die wilden, konden vast gaan liggen. Met Gerard van Ooyen waren we met z 'n achten.
Toen we in bed lagen, werd er erg veel geschoten. De soldaten, die toen we in bed lagen, werd er erg veel geschoten. De soldaten, die met paard en wagen over straat kwamen, zochten dekking bij ons in het portaal. Mag was bang, dat de soldaten binnen zouden komen. Ik was minder bang. Wat ze willen, doen ze maar. Het kan er nog wel bij. Zo sloegen de granaten weer overal in. Dat kwam, omdat de Engelsen het gerammel van de karren hoorden. De Engelsen lagen toen een kilometer van de Maas af.
Later zijn wij toch weer rustig gaan slapen en was de ellende weer enige uren voorbij.

Vrijdag, 1 December 1944
We hadden lang geslapen en waren juist op, toen de rest van onze familie binnen kwam. Ze huilden van plezier; dat ze

weer in hun eigen woning waren. Mag deed natuurlijk mee. Ze hadden het daar niet meer uitgehouden. Granaten sloegen overal in.
Er waren er in de buurt van tante Dina wel duizend gevallen. Alles stond nu door elkaar met koffers en zakken, die ze weer mee teruggebracht hadden. Er werd gauw wat te eten klaargemaakt en in de kelder weer op de oude trant koffie gedronken (surrogaat). Daarna gebeden, dat Onze Lieve Heer ons goed gespaard had op de heen en de terugweg.
De granaten floten later weer over het dorp.
Een sloeg er weer in bij van Gellecom. In het kippenhok en in huis. Alle ruiten waren er weer uit. Later werd warm eten klaargemaakt en we hadden goed ons best gedaan! In de kelder wat gekheid gemaakt. Zo was de ellende even vergeten. Piet Vis was nog bij Vader en Moeder geweest, maar hij ging weer terug naar de ontginning. Daar voelde hij zich veiliger. 's Avonds om half negen naar bed en hadden verder een goede nachtrust.

Zaterdag, 2 December 1944
's Morgens geslapen tot half acht, in de kelder.
De Duitsers hadden het bruggenhoofd aan de overkant opgegeven. Ze waren teruggetrokken tot deze kant van de Maas. Ze hebben de meeste boerderijen aan de overkant in brand gestoken. Hier lag de hele straat vol met prikkeldraad. Dat hadden ze meegebracht. Op straat waren niet veel soldaten te zien. Zeker zijn ze bang, dat de Tommy's op hen zouden gaan schieten. Die waren nog geen 200 meter van ons vandaan. Jammer, dat de Maas ertussen zit, anders waren wij vrij.

's Middags kwamen toch weer karren, die de draad ophaalden. Ze pompten de kelder leeg met de brandspuit. Dat ging van huis tot huis. Later ontdekten wij, dat de soldaten ook nog aan het rommelen geweest waren. Ze hadden verschillende deuren open gebroken, maar tot nu toe is niets vermist. Vanmiddag hebben wij rustig wat tabak gesneden en sigaren gemaakt. De pomp in de kelder was stuk en we moesten die repareren. We zullen wachten tot morgen. Het water komt in een nacht niet zo hoog. De Maas valt gelukkig weer. Ze zitten allemaal te handwerken: Het is rustig en men hoort niet veel, wel uit de richting van Goch Kleef, ze zijn schijnbaar daar aan het vechten.

Zondag, 3 December 1944
's Morgens konden wij in bed blijven. Naar de kerk konden wij toch niet, omdat de kerk stuk was en de kelders vol met water stonden. We moesten nog steeds pompen, want het water bleef nog komen. De pomp moest eerst gerepareerd worden, maar dit was gauw gedaan, want er zat een lucifer tussen de kleppen.

We mochten ons niet voor de deur laten zien. Dan hadden we kans opgepikt te worden. We waren niet bang voor spitten, maar wel bang dat ze ons zouden meenemen naar Duitsland. Ik was niet zo best in orde en ging bij het fornuis zitten. Mag ging 's middags naar Gerards, ik had geen zin.
De Tommy's waren gisteren aan de Maas geweest en ze hebben met granaten geschoten. De Duitsers blijven in het dorp achter de huizen en durven zich niet aan de Maaskant laten zien. De molen is vandaag weer beschoten. Er zijn een paar wieken af en veel huizen beschadigd.
's Middags viel bij ons de derde granaat, bij de keuken. Alle ruiten waren weer stuk. We hoorden 's avonds goed het frontgeschut in de verte. De geruchten

gingen, dat tussen Venlo en Reuver een neveldak lag. Dus is er weer hoop.

Maandag, 4 December 1944
We hadden tot negen uur geslapen. We waren 's nachts allemaal wakker geworden, omdat vader niet goed was. We ontbeten maar weer eens in de keuken. De meesten vluchten weer de kelder in, want de granaten suisden. Ik was even in de tuin en zag ze inslaan kort bij de molen. Ik zei maar niets, want anders stond weer alles op stelten. Ze willen dan de kelder niet meer uit. Het bonsde de hele morgen. De jagers kwamen heel laag over.

Tegen twaalf uur kwam toch het goede schot en stortte de molen in elkaar. Jammer, dat Well ook dit weer verloren heeft! Op de Rijksweg kon je niet meer komen, want dan schieten de Tommy's. Die zitten nu bij Blitterswijck aan de Maas. Len was naar huis geweest en had bijna een halve koe meegebracht. We kunnen dus voor uit met het eten, wat tot nu toe nog wel gaat. Harry Derks kwam buurten en was blij, dat hij even thuis weg was. Hij zit daar ook de hele dag binnen. Verder geen nieuws.
's Avonds hebben wij nog gekaart om vader op andere gedachten te brengen, zodat hij niet zo veel aan de oorlog zit te denken.
's Avonds na de Rozenkrans gebeden te hebben, gingen wij weer rustig slapen, na eerst wat verteld te hebben.

Dinsdag, 5 December 1944
's Morgens wilden wij de verhoging uit de kelder doen. Maar het water was nog te hoog gekomen. Het moest nog wachten. 's Morgens kwamen veel vliegtuigen over, die naar Duitsland gingen voor bombardementen. We zaten de hele morgen in de kelder.
's Middags heb ik weer ruiten ingezet in de keuken, misschien wel van korte duur. Ik had nog steeds verband om mijn arm. Als de soldaten kwamen, had ik bloedvergiftiging en hoefde ik niet mee. Ik ben met Mag naar Gerards geweest. Er vlogen veel granaten over richting Wellerlooi. Bij de boeren haalden ze alle koeien weg en was het met de melk voorbij. 's Avonds nog wat gekaart, waarna we gingen slapen.

Woensdag, 6 December 1944
Sinterklaas was niet gekomen, want zijn paard was gevorderd.
Ik ging 's morgens naar de dokter. Ik had iets aan mijn onderlip. Daar had ik mij voor drie weken gebrand of liever gezegd, Mag had dit gedaan met een sigaret. Het was aan het zweren en ik kreeg er zalf voor. Daarna ging ik naar Koppers en ik heb nog eerst bij onderwijzer Schreurs de kelder leeggepompt. Ik kreeg bij de kapper (koster) nog een vooroorlogs pakje shampoo voor Magda. Het haar moest ze wassen. Mijn tante uit Kevelaer, waar ik al die spullen had gekregen, moest evacueren over de Rijn. De kerk van Wellerlooi was vandaag totaal kapot geschoten en met de grond gelijk gemaakt. Moeder was voor mij naar Gerards geweest voor een trui. Het was gelukt.

De Maas was weer zeven centimeter gestegen. De verhoging moest blijven zitten. Het regent nog steeds. Soldaten komen niet veel meer door de straat. Ze zijn bang beschoten te worden. We zijn weer tabak wezen snijden bij Derks en we rookten weer volop. De pastoor mocht weer in zijn eigen huis, maar hij had niets te missen. Ze hadden in alle groente en vetpotten hun behoefte gedaan. (Varkens!!!) Er werd verteld, dat in Venlo straatgevechten plaatsvonden. Dit werd niet zo geloofd. Verder niets bijzonders.

Donderdag, 7 December 1944
Het was 's morgens weer slecht weer. De Maas was weer gestegen. Het water van het dak was doorgelopen tot in de kelder. Er was een groot gat geslagen in het dak. Een granaat lag nog op het dak. Ik verveelde mij en begon met tekenen.

Hay Derks kwam mij vragen of ik bij hen een ruit wilde inzetten. Moeder, Riek, Mag en Jo waren buurten bij Gerards. Ik ging naar Derks en heb na mijn werk nog wat zitten kletsen. Mag en Riek kwamen ook nog en bleven zitten, toen ik naar huis ging. Op straat hadden de soldaten prikkeldraad neergelegd en dachten dat dit zo zou blijven liggen. Later werd het weggetrokken tot bij het veer. We durfden dit niet, voor het donker was. Mag, Riek en Marie Derks waren op straat en probeerden over het prikkeldraad te springen. Opeens begonnen de Tommy's met granaten te schieten. Ze hadden gehoord, dat de Duitsers met draad door de straat sleepten. Verder zaten we weer de hele avond in de kelder.
Eten, drinken, kletsen en de bedden opgemaakt voor het slapen. De Duitsers waren bij de Maas versperringen met prikkeldraad aan het leggen.

Vrijdag, 8 December 1944
Len en ik gingen 's morgens pannen hangen. Het lekte overal door. We moesten dit ook doen, waar de granaat lag. Dat ging niet zo makkelijk, omdat de pannen dan op de granaat zouden rusten. Aan soldaten, die door de straat kwamen vroegen wij of zij de granaat van het dak wilden halen. Dat durfden ze niet. Len en ik hadden pijn, dat we de granaat niet direct gepakt hadden. Maar de familie wilde het nu niet meer hebben. Ik heb er toen een stuk hout over gestoken. Het werd donker en wij moesten weer de kelder in. Door de Oranje zender was gezegd, dat tussen Geleen en Mook binnen enkele dagen bevrijd zou zijn.
's Avonds stond het dorp in het licht van de Engelse schijnwerpers. Verder deze dag veel Tommy's over gevlogen. De rest hetzelfde als de vorige dagen.

Zaterdag, 9 December 1944
's Morgens moesten wij om zeven uur op. Wij moesten naar ons naast bij Wolbertus. Daar werd de communie uitgereikt aan Vader, Moeder en de rest. Len bleef thuis, want die had een stijve nek gekregen. Daarna ben ik naar de veerman gegaan om aan Martin te vragen (hij was in dienst geweest) of het kwaad kon, als ik die granaat eraf haalde. Hij raadde mij het af.
Verder moest ik naar Soethof ruiten inzetten. Gelukkig, dan was ik thuis even weg. Ik heb Mag wat geplaagd.
Het was middag en ik ging naar de kapper om mij te laten scheren. Ik moest achterom, anders konden de Engelsen mij zien aan de overkant en zouden ze misschien gaan schieten. Bij de kapper kreeg ik scheer mesjes en zeep, en voor Mag thee. Die drinkt nog steeds geen koffie.

Ik ben in de kerk gaan kijken, waar ik niet goed in kon komen. Er waren nog een paar soldaten, die iets wilden "organiseren", denk ik.
Het orgel was helemaal stuk, het dak lag bijna helemaal open. De beelden stonden nog op de consoles, wat eigenlijk niet te begrijpen was. Het beeld van de Heilige Maagd was beschadigd. Alles lag door elkaar in de kerk. Ik heb de zangboeken meegenomen. Hopelijk kunnen wij die later nog gebruiken. De altaren en preekstoel waren nog onbeschadigd.
Thuis gekomen, moest ik weer bij Gerards komen. Ik moest daar weer pannen gaan hangen. Daarna heb ik mij goed gewassen, want het was zaterdag.

's Avonds waren we niet in de kelder. We zaten over vroeger te vertellen. Zo ging de avond goed voorbij.
Moeder was bezig met mijn nieuwe trui en Mag was bezig met openwerk te maken in zakdoekjes. Mijn neef was vanmiddag hier en hij vertelde, dat zijn broer in het ziekenhuis in Kevelaer lag met difteritis. Jan en Piet sliepen daar ook 's nachts. Ze waren er in de kost. Ze zouden vanavond komen, maar we hebben niemand gezien. Om negen uur werd het wolletje opgemaakt en weer naar bed. Wachten op de volgende dag en wat komen zou!

Zondag, 10 December 1944

We hoefden 's morgens niet zo vroeg op. We konden toch niet naar de kerk. We konden ook niet naar buiten. We moesten oppassen voor oppikken. Om tien uur kwamen mijn neef en Piet. Ze hebben hier gegeten. Na het eten zijn wij gaan kaarten. Er kwam iemand aan de deur. Het waren Duitsers en die zochten werkvolk. Wij stoven weg.
De Duitsers waren met zeven man en waren gauw vertrokken. Moeder had tegen de soldaten gezegd, dat ze maar een zoon had. En die werkte in Duitsland. We waren weer aan het kaarten, toen een soldaat achterom kwam. Wij vlogen naar achteren.
Hij keek door het keukenraam, maar zocht schijnbaar wat anders. Hij vroeg nergens naar. Wij gingen weer verder met kaarten en hebben niemand meer gezien. Jan, Piet en mijn neef gingen om 4 uur weer weg. We gingen wat later eten, waarna drie Rozenkransen gebeden werden. Na nog wat verteld te hebben, gingen wij naar onze verblijfplaatsen in de kelder.

Maandag, 11 December 1944

's Morgens ging ik naar de ontginning. Ik kwam aan de molen, waar ze weer stonden om werkvolk op te pikken. Ze hadden al een hele boel mannen te pakken.
Ik fietste maar hard door. Ze hielden mij niet aan. Onderweg in de richting Bergen werd een aanval van vliegtuigen gehoord. Ik bleef de hele dag daar, want als ik nu terug zou gaan, kon ik wel eens opgepikt worden. Om vier uur ging ik terug. Vlakbij de molen hadden ze jongens aangehouden. Een soldaat hield mij ook aan. Hij zei, dat ik moest wachten. Maar juist op een hoek fietste ik weg, zo hard als ik maar kon. Op de Kasteellaan waren ze de dikke bomen aan het afzagen voor de versperring. Ze zouden de weg ook nog laten springen.
Thuis gekomen waren ze weer blij, dat ik terug was. Ik zou eigenlijk weer direct teruggekomen zijn.
We waren juist aan het eten, toen er een harde slag kwam. De kalk viel van het plafond bij mij in de koffie. Natuurlijk iedereen de kelder in. Daarna nog twee harde slagen en het regende stenen op de daken. Weer de kelder uit en zitten kletsen in de keuken. De meisjes zaten te handwerken en breien. Ik bracht mijn tijd door met tekenen. Om 10 uur zakten wij weer in de diepte en sliepen vrij gauw in. In de verte hoorden wij het geschut van de fronten.

Dinsdag, 12 December 1944

We waren goed en wel op, of de granaten floten weer.
Iedereen zat weer stil in de kelder. Vader moest een paar schoenen maken, maar durfde het niet. Het was voor buurman Driessen. Dus ik moest het maar doen.
's Middags met eten zaten Vader, Moeder, Maria, Jo en Riek in de kelder. Mag, Len, Anna, Gerard, Bertus en ik waren boven. We baden de rozenkrans boven, de rest in de kelder. De Duitsers hadden voor de ingangen en tuinen, waar je de Maas kon zien, rieten matten gezet.
's Middags zat ik te tekenen, de rest zat te

handwerken. Harry Derks was er ook nog.
's Avonds had iedereen boven gegeten en gebeden. We gingen vroeg naar bed.

Woensdag, 13 December 1944
Ik was het laatste op, om kwart voor negen. Gauw opgestaan, ik moest nog ontbijten. De rest was bijna klaar. Mag, Moeder en Riek waren aan de was en Jo en Maria waren aan het poetsen. Grad en ik gingen messen slijpen. Weer thuis gekomen, wilde ik met het dagboek beginnen, toen meneer pastoor kwam om te vragen de spullen uit de kerk te halen en hier in de zaal te zetten. Nou, dat moest gebeuren en we moesten het maar erop wagen niet gepakt te worden. Nico Kwanten en ik gingen naar de kerk om een uur met ladders, om de beelden van de muur te halen. We begonnen met Hubertus, de dikste. Die woog wel honderd kilo. De gipsen beelden lieten wij staan. Ze waren al aangetast door de regen. De houten beelden hadden veel waarde. Het ging nogal vlug en we kregen nog hulp van Sjang Jacobs (Sjang van Son).

We haalden alles wat goed was uit de kerk. Beelden, kroonluchters en alles wat los zat ging mee. Alles werd weggedragen door de meisjes. De jongens konden zich beter niet laten zien. Mag, Jo en Jo Derks waren ook aan het werk. Over de Hoenderstraat, door de tuin, naar de zaal. Door de Grote straat kon niet. De soldaten waren aan het graven op het kerkhof en ze hadden hun behoefte gedaan in de sacristie (viezeriken). Als aandenken nam ik nog het hoofd mee van Maria (gips). Thuis stond alles vol. De hele kerk was thuis! Len was naar huis geweest om spullen uit de grond te halen. Alles was nat. In het meeste goed was het vuur gekomen. Het was allemaal nieuw. Maar niet getreurd, ze hadden nog alles. Duizenden enveloppen met schrijfpapier waren nat en moesten gedroogd worden. Verder 's avonds thuis gezeten en we gingen vroeg naar bed. Jo en Mag waren erg moe van het lopen en de lamp brandde niet. Deze dag was vrij rustig verlopen. Niet veel vliegtuigen en granaten.

Donderdag, 14 December 1944
Ik had niet veel geslapen. Ik was de laatste dagen niet te best. Moe en zenuwen van alle ellende van de afgelopen dagen. Mag en Riek waren de was aan het spoelen. Len en ik waren bezig met de vloer los te breken. We zijn er later mee gestopt, want alle planken braken stuk. We wilden de spullen van Maria eronder duwen.
Later kwamen we op het idee, het bij de spullen te duwen, die we al eerder begraven hadden. We moesten alleen wachten, tot alles droog was. Bij van Gellecom werd het varken geslacht, want die werden overal weggehaald. Er kwamen weer soldaten en die moesten alle mannen van 16 tot 60 jaar opschrijven. Ik ging gauw met moeder bespreken, dat ik nog in Essen was, en dat vader 63 jaar was. Len en ik maakten een schuilplaats met de kleerkast ervoor. Zo zaten we veilig en niemand kon het zien. Len was zijn licht vergeten en ik ging het halen. Ik kwam Moeder tegen en die zei, dat ik vlug naar boven moest.

De Duitsers zaten in de keuken. We konden niet snappen, hoe die binnen gekomen waren. Later hoorden we, dat ze gelijk met de kapelaan waren binnengekomen (sufferd). Moeder had het goed in orde gemaakt, maar wij mochten ons niet op straat laten zien.
Diegene, die zich opgaven, kregen een groene kaart. Daar waren wij niet gek op. Wie weet, waar dat voor zou dienen. Mij

konden ze toch niet mee krijgen, want ik had een Ausweis voor de ontginning. 's Middags hebben Mag en ik de kano verstopt.
We waren bang dat ze die zouden weghalen. Alle schilderijen, ook van het café, van de muren gehaald en zo opgeborgen, dat ze niet stuk zouden gaan.
's Avonds hebben we samen in de oude Illustraties zitten kijken. Mag zag graag plaatjes van Den Haag, Rijswijk en omgeving. In gedachte was ze dan weer even thuis. Om tien uur weer naar bed. We hebben wat gelachen en Mag moest de wacht aangezegd worden dat ze ging slapen. Ze droomde 's nachts dikwijls, dat ze thuis was. Verder geen nieuws vandaag.

Vrijdag, 15 December 1944
's Morgens vlogen de granaten weer en sloegen bij ons naast in de tuin. Vader was:net even achter en vluchtte weer gauw de kelder in. Hij was zo bang als een wezel.
Later zaten wij bijna allemaal in de kelder. Behalve Moeder, Mag, Len en ik. Wij schilden de aardappelen, zodat we 's middags tenminste te eten hadden. We aten 's middags allemaal boven. Het was even rustig. Mag ging 's middags naar Derks om kousen te stoppen. Later ging ik er ook naartoe om tabak te snijden. Moeder moest eerst uitkijken, of er geen soldaten waren. De granaten floten weer over en vielen aan de overkant van de Maas. Hieraan waren wij al gewend. Om vier uur ging ik naar huis. Mag kwam even later en was klaar met kousen stoppen. Mag en Jo Derks stopten steeds de kousen voor de familie Linders, waar ze acht kleine kinderen hadden.

's Avonds heb ik zitten tekenen, de meisjes waren aan het stoppen en verstellen. Moeder en Riek werkten aan mijn trui, die bijna klaar was.
's Nachts begon Grad te stampen in bed en zei, dat hij een beest zag op de keldertrap. Maar het bleek, dat hij zichzelf zag. De schaduw van zijn voeten op de keldertrap. Dat was natuurlijk lachen.

Zaterdag, 16 December 1944
We hadden 's morgens geslapen tot bijna tien uur.
We hadden tijd genoeg. Na het ontbijt de bedden weer opgeruimd, en later achter het washok. Het zag er zo uit. Mag kwam mij later helpen en we hebben al het hout, wat buiten zat naar binnen gedragen. We waren bang, dat de soldaten het zouden meenemen. Toen alles klaar was, werd vader erbij gehaald door Mag. Mag zei tegen hem, dat hij de houtjes daar moest hakken. Dan werd het niet meer vuil. Vader moest natuurlijk lachen of liever gezegd, wij allemaal, die erbij waren. Len was bezig een klok, die hij gekregen had, mooi in orde te maken. 's Middags kwam Jan en hij was op de Kamp geweest. Hij moest er soms gaan liggen, want er vielen granaten. Hij bleef tot zondag. We hebben wat verpolitiekt, verder was er niet veel nieuws. Alleen Wezel zou bevrijd zijn. Een broer van het meisje van Jan was gesneuveld en hij moest daar naar de uitvaart. 's Avonds gebeden en een Noveen voor Kerstmis en gaan slapen.

Zondag, 17 December 1944
's Morgens weer lang geslapen. Vader was naar de kelderkerk. Velen waren er niet vanwege het water. De hele morgen volop granaten en er vlogen ook weer Duitse vliegtuigen (Stukas).
We dachten, dat er iets zou gaan gebeuren.
's Middags onder het eten vluchtten de meesten de kelder in. De rest at boven rustig door. Er was een aanplakbiljet in het dorp opgehangen, dat alle mannen

zich maandag morgen moesten melden bij het kasteel. Wij moesten ons dus koest houden.

Ik had een plan gemaakt, dat met algemene stemmen werd goedgekeurd. In de zaal werd een luikje gemaakt in de vloer. Door het beton geslagen en het zand eruit Zo konden Len en ik ons verschuilen. Len, Moeder, Mag en ik aan het zand sjouwen, en we hadden een gat zo groot als een autocabine. We zaten er netjes in. Tot zover alles gemaakt voor het donker en de rest was voor de volgende dag. Maria had intussen het eten klaargemaakt en we konden zo beginnen, nadat we ons eerst gewassen hadden.

's Avonds wat gekaart en zo was de zondag weer voorbij. Ik ben toch nog op straat geweest deze dag. Ik moest met Jan naar Gerards voor een paar zwarte kousen. Die kregen wij ook direct. Jan ging 's middags om vier uur weg en ging met Piet naar tante Dina.

Maandag, 18 December 1944
We stonden 's morgens toch wat vroeger op. We moesten oppassen voor de soldaten: Die zouden wel eens kunnen komen kijken. Maar dat viel mee. Na het ontbijt moest ik eerst cokes kloppen, wat niet zo'n mooi werk is. Maar het moet toch. Moeder was bezig met worst maken voor van Gellecom. Het varken moest toch aan de kant. Mag ging aardappelen schillen, want dat moest gebeuren..
Hay Derks kwam zeggen, dat het niet waar was, wat hij zondag was komen zeggen en dat de Tommy's in Arcen over de Maas waren.

Hier gaan 's nachts de Duitsers nog de Maas over om krijgsgevangenen te maken. Dan krijgen ze zes dagen verlof. Over Venray wordt verteld, dat de Duitsers daar zondagavond gebombardeerd hebben. Maar, moet men dat geloven? Len en ik maakten de schuilplaats klaar met kussens er in. Zo konden wij zacht zitten. Als wij er 's nachts in zouden moeten, moest Mag of Jo gauw mee, om er een bidstoel op te zetten. Dan zagen ze het luik niet. Later gingen wij boven wat rommelen. Ik zag, dat iemand over de weg liep aan de overkant. Waarschijnlijk een Tommy. Als je zoiets ziet, komt het je toch te boven, dat je daar niet kunt zijn, slechts op een paar honderd meter van hier. Mag stond even achter het huis en zag, dat Duitse vliegtuigen overkwamen en dat ze iets gooiden bij het kasteel, waar Duitsers lagen. Mag was vandaag nogal stil. Bij Derks hadden ze tegen haar gezegd, dat de oorlog nog niet zo gauw voorbij zou zijn. Ze zat natuurlijk aan thuis te denken, maar dat gaat wel weer over.

De roeiboten met buitenboord motoren liggen bij Derks in het straatje en de jongens daar durven niet meer naar buiten te komen. De soldaten zitten bijna de hele dag in de buurt bij die boten. Deze soldaten waren bij ons ingekwartierd, voor in het kleine kamertje. Twee Duitsers en een Oostenrijker (spionnen, die 's nachts over de Maas gingen tot Oostrum toe). Uit Geijsteren brachten ze een officier mee als krijgsgevangene. Ze hadden de wacht overrompeld Ik kreeg een pijp, die ze van deze soldaat hadden afgenomen.
's Avonds moesten we nog drie Rozenhoedjes bidden met twee Novenen. We hadden de hele dag nog niet gebeden. 's Avonds zaten Moeder en de meisjes nog te stoppen. De rest zat te plagen en te praten. Verder moesten Moeder en Mag de bedden opmaken. Daarna gingen wij slapen.

Dinsdag, 19 December 1944
's Morgens na het ontbijt gingen Mag en ik aardappelen schillen. We waren net bezig, toen er iemand aan de deur kwam. Jo kwam aangelopen en ze zei, dat er soldaten waren. Len en ik als de donder weg, de kelder uit, de zaal in en onder de grond. Riek schoof de bidstoel erop. Even later zaten wij rustig een sigaretje te puffen. Later kwamen ze ons weer vrijmaken.
Ze zeiden, dat de soldaten de voorkamer vorderden en wij deze moesten ontruimen. Wat nu?

Vader was bang en hij zei, dat wij ons maar moesten melden. Dat nooit, zei van Speijk, dan maar liever de lucht in!! We gingen weer de keuken in. We waren er weer goed en wel, toen ze weer terug kwamen. Wij weer terug, niet het gat in, maar het washok. Erger was, dat de soldaten achterom kwamen en wij moesten weer verder vluchten. We gingen naar onze buren Wolbertus en we gingen daar lekker bij de kachel staan. We stonden nog geen tien minuten, toen er bij Wolbertus achterom ook soldaten kwamen. Wij weer weg, naar boven en we stonden te luisteren. Ze vroegen daar ook om een kamer. Maar ze vonden het bij ons schijnbaar beter, want ze zijn er niet meer terug geweest. De vrouw des huizes kwam ons waarschuwen, dat ze weg waren.
Moeder had intussen gezegd, dat Len het in zijn nek had en ik had roodvonk en bloedvergiftiging. Moeder wi t over I w t op te vinden. Ik ging later naar haar toe om te -spioneren, of ze erbij hoorden, die mannen ophaalden voor te spitten. Maar daar hadden ze niets mee te maken. Dat was goed voor ons. Ze vroegen aan Len, of hij erg vee] pijn had. En daarom jankte hij af en toe maar van de pijn in de nek.
's Avond is kwamen ze bij ons zitten. Ze vertelden, dat ze 's nachts over de Maas gingen om kabels door te knippen bij de Tommy's. Ze waren maandag teruggekomen. Ze hadden 38 uur in een huis gezeten in' een dorp aan de andere kant, waar de Tommy's gewoon langs kwamen.
Ze moesten nu weer weg en ze hadden twee uur nodig om 2 kilometer te lopen. Ze bonden zakken om de schoenen en liepen dan enkele passen om de beurt, zo dat ze niet te horen waren. 's Avonds wat later naar bed want we konden de soldaten niet wegjagen.

Woensdag, 20 December 1944
's Morgens stonden wij om negen uur op. De soldaten waren nog niet terug. Om zes uur zouden ze weer terug zijn. Een soldaat, Gooter geheten, 18 jaar Oostenrijker, was nog hier en was bang, dat de twee anderen niet terugkwamen. Uiteindelijk om 10.30 uur kwamen ze hals over kop terug. Ze waren goed en wel binnen. Ze hadden niet veel kunnen doen aan de Wanssumse kant.
Even later begint het met granaten van een pantserwagen. Ze hadden de soldaten bemerkt en nagezeten. Het knetterde overal.
De stukken vlogen bij ons door de voordeur. Stukken ijzer en splinters kwamen in de gang. Als iemand in de gang geweest was, was hij nu morsdood. De soldaten zaten ook al in de kelder. Het was natuurlijk allemaal voor hen bedoeld geweest. Hun motorboot was stukgeschoten. Achter in de straat waren de daken er weer af.
De vrouw van Krebbers was zwaar gewond. De hersenen waren geraakt en ze kon niets meer zeggen. Ze werd met paard en wagen naar het ziekenhuis gebracht in Duitsland. In Venlo kon men niet meer komen.

's Middags met het eten zat de helft in de

keuken. Ik ging 's middags stiekem naar Derks. Ik heb daar wat gezeten en thee gedronken. Ik wilde juist gaan toen er weer granaten vielen in de Grotestraat en op de Kasteellaan. Het duurde niet zo heel lang en daarna was het weer rustig. Toen ik thuis kwam zat iedereen nog in de kelder. Later gingen ze er uit. Er was geen gevaar meer. 's Avonds zaten we rustig in de kelder en keuken. Het was lekker warm.

Donderdag, 21 December 1944
Mag en Jo gingen naar de mis bij Kappers in de kelder.
Ik sliep nog, toen ze weer thuis kwamen. Daarna aardappelen schillen met Mag. Maria en Jo deden het werk in huis. Mag was later achter bezig en had de lange broek aan, want Moeder moest haar rok uitwassen. Voor het eten twee Rozenhoedjes gebeden, dan hadden wij 's avonds niet zolang werk. Ik heb nog wat hout gehakt en cokes geklopt. Vader en Len waren de kelder lager aan het maken, want het water was bijna uit de kelder.

Vrijdag, 22 December 1944
's Morgens weer hetzelfde: ontbijten, aardappelen schillen enz. De soldaten waren blij, dat de Maas zakte. Ze konden er dan niet meer door vanwege de prikkeldraad-versperring. Mag moest haar spullen opstrijken en de overhemden van Jan en Piet. Het was gauw middag, want we waren de laatste dagen vrij laat op.

Len ging 's middags naar Derks, maar moest even later terugkomen, want wat was er? Ik ging ook even naar Derks. Daar even gezeten en weer vlogen de granaten. Vlug de kelder in. Ze sloegen kort bij in. Opeens een geschrei van een vrouwspersoon. Wat akelig klonk dat. Marie Derks ging de kelder uit om te kijken en of we konden helpen. Lei Koppers riep, dat we daar moesten blijven, omdat de granaten bleven vallen. Dus terug de kelder in. Even daarna was het rustig en wij er weer uit.
Bij Janssen op de hoek richting Pastorie hoorden wij, dat een jongen van 15 op slag dood was en een vrouw zwaar gewond. Gauw naar huis. Ik moest toen bij de coöperatie (bakker) nog een brood halen.
Daar hoorde ik dat de jongen en de vrouw in de kamer lagen. De vrouw moest op een brancard. Ik dacht te helpen maar er waren genoeg soldaten, die het deden. Ik ging weer naar huis. Kort langs de huizen. Elk moment konden er weer granaten vallen. Ik was net binnen, toen het weer begon. De ziekenzuster kwam binnen rennen om de kelder in te vluchten. Wij ook, met de soldaten. De soldaten hadden de vrouw op straat staan. Ze was er nog afgevallen tussen het prikkeldraad. Intussen was ze er weer opgelegd. Ze was natuurlijk dood. Het waren moeder en zoon, familie van Piet Thiessen. Er vielen heel veel granaten. De zuster bad de Rozenkrans en de soldaten baden volmondig mee, om er verder ook goed vanaf te komen. Het duurde zo'n half uur en daarna was het rustig.
De soldaten en de zuster namen de draagbaar met de vrouw mee naar het klooster. Er waren nog meer gewonden: een kind met een been eraf, een vrouw zwaar gewond, en nog twee kinderen gewond.
's Avonds in de kelder nog koffie gedronken. Mag en ik waren boven. In de kelder was het koud. Verder in de kelder nog liggen praten tot de soldaten naar de overkant gingen. Het vroor deze nacht.

Zaterdag, 23 December 1944
's Morgens was het tamelijk rustig. Alles werd wat opgepoetst, omdat er drie zondagen aankwamen. Af en toe werd er hard

geschoten. De bangen vluchten dan de kelder in. De meisjes moesten zich wassen in de kelder. Ze konden anders niet vluchten, wanneer ze de kelder in moesten. Ze namen jassen mee, die ze aan konden trekken, wanneer anderen en de kelder in moesten. 's Middags vielen er granaten richting de grens.
's Avonds kwamen de soldaten zeggen, dat zij weg moesten.
Ze gingen naar hun luitenant, en die zei dat ze mochten blijven. Ze waren blij, want ze waren hier graag. En wij waren blij, dat er nu geen anderen kwamen. Na gebeden te hebben, zijn we rustig gaan slapen.
Zondag, 24 December 1944
's Morgens kwam Hilde Vrede, de vriendin van Riek. Ze gingen bij het kasteel kijken. Ik ging mee om daar wat glas uit de ramen te snijden. Anders namen de Duitsers het glas toch mee. We hebben daar overal rondgekeken. Alles was vernietigd. Alle spiegels, schoorsteenmantels, vloeren uitgebroken, verschrikkelijk, alles vernield. En dan te denken, dat het kasteel van een Duitser was, Dr Wolters uit Düsseldorf.

We wilden gaan, maar moesten wachten, want in het dorp sloegen de granaten in. Thuis gekomen bleek, dat bij Derks een granaat op het dak gevallen was. Er was een groot gat. Ze vroegen ons of wij over de Kasteellaan waren gelopen. Maar we waren door de wei gelopen. Ze zeiden, dat daar mijnen lagen. We hadden er niets van gemerkt. Veel bomen bij het kasteel hadden zij omgezaagd als versperring, en ertussenin lagen de mijnen. Dat zei men tenminste.

Ik ging 's middags naar Gerards. Mag ging niet mee. Ze voelde zich niet zo best. Ze had erge last van haar wintervoeten.

De soldaten hadden veel gekregen voor de Kerst en kwamen twee borden brengen, vol met koekjes, chocolade, sigaren, sigaretten, pepermunt en een fles wijn.
's Avonds kwamen ze nog met een grote fles wijn en we moesten deze ook nog mee leegdrinken. Het beste was nog de fles jenever, waar Vader, Len en ik lekker van gedronken hadden. Mag gunde mij gelukkig dit presentje, ofschoon zij anders fel tegen drank was.

's Middags hadden wij afgesproken, de mis te gaan zingen, aan de molen bij Vink, in de kelder. De mensen van buiten af zouden hier Kerstmis komen vieren. De kapelaan kwam dit vragen. Thuis waren weer veel ruiten stuk.

Maandag, 25 December 1944
's Nachts hoefden wij jammer genoeg niet naar de Nachtmis.
Vader, Moeder, Jo, Riek en Len om 8 uur bij Koppers. Mag en de rest om 9 uur. Ik moest naar de molen. We hadden goed gezongen, zei men. Slechts met vier man gezongen in de kelder. De kapelaan vroeg, om morgen weer te komen te zingen. Het was heel gevaarlijk om over de weg te lopen. Toch hebben we doorgezet en ik was om twaalf uur weer thuis.

We hadden 's middags lekker gegeten. Het was Kerstmis.
's Middags ben ik naar de kapelaan z'n huis geweest om Kerstliedjes te zoeken. Alles was weg. Er waren alleen een paar boeken van de bibliotheek. Ik was net thuis, begon het weer met granaten.
Dus de kelder weer in. Ze vielen overal. Bij Linders voor de deur, bij Tax op het dak, bij de dokter en nog veel meer plaatsen. Een meisje was gewond. Ze kreeg een scherf door de bovenlip. Iedereen was weer door de schrik bevangen. Ik moest toch gauw naar de granaat op het

dak gaan kijken. Dan was Vader weer boos. Die kwam bijna de kelder niet meer uit.
's Avonds was alles toch weer rustig, alleen vliegers.
De soldaten kregen bericht, dat ze niet naar de overkant hoefden te gaan, want het was veel te licht. Ze vonden het allang goed. Om half elf naar bed gegaan, het was koud. Het vroor tamelijk hard. Zo was de Eerste Kerstdag voorbij gegaan.

Dinsdag, 26 December 1944
's Morgens moest ik eerst naar de molen om de mis te zingen. Deze was vroeg, alom half tien. Daarna was er een mis op de ontginning bij Jan. Ik wilde ook daar nog naar toe, maar de anderen hadden geen zin om zo ver te lopen. Toen ik thuis kwam, lag Mag nog lekker te slapen. Ik had haar ook gezegd niet naar de kerk te gaan vanwege haar voeten. Toch was ze goed gemutst.
De meesten hadden geen zondagse kleren aan. Ze zaten toch de meeste tijd in de kelder en dan maakte men zich wit aan de muren. Ik ben toch nog even naar het klooster gegaan. Ik was gewend van kinds af aan naar het klooster te gaan met Kerstmis. Vroeger om als kind te zingen voor de kribbe. Toen we gingen eten, vielen er weer granaten. Een viel er bij Derks in de keuken. Ze zaten net aan tafel te eten. Wonder boven wonder geen ongelukken. Dikke balken vielen in de keuken. Alles was stuk. Dien had iets aan het hoofd. Ze had er een steen tegen gekregen. Piet Damming was ook iets gewond. Twee jongens waren bij de dokter. Ze waren gewond door granaatsplinters. Toen er weer granaten vielen, raakte de dokter ook nog gewond.

Bij ons voor de deur lag alles vol glas van de ramen. De prikkeldraadversperring lag tot in het portaal. We konden er niet uit. We moesten het eerst weg duwen. Weer kwamen wij met de schrik vrij. Verder werd de avond weer in de kelder doorgebracht.

Woensdag, 27 December 1944
's Morgens was het eerste werk, het zetten van een kachel in de kelder. Het was er veel te koud. We hadden nog een kleine mantelkachel. De mantel werd er af gehaald. Zo nam die weinig plaats in. Er werd een kleine opening gemaakt, waar de pijp doorging. De kachel werd een halve meter boven de vloer gezet, zodat we er 's nachts niet zoveel last van hebben. Len was bezig met een soldaat in de kelder en ik buiten. Ik maakte alles dicht met stro en zand, zodat er geen splinters naar binnen konden. We waren net klaar, toen er soldaten kwamen om mannen te halen om te werken. Een soldaat, die bij ons zat, ging er naar toe en zei, dat er niemand was, behalve een man van 63 jaar (Vader). Het was goed, ze geloofden de soldaat.
's Middags in de kelder gegeten. Het was lekker warm.
Tegen drie uur begon het schieten weer. Gelukkig zaten we in de kelder. Ze vielen overal, maar niet vlak bij ons. Gelukkig. Een jongen van Klabbers had splinters in zijn zitvlak gekregen. Het zal niet gemakkelijk zijn met zitten, maar het is beter dan in zijn hoofd.
Een man van buiten het dorp had een scherf midden op zijn hoofd gekregen en was morsdood. 's Middags, tegen de avond werd er koffie gedronken en we kregen koekjes van de soldaten en chocolade, wat niet elke dag voorkwam. Dat was net iets voor Mag.

Ik zei tegen Moeder, dat ze de soldaten aan de praat moest houden, want ik moest benzine hebben. De benzine haalde ik

weg uit de tanks van hun motorboten, wanneer zij bij ons in de kelder zaten. Ik nam dan een grote fles mee. Haalde de gummie leiding van de motor eraf en liet zo de fles vol lopen. En dan weer rap naar huis en zorgen dat niemand het zag. De benzine gemengd met dieselolie gebruikten wij voor de lamp. Met alleen dieselolie werden de pitten erg hard. Af en toe bracht ik ook "lampenolie" naar Schreurs, waar de burgemeester Douven ondergedoken zat. Dat wist bijna niemand. Daarna nog even brood gehaald en nog het een en ander gedaan. Ik ben nog even bij Derks geweest en toen naar huis. Mag kwam nergens meer, want ze moest met haar wintervoeten in warm water zitten. Dat was goed voor haar voeten.
's Avonds nog een Rozenhoedje gebeden, waarna wij hopelijk rustig konden slapen.

Donderdag, 28 December 1944
's Morgens ging ik met Linders naar de ontginning. Ik nam de fiets mee, maar liet deze achter bij Oom Drikus. Het was zo glad, dat je niet kon fietsen en haast niet kon lopen. Bij Jan wat gezeten en dieselolie meegenomen voor de lamp. Jan kwam ook naar het dorp. Hij kon daar ook niets doen. Het was onzin om je aan het gevaar bloot te stellen. Richting het dorp waren weer granaten gevallen. We moesten bij het klooster binnen vluchten, want het begon weer.
We zagen daar, hoe de zusters de kelder in moesten. Iedereen, zieken, kreupelen, krankzinnigen, ouden van dagen enz. Ik dacht, dat wij het zwaar hadden, maar daar was het toch nog veel erger met al die mensen. Hier waren ook granaten door het dak gevallen. Toch waren de zusters niet bang als vrouwspersonen.

We kwamen weer heelhuids thuis. Het eten stond al op mij te wachten. Ik had reuze trek na zo'n lange wandeling. Ze hadden een gordijn in de kelder gehangen. Er was geen kiertje meer waar de kou doorheen kwam.
's Avonds werd er gezwartepiet. Jo en Riek hadden een zwarte snor. Mag was door het lachen niet content en kreeg een zwarte sik. We hadden al die tijd niet zo een gezellige avond gehad. Mevrouw Koppers was vandaag gestorven. Nu waren Miep en Jan alleen in deze tijd!!

Vrijdag, 29 December 1944
's Morgens gingen Mag, Jo en ik naar de kerk.
Er was een begrafenismis voor een ongelukkige, die gestorven was. Hij werd begraven in het dorp bij zijn zuster in het kippenhok. Op het kerkhof konden we niet komen. De Engelsen zouden kunnen denken, dat we Duitsers waren. Naar de molen, waar alle omgekomen slachtoffers lagen, was ook te gevaarlijk.

Na de Mis ging Mag naar de dokter voor haar wintervoeten en Riek voor een steenpuist aan haar been. Ik had het een dag tevoren gevraagd en ze konden komen. Mag kreeg zalf voor de voeten. Er waren vliegers in de lucht en er werd hard geschoten.
De bangen zaten weer in de kelder. We hadden lekker gegeten, pannenkoeken nog wel! Na het eten moest ik erop uit voor kleding voor Mag en voor een nieuwe onderjurk. Ik moest nog een keer terugkomen, maar Mag kon zich vast behelpen. Ze heeft nu bijna drie stellen, een rok met bloemen en een dikke winterjas. Ze kan er weer even tegen. Ik ben toen naar Dr. van Bracht en Schreurs gegaan om de beloofde olie te brengen voor de lampen. De olie was verder niet meer te krijgen, dus ze zagen mij graag komen.
Later liep ik naar Gerards, toen een officier, die mannen zocht voor werk, mij vroeg wat

ik deed. Ik antwoordde hem goed en ik zei, dat ik Verwalter (zaakvoerder: Theo was in het dagelijkse leven huisschilder) was op een Duits bedrijf. Ik moest mijn Ausweis tonen.

Ik kwam zo weer vrij. Ik lachte in mijn vuistje dat ik weer zo'n persoon bedrogen had.
Ik ben verder bij Derks geweest. Hij zelf was gevallen en was er niet goed aan toe. Hij was hard gevallen, maar zei niets. Hopelijk komt het weer gauw goed. De soldaten moesten vanavond de Maas over om te spioneren. Ze hadden weinig zin, maar ze moesten. Verder hebben wij ons nog venmaakt met kaarten. Het was buiten bitter koud. Mag zag overal de pijpen uit de kelderramen roken. Als men op straat komt, is alles zo veranderd. Net of er geen oorlog meer is. Vandaag was het verder rustig. Alleen wat granaten en het overtrekken van bommenwerpers.

Zaterdag, 30 December 1944
's Morgens ging ik met Linders op stap naar Jan op de ontginning. Eerst bij tante Dina aangegaan. We kregen daar een lekkere kop koffie. Vandaar gauw doorgelopen. We wilden weer vlug terug zijn in het dorp. Het werd elke dag gevaarlijker vanwege de granaten. Bij Jan gekomen, moesten wij alles klaar maken en ging een voerman met paard en wagen geladen met hetgeen we moesten meenemen naar mijn tante. Vandaar moesten wij het zelf naar huis transporteren met kruiwagen en fiets.

Onderweg vlogen de granaten over ons heen, richting Broekhuizen. Dat kon voor ons geen gevaar zijn. Bij mijn tante aangekomen, de kruiwagen geladen en de fiets, en op weg naar huis. Onderweg kwam ons een soldaat tegen en wij vroegen hem of er granaten waren gevallen in het dorp. De granaten waren meer in de richting van de molen gevallen. We moesten weer door de tuin van het klooster, vanwege de Tommy's. We moesten middels een plank over de beek. Eerst alles afladen, de beek over en dan weer opladen. We waren blij, dat we niet onder vuur kwamen. We konden niet zomaar ergens binnenlopen. Ik alleen al had 250 kilo op de fiets. Thuis,waren zij blij ons weer te zien. Ze waren ongerust geweest. Ze hadden gewacht met eten en dat smaakte me heerlijk.
Verder heb ik nog een en ander naar de kapelaan gebracht. Die had ook niets. Ik zou mij nog moeten wassen, maar ik was erg moe en dat moest maar wachten tot de volgende dag.
's Avonds nog wat in de kelder gezeten, gebeden, waarna we onder de wol gingen.

Zondag, 31 December 1944
De Laatste dag van het jaar. Door alle ellende, die we mee maken, zouden we het bijna vergeten. Ik ging 's morgens toch maar weer naar de molen om mee de mis te zingen. Het was gelukkig rustig en ik kwam veilig aan de molen. Toen ik na de mis naar huis ging, moesten we de pastorie in vluchten vanwege de granaten. Ik bleef daar niet lang en ging rennend achter door de tuin naar huis.

Na het middagmaal weer de kelder in. De granaatwerper was weer bezig. Bij Wolbertus sloeg er een in, voor het keldergat. Men zag niets meer door de zakken zand. Bij weduwe Smits was een granaat in het varkenshok gevallen. Het varken was dood, maar toch nog te gebruiken voor consumptie. Iedereen had toch nog goede moed en we zouden toch Oud en Nieuw doorvieren.

De soldaten, die bij ons zaten, moesten 4 soldaten naar de overkant brengen om te

spioneren. Even later kwamen ze terug en we konden zien, dat er iets was. Ze vertelden ons steeds alles. De Tommy's hadden hen bijna te pakken genomen. Ze hadden eerst aan deze kant Tommy's zien lopen aan de overkant bij Tax.
De Tommy's hadden zich natuurlijk verschanst, toen ze eraan kwamen. Dus de Duitsers terug, platliggend in de boot: ze hadden allang niet zo'n angst gehad en ze hadden gedacht, deze kant niet meer te halen. Om twaalf uur was het een lawaai. Met alle handwapens werd er geschoten. We wisten niet, wat er gaande was. Toen het wat rustiger werd, gingen een van de soldaten en ik kijken op de hoek van het Veerhuis. De Tommy's hadden ons schijnbaar gezien in het maanlicht en riepen ons een Nieuwjaar toe. Nou, dat vond ik leuk. De Duitsers haalden drie flessen wijn, koek, chocolade en sigaretten. We moesten Oude en Nieuw nog vieren en gingen om twee uur naar bed.

Maandag, 1 Januari 1945
De eerste dag van het nieuwe jaar, maar nog niet veel beter.
We hoorden de kanonnen steeds bulderen. Mag, Jo en ik gingen bij de pastorie naar de kerk, die daar weer ingetrokken was. Onder de mis was er steeds lawaai van vliegtuigen, die laag overvlogen. Zo bleef het de hele morgen aan de gang. De vrouwen zaten allen in de kelder te haken. Len en ik moesten toch soms even buiten gaan kijken. Men zag geen mens op straat. De Duitse vliegtuigen vlogen boven de Tommy's, die er hard op los knalden. Er was wat gaande. De soldaten moesten overal naar toe en je zag ze overal lopen. Ik moest er toch meer van weten en ging 'n beetje spioneren bij een van de soldaten. Hij zei, dat ik niets verder mocht vertellen, maar dat ze 's avonds om halfzeven met vier divisies de Maas overgingen. Hij moest met een boot op het water blijven om drenkelingen weer op te pikken. Ik vertelde het maar niet in de kelder, anders was Holland in nood.

's Avonds kwam een soldaat terug en zei, dat ze al over de Maas waren. Nou, ik had ze zien lopen met zakken om de voeten voor het geluid. We hoorden niets tot halftien, toen ze zich schijnbaar ontmoeten en met machinegeweren begonnen te schieten. Dit duurde zo de hele nacht. De Duitsers begonnen ook nog met nevelwerpers. Zoiets hadden wij nog nooit gehoord. De kelder schudde geweldig en natuurlijk had iedereen angst.
Daarna begonnen ze met granaten. Dat was nog erger. Ik had vandaag de granaat van het dak gehaald, die er nog op lag. Dit wist niemand, behalve Moeder. Ze was wel angstig.
Ik was er mee naar de Maas gelopen en ik had het achter de heg bij Gerards gelegd. Daar lag het veilig.

Dinsdag 2 Januari 1945 en Woensdag 3 Januari 1945
Ik was nog steeds in de kelder. De granaten vielen overal. Later werd het wat rustiger. Len ging melk halen bij van Pinxteren en ik bij Sijberts. We waren weer net onderweg of we moesten weer de kelder in. Het was te gevaarlijk.
Mag zat in de kelder en was haar rok aan het stoppen. Ze had zolang een lange broek aan en werd uitgelachen. Maria zat te huilen, want Len had niet gezegd, dat hij wegging. Jan Sijberts zei, dat ik naar Albers moest komen. Hij moest daar vlees uitverkopen van een koe. Die was getroffen door een granaat. Ik zei, dat ik kwam, en dat hij maar een goed stuk vlees moest bewaren. Thuis wilden ze eerst niet dat ik ging, maar ik ging toch. Ik kreeg twaalf pond vlees. Vlug nog brood gehaald en weer de kelder in.

's Avonds kwamen de soldaten en die vertelden, dat er heel veel gewonden waren. Er waren er meer dood dan levend. Ze hadden ook nog zes Tommy's, die ze moesten begraven. Maar het kon niet vanwege de vorst in de grond. De officier, die mij laatst vroeg naar mijn Ausweis, was ook dood. De soldaten, die over moesten, stonden tot hun knieën in de Maas in de modder. 's Avonds was het weer op en neer met het schieten van granaten. Een soldaat was nog hier en sliep naast Len. Hij was erg bang. En als ze kwamen vragen naar hem, moesten we zeggen, dat hij weg was.

Op straat kon je niet komen, dan werd je direct beschoten. Er was vandaag geen mis aan de molen. De kapelaan durfde er niet naar toe. Om half elf gingen we naar bed. Na eerst goed gebeden te hebben voor alle jongens, die hun levens hadden gegeven of in gevaar stelden. Het was tamelijk rustig tot 's nachts half vier, toen het weer begon. Het was net, of de wereld verging. Honderden granaten sloegen in. Bij de molen, in het dorp. Het duurde uren aan een stuk. We zaten er midden tussenin.
De Duitsers vuurden aan deze kant en de Tommy's van de andere kant.. De Duitsers zaten voor Wanssum, wat een steenworp van ons af was. Op 1 km afstand van ons vochten ze man tegen man (verschrikkelijk). Het ging hier verschrikkelijk te keer. Horen en zien vergingen. Angst en nog eens angst en paniek.

De soldaat, die bij ons was ging er toch door en pools hoogte nemen hoe het met zijn kameraden ging. Om halfzeven kwam hij terug, maar ging niet meer naar bed, maar op de trap zitten. Om half tien kwamen wij uit bed. We moesten alles opruimen om weer te kunnen zitten en om de kachel aan te steken. We waren net aan het ontbijt, toen het weer begon te knallen. Het knetterde overal, en we hoorden hoe een granaat insloeg in de zaal. Piet Damming was ook nog hier en kon niet naar de overkant naar Derks.

Het was even stil en ik ging gauw kijken. Er was een groot gat geslagen in het dak van de zaal. Ik zette er gauw een teil onder, want de granaten vlogen weer en ging de kelder in. En weer kwamen granaten terecht op de zaal. Later werd het rustig. Ik ging toch weer naar boven. Er zou niet gekookt worden vandaag. Ze waren bang dat er ongelukken zouden gebeuren in de keuken. We hadden nog een kip, die de soldaten bij de Tommy's hadden weggehaald. Daar werd soep van getrokken. Daar hoefden we niet bij te blijven. Alleen groente voor de soep erbij, die ik vlug had gehaald. Ik zag toen, dat er een onontplofte granaat lag van 10- 15 cm doorsnee en 50 cm lang. Ik ging nog terug om deze te bekijken. Even later kwam een soldaat, die de andere granaten ook had weggehaald en ging ook kijken. Hij had het er niet op. De granaat lag achter de muur bij de deur van het washok. Ik pakte een bezem. Ging achter de deur staan achter de muur, en sloeg op de achterkant van de granaat. Hij ging niet af (Gelukkig). Het was levensgevaarlijk. Toen pakte ik de granaat op en liep er mee de tuin in. Ik legde hem voorzichtig neer. Later nog even naar Derks. Daar van terug, soep met brood gegeten. Heel lekker. Verder werd er gebeden en Mag was zo in een goed humeur, dat iedereen met haar moest lachen. De kachel ging ook nog uit. Ik moest nog wat hout halen. Er klonk nog steeds granaat en geweervuur. Wij hadden toch goede moed. Maar dat kon elk ogenblik veranderen.

Donderdag, 4 Januari 1945
's Nachts was het rumoerig. Maar toch niet zoals de vorige nacht Er vlogen wel granaten, maar richting molen en de Duitse grens. Woensdagavond, toen de soldaten boten met gewonden moesten overbrengen, raakte een granaat een boot. Ze waren dood of verdronken. De anderen konden er niet bij komen. Het regende granaten.

De soldaten zouden vandaag terugkomen, maar konden er schijnbaar niet door. De Duitsers liggen nog 500 meter van ons af te vechten. De Tommy's hebben de Duitsers teruggeslagen vannacht tot aan de Maas, hier tegenover. Later zijn ze met een tegenaanval weer iets richting Wanssum verdreven. Het was vanmorgen tamelijk rustig. Moeder was voor het eten aan het zorgen. Mag moest het vlees braden. Het moest allemaal vlug gaan, want we konden weer vlug de kelder in moeten. Vader was boos, dat wij zolang boven bleven. Hij was maar bang, dat er wat zou gebeuren. Ik had mooi werk. De W.C. was verstopt Maar dat was gauw verholpen. Verder vlug wat hout gezaagd en weg. Ik had genoeg van al die granaatsplinters van het dak.

's Middags werd er lekker gegeten en onderhand vlogen de granaten weer door de lucht. Maar we hoorden ook van achteren machinegeweren, artillerievuur, pantsers en nevelwerpers. Die maakten onnoemelijk veel leven, dat horen en zien weer vergingen.
Ik heb me eens goed geschoren en gewassen. In deze tijd was je zo gauw zwart, wat niemand begreep. Even later begonnen de nevelwerpers en schoten weer in het dorp. Toen het even stil was, moest ik er toch weer op uit voor brood. Als ik daar kwam, moest ik eerst meehelpen met pannen hangen. Dat was elke dag zo. Als de oven nat werd, kon men niet bakken in de coöperatie. Ber Simons en Ber Reniers moesten de pannen aangeven en ik moest op het dak om de pannen te hangen. We hadden het dak bijna dicht, toen de granaten weer richting Wanssum vlogen. De twee waren al gevlucht en ik stond nog op het dak. Ik kon er niet af. Ik stond achter de dikke schoorsteen op het dak en kon zien hoe de granaten insloegen in de weiden rondom het kasteel.

Toen het ergste voorbij was, kwamen de twee weer te voorschijn met de ladder. Ik was blij en kon het dak af. Ik had wel tien angstige minuten gehad. En met knikkende knieën en brood onder de arm ging ik naar huis. Moeder en Anna gingen het brood klaar maken, maar waren weer gauw terug. Alles stond te trillen. We moesten toch eten en ik moest het halen in de keuken.
Het brood werd verder klaargemaakt in de kelder en we hoefden niet meer de kelder uit. Om ongelukken te voorkomen.Wie naar de W.C. moest, ging op de trap zitten met de po, achter het gordijn. Het kon niet anders.
's Avonds toch gezellig bij elkaar gezeten en gebeden. Daarna onder de wol. Hopende een rustige nacht te hebben.

Vrijdag, 5 Januari 1945
Het was deze nacht nogal vrij rustig. Alleen 's avonds om een uur of halfelf vielen er weer granaten. Enkele waren er ingeslagen. Dat zagen we eerst 's morgens. Er waren weer op veel plaatsen stukken. De hele straat lag vol met dakpannen, hout en stenen. Er weer op uit om brood te halen.

Een soldaat ging vlees halen aan de molen, waar weer een koe was geraakt door een granaat. Voor Derks en ons haalde hij vlees. Granaten waren toch ergens goed voor.

Moeder had intussen gekookt en we gingen eten. We waren goed en wel binnen en weer volgen de granaten. Het duurde weer een half uur en daarna konden wij onze honger stillen met brood en vlees. Daarna werd er besproken met Len, hoe het moest met Maria.
Maria was in blijde verwachting en moest normaal naar de vroedvrouw in Bergen. Ik moest het natuurlijk weer doen, als het zo ver was. Een soldaat, die bij ons lag, ging naar de Ortskommandant. Hij had gezegd dat ik op eigen risico over de Grote weg mocht. Ook 's nachts. Hij bracht hiervoor een Ausweis mee. Er stond op, dat het mijn vrouw was, maar dat mocht Len niet hinderen. Hopelijk is het dan wat kalmer, als ik zou moeten gaan. Ik moest die vroedvrouw halen en weer wegbrengen.
Weer de bedden opgemaakt. De granaten vlogen ook weer en sloegen in aan de overkant. De gevechten met machinegeweren en tanks begonnen weer. De meesten zaten onder op de keldertrap. Behalve Len, Grad en ik. Wij lachten, dat die anderen zo bang waren. De bedden waren nogal gauw klaar en we kropen onder de wol.

Zaterdag, 6 Januari 1945 Drie Koningen
's Morgens om vier uur begon het weer. Het was net, of alles uit elkaar barstte. De granaten sloegen overal in. Het brandde op verschillende plaatsen. Het was verschrikkelijk, hoe het tekeer ging. Dit duurde tot 6 uur in de morgen. Len en ik zijn opgestaan om de kachel aan te maken en buiten te kijken. Er was namelijk een harde knal 's morgens. We dachten, dat ons huis geraakt was.

We hoorden even later, dat ze aan de overkant de veerdam hadden laten springen. De straatkeien waren tot hier op de daken gevallen. Ook door de daken heen. Bij de coöperatie waren ook weer granaten gevallen.
's Middags ben ik met Mag naar Derks gegaan en later nog naar Gerards, waar Mag nog wat zijde kreeg om zakdoekjes te maken en om te borduren. Ik moest daar nog helpen met zandzakken die we voor de kelderramen moesten leggen. Ik had er net een paar voor gelegd of ik moest hals over kop vluchten, de kelder in, vanwege de granaten. Moeder was bij Derks geweest en was daar toen de granaten vielen. Ik hoorde later, dat ze gezegd had, dat het toch maar Duitse waren. Thuis had ze gezegd, dat er brand was achter in het dorp. Achteraf bleek, dat toen ze over straat liep een granaat ontplofte, wat veel rook geeft. We waren net in de kelder, toen er weer granaten werden afgevuurd. Bij Gerards op het dak kwamen er terecht en honderden pannen waren eraf gevlogen.
Het was rustig en ik ging even naar Gerards. Ze waren nog niet uit de kelder geweest en wisten nog niet, wat er gebeurd was. Ze hadden het wel gedacht. Ik ging in de winkel kijken of het plafond stuk was. Er waren alleen maar splinters doorgekomen. Daarna nog even naar Derks, waar ik nog moest wachten vanwege het schieten. Verder is er deze dag niet veel meer gebeurd. Wel de hele avond en nacht vlogen de granaten. We hadden ze eens geteld. Veel meer dan duizend.

Zondag, 7 Januari 1945
's Morgens om 4 uur was het weer hetzelfde lawaai als daags tevoren. Tot tien uur zijn we in bed gebleven. We konden niet naar boven en bleven in de kelder. Heel veel Duitsers waren teruggekomen. Er waren er nog veel aan de overkant. We waren blij, dat de Duitsers het niet konden houden. 's Middags weer gauw brood halen.

Ik liep tussen de granaten door, die niet ontploft waren. Je kon niet veel zien, want er lag sneeuw. Granaten en nog eens granaten. Ik had 's middags vernomen, dat de buitenkant van het dorp moest evacueren. Ik zei thuis hierover niets. Anders waren ze bang, dat wij dan ook weg moesten. Als we weg moesten, dan kwamen ze het ons wel vertellen.
's Avonds werd er wat verteld over de oorlog. Wij waren erg goed op de hoogte. De soldaten, die bij ons lagen in de voorkamer, vertelden ons alles.

Maandag, 8 Januari 1945.
Het was 's morgens weer een heel lawaai. Wij lagen te schudden in onze bedden. De granaten van de Tommy's sloegen hier in en die van de Duitsers aan de andere kant. Tot elf uur moesten we blijven liggen. De kogels floten door de straat. De Tommy's stonden aan de overkant en schoten op de Duitsers. Ze schoten van de overkant, dwars door de huizen. Toen alles weer even rustig was, hoorden we, dat alle mensen van het Leuken en de Bosserheide al weg waren naar Duitsland.

Alles stond dus weer op z'n kop. Mensen waren al aan het inpakken. Later kwam Heinz (soldaat) vertellen, dat alle soldaten terug waren op 18 man na. Die zijn dood of gewond of gevangen genomen. Van alle boten hadden ze er nog maar een over. Ze hadden moeten zwemmen en de sneeuw lag al 10 cm dik.
's Middags ben ik nog maar naar Gerards geweest en ben ik stiekem met Toos in de werkplaats aan de Maas gaan kijken. We konden de tanks zien. Ze rammelden vreselijk. We moesten wel oppassen, want als ze ons zagen, kon het gevaarlijk worden. Daar, waar ze geschoten hadden, bij Tax aan de overkant, lag bijna alles in puin.
Van daar ben ik nog gauw naar Derks gegaan om wat nieuws te vertellen. Zij wisten ook niet veel. Daar hoorde ik wel, dat de mensen van buiten het dorp al weer terug waren. Ze waren een dag en een nacht weggeweest Het was natuurlijk weer, om van alles weg te kunnen halen. De Duitsers hadden schijnbaar niet veel meer. Vanmiddag was het weer rustig. Zo was het lang niet meer geweest. We konden weer rustig naar boven, maar het was er erg koud. Nergens zat geen glas meer in de ramen. Alles was stuk.
In het hele dorp zag je geen soldaat meer. Gelukkig.
Verder weinig nieuws. Alleen blij, dat de mensen van buiten weer terug zijn (als het waar is!) en dat de dag weer voorbij is.

Dinsdag, 9 Januari 1945
's Morgens was het eerst melk halen. Daarna naar de coöperatie. Boven de bakkerij zat geen dak meer, dus pannen hangen. De pannen moesten eerst nog worden gehaald. Ber Simons en ik gingen die halen bij de kazerne, van de vroegere paardenstal en gevangenis. We hadden een houten draagbaar, waarmee de tuinders normaal hun groente droegen. We konden de pannen daar op de zolder zo van het dak pakken. We waren bezig, toen we aan de andere kant Tommy's zagen lopen in de sneeuw met witte pakken aan. We waren klaar en we liepen met de pannen terug naar de coöperatie. We waren er nog niet helemaal, of het dak van de paardenstal vloog de lucht in. De Tommy's hadden ons natuurlijk gezien en die wisten niet, dat wij van de goede kant waren. Niettemin, weer geluk gehad. Verder hadden we twee uur gewerkt en het dak was dicht. Weer naar huis met brood. Er zou wel meer werk op mij staan te wachten. Ze waren aan de was en ik moest helpen. We waren voor

het donker klaar. Mag en Jo hadden gepoetst. Er was dagen niets aan gedaan. Dat kon ook niet. Alles lag vol met rommel.
Daarna avondeten en het heeft goed gesmaakt. We hadden nog kaas en honing op het brood. Dat hadden we gekregen van de soldaten. We hadden er nog weinig gebruik van gemaakt. Mag en Jo lagen languit op de kelder-divan en waren moe van al het werk, wat ze verricht hadden. Mensen uit het Leuken zouden vandaag weer terug moeten. Maar wij hadden nog niets gehoord. Piet Damming zou er morgen naar toe gaan om te zien, of het waar was.

Woensdag, 10 Januari 1945
's Morgens waren de soldaten al vroeg in de weer.
Ze waren naar de overkant geweest. Ze hadden nog een dode soldaat mee teruggebracht. Ik. ging 's morgens met Piet Linders vlees halen en even naar mijn tante, waar Piet en Jan waren. We moesten langs de molen. We konden niet meer langs het klooster, want dát was te gevaarlijk. Len ging ook zo ver mee. Hij ging naar zijn ouders in Wellerlooi. Het vlees was al uitverkocht en we kwamen dus met niets terug. Jan was weg en Piet zat te lezen.
Daar waren ze ook al bang dat ze weg moesten. De soldaten daar werden beschoten door de Tommy's. Dat konden zij goed zien, omdat hun huis hoog lag. Wij waren daar niet lang en we waren om twee uur weer thuis.

Ik moest weer naar de bakker om nog wat brood te krijgen. Toen nog even naar Derks of Piet Damming nog iets wist. Hij had de kapelaan van Afferden gesproken. Die was daar ook en die moest ook nog weg. De mensen uit Bergen, Ayen en het Leuken waren al weg naar Zevenaar en vandaar Holland in. Ik had thuis alles verteld en Moeder huilde.
Iedereen was bang, dat we weg moesten. Ze was het meeste bang voor Maria. Voor haar was het nog het ergste. Ik zei, dat we er maar niet meer over moeten praten en niet zoveel aan moeten denken. Het zal wel goed komen.
's Avonds, toen alles weer rustig was, hebben we er over zitten praten en gissen. Mag hoorde je weer boven iedereen uit. Ze was toch nog goed gemutst deze avond.
Donderdag, 11 Januari 1945
Mag en ik waren het laatste op. Ze kwamen mij halen. Er moest meel gehaald worden voor de bakkerij. We kwamen aan de molen en we kregen maar twee zakken, meer niet. De molen was stuk en er was niets aan te doen. Het was gedaan met het brood bakken. Thuis gekomen werd er alleen nog maar gepraat over evacueren. Ze vertelden, dat iedereen weg moest. Het was dus zo.

Tegen de middag kwamen de soldaten. Ze zeiden, dat wij voor morgen vier uur weg moesten zijn. De Groene Polizei kwam dan morgen vertellen, hoe het moest gebeuren. Thuis was de was nog nat en moest zo veel mogelijk gedroogd en gevouwen worden. Jo, Mag en Riek waren van alles aan het maken en rugzakken om zoveel mogelijk mee te nemen. Iedereen moest weg, ook de mensen van het klooster. Alle oude zieken mensen moesten weg. Maria kon niet lopen en ze moesten haar komen halen, anders gingen wij niet weg. De een huilde nog harder dan de andere. Maar dat hielp toch niet.

's Avonds kwam Jan Koppers, of ik de kano nog had. Die lag verdekt in de zaal onder de rommel, zodat de Duitsers de kano niet zagen. Hij vroeg mij verder, of ik met de kano de Maas over wilde gaan met de burge-

meester Douven, die ondergedoken was. Ik zei, dat ik niet ging en dat ik mijn familie niet kon achterlaten. Toen vroeg hij, of hij de kano kon krijgen als hij zou meegaan. Dat kon ik niet weigeren.
Hij ging de boodschap doorgeven en kwam terug met een halve liter jenever. Samen hebben wij die voor de kop uitgedronken om moed te hebben voor deze gevaarlijke klus. We hebben de kano gepakt en achter door de tuinen gelopen en veel gekropen. Tot bij Dokter van Bracht voor in de tuin. Daar was de burgemeester ook. Toen heel goed uitgekeken. Het was stil en op naar de Maas. De burgemeester erin met Jan Koppers. Ik naar huis, met trillende benen. Ik zei wel, dat ze de kano mee moesten nemen tot achter de boerderij van Tax. Anders zagen de Duitsers de kano morgenvroeg liggen.
Thuis gekomen, wisten ze hier niets van. Later kon ik dat wel vertellen. De meeste van de familie lustten hun avondbrood niet. Maar dat komt wel weer, als we er over heen zijn. Len en ik doen maar net of wij ons er niets van aantrekken. Maar het komt toch boven en dan? Ik kon ook niet meer, en barstte.in tranen uit.
Iedereen zat nog van alles te doen en in te pakken. En met elkaar te praten, hoe het morgen verder moest.
Van de nachtrust zal deze nacht niet veel komen.

Vrijdag, 12 Januari 1945
's Nachts om twaalf uur kwamen soldaten aan de deur.
Ze kwamen zeggen, dat we morgenvroeg om 8 uur uit huis moesten. We hebben toen alles op alles gezet om de spullen klaar te maken, die we konden meenemen. Alles moest met een klein lampje opgezocht worden. Het was een hele klus. We wisten nog niet, hoe de zieken bij Gerards en Maria vervoerd werden.
Eindelijk was alles klaar en op mijn fiets gepakt..
Twee grote koffers voorop en een grote zak achterop. De fiets van Jo met een grote zak erop. Mag en Riek hadden een rugzak gemaakt. Len had ook met een fiets vol bagage. Riek nam Mag haar koffer. Mag moest mij duwen als ik niet door de dikke sneeuw kwam. Om half acht kwam toen de Groene Polizei. We moesten het huis direct verlaten.

Een officier met een grote smoel blafte, dat er vannacht boten over de Maas waren gegaan. Hij had dat gezien door de afdrukken in de sneeuw. We vroegen, hoe Maria weg moest. Lopend, was het antwoord. Er was niets aan te doen en we moesten het maar proberen tot aan de molen. Ik zei, dat we maar gauw op weg moesten, want ik had het er niet op met die afdrukken in de sneeuw van de kano. Bij de molen aangekomen, was daar Ome Drikus met paard en wagen. Daar kon Maria op gaan zitten. Wat hadden wij een geluk.
Later kwamen militaire vrachtwagens, waar de zieken en de ouden uit het klooster op moesten.

Zo trokken wij naar Weeze (Duitsland). We vroegen waar we heen gingen. Maar niemand wist het. Het was een hele stoet, want Wellerlooi kwam er ook nog bij. ***Het was zo een geschrei van al die kleine kinderen, dat je zelf ook nog begon.*** Hier was niets tegen te doen.
Zo trokken wij verder. Dan weer wachten, dan weer verder. Om half drie kwamen we in Weeze aan.

In Well rookten de kachelpijpen niet meer en de kelders liepen weer vol water.

5.12.3 De overtocht

In de granatenperiode, na 12 oktober 1944, zijn nog diverse mensen gevlucht naar de "vrije" overkant van de Maas.

Voor zover bekend is Thei Roosen, een echte durfal in die tijd, als ***eerste***, rond Kerstmis, over de Maas gevlucht. Hij ging samen met de onderduiker Thei Lommen uit Geijsteren, die bij hen thuis zat, met een bootje over de Maas. Hij is vanuit de overkant toch naar het noorden getrokken waar zijn familie later geëvacueerd zat, maar ook weer begin maart door de linies geslopen terug naar Well.

De ***tweede*** die de stoute schoenen aantrok was nog zo'n durfal, Chris Wijers. Hij besloot op 24 december om naar de oostkant van de Maas te vluchten. Mogelijk voelde hij de evacuatie aankomen en wilde deze geen tweede keer meemaken. Hij had een binnenband van een Lanz-bulldog van het Wells-meer geregeld. Deze werd pas opgepompt in het dorp, dicht bij de Maas, om maar zo weinig mogelijk op te vallen. Het Maaswater stond hoog tot bij Lei Koppers in de achtertuin. Hij gaf Lei nog F 500,- die hij aan zijn vrouw moest geven want die wist nergens van. Afgeduwd door Lei, zonder peddel, om maar geen lawaai te hoeven maken, dreef hij flink af en kwam in Maashees aan wal. Dat was toch wel een enorm risico/ waagstuk geweest wat hij uitgehaald had. Hij had een situatieschets bij zich van waar het Duitse geschut zich aan de westkant bevond. Hij werd opgepikt door de Engelsen en kwam via Helmond in Tilburg bij de politie.

Het ***derde*** stel was Jan Koppers en burgemeester Douven. De burgemeester zat nog steeds ondergedoken en hij was bang als hij mee zou evacueren er door de Duitsers uitgepikt te worden. Voor hem was er dus alles aan gelegen om illegaal weg te komen. Zijn vrouw was trouwens al vanaf dat hij ondergedoken zat terug gegaan naar haar familie in Zuid-Limburg. Zij kon de spanning niet aan omdat ze bang was dat ze ondervraagd zou worden.
Martin Drissen (veerman) wist op welk uur de Duitsers wacht liepen. Ze zijn op 11 januari om 8 uur 's avonds met een kano over de Maas vertrokken. Martin Drissen hakte hout op dat moment en maakte zodoende wat kabaal zodat de Duitsers er niets van merkten. Alles ging goed.
En er volgde nog een ***vierde*** groep. Diezelfde avond tussen 10 uur en 12 uur zijn ze Maas overgestoken met een boot, tussen 2 mitrailleursposten in. De boot lag bij van Bracht, moest eerst over de straat gedragen worden en het prikkeldraad moest nog doorgeknipt worden door de jongens van van Pinxteren en Martin Drissen. Ze waren goed en wel bezig, komt er een Duitse patrouille langs. Ze hebben een half uur bij Nelly Drissen onder de tafel gezeten. De jongens van van Pinxteren mochten toen niet meer helpen van hun ouders vanwege het grote risico. De boot werd in het water gesleept. De koffers moesten ze toen achterlaten omdat bleek dat de boot lek was. Ze waren met 10 man. Miep Koppers, Fien, Nelly, Martin Drissen en zijn vrouw Andrea, Karel Schrauwers, Meester Schreurs, zijn vrouw, Elly en Trees. Eigenlijk zat Harry Thissen ook in het complot. Maar door de haast waren ze vergeten hem te waarschuwen. Toen hij

De "Engelse sneeuwmannen" aan de overkant van de Maas.

Als dank Christoffel in een nis bij de voormalige woning van Jan Koppers (Bierbrouwer)

daags erna hoorde dat ze weg waren, was hij daar wel verschrikkelijk kwaad over, maar hij had "de boot gemist". Het was flink hoog water op dat moment. Halfweg de Maas vloog er een troep eenden op en ze knepen hem enorm. Martin Drissen zei nog: Als ze gaan schieten en ze raken je, geef dan geen kik anders zijn wij er allemaal geweest. Miep Koppers lag voor in de boot en riep haar moeder aan die recent gestorven was: Mamma, mamma, help ons toch.
Aan de overkant moesten ze tegen een gladde bevroren helling op klauteren. Mevrouw Schreurs kon dit niet zo goed en gleed diverse malen weer naar beneden. Het duurde een hele tijd. Eenmaal boven moesten ze door een weiland met mijnen lopen. Martin Drissen ging voorop door de sneeuw en zij moesten in zijn voetstappen lopen. Als ik opgeblazen word, worden jullie dit in ieder geval niet: zei hij.
Ze lopen met de handen omhoog langs de haag naar het Wanssumse bosje. Daar komen ze een Engelsman tegen en Martin zegt: Civilians. Langs de weg stonden allemaal witte gedaantes, Engelsen in witte overalls als camouflage, want alles was wit van de sneeuw. Bij een boer kregen ze het heerlijke Engelse witbrood met bacon. Erg smakelijk, ze wisten niet wat ze proefden. Vandaar uit op twee kleine vrachtwagens naar de Stoffelhoeve in Oostrum en verder op een vrachtwagen naar huize Sonnevanck in Venray. Daar stond burgemeester Douven en Jan Koppers.
De volgende dag gingen ze naar Servaas. Dan splitsen zich hun wegen. Miep Koppers komt via het evacuatiebureau te Weert in Valkenswaard terecht. De burgemeester regelt dan dat zij bij familie in Liempt komt. Anderen komen bij families in St. Anthonis.
De familie Schreurs wordt naar Tilburg doorgestuurd waar ze ontsmet worden. Dit gebeurde met een lange buis, met een bepaald spul, die ze tussen je kleren staken. Trees dacht dat ze de spuit in je lichaam staken en schreeuwde in eerste instantie alles bij elkaar. Vader en moeder werden ondergebracht bij de secretaris van de gemeente en dat was niet zo'n goed adres. Trees en Elly zaten bij een bakker en dat was wel een goed adres. Het in huis nemen van evacués ging niet op vrijwillige basis, maar werd opgelegd. Zij hebben later met hun ouders geruild. Ze hadden in eerste instantie niets anders meer dan wat ze aan hadden. Ze waren dan ook hartstikke blij met een oude jurk die ze ergens kregen. Van Tilburg zijn ze naar Oss gegaan naar een broer van meester Schreurs. Toen Mook bevrijd was ging Elly daar naar toe om het distributiewerk weer op te pakken.

6 Evacuatie

6.1 De eerste evacuatiegroep
De Duitsers verwachtten dat de geallieerden vandaag of morgen de Maas zouden oversteken. Wanssum was al vanaf 1 december bevrijd en het kon dus elk ogenblik gebeuren. Het vuurgevecht dat dan zou ontstaan zou voor de Wellse inwoners levensgevaarlijk zijn, want dan zou de hel los barsten. Voor de dorpskern zeer zeker.
Einde november had men al een schijnevacuatie meegemaakt. Men zag het dan ook wel zo'n beetje aankomen. Ook had men medio oktober de evacuatie van de Afferdse mensen meegemaakt die grotendeels in Well ondergebracht waren.
De 1e Wellse groep die aan de beurt was, was een gedeelte van de Halve Maan, de Bosserheide en de Kamp.
Daags na Driekoningen, op **zondag 7 januari** was het zover. De Grüne Polizei komt 's avonds om 5 uur overal vertellen dat men over twintig minuten weg moest: **"Zwanzig Minuten, alles raus".**

Enkele dagen tevoren had men nog gauw een varken geslacht. Dit werd zover dat ging nog meegenomen en de rest werd in de pekel in de grond gestopt. Sommigen, vaak families met oude mensen, mochten kar en paard meenemen, maar de meesten hadden alleen maar een vol geladen fiets, kruiwagen of hondenkar. Soms had men de metworsten met een touw om zijn middel gebonden of de kinderwagen vol vlees, worsten en "schinken" gestopt. Er werden zoveel mogelijk kleren over elkaar aangetrokken en ze werden op ieders rug vastgespeld met sluitspelden. Er werd zoveel op de rug gebonden dat je voorover moest lopen om niet achterover te vallen. Men was nog niet het huis uit of de Duitsers waren al bezig het vee te verzamelen voor transport. Het was koud en het begon flink te sneeuwen. **Niemand wist waar men naar toe ging.** Bij Klein Amsterdam kwam de stoet bijeen.

Bij de familie Daemen speelde zich nog een bijzondere situatie af. Op de Kamp, hadden ze 's morgens om 9 uur al te horen gekregen dat ze 's avonds weg moesten. De bij hen ingekwartierde soldaten plegen een telefoontje naar de familie Mulders op de Halve Maan.
NB: Bij Daemen in de schuur zat een uitkijkpost voor enkele kanonnen die bij Mulders in de buurt (langs de Oude Baan) stonden. Als de Duitsers dan granaten afvuurden kon men bij Daemen zien waar ze aan de overkant van de Maas neervielen en gaf men aanwijzingen voor het richten. Hierbij werd een bovengrondse telefoonverbinding gebruikt, waarvoor de stroomgenerator bij de Peter Haumann stond.

Daar had men nog niets vernomen van een mogelijke evacuatie. Men ging er van uit dat de mensen van de Halve Maan niet hoefden te evacueren omdat dit gehucht een heel eind van de Maas lag. Heeroom, moeder Daemen met dochter An gaan er alvast naar toe. De rest van de familie vertrekt wat later, maar werd onderweg tegen gehouden en moest mee evacueren naar Weeze.
Toen de drie bij Mulders aankwamen bleek dat er niemand meer thuis was omdat ze in de tussentijd te horen hadden

gekregen dat ze ook moesten evacueren. Zij gingen terug via Klein Amsterdam (waar al iedereen weg was) naar hun huis Op de Kamp. Zij zijn later met de 3e groep mee geëvacueerd. Zij kwamen in Groningen, terecht terwijl de andere familieleden in Neede (Gelderland) ondergebracht werden. Zij zijn elkaar kwijt geweest tot 10 maart.

Van Klein Amsterdam uit ging het naar Piet van den Hoef en binnendoor naar de Wellse Hut. Daar was even een oponthoud en daarna trok de hele colonne verder naar Weeze:15 km. Kinderwagens werden achter de kar gebonden. Toen ze over de grens trokken begon het flink te sneeuwen en de weg werd glibberig en glad. Soms moest mee geduwd worden om het paard met kar vooruit te krijgen. Enkele Duitse soldaten begeleidden de colonne. Het is bijna niet voor te stellen hoe deze karavaan eruit zag, maar het is hetzelfde als de mensen die je ziet trekken op TV in hun oorlogsgebied.

De mensen in Weeze hadden veel medelijden met de Wellse evacués. De grote meerderheid sliep die nacht op stro in de houtloodsen van Geenen. Anderen sliepen in de klaslokalen van de Petrus Canisiusschool, in cafés, bij bekenden of familie. In eerste instantie was nog aangekondigd dat men per trein daags daarna verder zou gaan. Maar dit ging niet door, er was geen trein.
Paard en kar waren daags tevoren buiten gestald. Maar wat een ellende: de meeste waren 's morgens verdwenen en natuurlijk met alle spullen die er nog op waren blijven liggen. Enkele families hadden niets meer behalve wat men 's nachts bij zich had gehad. Vreselijk dat je ook dat nog moet overkomen. De familie Nijsen moest 's morgens alsnog hun paard en kar afstaan. Men kreeg bij een boer een ladder en daar werd alles opgepakt. Met twee man de schouders er onder en te voet op weg naar Goch.

Elk vertrek ging wel een beetje anders en Dina Hebben (Bosserheide) verwoordt het vertrek in haar dagboek zoals zij dat meegemaakt heeft.

De Wellse Hut waar na een korte pauze alle evacuees over de grens richting Weeze trokken.

Het was 7 januari 1945 ongeveer 3 uur 's middags. Een klop op de deur en daar komt een van de Grüne Polizei naar binnen gestapt. Daar stond de held met zijn geweer op de schouder en zei: ***"Nah Leute, in einer halben Sttunde müssen sie hier raus sein und dann gehen sie nach dem Weg".*** *Da kommen alle Leute zusammen und allen gehen sie dann nach Weeze. Wenn sie ein Pferd und wagen haben, können sie das mitnehmen. Sie wissen Bescheid. Befehl von dem Leutnant. Heil Hitler.*

En weg ging hij weer, nog meer mensen de ongeluksboodschap brengen. Nu hadden we ook twaalf soldaten ingekwartierd. Maar zoals ze zeiden, ook zij wisten van niets. Maar ja in een half uur moesten we klaar zijn. Dus veel tijd om te prakkezeren hadden we niet want dat baatte toch niets. Weg moesten we toch. En als je hele huis vol soldaten zit, weet je bijna niet wat je het eerst moet inpakken. En het ergste was, we hadden helemaal niets klaar staan. Maar ja de tijd was kort, dus maar pakken wat je het hardste nodig had. Vader moest eerst zijn fiets nog ophalen, die hij voor de Duitsers verstopt had. Moeder had genoeg aan mijn broertje en haarzelf. En mijn zusje en ik moesten maar alles bij mekaar sjouwen, want moeder was helemaal de kluts kwijt. Zus en ik trokken ieder drie jurken aan en nog twee mantels. Al het andere moesten we maar thuis laten. Natuurlijk moesten we wel wat beddengoed en proviand meenemen. Intussen was het half uur om en dus moesten we weg. Maar het viel heus niet mee om al je hebben en houden achter te laten. Voor ons was het nog niet zo erg, want wij snapten het nog maar half. Maar voor vader en moeder was het verschrikkelijk.
Toen wij aan de Rijksweg kwamen stonden de Grünen daar alweer te vloeken. En lef dat ze hadden. Wel voor drie. Maar dat zou hen ook wel overgaan. Voor ons stond er een te preken. We moesten allemaal met z'n vieren in de rij. Het begon ook nog te sneeuwen. Het was nog te vies om een hond doorheen te sturen. De eerste trippel ging van Well naar Weeze, dat waren 11 kilometer. Dus we moesten over Duitsland en alles ging te voet. Die reis vergeet niemand meer. Eerst kon je bijna niet begrijpen wat evacueren was. Maar nu kwam je er intussen wel achter. Ook waren er vier wagens bij. Daar zaten natuurlijk allemaal de oude mensen en kleine kinderen op. En een beetje bagage. Vader en ik hadden een fiets zonder banden, opgepropt vol en zo sjouwden we maar verder. En moeder moest broertje de hele weg dragen. Intussen was het al bijna donker geworden en nog lang waren we er niet. In de verte hoorden we het gerommel van de kanonnen en het inslaan van granaten. De kleine kinderen huilden en sommige paarden vielen. De halve tijd moest er halt gehouden worden, want er kwamen steeds moffenwagens langs. Maar eindelijk kwamen we dan in Weeze aan. Waar zouden we nu moeten blijven?
Het mooiste van de zaak was, dat de Grünen ons nu in de steek lieten en we zelf onderdak moesten zoeken. Maar als je 's avonds laat aankomt is het nog niet gemakkelijk onderdak te vinden. Gelukkig stonden er barakken en daar hebben we aangeklopt. Daar werden we hartelijk ontvangen. Want er waren Enschedese jongens, die ook door de Duitsers opgepikt waren. Daar hebben we 2 dagen en 2 nachten doorgebracht. Het was er propvol. We moesten maar steeds wachten op de trein die maar niet kwam. Toen we 2 dagen en nachten gewacht hadden was er van een trein niets te bekennen. Dus wat nu begonnen? Maar owee daar kwam een

Duitser binnengestapt. Trein of geen trein we moesten toch maar verder, dan maar te voet, zei hij.

Bij Geenen in Weeze werkte Piet Lemmen uit Well als chauffeur. Hij haalde eertijds het werkvolk op in Well. De familie Geenen was in januari niet meer in Weeze en Piet woonde in hun huis. Hij reed met de vrachtwagen vol ouden van dagen en zieke mensen naar de Nederlandse grens bij 's Heerenberg. Deze groep was daardoor weer snel op Nederlands grondgebied.
Maar de meesten hadden nog een barre voettocht voor de boeg. Sommigen hebben nog een nacht in Goch geslapen, anderen moesten doorlopen naar Kleve. Dat alles te voet en dat niet alleen; er woedde ook nog eens een zware sneeuwstorm.
In Kleve is het heuvelachtig. De hele karavaan moest een vrij steile straat (Gruftstrasse) af naar het adres waar overnacht moest worden. De straat was spekglad. De overgebleven paarden werden uitgespannen en de karren werden met staken en kettingen in de wielen naar beneden gelaten. Kleve was begin oktober 1944 flink gebombardeerd en er was veel verwoest. Uit rancune werd gezegd: Nou weten zij ook eens wat ellende is. Er werd geslapen in een school (Spyckschule). Het dak lekte hier en daar, alle ramen waren kapot of gedeeltelijk dichtgetimmerd. De school was wel enigszins verwarmd, maar men lag op nat stro waar enkele dagen tevoren Russische krijgsgevangenen overnacht hadden. Velen sliepen die nacht als een marmot omdat ze zo moe waren. Anderen deden geen oog dicht, het barstte er namelijk van de vlooien en luizen.
Via Emmerich werd met een veerpont de Rijn overgestoken naar 's Heerenberg. Men had zo'n 50 km te voet afgelegd bij zeer slecht weer. Emmerich was volledig kapotgebombardeerd. Daags tevoren nog gebombardeerd en er lagen nog gesneuvelde soldaten in de sneeuw langs de weg.
In 's Heerenberg was een evacuatiecomité

De Spyckschule in Kleve waar de 1e evacuatiegroep zijn 2e nacht doorbracht.

Kleve was flink gebombardeerd toen de evacuees er door trokken.

opgericht. Van daaruit was het transport naar Doetinchem zo geregeld dat moeders, kinderen en ouden van dagen met kar en paard vervoerd werden. De mannen liepen er achteraan. Daags erna naar Ruurlo of Borculo. Een aantal gezinnen, meestal met zieke mensen of kinderen, werd in de regio ondergebracht: O.a. Neede, Geesteren, Zieuwent, Gelzelaar en zijn daar de hele evacuatieperiode gebleven.
De familie Lemmen kwam terecht nabij Haaksbergen bij een boer waar hij in WO I als soldaat gelegen had.

De grootste groep moest verder en kwam in Goor, Markelo, Rijssen, Nijverdal terecht. Het is dan inmiddels 15 januari geworden. Men verbleef in deze plaatsen tot einde april en sliep er in scholen of zalen, maar de meesten werden bij particulieren ondergebracht. Een aanzienlijk aantal moest nog verder naar het noorden: Ommen, Hoogeveen, Beilen. De familie Roosen kwam pas eind februari te Houwe Wieke (Friesland) aan op hun eindbestemming. De familie Groenen heeft er 30 dagen over gedaan en ze werden ondergebracht in de buurt van Assen. De gezinnen werden meestal opgesplitst en in zijn algemeenheid is men in deze regio zeer goed opgevangen. Er zijn echter ook gevallen bekend van (grote) gezinnen die bijvoorbeeld de hele evacuatietijd in een school te Rijssen verbleven en hebben moeten leven van de (zeer) magere en vaak slechte gaarkeuken: kroten en nog eens kroten. Dit werd verzorgd door het Rode Kruis. Vanwege het slechte eten was het zaak om er wat bij te vergaren. Leen Nijsen, waarvan de familie ook in zo'n school verbleef, werkte in een winkel en moest er aardappelen schillen. Ze schilde er stiekem wat meer en stak deze dan in haar zak. De oudere jongens gingen als schooiers langs de deur voor etenswaren. Voldoende eten zien te krijgen was voor zo'n gezin natuurlijk de eerste prioriteit. **Men moest soms F 1,- per ei en F 0,50 voor een kg aardappelen betalen.**

Well had een kerk, maar in het mooie Rijssen waren er wel zeven, net zoveel als geloofsgemeenschappen. Gereformeerd, Streng gereformeerd, Hervormd, Zwarte Kousen, Apostel, Pinkstergemeente, Katholiek. In een gebied waar je onbekend bent kunnen rare dingen gebeuren. Jan Cornelissen en Piet Theunissen gingen om brood vragen bij een boer. In het praatje vroeg de boer of er NSB-ers bij de evacués waren. Jawel, zegt Piet nogal vrijpostig, maar die moesten in september maken dat ze weg kwamen in Well, anders werden ze allemaal kapot gemaakt. De boer liep naar binnen en kwam met een bijl op hen af, want hij was zelf een NSB-er.
Voor de Wellse mensen iets ondenkbaar was het geval met het kind van Ber Janssen. Het was gevallen en huilde heel erg van de pijn. Zij woonden in bij een familie van de Pinkstergemeente. *Er mocht echter geen dokter bij hen aan huis komen.* Ber is er mee naar het ziekenhuis gegaan waar bleek dat het een been gebroken had.

Afgezien van de notabelen in een dorp die een bad in huis hadden wasten de

De luizenkam ontbrak in die tijd in geen enkel gezin.

Wellse mensen zich wekelijks met een emmer sop of in een teil. Maar tijdens die hele barre tocht had men zich maar weinig verschoond en alleen zijn gezicht gewassen. Men zat ook nog vol luizen en vlooien. Men probeerde zich wel met een fijne kam hiervan te ontdoen maar dat was lang niet afdoende.
Voordat men bij zijn eindadres ondergebracht werd, werd men gezamenlijk gedoucht. Hiervoor had men dan een ruimte van een melkfabriek van sproeiers voorzien. O.a. in Wierden, Hoogeveen en Balkbrug. In zo'n melkfabriek had men heet water voor het spoelen van de melktuiten. De kleding werd gestoomd. Als afscherming voor de inkijk had men een touw gespannen en daar wat dekens overheen gehangen. Als de vrouwen onder de douches gingen stonden meestal de Duitse soldaten die toezicht moesten houden (en ook nog wel wat andere jongelui) te gluren of spontaan te kijken. Het ontsmetten en ontluizen was overigens bitter noodzakelijk. Kleren stonden soms stijf van de (varkens)luizen; bij vrouwen met zwart haar zag je de luizen over het hoofd kruipen.

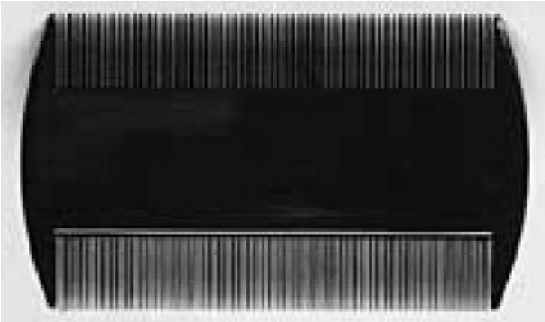

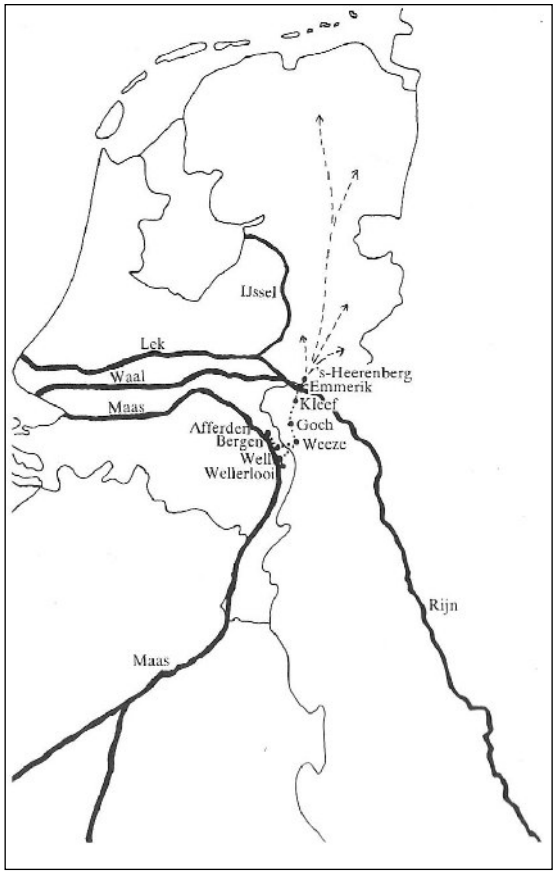

Cammaert De voettocht die de 1e evacuatiegroep aflegde.

Chris Hebben heeft nog een mooi versje gemaakt over Balkbrug waar een "schoonmaakactie" was en het eten beestachtig slecht.
Als ik denk aan Balkbrug
Gaat me de bibber over de rug
Daar liepen luizen
Zo groot als muizen
Het eten smaakte niet al te fijn
Het was zelfs lang niet rein
In de bonen zat soms wel eens een beest
Dat noemden ze hier het vlees
Slapen deden we hier op het strooi
Net als varkens in de kooi
Toen kwam opeens de grote was
Dat kwam ons allen goed te pas
We sliepen toen nog een nacht
En werden naar Beilen overgebracht.

In Rijssen viel een keer een granaat. De mensen daar hadden dit nog nooit meegemaakt en gingen buiten kijken wat er aan de hand was, terwijl de geëvacueerden dekking zochten.
In een andere plaats in de buurt was een aanval van Engelse vliegtuigen op een Duitse vrachtwagen. De plaatselijke bevolking stond met een bezem naar de vliegtuigen te zwaaien. De Wellse evacués wisten hoe vaak de Engelsen er naast schoten en wisten niet hoe gauw ze hun

vege lijf moesten redden en dekking zoeken.

6.2 De 2e evacuatiegroep

Op 8 januari vertrok het 2e gedeelte (hoofdzakelijk de oostkant van de Rijksweg) van de Halve Maan. Zij mochten geen paard en kar meenemen. Bij het vertrek gebeurden de vreselijkste dingen. Thei Luypers zijn vrouw was zwak begaafd en hun dochter was krankzinnig. Ze zat thuis in een bak van 1m² en altijd op een houtje te bijten. Voor deze tijd een niet te begrijpen situatie, maar in die tijd was het niet anders met dit soort gevallen. Een Duitse militair van de Grüne Polizei zegt tegen Thei: **Soll ich, die dort in der Kiste mahl abknallen?** Thei huilde als een klein kind en gelukkig gebeurde het niet.

Toen deze groep met volgeladen fietsen en kruiwagens richting de grote schuilkelders van Gradus Lucassen trokken barstte plotseling een trommelvuur los. De granaten sloegen dichtbij in en iedereen rende voor zijn leven naar een nabijgelegen greppel. Er stond water in. Ze zakten door het ijs en stonden/ lagen in de blubber. Toen ze beseften wat er gebeurde begon moeder Wijnhoven paniekerig te schreien. **Ze was haar baby Nelleke kwijt geraakt. Ze had met alle consternatie haar kindje achtergelaten.** Tinus loopt terug om de baby op te halen. Het ging er kort langs want iemand heeft nog een granaatsplinter dwars door de hoed gekregen. Vanuit de schuilkelders zijn ze tegelijk met de andere Wellse mensen (3e groep) te voet naar Weeze getrokken.

De familie Ripkens is rond deze tijd op eigen gelegenheid vertrokken naar Wemb, waar de broer van Ripkens woonde. Van daaruit zijn ze later nog een tijd in Sonsbeck bij familie geweest. Daar hebben ze de vreselijke bombardementen meegemaakt. In de driehoek Uedem-Weeze-Wesel is zwaar gevochten. Op het oorlogskerkhof te Weeze liggen 1500 Duitse soldaten begraven die in de regio, inclusief Well, gesneuveld zijn. Na de bevrijding ging vader Ripkens met zijn broer uit Wemb eind mei 1945 terug om thuis in Well de boel weer op orde brengen. Aan de grens gekomen mochten ze Nederland niet in. Ze moesten eerst ontsmet worden in Nijmegen. Na ca 5 dagen waren ze weer terug aan de grens en mochten ze als Rijksduitser toch niet naar Well en moesten weer terug naar Wemb. Omdat ze toentertijd Nederland niet in mochten is er nog sprake van geweest dat Ripkens in Duitsland zou blijven bij de kinderloze familie in Sonsbeck. Maar Ripkens wilde perse terug naar Well. Een maand later mochten ze dan toch weer Nederland in. Toen ze thuis aankwamen woonden er vier families in zijn huis. Hijzelf heeft de eerste tijd nog in de karschop van zijn eigen huis moeten wonen omdat de bewoners er niet direct uitwilden. Het waren zo af en toe bij thuiskomst erg verwarrende toestanden waarbij soms de burgemeester er aan te pas moest komen om het te regelen.

6.3 De 3e evacuatiegroep

Aankondiging en vertrek

De dorpskern, de Kamp, Leuken, Moleneind, Knikkerdorp en het Wellsmeer moesten op 12 januari evacueren. In het dorp kregen ze om een uur 's nachts te horen dat men om 8 uur moest vertrekken met; "20 Kilo Gepäck".

Er gebeurde zoal van alles voordat ze vertrokken. Kaatje Kessels hield zich aan het fornuis vast omdat ze niet wilde evacueren.

Tom Vink schudde een kist appelen op de grond en hij en Gerd Krebbers zeikten er over terwijl de Duitsers toekeken.

Foto van de voettocht van de Veldenaren naar Straelen. Well evacueerde op dezelfde manier.

De moeder van Oos Vink viel op haar knieën voor het H. Hart beeld: Brìng oons wer thuus!, brìng oons wer thuus! Bij Cella Dura moesten ze ook à la minute weg. Haar vader wou nog een emmer eieren meenemen, maar dat mocht niet van de Duitsers. Hij pakt de emmer op en gooit ze allemaal bij de varkens in de voerbak. Toen kregen ze nog minder tijd om te vertrekken.
Bij Rinus van Aerssen maakte hun moeder voor alle drie haar jongens een apart pakje: met scheerspullen. Ze was bang dat de jongens er onderweg naar Weeze uitgepikt zouden worden voor dwangarbeid in de Duitse fabrieken, hetgeen gelukkig niet gebeurd is.

Net zo goed als voor de 1e groep was het ook voor deze groep een barre voettocht, want er lag onderhand een dik pak sneeuw. Gepakt en gezakt met een kussensloop vol dekens als rugzak. ***Wat je aan hebt hoef je niet te dragen;*** was het devies. Het was een enorme stoet. Wel 2400 mensen, niet alleen Wellenaren, maar ook nog evacués uit Afferden en Heijen.
Aangekomen in Weeze sliepen ook zij weer in de houtloods van Geenen. Behalve de ouders en kinderen was Weeze behoorlijk verlaten. De jonge meiden werkten allen in de munitiefabrieken en de jongemannen lagen aan het front. Diversen werden opgevangen door de plaatselijke bevolking, al dan niet kennissen of familie.
Miet Krebbers was tijdens de evacuatie hoogzwanger. Het vertrek was al een heel gedoe en gehuil geweest. Zij werd in Weeze ondergebracht bij een ouder echtpaar. De kinderen met z'n vieren in een bed en de benen buitenboord. Zij kreeg 's morgens als ontbijt een eitje met een "Bisschen" cognac wat opa voor zieke mensen bewaard had.
De familie Thissen maakte het mee dat er voor hen 's morgens een haas geslacht werd voor het ontbijt.
Smid Krebbers sliep bij de plaatselijke smid en de familie Simons sliep bij de bakker, die familie van hen was. De zus van Jan Kessels sliep bij de familie van een soldaat uit Weeze die bij hen thuis ingekwartierd lag. Toon Vink trof het minder en kwam bij een café terecht. Dat was nog tot daar aan toe, maar er hing, zoals in elk café indertijd verplicht, een groot schilderij van Hitler. Toon zei tegen de waard: Dat schilderij moet weg**, wij slapen vannacht niet onder Hitler:** weghangen of andersom. Das darf ich nicht! Het werd alsnog geregeld en meester Koppers hielp de waard met het van de muur halen. Maar dit onschuldige hulpvertoon lokte een verontwaardigde reactie uit bij de vrouw van Toon Vink
Erg triest was het voor mevrouw Hommen. Zij was hoogzwanger en kreeg die nacht in Weeze nog een kind. Het kind heeft altijd hartproblemen gehad en is op latere leeftijd gestorven.
Evenals met wat de inwoners uit Weeze al eerder gezien hadden met de 1e groep, zeiden ze met veel medelijden: **Wo ist doch der liebe Herr Gott?**

Niet iedereen is op 12 januari vertrokken. Er zijn er ook nog die in eerste instantie

stiekem achtergebleven zijn. Bijvoorbeeld de familie Janssen van Brouwershof, samen met de familie Kamps uit Afferden en de familie Göbbels. Maar zij moesten toch ook evacueren en zijn weliswaar later, maar de 18e vertrokken en ook via Weeze.

Treinreis

Daags na de voettocht vanaf Well moest iedereen paraat zijn bij het station in Weeze. Het geloof was in die tijd erg belangrijk zo laat Harrie Vullings weten. Op de dag dat ze per trein verder moesten gingen vele Wellenaren daar ‘s morgens nog eerst naar de H.Mis. En dat ondanks het feit dat er in de kerk aan de Horst-Wesel Platz door de Weezer pastoor (verplicht) voor de Führer gebeden werd.
Er stond een goederentrein met veewagons waar ze allemaal in moesten. Paard en kar moesten achterblijven.
Ook pastoor Reiné moest zijn pony met karretje achterlaten. Dit was natuurlijk heel triest voor de eigenaren. Enkele boeren huilden en de meesten hadden tranen in de ogen. Voor hen was het kwijt en nooit meer terug. Sommigen hadden het geluk dat het span bij kennissen achtergelaten kon worden.
Fietsen mochten wel mee, maar de Duitsers probeerden ze nog wel gauw van je af te pakken. De trein vertrok om 4 uur 's middags. Hij moest in het donker rijden met gedoofde lichten i.v.m. mogelijke beschietingen.
In zo'n veewagon zat men met 50 man en nog een stuk of acht fietsen. Sommige ouders bonden hun kinderen aan elkaar vast, bang dat ze ze anders kwijt raakten. Niemand wist nog waar de trein naar toe ging. Velen waren bang dat ze naar Oost-Duitsland gebracht zouden worden. In één wagon had men plezier, maar dat was meer van de zenuwen en stress dan van binnen uit. Onderweg stopte de trein af

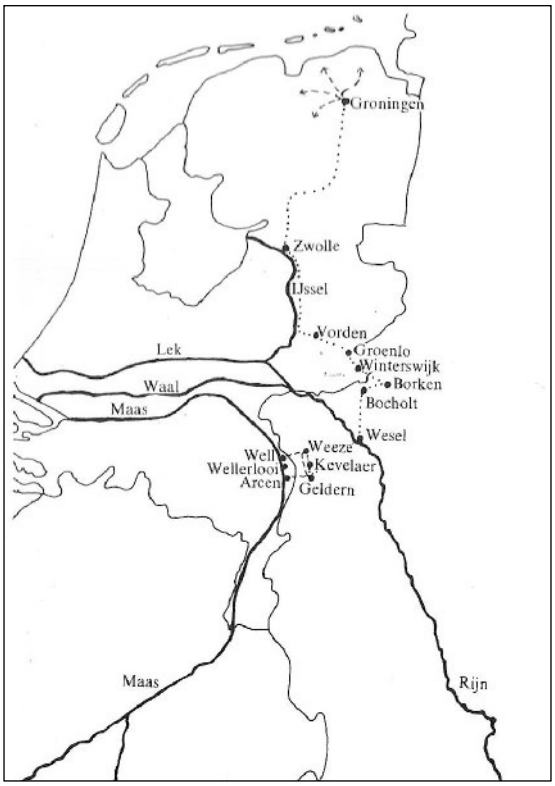

Cammaert De voettocht naar Weeze en de treinroute naar Groningen van de 2e en 3e evacuatiegroep.

en toe ivm luchtalarm. De trein is gelukkig niet opgemerkt door de vliegtuigen en niet beschoten.
NB: Veel Wellse mensen denken dat burgemeester Douven de Engelsen verteld zou hebben over het treinvervoer van de Wellenaren en er daarom niet op de trein geschoten is. Volgens Elly Schreurs is dit niet het geval en kon dit ook helemaal niet omdat de burgemeester daags tevoren, toen hij over de Maas gevlucht is, natuurlijk nog niet wist dat er überhaupt een treintransport zou zijn.

De mensen moesten tijdens het transport ook hun behoeften doen en dat werd dan met een pispot naar buiten gegooid. In de wagons waar geen pispot aanwezig was ging het wat moeilijker. De trein reed langzaam en men ging dan over de rand van de trein hangen en werd dan met twee man vastgehouden. Als er een stevige stok was dan hing men daar aan. Onvoorstelbaar, wat toch een ongelofelijke toestanden. Als het niet door diverse

mensen zo verteld was zou je het haast niet kunnen geloven.
Hannes Luypers, die veel kinderen had, nam het allemaal relativerend op. Als men tegen hem zei: God, God, wôr get dit hin? ***Ze bakken overal brood:*** zei Hannes dan. Een dergelijke uitspraak op zo'n moment wordt door de aanhoorders nooit meer vergeten.
Als de trein even stilstond gingen de deuren wel eens open en kwam er een geweldige walm uit. Soms zaten de deuren moervast en moest men ze loshakken, want men plaste tegen de wanden en het vroor dat het kraakte. De trein is via Kevelaer- Geldern- Wesel- Bocholt-Borken richting Holland gegaan. Op zondagmorgen om 8 uur stopte hij in Winterswijk.
We zien wér thuus. Er ging een blij gejoel door de trein en er werden vreugdekreten geslaakt.
Een groep van 63 man, o.a. de familie Meyer en An Kessels zaten in een koelwagen en ze hebben veel geluk gehad. Deze wagon was potdicht. Op een gegeven moment stikte men bijna. Er werd geschopt, geklopt, geschreeuwd, maar niemand hoorde het en de trein reed door. Op een gegeven moment ging zelfs de kaars uit, zo weinig zuurstof was er nog in deze van buiten hermetisch afgesloten wagon. Toen de trein in Winterswijk aankwam hoorde men het gebonk en werd de deur met geweld opengebroken, want die zat hartstikke vastgevroren. Er kwam een walgelijke lucht uit de wagon. Men liet de mensen sneeuw happen zodat ze weer lucht kregen. Op het perron werd het een grote troep want iedereen deed er open en bloot zijn behoefte en men schaamde zich nergens meer voor. De toiletten waren overigens bevroren.
Met horten en stoten ging het op naar Groningen. Zuster Johanna (van het Klooster) stond even buiten de trein. Ze kon nog net op het laatste nippertje op de treeplank springen en hing bijna een half uur buiten de trein in de vrieskou.

Aankomst te Groningen
Van daaruit reed de trein naar Groningen waar men om 4 uur zondagmiddag aankwam. Men keek zich de ogen uit. Geen beschadigde huizen. Alle ruiten er nog in. De mensen liepen er in een bontjas. Wat er schrille tegenstelling met de evacués. Vies en smerig waren ze, drie maanden in de kelder geleefd, nauwelijks gewassen en dan nog 24 uur in een goederentrein met stro. Men zag na al de ellende en vermoeiende treinreis eruit als arme sloebers, net zigeuners. Ook de Groningers wisten niet wat ze zagen.
De mensen hadden met hen te doen: Wat zijn het toch arme mensen. Of: ik heb altijd wel geweten dat het arme mensen in Limburg waren. Een van de streng-

De Martinitoren die bij aankomst in Groningen iedereen opviel

gereformeerde dominees zag het wat anders: **Dat is de straf voor de Limburgers voor hun losbandig leven.** Ans Verbeek (NSB-er) was al eerder teruggekomen van de Lüneburgerheide en verbleef ook in Groningen. Ze begroette de Wellse mensen: Ach, das sind ja unsere Leute! Het kon niet zo gewaardeerd worden door de Wellse evacués.

Het waren voor die tijd gigantische aantallen evacués die op zo'n korte termijn in Groningen aankwamen. 1200 op vrijdag 12 januari, 2300 op zondag 14 januari *(waaronder de Wellse)*, 2400 op maandagavond 15 januari en 500 op dinsdagmorgen 16 januari. Het was er goed geregeld. Men kreeg direct een bord met lekkere pap en 's morgens goed eetbaar brood.

Allen kwamen aan in de Korenbeurs. Gezinnen met kleine kinderen werden van daaruit doorgestuurd naar de Harmoniezaal waar ze warm eten kregen. Men sliep er een nacht: ofwel in de Korenbeurs (nu supermarkt van AH) of in de Harmoniezaal (nu Universiteitsgebouw). De mensen van het "Klóster" werden ondergebracht in het gebouw 'de Akerhof' in de stad Groningen.
In de Harmoniezaal sliepen de vrouwen met z'n tweeën boven elkaar. De mannen moesten op de grond op het stro slapen. Men verbleef er een dag en nacht. Slapen ging niet al te best, want in dezelfde zaal lagen ook veel babies die je de hele nacht wakker hielden.
Voordat men ondergebracht werd bij particulieren werd men ontsmet tegen schurft; de "krets" en ook wel scabiës genoemd. Het gebeurde met een grote spuit met DDT of met Lysol.
Een andere methode was dat je inge-

De buiten en de binnenkant van de Korenbeurs.

smeerd werd met een stinkende zalf die pas de volgende dag eraf gewassen mocht worden. Je sliep dan een nacht in de oudste klamotten (kleding).
Smitsboer, die i.v.m. zijn onderduiken zich eerst een baard had laten aanmeten en later zijn eigen baard had laten groeien, ging er naar de kapper om zijn baard af te laten scheren. De kinderen kenden hun vader nauwelijks terug.

Gastgezinnen(kwartiergevers genoemd)
Daags nadat men een nacht in de Korenbeurs of Harmoniezaal geslapen had, werd men ondergebracht bij boeren en burgers. De mensen die dicht bij de stad ondergebracht werden gingen te voet; o.a. naar Hoogkerk, Zuidwolde en Noordwolde. Velen gingen richting Grootegast met de (post)boten. Anderen werden opgehaald door kar en paard.
De Wellse mensen waren niet de eerste evacués in de provincie. Er waren al vluchtelingen uit Rotterdam, Amsterdam en Arnhem. Tevens waren er veel kinderen uit de grote steden voor het goede

De Harmoniezaal waar hoofdzakelijk de ouders met kleine kinderen overnachten.
B.: 1945
O.: 1990

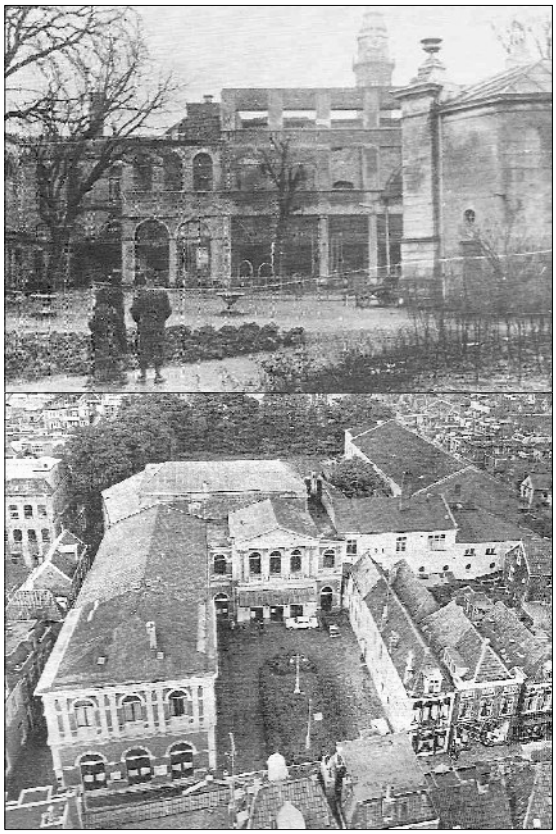

eten op het platteland en zeker niet te vergeten een flink aantal onderduikers. Het onderbrengen ging niet altijd van een leien dak. Veel Groningers dachten dat er onder de evacués nogal wat NSB-ers zaten. Toon van Aerssen beleefde het omgekeerde. Hij kwam bij een NSB-er terecht waarvoor hij ook moest werken. Toon zei: Ik werk niet voor een NSB-er. Na 10 uur 's avonds werd hij opgehaald, samen met Joep Tinneveld moest hij naar de Landweerkazerne en van daaruit naar het concentratiekamp te Halberstadt (Oost-Duitsland). Niemand wist waar ze zaten in die tijd.
Een maand na de bevrijding van Groningen kwam hij terug. Hij was nog kaal geschoren. Hij had van alles bij zich, allemaal weggehaald bij de Duitsers. Een kar met paard met allerhande spullen en flessen met sterke drank.

Sommige boeren wilden geen evacués. Dan bemoeide de burgemeester er zich vaak mee en was het: **Zij erin of jullie er uit!**
Toon Vink had een goed kosthuis, maar ze waren streng gereformeerd. Mevrouw Vink zei: God, God wat een weer! Maar mevrouw Vink: Wat spreekt u toch zonder eerbied over God.
Ze hadden er geen WC papier. Als men 's zondags naar de (protestante) kerk ging lagen er bijbels. Toon scheurde er dan een aantal bladzijden uit, verfrommelde ze wat en hij had zacht WC papier. Toon had al snel de illegale radio gevonden: bij het stoomgemaal kon je naar Radio Oranje luisteren.

De familie Deckers trof het minder goed. Voor hen waren het karige tijden. Vader schoot een duif voor de soep en de kinderen moesten peukjes rapen zodat vader zich weer een sigaretje kon draaien. Overigens kende men in het noorden maar een soort soep: erwtensoep.

Jan Schraven zat ook bij zo'n steng gereformeerde boer. De dominee kreeg zijn portie wel, maar zij moesten zelfs om de melk bedelen. Vraagt mevrouw des huizes: Waar hebben jullie de Bijbel? Nou, wij hadden wel wat anders mee te nemen dan de Bijbel! Nou, die zou ik nou als eerste meenemen. Als je 's zondag kralen zat te rijgen was het: Staat in jullie Bijbel dat jullie dat op zondag mogen?

De strenggereformeerde boer die meester Vullings als evacué in zijn huis had zei na een weekof wat: Mijnheer, ik heb het eens een tijdje met u aangekeken. U lijkt mij een fatsoenlijk man. Volgens ons geloof bent u echter voor de verdoemenis bestemd. Dat zit me toch niet lekker. Ik zal er eens met de dominee over praten.

De familie Arts kwam op een geheel andere manier aan onderdak. Mia had op een kostschool gezeten waar ook twee vriendinnen uit Groningen gezeten hadden. Ze hebben er een nacht geslapen en moesten toen toch naar Grootegast. Ze kwamen bij de wat oudere notaris Loppersum en een dokter. Daar bleek dat haar zus de dokter herkende als gewezen doktersassistent bij haar op de kostschool in Mook. De familie werd ook opgesplitst en Mia, haar zus Mien en pater Arts kwamen bij de notaris. Hij wilde geen evacués in huis hebben, maar stelde wel zijn huis ter beschikking en ging zelf bij familie wonen. Ze kregen altijd ontzettend veel bezoek, soms wel 30 man per dag. Mia heeft in die tijd wel 35 truien gebreid. Allemaal geruild voor bonnen. Aan eten is nooit gebrek geweest. Met Pasen volop eieren en zelfs oliebollen.

Dr. van Bracht wou graag naar een dikke boer en dat kon geregeld worden. Hij kwam wel op de koffie. Hij had het niet slechter kunnen treffen. Na een korte tijd trok hij in bij Mia Arts.
De boer die als kwartiergever maar met een schoolmeester (meester Vullings) genoegen moest nemen was blij verrast dat het tussen de dokter en de dikke boer (net iets dikker dan hij zelf) helemaal fout ging.

Als men een slecht kosthuis had en nauwelijks melk kreeg was er nog altijd de koe die stiekem gemolken kon worden.

Het kan soms raar lopen. Henk Nijsen molk ook een keer een koe omdat ze geen melk kregen voor zijn zieke zusje. Later toen Henk veearts in Overijssel werd behoorde de boer, waar die koe van geweest was, tot zijn rayon.

De familie van Sjang Simons kwam terecht in Visvliet en had als gastgezin een gewezen hoedenmodiste. Ze was nogal karig en kon niets missen. In het magazijn stond een grote mand met garens en knotten. Toen kapelaan Lebens een keer op bezoek was gaf hij persoonlijk toestemming om het garen maar te stelen om de kousen te kunnen stoppen. NB: Na de oorlog zijn ze er nog een keer op bezoek geweest. Bij binnenkomst sprak mevrouw de legendarische woorden: *" Jammer, de theetijd is net om"*. Ze was dus geen sikkepit veranderd.

De familie Thissen van de post had meer geluk. Een paar Groningse meisjes kwamen hen ophalen. Ze mochten niet bij die familie blijven en moesten verder. Ze zijn er vijf dagen gebleven, tot de zoon zei: er is nu een goed adres voor jullie in Aduard, bij een dikke boer. Toen ze daar aankwamen was de knecht Kees de achterdeuren aan het dichttimmeren. Ze verwachtten dat ze mensen uit de achterbuurt van Arnhem zouden krijgen. Toen ze hen zagen aankomen zei de vrouw des huizes: Ho, ho, Kees stop maar, ik heb al genoeg gezien.
Ze werden verdeeld: Pap en mam en de twee kleinsten kwamen bij moeder Veltman. Het was een zeer goed tehuis. Mevr. Veltman zat in veel besturen en was soms wel twee dagen afwezig: Mijnheer, hier is de paraplu en de portemonnee. Jij bent nu de baas: zei ze dan tegen pa Thissen.
Bij Veltman was men zo ingenomen met het zoontje Fré van vier jaar dat er nog een paard naar hem genoemd is.
Toen ze terug gingen naar Limburg heeft ze van alles bij elkaar gehaald en ze kregen hun eigen half varken weer mee naar huis. Lucie zegt nu nog altijd; *Moeke Veltman*

De familie Brauers werd ondergebracht

bij een heerboer. Hij had een knecht die 's morgens om zes uur begon te melken. Hij gaf dan zijn etenspotje af en dat werd om 12 uur opgewarmd. Hij klopte 's middags op de keukendeur, kreeg zijn potje en kon het opeten op de stal bij de koeien. Voor Limburgse begrippen was dit ongekend. De familie Brauers woonde/ leefde in de grote kamer.
De katholieken baden voor het eten maar bij de Gereformeerden moest je drie maal per dag een heel bijbelverhaal aanhoren. In hun schooljaren was hen verteld dat de R.K.-leer een verderfelijke leer was omdat Maria erin vereerd werd en het kruisteken maken kenden zij niet.
Het waren grote cultuurverschillen tussen de geloven.
Er was ook iets wat in die tijd voor de Limburgers onbegrijpelijk was. De strenggereformeerden mochten op zondag niet reizen of fietsen. De "vrijers" kwamen daarom op zaterdagavond, sliepen bij het meisje thuis (in die tijd bij de katholieken iets ongekends) en gingen maandagmorgen weer naar huis. Op straat keek men de meisjes niet aan, maar ze gingen er wel mee naar bed: zei men dan. Ook als men iets wist of nieuws bekend was dan gaf men dat echt niet door, maar hield het voor zich.
De katholieken vonden een aantal van dit soort zaken maar een raar en stiekem gedoe. Als het weer eens onderling goed ter sprake kwam zei men kwaadwillend: Gereformeerden: "Geraffineerden" zijn het.

Lod Janssen zat ook bij zo'n strenggereformeerde familie. Ze bleven maar praten over het geloof. Ben jij nou Grieks-, Rooms-, of Orthodox katholiek. Daar weet ik niks van goddomme, zei Lod. Ze vielen bijna van de stoel want het woord 'flauwekul' was bij hen al een vloek. Als het onweerde was het zeer ongepast om de woorden "gedonder en bliksem" te gebruiken. Je moest je daar maar niet op de vingers slaan met een hamer want "gatverdamme" was een vloek van de bovenste plank. Ze liggen de godsganselijke dag te zaniken over het geloof: zei Lod: en ik weet er niks van. H*et goede voor Lod is dat hij er het vloeken grotendeels afgeleerd heeft.*

In Hoogkerk was een katholiek kerkje. Na de mis ging men een biertje drinken in het café. Ongekend voor de Gereformeerden: **Van de kerk direct naar de kroeg!!**
Schaatsen op zondag: mocht niet!
Een leuke anekdote. Lidie van Bommel (katholiek) en Ansje Hovinga (gererformeerd) pikten stiekem bij een boer een paar "steenperen" (kleine harde stoofpeertjes) uit een kist. Ansje kreeg er gewetenswroeging van maar Lidie zat daar niet mee en zei: Ik ga zaterdag wel even biechten dat ik peren weggehaald heb.

Zo voor en na was er van alles te beleven. Toon Kopczinski hoorde op de visafslag dat er gratis vis te krijgen was. Er werd een emmer vol meegenomen, maar dit soort vis hadden ze nog nooit gezien. Het waren ongepelde garnalen en die friemelbeestjes lustten ze niet. Men wist niet wat men er mee aan moest. Een buurman was er verzot op en ze kregen er eieren voor terug.
Hij spitte ook de tuin voor de dominee. Als beloning vroeg hij een zak tarwe. Die moest hij bij een bepaalde boer gaan halen. Ik kom tarwe halen voor de dominee; zei Toon. Hij kreeg **drie** zakken mee i.p.v. een zak *omdat het voor de dominee was.* Ze werden ook nog voor niks gemalen *omdat het voor de dominee was*.
Jup ging met een vriend eenden vangen. Zijn vriend joeg ze onder de duiker door

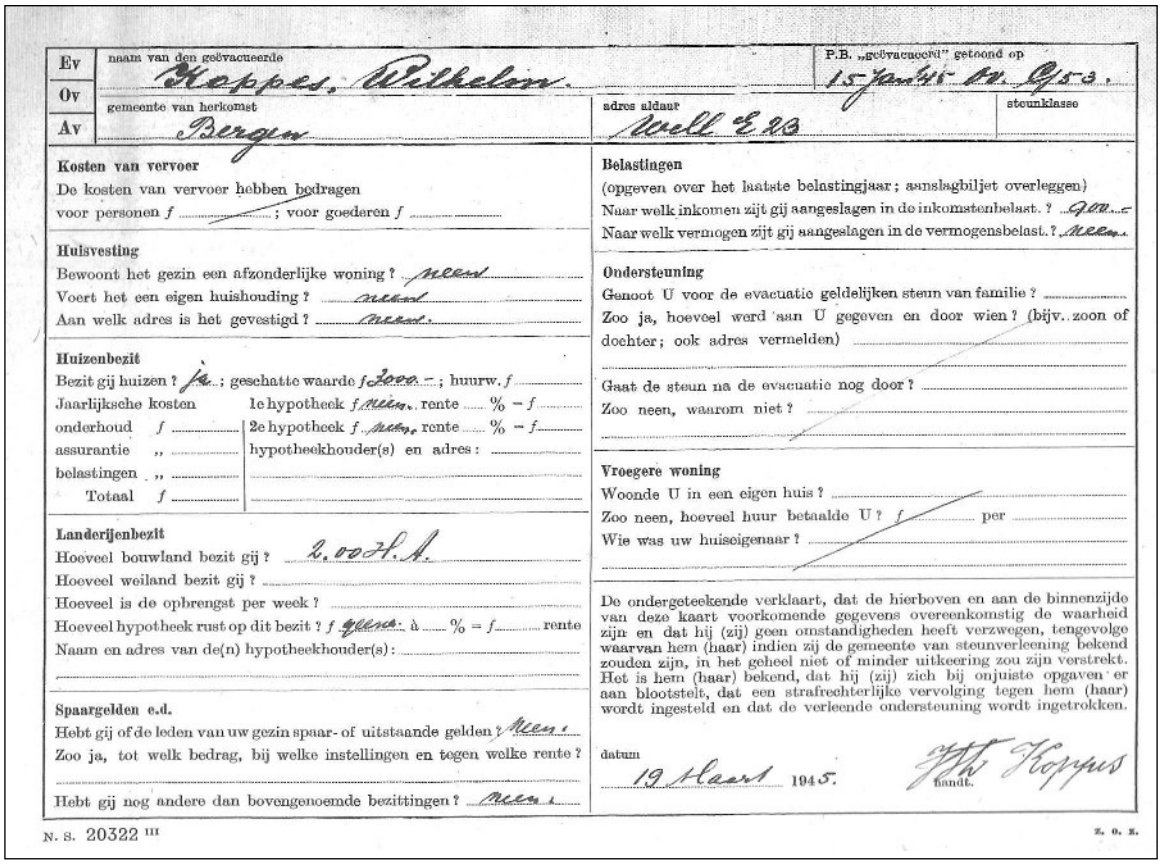

Ev / Ov / Av

naam van den geëvacueerde: Hoppes, Wilhelm

P.B. „geëvacueerd" geteond op: 15 Jan 45 M. 9.53.

gemeente van herkomst: Bergen

adres aldaar: Well E 23

steunklasse:

Kosten van vervoer
De kosten van vervoer hebben bedragen
voor personen f ...; voor goederen f ...

Huisvesting
Bewoont het gezin een afzonderlijke woning? neen
Voert het een eigen huishouding? neen
Aan welk adres is het gevestigd? neen.

Huizenbezit
Bezit gij huizen? ja; geschatte waarde f 2000.–; huurw. f ...
Jaarlijksche kosten: onderhoud f ..., assurantie „ ..., belastingen „ ..., Totaal f ...
1e hypotheek f neen, rente ... % – f ...
2e hypotheek f neen, rente ... % – f ...
hypotheekhouder(s) en adres: ...

Landerijenbezit
Hoeveel bouwland bezit gij? 2.00 H.A.
Hoeveel weiland bezit gij? ...
Hoeveel is de opbrengst per week? ...
Hoeveel hypotheek rust op dit bezit? f geen à ... % = f ... rente
Naam en adres van de(n) hypotheekhouder(s): ...

Spaargelden e.d.
Hebt gij of de leden van uw gezin spaar- of uitstaande gelden? neen.
Zoo ja, tot welk bedrag, bij welke instellingen en tegen welke rente? ...
Hebt gij nog andere dan bovengenoemde bezittingen? neen.

Belastingen
(opgeven over het laatste belastingjaar; aanslagbiljet overleggen)
Naar welk inkomen zijt gij aangeslagen in de inkomstenbelast.? geen
Naar welk vermogen zijt gij aangeslagen in de vermogensbelast.? neen.

Ondersteuning
Genoot U voor de evacuatie geldelijken steun van familie? ...
Zoo ja, hoeveel werd aan U gegeven en door wien? (bijv. zoon of dochter; ook adres vermelden) ...
Gaat de steun na de evacuatie nog door? ...
Zoo neen, waarom niet? ...

Vroegere woning
Woonde U in een eigen huis? ...
Zoo neen, hoeveel huur betaalde U? f ... per ...
Wie was uw huiseigenaar? ...

De ondergeteekende verklaart, dat de hierboven en aan de binnenzijde van deze kaart voorkomende gegevens overeenkomstig de waarheid zijn en dat hij (zij) geen omstandigheden heeft verzwegen, tengevolge waarvan hem (haar) indien zij de gemeente van steunverleening bekend zouden zijn, in het geheel niet of minder uitkeering zou zijn verstrekt. Het is hem (haar) bekend, dat hij (zij) zich bij onjuiste opgaven er aan blootstelt, dat een strafrechterlijke vervolging tegen hem (haar) wordt ingesteld en dat de verleende ondersteuning wordt ingetrokken.

datum: 19 Maart 1945. handt. Wilh. Hoppes

N. S. 20322 III

Registratie van de evacuees in Grootegast. Alles werd vastgelegd: Eigen woning/ hypotheek, eigen land/ aantal Ha, Spaargeld/ te betalen belasting.

en Jup mepte ze dan om zeep. Ze hadden er net vijf afgemaakt toen de boer, waar hij werkte, aan kwam rennen. Het waren zijn eenden. Hij moest F 3,- per stuk betalen en hij verdiende F 5,- per week bij de boer. Dat werd drie weken voor niets werken.
Het lukte sommige Wellse jongelui om op een rustig plekje met de protestantse meisjes te dansen bij accordeonmuziek van een onderduiker. Vanuit hun geloof mochten ze dat niet en daarom gingen ze tussendoor telkens eventjes naar huis, zodat het niet zo gauw in de gaten liep. De dominee kwam er toch achter en haalde fel uit. Hij sprak schande van de omgang van protestantse meisjes met katholieke jongens en er dan ook nog mee dansen. Vanaf toen was het natuurlijk afgelopen.
Er gebeurden ook ergere dingen. In Roodekerk was een bloemenkweker bij de ondergrondse en zijn vrouw was in verwachting. Hij werd opgehaald door de NSB-burgemeester en bij de achterdeur doodgeschoten. Zijn vrouw moest ook nog het huis verlaten zonder iets mee te nemen. De Duitsers dreigden zelfs het huis in brand te steken, maar de burgemeester had de huizen hard nodig voor de evacués. Erbarmelijk, dergelijke zaken, maar ze gebeurden.

Aan verjaardagen werd indertijd weinig aandacht besteed. Maar Sef Vink maakte het mee dat zijn vader op zijn 10e verjaardag zei: **Jong, gij ziet vandaag jurrig en ik heb niks vur òw.**
Iets dergelijks overkwam ook de schrijver van dit boek toen hij zeven jaar werd: Hier Sjaak, hedde gì-j 'n lekker stukske metwoorst want gij ziet vandaag jurrig. Als de dag van gisteren blijft dit soort uitspraken, ook nog na meer dan 60 jaar, in je herinnering.

Foto van Gerd Valckx en Rinus van Aerssen te Aduard en Rinus te paard bij Jeen Kielstra te Opende.

In de ogen van de Limburgers konden de Groningers geen snars van koken. Altijd maar een soort soep, soepenbrei genaamd. "Ze zoer as de krets en iedereen an de schieterìi-j". Het vlees werd ook heel anders klaargemaakt. Er zat geen smaak aan. Maar de "grunninger kouke" daarentegen was best lekker.

In Zuidhorn was de regionale katholieke kerk waar 's zondags iedereen kwam en dan werd er koffie gedronken bij de familie de Vries. De familie Sijberts zat bij die familie en de zonen Wim en Jan zijn later met hun dochters getrouwd en in Well gaan wonen.
NB: Er zijn nog enkele trouwpartijen ontstaan. Jan Leegte X Thea Derks (Well), Hay Hendrikx (Well) X Tiny Grimbergen en Piet Thissen (Well) X Jo Grimbergen.
In Hoogkerk was ook een katholieke kerk en dus ook zo'n trefpunt: bij café Mulder bij de ophaalbrug.
In zijn algemeenheid kon men het met de Hervormden heel goed vinden, maar met de Gereformeerden ging dat vaker wat minder. Er waren plaatsen waar maar één katholiek gezin woonde, maar er waren ook katholieke enclaves. Men trof ook families aan die geen geloof hadden, maar er werd wel een minuut stilte gehouden voor het eten als men bij hen aan tafel zat.

Voor de jonge mannen was het toch oppassen geblazen want er werden geregeld razzia's gehouden en de kerk was natuurlijk een verzamelpunt. Voor Brauers als Rijksduitser was het extra oppassen geblazen. Maar hij had gelukkig een adres in de buurt waar hij kon onderduiken als het nodig zou zijn.
Gelukkig is dit allemaal meegevallen.
Wel werden veel evacués ingezet voor het maken van "splitterbohrungen". Dat waren van die inhammen langs de grote weg om in te kunnen schuilen bij luchtalarm.

Wat wel een groot voordeel was: men was verlost was van het granatengevaar. Hoewel alle Wellse mensen liever thuis waren was dit toch wel een enorme geruststelling.
Het leven voor de kinderen was een grote opluchting. Ze hadden maanden in de kelders moeten leven en hier konden ze gaan en staan waar ze wilden. Nieuwe vriendjes die je polstokhoogspringen leerden en je kon heerlijk door de weilanden struinen.

Veel Wellse gezinnen hebben er een goede relatie aan overgehouden.Bij bijzondere gelegenheden was de kennissenkring vaak een stuk groter geworden. Bij trouwpartijen werden wederzijds soms hele gedichten voorgedragen. In de loop der jaren is het natuurlijk wel wat verzand, maar er zijn nog families die tot op de dag van vandaag intensief contact met de nieuwe generatie hebben.
Er zijn zelfs Wellse mensen die het Gronings volkslied nog kennen.

6.4 Dagboek verblijf in Grootegast van Mia Arts

Mia heeft uitgebreid beschreven wat zij elke dag beleefd heeft op haar evacuatieadres. Zij kregen er veel bezoek en hebben geen tijd gehad om zich er te vervelen. Het is geen doorsneesituatie want voor de meesten was het dat ze meehielpen op de boerderij en zo af en toe een praatje maakten met Wellse evacués die in de regio ondergebracht waren. Er waren er ook die al die tijd nauwelijks wat te doen hadden en zich dagenlang verveeld hebben.

Maandag 5 febr. Vandaag een stille dag. Niets bijzonders gebeurtd

6 februari
Vanmiddag zijn Tonny, de dokter en de kleine René hier geweest. Het was schitterend weer. Jo en Mien waren naar Zuidhorn. De dokter gaat zaterdag per fiets naar Uithuizen. Misschien kan hij daar een praktijk krijgen. Ik ga denkelijk mee naar Heeroom in Uithuizermeeden

7 februari
Bar slecht weer. De Russen zitten nog 90 km van Berlijn. Men zegt dat Churchill, Stalin en Roosevelt Duitsland een ultimatum hebben voorgelegd. Of het waar is weet ik niet, maar ze zijn toch ergens bij de Zwarte Zee bij elkaar.

328
GEWESTELIJK EVACUATIEBUREAU DE DRIE NOORDELIJKE PROVINCIËN
VERLENGDE OOSTERSTRAAT 8 — TELEFOON 23134-26536 — GRONINGEN

VLUCHTELINGEN-VERKLARING

De Burgemeester van de gemeente Grootegast verklaart hierbij dat
Musers Wilhelmina M.H. geb. 6-5-'86 laatst gewoond te
Bergen L. adres: Well E 58 No. P.B. B 34/94
afkomstig is uit het getroffen gebied en in het vluchtelingen-register van de gemeente is opgenomen als:
~~Angst~~ | Oorlogsgeweldvluchteling | ~~Evacue~~
Datum van aankomst: 20 JAN. 1945
Gemeentezegel: GEMEENTE GROOTEGAST
Handteekening:

Vluchtelingen verklaring die iedereen kreeg in de drie noordelijke provincies.

8 februari
Naar Lutjegast gewandeld naar de familie Hoppersum. We waren blij dat we weer in Grootegast waren. Het was een heel eind en Lutjegast is echt "lutje". We hebben er inkopen gedaan, crème enz. vanavond hebben we oliebollen van de buurvrouw gekregen. Morgen is zij en Mien jarig

9 februari
Mien jarig. Vandaag een drukke dag gehad tot de avond. Jan Verheyen heeft hier gegeten. ‘s Avonds kwam de buurvrouw juffrouw Kessels nog op bezoek.

10 februari
Tonny, de dokter, Nelly en ik naar Uithuizermeeden gefietst. Eerst regende het, maar vanuit Oldekerk niet meer. We vlogen gewoon. Heeroom was toch zo blij. Hij ziet er goed uit. Hij heeft het ook buitengewoon getroffen.

11 februari
We zitten in Uithuizenmeeden. Bij de familie Daemen en hebben we geslapen op dezelfde kamer als zij. Vanmorgen werden we met het rijtuig naar de kerk gebracht. Veel bekenden getroffen. Zelfs buren en kinderen uit Bergen. Een gezellige dag gehad. Vanavond bij mijnheer en mevrouw van Wijk gebuurt. Het zijn

heerboeren. Zij wonen in een grote villa en de bedrijfsleider zit op de boerderij. Zo zie je het daar veel in de omtrek. Prachtboerderijen, vooral in Uitgeest.

Maandag 12 februari
Naar Grootegast teruggefietst. Mooi weer gehad. Wind zelfs weer voor het grootste gedeelte mee. Onderweg hebben we veel groenten gekocht. Bepakt en gezakt kwamen we terug. De thuiskomst was fijn. Het was net of we heel lang weg geweest waren. De eerste uren kwamen we natuurlijk niet uitgepraat. Met de oorlog gaat het prima. Ze zitten nog 20 km van Berlijn. Vanuit het zuiden rukken ze ook schrikbarend op naar Berlijn. De luchtmacht is aan het Westfront ingezet. Bij Kleef is een offensief begonnen. 175 evacués moesten deelnemen in de organisatie TODT. Vanavond zijn ze allemaal teruggekomen. De organisatie wist van niets. Gelukkig maar.

13 februari
We zouden naar Roden gefietst zijn maar het is geen weer. Annemie en Nel Koppers zijn de hele middag hier geweest. Frans en Anny moesten vandaag naar het consultatiebureau in Groningen. Hopelijk is alles goed. Vanavond werd ineens zijn kin dik en stijf. Vanmorgen had ik een puistje uitgeknepen. Ik had toch zo'n schrik. Direct ben ik naar dokter Vester gegaan. Morgenvroeg moet ik terug komen. Hij behandelde mij gratis en ik kreeg nog een stuk spek uit!

14 februari
Vandaag goede berichten. Gennep gevallen. 5 km nog van Goch af. Het Reichswald vrij van Duitsers en de Rijksweg van Gennep naar Venlo. Men zegt dat de Maas weer hoog is. Met 5 legers rukken de Russen op naar Berlijn. Budapest gevallen. Duizend doden en 110000 krijgsgevangen. Na Stalingrad de grootste overwinning. Jo en Mien zijn naar Groningen geweest met Anneke en Nel Koppers. Heen ging goed, maar terug hadden ze erge wind tegen en regen. Henk Carlier had gelukkig al een meisje. Nel en Anneke waren Ans Verbeek (NSB-ster uit Well) tegengekomen in de stad. Vele NSB-ers zijn Duitsland uitgezet. Het is te hopen dat we ze binnenkort ook uit ons landje kunnen zetten en dan ver, ver weg dat we ze nooit meer terugzien. Hier in Grootegast zijn 30 NSB-vrouwen aangekomen. Gelukkig worden ze bij NSB-ers ondergebracht. Verbeeld je ook dat wij met dat zootje opgescheept zaten. Vanmorgen ben ik naar de dokter geweest. Heb een abces.

15 februari
Jo ziek. Vanmorgen had ze 38,2 koorts. Ze zal zich wel te druk gemaakt hebben. Vandaag kwamen pastoor Stoot en meester Vullings uit Heyen met buitengewone berichten. Het leger rukt op naar Rotterdam, Zwijndrecht brandt. Limburg helemaal vrij. In Venlo ook nog de Maas over. Rukken van Goch naar Geldern. Goch gevallen. Bij Venlo eerst een Bombenteppich gelegd. Twee grote legers staan klaar in België om heel Nederland te bevrijden. In Millingen zijn ze de Rijn over. 23 april komen Roosevelt, Churchill en Stalin weer bij elkaar om Duitsland te verdelen. In Berlijn zijn straatgevechten. We zijn spoedig thuis!! Berichten weggestuurd naar Toon en Bèr via het Rode Kruis en Bouvien.

16 februari
Van de berichten van gisteren is niets waar. Hoe kunnen ze nou toch zoiets vertellen. En we waren zo blij en enthousiast. Nel Koppers was al aan het inpakken geweest gisteravond. Tenminste dat zei Toon. Zware gevechten ten oosten van

Afferden en Kessel bij Goch.

17 februari
Vandaag zijn René en Lea weer naar hier gekomen. De dokter gaat woensdag naar Uithuizen. De anderen volgen dan. Maandag komt Tonny ook naar hier.

18 februari
's Zondags vind ik hier altijd een verschrikkelijke dag. Je kunt niet handwerken en een boek hebben we ook niet meer.

Maandag 19 februari
Vandaag zijn Nel Koppers en ik naar Opende geweest. Frans zijn toekomstige kostjuffrouw was jarig en daarom ben ik er maar niet aangegaan. Bij Jan Tiel kreeg ik 2,5 ltr melk. De boer en boerin waren niet thuis en toen ging hij maar gauw een koe melken. Afferden is vrij. Vanavond is Anneke Daemen uit Uithuizermeeden gekomen. Zij gaat op zoek naar Wilmy, Jan, Jozef en Frans. Het lijkt mij vrij hopeloos zoeken, maar ja, het is zo ook allerhande voor vrouw Daemen. Vandaag is Tony ook weer bij ons gekomen.

20 februari
Straks kwamen Riek en Wim Koppers ons weer blij maken. Ze zeiden muiterij op de Duitse vloot in Bremen, Hamburg en Ludwigshafen. Dat zou een goed ding zijn. In 1918 eindigde daar de oorlog óók mee.
De dokter is vandaag afscheid komen nemen. Morgen vertrekt hij alvast naar Uithuizen. Het is te hopen dat daar alles in orde is voor hem. Anneke Daemen is vanmorgen om 8 uur al vertrokken. Zij fietste vandaag tot Beilen. Ze hebben wel slecht weer gehad, het heeft bijna de hele dag geregend.

Bezoek bij de familie Arts voor het huis van Loppersum. Mien Arts, Mia Arts, ?, Jo Arts, ?, moeder van Leo Koppers, Anneke (vr. van Leo), Riek 9vr. van Wim Koppers), Theo Koppers, Leo Koppers, Lody Koppers.

21 februari
Gisteravond kwamen hier 77 paarden voorbij met Duitsers. Ze zullen ze wel gevorderd hebben in Friesland. Van de muiterij is niets waar. De goede berichten zijn nooit waar. Wanneer zal daar nou eens verandering in komen. Frans is vandaag naar Opende vertrokken. Hopelijk went hij zich daar goed. Tony, de dokter, Wilmy en Anny zijn naar Groningen geweest. Tonny op onderzoek voor de maag. Zij weet nu nog niets. De dokter ging door naar Uithuizen. Anny heeft een hoed gekocht.

22 februari
De dokter is zonder succes teruggekomen uit Uithuizen, de dokters wilden geen katholieke dokter. Zij moesten een keer meemaken wat wij meegemaakt hebben, dan zouden ze wel anders praten. Enfin, we varen in een raar schuitje tegenwoordig. Nelly en ik zijn vandaag bij Frans in Opende geweest. Hij zit daar niet onaardig. Fijn in een kamer apart, wel geen gemakkelijke stoel. Wij kregen een heerlijk stuk cake bij een kopje koffie. De kostjuffrouw was heel aardig.

23 februari
Toon jarig. Veel heimwee naar hem gehad vandaag. Waar zal hij zitten en hoe

zal hij zich vandaag voelen. Hij zal ook wel veel aan mij gedacht hebben. Vanmorgen heeft Frans de H.Mis voor Toon gelezen. Het is het enige cadeautje dat ik hem nu kan geven. Hopelijk kunnen we het volgend jaar zijn verjaardag vieren in ons eigen home. Heerlijk zal dat zijn.

24 februari
Vandaag prachtig weer. Nelly en ik zijn vanmiddag naar Groningen gefietst. Het is hier in Grootegast zo ontzettend druk in huis. Af en toe word je er gek van. We zijn blij dat we er dit weekend tussenuit kunnen hoor. Vanmorgen kwam Ber Simons ons vertellen dat meester Verheyen gisteren overleden was. We zijn er allemaal erg van geschrokken. Hij was zo'n goede vriend van ons. Nelly en ik zijn even in Zuidhorn bij juffrouw Verheyen geweest. Het was erg droevig. Bij Carlier was het ook zo druk. Zodoende zijn we naar Marianne gegaan. Zij was wat blij dat we eens een weekend naar haar kwamen. Turkije heeft Duitsland de oorlog verklaard. Prachtig

25 februari
Wat een slecht weer is het vandaag. Vanmorgen zijn we om half 11 naar de hoogmis geweest. Na de hoogmis bij Douvier op bezoek geweest. Terug hebben we wel een half uur door de stad gedoold. We konden de weg niet meer terugvinden. En het regende dat het goot. Een gezellige middag gehad bij Marianne. Men zegt dat Weeze gevallen is. Dan is Well zeker vrij. De Koningin heeft gesproken. Zij heeft een beroep gedaan op de koning van Engeland en Roosevelt om Nederland zo spoedig mogelijk te bevrijden. Het is meer dan erg hier in ons land. Zuid- en Noord Holland is gewoon aan het verhongeren. 1100 gld geven ze daar voor een mud aardappelen. 35 gld voor een klein broodje.

Maandag 26 februari
Vanmorgen is mevr. Nibbelte geweest. Daar was een broeder uit Rotterdam die uit Dresden gevlucht was. Verleden week had hij het bombardement in Dresden meegemaakt. 80 -90000 mensen waren omgekomen. Zijn broertje van16 jaar ook. Veel mensen uit Berlijn en Oost-Pruisen waren in Dresden. De broeder meende dat het hoogstens nog 3 weken kon duren in Duitsland, want heel Duitsland was op de vlucht en dan het ene bombardement na het andere. Hitler heeft gesproken. Duitsland moest nu tonen een edel volk te zijn, want de overwinning was toch aan Duitsland! Het toppunt van optimisme. Vanavond zijn we tegen de wind in naar Groningen teruggefietst. We hadden een fijn weekend.

27 februari
Zondag heeft Egypte de oorlog verklaard "een Defensieoorlog". De premier van Egypte is vermoord. De Turken zijn al de Dardanellen over.
Gisteravond waren Mien en Jo naar de begrafenis van meester Verheyen in Zuidhorn geweest. Wim Koppers had mooi gesproken aan het graf en Jan een mooi dankwoord teruggezegd. Het was een droevige begrafenis geweest. Het is ook verschrikkelijk zielig. Veel mensen uit Well waren gekomen. Het is vandaag

Vrijstelling voor Jan Schraven voor het werken bij TODT tijdens de evacuatie in Hoogkerk.

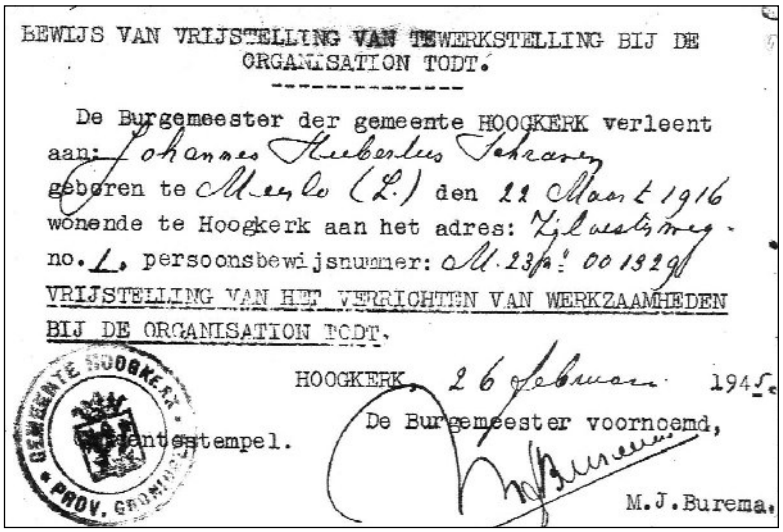
BEWLIJS VAN VRIJSTELLING VAN TEWERKSTELLING BIJ DE ORGANISATION TODT.

De Burgemeester der gemeente HOOGKERK verleent aan: Johannes Hubertus Schraven
geboren te Meerlo (L.) den 22 Maart 1916
wonende te Hoogkerk aan het adres: Zilverstijnweg
no. 1, persoonsbewijsnummer: M.23 nr. 001329
VRIJSTELLING VAN HET VERRICHTEN VAN WERKZAAMHEDEN BIJ DE ORGANISATION TODT.

HOOGKERK, 26 februari 1945.
De Burgemeester voornoemd,
M.J.Burema.

Gemeente Hoogkerk Prov. Groningen
Plantenstempel.

zo'n prachtig weer geweest. Echt voorjaar.

28 februari
Bij mijnheer pastoor in Niekerk op bezoek geweest. Hij zat daar mooi, maar het eten was slecht en bij zo'n onfatsoenlijke boer. In Grijpkerk had hij het prima gehad. Hier in ons huisje is het de hele dag verschrikkelijk druk geweest. Daarom zijn we eigenlijk ook ui gegaan. We waren van plan om de rogge te halen in Sebaldeburen, maar het weer was zo prachtig dat we doorfietsten.

Donderdag 1 maart
Vanavond is Nelly naar van der Wall geweest en nu kwam ze met het bericht terug, 10 km nog van Keulen af. Mijnheer pastoor is vanmiddag hier op bezoek geweest met Trina en Truus. Ze gingen eigenlijk naar de Praatmiddag. Vanmorgen om half 7 schrokken we wakker van een knal. De V I is nu terechtgekomen tussen Zuid- en Noordhorn. Dit is nu al nr 3 deze week. De eerste viel in Opende, de tweede in Aduard. Gelukkig geen doden. Daar moeten we nou ook nog angst voor hebben.

2 maart
Vamorgen prachtberichten. München-Glabbach en Rheydt gevallen. Kalkar gevallen. In Xanten hevige gevechten. 10 km van Keulen. Goebbels heeft een rede gehouden. Er stonden tegenover een 10-voudige overmacht, maar toch zal de overwinning aan Duitsland zijn. Och, och!! Vanmorgen zijn Tonny en de dokter naar Spijk vertrokken. Ik ben benieuwd hoe het hen daar gaat. Hopelijk hebben ze meer succes dan in Uithuizen.
Vanmorgen kregen we ook een brief van Anneke Daemen. Ze had haar broers en Wilmy gevonden in Noorddijk bij Neede. Wilmy is met haar teruggegaan naar Uithuizermeeden. Wat zal vrouw Daemen blij geweest zijn.

In Markelo stond een lanceerinstallatie voor de V II. Het ging nog al eens mis en dan stortte ze neer in de buurt.Mevr. Koppers (de Riet) is er mee verongelukt toen er een op het huis viel waar ze geevacueerd was.

3 maart
Vanmorgen nog prachtige berichten. Jongens het gaat weer goed. Venlo, Roermond, Viersen, Krefeld, Kempen allemaal gevallen. Prachtig, prachtig. De Duitsers zijn weer aan de ren. Toon Vink is ook enthousiast. Hij kwam vanmorgen binnengestapt met: Pak maar in jongens, pak maar in. Ze zitten vlak voor Düsseldorf, 7-8km van Keulen af. Nu de Rijn over en we zijn er zo vanaf.

4 maart
Vandaag nat weer. Natuurlijk weer op zondag. Vanmorgen ben ik niet naar de H.Mis geweest. Ik kon er niet meer in het kleine kerkje. Mien en Wilmy ook niet. De dokter heeft vanuit Uithuizermeeden opgebeld. In Spijk geeft weer niks. Het is misschien ook de moeite waard niet meer dat ze nog weggaan. Ze hadden vrijdag vreselijk tegenwind gehad. Van 3 tot 8 uur hadden ze gefietst van Groningen naar Spijk. Och arm.

Maandag 5 maart
We zijn weer zo enthousiast. Venlo viert feest, al meer dan 4 dagen. 14000 mensen zaten er nog. Nergens waren de Engelsen zo enthousiast ontvangen als in Venlo. Als tegenprestatie hadden de Engelsen 9 vrachtwagens levensmiddelen aangevoerd. Venlo lijdt zodoende geen gebrek.

Heerlijk gewoon: hadden wij toch ook thuis kunnen blijven. Nog 3 kleine bruggenhoofden hebben de Duitsers tussen Maas en Rijn. Bij Krefeld is ontzettend gevochten, bij Neuss ook, maar ze zijn allebei in Engelse handen, 3 km van Keulen af. De Russen rukken ook weer ontzettend op. Men verwacht binnen enkele dagen de val van Berlijn. 25 april moet Rusland de rug vrij hebben in het westen, want dan vervalt het niet-aanvalsverdrag tussen Rusland en Japan. Dan krijgt het zijn handen vol aan het oosten. Montgomery heeft gezegd deze week kwamen we voor grote verrassingen.

6 maart
Vandaag is Frans de hele dag hier geweest. Dat is iedere dinsdag hebben we afgesproken. Gisteravond zijn de dokter en Tonny weer teruggekomen. Het wordt niets in Spijk. Enfin het is de moeite niet meer waard om nog ergens anders naar toe te gaan.

7 maart
De troepen zitten in de voorstraten van Keulen. Churchill is in Duitsland aan het front geweest. Hij heeft de troepen toegesproken. Binnenkort zouden ze de Rijn overgaan en spoedig zou de beslissing vallen.

8 maart
Keulen gevallen. Hiep hoi. De Dom bijna onbeschadigd in handen van de Engelsen. 165000 mensen zaten nog in Keulen. De bevolking is zeer rustig. Och ze zullen ook wel blij zijn dat ze van de rotzooi af zijn, want meer is de partij in Duitsland niet, dat weten ze zelf ook goed. Hadden we toch ook maar in Well kunnen blijven. Heerlijk zou het geweest zijn. Vrij van de Duitsers en dan naar de Peel. Ik mag er niet aan denken. De Russen hebben Chemmitz veroverd.

9 maart
Ze zijn de Rijn over. Het wordt al langer hoe beter. Heerlijk,heerlijk. Tussen Koblenz en Bonn zijn ze er overgegaan. 200000 krijgsgevangenen hebben ze gemaakt. Er is hoegenaamd geen tegenstand. Nu naar het noorden Engelsen, en we zijn zo vrij. Toch hoop ik dat hier niet gevochten wordt. De huizen zijn bijna helemaal van hout.

10 maart
Bonn gevallen. Anny Geenen en Frans hier geweest. Mevr. Nikkessen zit in Beilen en de familie Zeegers bij Hoogeveen. Morgen schrijf ik die even een briefje. Wilmy is een weekend naar Buitenpost. Ze heeft hard moeten trappen want het stormt gewoon en het is noordenwind.

11 maart
Vandaag weer een saaie zondag. Die zondagen hier zijn verschrikkelijk. En wat waren die in Well heerlijk, vooral als Toon er was. Zou Toon vandaag eens naar Well gaan kijken? Hopelijk vindt hij nog iets van ons terug. Gisteren moesten alle geëvacueerden van Brabant en Limburg in het bevrijd gebied terug naar huis. Wanneer zullen wij zover zijn? Bij Remagen zijn de Engelsen 18 km ver al over de Rijn op een breedte van 30 km. Het gaat goed jongens. Bij Wesel wordt nog erg gevochten. Frans zegt dat Frans Beerkens, Weys en Thei Janssen uit Siebengewald de Maas over zijn gestoken. Ik hoop dat het waar is. Straks met ons vieren naar Opende gefietst

Maandag 12 maart
Vandaag heb ik huisarrest gehad. Vannacht heb ik zo moeten hoesten. Alleen vanavond ben ik even op rogge uit geweest. We hebben ook wat haver gekregen. Daar kunnen we fijn haver-

mout van laten maken. Och, over het eten hebben we hier helemaal geen klagen. De putjesgravers vanmorgen uit het bed gelicht.

13 maart
Vanmorgen ben ik met Wim Koppers naar Groningen gefietst. De dokter en Tonny gingen mee tot Hoogkerk. Ze gingen naar het huis kijken. Alles is nu voor elkaar. In Groningen heb ik enkele boodschappen gedaan. 2 onderjurken en een paar kousen heb ik gekregen. Vanmiddag ben ik naar Zuidhorn gepeddeld. Daar kwam vader bisschop. Het was er ontzettend druk. Veel bekenden troffen elkaar daar. De bisschop sprak mooi en prof. Feron moet het nog mooier gedaan hebben in de kerk. Daar hebben we echter niets van gehoord, want we konden er onmogelijk in. Toen de bisschop met de auto wegging hebben alle Limburgers uit volle borst het Limburgs volkslied gezongen. Mij dunkt de protestanten hebben wel opgekeken van zoveel enthousiasme, tegen de avond waren we weer allemaal thuis. Nelly en ik allebei ziek.

14 maart
We zijn weer wat opgeknapt. Allebei zijn we erg aan de diarree. Dat hebben tegenwoordig toch zoveel mensen. Nieuws is er bijna geen. Men zegt zelfs dat de Engelsen bij Remagen het front hebben moeten verkleinen.

15 maart
Maandagavond hebben de Duitsers en landwachters Frans ook gehaald. Frans dacht zeker; ik krijg de kogel, toen hij met die smeerlappen door het donker liep. Gelukkig liet men hen hem even later weer vrij. "het was een vergissing". Frans is er echter helemaal van af. Hij kon nog niet goed eten. Vandaag is het prachtig weer geweest. Daarom fietsten wij vanmiddag naar Surhuizen. We waren van plan naar Bets de la Haye te gaan, maar die woonde nog 11 km achter Sushuizen zei Anny Mulkens. Over Sushuizerveen en Opende zijn we teruggefietst. In Surhuizerveen ben ik 6 april mijn haar laten permanenten. Wilmy is vandaag pas terug gekomen van Buitenpost.

De familie Dolders was geevacueerd in Niekerk en het huis stond dicht aan de vaart. Tijdens het spelen viel dochter Nelleke erin,omdat ze in Well niet zo dicht bij het water gewoond hadden. Vanaf toen mocht Nelleke wel nog buiten spelen, ,maar ze zat dan wel vast aan een touw.

16 maart
De dokter ging. Vanmiddag zat de hele kamer vol bezoek. Toch wel gezellig. We kregen heerlijk vla met slagroom. Frans is vandaag ook hier geweest. Hij begint toch weer iets beter te eten. Vanmorgen kreeg ik een brief uit Overveen. Ik had de hoop al opgegeven dat mijn brief was aangekomen. Gelukkig echter wel. Met Ald en haar gezin gaat het nog goed, ofschoon in Overveen overal gebrek is. Hij vindt het verschrikkelijk wat Paulien en wij allemaal meegemaakt hebben.

17 maart
Vandaag grote uittocht. Vanmiddag zijn ze vertrokken. Het hele bezit van dr. Van Bracht op een kar. Met alle ellende moesten we toch lachen. Wilmy en Anny gingen met het bezit en de voerman mee boven op de wagen in de bontjassen. Het

was een foto waard. Tonny, de dokter, Lea en René gingen daarna met de fiets. We waren allebei blij dat we weer op ons eigen kwamen, maar toch was het afscheid even akelig. Vijf maanden lief en leed met elkaar gedeeld. Het is te hopen dat ze in Hoogkerk ook weer gauw een keer in kunnen pakken en dan naar huis. Vanavond zijn Clim en Bert Roncken gekomen. Mich en Harry kwamen ook mee logeren. We hebben een reuze gezellige avond gehad. Met de oorlog gaat het weer goed, zegt men. De Duitsers hebben via Zweden onderhandelingen aangevraagd met Amerika en Engeland, maat het is afgewezen. Ze onderhandelen niet met nazi's. Churchill heeft gezegd dat het wel eind zomer zou worden voor de oorlog uit is,. als wij er dan toch maar eerder van af zijn.

18 maart
Gisteravond kwamen Sjef en Giel Kerckhoffs en Hans Essers nog even aan. Ze kwamen van het putje graven in Haren af. Het weekend mochten ze in Grootegast komen doorbrengen. Natuurlijk hadden ze de pé in. Vanmorgen zijn de logees weer vertrokken. Om een uur of elf ongeveer. Vanmiddag zijn we even bij tante Koppers, Leo en Anneke gaan wandelen. Daarna ongekende rust.

Maandag 19 maart
St. Jozef. Vanmorgen om 9 uur was de H. Mis. Vanmiddag zijn Nelly en ik naar Opende gefietst. Ik nog helemaal naar boer Wieringa voor Ald. Tevergeefs ook nog. Bij die leuke boer kregen we 2,5 ltr melk. 2 ltr ervan hebben we naar Groningen gestuurd.

20 maart
Koblenz gevallen. Het gaat dus weer langzaam met de oorlog. Vanavond zeiden ze, er was in Groningen groot alarm, de Engelsen waren de IJsellinie door. Wel alarm in Groningen maar verder niets hoor. Oom Henk heeft hier vanmiddag gegeten.

21 maart
Lente. Een mooie zonnige dag maar nog wel gure wind. De hele dag heeft het in de verte gebulderd. De eerste keer zolang we hier zijn. Mainz is gevallen. Verdere berichten weten we geen. Frans is vandaag de hele dag hier geweest. We krijgen nog steeds veel bezoek, maar het is nu we met een paar in het huis zijn nog niet half zo druk. Nelly is al van eergisteren af hulp in het ziekenhuis.

22 maart
Prachtig, schitterend weer. Jo, Mien, Anneke en Nel Koppers hebben vandaag een ronde gemaakt. Ik ben naar Niekerk, naar Juffrouw Dellinge geweest. Twee bloesjes gekregen. Even bij mijnheer pastoor aan geweest en toen weer naar huis. Gezorgd dat Jo permanent kreeg vanavond.

23 maart
Nog prachtig weer en heerlijk warm al. Wij zijn in de jurken naar Kollum, naar Bets Heykant- de la Haye gefietst. Bets was erg blij toen ze ons zag. Met Pasen komt zij bij ons met Willy, haar dochtertje. Zij verwacht in augustus het tweede. Haar man heeft in Roermond 4 weken onder de vloer gewoond en juist een week voor Bets moest evacueren werd hij naar Duitsland gevoerd. Zielig gewoon. Nou zat Bets'moeder ziek alleen in Kollum. Eerst was zij ook nog al haar koffers kwijt, maar die had ze nou terug.

24 maart
Het weer is op zijn mooist. Waren we toch maar thuis. Anders was Toon van-

daag misschien gekomen. Vanmiddag hebben we buiten op het grasveld gezeten. Het was erg gezellig ondanks dat we primitief zaten en toen ik vanuit het keukenraam naar het grasveld keek was het net of wij op zo'n "buiten"zaten onder de zomervakantie. Vanavond zijn Bouvien en Anny gekomen. We hadden ze al de hele middag verwacht en zijn erg blij dat ze nu toch nog gekomen zijn. Vanavond hebben we balkenbrij gegeten.

25 maart
Goede week. Palmzondag. Een reuze gezellige dag gehad. Vanmiddag zijn we met z'n allen naar Opende gefietst. Daar kregen we de berichten voorgelezen. Het gaat weer force-majeur.
Luchtlandingstroepen 60 km achter de Rijn neergelaten. Liefst 40.000. 6 bruggen bij de IJsel genomen. 3 bruggenhoofden over de Rijn. De mijnheer die ze ons voorlas kwam uit Delfzijl. Hij kon reuze interessant vertellen over twee Zweedse marinekapiteins die met schepen voedsel voor Holland waren gekomen. Ze hadden het Ned. Rode Kruis even de les gelezen en gaven geen handbreed toe aan Duitsers en NSB-ers.

Maandag 26 maart
Vanmorgen zijn Anny en Bouvien jammer genoeg weer vertrokken. Ze komen echter gauw weer terug. De berichten zijn nog steeds crescendo. Het gaat geweldig in het Ruhrgebied. Jammer dat wij nog niet bevrijd worden. Ik heb meer dan ooit heimwee en toch mogen we helemaal niet klagen. Het gaat ons hier echt goed. Jo en Mien zijn vanmiddag naar Hoogkerk, naar de van Brachts geweest. Zij maakten het gelukkig ook heel goed.

27 maart
Vandaag Frans weer hier geweest en mevr. van Bloem heeft hier gegeten. Frans bracht de berichten mee. Frankfurt bereikt, Darmstadt gevallen. 67 km al achter de Rijn. 11000 krijgsgevangenen in een dag. Je hoort al 4 dagen in de verte boemsen. We denken dat dat het front is. Gisteravond kwam mij een heer tegen en die wilde hebben dat wij twee controleurs in pension namen. Evacuees zijn en dan twee heren in de kost nemen, ze zijn hier gek geloof ik.

28 maart
Prachtberichten gewoon. 100 km rukken ze in een dag op. Essen zijn ze nu al voorbij. Duisburg, Mainz enz. zijn al gevallen. De grote fabrieksstedden allemaal al. Ze hebben geen tegenstand de Engelsen. Bij duizenden geven de Duitsers zich over. Het is weer een renpartij. De Engelsen weten niet eens hoe ze het voedsel en materiaal zo gauw aan moeten voeren. He, hoorden wij er toch ook bij. Ik verlang zo naar Limburg en nog meer naar Brabant! Vanmiddag hebben Mien en ik bij Thei Koppers suikerbieten gesneden. Allebei hebben we een dikke blaar in de hand. Mien heeft zich daarbij ook nog gesneden.

29 maart
Witte donderdag. Vandaag wou ik eerst naar Groningen gaan met Jo, maar het lijkt zo'n buiig weer. Toch hadden we achteraf goed kunnen gaan. Alleen tegen de avond heeft het wat geregend. Vanmorgen kregen we de vergunningen. Ik heb mijn truitje afgemaakt. Vanmiddag is tante Koppers de hele dag hier geweest.

30 maart
Goede vrijdag. Vandaag grote poets gehouden. Met de oorlog gaat het goed. De Engelsen hebben hoegenaamd geen tegenstand meer zeggen ze. Och ik hoop toch dat we gauw bevrijd worden. Af en

toe kan ik het gewoon niet meer uithouden.

31 maart
Vanmorgen hebben we Bets gehaald. In Stroobos kwamen Leo Koppers en ik haar al tegen. Bets is natuurlijk overgelukkig dat ze hier is. Nou, ik hoop dat we het haar gezellig kunnen maken deze dagen. De berichten zijn nog goed. Het Ruhrgebied is ingesloten. Twee plaatsen in Ned. veroverd. Dinxperlo en Mechelen. 150 km al over de Rijn. De Russen zitten 60 km voor Wenen. Binnen enkele dagen groot nieuws te verwachten. Men zegt zelfs "opzienbarend nieuws"aan de radio. Wat zal het zijn. Als wij er maar bij horen.

Zondag 1 april Pasen. Vreselijk slecht weer. Het stormt gewoon. De H.Mis vanmorgen was niets. Nee, ik hoop Pasen nooit meer in Grootegast mee te maken zelfs Pinksteren nog niet. Toch hebben we het ons zo gezellig mogelijk gemaakt. Vanmiddag zijn tante Koppers, Anneke en Leo gekomen. We hebben heerlijk vlaai gegeten en vanavond paaseieren. Ik heb er 4 op. Toon zal denken die we die niet kunnen eten dit jaar. Waar zal hij zijn? He, anders hadden we nu samen heerlijk vakantie gehad. Verleden jaar was ik met Pasen in de Peel. Rotoorlog toch. 6 nieuwe plaatsen zijn veroverd in Nederland. Ze worden niet genoemd.

2 april
Het regent en stormt geweldig. Bah, ik heb veel last van heimwee de laatste tijd. Gisteravond hebben we er over gepraat hoe we naar huis gaan. Zo gauw we bevrijd zijn fietsen we hier weg. Anneke, Leo en wij vier. Al houden ze ons ook een nacht vast of een hele dag, we gaan toch. He, ik kan me niet indenken dat we gaan. En als ik Toon dan weer terugzie.. Zonet komt Anneke hier. Een nieuw offensief is begonnen tussen Arnhem en Nijmegen. Och als we toch eens over een week er van af zijn. Munster zijn ze al voorbij. 3000 tanks rollen Duitsland binnen. Het leger is helemaal verbrokkeld. Bij bosjes geven zij zich over. De Amerikaanse generaal Eisenhower heeft gezegd, ze moesten maar langs de weg gaan staan met helm en gordels af als ze zich over willen geven. De Engelsen en Russen zijn bijna bij elkaar. Ze rukken samen Berlijn binnen. Enschede en Hengelo gevallen. Een heerlijke avond hebben we gehad. Enthousiast voor 10. De klok is verzet, maar bijna allemaal zijn ze na 8 op straat. Wim Koppers, Niek, Anneke en Diets Kwanten zijn ook na achten pas gegaan. We willen in Well een revue opvoeren zoals de mensen hier in Grootegast leven.

3 april
Mooi had een NSB-er Wim en Niek gisteravond toch te pakken. Gelukkig houden ze ze niet meer in het kitje, anders hadden ze moeten zitten. Eventjes 70 gulden boete moeten betalen. De legers rukken naar Zutphen en Zwolle. Vandaag slecht weer. Frans hier geweest.

4 april
Vandaag wilden Jo en Mien naar Groningen, maar daar is fietsvordering. Hans Esser is toch gegaan. Hij is met Bouvien onze spullen gaan halen op de speciale vergunning. Prachtig hoor. Vanmiddag hebben we Bets naar Kollum gebracht. Het was sterke wind.

5 april
Ommen en Dalfsen gevallen. Rukken naar Coevorden. Vechten in de voorsteden van Wenen. Hier in Sebaldeburen is de postwagen vanmorgen beschoten. De mensen waren er gelukkig uit. De post-

wagen is helemaal stuk. Daar zaten Wim en Niek hun 70 gulden in.

6 april
Vandaag ben ik weer pessimistisch. Bij Almelo en Zutphen zijn hevige gevechten. De Duitsers bieden taai weerstand. Waarom moet hier in ons landje nou juist altijd gevochten worden. Ik geloof, wij komen nooit meer van die rotzooi af. Ik heb Toon al bijna een half jaar niet meer gezien. En geen taal of teken meer van gehoord. Af en toe hou je het niet meer uit. Vanmorgen zijn Nel Koppers en ik naar Surhuisterveen geweest om de haren te permanenten. Vooraan in Opende kwamen ons Duitsers tegen. "Der Weg zurück". Ze waren bijna allemaal te voet. Sommigen met paard en wagen. De fietsen brachten we gauw bij Frans zijn kosthuis, anders waren we ze kwijt geweest. Nog 45 km van Bremen af.

7 april
Gisteravond Coevorden gevallen. Vandaag melden ze Emmen. Rukken naar Hoogeveen en Schoonoord. Nog 50 km van de stad Groningen. Vannacht zijn de troepen van gisteren weer naar Friesland teruggegaan. Ze konden niet meer Duitsland in. "Eingekesselt". Nog 25 km van Bremen. Druk in de lucht geweest.

Zondag 8 april
Luchtlandingstroepen ten oosten van de Zuiderzee gevallen. Men vermoedt hier in Drenthe. Zutphen gevallen. Doesburg vrij. Nog 10 km van Meppel af. Een leger rukt naar Ter Apel, een naar Zwolle. In een Duitse zoutmijn 100 ton goud gevonden en kunstschatten. Hannover zijn ze voorbij. Ze rukken nu naar Brunswijk. Nog 16 km van Bremen af.

9 april
Meppel gevallen. Nog 10 km van Bremen af. Je hoort hier af en toe schieten. Het kunnen ook ontploffingen zijn. Duitsers zie je hier geen een. Mien heeft reumatische pijn in haar hoofd. Vanmorgen is ze naar de dokter geweest. Vandaag is het een half jaar geleden dat ik bij Toon in Horst-America ben geweest. Waar zal hij zijn? We zijn allemaal erg optimistisch, deze week verwachten we zeker onze bevrijding. Wat zal dat een vreugde zijn. Ik denk dat wij die niet allemaal kunnen uiten.

10 april
Vandaag is er niet veel nieuws. De Duitsers bieden nog veel weerstand in ons land. Vanmorgen had ik de berichten verkeerd verstaan. Ik verstond "De Engelsen trekken ons land uit en rukken naar Emden". De Engelsen moesten Duitsers zijn. We zaten anders al in de put. Nelly was naderhand toch zo kwaad op mij dat ik dat bericht verkeerd verstaan had. In het noodziekenhuis hadden ze er allemaal een beroerde morgen van gehad. Vanmiddag heeft Nel permanent gekregen. Vanavond zijn de aangekondigde NSB-ers aangekomen. Wat een zooi. Ze trekken Groningen uit. Het is te onveilig. Allemaal op wagens worden ze naar Opende gebracht. 275.

11 april
Vandaag zijn we weer optimistisch. Zuidlaren moet al vrij zijn. Dat is 15 km van Groningen af. Appelscha vrij door parachutisten. We zijn er zo van af. De notaris kwam ons vanmiddag het nieuws vertellen. We zijn toch zo blij. Vanmiddag hebben we buiten gezeten. Veel bezoek gehad. Mijnheer pastoor, Trina en Frans hebben hier vanavond gegeten. Mien heeft permanent. Annet haar hoofd gaat weer wat beter.

5 apr. 1945 Mgr. Lemmens op bezoek in Zuidhorn. Geheel L. pater Arts, geheel R. pater Verdijk en achter de Mgr staat pastoor Reiné.

12 april
Nog 30 km van Groningen. Van Zuidlaren is niets waar. Enfin, we zullen er toch wel gauw van af zijn. De hele middag hebben we buiten op het grasveld gezeten. 18 man op bezoek geweest. Foto's gemaakt.

13 april
Roosevelt dood. We zijn er allemaal verslagen van. Wim Koppers vertelde het Jo en mij vanmorgen in de kerk. We wisten niet wat we hoorden. Eerst waren we bang dat de oorlog nu even gestaakt zou worden. De hele morgen geen enkel vliegtuig gehoord. Vanmiddag begon het weer. Essen gevallen. Nog 14 km van Groningen af. 3 Engelse tanks in Marum geweest. Marum is 8 km van hier. De Engelsen hadden met de bevolking gepraat, sigaretten gegeven enz. enz,. het was er een feest geweest. Heerlijk gewoon. Later waren ze weer vertrokken met de leider van de Sicherheitsdienst boven op een tank. De burgermeester hadden ze niet kunnen vinden. Hij had zich in het veld verstopt. Vanmiddag zijn we bij dr Verster op bezoek geweest. Echt gezellig. Vanavond trokken hier Duitsers voorbij. Ik denk dat ze van Drenthe kwamen. Wij stonden allemaal voor het raam te lachen. Een fanatiekeling werd woedend, hij riep heel hard: Wir kommen wieder! Wij schudden van "nee"en lachten hen hartelijk uit.

14 april
Vanmorgen kwamen ze ons blij maken met dat Groningen vrij was. We vonden het toch zo heerlijk. Maar daarna hoorden we dat ze aan het vechten waren in de stad. De stad brandde op 6 plaatsen. We hebben toch zo te doen met de mensen die er allemaal inzitten. We denken veel aan mevr. Carlier en de hele familie. Waren ze toch maar naar hier gekomen. Roden vrij. Zopas kwam Derks uit Wellerlooi van Hoogkerk af. Hoogkerk is vrij. Daar was toch zo'n feest geweest. Die van de dokter hadden allemaal in het Oranje gelopen. Vic Timmermans had toch zo gek gedaan. Die van Mán Wijers hadden boven op een tank gezeten!! Wat een vreugde. Heerlijk, heerlijk en wij kunnen er zo maar naar toe. Dat is toch een teken dat wij eigenlijk ook al vrij zijn. De Engelsen zitten trouwens al helemaal in de buurt. De Leek, Zuidwolde, Roden, en alles is vrij.

Zondag 15 april
Vandaag wordt Roosevelt begraven. Vannacht heeft het tot 4 uur in Groningen gebulderd. Arme mensen. Men zegt dat Groningen nou vrij is. Het brandt nog steeds. Hier is alles zo rustig. Zo graag zou ik vandaag naar Hoogkerk, maar ik durf niet vanwege de fiets. Ik zou hem niet graag kwijt worden, want deze week hopen we te kunnen aanfietsen.
VRIJ
Plotseling is het over ons gekomen. Vanmiddag gingen we naar Grijpskerk om Engelsen te zien. 5 minuten kwamen we te laat en het was zo'n verre tocht. Grijpskerk was vrij. De ondergrondse had het in handen. Alle NSB-ers waren ze aan het ophalen. Het was echt interessant. Doodmoe kwamen we weer in

Grootegast aan, maar moeheid was gauw vergeten. Na 8 uur ineens een geloop naar het gemeentehuis. Wij vlogen naar buiten. Het gemeentehuis was door de ondergrondse genomen. Buiten stonden alle mensen. De dominee hield een speech en daarna werd het Wilhelmus gezongen. Wij waren natuurlijk reuze enthousiast. Vol spanning gingen we later naar bed.

16 april
Om 5 uur was ik vanmorgen al wakker. Om 6 uur stond ik op, ik kon het niet meer uithouden in bed. Vrij zijn wij. Verrukkelijk gewoon. Je kunt het nog niet begrijpen. Aan het gemeentehuis is het ook druk. De ondergrondse is erg actief. Er zijn er genoeg. Maar Canadezen zie je niet. Ik zou ze zo graag zien. Al vroeg heb ik in een winkel Oranje gekocht. Allemaal lopen ze ermee. In de kerk hebben na de H.Mis het Te Deum gezongen, daarna het Wilhelmus en daarna het Limburgse volkslied. Echt aandoenlijk was het. Giel en ik zijn na de H. Mis naar Hoogkerk gefietst. Bij Faan kwamen we de eerste Canadees tegen. Ik zag hem al direct in de verte. Hij stopte ook nog met de motor toen hij bij Giel en mij kwam. Hij vroeg ons of wij twee Canadezen op de motor gezien hadden en 4 Duitsers. Wij hadden niets gezien maar een boerenjongen wel. In Hoogkerk werden wij bij de dokter erg enthousiast ontvangen. Het was stampvol Canadezen en een vertier. Ontzettend. Na de middag zijn Wilmy en ik naar Groningen gefietst. In de stad mochten we nog niet komen. Toch hebben we net zolang "geplaard" tot we op A-Kerkhof (waar de mensen van het klooster ondergebracht waren) waren bij pater Jungblut en bij Sips in de Turftorenstraat. Mevr. Sips meende dat ze bij Bouvien afgebrand waren. Bij Bouvien konden we niet komen.
's Middags zijn Jo, Mien en Nelly ook naar Hoogkerk gekomen. Hier in Grootegast zijn veel NSB-ers opgepikt. Door twee ondergrondsen worden ze gehaald en dan moeten ze met de handen in de nek over de straat lopen. Aan het gemeentehuis worden ze door de bevolking uitgejouwd. Onderhand dat wij in Hoogkerk waren zijn de eerste Canadese tanks door Grootegast gekomen. Vanavond stopte hier een oude auto met drie Canadezen. Nelly kreeg aan een "sjans"en de hele avond hebben we er zodoende een in huis gehad. Heerlijk, haast onbegrijpelijk dat nu eindelijk een Canadees, een bevrijder bij ons in de kamer zit. Hij is 3 maanden in Nijmegen geweest. Gek, zo dicht bij ons toen wij in de kelder zaten toch zo ver af. En nu….. de bevolking is reuze enthousiast.

17 april
De hele dag feest. De stad Groningen is vrij gegeven vanavond om 5 uur. De binnenstad is veel verwoest en uitgebrand. Vanmorgen hebben we ingepakt. Waarschijnlijk gaan we morgen naar huis. Frans en Truus Kessels zijn al vertrokken. Gisteravond al. Vanmorgen ben ik al naar Sebaldeburen en Opende goedendag gaan zeggen. Vanmiddag de hele middag voor het huis gezeten. Om 5 uur de Canadezen weer gekomen."Mark"bracht zijn chef mee, een echte Canadees. Nelly en ik zijn met hem in de auto naar Doesum, Kornhorn en Opende geweest. Daar hadden ze nog geen Canadezen gezien. Deze avond zal ik nooit meer vergeten. Ik zei dat tegen de chef; hij zou Holland nooit meer vergeten. Om 9 uur waren we weer terug. Om 10 uur werd hier nog een ovatie gebracht aan de Canadezen. Een grote optocht stopte voor het huis en toen werden ze beiden op de schouders gedragen. Een gejuich van geweld. Tot half een zijn ze hier gebleven. An Kessels, Hans en de

jongens van Kerckhoffs waren er ook. Echt leuk.

18 april
Vanmorgen kwam Nel Koppers al vroeg hier. Jo en ik lagen nog in bed. Ruzie met Van der Wal. Daarna ben ik met Simon de Wit voor wapens naar Grijpsberg gefietst. Nel Jacobs goed de waarheid gezegd. Naar het gemeentehuis geweest voor een bewijs om naar huis te fietsen. Krijgen het waarschijnlijk morgen. Vanmiddag Frans hier geweest. Weer buiten gezeten. Ineens werd me toch meester de Bok naar het gemeentehuis gehaald, tussen twee ondergrondsen. De handen aan zijn nek en met een schild op zijn buik: "dit is een anonieme briefschrijver, dus een verrader". Algemene verslagenheid. Vroeg naar bed. Bekaf.

19 april
Vanmorgen zeiden ze dat we zeker weg konden. Nou is het weer niet. We zijn anders al helemaal reisklaar. Nel en Toon zijn bij ons gekomen. He, we zouden nu toch eens graag naar huis gaan. Het feest is nou uit en nou krijg je weer heimwee. De Wieringermeerpolder hebben die rotmoffen toch onder water gezet. Vuilakken.

20 april
We zouden eerst naar Groningen gaan, maar nou mag je maar 6 km uit de gemeente gaan. Jo kreeg geen briefje. Hans Esser wel. Zopas kwam hij terug. Bouvien komt morgen naar hier. Hun huis is helemaal uitgebrand. Bouvien had toch zo in de put gezeten. Och arm. In Grijpskerk heeft een zekere Dewer gesproken, een landbouwconsulent uit Roermond. Hij wist veel dingen van Noord-Limburg, ook van Well. In Well zaten zo'n 40 mensen. In Siebengewald 240. In het dorp Well zouden nog veel meubels zijn. We hebben een brief kunnen schrijven voor Toon, Ber en Gerard. Hopelijk krijgen we ook antwoord. Nog geen bericht uit Amsterdam.

21 april
Duizenden evacués stromen naar het zuiden. Veel komen er weer terug. Vanmiddag Gerard Krebbers ook weer. Ze komen niet over de Rijn. Enkelen wel, die zeggen dat ze van Duitsland af komen. Frans en Ton zullen er daarmee ook wel over gekomen zijn. Toch had Gerard Krebbers een interessante reis gehad. Leens moet het geweest zijn dat troepenvervoer. De wegen waren er helemaal stuk van. Tegen de avond is Bouvien gekomen. Echt fijn. We hadden haar niet verwacht vanwege het slechte weer. Hun huis is helemaal uitgebrand. Alleen een koffer met wat kleren en ondergoed hebben ze nog. Bouvien is hier haar troost komen zoeken.

Zondag 22 april
Vreselijk slecht weer. Dat is bijna iedere zondag. Nieuws is er bijna geen meer. Van de fronten hoor je niets. Holland zit maar te wachten. De Canadezen zijn wel door de Grebbenlinie heen zegt men.

23 april
Vanmorgen is Thei Krebbers eindelijk gekomen. Hij wist veel dingen van Well, maar van ons huis enz. niets. In Well moet bijna alles weg zijn, het meeste door de Engelsen gestolen. Dat zijn nu onze vrienden. Vanmiddag zijn Nelly, Mien, Bouvien en ik naar Zuidhorn geweest. We hadden niets dan de vluchtelingenverklaring. Met juffrouw Verheyen gesproken. Jan is weg. Tegen de avond is Chris Wijers met een grote vrachtwagen van Well gekomen. Wat een feest voor ons. Hij wist heel wat meer nieuws. Verleden week had hij nog met

Ber gesproken. Ton Kessels, Jan Verheyen enz. waren al in Well aangekomen. Van wat wij nog hebben weet hij niets.

24 april
Bouvien en ik naar Groningen gefietst. We wilden graag een bewijs halen om naar Well te fietsen, maar het is niet gelukt. Wel hebben we een schriftelijke aanvraag gedaan. Over Hoogkerk zijn we teruggegaan. De dokter had een bewijs, maar Tonny wil niet hebben dat hij zonder haar en de kinderen gaat. Hier in Grootegast grote drukte. Chris neemt mensen mee naar Well. Maar wie? Nelly heeft Chris nog eens naar Toon gevraagd. Hij leeft en maakt het goed. Hiep hoi! 15 dec. had Chris hem getroffen in de trein van Deurne naar Helmond. Heerlijk gewoon. Ik kan mijn geluk niet op! Toon Vink en Leo Koppers gaan mee naar Well. Een brief geschreven voor Toon. Leo brengt hem morgen nog naar Ber in Horst.

25 april
Vanmorgen was de uittocht. Hé, om jaloers op te zijn. Wat zou ik graag mee zijn gegaan. Je houdt het hier haast niet meer uit.

26 april
Prachtig weer. De hele dag buiten gezeten. Dames v. Anken uit Lutjegast hier geweest. Wilmy kwam ook nog even aanwippen. Ze ging naar Buitenpost. De van Brachts hebben allemaal een bewijs om mee naar Well te gaan. Maar nu om een auto te krijgen. Die hebben altijd geluk.

27 april
Vanmiddag zijn Mien en Jo naar Hoogkerk geweest. Men had ons gezegd dat Vic Timmermans bewijzen uitgaf. Maar nee hoor. De dokter kon ook nog geen auto krijgen. Vanavond zijn Boubien en ik naar Vroentjes naar Hans geweest. Een heerlijk kop echte koffie kregen we met koekjes.

28 april
Heerlijk, heerlijk, de brieven zijn aangekomen. Nelly kreeg vanmiddag een oproep van de burgemeester om weer naar Bergen te komen. Zij kan nu alvast gaan. Elly Schreurs schreef een briefje met enkele voorname dingen. Toon is met een transport kinderen naar Engeland. Hij had Treesje om inlichtingen over ons gevraagd. Eerst was het even een teleurstelling voor mij. Ik had me zo verheugd op zijn eerste brief. Nu vind ik het heel prettig. Toon zal het wel erg interessant vinden. Ber was in Well geweest en had enkele stoelen, wat smyrna kleedjes en wat porselein dat ze bij Kessels gevonden hadden bij Schreurs in veiligheid gebracht. Zou dat alles zijn wat we in het keldertje hadden zitten? Toon Vink schreef dat we onze tapijten en zilver nog hadden. We zijn ondanks alles heel enthousiast.

Zondag 29 april
Anneke jarig. Vanmorgen kregen die van Kessels een brief van Ton. We zijn wat ontgoocheld. Het keldertje was open gebroken. Hun hele tuin door gegraven. Dan zijn ons kristal en porselein en vele mooie spullen weg. Maar we begrijpen dan niet wat Ber in veiligheid heeft gebracht. Ton, Frans en Truus hadden een week gereisd. Leenen had enkele meubels van ons in gebruik. Wat zouden we nu nog precies hebben? Vanmiddag hebben we zo goed als het kan de verjaardag van Anneke gevierd en van opa. Hun huis was al haast helemaal schoongemaakt. Ze hadden ook nog enkele mooie dingen gevonden. Ons fornuis stond ook nog in de kelder. Zouden we alles bij elkaar toch nog wat hebben? Ik hoop het.

30 april
Vanmorgen zijn Bouvien en Nelly naar Groningen gegaan. Het was vreselijk weer en Bouvien was ook nog ziek. Nelly heeft niets bereikt. Alleen dat ze op eigen risico met de oproep de reis gerust kan wagen. De dokter zou met zijn gezin deze nacht misschien gaan. Nelly had eerst helemaal geen puf om mee te gaan, maar op ons aandringen heeft ze het toch gedaan. Hopelijk komt ze er. Het is voor alles veel beter. Als zij niet naar Well gaat zitten we hier over een maand nog. De Duitsers hebben algehele capitulatie aangevraagd aan Engeland en Amerika. Niet aan Rusland. Göring is dood, zegt men.

Dinsdag 1 mei
"Gekomen is u lieve mei", maar wij moesten in Limburg zitten. Ik kan het hier in het noorden soms niet meer uithouden. Nelly is nog niet terug. Zou ze naar Well gegaan zijn vannacht? De geallieerden nemen de capitulatie niet aan of de Duitsers moeten ze ook aanbieden aan Rusland. De Russen zitten midden in Berlijn. De Russische vlag wappert al op de Kanzlei, Himmler zijn huis enz. enz. Göring is doodgeschoten, Göbbels zwijgt, von Ribbentrop is verdwenen en last but not least, Hitler heeft een hersenuitstorting gekregen.

2 mei ***Hitler is dood***
Opvolger is benoemd. Geen capitulatie met Rusland. De oorlog duurt voort. Maar Duitsland is kapot. We krijgen nu nog de laatste stuiptrekkingen van het nazi-dom. Een regeling is getroffen tussen Prins Bernhard en Seyss Inquart (dat smeerlapje zit nog in Holland) over de voedselvoorziening in Noord- en Zuid-Holland. Zij krijgen voedsel aangevoerd per schip, trein en vliegtuig. Het is te hopen dat er hierdoor nog veel mensen van de hongerdood gered kunnen worden. Wim Koppers en ik zijn vanmiddag naar Groningen geweest. Het was een pechreis. Over Hoogkerk, Tolbert zijn we terug gereden. Nelly is dinsdagmorgen al vertrokken met een wagen uit Velden. Wij vinden het heerlijk dat ze nu thuis is. nu verwachten we gauw een brief van haar met een oproep dat ook wij naar huis kunnen. Jan Smits heeft een brief naar hier geschreven. Daarin stond dat Toon voor 3 maanden naar Engeland is. Ik zie hem dus niet als ik in Well of Deurne kom. De hele dag heb ik nodig gehad om dit te verwerken.

3 mei
We snakken naar brieven. In Zuidhorn moeten er 800 aangekomen zijn voor de evacués. Als er ook maar een van Toon zijn thuis bij is. Van Nelly zal nog wel niet kunnen.
Hitler en Göbbels moeten zelfmoord gepleegd hebben. Op een andere plaats staat er echter weer in de krant; zouden ze wel dood zijn? Dönitz, de opperbevelhebber van de marine is Hitlers opvolger geworden. Duitland vecht door tot het bittere einde. Stalin heeft val van Berlijn afgekondigd. In Sleeswijk-Holstein staan de Russen en Engelsen nog 30 km van elkaar af. Denemarken is afgesneden. Hier staan de berichten allemaal opgeplakt op de ruiten van Faber. De geestelijken van Limburg doen alle moeite om ons hier zo gauw mogelijk weg te krijgen. Het gaat slecht tussen de bevolking van het noorden en het zuiden. De evacués zijn hier niets, niets in tel, dat kun je aan alles merken. Een hart hebben de mensen hier blijkbaar geen. De dominee van de Hervormde kerk in Opende zei zelf tegen Frans: ze hadden hier noodzakelijk een kleine oorlogje mee moeten maken. Met de Hervormden kunnen de meeste mensen wel goed overweg, maar met de Gereformeerden (geraffineerden)

Foto van Grijpskerk met de molen; Kievit.

is het meestal meer dan bar. Als je die verhalen allemaal hoort. Ze zijn verre van christelijk, hoor!

6.5 Beleving door de gastgezinnen
Er is geprobeerd om via de diverse gemeentes reacties binnen te krijgen van hoe zij tegen evacués van Limburg aan gekeken hebben. Ondanks dat bekend is dat er in zijn algemeenheid best veel goede relaties zijn geweest/ ontstaan is er in de diverse plaatselijke bladen nauwelijks iets over gepubliceerd. Onderstaand wat er zoal naar voren kwam.

Gemeente Leens (Hr. Meijer uit Kloosterburen.)
Zij moesten de evacués ophalen in de stad Groningen. Omdat er mensen mee vervoerd moesten worden moesten zij hun wagens overkappen. Ze zijn bij hen in de regio goed opgevangen. De evacués waren katholiek. Maar er was bij hen ook een katholieke parochie.
De gastgezinnen hadden begrip voor de situatie.
Voor de oorlog was er tussen de Protestanten en Katholieken een geweldige tegenstelling en nauwelijks contact.
Maar in de oorlogsperiode werd die zuil compleet doorbroken. Hr. Meijer ging in die tijd rond met het anti-Duitse blaadje van het 3-manschap: Homan-de Quay-Enthoven en verkocht dit ook veel aan de evacués.
Vele gezinnen kookten zelf en kregen de groenten en het vlees van de boerderij. De boeren kregen een vergoeding voor de opvang. Het bedrag was afhankelijk van de leeftijd en per persoon. In de drie noordelijke provincies waren de vergoedingen centraal geregeld:

Als de evacués zelfstandig woonden ontvingen zij het bedrag zoals genoemd bij de kwartiergever. Had de kostwinnaar een bepaald inkomen dan mocht hij er een gedeelte van houden. Daarnaast was elke evacué op rijkskosten verzekerd bij een ziekenfonds.

Overigens waren de Limburgers niet de enige vluchtelingen/ evacués in hun

Kwartiergever ontving voor	**Zakgeld evacué**
Stel ouders : F 28,00/ wk	F 5,00/ wk
Boven 18 jaar : F 14,00/ wk	F 1,50/ wk
5 t/m 18 jaar : F 10,50/ wk	F 0,75/ wk

gemeente. Op ca 4000 inwoners in de "oude" gemeente Leens waren er 350 mensen voor extra onderdak. Hiervan waren er 70 uit de gemeente Bergen, incl. 31 uit Well. Velen waren al veel eerder aangekomen: veel uit Zeeland, vanwege de door de Duitsers doorgestoken dijken; uit Arnhem, vanwege de actie Market Garden en uit Arcen en Velden.
Ze werden ondergebracht bij boeren, burgers en in schoolgebouwen. Voor Limburgse begrippen waren het in het noorden bijna allemaal "dikke boeren"; weinig gemengde bedrijven en ze hadden veel meer koeien.

Gemeente Uithuizen (Hr. van de Kamp)
Uit gesprekken met ouderen uit Uithuizen waar mensen geëvacueerd waren blijkt dat men het goed kon vinden met de Limburgers. In het begin keek men wel een beetje gek aan tegen zo'n sjofel volkje. Het waren optimistische mensen en het was toch een goed volk. Zo af en toe zat er wel een vlegel bij die wel eens wat weghaalde of kapotmaakte.
Overigens viel het aantal Wellenaren in hun dorp niet eens op. Zo vol zaten ze met evacués en vluchtelingen. Uithuizen had zelf 4800 inwoners en 1300 woningen. Er zaten in april 256 evacués. Medio mei zaten er zelfs 1300, doordat er veel mensen uit Groningen en Delfszijl zaten, die in hun eigen stad nauwelijks nog eten konden krijgen.
Men ergerde zich erg aan de NSB-ers, die er relatief veel waren in de dorpen in het noorden. Ze hadden veelal ook nog leidinggevende functies: B&W, gemeenteraad. Joden zijn er dan ook nauwelijks overgebleven in die streek. De NSB-ers hadden het voor het zeggen en speelden de baas. Ze namen zo zonder meer je fiets af. Je moest er altijd voor uitkijken. Ze deden zich vaak mooi voor en je vertelde ze dan altijd te veel.
Als je wat graan opgehaald had bij een boer en ze zagen het dan werd je altijd verraden.

Gemeente Rijssen
Alle informatie is vernietigd door het NSB-bestuur toen men in de gaten kreeg dat hun ideaal voorbij was.

Gemeente Markelo
In Markelo was het evacuatiegebeuren zeer goed geregeld en de mensen waar de evacués terechtkwamen waren zeer vriendelijk. De evacués kregen hun eten via de gaarkeuken, maar na de eerste dag zaten verreweg de meesten al bij de familie aan tafel. "Kom maar bij ons aan tafel zitten ipv dat smakeloze gestoomde eten op te halen", was hun uitnodiging. Ook qua geloofsovertuiging lieten ze de katholieken hun gang gaan.

Gemeente Grootegast
In deze gemeente waren 1800 evacués opgenomen waarvan er circa 500 uit Well kwamen.

Gemeente Hoogkerk (nu Groningen)
Er waren 678 evacués ondergebracht bij 293 kwartiergevers. De meesten kwamen uit Limburg. 328 kwamen uit de gemeente Bergen waarvan circa 20 gezinnen uit Well.

Gemeente Grijpskerk (Hr. B. Helder en W. Kamminga)
De gemeente bestond in die tijd uit 2000 zielen waarvan er 1300 (streng) Gereformeerd waren. Alle bestuursfuncties werden door hen ingenomen. Er waren al 300 evacués in september ondergebracht uit hoofdzakelijk Nijmegen en Arnhem die gevlucht waren tijdens het Market Garden offensief. In de gemeente woonden 14 Joden en hun leegstaande huizen werden gebruikt om de

evacués onder te brengen. In de gemeente Grijpskerk kwamen op 16 januari om 18 uur zo'n 152 evacués aan uit Well. De familie Stroeken (geen kinderen, boerderijtje aan de Weezerweg) was ingedeeld bij de familie Kamminga. Ze kwamen vanaf de Harmoniezaal waar de indeling gebeurde door het Evacuatiecomité van drie personen. Ze kwamen aan met een grote rieten mand tussen zich in met alle spullen die ze hadden: kleren, enkele worsten, eigengemaakte boter. Ze kregen bij hen een vrij woonvertrek van het huis waar ze zelfstandig konden wonen. De familie Kamminga was Vrijzinnig Doopsgezind en ze konden het onderling erg goed vinden. Hun dominee regelde dat pastoor Reiné, die ook in Grijpskerk zat, in zijn kerkje de H. Mis kon lezen. Kamminga is zelf ook een keer naar zo'n mis geweest.
Als de familie Kamminga ergens op bezoek ging werden de 14 koeien door Stroeken verzorgd. s 'Avonds zaten ze meestal bij elkaar te praten. De "Franse" boer Peters kwam zo voor en na ook bij hen op bezoek, evenals de pastoor.
De boerderij lag ver afgelegen en toen ze de Canadese bevrijdingstanks aan hoorden komen op 15 april zei Stroeken: We moeten niet binnen blijven, maar naar buiten en zwaaien. Anders is het verdacht en wordt de boerderij beschoten.
Stroeken was een denker, filosoof en had van die diepgaande mooie uitspraken. **Je ziet het goede voorbij**, zei hij dan tegen zijn vrouw Bertha, als die weer eens een probleem zag. Stroeken heeft ook verteld dat zijn buurman in februari 1943 bij de overgave van de Duitsers bij Stalingrad, een plaat aan de grens gezet heeft met het ludieke opschrift:
Halt Russen, hier ist Holland.
Bertha Stroeken vertelde vaak over het geval Brückenkopf waarbij de dronken Duitsers die naar het front moesten lukraak schoten en gevaarlijk met een Panzerfaust zwaaiden.
Kamminga weet ook nog dat toen zij voor de eerste keer na de oorlog bij Stroeken op bezoek kwamen dat Bertha zo mooi het witte zand over de vloer in huis strooide.

Onderstaande évacué's zoeken hun familie, enz.

str. 17a, Gron. * Fam. Timmermans Bors, Wellerlooi (L.), p.a. Halmstr. 1, Hoogkerk (Gr.). * J. Verhaegen,

Veendam. * P. H. Mooren, Asselt, p.a. I. Smit, Kerkstr. 39, Hoogkerk (Gr.). * L.

Veendam. * J. Mans, p.a H. J. Smid. Venlo. Oranjesingel 3. Hoogkerk. * Lies en Ben,

* Gez. To en Gr. Vullings, Maasbree, p.a. R. S. Reddingius, Hoendiep 65, Hoogkerk (Gr.). * W. de Kievit,

Vier advertenties uit het Dagblad van het Noorden van 22 februari 1945, waarin in Hoogkerk ondergebrachte evacués contact zoeken met hun familie.

In het Groningse dagblad stonden vele advertenties van families die op zoek waren naar andere familieleden.

In Grijpskerk woonden 14 Joden. Er is er maar eentje, die ondergedoken was, die het overleefd heeft. De overigen zijn na transport via Westerbork vergast.
In november 1943 zijn een aantal gijzelaars door de Duitsers opgepakt en afgevoerd naar Vught. Eentje werd doodgeschoten toen hij wilde vluchten. De overigen zijn vrij snel weer teruggekeerd.
Op 19 maart 1945 is de verzetsgroep "Groep van Dijk" opgepakt door verraad van elders. Hiervan zijn er twee geëxecuteerd.

Katholieke enclaves.
Tijdens de reformatie waren er in sommi-

ge dorpen katholieke borgheren. Zij zorgden toentertijd voor onderdak en schuilplaatsen van pastoors en hebben zodoende het katholisisme in hun dorp in stand gehouden. Duidelijke voorbeelden hiervan zijn: Kloosterburen- Wehe den Hoorn- Bedem- Aduard- Zuidhorn- Uithuizen en Uithuizermeeden.

6.6 De achterblijvers in Well en wat er nog gebeurde in het dorp.

Geheel Well was geëvacueerd en het hele dorp lag er uitgestorven bij op een aantal Duitsers na. Toch zijn er enkele families niet geëvacueerd.
Jozef Laarakker mocht met zijn gezin, enkele knechten en nog wat familie, totaal circa 40 man, in zijn eigen huis blijven wonen. Mogelijk omdat zij dicht bij de Duitse grens en ook nog afgelegen woonden.
Ook voor Hannes Laarakker, die toentertijd aan het Moleneind woonde, verliep de evacuatie wat anders. De familie evacueerde samen met het dorp naar Weeze en zij sliepen een nacht in de houtloods van Geenen. Daags erna kwam Zumkley uit Kevelaer, waar zij hun Lanz-Bulldog indertijd gekocht hadden, hen ophalen en ze verbleven bij hem en nog een familie Ewals (machinehandelaar) ca 3 weken. Hannes had in die tijd zijn loods in de ontginning, in de buurt van het Wellsmeer, inmiddels “verbouwd “ tot woning. En daar hebben zij gewoond tot de bevrijding.

Wat er zoal in die tijd in Well gebeurd is, is onbekend. Er zijn in die periode nog wel diverse huizen kapotgeschoten.

Zo af en toe kwam er ook een Engelse patrouille op verkenning in Well, getuige onderstaande militaire verhalen.

Oorlogsverhaal Lt Cray

In de geschiedenis van de 3e British Inf Div. komt het volgende verhaal voor:
Op 28 januari 1945 ging een verkenningspatrouille, gesteund door een gevechtspatrouille bij Sambeek over de Maas.
De eerste groep, onder Lt. Hodgetts, doodde twee Duitsers tussen de rivier en een Afferdse zijweg, terwijl de tweede groep een aantal van de vijand verwondde die hen benaderden vlakbij de sluizen en ze brachten een gevangene mee voor ondervraging.
De volgende avond ging Lt Cray met twee anderen van de Suffolks op verkenning aan de overkant en kon zich veilig terugtrekken met hun informatie. Het laatste patrouillecontact naar de overkant met de vijand was in januari met Lt. Moon van South Lancs en had twee krijgsgevangenen opgeleverd zonder eigen verlies.

In de nacht van 2 op 3 februari stuurden de Suffolks weer een patrouille naar de overkant van de rivier. Zij gingen als gevechtspatrouille vanuit Geysteren.
Lt. Cray ging weer mee met Captain Harris en zes anderen. Zij meldden via hun radio veel info omtrent het gebied en over twee ontmoetingen met de vijand.
Na twee huizen doorzocht te hebben, ongeveer 1000 yards (ca 900 m) van de Maas, hoorden ze stemmen en zagen ze 12 Duitsers, incl. een officier, sjouwen met een rubberboot. Het vuur werd op hen geopend op een afstand van 10 m en ze vielen allemaal neer. Het vuur werd niet beantwoord en zij waren waarschijnlijk allemaal gesneuveld. Op de terugweg naar de rivier liepen ze tegen een groep aan van minimaal twee machinegeweren die bemand waren door 8 man. Zij werden beschoten op een afstand van 5 m en vijf ervan werden gedood of gewond.

Hierna werd geconstateerd dat men Cray miste. Harris en soldaat Spendlow besloten hem te gaan zoeken terwijl de anderen teruggingen naar de boot. Na een half uur gewacht te hebben en geen van de drie was teruggekomen, gingen de anderen met tegenzin terug over de rivier. Om 5 uur 's nachts ging nog een andere patrouille van 5 vrijwilligers terug om de vermiste mannen te zoeken. Er werd geen spoor gevonden en ondanks dat er de volgende nacht zorgvuldig gewaakt werd dook er niemand op en moesten ze hem aan hun lot overlaten.
NB: Bij Groenen in het Leuken lagen twee Engelse militairen begraven.

- Een graf was van Lt. Cray
- Van het graf ernaast wordt aangenomen dat dit van Captain Harris is, maar er zijn geen onderscheidingstekenen gevonden. Het vermoeden bestaat dat Captain Harris gevangen genomen is, ondervraagd is in Siebengewald bij de familie Erps en daarna doodgeschoten en zonder onderscheidingstekens naast Cray begraven is.
  Een ander vermoeden is nog dat toen hij zag aankomen dat hij gevangen genomen kon worden dat hij alle onderscheidingen losgesneden heeft van zijn uniform. Iedereen was hieromtrent geïnstrueerd, om zodoende de zware ondervraging te ontlopen en had hiervoor een zakmes op zak.
- Het graf van soldaat Spendow is een stuk noordelijker gevonden bij de Veerweg te Bergen. Niet onlogisch want er was afgesproken dat als de boot weg zou zijn men naar Bergen zou lopen en daar lichtsignalen zou afgeven zodat men door het East Lancashire Regt. opgehaald kon worden.
- Korporaal Coneybeare was een van de patrouilleleden. Hij is tijdens deze patrouilleactie gewond geraakt en blind geworden aan zijn rechteroog

Vuurgevecht
In de annalen van het Engelse dagboek staat nog vermeld dat er in februari nog een vuurgevecht met de Duitsers is geweest.
13 febr. 1945 War Diary van de Royal Scotts Infantry.
Eigen antitankkanonnen raakten in gevecht met vijandelijke eenheid uit Well. 8529 = kaartcoordinaat van Well. Er is een groot gebied door de Maas overstroomd. De Maas stijgt met 5"/dag (=12,5 cm/dag). Aldus de aantekeningen.

De Engelsen hielden weliswaar hun dagboek zeer nauwkeurig bij, maar er staat verder niets meer in over bombardementen op Well. Toch zijn er in de maanden tot de bevrijding van Well op 3 maart 1945 nog granaten in Well gevallen. Echt gevochten is er niet in Well. De Duitsers hadden wel verwacht dat de Engelsen in Well over de Maas zouden trekken. Er stonden bij Well net over de grens 88 Duitse kanonnen opgesteld. Maar dit is geheel anders verlopen. De Amerikanen kwamen met een boog vanaf Venlo en via een andere boog via Nijmegen. De

Het operatiegebied rondom Gennep tijdens de operatie "Veritable".

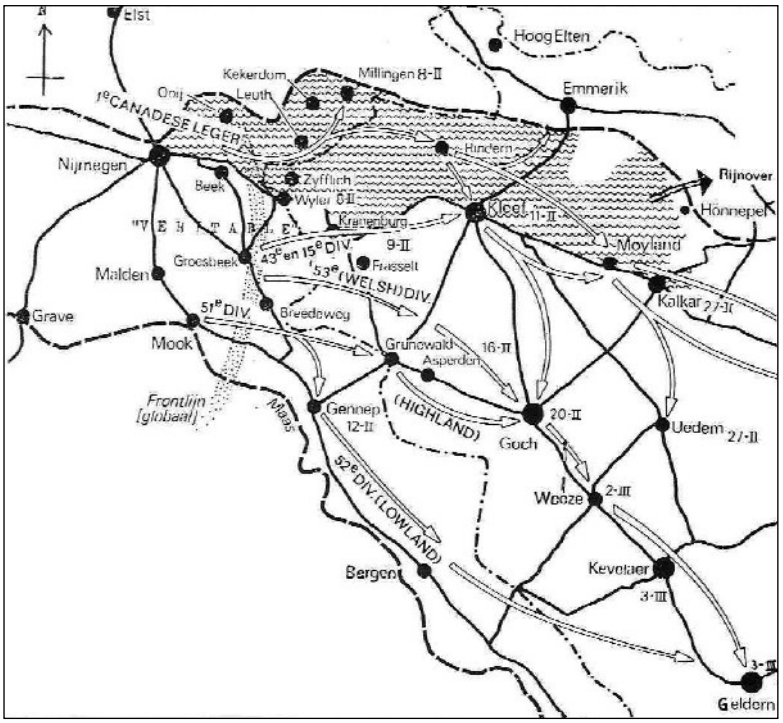

Canadezen kwamen vanuit het noorden. De hele operatie was dus voor niets opgesteld en er is geen schot gevallen. De Duitsers hebben geen schot gelost en het hele bataljon is gevlucht. In Afferden is nog fel gevochten en het kasteel Bleijenbeek is medio februari compleet verwoest.

7 Bevrijding Overijssel - Drenthe - Groningen

7.1 Bevrijd

Neede	1 apr (1e Paasdag)
Markelo	8 april
Rijssen	9 april
Ommen	11 april
Groningen	16 april
Grootegast	16 april
Uithuizermeeden	21 april
Roodeschool	21 april

De geallieerden trokken op vanaf het zuiden. Dat hield dan ook in dat Well eerder bevrijd, op 3 maart, is geweest dan het noorden.
Enige tijd voor de bevrijding werd ook in Groningen de oorlog merkbaar. De Wellse evacués kropen bij het horen van vliegtuigen tot grote verbazing van het gastgezin onder de tafel. Zij hadden van schuilen nog nooit gehoord.
Lucie Thissen was met haar zuster ondergebracht bij een voor hen niet zo sympathieke familie. Er mocht nooit iets en als er geschoten werd mochten zij niet in de kelder, want die lag vol met materiaal voor de zwarte handel. Zij moest er schuilen op de stal, wat in feite geen bescherming bood. Ook toen zij een keer ziek was mocht er geen dokter komen en kreeg ze geen eten; want een zieke heeft geen eten nodig. Pa Thissen moest er aan te pas komen om doktershulp geregeld te krijgen.

Waar Hein Brauers geëvacueerd was ging het er nog even fel aan toe. De Duitsers waren intussen teruggedreven tot bij hen in de buurt langs het Reitdiep (water). Toen moesten zij vanwege een Engelse aanval 's avonds evacueren naar het dorp (zij zaten zo'n zes kilometer van het dorp af). Onderweg kon men de granaten in het donker zien vliegen. Dit was een mooi schouwspel, maar levensgevaarlijk. De mensen waar zij langskwamen stonden hiernaar te kijken. Hein zijn ouders waarschuwden hen dat ze dekking moesten zoeken langs de slootkant. Na diverse malen geschuild te hebben kwamen ze in het dorp aan.

De bevrijding komt steeds dichterbij. Men volgt op de voet welke plaatsen weer bevrijd zijn. Dan komt de laatste nacht voor de bevrijding. Na een nacht vol verwachting, net als een klein kind dat 's nachts nauwelijks slaapt omdat Sinterklaas eraan komt, is daags voor de bevrijding al iedereen vroeg wakker. Men hoort het geluid van voorbijtrekkende colonnes, nog een eind weg. Soms gaat er nog een vuurgevecht aan vooraf voordat ze kunnen doorstoten. Een fanatieke Duitser die het toch nog lukt om met een pantservuist een tank uit te schakelen. Hij moet het dan wel met de dood bekopen. Of een stel Duitsers die vanuit een boerderij beginnen te schieten. Een tank richt zijn kanon: boem en nog een keer boem.

De Amerikaanse jeep zoals die bij de bevrijding in grote aantallen overal rondreed.

Het huis staat in brand. Zij moeten zich snel overgeven, anders overleven ze het niet.
De ondergrondse geeft aan waar mogelijk nog een Duitse mitrailleurspost zit. Op een moment dat men geen schijn van kans meer heeft tegen zo'n overmacht vallen er toch nog slachtoffers en branden huizen af. Wat toch een trieste bedoening, zo'n oorlog.
De Groningers hebben maar een paar uur granaatvuur meegemaakt. Als er dan bij hun huis enkele ruiten sneuvelden was het op z'n Gronings: ‘t hele huus stukkend.

En dan is het zover. Er komt een tank knarsend en piepend door de straat. Iedereen naar buiten langs de weg. En zwaaien en blij, elkaar geluk wensen. Wat een ongekende vreugde en dan die Tommy's boven op die tanks en op de gevechtswagens. Wat een fantastisch gezicht. Men komt niet meer uitgezwaaid als de colonne van dichtbij voorbijtrekt. Op vele huizen wappert de vlag met een oranje wimpel. Iedereen loopt met oranje op zijn jas. Je vraagt je af waar halen ze het in de gauwigheid zo snel vandaan. Blijkbaar allemaal goed bewaard gehouden. En het feest houdt de hele dag aan en er werd op straat gehost. Elk meisje heeft wel een Canadees in de arm.
In sommige plaatsen wordt het feest nog even onderbroken, want er komt van een onverwachte richting nog een groep Duitsers met geweer aangelopen. Maar de overgave is snel geregeld.

Mia Arts heeft op de bevrijdingsdag in Grootegast flink gehuild van alle emoties en ellende.
Er kwam een Canadees op een motor bij hen thuis. Nel vloog hem om de hals van blijdschap. Frans zei: in de omliggende dorpen hebben ze nog geen Canadees gezien. Daags erna kwam hij met zijn chef en een jeep en reden ze naar Opende en Kornhof. Een vrouw die aardappelen voor de deur zat te schillen in de "slup" van haar schort vloog overeind van verbazing en alles viel op de grond. Overal een enorme ontvangst en staande ovaties. Om 9 uur kwamen ze weer thuis en werden ze door de harmonie en een spreker gehuldigd. De tranen rolden de Canadees over de wangen. Dat moest mijn moeder nou eens zien en meemaken zei hij.

Gert Valckx ziet met zijn vader enkele dagen van te voren twee hoge Duitse "pieten" door Hoogkerk en Groningen fietsen. Alle Duitse soldaten sprongen stram in de houding om te groeten. Vader zei: Dat zijn geen Duitse officieren. Ze hebben de zaak verkend (ondergrondse?) en daags erna kwamen de geallieerde tanks door de straten. Tijdens het uitdelen van de Kwatta en sigaretten valt er een tanksoldaat dood neer. Beschoten door scherpschutters in de Suikerfabriek. Er werd omgeroepen in het Duits dat ze zich moesten overgeven en twee vlammenwerpers werden 50 m. ervan in de wei geplaatst. Enkelen kwamen uit de fabriek, maar niet allemaal. De fabriek kreeg toen de volle laag.
In totaal werden er circa 8o man krijgsgevangen gemaakt. Ze moesten alles wat ze hadden inleveren, ook hun privé-spullen (horloges, ringen), wat tegen de regels van Genève is. Moeder ziet dat een van hen zijn ring laat vallen en er met zijn voet op gaat staan. Toen ze afgevoerd waren zei moeder tegen Gert dat daar ergens een ring moest liggen. Hij heeft deze gouden ring, met een steen erin, nog. Er staat geen inscriptie of initialen in.
In hun dorp gaat het er hard aan toe. De circa 10 NSB-ers die er in het dorp waren, werden kaal geschoren en er werd

niet al te zachtzinnig mee omgegaan.

De ondergrondse wordt in alle dorpen en in de stad zeer actief. Ze patrouilleren door de straat en het blijkt dat veel ondergrondse, Rode Kruis medewerkers zijn.. Voor het gemeentehuis is het een drukte van belang. Als er weer een NSB-er binnengebracht wordt door de ondergrondsen barst het gejoel los. Bevrijdingsdag stond, in het noorden, naast de feestvreugde ook voor een groot gedeelte in het teken van Bijltjesdag. De NSB-ers werden opgehaald met een jachtgeweer, kaalgeschoren en op een vrachtwagen door het dorp gereden. Soms werden ze voor op een jeep vastgebonden en werd er mee rond gereden.

In het noorden waren relatief veel NSB-ers. In een plaats als Neede zaten er al circa 50. Ze zaten veelal hoog in overheidsfuncties. Veel NSB- burgemeesters en wethouders, maar vaak ook "dikke" boeren. En er waren er verschillende bij, in tegenstelling tot de Wellse NSB-ers, die gemene streken uitgehaald hadden. Onderduikers aangedragen, ondergrondsen laten liquideren, joden verraden. Mensen die ze niet mochten werden door hen aangegeven onder valse voorwendselen. Er leefde in het noorden na de bevrijding een sterk rancunegevoel.
Zo werden in Groningen "foute" Nederlanders (SS-ers, NSB-ers en zg. moffenmeiden) opgesloten in de Korenbeurs. Iedere dag werden ze gelucht op de Vismarkt waar ze vernedering en soms ook klappen moesten incasseren van de massaal toegestroomde menigte.

Diverse Wellenaren hebben gezien wat er met de NSB-ers gebeurde.
Rinus van Aersen: Met de NSB-er Vermazeren werd door het dorp getrokken. De mensen waren enorm giftig op hem, omdat hij twee jongens naar Halbertstadt gestuurd had. Als de Ondergrondsen hem niet beschermd hadden had hij het waarschijnlijk niet overleefd.

Oos Vink: Er was een boer NSB-er, Pierre Kersten, die iedereen aandroeg die enigszins aan zwarthandel deed. O.a. ook

15 april 1945 Een "bevrijdingstank"in Grijpskerk op de Groningerstraat weg.

De jeugd in het noorden kreeg een dag vrij bij de bevrijding.

Een dag vrij op school

De waarnemend hoofdinspecteur van het Lager Onderwijs in de 1e hoofdinspectie roept de hoofden van scholen in bevrijd gebied op bij den aanvang van den eerstvolgenden schooltijd het feit van de bevrijding van ons Vaderland te herdenken; daarbij een dankgebed aan den Allerhoogste niet te vergeten en door een schoolwandeling uiting te geven aan een gepaste vreugde, waarna de kinderen een dag vacantie gegeven kan worden.

Toon van Aerssen. De zoon van Kersten was ook een fanatiek NSB-er en deed hetzelfde. Hij is een keer door de ondergrondse tijdens het melken onder de koe geliquideerd. Toon heeft samen met Harrie van Pinxteren gezien dat de boerderij beschoten werd door de ondergrondse en er handgranaten in gegooid werden. Men schoot terug vanuit de boerderij. De schoonzoon was ook in de boerderij en dat was een SS-er.
Op een gegeven moment werd het stil en ging een groep naar binnen. Ze kwamen naar buiten met de vader en moeder elk op een ladder. De overigen waren gevangen genomen. Kijk daar heb je nou je vader en moeder zeiden ze. Toen knikten hun toch de knieën, wat was dat een harde confrontatie.
Bij een ander geval ging de NSB-er er tussenuit en zwom over het kanaal. Aan de andere kant werd hij opgevangen. Hij bleek in zijn broek gescheten te hebben. Er werd nog een schep zand bij gedaan en hij werd vastgebonden vóór op de radiateur van een auto. Ze reden ermee naar Doezem, Opende en Groningen. Hier zijn nog foto's van gemaakt.

Jan Kessels: Er werd met de NSB-er Pieter Heldens uit Doesum op een kar door het dorp getrokken.

Jan Cornelissen: hij heeft samen met zijn broer, ondergedoken beroepsmilitair, zich gemeld bij kapitein Hensen van Binnenlandse Strijdkrachten. Dit was in een hotel dat later het ouderlijk huis van de vrouw van Hans Wiegel is geworden. Ze kregen allerhande opdrachten die lang niet allemaal even leuk waren. NSB-burgemeester van Hoogeveen ophalen, ook een zekere Kroft en veel Duitsers uit de struiken/ bunkers halen die zich daar verstopt hadden. Ze werden allemaal ondergebracht in de plaatselijke HBS-school. Hij heeft ook iemand uit Siebengewald opgehaald: Schutters. Die was er ook bij toen ze Ben Breukers, die bij Daemen ondergedoken zat, tijdens een voetbalwedstrijd van het veld ophaalden. Hij is nadat hij opgehaald was in Hoogeveen afgevoerd naar Vught. Ook de knappe dochter van Schutters heeft men opgehaald en kaalgeschoren.
NB: Later toen Jan terugkwam uit Indië had hij geen werk. Hij heeft even nog geholpen met de opruiming van de Kapokfabriek. Zijn leeftijdgenoten hadden wel allemaal werk in de Peel. Hij mocht van Defensie geen werk aannemen. Na wat gepraat op de gemeente mocht hij dan toch ook naar de Peel. Laat hem daar nou terechtkomen bij opzichter Schutters. Had die via een Siebengewaldse kruiwagen die mooie baan bij de Grontmij gekregen? Hij moest bij hem komen en mocht niet bij de anderen gaan werken. Hij kreeg een baantje om spullen op en neer naar Venray te brengen. Geen rancune, maar hij zorgde er wel voor dat hij geen contact had met anderen, zodat hij niets over hem kon rondvertellen.

Mia Arts: Er werd een onderwijzer opgepakt door de ondergrondse die anonieme brieven naar de NSB-ers gestuurd had. Ze vonden het ongelooflijk, want het was best een aardige man.

Koos Janssen heeft ook nog een bijzondere ervaring meegemaakt. Maar wel een heel andere. Een maand na de bevrijding wordt bekend dat er een film zou zijn over Limburg. Zij met enkele vriendinnen, o.a. Mia Jenniskens naar de villa waar de film gedraaid wordt. Beneden aangekomen zitten er enkele officieren die veel betekenend zwaaien met hun wijsvinger en erbij zeggen dat de film boven gedraaid wordt. Nog helemaal niets in de gaten hebbend gaan ze de trap op. Zij maken een deur open; en er liggen er een stel in bed te flikflooien. Zeker de verkeerde deur. De volgende deur weer hetzelfde. Potverdikke zegt Mia Jenniskens, we zitten in een hoerenkraam.
Toen hadden ze in de gaten waarom die officieren zo met het wijsvinger zwaaiden. Wat waren wij nog blöde meisjes zegt Koos nu nog en wat zullen die officieren genoten hebben.

In Hoogkerk is na het bevrijdingsfeest nog een voetbalwedstrijd gespeeld. Het Limburgse elftal bestond uit Venlose, Veldense en Wellse (Erica en Walaria) voetballers tegen Hoogkerk. De Limburgers wonnen maar mooi met 5:1.(geen wonder, met de fantastische VVV-speler, Heger, in het team)

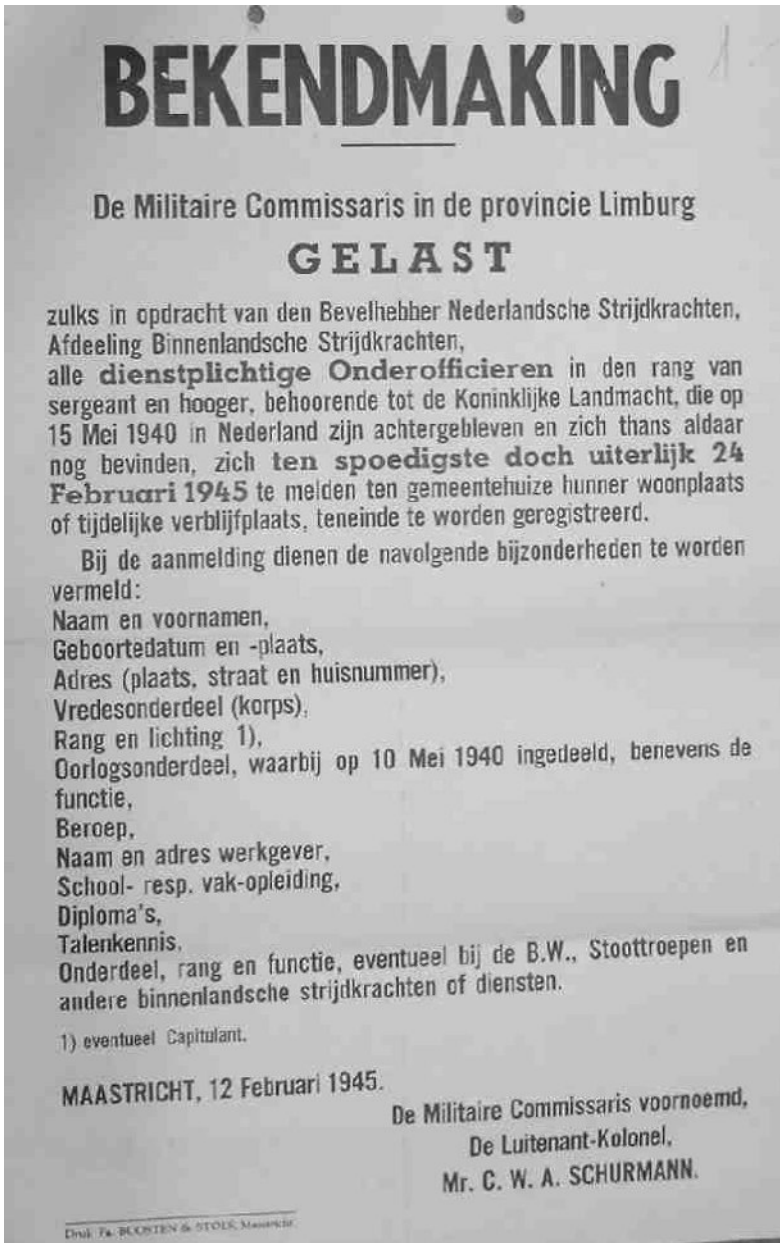

BEKENDMAKING

De Militaire Commissaris in de provincie Limburg

GELAST

zulks in opdracht van den Bevelhebber Nederlandsche Strijdkrachten, Afdeeling Binnenlandsche Strijdkrachten,
alle **dienstplichtige Onderofficieren** in den rang van sergeant en hooger, behoorende tot de Koninklijke Landmacht, die op 15 Mei 1940 in Nederland zijn achtergebleven en zich thans aldaar nog bevinden, zich **ten spoedigste doch uiterlijk 24 Februari 1945** te melden ten gemeentehuize hunner woonplaats of tijdelijke verblijfplaats, teneinde te worden geregistreerd.

Bij de aanmelding dienen de navolgende bijzonderheden te worden vermeld:
Naam en voornamen,
Geboortedatum en -plaats,
Adres (plaats, straat en huisnummer),
Vredesonderdeel (korps),
Rang en lichting 1),
Oorlogsonderdeel, waarbij op 10 Mei 1940 ingedeeld, benevens de functie,
Beroep,
Naam en adres werkgever,
School- resp. vak-opleiding,
Diploma's,
Talenkennis,
Onderdeel, rang en functie, eventueel bij de B.W., Stoottroepen en andere binnenlandsche strijdkrachten of diensten.

1) eventueel Capitulant.

MAASTRICHT, 12 Februari 1945.

De Militaire Commissaris voornoemd,
De Luitenant-Kolonel,
Mr. C. W. A. SCHURMANN.

Druk: Fa. BOOSTEN & STOLE, Maastricht

7.2 Reactie uit Leens
Ze zijn tegelijk met de stad Groningen op 16 april 1945 bevrijd. De feestvreugde werd enigszins gedempt omdat er plaatselijk nog fanatieke Duitsers zaten, die af en toe nog wel eens uitvielen naar de vrije dorpen. Er zaten enkele NSB-ers en het was een groot feest dat deze opgehaald werden door de BS (Binnenlandse Strijdkrachten). De NSB-ers waren vaak leidinggevende figuren. Ze gaven mensen aan die in het verzet zaten. Van de smokkelpraktijken probeerden ze zelf ook vaak te profiteren. Ze zijn in hun dorp niet slecht behandeld, buiten de ophaalactie dan.

7.3 Reacties uit Uithuizen
De bevrijding was een groot feest. Duitsers renden nog weg over het land en de Canadezen gingen er achteraan. Er was ook een grote (school)optocht bij. Het was al met al een grote belevenis voor die tijd.
De NSB-ers werden opgehaald, kaalgeschoren en met hun handen in de nek op

In het bevrijde Zuid-Limburg waren ze met heel andere dingen bezig dan in het nog bezette noorden waar de Wellse mensen nog geevacueerd zaten.

Proclamatie in verband met "Vrij Nederland" op 5 mei 1945. De Wellse mensen woonden op een uitzondering na nog allemaal op de evacuatie-adressen

PROCLAMATIE

NEDERLAND HERWINT ZIJN VRIJHEID.

De tyrannie, die ons het hart doorwondde, is verdreven.
Onze Koningin kan het bewind weder te midden van Haar vrije volk uitoefenen.
Vreemde smetten worden uitgewischt. Recht en wet treden weder in de plaats van willekeur en geweld.

Door de Regeering geroepen hare vertrouwensmannen te zijn tijdens de overgangsdagen, waarin het regelmatig bestuur ontbreekt, wenden wij ons ingevolge bijzondere opdracht tot U, Nederlanders.

Gevoelens van ontroering, van innig geluk en van diepe blijdschap over de beeindiging van de bezetting, die zooveel kommer en onherstelbaar leed bracht, vervullen ons allen. Millioenen brengen God ootmoedig dank voor de bevrijding en voor de kracht, die Hij aan Vorstin en volk schonk om steeds zwaarder treffende smarten te doorstaan en het hart in tegenspoed standvastig te doen blijven.

Dankbaar zijn wij jegens het Koninklijk Huis, dat ook in den vreemde met woord en daad aan land en volk verknocht bleef. Wij achten ons gelukkig, dat indertijd wijs beleid en offerzin, met trotseering van persoonlijke gevaren en van de mogelijkheden van verkeerde uitlegging, het zoo vruchtbaar en juist gebleken besluit deden nemen het bewind over de verschillende gebiedsdeelen van het Koninkrijk te voeren van het land der ballingschap en gastvrijheid uit.

Onze gedachten gaan naar de mannen van leger, vloot en luchtmacht, die in de rampspoedige Meidagen van 1940 en later, met die van de koopvaardij, in het belang en tot heil van het vaderland hun offer brachten, en naar allen, die nog dagelijks hun leven in de waagschaal stellen.

Met dankbaarheid en trots gedenken wij, hoe ons volk onder aanvoering van zijn leidslieden uit kerkelijke en wereldlijke kringen zich vijf jaar lang tot het uiterste verzet heeft tegen een stelsel, dat gericht was op de vernietiging van de christelijke beschaving, van eeuwenoude tradities en van de nationale eer.

In het bijzonder denken wij aan de tallooze heldhaftige ondergrondsche strijders, die zich een gevaarloos bestaan ontzegden, in verbeten kamp met stoffelijke en geestelijke wapenen de kracht van den vijand ondermijnden en door hun werk en voorbeeld onze volkskracht sterkten. Velen hunner, wier nagedachtenis in eere zal worden gehouden, lieten hun leven in gevangenissen en concentratiekampen en voor de pelotons van den niets ontzienden onderdrukker.

Wij mogen ook hen niet vergeten, die tegen hun wil als slaven naar den vreemde gevoerd, daar òf den dood hebben gevonden òf nog in handen van beulen en geweldenaars een schier ondragelijk bestaan leiden.

Al deze offers zijn niet tevergeefs gebracht.

Onze nationale zelfstandigheid is herwonnen en een nieuwe toekomst ligt voor ons open. Het vaderland, dat wij in de jaren der beproeving nog meer hebben liefgekregen, biedt ons weer vrijheid en vrede, orde en rust, rechtszekerheid en een menschwaardig bestaan.

Alle krachten zullen worden ingespannen om zoo spoedig mogelijk te voorzien in de allerdringendste behoeften van de bevolking en een einde te maken aan de stoffelijke ontberingen, waaronder helaas zoovelen hebben moeten lijden.

Ondanks de groote en talrijke moeilijkheden, waarmede wij te kampen hebben, zal de arbeid tot herstel met kracht en voortvarendheid worden aangevat om zoo veel en zoo snel mogelijk de sporen te doen verdwijnen, welke het duivelsche vernietigingswerk allerwege achterliet.

Thans is het de plicht van ons volk zich de herkregen vrijheid waard te toonen. In eensgezindheid met onze bondgenooten, wier offers en wapenfeiten ons met erkentelijkheid en bewondering vervullen, zal de strijd tot een goed einde moeten worden gebracht. Op ons rust de plicht met alle kracht mede te werken aan de bevrijding van Indonesië, dat in handen is van een vijand, niet minder wreed dan de bezetter van Nederland zich toonde.

Van ieder wordt verwacht, dat hij zich stipt zal houden aan de bevelen der Regeering en aan die van het Geallieerd Opperbevel.

Met den meesten aandrang sporen wij allen aan tot een ordelijke houding en tot het nalaten van daden van eigenrichting, welke in strijd zijn met ons rechtsbesef, onze tradities en democratische opvattingen.

Wij vertrouwen, dat men zich in de begrijpelijke vreugde over de herkregen vrijheid waardig zal gedragen en zonder dwang die orde en tucht in acht zal nemen, welke passend zijn bij den ernst van den tijd, dien wij beleven.

Zooals ons volk sterk was in de verdrukking, zoo getuige het van kracht en zelfbeheersching bij de bevrijding.

De nieuwe tijd, die ons wacht, vinde een volk, dat, gestaald door het leed en gegroeid in saamhoorigheid, met opgeheven hoofd, al is het in een gebrandschat land, gereed staat voor de taak, waartoe het geroepen is.

Leve de Koningin, leve het Vaderland!

Op den dag der bevrijding,

De Vertrouwensmannen der Regeering.

een auto door het dorp gereden. Ze hadden mee geregeld dat de Joden in hun dorp opgehaald werden, ca. 40 Joden en ze zijn nooit meer teruggezien. Indertijd werd je door de NSB-ers verraden als je onderduikers in huis had of met graan naar de molen fietste. Ze pakten zo maar je fiets af en ze hadden het voor het zeggen. Het was altijd uitkijken met die mannen want ze deden vaak zogenaamd vertrouwelijk. Er waren ongeveer 25 NSB-ers op een gemeenschap van ca. 4000 inwoners.

7.4 Reacties uit Groningen
Direct na de Bevrijding, bij hen op 16 april, werden NSB-ers opgepakt, kaal geschoren en voor op een wagen rondgereden. Ook de vrouwen die zich met een Duitser opgehouden hadden (zg Moffenmeiden) ondergingen hetzelfde lot en ze moesten dan hun bos haar in de hand meedragen.

Enkele dagen na de bevrijding van Groningen speelden er de Schotten op hun doedelzak en gaven een demonstratie.
Er werd volop Kwatta en Engels witbrood verstrekt en iedereen probeerde wat sigaretten te bemachtigen.
Het bleek dat de Engelsen enorm veel aan materieel hadden. Het transport van jeeps, tanks gevechtswagen, kanonnen hield niet op. Ze hadden een leger aan bruggen bij zich die ze over het water legden.

Voor Bèr Peters, die een tijdlang in Frankrijk geboerd had, kwam de Franse taal goed van pas. Hij fungeerde geregeld als tolk voor de franstalige Canadezen.

Overal was het bevrijdingsfeest een groot feest en ze hadden in Groningen nauwelijks oorlogsgeweld meegemaakt. Natuurlijk waren zij evengoed van hun vrijheid beroofd geweest. Er werd 's avonds gedanst om pakken stro. Maar de Wellse mensen waren nog veel blijer en dachten nu kunnen we naar huis.

De eerste bevrijdingsdag begon het al te knagen. Men wilde naar huis. Het was voor de Wellse mensen een moeilijke periode met veel heimwee. Wetende dat het zuiden al eerder bevrijd was en hun (kapotte) huizen leeg stonden en de Engelse (vrienden) erin zaten te rotzooien.

7.5 Bevrijdingsfeest in 1995 (50 jaar na de oorlog)
In Aduard is het 50 jarige bevrijdingsfeest gevierd met uitnodiging van de evacués. O.a. Lucie Thissen en Lies Roosen zijn er naar toe geweest. De evacués werden in een open vrachtwagen door het dorp gereden. Lies heeft nog een bedankbriefje geschreven voor in het plaatselijke krantje.

Herinnering aan mijn evacuatietijd (januari -mei 1945)
Brief van Lies Roosen uit 1995 aan de "Heemkakel" te Aduard

Op dinsdag 2 mei j.l. was ik in Aduard waar in "de Meeden" een reünie werd gehouden van inwoners, bleekneusjes, onderduikers en evacués. Ik kreeg hiervoor een uitnodiging van de Chr. Oranje Ver. "Oranje Getrouw", waarvoor nogmaals mijn hartelijke dank. Ook voor de goede organisatie. Het was geweldig.

Na een verschrikkelijke tocht, kwam ik als bijna 16- jarig meisje met mijn ouders, broer en schoonzus en vele Noord-Limburgers op 15 januari 1945 aan in het hoge Noorden.
Op 12 januari waren wij van huis en haard verdreven en moesten te voet door de sneeuw naar Weeze in Duitsland. De volgende dag werden wij in een trein met allemaal wagonwagens geladen om aan een reis te beginnen waarvan niemand wist waar die zou eindigen.
Tegen de avond toen we uit de goederenwagon mochten wisten we al meteen dat we in Groningen waren. Na een nacht slapen in de Harmoniezaal ging het de volgende dag richting Aduard.
Wij kwamen in een school om van daaruit verdeeld te worden over de verschillende evacuatie-adressen. Met paard en wagen van de familie Hoiting werd ik

samen met mijn ouders naar de fam. Kuiper (Fransummer Voorwerk) gebracht. Mijn broer met zijn hoogzwangere vrouw kwam bij de fam. Hamming.

Het was voor ons een geweldige ervaring zo ver van huis op een grote boerderij met een wijd uitzicht. Wij waren aan een klein huis in een bosrijke omgeving gewend. Wij voelden ons toen al een beetje bevrijd. Wij hoorden geen granaten meer afschieten en neerknallen. Ook hadden wij verschillende weken in een eigengemaakte schuilkelder (een gat in de grond) geslapen in het bos omdat de Duitse soldaten in ons huis zaten.
Als de dag van gisteren kan ik mij nog alles op Fransum herinneren van de aankomst, de daarop volgende maanden tot het vertrek.
Wij werden hartelijk ontvangen door de fam. Kuiper, wat bij ons de spanning al wat weg nam; wij wisten immers niet waar we terecht kwamen, en zij wisten niet wie ze in huis kregen.
Na de eerste kennismaking gingen we aan tafel voor het avondeten en we voelden ons meteen één grote familie. We hebben dan ook vanaf het begin steeds meegeholpen in en om de boerderij. Ik deed er ook ervaringen op die wij in Limburg niet kenden o.a. was drogen op houten rekken, zand strooien in het karnhuis om het dan met een jutezak weer op te dweilen zodat de vloer kraakhelder werd en slapen in een alkoof (wij gaven dit de naam bedkast).
Ook hebben mijn moeder en ik in Aduard het spinnen geleerd van een mevrouw uit Well die ook in Aduard geëvacueerd was. Op het spinnewiel, toentertijd gemaakt door timmerman Nanninga, hebben we heel wat knotjes gedraaid. Ook nog toen we weer thuis waren, want wij kregen het spinnewiel plus een grote zak met wol mee naar Well.
Daar wij meehielpen op de boerderij was er ook wel eens tijd om met iemand van de familie Kuiper ergens op bezoek te gaan. Een keer naar Ulrum waar onze naaste buren zaten of een middag naar Grootegast en Doezum. 's Zondags gingen we naar de Abdijkerk, waar voor de evacués een H. Mis werd op gedragen en waar we dan weer nieuws vernamen over de verblijfplaatsen van familie en kennissen.
's Avonds werd er met de hele familie gekaart, wat dan ook gezellige uurtjes waren. Vooral de jongens Elze en Bernard vonden het prachtig en hadden er veel plezier in. Zo ook vonden ze het heerlijk om op de boterham droge "schink" te krijgen. We hebben die ham, die we helemaal vanuit Well hadden mee gesjouwd, dan ook samen opgegeten.
Ik vond het ook heel indrukwekkend hoe iedereen meeleefde met de evacués. Zo ook de mensen uit de stad Groningen, die je tegen melktijd met de fiets naar de dorpen zag komen en de boer op gingen om een liter melk te halen, vroegen steeds weer of we al iets uit ons dorp gehoord hadden.
Op 25 februari was het dan zover. Mijn schoonzus werd naar Noordhorn gebracht, waar in een school (ingericht als noodziekenhuis) hun eerste kind, een dochter, werd geboren. Dus de familie Hamming kreeg er nog een evacué bij.
Het voorjaar kondigde zich aan met lammetjes en krokussen in het gras. Het werd prachtig op de boerderij. Maar toen Aduard op 17 april bevrijd was werd bij ons het verlangen toch ook groot om weer naar huis te gaan. Begin mei wist mijn broer aan papieren te komen, zodat we weer naar huis mochten.
Per fiets vertrokken we toen met nog 12 dorpsgenoten naar Limburg. Mijn ouders en schoonzus met baby kwamen enkele dagen later per vrachtwagen.

Onze evacuatietijd was ten einde, maar
onze vriendschap met de familie Kuiper
is gebleven.

Aduard, na 50 jaren zeg ik nog: Bedankt!

8 Terugtocht van de evacuatie

Naar huis, hoe komen we zo snel mogelijk weer thuis. Dat was het gesprek van de dag, vanaf de 1e bevrijdingsdag.

Well is op 3 maart 1945 bevrijd. Well is als laatste in Limburg bevrijd. Het is bevrijd zonder dat iemand er wat van gemerkt heeft. De Duitsers waren gevlucht en er waren geen inwoners in het dorp. Om drie uur komt een Canadese carrier bij Jozef Laarakker op de plaats gereden. Moeder Laarakker had de vlag al uitgehangen, onderste boven weliswaar. De Canadezen dachten in eerste instantie nog dat ze in Duitsland zaten. Ze keken even rond binnenshuis en vertrokken toen weer. Daags tevoren waren bij hen nog enkele vermoeide en verwilderde Duitse soldaten aangekomen. Zij hadden gevochten bij het kasteel Bleyenbeek. Ze wilden hen uit het huis jagen, maar nadat ze wat te eten hadden gekregen trokken ze over de grens naar Duitsland.
In het overige deel van Well viel niets, maar dan ook niets te beleven. Er woonde helemaal niemand meer en er was heel veel kapot: **een compleet spookdorp**.

De eersten die terug konden komen naar Well waren zij die de overtocht naar de "vrije sector", de overkant van de Maas, gewaagd hadden.
Martin Drissen was als eerste terug in Well. Hij had in Venray als oud sergeant een functie gekregen bij de Orde Dienst. Toen de Engelsen over de Maas trokken en er begin maart een pontonbrug aanlegden werd hij de toezichthouder.

Chris Wijers en Thei Roosen waren waarschijnlijk de volgenden die in Well terugkeerden. En daarna de jongens van bakker Janssen.

Zo waren ook de familie Schreurs en burgemeester Douven als een van de eersten terug. Er waren toen nog maar 4 á 5 burgers in het dorp. De Engelsen hadden zaal Wallaria in gebruik en alle kerkbeelden op straat gezet. Dat vonden ze toch wel jammer en ze hebben ze toen naar hun huis gebracht. Ze vroegen de Engelsen om te helpen, maar dat wilden ze helemaal niet. Ze dachten dat ze op Duits gebied zaten. Alles ten westen van de Maas was voor hen Duits. Een aantal dacht zelfs dat de Maas de Rijn was.
Toen eenmaal de situatie aan hen duidelijk gemaakt was, was alles koek en ei en hebben ze vlot meegeholpen de beelden te versjouwen.
Ook Miep en Jan Koppers waren vroeg

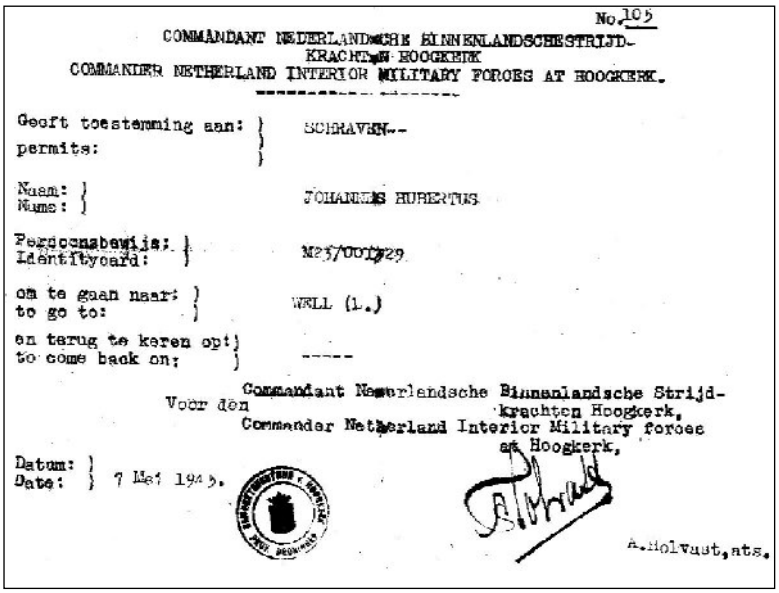

No. 105

COMMANDANT NEDERLANDSCHE BINNENLANDSCHE STRIJD-KRACHTEN HOOGKERK
COMMANDER NETHERLAND INTERIOR MILITARY FORCES AT HOOGKERK.

Geeft toestemming aan: / permits: SCHRAVEN--

Naam: / Name: JOHANNES HUBERTUS

Persoonsbewijs: / Identityeard: M23/001929

om te gaan naar: / to go to: WELL (L.)

en terug te keren op: / to come back on: -----

Voor den Commandant Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten Hoogkerk, / Commander Netherland Interior Military forces at Hoogkerk,

Datum: / Date: 7 Mei 1945.

A. Holvast, ats.

Toestemminig voor Jan Schraven om terug te keren naar Well.

Op de grens bij 's Heerenberg geeft dit bord aan dat de Hollanders broeders zijn van de Engelsen en je daar niet mag plunderen.

terug en wel op 25 maart. Hun terugtocht werd geregeld door het evacuatiebureau te Horst. Via de pontonbrug werd veel materiaal vervoerd naar Duitsland. Ook de Duitse krijgsgevangen en Engelse gewonden van de slag bij Wesel en Uedem werden over deze noodbrug naar het westen overgebracht.

Zodra de eerste evacués bevrijd waren in Gelderland, circa 1 april, ging in eerste instantie de jeugd op zoek om een fiets te bemachtigen. Dat viel lang niet altijd mee en soms kon men alleen maar een fiets bemachtigen met "volkneppers" (volbanden). Binnen enkele dagen na de bevrijding gingen sommigen al op weg. Officieel mocht dat niet omdat de wegen overvol waren met het militair gebeuren en dit niet gestremd mocht worden. Maar onderweg werd men nauwelijks aangehouden. Waar de Rijn over? Bij Nijmegen zat alles potdicht en werd je er niet doorgelaten. Er was daar volop controle want men wilde niet hebben dat oorlogsmisdadigers, verklede Duitsers en NSB-ers naar het zuiden zouden vluchten. Dan maar over Duitsland, via Rees. Onderweg zien ze dat in die regio zwaar gevochten is. Alles verwoest, veel huizen uitgebrand, weilanden doorwoeld door granaten/ bommen, bomen haveloos zonder takken en afgeknapt als paaltjes. Sommige Wellenaren is het via deze route gelukt en ze zijn op 7/8 april terug in Well nadat ze de nodige keren een fietsband hebben moeten plakken. Zo: de eerste evacués zijn weer thuis. Zij waren de "kwartiermakers" en ruimden al zoveel mogelijk op voordat de rest van de familie thuis kwam.
Harrie Thissen was ook eerder thuis gekomen met zijn fiets. Toen de rest van de familie thuis kwam lag er een briefje op tafel: de WC (zelfgemaakte hudo: gat in de grond met een balk er overheen) is in de tuin en de chocolade ligt boven in de kast.
De achtergebleven families proberen een vrachttransport te regelen, want alle spullen moeten ook mee naar huis. Dit is bijna onbegonnen werk, via relaties lukt het enkelen. Het lukt zelfs om illegaal een Hollandse "Tommy" met een legerwagen te charteren.

Enkele weken later speelt zich ongeveer hetzelfde tafereel af met de mensen die in Overijssel geëvacueerd zitten.
Verreweg de grootste groep zat in Groningen en daar zijn ze het laatste bevrijd medio april. Ook hier ging een aantal fietsers weer als eerste. Men sliep onderweg in schuren of bij een goedwillende boer. Soms mochten ze er van de militairen niet door en werden ze terug of om gestuurd. Inmiddels was het wel zo dat men bij Pannerden/ Millingen, bij Nijmegen, het "gat" gevonden had om met de fiets over de Rijn te komen. Daar hielpen de Engelsen met een motorboot, vijf sloepen er achter met acht man en wat fietsen erin over de Rijn. Eenmaal over de Rijn zocht men de kortste weg naar huis. Dit viel soms verkeerd uit en o.a. Wim Sijbers en Gert Valckx belandden zo in een mijnenveld. Al vrij snel kwam er iemand die daar in de buurt

woonde vertellen dat ze op levensgevaarlijk terrein waren en terug moesten. Voor hetzelfde geld waren ze verongelukt. Men zag ook de grote ellende. Wilde katten, overal troep en kapotte huizen. Hoe zou Well er uit zien nadat het vier maanden onbewoond was geweest? Nog erger? Wat stond er een berg munitiekisten met granaten langs de weg!
En dan kwam men in Mook aan: **LIMBURG.** Ongelooflijk blij. Men kreeg er koffie, sigaretten en eten in het klooster der zusters Franciscanessen (kweekschool en jaren later de Schippersschool). Dit grote gebouw had weinig te lijden gehad van de bombardementen en beschietingen. Op 19 mei waren er de eerste evacués uit Afferden binnengekomen. Wat een zaligheid, iedereen voelde dat hij weer in **LIMBURG** was. **Sommige mensen krijgen nog de tranen in de ogen tijdens het interview als ze vertellen over het moment dat ze op Limburgs grondgebied aankomen.**

Bij militair Gezag had burgemeester

De "volknep-pers"waar velen op naar huis fietsten.

Douven op 19 maart 1945 toegezegd gekregen dat hij samen met Chris Wijers een Engelse legertruck kon ophalen om evacués op te halen in Groningen. Chris had een vol militair tenue geregeld. Op 16 april was Groningen bevrijd en op 19 april was er al het eerste transport. Uit Grootegast, want daar zat zijn vrouw geëvacueerd. In eerste instantie kwamen mensen in aanmerking die voor het leven in het dorp noodzakelijk waren. Dr. van Bracht was erbij met zijn tweede rit op 24 april. Bij de volgende rit(ten) waren het de bakker, slager, smid en Thissen de post. Ik mag in Well niet terugkomen zonder jullie, was dan zijn verhaal. Hij reed af en aan. Moeder en kinderen gin-

De school in Mook waar de Limburgers op zijn Limburgs ontvangen werden als ze bij de provincie Limburg aankwamen.

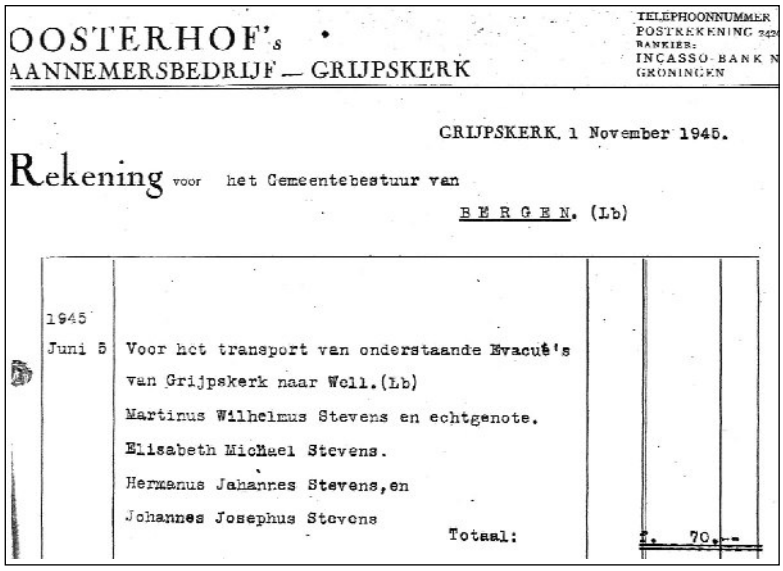

OOSTERHOF's
AANNEMERSBEDRIJF — GRIJPSKERK

TELEPHOONNUMMER
POSTREKENING 242
BANKIER:
INCASSO-BANK N
GRONINGEN

GRIJPSKERK, 1 November 1945.

Rekening voor het Gemeentebestuur van

BERGEN. (Lb)

1945 Juni 5	Voor het transport van onderstaande Evacué's van Grijpskerk naar Well.(Lb)	
	Martinus Wilhelmus Stevens en echtgenote.	
	Elisabeth Michael Stevens.	
	Hermanus Johannes Stevens,en	
	Johannes Josephus Stevens	
	Totaal:	f. 70.--

De aannemer Oosterhof bracht de familie van Tinus Stevens voor F 70,- naar Limburg. De transportrekening wordt door de Gemeente Bergen betaald.

gen op de overdekte voorwagen en de rest op de open aanhanger. In de Betuwe dreven toen nog de dode opgezwollen beesten in het water. Dat was toch vreselijk om aan te zien.
Ook is bekend dat hij een keer een NSB-er mee moest nemen naar Arnhem. Deze moest de hele weg blijven staan met vastgebonden armen. Chris heeft verreweg de meeste mensen thuisgebracht.
Sommigen keerden terug met een andere vrachtwagen. Met Deenen uit Wanssum, met een Engelse truck, Haegens uit Wellerlooi, Lenders uit Velden, een kennis van Jan Schraven uit Blitterwijck, Weijs uit Siebengewald. De familie Cornelissen-Smits charterde samen met Reinders en Drikkes Valckx de plaatselijke kolenboer met zijn Opel-Blitz. Zij moesten F 50,- per gezin betalen. De familie Daniels en bakker Janssen zijn de terugtocht begonnen met een plaatselijke boer met voor elk een kar en paard. Maar de IJssel moest stiekem, in het donker overgestoken worden en dat ging met een bootje. Eerst de spullen en de kippen erin, maar omdat het donker was sprong men boven op de kippen. Van daaruit liftend tot Mook. Als er een Engelse vrachtwagen langs kwam dan nam die je wel mee. Van daaruit verder met de vrachtwagen van Simons uit Velden voor F 50,- per gezin.
Als men de grens van Limburg passeerde begon iedereen het Limburgse volkslied te zingen: **Waar in 't bronsgroen eikenhout….**
Op 17 mei waren circa 500 mensen terug in Well. Ze kwamen nu dagelijks met groepen aan. Als het even kon wou iedereen met Pinksteren (20 mei) thuis zijn. Op 1 juni was praktisch iedereen thuis.

Bij Arnhem hadden de geallieerden een pontonbrug over de Rijn gelegd. Dit zag er nogal griezelig/ vervaarlijk uit. Eerst een scherpe bocht en dan naar de veel lager gelegen brug. Het deinde en dobberde, wat angstkreten, maar het liep allemaal goed af. Vanaf daar ging het verder prima want de Waalbrug bij Nijmegen was niet vernield.

Onderweg in Limburg was het trouwens wel uitkijken. Je mocht niet van de weg af want overal was het afgezet voor mijnen. Zeker bij het manoeuvreren bij aankomst in Well en het inrijden in een binnenweg was niet zonder gevaar. Diverse chauffeurs reden dan ook zo'n weg niet in en men moest dan vanaf de "grote weg" je spullen naar huis dragen.

Zeer vermeldenswaard is nog de uitspraak van Nád de Riet. In de buurt van Arnhem zag men hem met een volgepakte kruiwagen huiswaarts keren. Men vroeg hem om mee te liften op de vrachtwagen: **"Nee"**, zei hij, **" 't is de moeite nie mer werd, mar 't is dankenswerd. Dat laetste stukske loeëp ik ók nog wel"**. (hij moest toen nog 50 km)

Onderstaand een van de vele verhalen (Oos Vink) over de terugtocht
Tegenover de molen woonde een timmerman die doodskisten maakte. Hij bracht

deze met de hondenkar aan huis. Op de laatste dag voor de bevrijding stonden ze met zijn twee dochters te praten toen er twee Duitsers aankwamen op prima fietsen. Die zouden prima van pas komen om mee naar Well te fietsen. De Duitsers gingen bij de bakker naar binnen. Zij gauw de fietsen achterom gezet in een hok. Fahrräder geklaut! Ze durfden niets te zeggen natuurlijk.
Zij hadden fietsen en goede. Ze zijn met 13 man 's morgens om 7 uur vertrokken naar het zuiden. De 1e dag tot Zwolle, snel door omdat men zei dat je daar ontsmet moest worden. (In Zwolle kwamen veel krijgsgevangenen aan die daar ontsmet werden). Zij doorgefietst tot bij een grote boer en daar in het hooi geslapen. 's Morgens vroeg dronken ze eerst stiekem melk uit de melktuiten. Achteraf gezien was dit niet nodig geweest want de boer riep hen allen binnen en ze moesten eerst goed koffie drinken alvorens ze vertrokken. De 2e dag kwamen ze tegen de avond aan in Mook. Toen ze aan een boer vertelden dat ze nog naar Well wilden fietsen zei die: Kom maar hier slapen in het hooi. Het wordt dadelijk hartstikke donker als jullie een paar kilometer verder zijn en als je dan een keer langs de weg fietst zit je op een mijn.
's Morgens weer op de fiets en om 10 uur waren ze bij café Tom Vink. Broer Joep was al enkele dagen thuis en wat stond er voor het raam: **Het H. Hart beeld** (wat moeder zo aangeroepen had voor ze moesten evacueren). Ook hij viel toen op de knieën. Het was allemaal erg emotioneel om weer thuis te komen. Hij had voor Joep opgetekend waar het geweer verstopt zat. Toen hij thuis kwam had hij er al twee hazen mee geschoten. Hij kwam op 17 mei, zijn verjaardag thuis. Er waren nog maar weinig mensen terug. Hay Daemen had al ergens kippen over de Maas gehaald.

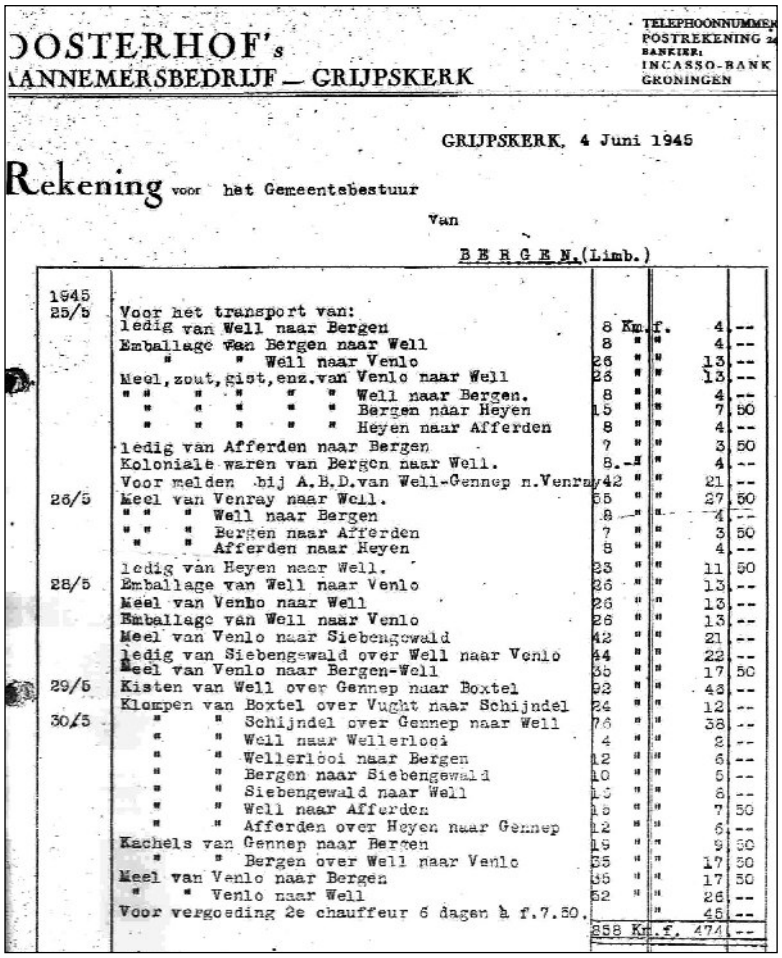

OOSTERHOF's
AANNEMERSBEDRIJF — GRIJPSKERK

TELEPHOONNUMMER
POSTREKENING
BANKIER:
INCASSO-BANK
GRONINGEN

GRIJPSKERK, 4 Juni 1945

Rekening voor het Gemeentebestuur
Van
BERGEN (Limb.)

1945				
25/5	Voor het transport van:			
	ledig van Well naar Bergen	8 Km.	f. 4	--
	Emballage van Bergen naar Well	8 "	" 4	--
	" " Well naar Venlo	26 "	" 13	--
	Meel, zout, gist, enz. van Venlo naar Well	26 "	" 13	--
	" " " " " " Well naar Bergen.	8 "	" 4	--
	" " " " " Bergen naar Heyen	15 "	" 7	50
	" " " " " Heyen naar Afferden	8 "	" 4	--
	ledig van Afferden naar Bergen	7 "	" 3	50
	Koloniale waren van Bergen naar Well.	8 "	" 4	--
	Voor melden bij A.B.D. van Well-Gennep n. Venrm.	42 "	" 21	--
26/5	Meel van Venray naar Well.	55 "	" 27	50
	" " " Well naar Bergen	8 "	" 4	--
	" " " Bergen naar Afferden	7 "	" 3	50
	" " Afferden naar Heyen	8 "	" 4	--
	ledig van Heyen naar Well.	23 "	" 11	50
28/5	Emballage van Well naar Venlo	26 "	" 13	--
	Meel van Venlo naar Well	26 "	" 13	--
	Emballage van Well naar Venlo	26 "	" 13	--
	Meel van Venlo naar Siebengewald	42 "	" 21	--
	ledig van Siebengewald over Well naar Venlo	44 "	" 22	--
	Meel van Venlo naar Bergen-Well	35 "	" 17	50
29/5	Kisten van Well over Gennep naar Boxtel	92 "	" 46	--
	Klompen van Boxtel over Vught naar Schijndel	24 "	" 12	--
30/5	" " Schijndel over Gennep naar Well	76 "	" 38	--
	" " Well naar Wellerlooi	4 "	" 2	--
	" " Wellerlooi naar Bergen	12 "	" 6	--
	" " Bergen naar Siebengewald	10 "	" 5	--
	" " Siebengewald naar Well	12 "	" 6	--
	" " Well naar Afferden	15 "	" 7	50
	" " Afferden over Heyen naar Gennep	12 "	" 6	--
	Kachels van Gennep naar Bergen	19 "	" 9	50
	" " Bergen over Well naar Venlo	35 "	" 17	50
	Meel van Venlo naar Bergen	35 "	" 17	50
	" " Venlo naar Well	52 "	" 26	--
	Voor vergoeding 2e chauffeur 6 dagen à f. 7.50.		" 45	--
		858 Km.	f. 474	--

Enkele dagen na hen kwam de rest van de familie thuis met Chris Wijers in zijn uniform en met zijn Engelse truck. Zij waren wel onderweg in Zwolle ontsmet en dat gebeurde met een grote spuitbus met DDT-poeder. Mond en neus dicht houden en dan werd er een dikke laag tussen je kleren gespoten. Toon was nog maar zo'n manneke en zei toen ze weer op de vrachtwagen zaten: Het was net of er een molenaar langs kwam, zo stoof het van de witte stof.

Bij thuiskomst in Well was er nauwelijks vervoer omdat men geen vrachtwagens had.
De firma Oosterhof, eenmaal in Well, vervoerde een week lang diverse spullen voor de gemeente.

Dagboek van een terugreis met de fiets (samenvatting)
Medio mei gaan 11 jongelui met de fiets van Groningen op weg naar Well

14 mei 1945
8.30 1e rust Oosterwolde
9.05 Lowie en Nölleke bandenpech
11.45 Botermelk gedronken, Dieverbrug (hotel "Blok")
14.10 Lowie bandenpech, Pesse
Grad koopt onderweg een stud (brood), Zuidwolde
18.10 Pauze bij wed. Nienhuis, Witharen
Briefje met alle namen erop voor opa
20.15 Onderdak gevonden, slapen op de koezolder
Persoonsbewijzen afgegeven als onderpand
15 mei 1945
6.30 Vertrek
Met stoomboot over "het Diep" omdat de brug kapot is, Raalte
9.10 Koffie gedronken nabij melkfabriek "Nieuw Leven",Wesepe
Viaduct kapot, zware hindernis, overheen klauteren, Deventer
12.30 Middagmaal nabij Zutphen
17.05 Nog 4 km van Arnhem: controle. Papieren niet in orde.
Er stonden 2 namen met potlood erbij geschreven.
We mochten niet over de Rijnbrug.
Op een politiebureau wordt het briefje opnieuw afgestempeld.
In Arnhem veel glas op straat, bandenpech Jan Eickmans
19.50 Bandenpech Lowie en Jan, bijna in Lent
Veel dood, stinkend vee langs de weg, weer bandenpech Lowie
20.30 Onderdak bij een boerderij in een schuur
16 mei 1945
5.30 Opstaan
6.30 Vertrek, bij Waalbrug geen problemen met oversteken
7.45 Limburgs volkslied gezongen, Mook
9.00 Bandenpech Lowie, verder op slappe band
Plasmolen helemaal verwoest
Granaten en kisten vol met munitie langs de weg
11.00 Thuis in Well

“Het LIMBURGS ELFTAL” bestond uit:
† Fransiska Koppes (schrijfsterreisverslag)
Lowie Koppes
† Jan Eickmans
† Grad Eickmans
Nölleke van Elsen
† Wim Koppes
Jaap Swemmers (Wellerlooi)
† Hen Theunissen
† Frans Theunissen

9 Thuiskomst in Well

9.1 Thuiskomst

Voor velen was het thuiskomen geen thuis zijn. In de Grotestraat wist je niet wat je zag. Er lag een dijk van puin op straat. De Engelsen hadden zich zo een weg door de straat gebaand.Als het voor de Engelsen op straat in de weg lag kiepten zij het gewoon bij een huis door een raam naar binnen. Huizen geheel of gedeeltelijk kapot gebombardeerd. Alle ramen eruit. Geen deur die men nog dicht kon doen, als ze er nog inzat. Vele huizen waren compleet onbewoonbaar geworden. Puin en nog eens puin, overal troep en nog eens troep. Het was met geen pen te beschrijven. Je wist niet wat je zag. Bij bakker Janssen was o.a. het raam boven het trappengat kapot. Als het regende viel al het water van het hoger gelegen dakgedeelte via dit gat naar binnen. **Het was dan net een waterval die van de trap afkwam**. Bij bijna iedereen stond de zolder vol met potjes en emmertjes om het water dat via de gaatjes in het dak naar binnen regende op te vangen.

In de huizen die nog enigszins redelijk waren, hadden de Duitsers en Engelsen er een grote rotzooi van gemaakt. Op de slaapkamer boven had men een kippenhok gemaakt. Een vieze troep met die kippenstront. Dit was voor de inwonende soldaten natuurlijk een veilige plaats, want zo werden de kippen en eieren niet weggehaald door collega's. Om nog smeriger dingen te noemen: hier en daar in een hoek van het huis zijn behoefte gedaan, zelfs op een adres in de lege Weckglazen die in de kelder stonden. Geen levend wezen te zien, behalve de muizen dan en een aantal katten die het overleefd hadden. De dorpskern bood een grote troosteloze aanblik. Menigeen kon zijn tranen niet bedwingen: geen stroom, soms geen water, geen bed, een kapot dak, een lege koeienstal en niets in de varkenshokken. Verdriet en nog eens verdriet.

Onze akkers staan te bloeien als onbewerkte steppen — de menselijke zorg durft er zich niet aan te wijden. Tussen het welig tierende onkruid loert de dood. Landmijnen! Duizenden landmijnen, die dagelijks slachtoffers maken.

(Propaganda-brochure M.G. district N.Limburg.)

Waarschuwing van de overheid voor mijnen.

Pastoor Reiné heeft het er erg moeilijk mee als hij in het dorp rondloopt. De kerk onherstelbaar verwoest, de kapelanie weggeschoten, het kerkenhuis een ruïne, pastorie half kapot, zijn hele huis compleet leeggehaald. Hij schrijft: **"Nog eens, dit beschrijven is onmogelijk,**

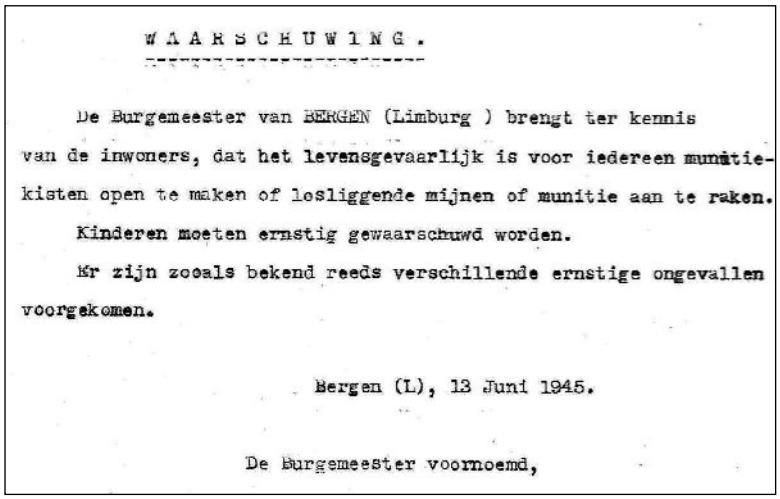
WAARSCHUWING.

De Burgemeester van BERGEN (Limburg) brengt ter kennis van de inwoners, dat het levensgevaarlijk is voor iedereen munitiekisten open te maken of losliggende mijnen of munitie aan te raken.

Kinderen moeten ernstig gewaarschuwd worden.

Er zijn zooals bekend reeds verschillende ernstige ongevallen voorgekomen.

Bergen (L), 13 Juni 1945.

De Burgemeester voornoemd,

Aanplakbiljet van de gemeente als waarschuwing voor munitie.

men moet dit meegemaakt hebben om er een idee van te hebben".
Men moest eerst weer stro zien te krijgen om te kunnen slapen.
Nee, de thuiskomst was niet rooskleurig. Diegenen die bij thuiskomst geen onderdak hadden gingen tijdelijk bij kennissen of familie wonen. Dat was voor niemand een probleem: **Well was een grote familie in die periode.**
Er was ook een aantal huizen, vooral buitenaf, dat nauwelijks wat geleden hadden en er nog heel redelijk uitzag bij de thuiskomst. Helemaal ongeschonden was er echter geen een.

9.2 Weggesjouwd en weggehaald
Miep Koppers was op 25 maart 1945 terug via de pontonbrug die er toen lag. Eenmaal thuis zag ze een jeep met **haar** mooie pop vastgebonden op de motorkap rondrijden. Die wou ze natuurlijk terug hebben, maar de chauffeur wilde ze als souvenir behouden. Er werd geruild voor een groot blik 'corned beef'. Aan eten was in deze beginperiode nog moeilijk te komen. In de kelders vond men nog wel aardappelen en men stroopte de plaatselijke tuinen af voor groenten.

Na binnen alles in ogenschouw genomen te hebben begint men met het zoeken naar spullen die men verstopt of ingegraven heeft. Veel spul was door de Duitsers of Engelsen gevonden. Men vond diverse spullen terug in de bunkers die de Duitsers gemaakt hadden. Naast servies hadden ze ook vaak de deuren van het huis gebruikt, o.a. als tafel om het zich wat geriefelijker te maken.
Niet alleen de Duitsers konden alles gebruiken, ook de Engelse hebben gejat als raven. Wim Sijbers zag bij thuiskomst dat de Engelsen rekken vol kleren op hun vrachtwagen hadden. Van alles was versjouwd. De Engelsen hadden zich de mooiste spullen toegeëigend van het kasteel en deze stonden bij van Aerssen, zoals meubels en de piano.
De piano van Otten is door de Engelsen vanuit het bovenraam op straat gegooid. Als ze ergens een naaimachine vonden dan zaten ze er als vertier de hele dag op te trappen.
Bij bakker Janssen hadden Lod en Sjaak na september, toen Wim, Jan en Thei al over de Maas waren, onder de schuur een gat gegraven. Dit was volgestopt met hun kleren, lakens en ook een pot met zilveren rijksdaalders. Wim, Jan en Thei waren als eersten thuis. De Engelsen hadden met een metaaldetector juist de geldpot gevonden toen Jan gelukkig binnenkwam en het geld "in beslag nam". Alle kleren waren zeiknat geworden door het water van de Maas. Ze werden gedroogd bij de Coöeratie (Tinneveld). Bij Tinneveld was ook alles weg en zij dachten dat hun spullen door de eerder terug in Well zijnde Wim, Thei en Jan gepikt waren. Moeder zei, kom kijken in al onze kasten, maar er zat niets van hen bij.

Een aantal Wellse spullen werd door de Engelsen in Venray verkocht. Zij dachten in het begin namelijk dat het gebied aan de oostkant van de Maas Duits gebied was en brachten de spullen naar de westkant (Holland). Brauers heeft zijn trouwfoto en hangklok teruggevonden in Venray toen hij een keer in het Patronaatsgebouw kwam.

Well is op 3 maart 1945 bevrijd. Op 6 maart is pater Hendrik Verdijk in Well en ziet dat alle spullen die onder de vloer zitten er nog liggen. Ze zijn verstopt in het bijzijn van de Duitsers. Hij is die dag niet naar het Moleneind gelopen. Als de familie thuis komt is alles weg. Sommige spullen vindt men terug op de Wellse kijkdag, maar ook diverse op de kijkda-

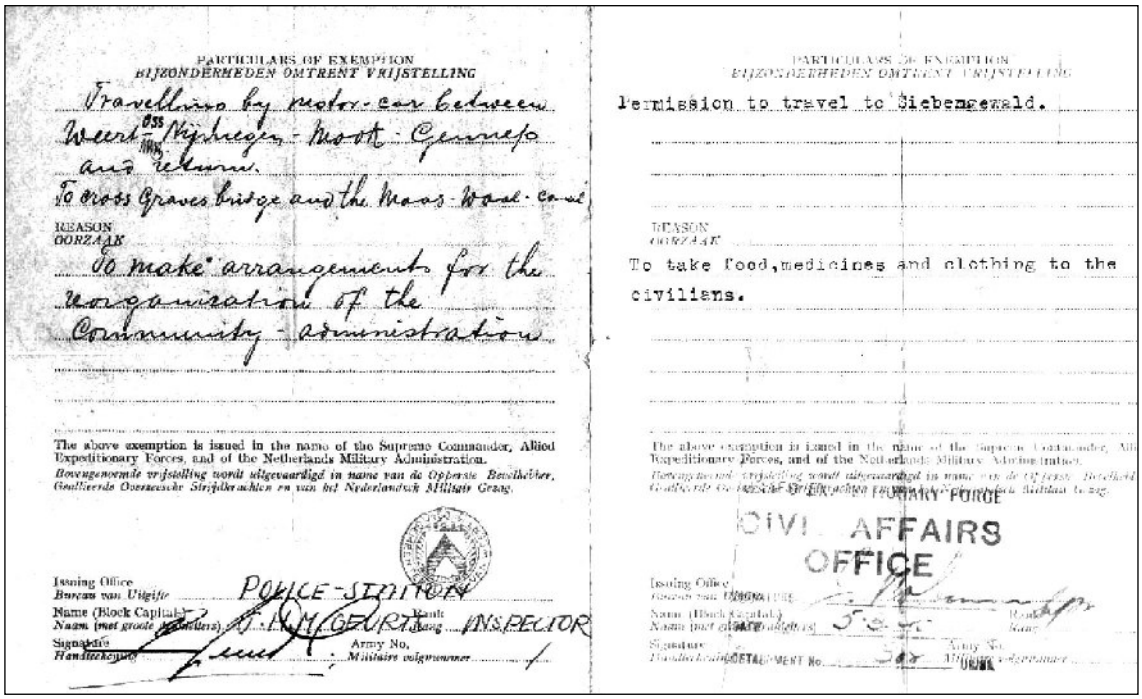
PARTICULARS OF EXEMPTION
BIJZONDERHEDEN OMTRENT VRIJSTELLING

Travelling by motor-car between Weert-Oss-Nijmegen-Moot-Gennep and return.
To cross Graves bridge and the Maas-Waal-canal

REASON
OORZAAK

To make arrangements for the reorganisation of the Community-administration

The above exemption is issued in the name of the Supreme Commander, Allied Expeditionary Forces, and of the Netherlands Military Administration.
Bovengenoemde vrijstelling wordt uitgevaardigd in naam van de Opperste Bevelhebber, Geallieerde Overzeesche Strijdkrachten en van het Nederlandsch Militair Gezag.

Issuing Office
Bureau van Uitgifte POLICE-STATION
Name (Block Capitals)
Naam (met grote letters) H. M. COURT Rank Graad INSPECTOR
Signature
Handtekening
Army No.
Militair volgnummer

PARTICULARS OF EXEMPTION
BIJZONDERHEDEN OMTRENT VRIJSTELLING

Permission to travel to Siebengewald.

REASON
OORZAAK

To take food,medicines and clothing to the civilians.

The above exemption is issued in the name of the Supreme Commander, Allied Expeditionary Forces, and of the Netherlands Military Administration.
Bovengenoemde vrijstelling wordt uitgevaardigd in naam van de Opperste Bevelhebber, Geallieerde Overzeesche Strijdkrachten en van het Nederlandsch Militair Gezag.

ARMY FORCE
CIVIL AFFAIRS
OFFICE

Issuing Office
Bureau van Uitgifte
Name (Block Capitals)
Naam (met grote letters) S. C. T.
Rank
Graad
Signature
Handtekening
Army No.
Militair volgnummer
DETACHMENT No.

Achterkant van de Travelpas van Elly Schreurs. In verband met haar distributie-functie mocht zij in een groot gebied reizen.

gen in Oostrum (door Engelsen versjouwd en vaak zelfs verkocht).

Er is ook bekend dat bepaalde groepen uit de buurt van Oss, die de Engelsen hielpen met munitie laden, de onbewoonde huizen afstroopten.
Sommige Wellse mensen die wat eerder terug waren "leenden" meubilair dat ze nodig hadden voor hun eigen leeggeroofd huis. Ook worden deze mensen er soms van beschuldigd dat zij spullen weggehaald hebben omdat ze wisten waar kennissen of buren ze verstopt hadden. Ja en wat zeg je als je eigen/ identieke gordijnen elders voor de ramen hangen.
Ja, men zegt, maar er is nauwelijks feitenmateriaal boven water gekomen. Men zegt ook dat iemand van het mooie hout uit de kapotte kerk een lambrisering gemaakt heeft voor in de gang. Het ligt natuurlijk ook moeilijk om namen te noemen. De sociale controle in zo'n klein dorp als Well in die tijd is erg groot. Iedereen kende elkaar en als je "verkeerde"meubels in huis had vertelde een toevallig langskomend iemand wel dat die van ome Hub en tante Nel waren. Het is dan ook maar de vraag of de eigen Wellse mensen hier aan mee gedaan hebben.

Er waren er ook, als ze vroeg terug waren, die een slim trucje bedacht hadden om er voor te zorgen dat het onbewoonde huis van familie of bekenden niet leeggeroofd werd. Zij spanden een **mijnenlint** om de dieven weg te houden.
De boerenmachines, ploegen, maaimachines, waren te zwaar om weg te halen. Het giervat was nog wel eens gebruikt om heet water in te stoken. Veel wagens en karren die verstopt of ingegraven waren zijn bijna allemaal gevonden en mee naar Duitsland genomen.

9.3 Jan, pak an

En dan begint men zijn woning weer bewoonbaar/ leefbaar te maken. Deuren worden er weer in gehangen, planken voor de ramen getimmerd. Omdat er in Well veel tuinders waren lag er ook nog wel wat tuindersglas. Als het eventjes kon werd dit meteen gebruikt om in de ramen te zetten. Jaren later zat het er nog vaak in. Het was van een mindere kwaliteit. Er zaten luchtbellen in en het keek enigszins troebel.

Het puin wordt uit het huis geschept en zo komt in het dorp een nog grotere stapel " schrot" op straat te liggen.
Chris Wijers heeft bij zijn vroege thuiskomst al 24 mijnen geruimd die op de weg naar de molen lagen. Als de rest van het Moleneind thuiskomt is zijn vader Grad al weer volop bezig met fietsen maken. Er ging ook wel eens wat mis bij hem, want hij praatte nogal graag. *Hij had een apparaat om te vulkaniseren. Hij gebruikte het ook een keer om papieren geld mee glad/ plat te maken, maar vergat het op tijd uit te zetten: geld verbrand.*

Toon Lenssen was ook een week eerder thuis dan de rest van zijn familie. Op het moment dat deze thuis kwamen was vader Toon er zelf niet, maar er lagen wel twee dikke witte mikken op tafel. Hij had hen dus wel verwacht. Er waren bij hem twee politiemensen in de kost en die zeiden: Wacht maar, vader komt er zo aan, hij is het paard halen. Hij huilde van blijdschap toen hij hen zag. Hij had net het paard gehaald dat hij bij bekenden in Weeze bij de evacuatie achtergelaten had. **Het paard kwam thuis met een veulen.**

De smederij van Krebbers was kapot. Deze lag tegen de molenberg aan, waar vroeger elk jaar de kerststal stond. Ze woonden met drie gebroeders naast elkaar, waar nu het Chinees restaurant is. Hun huis en dat van Gert Krebbers was kapot. Ze begonnen de smederij in de kapokfabriek die ook gedeeltelijk kapot was. Ze woonden er ook, met een zeil als deur. Later is er een noodwoning aangebouwd waar ze tot 1953 in gewoond hebben.
Bij Cafe Vink voor de deur lag nog een opslagruimte. Het is later nog een tijd gebruikt als kleedlokaal voor de voetbalclub.

Op het kruispunt met Weezerweg hadden de Duitsers de weg op drie plaatsen laten springen. Deze gaten werden door een Engelse bulldozer dichtgeschoven met het schrot van de woningen Krebbers.

De boeren brachten meestal wat kleinvee, kippen en schapen mee vanuit het evacuatieadres. Melkvee was in die tijd het allerbelangrijkste en men ging op koeien uit aan de overkant van de Maas. Bij Dura kregen ze hun eigen koe terug die bij Laarakker in de wei liep. Wat een geluk voor hen, al direct weer melk!
Bij Gert Valckx beleefden ze ook wat bijzonders. Ze hadden een paard voor de oorlog, dat naar iedereen beet en hapte. Ze hadden hem bij de evacuatie in een kippenkooi gestald met veel stro en hooi en wat water. Bij terugkomst had hij het overleefd en hij was zo mak als een lammetje geworden. Het werd later een keer uitgeleend aan Mán Hendriks en is daar op een mijn gelopen.

Er werd bekend gemaakt dat men paarden moest ophalen in Weert. Oost Vink ging met 10 man in de vrachtwagen (GMC) van Piet Klabbers er naar toe. 20 Belgische paarden. Een stond er apart en dat was een hengst. Iedereen moest twee paarden naar Well leiden en hij had alleen de hengst en liep achteraan. De anderen zaten al lang op een paard, toen hij pas op de hengst durfde te springen. Het ging goed. Ze gingen allemaal bij Smitsboer in de wei en moesten van daaruit verdeeld worden. De vader van Oos vroeg aan zijn zoon of er een goede bij was. Ja, de hengst. Zeg maar dat het een wilde is en dat hij niet deugt, zei vader Vink. 's Middags werden de paarden verloot en de hengst apart gezet. Niemand was er in geïnteresseerd. Nou, dan neem ik hem toch mee, zei vader Vink. Ze hebben er een geweldig goed paard aan gehad. Hij

trok goed en was erg mak. Het gekke was wel dat als hij bij een merrie in de wei was "d'r niks op uut duut", zouden ze in Well zeggen.. *Misschien was het wel een homo!* Later is hij verkocht aan iemand uit Vierlingsbeek en die heeft hem laten castreren. Vanaf toen kon men er niets meer mee aanvangen.

Gert Valckx heeft een keer met 20 man 15 Canadese paarden opgehaald in Groningen; ze deden er 5 dagen over. De paarden werden ook weer bij Smitsboer verloot.
Drenthe stond bekend voor het leveren van koeien.

Er kwamen ook Ford-tractoren met een twee-scharige ploeg. Deze moesten elke avond gestald worden bij de nishut (loods van golfplaten) bij café Vink aan het Moleneind. Ze moesten als ze uitreden altijd met een bocht om een boom rijden. Opeens boem, ging er een pantsermijn af toen er weer eentje de bocht nam. En er was al zo vaak om de boom heen gereden. De chauffeur uit Wellerlooi raakte gewond en moest naar het ziekenhuis te Venlo. Hij heeft het wel overleefd.

De schilders en timmerbedrijfjes in Well kregen het druk en de Aannemers Combinatie uit Well toog aan het werk. Jan Schraven begon zijn groentewinkel in de gang bij Antoon Coppers, waar hij inwoonde.

Chris Wijers reed nog altijd in zijn grote vrachtwagen. In juni 1945, op zijn trouwdag, moest hij mensen ophalen in Dachau. In 45/46 moest hij nog geregeld naar Duitsland. Als hij terugkwam had hij altijd wel iets bij zich: een draaibank, boormachines en zelfs een Mercedes sportwagen waarmee hij rondjes draaide bij café Vink op de plaats.

9.4 Pontonbrug
Well was op 3 maart bevrijd. Waarschijnlijk hebben de geallieerden toen direct een pontonbrug aangelegd. Ze is aangelegd door Royal Engineers Monmouth Regt. Zij diende voor aanvoer van de troepen en materieel dat nodig

1ste Jaargang — Zaterdag 5 Mei 1945 — Nummer 16

Limburgia-Pers

Bureaux: Venlo, Groote Kerkstraat 18; wn. Dir. C. M. Donker; hoofdred.: G. Bertels; redactie: P. Strocken, mej. H. Schoenmakers, W. Reiné.

Dagblad voor Noord-Limburg

Abonnem.pr. p. w. ƒ 0.30 p. kw. ƒ 1.50 incl. inmaakloon. Losse nos. 5 cts. Advert.pr. ƒ 0.17 p. m.m. Kleine annonces minim. 75 cts. (bij 50 letters of leestekens — elke 10 letters (leestekens) of gedeelte daarvan 15 cts. meer (uitsluitend bij voorafbetaling).

ONS LAND GEHEEL BEVRIJD!

Generaal Montgomery heeft gisteren aan Generaal Eisenhower de volgende mededeeling gedaan:

„Alle Duitsche strijdkrachten in Nederland, Noord-W.-Duitschland en Denemarken, hierbij ingesloten de Friesche eilanden en Helgoland hebben gecapituleerd. Zij hebben zich overgegeven aan de 21e legergroep.

Morgenvroeg om 8 uur wordt deze capitulatie van kracht voor alle troepen die tegenover de 21e legergroep staan".

Medische teams staan klaar voor onmiddelijke hulpverleening aan N.W.-Nederland. Ze zijn voorzien van speciale middelen voor de behandeling van degenen, die teveel door honger hebben geleden.

De kerken in het tot nu toe bevrijde gebied zullen Zondag dankdiensten houden. Nadere mededeelingen hierover volgen.

Vrede in Nederland

In verband met de capitulatie der strijdkrachten, die tegenover de 21e legergroep

sche onderdanen, geboren in een der jaren 1885—1929 en alle ongehuwde vrouwelijke Nederlanders en Nederlandsche onderdanen, geboren in een der jaren 1900—1929 zich bij eersten oproep moeten doen registreeren bij het Gemeentelijk Arbeidsbureau.

Wanneer t.z.t. het Militair Gezag de oproeping tot registratie zal hebben gedaan, zullen de distributiediensten, aldus, die verzuimden dan aan gevolg te geven, geen distributiebescheiden meer mogen verstrekken.

Met name zal dan bij het afhalen van distributiebescheiden steeds ook het bewijs van registratie moeten worden overgelegd

DE ECONOMISCHE TOESTAND IN NEDERLAND.

Sprekend onder de auspiciën van de Vrije Universiteit te Brussel over den economischen toestand van Nederland aan het einde van den oorlog, heeft de Nederlandsche kolonel W. Chr. Posthumus Meyes den indruk gekregen, dat zijn land lijna geheel door den bezetter werd „leeggepompt", niet alleen wat de grondstoffen en, in een zekere mate, wat de industrieele uitrusting betreft, doch ook wat den landbouw en de veeteelt aangaat. Zoo verdwenen 40 à 45 pc. van het vee, 75 pct. van de varkens en 50 pct. van het pluimvee.

Het vervoer ter zee zal lastig kunnen

BEZINNING

De komende Kruisdagen (in het latijn: „Dies Rogationum", d.w.z. „Bidddagen") dwingen ons vandaag als vanzelf tot een bezinning op het gebed.

„Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Al wat ge den Vader zult vragen in Mijnen Naam, Hij zal het u geven". (Evang. v. d. Zondag).

Deze woorden, deze pittige verklaring uit de mond van Jezus, met goddelijk gezag gesproken, pakken ons, telkens wanneer wij ze lezen en ernstig bemediteren, diep in het hart.

Welk een overweldigende macht wordt niet door deze woorden aan de christenheid geschonken op het hart van den Vader. Welk een onbevatbare invloed verkrijgen de christenen daardoor niet op den loop der dingen, op het geheele wereldbestuur.

Weinig woorden van Christus zijn er, die zóó duidelijk en onweerstaanbaar de onvergelijkelijke plaats aangeven, die de verloste menschheid, die het Mystieke Lichaam van Christus heeft in het plan van den Vader.

Zoo het ons al mag verwonderen, dat Christus een dergelijke macht toekent aan het gebed van 7 zijn geloovigen, dan vindt dit feit zijn verklaring in de leer over het mystieke Lichaam van Christus.

Tezamen met haar hoofd, Jezus Christus, vormt de gehéele christenheid een enkel lichaam, en dat lichaam is Christus. Dit verklaart ons, waarom Christus aan het gebed van zijn leerlingen dezelfde macht zou toekennen die Zijn gebed had. Maar tevens doet het ons duidelijk het hart zelf van het gebed kennen. Ons gebed moet zijn: het gebed van Christus. Wij moeten

Ook het dagblad laat op 5 mei 1945 van zich horen.

Deze pontonbrug, heeft in Well gelegen vanaf begin maart tot medio april 1945. Omdat de Duitsers aan de Wanssumse kant de veerdam hadden laten springen is de oprit aan die kant een stuk naar links gelegd.

was voor de slag bij Wesel, waar ze de Rijn op 24 maart overgestoken zijn. Op een foto is nog te zien dat het verkeer vanaf die brug linksaf gedirigeerd werd. Toen deze actie goed en wel achter de rug was is de brug weer opgeruimd. De pontonbrug heeft er niet lang gelegen: vanaf begin maart tot medio april en is toen verhuisd naar Wesel.De veerman Martin Drissen hervatte toen de overvaart met een roeibootje. Begin juni arriveerde de opgelapte Wellse veerpont vanuit Arcen weer in Well.

9.5 Kijkdag in Well

Iedereen zit met vreemde spullen in huis die door de Duitsers en de Engelsen allemaal versjouwd zijn. Afgesproken werd om alle spullen die geen familie-eigendom zijn op een bepaalde dag allemaal aan de straat te zetten.
Je kon niet zo maar zeggen: "Dat is van mij!" Je moest het als het ware bewijzen.
Nelly Coppers kreeg haar eerste Communiebeeldje terug omdat haar naam er onder stond en hun Singer naaimachine; herkenbaar aan een speciaal schroefje.
Daniëls kreeg zijn sofa terug die bij Thissen stond.
Bij Brauers kregen ze zo hun fornuis en zinken badkuip terug.
Bij bakker Janssen hadden ze een ½ literbus aan de straat gezet. Komt Bertus Tax: Mien literke, mien literke! **De mensen**

Het kapotte huis van de familie Vos.
Links van de boom staat een pijl met eronder All Trafic; bedoeld als richtingaanwijzer voor het militair verkeer dat over de pontonbrug kwam.

"Kijkdag" in de dorpskern.

waren zo gelukkig en blij als ze iets van henzelf terugvonden, hoe kleinood ook het was.
Het was een prima idee want veel mensen kregen zo hun eigendom weer terug; wat op dat moment veel meer waarde had dan de eigenlijke waarde.

9.6 Kerk- en schoolaangelegenheden
Het kerkelijk gebeuren komt ook weer op gang.
De eerste H. Missen na de thuiskomst worden nog gelezen in de kapel van het Klooster.
Die is al snel te klein als er meer mensen thuiskomen en zaal Wallaria wordt ingericht als noodkerk.
Op 18 juni begint ook in deze zaal de school, nog zonder leermiddelen.
Op 21 juni trouwt er het eerste bruidspaar P. op het Veld-Derks
Op 27 juni komt de bisschop op bezoek.
Op 1 juli wordt begonnen met het kerkhof weer enigszins in orde te maken (duurt een maand). Het was door de Duitsers omgebouwd tot een fort met loopgraven en mitrailleursnesten.
Op 10 juli worden de lijken opgegraven die in de granatentijd elders begraven zijn.
Op 18 juli trekken de Engelsen weg uit het gymlokaal van de jongensschool en wordt hier de noodkerk gevestigd.
Op 23 juli wordt de jongensschool weer in gebruik genomen.

Vanaf 1 september is er weer iedere dag school. *(De kinderen hadden het vorig schooljaar maar enkele dagen op school gezeten toen de granatenperiode aanbrak. Sommige kinderen zijn nog in de evacuatieplaatsen naar school geweest. Ze sloegen allemaal een klas over)*
Op 24 oktober komt bisschop Lemmens het H. Vormsel toedienen.
Op 28 oktober wordt de eerste en plechtige communie gehouden.
De geestelijkheid doet veel moeite om

een fusie tot stand te brengen tussen de voetbalclubs Erica en Walaria. Het wordt E.W.C. (Erica-Wallaria Combinatie) De Walaria-aanhang moest accepteren dat de clubkleuren van Erica (groen-wit) zonder meer door de nieuwe combinatie werden overgenomen.
Het gymlokaal is als noodkerk te klein bij grote feestdagen. Daarom worden er met Kerstmis zes H. Missen gelezen: 5 uur nachtmis, 6-7-8-9 uur leesmissen en om 10 uur de hoogmis.

De kapotte Kapokfabriek als noodwoning met: Nichtje Minie Geurts, Sjaak Krebbers, ?,?, Pierre(aard-appelen aan het schillen), minni, Hanna (dienst-meid) Theo, mevr. Krebbers.

Lunchroom Krebbers met Bets, Piet Krebbers,vr. van Piet,, oma Krebbers, Tony.

Nog een aan-zicht van de lunchroom.

Fam. Piet Krebbers bij de sloop.

Kapotte smede-rij van Jacob Krebbers.

Sloop pand Krebbers met Harry Krebbers, vr. van Jacob Kr. en Hanna(dientsbo-de).

Huis Verzijl met Karel

Huis Holla

Huis van Frans Coppers (kapperszaak).

Verwoeste "Oude kazerne"

Grotestraat gezien vanaf de Nicolaasstraat.

Grotestraat in 1947.

Grotestraat met links het veerhuis in 1945.

Restant van de winkel van Helm Zeegers.

Grotestraat met links en rechts het puin en links zicht op de Coöperatie.

Nicolaastraat

Grotestraat met links Wiel Holla, Willem Gerardts, Jan Wilbers(politie).

Achterkant huis An Kessels (later Wiel van de Hoef).

Grotestraat in 1984

Schoolstraat na 1945 met links de restantmuur van de oude kerk en rechts het Angelusklokje van de St. Rochuskapel.

Huis van van Sas tegenover het veerhuis.

Huis van Arts met Mia en Nel in de Schoolstraat.

Grotestraat met links het veer-huis in 1940.

Maaszicht in 1940.

Veerhuis in 1945

Zaal Klabbers in 1945.

Veerhuis in 1940

Grotstraat met links zaal Klabbers in 1938.

Mevr. Reiniers met Gerrit, Jantje, Paul en Hub.

Kapel Rochus op de Kamp in april 1945.

Hoenderstraat in 1938.

Kapot gedeelte van de pastorie met pastoor Reiné.

Hoenderstraat in 1945 met de hoog afgezaagde boomstammen.

Kapot gedeelte van de pastorie.

Huis Alberts en kerk vanuit de Hoendersrtaat.

Maaszicht met kerk.

Woning van Vos

Kerk vanuit de Grotestraat.

Diverse aanzichten van de kapotte kerk .

Rechtsboven de kerk in 1938 vanuit de Schoolstraat gezien.

Rechtsonder de kerk van de binnenkant.

Kerkhuis

Ander aanzicht van het kapelanie met het omgevallen aanplakbord.

Nog twee aanzichten van de kerk.

Het prachtige priesterkoor van voor de oorlog.

Provisorisch hestelde kasteeltoren met luidspekers(voor het klokkengelui van de noodkerk).

Munitieopslag bij het Moleneind met de kapotte molen.

Restauratie van de kasteeltoren.

Moleneind van voor de oorlog met rechts de nieuwe Marechauseekazerne.

Kasteellaan met militaire bewaking van de munitie.

Moleneind van voor de oorlog.

Zijaanzicht van het kasteel.

Moleneind nadat Dr Smals er zijn huis gebouwd had.

Molen

Kapotte Rochuskapel met mevr. Daemen en Wilmy (boven op de muur).

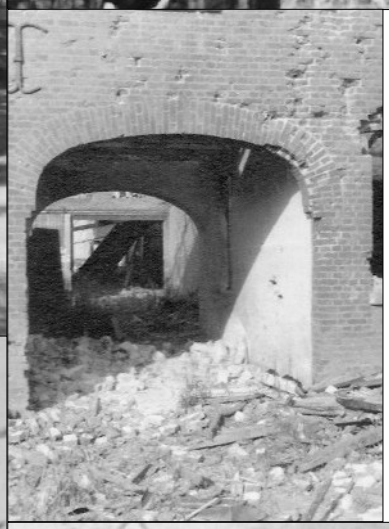

Moleningang na de vernieling.

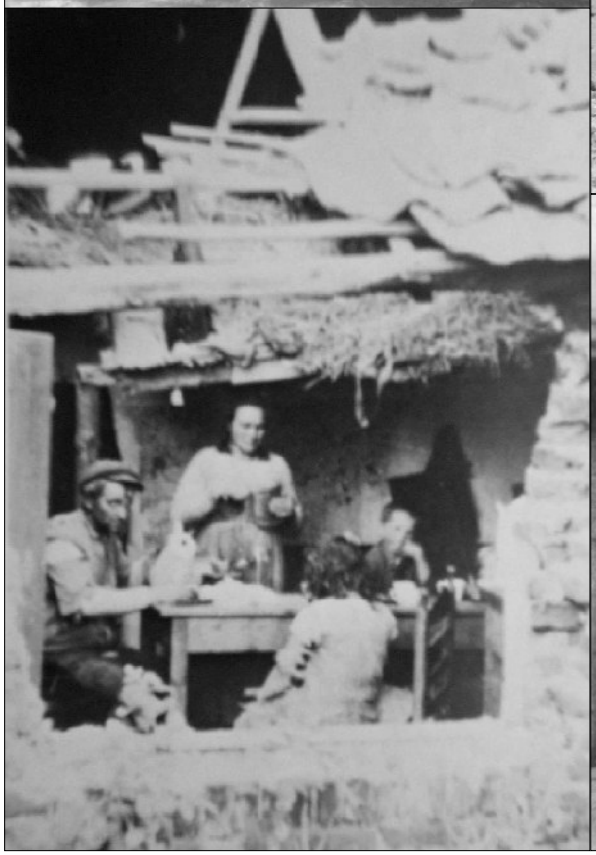

Fam. Bèr Janssen uit het Leuken met Jo en Math..

Theo, mevr. Krebbers, Joke en Sjaak in de kapotte Kapokfabriek.

10 Bevrijdingsfeest in Well

10.1 Bevrijdingsdata in de regio

Venray	17 oktober 1944
Wanssum	1 december 1944
Blerick	3 december 1944
Venlo	1 maart 1945
Gennep	12 februari 1945
Heijen	13 februari 1945
Well	3 maart 1945 (Canadezen)
Twisteden	3 maart 1945

10.2 Optocht

De officiële bevrijding was op 5 mei. Op die dag werd in de kapotte zaal Klabbers door de Engelsen en teruggekeerde Wellse mensen het einde van de oorlog gevierd. Er werd feest gevierd, er was muziek en er werd gedanst.

De regering besloot dat de eerste Nationale Bevrijdingsdag gevierd zou worden op de verjaardag van Koningin Wilhelmina, 31 augustus 1945.
In Well werd op die dag ook een optocht georganiseerd. Er deden 18 groepen/ wagens aan mee. Alles stond in het kader van de oorlog. De eerste prijs ging naar: **"De terugtocht der Duitsers"** van de Kamp.
Smid Krebbers had een tractor omgebouwd als tank. De groep van Miep Koppers, die samen de Maas over gevlucht was, trokken mee in deze groep. De vader van Lies Roosen zat op een wagen en moest loopgraven maken, maar hij ging er telkens tussenuit. En dan ging zo'n Duitse soldaat met zijn geweer er weer achteraan.
Meyer had veel kinderen en ze hadden kleine Kobus op een bolderkar zitten met allemaal dennentakken eromheen. **"Onze Kobus is ondergedoken".**
Toon Lenssen zwaaide met dezelfde pispot zoals die voor het omschudden in de veewagon gebruikt was bij de evacuatie: **Kende um nog?**
De Engelsen genoten van het schouwspel en zorgen voor de nodige sigaretten en chocolade.

Helaas zijn de foto's van de bevrijdingoptocht nogal wazig uitgevallen.

1e prijs: "Terugtrekkende Duitsers" van de Kamp met Thei Zeegers, Sjaak Lenssen, Jeu Groenen, Frans van Veghel, ?, ?, Frans Daemen, Frans Kessels, ?.

2e prijs: "Den Engelsen tank"met Magda Schreurs, Jan Krebbers, Bets Wijers, Jo Simons, Miep Koppers, Elly Schreurs, Harry Thissen, Jan Koppers, Nelly Drissen, Trees Schreurs, Elema, "Tommy", mevr. Schreurs, nog een Tommy, meester Schreurs.

Nationale feestdagen.

Ook in Well is er feest gevierd, het eerste feest na de terugkeer uit het Noorden. En het was een daverend feest. In de weinige dagen, die er voor het feest nog overbleven, heeft het nieuw opgerichte Oranje-Comité het nog klaar gespeeld om het dorp in deze dagen in feeststemming te brengen. Vrijdag, Koninginnedag, optocht in het dorp. Een keurig-verzorgde stoet trok door de straten van Well, 15 wagens afkomstig uit alle verborgen hoeken van ons dorp, namen aan den feestelijken optocht deel. Vooraf sprak de Burgemeester. Dit was de eerste keer na de bevrijding, dat hij weer openlijk tot zijn Gemeentenaren kon spreken, zonder dat zijn woorden vooraf gecensureerd moesten zijn. Hij sprak een dankwoord voor de bevrijding, bracht hulde aan het ondergrondsch verzet in zijn gemeente en vertolkte in welgekozen woorden de aanhankelijkheid aan Koningin en Vorstenhuis.

Toen de lange file van menschen en wagens zich in beweging zette, was het een prachtig gezicht, die fleurig versierde wagens, die prachtig eimitaties van concentratiekamp, Organisatie TOD, van de Terugtocht der Duitschers, van de terugtocht der geëvacueerden, van repatrieeringsbureau en bevrijding van Indië.

Herinneringen uit de voorbije tijd spraken met een zeldzame kracht tot onze verbeelding, de nabootsingen waren keurig verzorgd. Niet zelden verwekte het optreden van de Organisatie TOD-groep groote hilariteit, als er iemand uit de menigte langs de weg werd opgepikt om te „schansen", als er fietsen van de toeschouwers werden gevorderd of als denkbeeldige vliegtuigen doken op de terugtrekkende Duitschers. De Jury had de grootste moeite bij het toekennen der prijzen. Tenslotte kreeg de groep Terugtrekkende Duitschers de eerste en een keurig nagebootste Engelsche tank de tweede prijs, gevolgd door De Erica-wagen, Organisatie TOD, Vrijgezellenhut, Intocht der Koninklijke Familie enz. Daar hadden de menschen van Well schik in, dat er in ons leeggeplunderd en kaal geplukt dorp nog zooiets te maken was. Die optocht was geslaagd en 's avonds op het bal kon men nog veel persoonlijkheden in hun optocht-tenu bewonderen. Dat brengt een zeldzame stemming op een feest.

Zondag 2 September was het feest voor de kinderen, dat werd geopend door een mooie kinderoptocht. Deze viel bijzonder in de smaak door de leuke voorstellingen, zooals „Well's Toekomst" of „Pater Canutus tot werken gedwongenen" of van dat haveloos gekleed meisje met een bordje: „Ik ga naar de H.A.R.K." Ook de kinder-wedstrijden op het voetbalterrein bij het Kasteel stonden in volle belangstelling bij groot en klein. Aan alle kinderen werden tractaties uitgereikt, hetgeen met de prijsuitdeeling een van de hoogtepunten vormde van het kinderfeest. Neen, die feestdagen in Well zijn bijzonder geslaagd, daar zit wat in voor later.

MN 7-9-1945. Verslag van de toch wel bijzondere "Bevrijdingsoptocht" in Well.

Na afloop was er een groot feest in zaal Klabbers (Onder de Linden).

10.3 Dansen op het kasteel

Op het kasteel was vanaf september geregeld dansen met de Engelse officieren. Het werd geregeld door de Engelse majoor Jacobs. Nel Arts kreeg dan een uitnodiging en ronselde wat meiden bij elkaar. Er zat een orkestje uit Nijmegen. De openingsmuziek was altijd het Wilhelmus en God save the Queen. Er was dan thee en cake, leuk, netjes en alles heel beschaafd. Er waren moeders uit Venlo die hun dochters "afleverden" op het kasteel. Frans Boermans, de latere maker van de Venlose carnavalsliedjes, was met zijn meisje ook geregeld van de partij. De Wellse jongens waren jaloers en zeiden: die meiden gaan we met de kermis niet meer halen om te dansen.

WELL

BEZET en VRIJ.

September 1944.

Westwall-arbeiders graven loopgraven door ons Limburgsche land. De bevolking ziet verbeten en zwijgend toe.

Een eind verder staat een appelboom in volle dracht en de Duitschers maken aanstalten om de boom te plunderen

Na een luidruchtige uiteenzetting met de eigenaar verbiedt de commandeerende officier tenslotte de appelen te plukken.

Augustus 1945.

Ned. SS-mannen ruimen mijnen op ons Limburgsche land. Weer ziet de bevolking zwijgend toe... (Dat dacht U, maar de menschen werden op zeer onhoffelijke wijze weggejaagd) en eveneens staat een eind verder een volgeladen appelboom.

Doch nu komt het tweede verschil. De SS.ers plunderen de boom ondanks heftige protesten van de eigenaar.

En de (Ned) wacht verklaart dat hier niks op tegen is.

MN 25-8-1945. Soms is er geen verschil tussen een "Bezet en een Vrij Well".

11 Hulpacties

11.1 Molenberg
Van alle kanten zijn hulpacties ingezet. De eerste hulpactie voor Well kwam uit Molenberg. Een plaatsje bij Heerlen in Zuid-Limburg dat gespaard was van oorlogsgeweld en waar pastoor Reiné 11 jaar kapelaan was geweest.

11.2 HARK
De HARK bevrijdde o.a. de Limburgers van de allerergste materiële nood waarin hetj vooral in het laatste jaar onder de Duitse bezetting hadden moeten leven.

In het najaar 1944 werden allerlei voor de geallieerden klaarliggende goederen verdeeld onder de getroffen gebieden. Gestart te Eindhoven. Verdeling en organisatie werd geregeld door het Rode Kruis. Deze organisatie had een internationaal karakter, de meeste contacten en goodwill. Op 24 januari 1945 werd de **H**(ulp) **A**(ctie) **R**(ode) **K**(ruis) opgericht te Tilburg. In februari 1945 wordt in Brabant Fl. 165.000,- bijeengebracht. Op 9 mei 1945 werd Prinses Juliana Beschermvrouwe.
In 1945 verzamelde het Nederlandse Damescomité te Pretoria (Z.Afrika) 200.000 dekens en andere textielgoederen voor de verwoeste NL gebieden..
In Amerika werd het American Relief for Holland opgericht: Bijdrages, van particulieren, bedrijven en kerkcollectes Engeland: Help Holland Council (februari 1945), Zwitserland, Zweden (schepen met graan en margarine te Delfzijl aangevoerd), Canada, Denemarken,West- Indië, Uruguay, Chili, Mexico, Australië, Iran, Argentinië, enz. Er worden overal veel propaganda-acties in die landen gehouden.

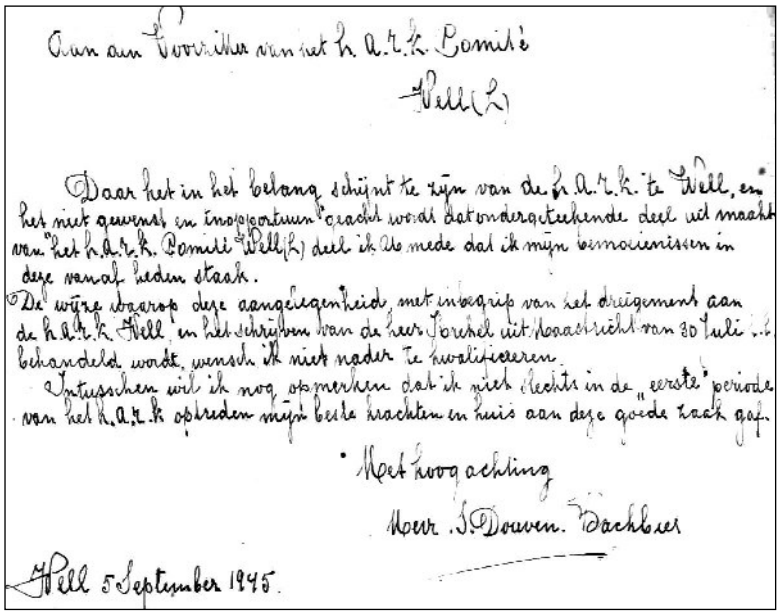
Aan aan Voorzitter van het h. A.R.K. Comité
Well (L)

Daar het in het belang schijnt te zijn van de h. A.R.K. te Well, en het niet gewenst en inopportuun geacht wordt dat ondergeteekende deel uit maakt van "het h.A.R.K. Comité Well(L) deel ik U mede dat ik mijn bemoeienissen in deze vanaf heden staak.
De wijze waarop deze aangelegenheid, met inbegrip van het dreigement aan de h.A.R.K. Well en het schrijven van de heer Forstel uit Maastricht van 30 Juli j.l. behandeld wordt, wensch ik niet nader te kwalificeeren.
Intusschen wil ik nog opmerken dat ik juist slechts in de "eerste" periode van het h.A.R.K. optreden mijn beste krachten en huis aan deze goede zaak gaf.

Met hoogachting
Mevr. J. Douven. Dachlaer

Well 5 September 1945.

Brief van mevr. Douven (vr. van de burgemeester) over het feit dat ze niet in het HARK-comité mocht zitten.

Voor vervoer schonk het Rode Kruis Engeland: 100 ambulancewagens, 40 aanhangwagens, 50 Scott motorrijwielen voor vroedvrouwen, kraam- of wijkverplegers en 400 fietsen.
Het American Red Cross: 10 stuks 3-tons trucks incl. gratis benzine voor alle voertuigen.

Het bij elkaar vergaarde materiaal liep in de miljoenen: 15 miljoen stuks heren-, dames-, kinder-, babykleding. 1 miljoen paar schoenen, servies- en beddegoed,

Gehouden enquête van de benodigde kledingstukken.

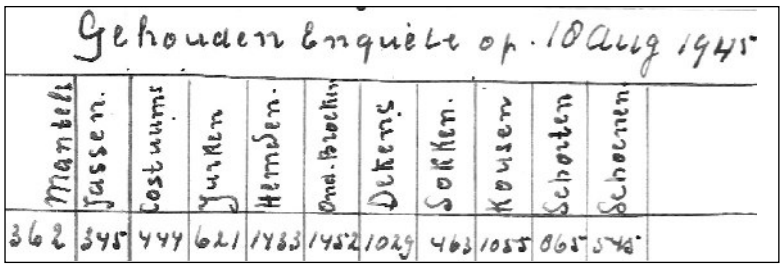
Gehouden enquête op 10 Aug 1945

Mantels	Jassen	Costuums	Jurken	Hemden	Ond. Broeken	Dekens	Sokken	Kousen	Schorten	Schoenen
362	345	444	621	1483	1452	1029	463	1055	865	548

MN 8-8-1945. Noord Limburg geadopteerd door Drenthe.

Gennep, Ottersum, Bergen en Mook geadopteerd.

Volgens het adoptieplan, vanwege de H.A.R.K., is de gemeente Ottersum geadopteerd door: Kockengen, Mijdrecht en Wilnis;
de gemeenten Gennep, Mook en Bergen door: Smilde, Dwingelo, Diever, Vledder, Ruinen, Ruinerwolde, Havelte, Hoogeveen, Meppel, Nijeveen, Zuidwolde, de Wijk, Beilen.

kasten, tafels en stoelen, fietsen, naaimachines, kachels enz., enz.
De provincies Groningen - Drenthe - Overijssel en Gelderland adopteerden Limburg.

Op 26 mei 1945 schrijft burgemeester Douven een boze brief aan het bestuur van de HARK. Hij laat hun weten dat Noord-Limburg tot dan toe compleet vergeten is terwijl er aan alles behoefte is omdat de mensen alles kwijt zijn. Hij zegt er ook nog eventjes bij: De goederen moeten ons gebracht worden, want ver-

Ontvangen partij kleding voor zieken die via het Groene Kruis verdeeld moeten worden.

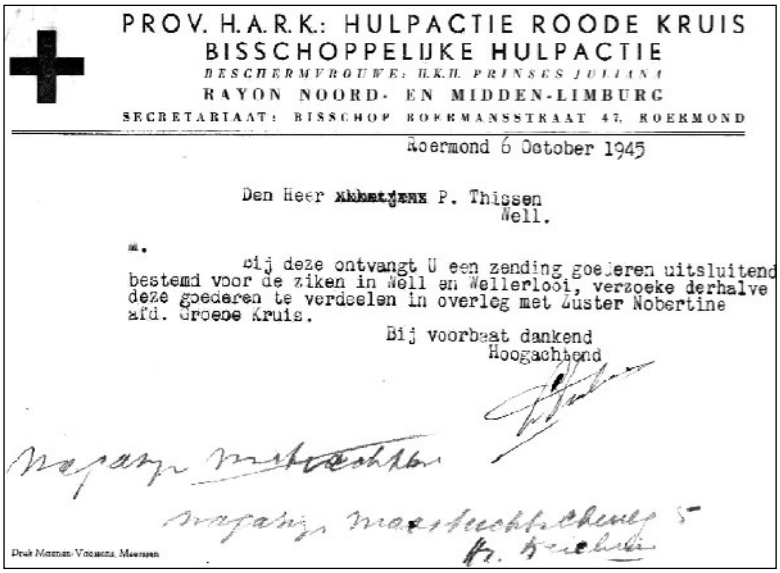

PROV. H.A.R.K.: HULPACTIE ROODE KRUIS
BISSCHOPPELIJKE HULPACTIE
BESCHERMVROUWE: H.K.H. PRINSES JULIANA
RAYON NOORD- EN MIDDEN-LIMBURG
SECRETARIAAT: BISSCHOP KOERMANSSTRAAT 47, ROERMOND

Roermond 6 October 1945

Den Heer P. Thissen
Well.

Hr.

Bij deze ontvangt U een zending goederen uitsluitend bestemd voor de zieken in Well en Wellerlooi, verzoeke derhalve deze goederen te verdeelen in overleg met Zuster Nobertine afd. Groene Kruis.

Bij voorbaat dankend
Hoogachtend

Drukk. Mennen-Vroomen, Meerssen

voer hebben we niet.
Het baat en er komen spullen.
In Well werden de grote spullen, meubilair, servies, potten en pannen, bedden en ook gereedschap, opgeslagen in de schuur van Mán Valckx (de kippenboer). De wat kleinere spullen, o.a. kleding, lagen in eerste instantie bij Douven in de garage. De eerste maand werd het HARK-gebeuren geregeld door Mia Arts en Dien Buysen, sociaal werkster en woonachtig te Horst. Daarna wordt de distributie voor korte tijd opgepakt door mevrouw Douven. Maar zij zat in Well nergens in het verenigingsleven en daarom functioneerde het niet zo goed. Vanuit het Rode Kruis in Maastricht kwam er een schrijven dat het vanaf augustus geregeld moest worden door het Rode Kruis in Well en dat waren Thissen (de post), Kooter en Anneke Daemen. Voor mevrouw Douven ging de overdracht niet van harte.
De verdeling van de goederen had in Well, net zoals in andere plaatsen, nogal wat voeten in de aarde. Men had meteen stelling genomen. Diegenen die het dichtst bij het vuur zitten warmen zich het hardst. De actie werd dan ook al snel **H**ulp **A**an **R**ijke **K**ennissen genoemd. Er werd spottend verteld dat er een zak om het wiel van de kruiwagen gebonden werd om geruisloos de mooie en goede spullen te kunnen afvoeren naar goede bekenden. Uit de interviews is gebleken dat er voor wat betreft de verdeling van de kleding slechts een kleine kern van waarheid in zat. Enkele goede kennissen hebben wel eens een mooi rokje of bloesje vooraf gekregen. Een goede relatie met de huishoudster van de pastoor of met de zusters van het klooster was ook niet verkeerd. Zij schoven nog wel eens wat door aan mooie spulletjes die zij kregen.

Het HARK-gebeuren was dus verdeeld

over twee stromingen: kleding en meubilair. Voor wat betreft de kleding was het goed geregeld. De distributie voor Noord-Limburg gebeurde vanuit Roermond. Hoeveel er aan spullen ontvangen is in de maanden juni en juli 1945 is niet bekend. Maar vanaf dat het Rode Kruis het overgenomen (ca. 1 augustus 1945) heeft zijn er goede overzichten. Er waren ontvangstlijsten die opgedeeld waren naar mannen, dames, jongens, meisjes, baby's en nog een algemene categorie. Elk soort kledingstuk had weer een eigen artikelnummer. In Well zijn meer dan 5000 artikelen van de HARK ontvangen (vanaf augustus): mannen ca. 900 stuks, dames ca. 1550, jongens ca. 550, meisjes ca. 875, baby's ca. 250, diversen ca 1000. Al deze spullen kwamen aan bij Thissen (de post) en werden van daaruit verdeeld.
Alle HARK-artikelen moesten gratis uitgedeeld worden. Op 18 augustus is er een overzicht gemaakt van wat er per gezin nog nodig was aan kleding en huisraad. Per gezin was er een lijst waarop de behoefte en het geleverde aangetekend werd. Het Rode Kruis schreef voor wat er maximaal aan behoeften per persoon gevraagd mocht worden.
Naast HARK artikelen waren er ook zg. SHAEF-artikelen. Dit waren kledingstukken die door de regering aangeschaft waren en in de textielwinkels verkocht werden (ca 3525 stuks voor Well). Voor de mensen die het niet konden betalen mocht het plaatselijke Rode Kruis deze kleding gratis verstrekken.
Verder kregen de winkels nog spullen direct van de fabrieken. De aantallen waren beperkt en gebaseerd op de afname van het jaar voor de evacuatie.

Een tweede HARK-stroom was de uitlevering van het via het Rode Kruis ontvangen meubilair.
Gert Valckx, die vaak meehielp met het sorteren van het meubilair bij zijn oom, stelt dat daar nogal eens het goede spul weg was vóór de loting. Spullen waar meerdere mensen belangstelling voor hadden werden verloot.
De familie waar Sijbers geëvacueerd was geweest stuurden een goede kast "op naam" naar hun adres in Well, maar hij is nooit aangekomen.
Hetzelfde gebeurde met een mooi bankstel dat bij Jan Cornelissen thuis aan had moeten komen. Het hoeft niet elders in Well terechtgekomen te zijn, het kan natuurlijk ook buiten Well ingepikt zijn.

Je kon opgeven waar je het meeste gebrek aan had. Je kreeg dat lang niet altijd, maar iedereen heeft wel wat gekregen. De mensen die hun hele hebben en houden kwijt waren werden als eerste geholpen.
Er waren ook spullen bij die de mensen niet wilden. Zware eiken kasten die men te zwaar vond om mee te sjouwen op het fietskarretje of de kruiwagen.
Schilderijen waren nauwelijks gewild. Er is best nog wel wat overgebleven en later opgestookt. Jaren later vond men bij een opruimactie bij Valckx nog een heleboel gereedschap dat ergens was blijven liggen.
Toon Kopczinski kreeg een keer een paar

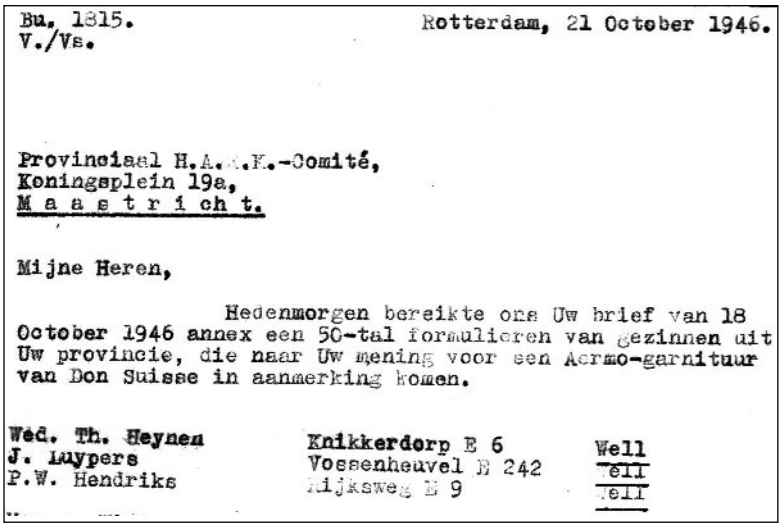
Bu. 1815.
V./Vs.

Rotterdam, 21 October 1946.

Provinciaal H.A.K.-Comité,
Koningsplein 19a,
M a a s t r i ch t.

Mijne Heren,

Hedenmorgen bereikte ons Uw brief van 18 October 1946 annex een 50-tal formulieren van gezinnen uit Uw provincie, die naar Uw mening voor een Acrmo-garnituur van Don Suisse in aanmerking komen.

Wed. Th. Heynen	Knikkerdorp E 6	Well
J. Luypers	Voesenheuvel E 242	Well
P.W. Hendriks	Rijksweg E 9	Well

Brief van de HARK waaruit blijkt dat er drie Wellse gezinnen een naaimachine krijgen.

Een van de vele lijsten van de goederen die in Well aan kwanen.

GELEIDELIJST

RAYON-MAGAZIJN
H. A. R. K.
MAASTRICHT
CORTENSTR. 7 - TELEF. 5901

№ 3419

Bestemd voor H.A.R.K. Cortenstr.

te Well

Afgegeven door
Rayon Magazijn H.A.R.K. Roermond

RAYON-MAGAZIJN
H. A. R. K.
MAASTRICHT
CORTENSTR. 7 - TELEF. 5901
Postbus 69 - Telefoon 666

d.d. 20 Januari 44

Afkomstig van Partij no. 325 A5 afd. Limburg (Thom. Kortstraat E 71)

Code No.	Aantal	Omschrijving		Artikel No.	Aantal	Omschrijving	Bemerking
10103	10 G	Herenondersportkleden		30103	15 G	Blouses	JONGENS
10104	1 G	Costumes		30105	15 G	Broekpakken	
10105	9 G	Pantalons	H	30112	5 G	Rokbroeken	
10107	5 G	Jassen	E	30124	5 G	Pullovers	
10111	5 G	Hemden	E	30199	5 G	Vlieglappen	
10112	5 G	Rokbroeken	R	40100	5 G	Mantels	MEISJES
10124	5 G	Pullovers	E	40103	5 G	Blouses	
10171	5 G	Leggings	N	40104	10 G	Jurken	
20100	5 G	Mantels		40105	10 G	Rokken	
"	5 G	" (Korte)		40106	5 G	Kostuums	
20103	15 G	Blouses		40112	5 G	Directoires	
20104	15 G	Jassen		40118	20 G	Shetsrokken	
20105	10 G	Rokken		40124	5 G	Jumpers	
20106	5 G	Kostuums	D	50100	5 G	Mutsen	
20107	5 G	Kousen		50111	5 G	Handschoenen	BAB
20113	10 G	Sokken	A	50119	3 G	Beenkappen	
20116	5 G	Nachthemden	M	50120	2 G	Lakenzakken	
20124	5 G	Jumpers		50125	5 G	Tasjes	
20125	3 G	Voetbalkleden	E	50201	5 G	Voetbalkousen	
"	2 G	Pyjamas	S	50204	5 G	Voetbalzakken	
"	3 G	Broekpakken		60119	2 G	Slips	AL
"	2 G	Bademjassen		60148	2 G	Voetbalzakken	
20132	2 G	Combinaties		60185	2 G	Corsets	GEM
20133	3 G	Peignoirs		60191	2 G	Voetbalkleden	
20186	2 G	Bindelonden		60203	5 G	Hoedjes	EN
20192	3 G	Combinaties		60204	2 G	Sjaals	
20200	5 G	Jakken			295 G	Totaal	
					50 #	Lappen	
					50 #	Vellen	
					395	Stuk totaal	

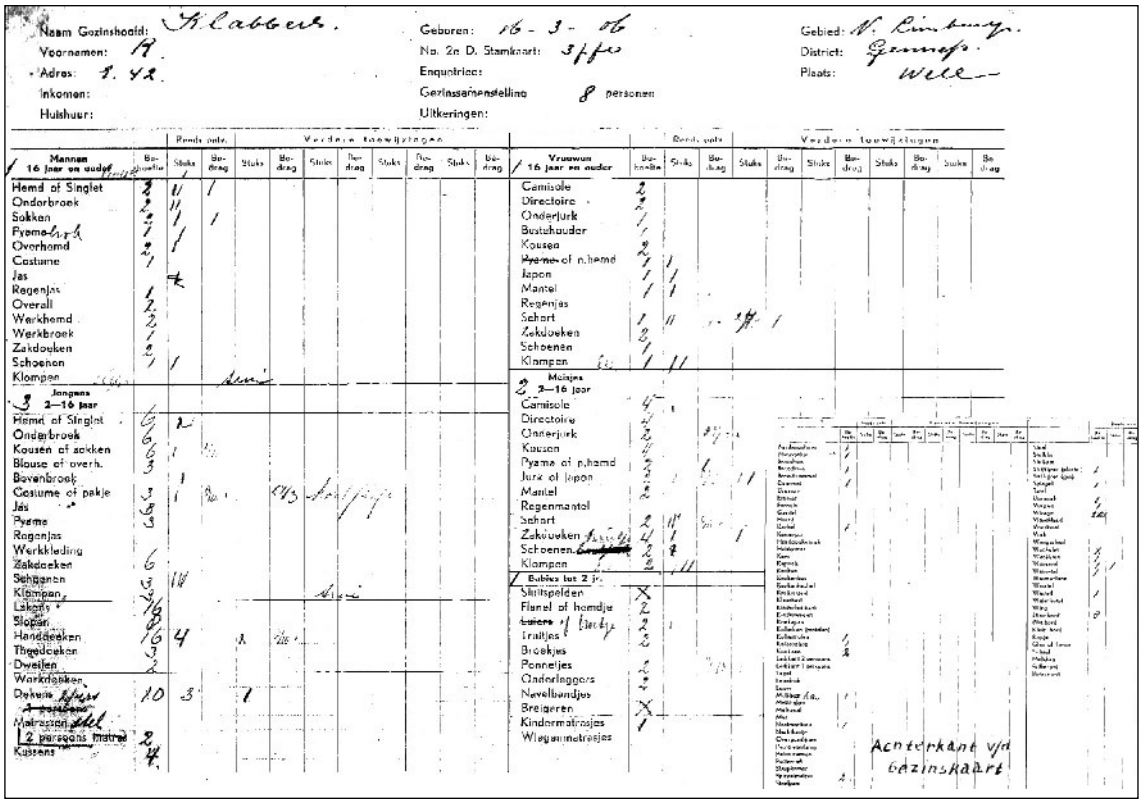

Stamkaart per gezin waarop werd bijgehouden wat men van de HARK ontvangen had.

schoenen. Toen hij thuis kwam bleek het een zwarte en een bruine te zijn. Van gif gooide hij ze richting ruiten: kapot.
Bij Jan Kessels kregen ze een paard met een kar met kromme dissel uit het noorden die ze daar in Duitsland weggehaald hadden.

Elly Schreurs regelde de financiële afhandeling van het HARK-gebeuren in de dorpen Mook tot en met Wellerlooi. Met een geldkistje van Siebengewald naar Well en dat rammelde de hele weg zodat je goed kon horen dat ze geld bij zich had.
In Mook stond een keer een hele rij voor het distributielokaal en daar kenden ze haar nog niet. Ze kwam eraan, liep langs de rij: Nee, nee megje, achter ánsluute! Nou ik moet jullie te woord staan, hoor. Ze was nog maar 19 jaar met pijpekrullen en zag er dus nog uit als een kind.
NB: Het overheidspersoneel, ook dus de leerkrachten, kreeg in juni een flinke opsteker.

Vanaf dat men geëvacueerd was op 7 à 12 januari 1945 hadden ze geen salaris meer uitbetaald gekregen. Eenmaal terug kregen ze het met terugwerkende kracht.

Op 1 juni 1947 vond liquidatie van de HARK plaats

11.3 Spaarboekje
De boeren kregen een spaarboekje. Sommigen met F 3000,- erop. Men kon hierover niet vrij beschikken, maar moest er spullen voor kopen die dan afgeschreven werden in het boekje: paard of koe, maar ook meubilair. Als men een koe of paard kon ophalen dan was dat bij Smitsboer. Bij de burgers werd dit spaarboekje het ”huisraadschadeboekje” genoemd.

11.4 Nog meer hulp
27 juni 1945: Het Borgstellingsfonds voor Noord-Limburg stuurt een aantal formulieren op basis waarvan de middenstanders een krediet van F 500,- verleend

In Well worden de volgende “Ierse” bedragen ontvangen:

	Schade	Ontvangen
Harmonie "De Vriendenkring"	F 3000,-	F 500,-
Schutterij "St Antonius"	F 3024,-	F 120,-
Leesbibliotheek	F 1580,-	F 30,-
Jeugdvereniging "Jonge Wacht"	F 400,-	F 100,-
Zangkoor	F 714,-	F -,-
J. Custers, Invalide spoorwegbeambte	F	F 150,- (voor een radio)
Jos en Joh. Derks, Oorlogsinvalide	F	F 300,- (voor kleren)
Totaal	F 8718,-	F 1200,- (de rest van de F 5630,- werd verdeeld onder de andere dorpen van de gemeente)

De laatste drie personen worden verpleegd in het klooster

kan worden à 4½ % rente.
11 september1945: Stroeken uit Tegelen levert een aantal gietijzeren kacheltjes af bij smid Krebbers en Broekmans.
11 december 1946: Stichting Herstel Limburg gaat in de gemeente voor Kerstmis een babypakket uitleveren (geschonken door prinses Juliana).
Begin 1947: Sraar Kessels is dan al jaren geleden geëmigreerd naar Amerika en heeft er goed geboerd. Hij stuurt een aantal potloden en nylon kousen naar Vink. Deze laatste had men in Well nog nooit eerder gezien.
18 januari 1947: Comité Limburg van het Gooi schenkt een bedrag van F 2500,- en laat weten dat ze ook meubilair enz. willen leveren. De relatie met het Gooi is tot stand gekomen door de Hr. Haffmans die secretaris is van het comité en wiens vader in 1910 in Bergen gewoond had.
4 December 1947: De Ierse regering heeft Ierse runderen en goederen laten verkopen en de opbrengst is voor de oorlogsslachtoffers.

R: Adressen die in aanmerking kwamen voor Oorlogsherstel.

H.Krebbers	E 70
A.M.Otten	E 67
Bakkery	E 52
Schuur Cooperatie	E 92
Pstorie	E 127
Th,Seuren	E 143
	E. 159
Stalling Marsch. Kazerne	E 160
Maas Buurt Spporw.	E 164
Fabrieksgebouw	E 165
Krebbers	E 1
Simons	E 98
Zaal	E 98
Wed.Verhijen	E 140
J.F.Koppers	E 110
J.v.Sas	E 104
Th.Vink	E 185
J.Klabbers	E 178
G.Wijers	E 168
L.R.Wolter	E 167
D.R.Wolter	E 166
Jeugdherberg	F 5
R.Hermans	F 97
P.Hermans	F 96
J.Hermans	F 78
P,Hermans	F 77
J.Linders	F 72
L.Wijnhoven	E 68
Fam.Krebbers	E 181
Fam.Achten	E 52
Fam.Sijmons	E 165

11.5 Landbouwherstel

Het Landbouwherstel en Voedselbureau was in Well gevestigd bij Toon Koppers. Landbouwherstel was actief op agrarisch gebied met verwerven en verdelen van

DIENST LANDBOUWHERSTEL
Inspectie Limburg

No 5o de H/L
Betr. Prioriteitslijst
herstel gebouwen
Afd. Noodvoorzieningen

Rayon N C
District 2 Bergen
Afdeling Well

Naam en adres		Gezinsgrootte boven 14 jr.	beneden 14 jr.	Bedrijfs maximum rundvee	Oppervl boul. in HA	Woning A	B	C	D	Stal A	B	C	D
Urgentiegevallen													
J.luypers	E 242	4	8	2	2,8o	x					x		
W.peeters	E 1o	4	5	6	7,5o			x					x
P.J Martens	E 1	5	4	8	5,--				x				x
Fr. zeegers	E 3o5	5	1	6	14,5o			x				x	
Hub. Vink	E 3o4	7	3	6	14,--				x				x
C.v. Pinxteren	12o	11	-	11	3o,--			x					x
H. Remmen	2o1	4	-	1	1,5o		x						x
V. Vink	221	2	3	4	4,2o	3,2o		x			x		
L. v. Rensch	E 158	3	-	6	8,2o			x				x	
P.J. kesels	E 236	6	-	14	1o,65			x			x		
W. Engelen	E 11	2	3	4	7,2o				x				x
A. Peeters	E3o6	6	-	3	2o,5o				x				x
Wed. Alberts	E 112	3	-	5	o,5o			x			x		
H. Valcks	E 249	2	1	12	8,--			x				x	
C. Incassen	E 259	4	-	8	21,--				x				x
Th. Kessels	E 29	5	2	4	6,5o				x				x
Th, Stroeken	E 269	2	5	4	9,5o				x			x	
Wed. Koppes	E 32	5	-	14	8,5o				x			x	
L.W. Rijs	E 134	2	5	8	1o,18				x			x	
P. Eykmans	E 136	6	-	3	1,5o				x				x
M. Valchx	E24o	3	4	1o	11,1o				x				x
W. koppes	E 23	5	-	5	4,3o			x					x
J. Gebbels	E 142	2	-	1o	5,--				x				x
Wed. Janssen	E 141	26	-	1o	11,1o			x					x
P.j, Koppes	E 137	5	1	5	13,--			x					x
A. Jenneskens	E 238	5	2	18	23.--			x					x
A, Geremers	E 2o	5	-	3	5.1o				x			x	
M. Koppes	E 14o	5	-	7	5.4o				x				x
Th. Fessen	E 146	3	-	4	3.4o				x			x	
M. Smits	E 36	4	7	13	11.5o				x				x
~~M. Smits~~	~~E 36~~								~~x~~				~~x~~
H. van Bommel	E 19	6	2	4	5.5o			x	x				x
E. Hermans	158	2	-	1	1.--			x					x
G.J.Leenen	E 257	2	3	17	1o.5o			x					x

Urgentiegevallen voor de Landbouwsector met catagorieindeling van het schadeniveau: A = totaal verwoest.

vee en grondzaken. Veel landbouwgrond was omgewoeld door tanks, granaatgaten, loopgraven en bunkers. Deze moesten weer gedicht worden. Dit gebeurde met de schop door een Heidemijploeg. Het was een hele klus. Ze zijn er maanden mee bezig geweest.

Vanuit het Voedselbureau werd ook de bonnendistributie geregeld die er ook na de oorlog nog enkele jaren geweest is.

11.6 Familie Swildens

Vader Swildens was voor de oorlog bedrijfsleider bij de firma Hoing (later overgenomen door Blokker).
Hij woonde in de Rubensstraat te Amsterdam. Hij ging geregeld op en neer naar Maastricht om luxeglas en porselein in te kopen voor zijn bedrijf.
In de oorlog moest de zoon van de politiecommandant van Maastricht onderduiken. Hij was gepakt met illegale bonnen. Hij dook onder bij de familie Swildens. Er was een luik onder hun bed gemaakt

WELL, als internationaal centrum

Vrijwillige hulpdienst uit vele landen

„Dienen, opdat er vrede moge zijn tussen de volkeren"

Verleden week arriveerden te Well de eerste leden van de Internationale Vrijwillige Hulpdienst om in het oude kasteel kwartier te maken voor de leden, die enkele maanden in Well zullen vertoeven. Intussen zijn de meeste deelnemers en deelneemsters reeds aangekomen en op het kasteel kan men reeds mensen aantreffen uit de verschillende landen, uit Zweden en Finland, uit Amerika en Italië.

Het zijn alle leden van de Internationale Vrijwillige Hulpdienst, die hier in Well in het tijdval van medio Juli tot begin September de plaatselijke maatschappelijke werksters bij de gezinshulp, dit alles in overleg met de betrokken instanties.

Een dankbaar object voor deze vrijwilligers zijn wel de de pas aangelegde tuinbouwbedrijven in het „Looys Ven", waar de pas begonnen tuinders zo dringend hulp nodig hebben.

Een 6-daagse werkweek met normale dagen van 7½ of 8 werkuren staat op het programma, waarbij natuurlijk steeds rekening gehouden wordt met de plaatse-

MN 12-7-1947. De familie Swildens regelde een internationale werkgroep, die op het kasteel verbleef en in Wellerlooi zijn werk deed.

waar hij in noodgeval onder de vloer kon. Dit luik was gemaakt door de timmerman van het bedrijf Hoing.
Swildens zelf zat volop in het verzet in Amsterdam.

Na de oorlog was hij een van de eersten die een reispas had naar Maastricht. Hij reed met een zilverkleurige Ford bestelauto van de zaak elke twee weken in het weekend naar Maastricht. Hij was dan altijd met zijn vrouw en sliep onderweg bij Dr. van Bracht. Mevrouw Swildens regelde dat zij vanuit Amsterdam de auto vol had met kleding en schoenen.
Ze was een echte regeltante. In juli 1947 heeft ze nog geregeld dat er een groep internationale werkers(ca 20) in Tuindorp meegewerkt heeft tot begin september. Ze sliepen op het Kasteel te Well.
Het is niet bekend hoe de relatie met Well ontstaan is. Mogelijk is dit gebeurd via een broer van Dr. Smals die in die tijd in Amsterdam voor oogarts studeerde.
Ook jaren later bleef mevrouw Swildens, (volgens Lies Roosen die als dienstmeid bij van Bracht en Smals gewerkt heeft) een zeer goed en hartelijk mens, die zich altijd 100 % inzette voor hulpacties. Ze is later nog Russisch gaan leren en sjouwde veel spul naar Rusland.

Op latere leeftijd is mevrouw (Heleen) Swildens, samen met haar vriendin Anne Biegel, de veel gelezen boeken gaan schrijven over het ouder worden. De bekendste hiervan zijn "Mijn bril in de ijskast" en "Een vinger in de pap".

De "tam-tam-foto" die men terugstuurde naar Glencoe als dank voor de geleverde spullen. Verkennersgroep uit Venlo?, An Daemen, mevr. Douven, burgemeester Douven, pastoor Reiné, Els Reiné.

Chicago bedacht Bergen

Schip met 7000 k.g. aan de loswal te Well

Werd enigen tijd geleden gemeld, dat de gemeente Bergen was geadopteerd door Glencoe, een voorstad van Chicago, thans kunnen we tot onze vreugde mededelen, dat een schip, beladen met 71 kisten goederen aan de loswal van het zwaar gehavende dorpje Well is gearriveerd. De aankomst in Well van deze geweldige vracht goederen was voor iedereen een verrassing, en als een lopend vuurtje ging het blijde nieuws door de gemeente.

De nodige maatregelen werden terstond genomen en de voorbereidende werkzaamheden zijn reeds met bekwame spoed ten uitvoer gebracht.

Vol spanning wachten de bewoners o pde verdeling van de koninklijke gift. Vele gezinnen zullen deze hulp met open armen aanvaarden.

Inmiddels wordt door de Edelachtbare Heer Burgemeester Douven voor de gemeente een comité gevormd, dat voor de verdeling van de goederen i nieder dorp zal zorg dragen. Deze week zullen de vrijwillige hulpkrachten in actie blijven om alles vlot te doen verlopen. Ieder gezin zal in de loop van deze week in de gelegenheid gesteld worden een pakje af te halen. Plaats en tijd worden in ieder dorp nader bekend gemaakt. Men wordt thans erop attent gemaakt, bij het afhalen een boodschappentas mee te brengen.

Er werd veel bij elkaar gebracht en de goederen werden geheel gratis door de vrijgevige bewoners van Glencoe geschonken. Hulpvaardige handen hebben de goederen verzameld en voor de verzending alles in gereedheid gebracht. Behalve 70 kisten textielgoederen bestond de zending uit een grote partij havermout, melkpoeder en baby-voedsel. Het totaal gewicht van de zending bedroeg 7000 kg.

Ter dekking van de vrachtkosten (totaal *f.* 2500.—) zal het comité in ieder uitreikingslokaal een bus plaatsen, waar ieder gezin vrijwillige bijdragen kan storten.

Met een gevoel van echte dankbaarheid jegens de milde gevers worden deze gaven geaccepteerd.

Die dankbaarheid zal nog groter zijn als men bedenkt, dat het plaatsje Glencoe, bij Chicago, in totaal 6000 inwoners telt, terwijl in de gemeente Bergen het inwonersaantal 8300 bedraagt. Hieraan zal men de royale vrijgevigheid van onze Amerikaanse vrienden op de beste wijzen kunnen meten.

Door H.A.R.K. en Rode Kruis werden reeds goederen onder de bewoners van deze gemeente uitgedeeld, door verschillende acties werd naarvermogen hulp geboden Deze laatste gave overtreft vele andere. Het is dan ook een waardig slot van de hulpacties.

Dgbd 5-8-1947 Bericht van de grootscheepse aankomst van de goederen uit het plaatsje Glencoe bij Chicago.

11.7 Glencoe

Burgemeester Douven heeft persoonlijk contact gezocht met een van zijn (school)relaties in Chicago/Glencoe voor een hulpactie (althans zo wordt vermeld: Maas en Niersbode dd 12 maart 1947) De contactpersoon was een zekere mijnheer van de Mortel, Consul-Generaal der Nederlanden te Chicago. Het plaatsje Glencoe waar hij woonde had indertijd 6800 inwoners.

De plaatselijke Rotaryclub begon begin 1947 met een grootscheepse inzamelingsactie. Dit gebeurde onder de bezielende leiding van Art Wienecke, wiens familie

Ook het dagblad maakte gewag van het passen en meten van de schoenen en kleding.

Amerika houdt van tam-tam en helpt Bergen

Bergen dankt Amerika maar zonder tam-tam

Door de Noord-Limburgse bril.

er al 100 jaar een groothandel runde. Zij verkochten huishoudelijke artikelen, speelgoed en nog diverse andere spullen. De Nederlandse Consul in Chicago, Mr. van de Mortel, die ook lid was van deze Rotary Club zorgde voor de communicatie met Bergen.

Begin augustus kwamen de spullen per boot aan in Well. Ze werden opgeslagen in de garage van burgemeester Douven. Het waren 71 houten volle kisten van circa 100 kilo per stuk. Het was een gigantische hoeveelheid die door zo'n relatief kleine gemeenschap bij elkaar gebracht was.
Er kwam te voorschijn: veel zomer- en winterkleding, schoenen, handschoenen, diverse soorten kindervoeding, zeep, serviesgoed en grote partijen boven- en onderkleding.
Er zaten ook "klepbòksen" bij.

In de media werd veel aandacht besteed aan deze grootscheepse hulpactie en de Consul laat weten dat Amerika van een flinke tam-tam actie houdt zodra de spullen in Well aankomen. "Desnoods kinderen in Volendamse kledij, want dat snappen/ weten ze in Amerika toch niet en alle folklore erbij". Well doet het echter rustig aan met een foto.

Onderstaand de begeleidende brief vanuit Amerika.
Geachte heer Douven,
Met de gewone "mail" zend ik u heden enkele nummers van een weekblad dat te Glencoe verschijnt over de hulpactie van Bergen. Zonder twijfel zult u het een en ander met genoegen doorkijken. Gisteren was ik weer te Glencoe: sprak eerst voor 600 kinderen over de hulpactie; daarna aan de lunch van de Rotaryclub die, zoals u weet, het initiatief genomen heeft voor deze hulpactie. Ik hoop en vertrouw dat

het een succes wordt. Glencoe is een forensenplaats van Chicago, te vergelijken met Aerdenhout. Het heeft 6800 inwoners en is rijk!

Ik wil u nog het volgende op het hart drukken. **De Amerikaan houdt van tam-tam,** met andere woorden van publicatie. Wanneer de goederen te zijner tijd arriveren maakt u dan tam-tam!! Laat een fotograaf komen die de uitreiking door u vastlegt. Breng een fanfarekorps (indien nog aanwezig) erbij. Kleed een paar kinderen in Nederlandse klederdracht, desnoods Marken of Volendam, daarvan snappen ze toch niets hier. Breng alle folklore bij elkaar; gilde: bloemen, molen, kasteel Well. En zend u dit alles als fotomateriaal? Naast de officiële dankbetuiging van uw raad aan Glencoe, denk ik b.v. aan een zelfde brief van de Bisschop of Commissaris der Koningin in Limburg. U kunt hem daartoe polsen. Hoe meer men hier uit Bergen hoort, hoe meer het wordt geapprecieerd.
Met mijn beleefde hoogachting.
Mr. van De Mortel
Ned. Concul in Chicago

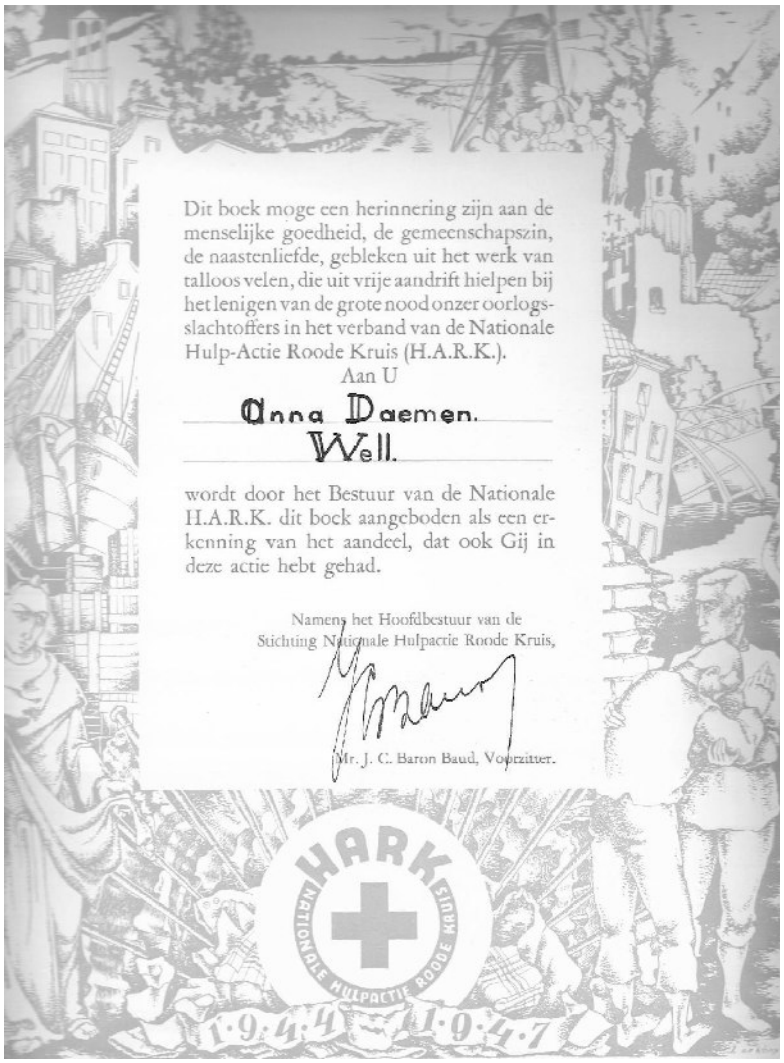
Dit boek moge een herinnering zijn aan de menselijke goedheid, de gemeenschapszin, de naastenliefde, gebleken uit het werk van talloos velen, die uit vrije aandrift hielpen bij het lenigen van de grote nood onzer oorlogsslachtoffers in het verband van de Nationale Hulp-Actie Roode Kruis (H.A.R.K.).

Aan U

Anna Daemen.
Well.

wordt door het Bestuur van de Nationale H.A.R.K. dit boek aangeboden als een erkenning van het aandeel, dat ook Gij in deze actie hebt gehad.

Namens het Hoofdbestuur van de Stichting Nationale Hulpactie Roode Kruis,

Mr. J. C. Baron Baud, Voorzitter.

HARK
NATIONALE HULPACTIE ROODE KRUIS
1·9·4·4 1·9·4·7

Aandenken (een boek) dat Anna Daemen ontving voor haar bijdrage aan de HARK-actie.

In de garage van de burgemeesterswoning aan de Kasteellaan lagen de Glencoe kisten, in totaal 7000 kg , opgeslagen.

De burgemeester geeft gehoor aan de laatste vraag van de Consul en deelt op 9 mei 1950 de Rotaryclub mee dat Art Wienecke benoemd is tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.
De Rotaryclub is zeer vereerd en laat weten dat zij graag een jaarlijkse bijdrage wil leveren van $ 150,- (F 570,-) voor een universitaire student, wiens ouders deze studie moeilijk kunnen bekostigen.
De gemeenteraad beslist dat de financiële bijdrage gaat naar Jan Luipers uit Well, oudste zoon van Hannes Luipers met 12 kinderen en die aan de Technische Hogeschool te Delft studeert.
De Rotaryclub laat weten dat zij van mening is dat deze actie een van de mooiste acties is om het internationaal welzijn te dienen sinds de inzameling voor Bergen.

Bedankbrief van de gemeente aan de Rotary-club voor de studie-bijdrage aan Jan Luypers. Jan heeft weliswaar studiegeld ontvangen, maar niet geweten dat dit gedeeltelijk uit Glencoe kwam.

GEMEENTE BERGEN (L.)

No.

Onderwerp:
Overlijden burgemeester S.D.Douven.
Bericht op schrijven van
12 Januari 1951
Bijl.: --

Bergen, 19 Januari 1951

De Heer Dr J.B.V.M.J.van de Mortel
Consul-Generaal der Nederlanden
CHICAGO 1
U.S.A.

Onder dankzegging voor de blijken van medeleven bij het overlijden van burgemeester S.D.Douven verzoeken wij U onze dank tevens over te brengen aan de vereniging Rotary Club of Glencoe.

Met grote waardering hebben wij In Uw schrijven gelezen dat de Rotaryclub een bijdrage beschikbaar wil stellen voor universitaire studie van een jonge man uit deze gemeente. Dankbaar zullen wij deze bijdrage ontvangen en ter beschikking stellen van Johannes G.Th.Luijpers,die thans studeert aan de Technische Hogeschool te Delft.Hij is de oudste zoon uit het gezin J.H.Luijpers,B 242 te Well,bestaande uit man,vrouw en twaalf kinderen.De vader is niet in staat de kosten te betalen.De zoon J.G.Th. Luijpers is een goede student,die zal trachten binnen de kortst mogelijke tijd af te studeren.

Bij voorbaat betuigen wij U onze oprechte dank.

Burgemeester en wethouders van Bergen L.,

Th. Jansen, wnd

12 Het eerste jaar na de oorlog

12.1 Bezoek uit het noorden
Zeer veel families hadden er in het noorden een zeer goede relatie aan over gehouden. Zodra men thuis was werd al vrij snel een brief geschreven dat men goed aangekomen was, over wat er thuis allemaal kapot was, hoe het er uit zag en waar men een groot gebrek aan had.
Toen de familie van Jan Cornelissen-Smits een week thuis was, kwamen er twee mensen met twee volgepakte fietsen. Ze kwamen van de boerderij waar zij geëvacueerd gezeten hadden. Zij beseften hoe hoog de nood was en hoe weinig je had als je op deze manier thuis komt. Vanuit Groningen en Friesland reden er militaire vrachtwagens met etenswaren en nog wat andere spullen naar Limburg. Vaak konden de mensen uit het noorden meereizen voor een tegenbezoek. De familie van de Weide uit Visvliet beleefde hierbij nog een hachelijk avontuur. Zij wilden de familie Simons in Well graag bezoeken en zien hoe het er daar uitzag. In een open laadbak, tussen de kaas-

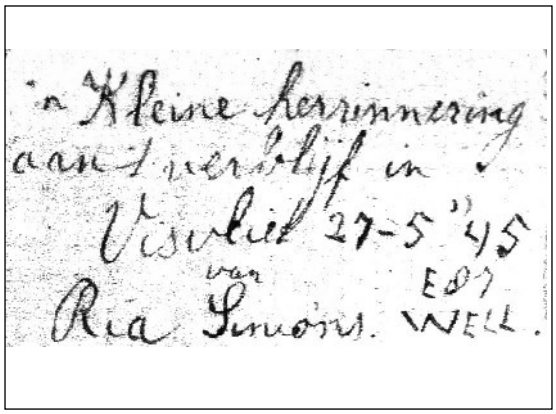
Kleine herinnering
aan verblijf in
Visvliet 27-5 '45
van
Ria Simons. EDT WELL.

"Dank je wel"- schilderij dat Ria Simons naar haar verblijfadres in Visvliet stuurde.

Wij zetten de klok één uur terug.

Einde van de Zomertijd.

Op 15 September 1945 zal de zomertijd ten einde lopen.
Ieder dient dus in de nacht (U kunt het ook 's avonds doen) van 15 op 16 September officieel om drie uur zijn klok of wekker (voor degene, die er tenminste nog een hebben) één uur terug te zetten.

Verdwenen.

De Duitse piraten namen tot zich:

meubilair voor	50.000	personen
linnengoed „	50.000	„
beddegoed „	60.000	„
keukengerei „	60.000	„
porcelein „	60.000	„

gereedschap, landbouwwerktuigen voor de geëvacueerde gebieden 95%, voor geheel N.-Limburg 75%.
rijwielen.... meer dan 30.000

karren	2.900	
luxe auto's	800	(restant 75)
vrachtauto's	600	(restant 50)
motorrijwielen	425	(restant 75)
autobussen	alle	

Paarden	5.200	van de	8.400
Rundvee	16.300	„ „	26.500
Varkens	32.000	„ „	45.500
Pluimvee	340.000	„ „	400.000

Deze cijfers betreffen alléén Noord-Limburg.

Ongelooflijk wat de Duitsers allemaal weggehaald hebben; Noord-Limburg was straat- en straatarm.

De zomertijd door de Duitsers ingesteld op 15 mei in 1940, Afgeschaft in 1945 (en weer ingesteld in 1977).

Verslag van de 1e raadsvergadering na de oorlog.

V E R G A D E R I N G VAN DEN RAAD OP WOENSDAG

28 November 1945 v.m. 10 uur ten gemeentehuize.

Voorzitter: S.D.Douven,burgemeester.
Tegenwoordig alle leden: P.H.Cornelissen, G.M.Cox, J.F.Frederix,F.E. Geenen,J.H.H.Hermans, P.G.R.Honig,Th.Janssen,G.A.Jaspers,P.J.H.Jenneskens,H.Koemen, G.J.Krebbers en P.J.Weijs, met den secretaris.

De nieuw benoemde leden leggen de vereischte eeden af en worden door den voorzitter gefeliciteerd.

Vervolgens memoreert de voorzitter den toestand en den tijd die achter ons ligt. Het is nu verschillende jaren geleden aldus spreker dat de gemeenteraad bijeen is geweest. In dien tijd is er veel gebeurd. Er hebben zich heelwat moeilijkheden voorgedaan vooral in bestuursfuncties.De voorzitter herinnerde aan de moeilijkheden bij de gemeentebesturen door uitschakeling van den gemeenteraad, waardoor de zware verantwoordelijkheid werd gelegd op de schouders van den burgemeester en burgemeester en wethouders. Spr. is thans blij dat er een raad is die mede verantwoordelijk is voor de belangrijke beslissingen die genomen moeten worden. Het is spreker bekend dat er veel critiek is uitgeoefend op de wijze waarop de bestuurders hebben getracht te staan tusschen de bevolking en den bezetter. Na hierop uitvoerig te zijn ingegaan zegt spreker dat de bevolking dezer gemeente, met uitzondering van enkelen, zich zeer goed hebben gehouden tegen den vijand en niet wenschte te staan onder een nationaal socialisme, Spr. brengt woorden van dank en hulde aan de nagedachtenis van de vier jonge mannen uit deze gemeente die in den strijd van 1940 zijn gesneuveld.
Het valt te betreuren dat door het front-granaatvuur 22 burgers om het leven zijn gekomen en door mijnontploffingen nog 28 burgers na de bevrijding.
Gelukkig kunnen wij ons beroepen op het feit dat in deze gemeente geen ontvoeringen hebben plaats gehad door razia's als anderszins, zooals elders het geval is geweest.Op andere wijze is de gemeente echter niet gespaard gebleven en behoort zij tot een der materieel zwaarst getroffenen.
Niettegenstaande alle critiek over Wederopbouw op dit moment moet aldus spr.toch geconstateerd worden dat er reeds veel is tot stand gekomen en veel is gebeurd op het gebied van landbouw en herstelling van woningen en gebouwen. Er is weer voedsel en onderdak. Eerst volgend jaar aldus spr. zal met een definitieven opbouw een begin gemaakt kunnen worden; wat thans gebeurt, dat alles is noodvoorziening. Wanneer de toestanden normaler zijn kan alles weer in gemeenschappelijk overleg worden geregeld.
Vele dingen aldus spr. stemmen ons nu niet direct tot verheugenis. Er is in tegenstelling met de eenheid tijdens de bezetting een groot wantrouwen onder de burgerij ontstaan.Spr.wenscht niets anders dan een vruchtbare samenwerking.Er moet geprobeerd worden goed te maken wat in 5 jaren vernield werd. Ook zijn er volgens spr.geestelijke verwarringen ontstaan. Er zijn helaas enkelen die trachten anderen een strop aan te doen en te visschen in troebel water. Het is nu meer dan ooit de tijd alles te doen tot wederopbouw en vernieuwing door schouder aan schouder te staan. Spr.wenscht allen en ieder afzonderlijk geluk met de bevrijding. Spr. gedenkt in alle piëteit de raadsleden die in dien tusschentijd zijn gestorven n.l. dhren Koppers en Joosten.
Spr. wil zijn inleidend woord sluiten met een driewerf hoera, voor onze Koningin en het Vorstenhuis,waarmede de geheele raad instemt.

Tocht door Limburg

GODS WATER LOOPT OVER GODS AKKER.

II.

Gods water loopt over Gods akker. Regen en zonneschijn geven wasdom, de bodem heeft zijn vruchtbaarheid behouden. Maar de Limburgsche boer heeft de macht verloren om die vruchtbaarheid nuttig te maken. Waar in vrooger jaren het koren rijpte of het vee graasde, schiet nu het onkruid hoog op: 13.500 hectaren Limburgsche grond lagen tot voor kort braak, voor een groot deel door de landmijnen. Zeer onlangs is een begin gemaakt met het ruimen; de bewoners van Mook en andere plaatsen hooren nu den heelen dag door de ontploffingen en ze zijn er blij om. Maar voor het zoover was, zijn onder de Limburgsche plattelandsbevolking naar schatting 250 slachtoffers gevallen.

Maar niet alleen om de mijnen ligt de grond braak. Wat heeft men aan vruchtbare, van mijnen gezuiverde akkers, als de spaden, de ploegen, de ploegpaarden en, voor de weinige paarden, die er nog zijn, de tuigen ontbreken? Wat heeft men aan goede weilanden, als er geen koeien grazen?

We hebben niet alleen veel ellende met eigen oogen gezien, we hebben ook vele cijfers gehoord op dezen driedaagschen tocht, die het M.G. in Groningen, te zamen met N.V.H.—H.A.R.K. voor de Groningsche en Drentsche pers organiseerde. Hier volgen enkele cijfers over landbouw en veeteelt: Op 1 Juli j.l. ontbraken in Noord-Limburg 5200 van de 8400 paarden, 32.000 van de 45.500 varkens, 340.000 van de 400.000 stuks pluimvee; 24.000 stuks rundvee, d.i. 42 pct. van den heelen rundveestapel, zijn gestolen. Van den rundveestapel ten Oosten van de Maas ontbreekt 70 pct. In het gebied van Gennep verdween al het vee zonder uitzondering. Er loopen Limburgsche koeien in Duitschland. Ze hebben Nederlandsche oormerken, ze zijn door de eigenaars herkend, men heeft zelfs gelegenheid gekregen ze te registreeren, maar ze mogen niet teruggehaald worden: Er wordt geholpen. 2500 stuks rundvee zijn uit het Noorden gekomen. Maar dat beteekent nog maar 10 pct. van de heele rundveeschade. En dan schijnen er hier in het Noorden boeren te zijn, die het genoeg vinden, als ze een slecht beestje ten behoeve van hun Limburgschen collega opruimen. Maar daar hebben ze ginds evenmin wat aan als aan den stroom van bloementafeltjes, die de stedelingen genadiglijk af willen staan. „We hebben liever één goede koe", hoorden we een Limburgschen plattelander verzekeren, „dan drie, die toch doodgaan". We moeten hierbij aanteekenen, dat roodbont vee voor Limburg het geschiktst is. Het blijft natuurlijk zeer twijfelachtig of met uitsluitend roodbont vee voldoende hulp kan worden geboden. Het zal heusch nog wel zeer gewenscht zijn, dat de boer uit onze omgeving van zijn goede zwartbonte beestjes wat afstaat. Of anders van zijn overige levende have, van zijn werktuigen of wat ook. Maakt U maar een uitgebreide inventarislijst van uw boerderij, en we geven U op een briefje, dat aan elk artikel, dat er op voorkomt, in Limburg gebrek is. Bereidheid tot helpen is er zeer zeker; overal wordt druk voor de H.A.R.K. gesjouwd en gegeven. Maar er komt nog lang niet genoeg, omdat men niet gezien heeft hoe erg het is.

De Limburgsche boer heeft zware, ontzettend zware zorgen. Zijn woning en zijn stal zijn verwoest. Als hij op zijn land wil (en kan) werken, moet hij soms twee maal 20 k.m. per dag fietsen, zooals b.v. de geëvacueerde boeren uit Middelaar. Van zijn oogst is dit jaar niets terecht gekomen. En of er volgend jaar iets van terecht zal komen, is nog zeer, zeer twijfelachtig. Er zijn geen koeien, dus het land heeft geen koemest gehad, en aan kunstmest is er, zooals we allemaal wel weten, eveneens gebrek. En zal het land, bij het schreeuwende tekort aan alle noodzakelijke dingen, nog tijdig en voldoende bewerkt kunnen worden? De Limburgsche boer weet nog steeds niet wanneer en hoe de schadevergoeding geregeld zal worden; hij ziet de „steun" al in 't verschiet en wie in de dorpen rondom Meppel weet niet wat dat voor een boer beteekent?

Nood in Limburg beteekent: nood in Nederland, en iedere Nederlander zal zijn deel van de armoede moeten dragen. Nood onder de Limburgsche boeren beteekent: nood voor den Nederlandschen boerenstand, en iedere Nederlandsche boer, ook die van Meppel en omgeving, zal het zijne moeten missen om den Limburgschen boer tot zijn normale boerenleven te doen terugkeeren. En daarvoor is een offer noodig, niet het opruimen van afval.

(Wordt vervolgd).

Het eerste van de vier artikelen in de Meppeler Courant.

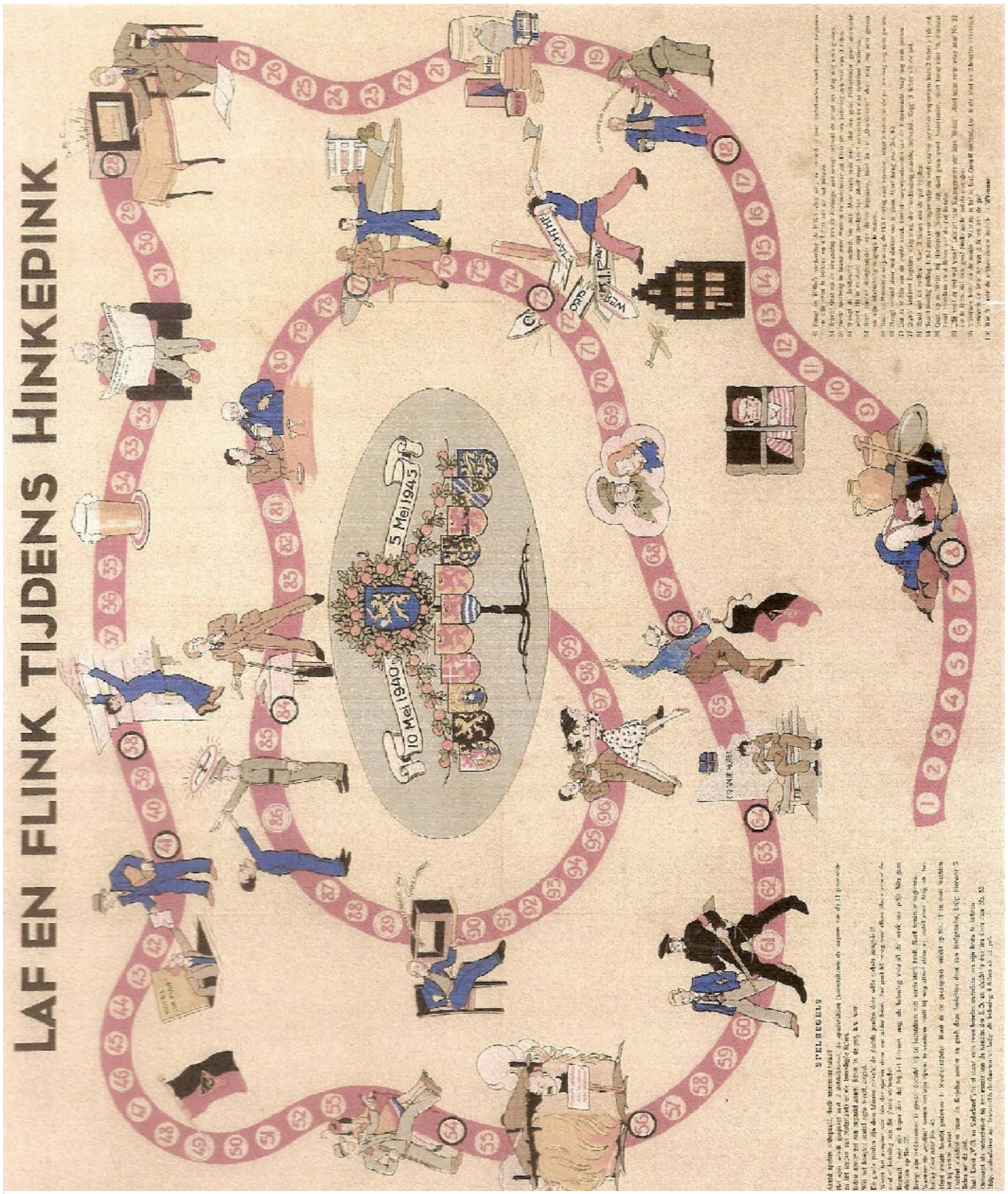

Enkele spelen zoals die na de oorlog uitkwamen

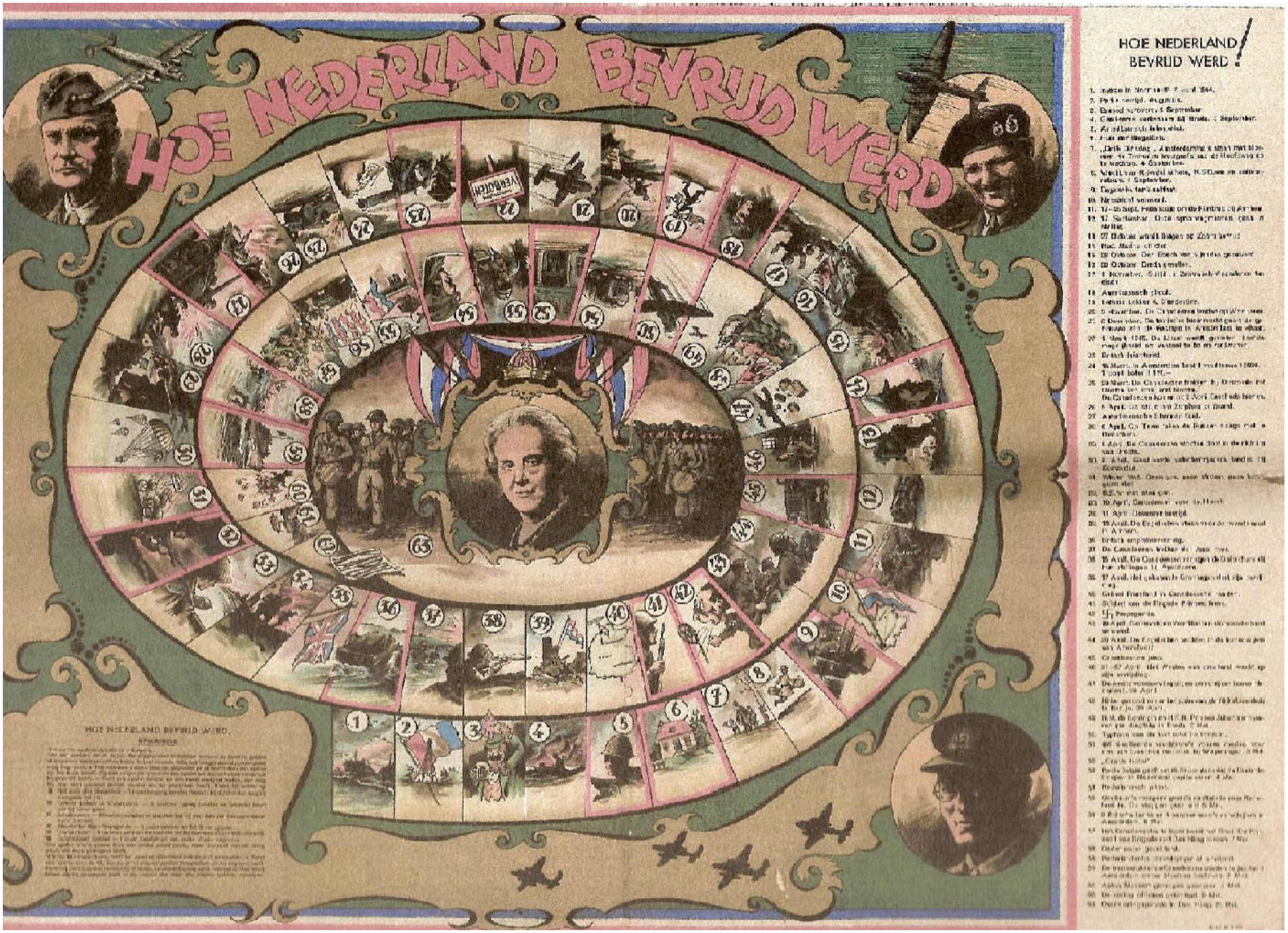
HOE NEDERLAND BEVRIJD WERD
HOE NEDERLAND BEVRIJD WERD!
HOE NEDERLAND BEVRIJD WERD.

Linkse en rechtse binnenzijde van de noodkerk in de tiendschuur.

kisten, reisden ze mee. In Apeldoorn ging het mis. De chauffeur nam de afslag te laat en door de te hoge snelheid kantelde de vrachtwagen. Vader bewusteloos tussen de kaaskisten, de zwangere moeder een gekneusde schouder, de dochter Johanna een gat in het hoofd en de mooie nieuwe jurk zat onder het bloed. Ze werden behandeld in het Juliana-ziekenhuis. Het ziekenhuis lag overvol mensen en ze moesten die nacht bij wild vreemde mensen overnachten. In Well aangekomen werden ze hartelijk ontvangen. Johanna speelde met Ria Simons langs de Maas en er werd gevaren op een vlot. Ze sliep op zolder tussen wat matrassen en niet te vergeten de vele nieuwsgierige muizen. Johanna heeft van Ria nog een schilderijtje gekregen en het is voor altijd "familie" gebleven.

Als de bekenden uit het noorden Gereformeerden waren en in het weekend overbleven betekende dat wel dat je op zondag alles voor hen moest betalen want zij mogen op zondag geen geld uitgeven.

12.2 Tocht door Limburg

Drenthe had het dekenaat Gennep, waartoe ook Well behoort, geadopteerd voor een hulpbijdrage omdat dit gebied een van de meest getroffen gebieden was van Nederland/ Limburg.
Op 7 september 1945 beginnen twee journalisten van de Meppeler Courant aan een tocht door de **"getroffen gebieden"** en reizen van Mook tot Roermond. Zij beschrijven in vier sprekende artikelen hoe de "Limburgse vlag" erbij hing en welke hulp wij nodig hadden om er weer bovenop te komen.

Zij stellen in hun verslag:
Kunt u zich voorstellen dat in Meppel een tiende van de huizen volkomen tegen de vlakte ligt, een vijfde onherstelbaar is

en voor ook nog eens een zelfde aantal minstens zes maanden nodig zijn om ze weer enigszins bewoonbaar te maken?
Kunt u zich voorstellen dat uitgestrekte gebieden bouw- en weilanden met onkruid overwoekerd zijn omdat ze vanwege de mijnen niet bewerkt kunnen worden?
Kunt u zich voorstellen dat de Drentse boer door de Duitsers van paarden, koeien, varkens en kippen beroofd is? En zelfs in het evacuatiegebied voor meer dan 95 %? Dat er voor 90 % aan meubilair, linnengoed en keukengerei gestolen is?
Kunt u zich voorstellen dat in Drenthe bijna alle plaatsen in puinhopen veranderd zijn; dat vier mensen moeten slapen in een hokje waar precies vier bedden kunnen staan; dat een gezin moet wonen, slapen en koken in een schuur waar het hele bovenstuk van een voorgevel ontbreekt?
Dat men in vrijwel al de behouden huizen geen raad weet, hoe in de komende maanden kou en regen, welke door stukke daken, muren en zolderingen hun weg zoeken, te weren, omdat de planken, hamers en spijkers gestolen zijn? Dat keten van golfplaten dienst doen als noodwoningen?
Dat bevallingen in het stro gebeuren omdat er geen beddengoed is?
Dat praktisch alle kerken verwoest zijn, iets waar de Limburger juist zo'n behoefte en troost kan vinden?
Het verhaal gaat verder met te vertellen dat er nog 13.500 Ha braak licht en dat er op 1 juli 1945 in Noord-Limburg ontbraken: 5200 van de 8400 paarden, 32.000 van de 45.500 varkens, 340.000 van de 40000 pluimvee, 24000 stuks rundvee. In de geëvacueerde gebieden verdween alle vee zonder uitzondering. Men heeft koeien gezien met Hollandse oormerken over de grens, maar terughalen mag niet. De Limburgse boer heeft ontzettend zware zorgen. Zijn boerderij en stal zijn verwoest en hij kan vaak niet op het land. Van zijn oogst is dit jaar niets terechtgekomen en voor het volgende jaar is het maar de vraag, want koeienmest is er

Reünie van de "overtochtgroep" Mevr. Schreurs, Jan Koppers(st.), vriend van Trees Schreurs, Miep Koppers, meester Schreurs, Martin Drissen, Nelly Drissen, Elly Schreurs, Fien Drissen, burg. Douven, Karel Schrauwers.

imburg. Gron. Dagblad Za. 6-10-1945

Wat Limburg noodig heeft

Wij lichten slechts enkele cijfers uit de Limburgsche verlanglijst: 400.000 borden, 200.000 messen, 250.000 bekers, 350.000 ledikanten, 400.000 dekens, 200.000 stoelen, 100.000 vegers en blikken, 100.000 waschketels of teilen, 220.000 handdoeken, 200.000 pannen, 100.000 bezems, 200.000 emmers, 90.000 kachels, 35.000 tafels, 200.000 theedoeken, 250.000 schalen, 400.000 m2 glas, 15.000.000 stuks steenen, 200 ton spijkers, draadnagels en sluitwerken. En nu hebben we van kleeren en schoenen nog niet gesproken.

Een artikel uit het Gronings dagblad.

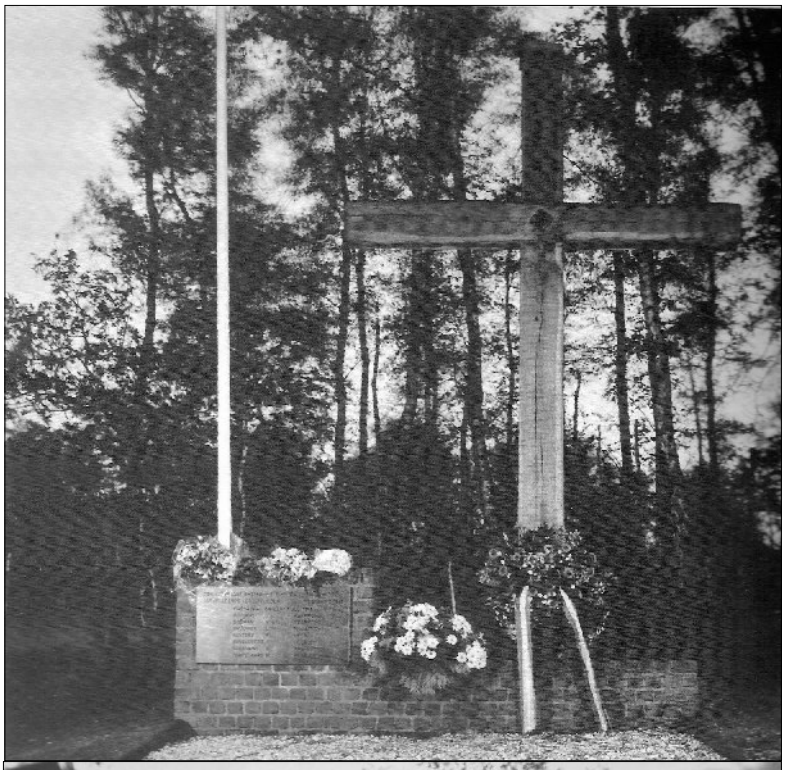

Het oorlogsmonument op de Hamert

Nitsche bij het aangeven waar de zeven mannen gefusilleerd zijn..

nauwelijks omdat er geen koeien zijn en kunstmest is er ook maar minimaal te krijgen. Verder is er nog niet bekend hoe de schadevergoeding geregeld gaat worden.

Dan doen de journalisten een oproep voor de hulpactie.
Nood in Limburg betekent nood in Nederland. Nood onder de Limburgse boeren betekent nood voor de Nederlandse boerenstand en iedere Nederlandse boer, ook die van Meppel en omgeving, zal het zijne moeten missen om de Limburgse boer tot zijn normale boerenleven te doen terugkeren. Daarvoor is een offer nodig en geen afval dat opgeruimd moet worden.

Deze oproep is zeer succesvol geweest want enige tijd later is veel vee vanuit Drenthe en paarden vanuit Groningen naar Limburg gekomen.

Uit gesprekken hebben zij de indruk gekregen dat de Limburger een slag volk is dat niet gauw de moed opgeeft. Het merkwaardige is dat ze weinig hebben horen mopperen en ze worden niet opstandig ook al duurt de hulpactie wat lang. Ze zijn niet verbitterd ondanks dat ze zo veel oorlogsgeweld meegemaakt hebben en maandenlang hun huis in de steek hebben moeten laten. En men viert er zelfs Koninginnendag net zoals in de rest van Nederland.
Eenvoudige Limburgers die voor de oorlog al niet veel hadden en nu helemaal niet meer. De behuizing is nog ellendig. Duizenden wonen er nog in gelegenheden die eigenlijk alleen nog goed zijn voor een troep kinderen om oorlogje te spelen. Alles is nog primitief en er is van alles nog te weinig.
In Gennep één kacheltje per straat (eind september) en in Afferden één stoel per vier mensen. De mensen hebben geen verbinding met de dorpen onderling omdat er geen telefoon en nauwelijks vervoer is.
Er volgt weer een oproep voor hulp: **De Limburgers moeten voor de winter onder dak.** Het is onze plicht om er voor te zorgen, dat dit voor elkaar komt.
Op het eind van het laatste artikel van 2 november 1945 doen ze nogmaals een oproep voor allerhande huishoudelijke benodigdheden en dat er gegeven moet worden, niet uit medelijden maar uit ver-

antwoordelijkheid. Aldus hun verhaal (door mij ingekort).

12.3 Oudejaarsviering

De oudejaarsviering van 1945/46 was een geweldig feest. Dit zal geen enkele oud-Wellenaar die het meegemaakt heeft vergeten. Velen vinden dit de mooiste jaarwisseling die er ooit geweest is.
De hele nacht was er een enorm vuurwerk. Alle mogelijke lichtgranaten, lichtkogels en oorlogstuig dat bij wijze van spreken in miljoenen kilo's en kubieke meters voorhanden was, ging de lucht in. Alles moest opgemaakt worden. Wat een vuurzee en licht in de lucht.

12.4 Spelen met munitie en mijnongelukken.

Voor de jeugd brak een mooie tijd aan, er werden hutten gebouwd in de tuin en van daaruit gingen vaak op jacht naar oorlogstuig (levensgevaarlijk).
Op het Arbeidskamp, aan de Weezerweg, lag de munitie opgestapeld in metalen kisten. Hier werd de polver (het kruit) en kogel eraf gehaald en zo hadden we mooie bloemenvazen, soms wel van 80 centimeter hoog. Er waren ook bedrijven, die op deze hulzen mooie figuren aanbrachten en hier dus een slaatje uit sloegen voor de handel.

Een zoon van de Marechaussee (Flip Boeser) heeft een ontploffing door zijn hand zien gaan, maar kon deze hand later toch nog redelijk gebruiken.

De munitie lag L en R van de Rijksweg opgestapeld. Niet alleen munitie maar ook stapels jerrycans met benzine (wel altijd bewaakt); wat een voorraad.
Granaten werden met de punt op een paal geslagen tot men de polver eruit had. Dat waren plaatjes die gebruikt werden om de kachel aan te maken en er waren ook holle polverstaven bij. Ze "huulden" als je ze aanstookte en aan een kant dicht hield. Alle jongens hebben zich hier of daar wel ergens verbrand of een pluk haar weggeschroeid.
Ze gaven Stien Hagens een bos van polverstaven mee die ze onder de arm stak. Aansteken en kijken hoe hard ze fluiten. Zij laat de bos in paniek niet vallen en rent er mee weg. Ze had haar hele arm verbrand.

Een geliefd spelletje was; polver op een hoop, kogels op de kop erin, lang lint van polver er naar toe en de fik erin.
Letterlijk en figuurlijk vuur en levensgevaarlijk.

Koningin Wilhemina op bezoek op 10 oktober 1946 en koningin Juliana op 25 april 1950. Zij heeft toen een krans gelegd bij het monument van de Hamert. Deze ceremonie heeft toen plaatsgevonden op het kasteel.

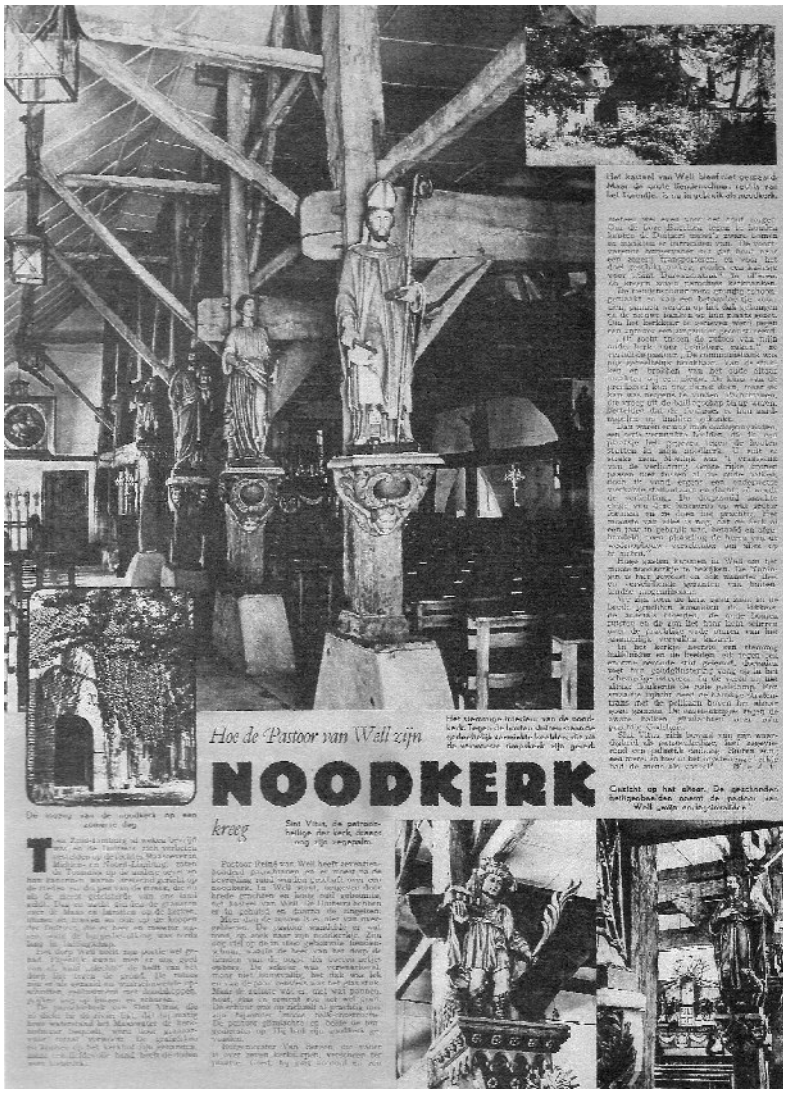
Hoe de Pastoor van Wall zijn

NOODKERK

kreeg

Artikel in de Katholieke Illustratie over de mooie noodkerk van Well.

Rookbommen aansteken was ook zo'n mooie sport. Zo'n rookgordijn was een prachtig gezicht, maar wel van heel ver te zien. Soms werd men getrappeerd en zat de MP je achterna.
Men liet minitrips (houten voetmijnen) springen.

Zo ging dat gevaarlijke spelen met al die granaten en patronen die overal voor het oprapen lagen.

Oorlogje spelen met gevonden kapotte revolvers en zelfs geweren.
In elke zandberg is na de oorlog door de jeugd wel een schuilkelder gebouwd. De dochter van Peter Haumann en het buurmeisje, Riekie Nijsen, hebben geluk bij het leven gehad toen deze een keer inzakte en zij er, nadat de ouders gewaarschuwd waren, door hen er nog net op tijd onderuitgehaald werden. Dat was de laatste schuilkelder die ooit nog in de buurt gebouwd is.

De Duitsers vingen vis door een handgranaat in de Maas te gooien. Bij de vissen sprong dan de blaas en ze kwamen met bossen boven drijven en lagen voor het opscheppen.
Dit geleerd hebbende van de Duitsers was ook zo'n mooi "spelletje" waar de gevonden handgranaten voor gebruikt werden.

Er was een soort mortier als lichtkogel die aan een parachute in de lucht bleef hangen terwijl ze volop licht gaf. Een schietapparaat was gauw gevonden op het Arbeidskamp. Eenmaal op de grond werd het mooie parachutestof, wit en geel en grof en fijn geweven stof, gebruikt om ero.a. schorten, bloesjes, gordijnen, communiejurkjes(de hele klas in 1945) van te maken. Dit bloesjesstof was mooi meegenomen. Het was nu zomer en men had nog wel de winterkleding van de evacuatie, maar nauwelijks iets voor de zomer om aan te trekken.
De parachuutgranaten stonden in kisten langs de weg en waren zeer gewild. De granaat met parachute werd leeg gemaakt en de granaat werd met wat zand gevuld zodat de Engelsen niet merkten dat ze leeg waren als ze er even aan tilden/ controleerden.
Ook het parachutestof van de grote parachutes kwam goed van pas. Mie Hebben

heeft er direct na de oorlog zelfs een (zwarte) **trouwjurk** (F 10,-) van gemaakt.

Later in het jaar kwam het bericht van de politie: al het oorlogsspul, zoals kogels, munitie, ontstekingsmechanismen, moest op een bepaalde plaats ingeleverd worden.

Bij Krebbers kregen ze een jongen uit Grootegast op bezoek. Er stond een stoomwals van Janssen- de Jong waarmee ze het kruispunt aan het opknappen waren. Theo Krebbers stond er achterop en een van de grote wielen komt op een mijn. De jongen kreeg een aantal scherven in het gezicht en Theo had niets.

Bij Thomas Vink voor de deur moesten de Duitsers (hoofdzakelijk SS-ers en NSB-ers) mijnen ruimen. Dat was een bijzonder uitziende actie. Ze moesten naast elkaar een stuk grond af prikken met een ijzeren staaf. Ze konden het niet riskeren om er stiekem eentje te laten liggen want ter controle moesten ze achterstevoren, arm in arm, over het afgeprikte terrein lopen.
In het weiland op de hoek van de Hoenderstraat- Kasteellaan werden op dezelfde manier de mijnen geruimd.
De mijnen waren zo goed als het kon opgeruimd. De Duitsers wisten overigens precies waar de mijnen lagen, want dat was goed opgetekend. **Zij gingen er namelijk van uit dat ze zodra zij de oorlog gewonnen hadden, moesten weten waar ze lagen om ze weer op te kunnen ruimen.**

In juni gebeurde er nog iets vreselijks in Well.
Moeder Thijssen was op de fiets naar Wellerlooi om daar bij de boerderij van Hermans kersen te kopen. Ze wilde de kinderen trakteren op kersenpannenkoek. Op de terugweg naar huis hoorde zij de verschrikkelijke boodschap, dat er kinderen verongelukt waren bij De Grote Waaij.
Achter de boerderij, waar toen eikenstruikjes stonden lag een tankmijn, waar de kinderen niet mochten komen.
Spelenderwijs kwamen ze toch op de plek, die voor twee families zo noodlottig werd.
Vier kinderen kwamen om. Twee jongens van de familie Thijssen, 5 en 6 jaar, en twee van de familie Deckers, 6 en 10 jaar, ook uit het Knikkerdorp
Sraarke Thijssen is nog met de vrachtwagen van Grad Wijers naar het ziekenhuis vervoerd, maar ook Sraarke bezweek aan zijn verwondingen. Dit alles gebeurde op

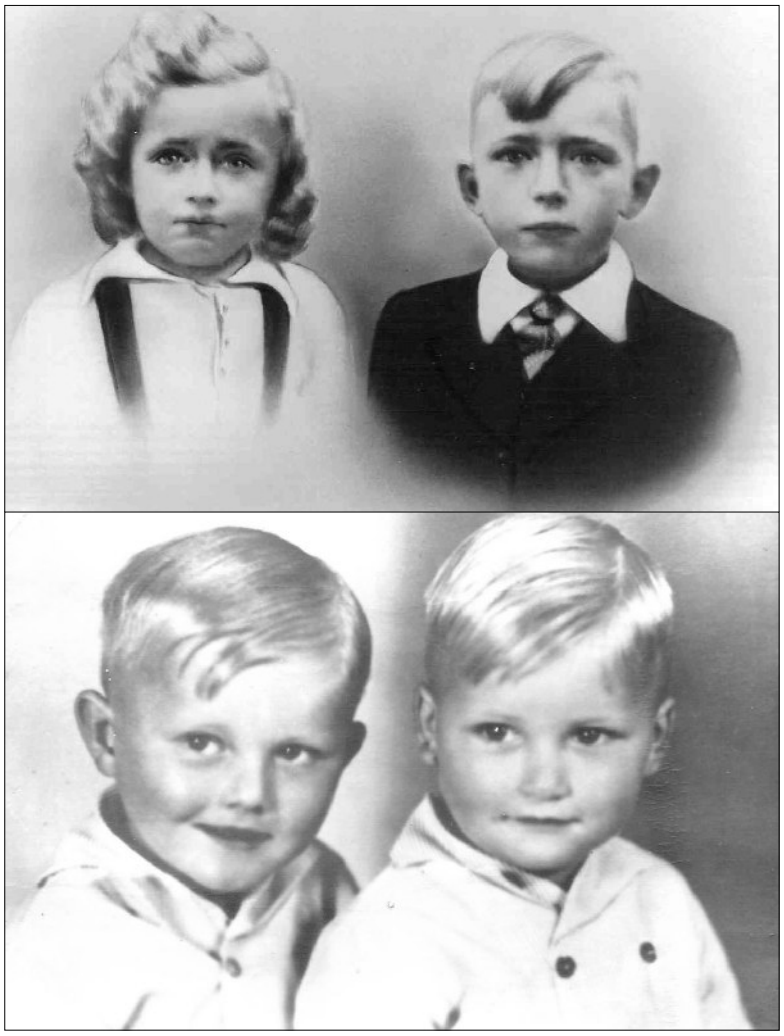

De tegelijk door een mijn verongelukte kinderen van Deckers en Thijssen .

Bezoek uit Gelderland bij de herdenking in 1970
Jan Daemen, drie personen uit Neede, Hay Daemen, Hendrik en Dika uit Neede,, Nelly van deRijdt(vr. van Hay) en Chris Kessels.

Toon en Bertha Lenssen op bezoek bij de 100-jarige heer Vroom in Opende.

24 juni, precies op zijn verjaardag. Leed in twee gezinnen en in het hele Knikkerdorp en Well.
Op 27 juni kwam bisschop Lemmens naar Well en deze zeer sympathieke bisschop heeft hen nog wat kunnen troosten.

Op 14 augustus 1945 verongelukt Grad Eickmans, 21 jaar, bij het opruimen van oorlogsmateriaal dat in het Wellsmeer naast de weg op het land ligt. Het is waarschijnlijk een handgranaat geweest. Hij was verloofd met Cis Koppes.

Jaren later ging het nog een keer goed mis. Jan Cornelissen-Smits werkte in Wanssum in de winter met hout zagen. Opeens: Boem. Hij zegt nog: Daar gaat weer een haas (taal van een 'stroper'). Maar Jan zijn vader was aan de Wellse kant naar de Boerenbond geweest en wou tevens wat fijne gele zand laden bij de Molenberg voor onder de kippenhorren. Hij draait er met zijn kar en komt op een tankmijn, die pas afgaan als er een zwaar gewicht op komt. Hij stond net met zijn gezicht richting de mijn toen ze afging en was op slag blind.
Het paard had een groot stuk hout door zijn bil en werd doodgeschoten door politie Wilbers.

Jan's vader had vier scherfjes in het ene oog en drie in het andere. Hij is in Utrecht 7 x geopereerd. Hij kreeg één glazen oog en kon met het andere al weer redelijk goed zien. Hij moest echter nog een keer geopereerd worden en dat ging mis door de assistent die onder toezicht van de oogarts Weber werkte. Dat was een zware tegenslag voor Jan. Hij werd helemaal blind en kreeg een geleidehond.

Zo af en toe werd er nog granaat gevonden. Toon v. Aerssen en Jacob Rothoff vonden er een bij de kazerne die ze via een lont lieten springen. Toon zegt van tevoren tegen zijn moeder: Zet alle ramen en deuren open, wij laten een mijn springen. In de hele kazerne zat geen ruit meer in.

12.5 Granatenopbrengst
Granaten hadden een koperen spits. Wazi Chlod had al snel in de gaten dat deze koperen scherven nog best een goede verkoopwaarde hadden. Hij groef alle granaatgaten uit om deze te verzamelen. En dat waren er vele want hele wei- en akkerlanden waren een en al granaatgat. Later liet de Explosieven Dienst veel munitie springen op wat nu de Munitieberg wordt genoemd. Ook daar

werd het koper telkens na zo'n "springdag" verzameld

Met Pasen 1946 stonden er geen eierdopjes op tafel, maar geen nood; de dopjes van de mortiergranaten werden er afgedraaid en dit waren perfecte eierdopjes.

12.6 Kerk- en schoolaangelegenheden
Op 17 april 1946 wordt de nieuwe noodkerk in de tiendschuur in gebruik genomen (tot 30 maart 1958). Kosten F 6770,-
NB: De koster verdiende in 1947 F 1400,-/ jaar, misdienaar F 10,-, pastoor F 600,-, kapelaan F 500,- (erg weinig voor de pastoor en kapelaan, maar ze zullen nog wel wat nevenverdiensten gehad hebben).
- Op 6 mei wordt de Bewaarschool weer geopend.
- Op 23 juni is weer voor de eerste keer een processie door het dorp.
- Op 4 oktober vertrekt de in Well zeer geliefde kapelaan Lebens
- Op 10 oktober bezoekt koningin Wilhelmina in Well o.a de prachtige noodkerk.

12.7 Het normale leven komt weer terug
Op 25 november 1945 wordt weer de eerste raadsvergadering van de gemeente Bergen gehouden. In deze bespreking staat burgemeester Douven even stil bij vier jonge mannen uit zijn gemeente die in mei 1940 gesneuveld zijn, 22 burgers die in zijn gemeente om het leven gekomen zijn door granaatontploffingen en 28 burgers die na de bevrijding door mijnontploffingen stierven.

De groep uit het dorp die begin januari 1945 naar de overkant gevlucht was houdt zijn eerste reünie. Ze zijn met 12 man en houden deze reünie nog jaren in stand.

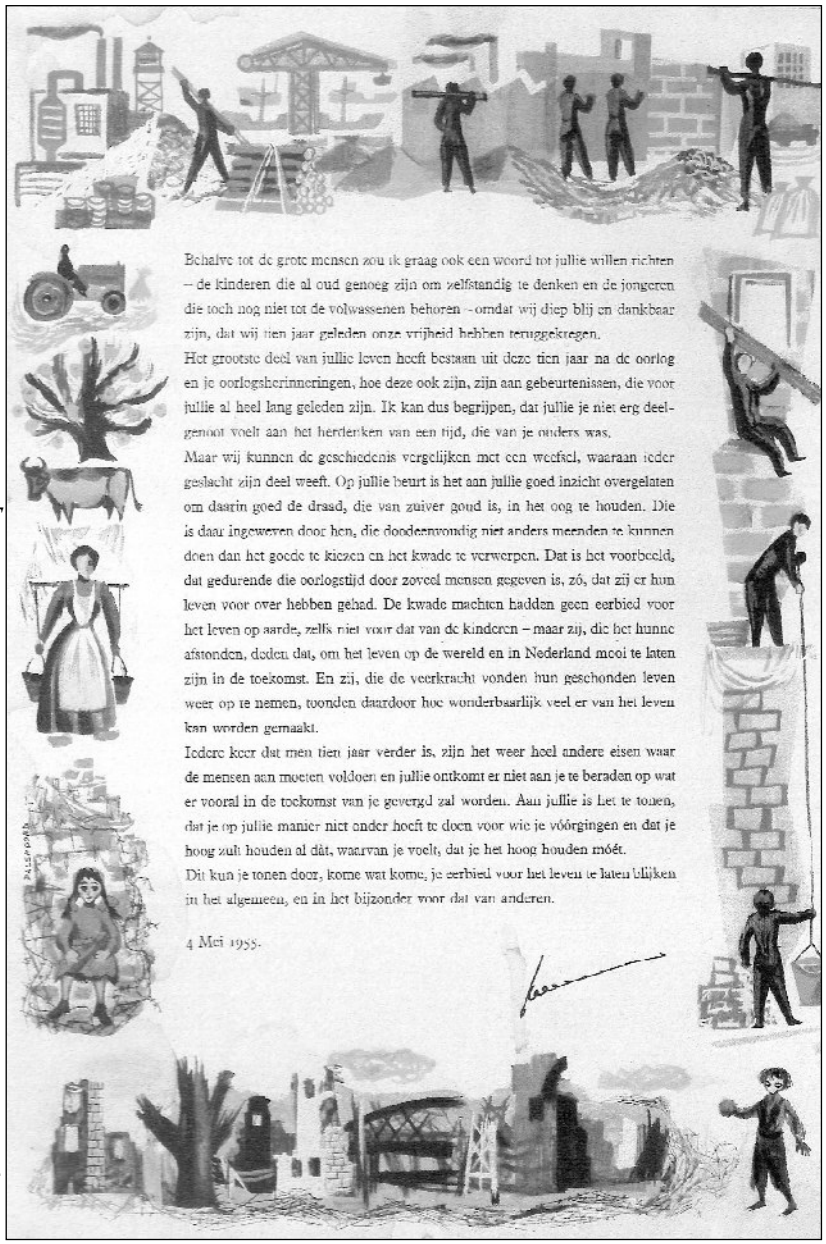
Behalve tot de grote mensen zou ik graag ook een woord tot jullie willen richten – de kinderen die al oud genoeg zijn om zelfstandig te denken en de jongeren die toch nog niet tot de volwassenen behoren – omdat wij diep blij en dankbaar zijn, dat wij tien jaar geleden onze vrijheid hebben teruggekregen.
Het grootste deel van jullie leven heeft bestaan uit deze tien jaar na de oorlog en je oorlogsherinneringen, hoe deze ook zijn, zijn aan gebeurtenissen, die voor jullie al heel lang geleden zijn. Ik kan dus begrijpen, dat jullie je niet erg deelgenoot voelt aan het herdenken van een tijd, die van je ouders was.
Maar wij kunnen de geschiedenis vergelijken met een weefsel, waaraan ieder geslacht zijn deel weeft. Op jullie beurt is het aan jullie goed inzicht overgelaten om daarin goed de draad, die van zuiver goud is, in het oog te houden. Die is daar ingeweven door hen, die doodernstig niet anders meenden te kunnen doen dan het goede te kiezen en het kwade te verwerpen. Dat is het voorbeeld, dat gedurende die oorlogstijd door zoveel mensen gegeven is, zó, dat zij er hun leven voor over hebben gehad. De kwade machten hadden geen eerbied voor het leven op aarde, zelfs niet voor dat van de kinderen – maar zij, die het hunne afstonden, deden dat, om het leven op de wereld en in Nederland mooi te laten zijn in de toekomst. En zij, die de veerkracht vonden hun geschonden leven weer op te nemen, toonden daardoor hoe wonderbaarlijk veel er van het leven kan worden gemaakt.
Iedere keer dat men tien jaar verder is, zijn het weer heel andere eisen waar de mensen aan moeten voldoen en jullie ontkomt er niet aan je te beraden op wat er vooral in de toekomst van je gevergd zal worden. Aan jullie is het te tonen, dat je op jullie manier niet onder hoeft te doen voor wie je vóórgingen en dat je hoog zult houden al dát, waarvan je voelt, dat je het hoog houden móét.
Dit kun je tonen door, komt wat komt, je eerbied voor het leven te laten blijken in het algemeen, en in het bijzonder voor dat van anderen.
4 Mei 1955.

Uitgegeven document van de MULO op de Hamert bij de herdenking van 4 mei 1955

Toon Vink laat het hout van de kapotte molen naar Sanders Meubelmaker in Venlo brengen om er meubels van te maken. Na drie maanden gaat Toon er een keer kijken. Nog geen meubels, maar de stapel is wel kleiner geworden. Hij laat Chris Wijers het hout ophalen en brengt het naar een meubelmaker in Oosterhout. Er worden door hem een eiken dressoir en twee stoelen van gemaakt Geen maakloon omdat de meubelmaker het resthout mag houden. Zo blijft er toch nog een mooi aandenken bestaan aan de zo trotse Wellse molen.

14-15 aug.1947 De Limburge Knokploeg op reünie in Well

De NSB-ers die terug zijn gekomen van Duisland en daarna ca 9 maanden ergens vast gezeten komen weer terug naar Well. Deze mensen kunnen weer gewoon aan de slag. Well kent, de hemel zij dank, geen spoor van Bijltjesdag.

De toneelvereniging gaat weer een uitvoering geven. En hoe kan het ook anders; het eerste stuk gaat over Oorlogsgeweld. Met een andere uitvoering, "De Vadervloek", maakt men flink furore en het wordt na diverse malen in Well opgevoerd te hebben ook gespeeld in de omringende dorpen. Jan Mulders speelde de hoofdrol. Na afloop werd nog een blijspel opgevoerd met Johan van Bommel in de hoofdrol en Ben Beukers in een bijrol.
In 1946 verschenen er ook diverse spelen waarbij de draak gestoken werd met het Nazi-regime.
Vele jaren later ging men veel op vakantie naar Zuid- Duitsland en Oostenrijk. Men trof daar dan wel eens "soldaten" aan die in Well en omgeving gelegerd waren geweest. Voor hen zat de schrik er nog duidelijk merkbaar in als het over de granatenperiode ging. Het "trommelvuur" kwam dan altijd als eerste ter sprake.

In 1948 met de auto van Herman Valckx op bezoek naar Groningen. Jeu Valckx, erachter Jup Kopczinki, Frans Wijers in uniform en Jan Verstappen.

12.8 Bunkerkinderen

In Duitsland waren diverse grote steden compleet uitgebrand en verwoest. De wederopbouw duurde er jaren langer dan bij ons. Tien jaar na de oorlog leefden nog veel gezinnen in schuilkelders. Om voor deze kinderen een keer een plezierige vakantie te regelen werden kinderen uit Bonn in ca. 1955 naar Well gehaald. "Bunkerkinderen" werden ze genoemd omdat er daadwerkelijk van hen ook nog enkelen in de oorlogsbunkers woonden.
Bij Daemen hadden ze een zekere Willy van de Riet (uit Straelen), bij Toon Lenssen Margaret Schmittinger en bij Math. Linders een broertje ervan. Ook hieraan zijn weer een aantal kennissen overgebleven.

13 De wederopbouw

13.1 Inventarisatie van de schade

	Geheel Well		Dorpskern Well	
Catagorie	Aantal	%	Aantal	%
I Vernietigd/ afbraak	36	12	21	22
II Zwaar beschadigd/ herstelbaar	99	33	50	52
III Weinig beschadigd	164	55	26	26
Totaal	299	100	97	100

Onder catagorie III viel: Pannen, ruiten, een enkel granaatgat.

Direct na de oorlog heeft de gemeente een schadelijst opgesteld. Hierbij werd **elk pand** ingedeeld naar schadeniveau. Onder catagorie III viel: Pannen, ruiten, een enkel granaatgat.
Stel je de dorpskern eens voor waarbij 1 op de 5 huizen compleet verwoest is, de helft zwaar beschadigd en de rest met kapotte ramen en pannen. Het was een diep triest aangezicht.

Om er voor te zorgen dat het puin geruimd werd en niet bleef liggen kreeg de gemeente toestemming van hogerhand om de betreffende percelen te onteigenen als men het zelf niet opruimde.

13.2 Herstel huizen

Er was veel kapot gebombardeerd, vooral in de dorpskern. Zoals op een van de foto's te zien is moesten er karren en karren vol puin geruimd worden. Het werd veel gebruikt om wegen te verharden en kuilen in wegen te dichten. Nog jaren na de oorlog hebben we hobbelwegen gehad door de steenbrokken die er in lagen.
De mijnwerkers uit Zuid-Limburg offerden hun vrije weekend er aan op om in Well puin te komen ruimen.
Er moesten aan zo'n 185 van de 315 woningen herstelwerkzaamheden gebeuren. Verder waren er nog zo'n 30 huizen onbewoonbaar geworden/ rijp voor de sloop. Bij 280 woningen zijn nieuwe ruiten geplaatst.
Vaak was het moeilijk om te beslissen of het huis al dan niet afgebroken moest worden en van de grond af aan opnieuw opgebouwd moest worden. Het huis van Janssen stond op de lijst om afgebroken te worden, maar pa wilde dat niet. Later had hij er toch spijt van.
"De wederopbouw van de Grotestraat was eerder afbraak dan opbouw"; schrijft Mia Ummenthum. Er moesten dan ook veel woningen, incl. de kerk, eerst afgebroken en opgeruimd worden.

Albert Thijssen is aan het boontjes doppen met zijn vader. Jöp Thijssen bouwde "enne schop" van munitiekisten op de Grote Waay. Toen hij later naar het Wellsmeer verhuisde ging de "schop"mee.

De Tiendschuur van het kasteel zoals die eruit zag toen ze als noodkerk diende.

MINISTERIE VAN WEDEROPBOUW EN VOLKSHUISVESTING
COLLEGE VAN ALGEMEENE COMMISSARISSEN VOOR DEN WEDEROPBOUW
VAN ALKEMADELAAN 350 — 'S-GRAVENHAGE — TELEFOON 723880 Herziening

No. 91554
Afdeling UITVOERING; Bureau Financiële Uitvoering / AAN Burgemeester en Wethouders der gemeente Bergen. (L)

Bijlage(n): ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

Gelieve in Uw correspondentie Schade-Enquête-Commissie en Enquête Nummer te vermelden

'S-GRAVENHAGE, 12 SEP 1948

BETREFT: Verzoek om financiering **HERSTEL** van: de heer G.Weyers
Tegenwoordig adres . . . . . : Rijksweg E 168,Well(L)

Ten behoeve van . . . . . : G.Weyers,Bergen(L)
Straat en huisno. van beschadigd(e) pand(en). . . . : Rijksweg E 168
Kadastrale aanduiding " " . . . . : Gemeente Bergen Sectie G No.1969
Schade-Enquête-Commissie en no. . . . . : Gennep No. 6628
Datum der schade . . . . . : Jan.-Mei 1945 FF-formulier no. 144/274
Vervangt toezegging, gedaan bij brief no. . . . . : 20410 d.d. 18 Maart 1947

Voor het bovengenoemde herstel, waarvan de kosten (c.q. inclusief architectenhonorarium) door ons zijn goedgekeurd tot een bedrag van . . . . . ƒ 4.173,--
stellen wij de volgende nadere financiering voor:
a. Voorschot op de voorlopig vastgestelde bijdrage in de oorlogsschade ƒ 2.160,--
aangevuld tot ƒ 3.000,--
b. Een bouwcrediet groot . . . . . ƒ 1.173,--
waarvan tegen 4% 's-jaars . . . . . ƒ 586,--
met een aflossing per jaar van . . . . . ƒ 12,--
en voorlopig renteloos zonder aflossing . . . . . ƒ 587,--
c. Door belanghebbende(n) zelf te fourneren of van derden te verkrijgen . . . . . ƒ --,--
van welk bedrag over . . . . . ƒ --,--
van Rijkswege voorlopig een rente zal worden vergoed van 4% 's-jaars
met ingang van -------
TOTAAL ƒ 4.173,--

Wij vestigen Uw aandacht op de aan ommezijde vermelde aanwijzingen.

OPMERKINGEN: Betreft: woonhuis, winkel en garage.
Krachtens de gesloten crediet-overeenkomst zal geen hoger bedrag worden verstrekt dan hiervoor sub b aangegeven.
Voor bovengenoemd schadegeval werd in totaal ƒ 4.172,46 uitbetaald, waarvan ƒ 42,-- door het Bouwbureau te Gennep.

Vanuit het Ministerie van Wederopbouw was er een regeling voor schadevergoeding met diverse mogelijkheden van financiering. Er moesten wel heel wat formulieren voor ingevuld worden voordat de uitbetaling volgde.

Jammer van enkele (oude) gevels van huizen die nog hersteld hadden kunnen worden.

Op 1 juni 1945 gingen 8 aannemers, metselaars en timmerlieden, uit Well en Wellerlooi samenwerken. Zij namen ontzettend veel werk aan en de organisatie groeide in de topjaren uit tot ca 150 man. 's Zaterdags werd er ook gewerkt en de bouwvakkers verdienden ca F 0,50 per uur. Een normale werkweek (zonder overwerk) bestond in die tijd uit 52 uur. NB: Alle stenen en cement moesten in die tijd naar boven gedragen worden. Pannen werden trapsgewijs naar boven gegooid. Liften waren er in die tijd niet. De specie moest vaak met de schop onder elkaar gezet worden omdat er nauwelijks betonmolens waren.

Van heinde en ver kwamen de bouwvakkers naar Well, de meesten uit de regio Helmond, Deurne en Oss om de wederopbouw ter hand te nemen. Er waren ook Amsterdammers, Hagenaars en mensen uit de Achterhoek. Ze kwamen o.a in

Boven: De brokstukken van de beelden en het priesterkoor.

Midden: Het prachtiche priesterkoor in de nieuwe kerk.

Onder: St Vitus met het bouwmodel van de nieuwe kerk.

Taxatierapport van een beëdigd taxateur van de oorlogsschade aan inboedel.

Inboedel van den Heer A.Kopezinski, Weeseweg
No 303 te Well (L).

man en twee jongens 20 en 17 jaar.

4 paar schoenen	f	60,--
1 paar laarzen		45,--
9 paar kousen		22,50
10 onderbroeken		60,--
9 hemden		36,--
3 borstrokken		24,--
4 overjassen		200,--
4 costuums		300,--
3 werkbroeken		45,--
3 werkjassen		45,--
5 overalls		85,--
1 herenhoed		15,--
3 dekens		150,--
5 herentruien		75,--
12 lakens		180,--
6 slopen		24,--
4 beelden		40,--
1 spiegel		20,--
8 borden		8,--
6 kopjes en schotels		6,--
2 koffiekannen		12,--
1 theepot		6,--
12 messen, vorken en lepels		75,--
1 klok		40,--
diverse gereedschappen		10,--
1 petroleumlamp		15,--
1 koffer		30,--
1 tafellaken		5,--
3 handdoeken		4,50
1 herenfiets		50,--
1 ledikant, 1 matras, bed, kussen, 1 kast, 2 stoelen, 1 kleerkast		160,--
T o t a a l :	f	1.848,--

Aldus naar beste weten getaxeerd op 26/6/45.

Een van de twee noodwoningen bij Vink en de situatietekening bij Vink en ook die van de Bosserheide.

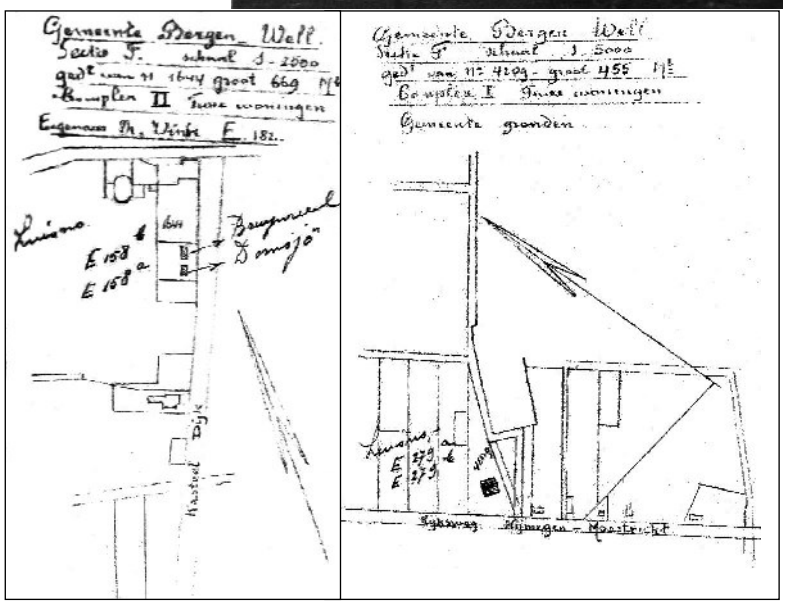

dienst bij de Aannemerscombinatie Well; A.C.W. Thei van Cöp (Klabbers) en Richard Klabbers waren de grote regelaars. Ze sliepen in keten of bij de burgers. Ook bij Antoon Coppers waren vier mannen in de kost, die met hem samenwerkten.
Een gedeelte van de bewoners van de Halve Maan was van oorsprong voor het herstelwerk meer georiënteerd op Aannemer Ponjee uit Aijen.

Er was in het begin een groot tekort aan materiaal om de huizen weer op te bouwen. Voordat de Duitsers uit Well wegtrokken hadden ze veel lindebomen van de Hoenderstraat en Kasteellaan omgekapt als wegversperring.
Na de oorlog mocht Toon Coppers de hoge stammen tot aan de grond afzagen. Deze waren, zoals reeds verteld, blijven staan van de bomen die de Duitsers omgezaagd hadden op de Kasteellaan/ Hoenderstraat voor versperring. Dat gebeurde allemaal met de hand. Motorzagen waren er in die jaren niet en zijn kinderen hielpen mee: aan iedere kant van de zaag een lang touw en maar trekken! Een verschrikkelijk karwei, maar hout is nou eenmaal belangrijk voor een timmerman.
Zijn timmerwerkplaats tegenover Sjang Jacobs was vernield en de eerste tijd moest hij werken in de openlucht onder een soort rond golfplatendak, dat de kinderen "huuting" noemden.

De Duitsers hadden vaak dikke eiken palen gebruikt voor het bouwen van de bunkers. Deze waren inmiddels aardig droog en er werden planken van gezaagd voor de bouw, maar ook om er bedden, stoelen en kasten van te maken.

Een van de eerste klussen was ook het afkappen van de nog bruikbare stenen.

Dit viel in zijn algemeenheid wel mee omdat deze vroeger met kalk gemetseld waren. Omdat ze meestal toch niet helemaal schoon werden, werden ze gebruikt voor de binnenmuren.

Voor het herstel en bouwgebeuren was het Ministerie voor Wederopbouw en Huisvesting opgericht. De Rijksbijdrage bestond gedeeltelijk uit een bedrag voor schadeloosstelling en een bouwkrediet (waarvan 50 % rente dragend).

Het registratiebureau voor de wederop-

Op 5 April 1951 aangemeld de Aannemers Combinatie Well bij de Kamer van Koophandel te Venlo.

Aanvang der Vennootschap 1 Juni 1945
Voor onbepaalde tijd.

Namen der vennoten:	H Thijssen F 57 Wellerlooi	geb. 18 Maart 1894
	L Hendriks Well E 2	geb. 19 Juni 1913.
	R Klabbers E 77	geb. 16 Maart 1906
	G Valentijn E 118	geb.20 Febr 1900
	W Klabbers E 178	geb. 16 Aug 1913
	Th Klabbers E 195	geb.7 Aug 1906
	W Mulders F 92	geb. 11 Sept 1910
	H Derks E 80	geb.6 Nov 1924

Aangever is Th Klabbers Well.

Het in de zaak gestoken kapitaal bedraagt per 31 Dec 1950
f.55000

Oprichting ACW

Het kasteel in zijn huidige vorm.

De ingerichte bijkeuken van de familie Laarakker op het kasteel met rechts enkele geschriften op de muur.

bouw was bij Karel Janssen. Je kon daar opgeven wat er kapot was. "Hier kun je opgeven dat het **professorisch** gemaakt wordt": zei de ambtenaar i.p.v. provisorisch. Veel kapotte huizen werden provisorisch hersteld zodat ze weer waterdicht (= bewoonbaar) waren.
Soms was er te weinig glas voor in de ramen te krijgen. Er werd dan een stuk karton of hout ingezet met enkele vierkante gaten erin waarin men mica vastplakte.

De mensen van wie de huizen onbewoonbaar waren geworden gingen tijdelijk bij familie of kennissen inwonen. Dit duurde vaak toch een hele poos want de eerste nieuwe woningen in de Hoenderstraat kwamen eind 1947/ begin 1948 pas klaar. Ze werden toegewezen en het was de burgemeester zelf die zich daar uitdrukkelijk mee bemoeide.
Met de bedragen die men zelf aangaf op de formulieren werd, afhankelijk van iemands meer of minder ruime geweten, nogal verschillend omgesprongen.Grad Derks vroeg meester Vullings om hulp bij het invullen van zijn formulier. Grad gaf een bedrag van F 300,- op. Toen Vullings zei dat hij dat toch wel wat weinig vond zei Grad: Mèster, ik ha-j nie mier. Toen de meester toch wat hoger wilde gaan zitten moest hij dat op eigen verantwoording en met zijn eigen “ruime” (in de ogen van Grad) geweten doen.

Dressoir gemaakt van het hout van de molen (op de rechterdeur is de molen in het hout uitgestoken).

13.3 Noodwoningen
In Well zijn een aantal noodwoningen gebouwd. Aan de Kasteellaan, net achter café Vink, stonden twee houten noodwoningen. Een van Bruinzeel en een Zweeds (Domsjö) model, voor de ouders Kwanten en meester Koppers. De bouw gebeurde door een speciale firma van elders. Voor smid Krebbers werd een deel van de kapokfabriek omgebouwd als noodwoning. Voor Hannes Luypers, Mán Zegers (beiden Smelen), Jacobs en Roeffen (beiden Wezerweg) en voor Bertus Streutjes (Baltussen) werd ook elk een noodwoning gebouwd. Verder stond er nog een dubbele noodwoning (blokhut) op de hoek Rijksweg- Bosscherheide. Zij waren gemaakt van betonplaten, zeer vochtig en zeer koud. Deze werd bewoond door Richard Deegen en Piet Verdellen. Het eierhuisje aan het Moleneind werd aangepast voor noodwoning en daarin woonde Martens (politieagent). Aan de Sterrenbos stonden twee dubbele gemetselde noodwoningen. In de Bosserheide stond een wat aangepaste

nishut met golfplaten. In de buurt van Lammerskamp stond een bruine houten noodwoning. Deze werd bewoond door Harrie Hendriks met zijn vrouw Tiny Grimbergen.

Er stond een mooie tekst op dit onderkomen:
Wij zijn vandaag getrouwd
en hebben van alles bij elkaar gesjouwd.
Maar nu komt de pret,
we hebben nog geen bed.

De familie van Hannes Laarakker kreeg in Well een bijzondere plek als tijdelijke verblijfplaats. Hun eigen huis was kapotgeschoten en tijdens de evacuatie hadden ze in de ontginning gewoond. Zij konden kiezen uit een kippenkooi of op het kasteel en kozen voor het kasteel. Ze hadden er een aantal ruimtes (kamers) in gebruik en in een bijgebouw lagen nog enkele varkens. In bijna alle kamers waren de muren volgeschreven met allerlei teksten van de achtereenvolgende bezetters: de Nederlanders, Duitsers en Engelsen. Voor de kinderen was het een paradijs waar je fijn verstoppertje kon spelen en rond kon "struinen". Het was wel oppassen geblazen, want vele vloeren waren rot en zaten vol gaten en er zaten veel ratten en muizen. Zij hebben er ca. een jaar als slotbewoners gewoond vanaf 1 januari 1946.
Hun woongedeelte was zogenaamd "noodhersteld", maar in de overige ruimtes barstte het van de lekkages en alle ruiten waren kapot. Reden waarom er helaas maar een gezin in het kasteel ondergebracht kon worden.

13.4 Herstel Kasteel
Het kasteel was er redelijk goed van af gekomen. Er waren enkele koepels van het dak kapot, waardoor er nog wel wat waterschade ontstond. In de oorlog was

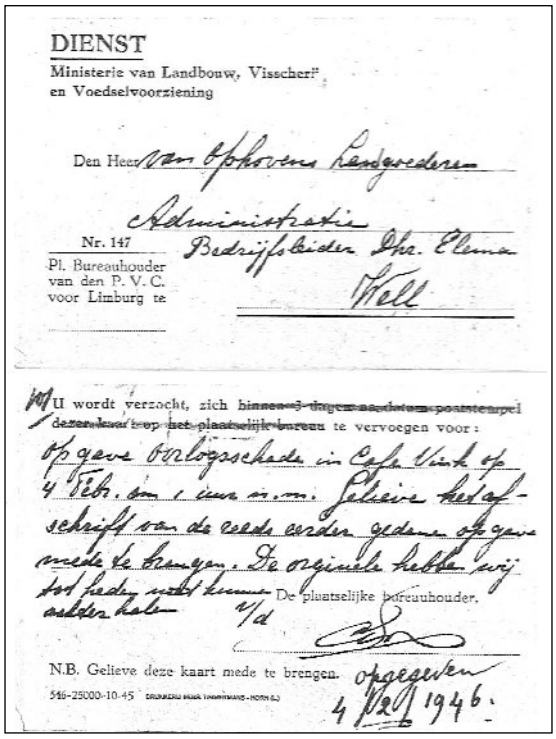
DIENST
Ministerie van Landbouw, Visscherij en Voedselvoorziening

Den Heer van Ophoven Landgebouwen
Administratie
Nr. 147 Bedrijfsleider Dhr. Elema
Pl. Bureauhouder van den P. V. C. voor Limburg te Well

U wordt verzocht, zich ~~binnen 3 dagen aanbieden postteenpel dezen kaart op het plaatselijk bureau~~ te vervoegen voor:
Opgave oorlogsschade in Café Vink op 4 Feb. om 1 uur n.m. Gelieve het afschrift van de reeds eerder gedane opgave mede te brengen. De originele hebben wij tot heden niet kunnen ontdekken. v/d
De plaatselijke bureauhouder,

N.B. Gelieve deze kaart mede te brengen. opgegeven 4 Feb 1946.
546-25000-10-45

Verzoek voor opgave van de schade aan het Wellsmeer.

Dr. Wolters (Duitser) overleden. Het kasteel werd geconfisqueerd door de overheid en daardoor staatseigendom. Sloopwerkzaamheden en het waterdicht maken is door de A.C.W. gebeurd. Daarna heeft Peeters uit Swolgen een aantal zaken gerepareerd. Het groot herstel is uitgevoerd door aannemer Linskens uit Blitterswijck.
Het zilver van het schuttersgilde was kwijtgeraakt door het oorlogsgeweld.

De wederopbouw van de woning en smederij van Jacob Krebbers nabij de Kapokfabriek.

De familie woonde inmiddels in de noodwoning(waar de auto bij staat).

Foto van de drukbezochte Vituskermis in juni 1952.

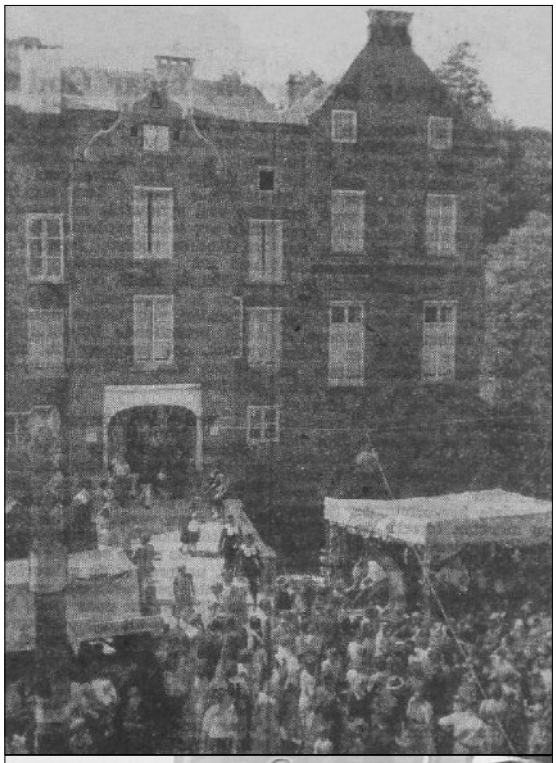

Pastoor Driessen bij de St. Josefklok in 1961.

Men vermoedde dat de Engelsen het verborgen hadden in het kasteel. Burgemeester Douven heeft er nog een hele tijd naar gezocht door op de wanden te kloppen, maar er is niets van teruggevonden. De sloopactie had al veel geheime opbergplaatsen opgeleverd, vooral in de vloer: kogels, munten en landkaarten van de geallieerden.

Er was overigens voor de oorlog nog een Duits bedrijf in Well: de Kapokfabriek. Het was van Martens uit Kevelaer. Het werd overgenomen door zijn boekhouder, Beckers, die er familie van was. Hij was de schoonvader van Toon Koppers uit Helmond. Na de oorlog werd de fabriek geconfisqueerd en staatseigendom. Later is ze gekocht door Koppers en is nu van van Vegchel Kunststoframen.

13.5 Herstel gebouwen Wellsmeer

De panden en landerijen van het Wellsmeer, ca. 350 ha., zijn in de oorlog flink beschadigd. Er zijn ontzettend veel granaten gevallen omdat de Engelsen het vermoeden hadden dat er Duitsers in de loodsen werkten en woonden.
Na de oorlog moest de schade geïnventariseerd worden. Dit was een grootscheepse klus. Gerard Kemper (hopman van de verkenners) was er administrateur en moest alle cijfertjes met de hand schrijven. De schade was enorm.

1 Schade aan de gebouwen.

* Torenschuur	F 1445,-
* Veldschuur	F 3827,-
* Jacobsschuur	F 3332,-
* Grensschuur	F 11.270,-
* Philoschuur	F 2623,-
* Middenschuur	F 1151,-
* Hoofdschuur(+smederij)	F 3785,-
* Villa met kantoor	F 2090,-
* Woningen van de arbeiders.	F 14.186,-
Subtotaal	F 43.709,-

Het lijken nu luttele bedragen, maar let wel in 1945 kostte:

dakpan	F 0,10/ stuk
steen	F 0,03/ stuk
buitendeur	F 30,-
bouwvakker	F 0,70/ uur (nu € 50,-/ uur)

2 Schade aan levende have

* 10 werkpaarden	F 8525,-
* 11 ossen	F 9625,-
* 1 koe	F 675,-

* Kippen, eenden, varkens, enz	F 1400,-
Subtotaal	F 20225,-

3 Schade aan bedrijfsinventaris

* Vrachtwagen, Ford V8	F 4800,-
* Personenwagen, Opel	F 2700,-
* 3 Lanz Bulldog tractor	F 2225,-
* Sachs motorfiets	F 250,-
* Fiets	F 70,-
* Aanhangwagens	F 4250,-
* Smederijgereedschap	F 3485,-
* Timmerwerkplaats	F 2000,-
* Overige machines	F 38516,-
Subtotaal	F 58296,-

4 Bedrijfsmiddelen

* Branstof en olie	F 3308,-
* Bestrijdingsmiddelen	F 275,-
* Diversen	F 310,-
Subtotaal	F 3893,-

5 Akkerbouwproducten

* Pootaardappelen	F 44100,-
* Koren	F 2872,-
* Erwten	F 1095,-
* Maïs	F 5055,-
* Bieten	F 2710,-
* Knolraap	F 3655,-
* Hooi	F 1188,-
* Stro	F 1308,-
* Vlas	F 180,-
Subtotaal	F 62163,-

Totaal **F 188285,-**

Op het land moesten de mijnen, boobytraps, de niet ontplofte granaten (waarmee Grad Eickmans nog verongelukt is) en de granaatscherven opgeruimd worden. Nog tot **1995** werden alle uitgeploegde explosieven jaarlijks vergaard en door de Explosievendienst opgehaald.

Omdat er in de bezettingsjaren geen brandstof meer te krijgen was voor de tractoren, was men overgestapt naar de oude situatie: een koppel ossen. Bèr Vink en Jan Sijberts hebben heel wat vee, dat door granaatscherven getroffen was, in het Wellsmeer geslacht.

Het herstelwerk van de gebouwen gebeurde door de **A**annemer-**C**ombinatie-**W**ell, schilder Kwanten en loodgieter Stevens, allen uit Well

13.6 Herstel van de bruggen

De drie bruggen van de Wellse Molenbeek: Weezerweg, Ossenkamp en bij het Klooster, moesten ook hersteld worden. Hier waren nog aardige bedragen mee gemoeid. De herstelkosten van de laatstgenoemde brug bedroegen F 19000,-

13.7 Kerk aangelegenheden

Herstelkosten 1946

Kosten om de Tiendschuur aan te passen als Noodkerk F 6770,-

Herstel kerkmeubilair F 1725,-

Herstel pastorie F 12730,- ; aannemer Huygen

Nieuwe kapelanie F 25200,- ; aannemer Huygen

Jongensschool F 9200,- ; aannemer A.C.W. (de jongensschool was vroeger eigendom van de kerk)

In februari 1948 krijgt de kerk een rijksbijdrage van F 26.000,- voor oorlogsschade van de inventaris, terwijl F 110.000,- hiervoor ingeschat was.

In 1945 heeft de pastoor met zijn (nieuwe) pony en kar de brokstukken van het prachtige altaar naar zijn huis gehaald. Hij heeft ze daar bewaard tot 1957 en toen zijn ze naar het Bonnefantenmuseum van Maastricht gebracht voor restauratie. Het is een hele puzzel en monnikenwerk geweest om er weer één geheel van te maken. Maar het is perfect gelukt en Well heeft hiermee het pronkstuk uit de oude

De baileybrug die er gelegen heeft vanaf 1954 tot 1980.

kerk terug. In juli 1958 is het in de nieuwe kerk geplaatst.

Kerkaffaire met aandelen
Eind september 1947 speelt zich nog een bijzondere affaire af die een relatie heeft met de kerk.
In januari 1941had men een kluis laten inbouwen in de kelder van de pastorie om o.a. de effecten voor een bedrag van F 6600,- in te bewaren. Deze kluis is open gebroken door de Engelsen (bleek later). Op zondag 28 september krijgt de pastoor een telefoontje uit Amsterdam van een zekere Spaak die verblijf houdt in het Amstelhotel. Hij laat weten dat hij effecten in zijn bezit heeft van de kerk uit Well en het Deckersfonds (De familie Dekkers heeft vele jaren terug veel van hun eigendom aan de kerk geschonken). De pastoor kan deze terug krijgen tegen een vergoeding van F 600,-. Omdat de zaak hem verdacht voorkwam stelde de pastoor zich in verbinding met de burgemeester, die op zijn beurt contact opnam met de politie. De politie waarschuwde diezelfde avond nog de rijksrechercheur Verhagen uit Kessel. Verhagen kwam daags erna naar de pastorie ter bespreking en het opmaken van een proces verbaal. Vervolgens werd kerkmeester Göbbels in het complot betrokken en deze is dinsdags met de rechercheur naar Amsterdam gegaan. Aldaar hebben zij contact opgenomen met de plaatselijke recherche en een plan de campagne gemaakt. Op de met mijnheer Spaak afgesproken tijd, tussen 11 en 12 uur, ging de heer Göbbels, geschaduwd door drie rechercheurs, naar het Amstelhotel en kwam direct in contact met hem (een Jood, zo bleek bij identificatie).
Deze had inderdaad de effecten en bleek de Nederlandse vice-consul te Haïfa in Palestina te zijn. Hij beweerde de effecten gekregen te hebben van een barman in Edinburgh in Schotland. De recherche heeft de effecten in beslag genomen en zonder dat het F 600,- kostte had Well alles terug. Dit alles door het wantrouwen van de pastoor, het kordate optreden van de kerkmeester en de taaie vasthoudendheid van de rijksrechercheur Verhagen.

Zo kwam de kerk toch wel weer op een zeer merkwaardige manier aan het rechtmatige bezit van de in de oorlog gestolen stukken ter waarde van F 6600,-.

In de jaren 1951 t/m 1953 wordt op het kasteel de zogenaamde Vituskermis gehouden om de kas te spekken voor de bouw van de nieuwe kerk. Deze zijn zeer geslaagd en er wordt voor die tijd nog niet zo gebruikelijk zeer veel wijn gedronken. Het gaat hier om appelwijn van de Boerenbond. Er liepen op een gegeven moment zoveel smoordronken

mannen rond dat de pastoor vanaf de preekstoel afkondigde: alle wijn wordt uit de circulatie genomen.
De kermissen brengen in totaal F 13.300,- op. Om de nieuwe kerk te kunnen financieren is o.a. ook nog de boerderij op de Sintelenberg (Ayen) voor F 54.000,- verkocht.
Over de plaats waar de nieuwe kerk moest komen te staan is indertijd nog een hevige dorpsruzie ontstaan omdat een grote groep vond dat deze weer op de oude plek (aan de Maas) moest komen.
De nieuwe kerk is in 1958 in gebruik genomen.

13.8 De kosten van de wederopbouw
Het is niet gelukt om een compleet beeld te krijgen van de herstelkosten. In de oorlogsperiode had Well ca 310 huisnummers. In 1945/1946 vonden aan ca 185 adressen herstelwerkzaamheden plaats. Dit is exclusief het dakdekkerswerk en het inzetten van ruiten, waar alle huizen mee te maken hadden.
Verder waren er 19 woningen en 7 boerderijen dusdanig verwoest dat ze rijp voor de sloop waren. De herstelkosten, exclusief de nieuw te bouwen woningen, waren in die twee jaren ca F 400000,-.
Voor hoeveel guldens in de jaren daarna aan herstel- en nieuwbouwkosten uitgegeven is, is moeilijk te achterhalen.
Wel is nog bekend dat er in 1953/1954 aan vergoeding voor huisraad ca F 110000,- uitgekeerd is.

13.9 Volkstelling
Eind mei 1947 is er een volkstelling die al een aantal jaren uitgesteld was vanwege de oorlog.
In Well wonen dan 842 mannen en 801 vrouwen (excl. 23 mannen en 62 vrouwen in het klooster).

13.10 Markante gebouwen
Het **koopmanshuis** van de familie Vos**,** waarvan de voorgevel nog was blijven staan, is afgebroken. Erg jammer eigenlijk, want met name deze mooie voorgevel was nog wel te herstellen geweest.
De fraaie oude **kerk** met zijn geweldig mooie interieur werd niet meer opgebouwd
Ook de **molen**, die als een sierwerk op de Molenberg stond als men vanuit het dorp naar het Moleneind keek is niet meer hersteld.
Gelukkig is het prachtige **kasteel** wel in zijn oude stijl behouden gebleven.Het was de Engelsen bekend dat het kasteel niet als uitkijktoren gebruikt werd. Ook heeft burgemeester Douven dit nog eens uitdrukkelijk aan hun verteld toen hij op 12 januari naar de westkant gevlucht was.
Ondanks het feit dat Well zo gebombardeerd is, is het na het herstel toch een dorp gebleven waaraan je kunt zien dat het vanuit vroeger een belangrijke betekenis heeft gehad.

14 Oorlogsliedjes en - versjes

Slagersversje
Als men bij slager Krebbers vlees haalde stond
het kleine papiertje dat er omheen gewikkeld
werd:
Het papiertje is wat klein
Het vlees had vetter kunnen zijn
Eén troost is er: de tijd gaat vlug
En wat goed was komt weer terug

Wilhelmientje Til Lenssen
Koningin komt weer terug
met een zak gouden tientjes op de rug
Zij loopt wel een beetje krom
maar daar geven wij niets om
Koningin Wilhelmientje komt weerom.

10 mei lied Til Lenssen
In de ochtend van de 10e mei
de zon stond aan de kim
Toen kwam er van de overzij
'n vreemde vijand in
Wij stonden toen paraat
en vochten hand in hand
maar menig dapper soldaat
viel voor zijn vaderland
Refrein;
Ik denk aan hen die zijn gevallen
Ik denk aan hen in diepe medelij
Ik denk aan hen, ze vielen in duizend tallen
Ik denk aan hen, want ze vielen ook voor mij

En onze lieve Koningin
de moeder van ons land
Verraden door haar eigen volk
moest vluchten naar Engeland
O, Nederland; O, Nederland
wat ben je toch nog klein
'n echte Nederlander zou toch
nooit 'n verrader zijn.
Refrein;

Anti-Duits Liedje (Rinus van Aerssen)
Het is vrijdagmorgen de 10e dag in mei
Dat Hitler het bevel gaf door Nederland trekken
wij
En het was een uurtje later
De grens stond op zijn kop
De Duitsers kwamen binnen, dat was voor
Nederlanders strop

Surrogaatliedje (Rinus van Aerssen, gehoord van een
Amsterdamse jongen die in de oorlog in Grootegast
was)
In deze oorlogstijd is alles surrogaat.
Wat je ziet zo links of rechts is geen stuiver waard.
De etalage volgepropt met rommel, groot of klein.
Je denkt dan soms : "Wat ligt daar of wat zal dat dan
zijn?"
Je slaat een diepe zucht, je mompelt en je vlucht.

Refrein:
Want 't is surrogaat
wanneer je voor de etalage staat.
't Is surrogaat,
je ziet 't overal waar je gaat.
Als je 't ziet, je lacht je slap,
maar 't is géén appelsap.
Of je lacht en of je praat
't is en blijft surrogaat.

Alle sigaren die kwamen op de bon,
je kameraad rookt er een, jij valt om.
‘n Bruin papiertje met wat hop,
hij hijgt dan als een paard
en trekt dan ook een zuur gezicht,
als is het hij wordt kwaad.
en zegt die dooie knul:
“Je wordt misselijk van dat spul.”
Refrein:

Mijn opoe kocht laatst schoenen op bon één,
ze zegt dan ook: “Ze passen niet en knellen op de teen.”
Ze kijkt dan zuur en hinkt dan als een hond met ene
nier,
maar ach, wat een wonder ook, ‘t zijn twee plankjes met
papier.
en met een diepe zucht hompelt ze weg en vlucht.

Dan hebben we nog een zo’n ding
dat ding dat is de fiets
We rijden nu op cussies (volkneppers0
helaas dat is ook niets
Je rijdt maar weinig kilometers
dus dat gaat niet vlug
En op de plaats van bestemming
heb je een natte rug
Hij is je heus tot last
zo’n oude rammelkast

Evacuatietijd, 4 maart 1945
Tekst van : Jan Daemen
Wijze: Hij liep maanden lang op de keien….

Wij zijn door de oorlog verdreven
Van ons liefelijk oord op de Kamp
(Van ons lieflijk dorp ien Well)
Men dwong ons te evacueren
Dat was een verschrikkelijke ramp
Maar er zijn er nog achtergebleven
Die te voet toch niet mee konden gaan
In de huisdeur daar wachten we even
En toen zijn we vol droefheid gegaan
REFREIN:
Dierbaar plekje,we moesten u gaan verlaten
O stukje grond,waar eens ons wiegje stond
Ons landje op de Kamp
(Ons lieflijk dorpje Well)
Wij kunnen u niet vergeten
Vaarwel, Vaarwel, ons liefste plekje op aard
Wij keren eenmaal weer, dan zal er vrede zijn …

Zo zijn wij dan samen vertrokken
Met wat wagens van allerlei soort
Zo werd ons gepak meegetrokken
En zo sjouwden wij moedeloos voort
We kwamen heel laat toen in Weeze
Dan in Goch en we sliepen in Kleef
In een school bij elkander gezeten
Dachten wij aan wat achter nu bleef
REFREIN: Dierbaar plekje .....

De sneeuw had de weg ondergestoven
En we konden slechts moeizaam vooruit
Een paard viel den ondersten boven
En zelf gleden we dikwijls ook uit
De Rijn werd toen overgestoken
Ja, dat is heel voorspoedig gegaan
Door 'n stad heel verwoest en verlaten
Ging 't gelukkig op Holland weer aan
REFREIN: Dierbaar plekje .....

De Grünen die lieten ons lopen
Toen de stoet weer in Nederland kwam
Misschien dat ze in de Rijn zijn verzopen
Maar wij kwamen goed aan in Zeddam
Op een stal hebben we daar toen geslapen
Bij de koeien,daar sliepen we vast
We werden naar Terborg doorgezonden
Maar in Lichtenvoorde liepen we vast.
REFREIN: Dierbaar plekje ...

We bleven daar enkele dagen
Heel de Kamp bij elkaar in een zaal
We moesten de koude verdragen
Maar dat was voor de baas geen bezwaar
Daarna ging 't langs erg gladde wegen
Eerst naar Neede en toen naar Noordijk
Wel 'n week hebben we daar toen gelegen
In de dromen nog dachten we altijd
REFREIN: Dierbaar plekje....

We vroegen bij vriendelijke mensen
Och verleen alstublieft onderdak
Ze deden zoals we dat zo wensten
En we zaten eindelijk op ons gemak
We konden ons goed hier gewennen
Maar wat we zochten vonden we niet
We bleven de dagen maar tellen
En dan zongen we dit droevige lied
REFREIN: Dierbaar plekje ....

Hoe lang kon zo nog wel duren
Dat we hier in Noordijk moesten zijn
We telden de dagen en uren
Steeds voelden we de bittere pijn
Dat land waar we steeds mochten werken
Dat ook steeds ons geluk was geweest
Dat konden we pijnlijk nu merken
Aan dat land denken we ook het meest.
REFREIN: Dierbaar plekje ....

Lied over de Oorlogstijd, Noordijk maart 1945
Tekst: Jan Daemen
Wijze: Antje,mein blondes Kind.

De oorlog trof ons Limburgs land
En bracht veel leed en smart
Verwoestend ging van dorp tot stad
Die strijd zo wreed en hard
Granaten suisden door de lucht
Vervulden ons met schrik
We hoorden telkens weer die zucht
Vrede, Vrede
We hoorden steeds hoe werd geschreid
Vrede, o heerlijke tijd.
REFREIN:
Vrede, Vrede
Dat gij heel spoedig weer met ons moogt zijn,
Vrede ,Vrede
O Red ons toch uit deze pijn.

En ook ons dorpje aan de Maas
Kwam in het vuur terecht
En vol ontzetting denken wij
Aan menig zwaar gevecht
Wij leefden steeds in doodsgevaar
Wel weken- maandenlang
En steeds weerklonk dit klaaggezang
Vrede,Vrede,
We hoorden steeds hoe werd geschreid
Vrede, o heerlijke tijd.
REFREIN: Vrede,Vrede ….

De huizen stortten in elkaar
En ook de oude kerk

Een droeve puinhoop zag men daar
Een wreed vernielingswerk
Wij leefden steeds maar in de grond
Vol angst voor ‘t dodend vuur
En menigmaal klonk in die stond
Vrede,Vrede,
We hoorden steeds hoe werd geschreid
Vrede, o heerlijke tijd.
REFREIN: Vrede, Vrede ….
Ellende kwam op iedere plaats
Geen plekje werd gespaard
Wij werden zelfs nog op 't laatst
Verjaagd van huis en haard
Wij droegen stil ons zware lot
Verzuchtten deze bee
Vrede, Vrede
O Geef ons toch, wij smeken 't Heer,
De vrede toch spoedig ons weer.
REFREIN: Vrede, Vrede ….

<u>Gebed tot onze lieve vrouw van den goeden duik.</u>
Opgedragen aan Pater "Lodewijk", aalmoezenier der onderduikers in de provincie Limburg
Tekst A. den Doolaard

Sterre der zee, schenk mij Uw hemellicht
Dat ik geruisloos sluipen kan langs 't pad
Naar 't hol, dat onder de varens ligt verborgen.
Moeder van God, schenk mij het vergezicht
Van het geloof aan de eeuwigheid, opdat
Ik niet verzink in het moeras der zorgen

Heide en veen zijn nu mijn toevluchtsoord.
Als eens voor u de ruigte der woestijnen.
Weer heeft een vijand kinderen vermoord,
Weer moest een volk in slavernij verkwijnen,
Weer heeft een land aan vreemden toebehoord,
Weer kwam het juk der ticheldragers schrijnen.

Zo 'k ooit gebeden heb in vol vertrouwen
Dat al mijn nooddruft diep begrijpen vond
Dan is het nu; Gij kent de striem der touwen;
Gij stond erbij, toen 't marteltuig hem schond.
De diepste smart van ooit heeft U doorwond
Gij zijt van alle leed de Lieve Vrouw.

Gij deelt de smarten niet in groot en klein
Dat is 't geheim van 't goddelijke mededogen
Hoevelen er ook onderdrukkers zijn
Gij zijt hun aller weg reeds lang getogen.
Gij kent de veilige slaap in het stro der dorpen
Gij kent de smart, weer te zijn uitgeworpen

Sterre der Zee, daal neer dus in mijn hart
En maak het stil, als vogels in hun nesten
Die argeloos het zwiepend zwerk vertrouwen.
Hoe ik. ook zwerf toch steeds ten langen leste

Vrijheidsbrief van de Katholieke Missie in mei 1945.

Kom ik tot U, die zijt van onze smart
En onzen goeden duik de Lieve Vrouwe.

In tal van woningen in Limburg en in vele schuilplaatsen van onderduikers hing in de bezettingstijd een plaat aan de wand van Onze Lieve Vrouw die onder haar mantel een knielend soldaat en een jongeman in burgerkleren beschermt. Links ligt achter prikkeldraad Duitsland, rechts Nederland. Onze Lieve Vrouw van de Goede Duik. Het is "Lodewijk" (pater L.Bleys) die deze nieuwe eretitel voor het eerst gebruikt tot zijn medewerkers en tot de jongens. Ze zijn er allen diep door getroffen…….
Den Doolaard zal er later in Londen een gedicht over schrijven.
Uit "onze gevallenen - herinneringen aan het verzet in Limburg in de tweede wereldoorlog".
Samengesteld door Antoon van Arendsbergen.

Ter herinnering van ons evacuatiereis 1945
Geschreven in Ulrum 1945, A.H.L Kopczinski

Wij stellen het op prijs
Om u iets te vertellen van de evacuatiereis
Wij hoeven ons niet te verheffen
Er zijn er genoeg die ons overtreffen

In 1944 waren al reeds dorpen geëvacueerd
In 1944 werd beweerd
De toestand is niet gezond
Evacueren van Gennep tot Roermond
Ja het oude jaar
Drukte de ellende zwaar

In 1945 hoorden wij de eerste ramp
Evacueren op Bosserheide en Kamp
Het begon steeds meer te verveele
Aan de beurt kwam Leuken en Smeele

Al gauw volgden knikkerdorp, Well en 't Meer
Het was een benauwde smeer
Zonder het te kunnen bepraten
Wij moesten het verlaten

Ons dierbaar plekje grond
Waar eens ons wiegje stond
Laat de moffen maar praten
Het zal hun toch niet baten
Ja heel onverwacht
Midden in de nacht
Hoorden wij het gebrul evacueren
En wij lagen nog onder de veren

Wij hebben het betreurd
Maar om 8 uur moest het zijn gebeurd
Dat was soldaten bevel
Dat goldt ook voor ons dierbaar Well

Ik ging gauw aan het slachten
En greep een kip bij de veren
Het waren er een dozijn
Jozef slachtte het zwijn

Meneer van Zwet vulde de zakken
De vrouw heeft nog gauw een mik gebakken
Piet en jan zijn weggegaan
Om een kap op de reiswagen te slaan

En heel slecht weer dat kan ik je beloven
De sneeuw had straat en huis ondergestoven
Ja de mensen haast bevroren
En de moffen zijn haast verloren

Ook de buren waren al bij de hand
Hebben die nacht ook gewerkt met handen en tand

Aan de reiswagen werd gewerkt met luister
Maar in het aardeduister
Ondertussen wordt het licht
En de wagen is in zicht

Wij stonden niet teleur
In een ogenblik stond de wagen voor de deur
Wij hadden een Meerse wagen
Daarom hoefden wij niet alles te dragen

Vluchtelingen kwamen al de berg afdalen
En wij waren nog de wagen aan het laden
Ook de kinderwagen werd er op gezet
Maar kort van pret opgelet

Het weer wordt langzaam helder
En opa en Toontje zaten nog in de kelder
Ook grootmoeder is uitgeslapen
Kwam ook al op de wagen aangapen

Maar owee- owee
Daar was mijn vrouw nog niet tevree
Heus de kinderwagen was niet versleten
Toch werd hij van de wagen gesmeten

Dat is praatjesmakers werk
Die hadden wij moeten grijpen bij zijn vlerk
Ja op die wagen was het een heleboel
Er zaten er wel met een leuningstoel

Enfin wij zijn nog niet versleten
Dat zullen wij nooit vergeten
Stroeken was het huis uitgetogen
Vink was al uitgevlogen

Mercus, Schelhaes, Chlod
Thissen, Kopczinski en Klabbers-Chlod
Ja ze hadden allemaal iets
De een had een zak en een ander een fiets

En zo gingen alle inwoners van den bouw
Haast in wanhoop op sjouw
Kippen, geiten, konijnen en de grond
Ja alles bleef achter, ook de hond

Hou je maar doe
En achter bleef de koe
Zo ging het op de Weezerlaan
En gingen recht op de vijand aan

En kwamen op de Heeze
En verder in Weeze
In de fabriek aangekomen
Och wij hadden het al vernomen

Wij zijn toch maar apen
En moesten daar op de koude grond slapen
Wij kregen hier wel kindermelk
Maar die is goed voor elk

De volgende morgen
Hadden wij weer nieuwe zorgen
Leven daar als bedelaars op straat
Zagen van links naar rechts onraad

Maar opeens klonk het bevel
Oprukken bliksemsnel
Ja oud en jong groot of klein
Allemaal naar de trein
Nu komen ze ook nog de paarden halen
Zonder ze te betalen

Daar stonden 54 wagons
Een wagen van 20 ton
Pak en zak, fiets en kinderwagen
Alles werd opgeladen

De wagondeur stond open
Daar moesten wij ook door lopen
Om 4 uur ging de lange trein
Maar niemand zei dat is fijn

Vaarwel vaarwel
Tot ziens ons dierbaar Well
De tijd was nog niet aangebroken
Anders hadden wij de moffen de nek gebroken

Die wagon was versleten
De koude wind joeg door de reten
Opeens werd ingezet
Het mooie rozenkransgebed

Toen het gebed uit was
Kwam er van alles te pas
Er word gepraat over het verleden
En ook van het heden

Maar opeens was het niet pluis
Want wij zaten zo ver van huis
Grootje kreeg nood
Maar niemand die haar een potje aanbood

Het oudje was wel geslepen
En heeft zich een kookpot gegrepen
Het oudje is nog niet versleten
En heeft in de kookpot gescheten

Nu werd vrouw Thijssen kwaad
Maar dat is te laat
De smid roept doorgeven
Nu kun je wat beleven

Wat met die stinkende pot verzonnen
Wat met die kookpot begonnen
Jantje pakte hem beet
En is heus niet heet

Open stond de deur
En naar buiten ging die geur
Ondertussen wordt het stil
Ja wij waren allemaal koud en kil

Net varkens of schapen
Moesten wij in die veewagen slapen
De trein rolde voort
Naar een onbekend oord
Allen met de trein
Ver over de Rijn

Het was een koude nacht
De trein reed wat zacht
Dat was de Rijnbrug
Wanneer zouden wij weer naar Limburg terug?

Weldra stonden we in Wesel
Wij waren allemaal zo bang als een wezel
De mensen allemaal arm
En nu ook nog luchtalarm

Het wordt ondertussen licht
Gelukkig Holland in zicht
's Morgens om 9 uur in Winterswijk
Wij zijn nu allen gelijk

Hier bleef de trein even staan
Om dan weer verder te gaan
De veewagen ging weer holle
En ging door naar Zwolle

Hier gauw water vragen
De jongens komen terug te klagen
Hier hoef je niet te gissen
Die mensen konden nog geen water missen!

Dat ging toch ten top
Voor zulke mensen een bom op de kop
Als we hier maar hoeven te blijven
O daar begint de Groene Politie weer te kijven

De vijand had slechte zin
Maar weer de wagon in
Nu lagen we in het hooi
Als varkens in een ijzeren kooi

Vooruit met razende vaart
Niemand was bedaard
Wie had dat kunnen wensen
Aan ons arme mensen

Luchtalarm luchtalarm
Wat zijn wij toch arme stakkers
De trein bleef even staan
Nu konden wij makkelijk naar buiten gaan

Als honden uit Limburg gejagen
En niemand die ons kwam beklagen
Wij dachten ons uur is geslagen
Maar opeens ging de trein jagen

Het was mistig weer
Dat was het werk van onze lieve Heer
En voort ging de wagon
Tot Groningen station

Wat een offer, wat een offer
De een greep naar de zak, een ander naar de kof-
fer
Hier begon weer het lopen
Niemand hoefde iets te kopen

Dat is ook iets
Met Jup zijn fiets
Dat is kraak
Wiel en spaak

Dat is dom
Het wiel is krom
Jup proberen
Om de fiets te repareren
De fiets is klaar
Geslaagd, dat is waar

Groningers stonden aan de straat
Maar het heeft ons Limburgers weinig gebaat
Honderden mannen en vrouwen
En wij Limburgers konden maar sjouwen

Met goede zin of slechte zin
De ene straat uit en de ander weer in
Wat een kruis
Maar weldra voor het evacuatiehuis

Daar hebben wij de pakken neergezet
En niemand heeft er op gelet
In dat huis hebben wij rustig gezeten
En 's middags lekker gegeten

Met het eten gedaan
Dan vlug opgestaan
En dan weer een ander lokaal
Dat was de slaapzaal

Daar hebben wij rustig gepraat
Het was o zo laat
Daar was niet Jan, Piet en Klaas
Maar de rode Kruisman de baas

Daar had ieder zijn profijt
Het ging alles op zijn tijd
Voor granaten zijn wij gered
Nu gaan we weer rustig naar bed

Een rode Kruisman komt rond gapen
En roept met luide stem slapen
Daar lagen wij op ons gemak
Onder een Harmoniedak

Daar lagen wij vrijdag met honderd man in de rij
Die kribbe wat dingen
Daar hoor je de kinder in zingen

De volgende dag
Ik weet niet of ik het wel zeggen mag
Niet dringen, niet dringen
Ja we konden ons haast niet bedwingen

Grote huisgezinnen
Moesten eerst de eetzaal binnen
Ook wij stonden in de rij
Langzaam volgen wij
Maar opeens liepen wij door
En kwamen wij ook voor
Nu kwamen wij de eetzaal binnen
En konden nu ook beginnen

We zaten met vijftig in getal
Er was heus geen feest of bal
Dat is geen verwijt
De mensen waren aan het ontbijt

Opeens een naar bericht
Honderd dekens zijn opgelicht! (gestolen!)
Wij waren verstomd toen wij de omroeper zagen
En dachten is die vent in zijn kop geslagen!

Heel vlug en ongestoord
Is de omroeper weer aan het woord
Allen nog even blijven
Wij moeten jullie nog opschrijven

Nadat dat gebeurd was
Moesten wij naar de zakken alras
En bleven er bij staan
Om 10 uur verder gaan

Het was ondertussen 10
Maar nog geen wagen te zien
Onderhand kwam mijnheer Hes
Die heeft ons gelezen de les

Hij zegt dat is Mercus, Thijssen, Chlod
Kopczinki, Schelhaes en Klabbers-Chlod
Ja hij heeft het ons uitgelegd
En grondig gezegd

Daar kwam de wagen alvast
En nam mee de zware last
Dat is heus geen mop
Daar ging niet alles op

Drie man moesten meegaan
Dat is in orde komaan
Piet Kopczinki, H. Thijssen en Piet Mercus opgelet
Waar onze pakken worden neergezet

Wij vroegen aan de chauffeur
Hij stelde ons niet teleur
Waar gaan we eigenlijk heen
Hij zegt naar Ulrum meteen

Waar blijven de fietsen toch
Die blijven hier nog
Weer nieuwe eisen
Hierbij blijven J. Kopczinki en J. Thijssen

Wees maar te vree
Jullie gaan straks ook mee
Wij konden ons daar niet wennen
Daar komt ook de personenauto aanrennen

Hij bleef even staan
Zes huishoudings moeten daar in gaan
De auto ging weer rijden
En wij konden weer verder lijden

Wij gaan allen bedrukt
Zo maar van onze dorpsgenoten gerukt
De reis duurt nog geen uur
Of wij zaten in Ulrum bij het vuur

In Ulrum alvast
Daar waren wij de mensen tot last
En daar was het parool
Vooruit naar de school

De koffie was al klaar
En droog brood kregen we daar
Maar wij Limburgers waren niet gek
En gebruikten ons eigen spek1

Daar hebben wij nog wat zitten gapen
En toen zijn wij gaan slapen
De nacht ging strijken
En wij lagen op het stro als lijken

Weer een nacht voorbij
Of we staan weer in de rij
Nu eerst ontbijten
De bakker kan hier wel brood slijten

De wacht had ons in de gaten
Ook als wij buiten zaten
Zo ging het dagenlang
Ja, we werden haast bang

's Middags moesten wij bij mensen eten
Ja als schooiers gaan vreten
Weer wat anders verzonnen
Wat nu weer begonnen

Een voor een dat hoor je zelden
Moesten wij ons komen melden
Ik vraag al rap, wat nu?
Een vluchtelingpapier voor u

Hij roept vlug halen
Daar hoef je niks voor te betalen
Wat een rommel toch
Maar wat nu nog

Daar opeens komt het er op aan
Nu zullen wij allen naar de boeren gaan
Ja dat is goed bedacht
En netjes ondergebracht

Wat hoor ik daar
Dat klinkt zo raar
Moeten wij nog gewassen worden?
Wat denken die horden!

Wij hoorden er al verschillende klagen
De meisjes moesten kapjes dragen
De Dominee kwam het eventjes uiteen zetten
Dat de mensen niet op elkaar moesten letten

Hij zei als ik zo een reis had gemaakt
Dan moest ik ook worden schoongemaakt
Het is heus geen terreur
En niemand stond nog teleur

Wat nu weer aan de lucht
Verschillenden lieten een zucht
Ik vraag aan Janssen wat is er gebeurd
Och zei hij wij worden nog gekeurd

Wat een bende, wat een bende
Die zo hard naar de dokter rende
Daar waren wij spoedig present
En dat kostte geen cent

Rom bom bom
De dag is weer om
Goede nacht, slaap zacht

Wij dachten wat een kliek
We werden bijna allemaal ziek

Piet en Jan waren ook niet gezond
Gingen liggen op de koude grond

Met Kopczinki en Mercus is het niet pluis
Zij werden gebracht naar het ziekenhuis
Jan en Jozef zijn door het stro gelopen
Ja, als varkens door het stro gekropen

De wacht wandelde door de gang
Ja de wacht werd haast bang
Ze wisten geen raad
Toen kwamen ze mij wekken, dat heeft gebaat

Ondertussen ben ik erbij gekomen
En heb zelf de wacht overgenomen
Jongens kropen van links naar rechts van pijn
In dat stro zo koud kon geen baat zijn

De meisjes waren ‘s morgens ook niet best
En waren 's morgens ook niet fit uit het nest
Daar kwam de verpleegster de kapjes eraf halen

Die kwamen de meisjes onder de kap strijken
En wat naar de Limburgse jongens kijken
Ons beschouwden ze als beesten
En zelf beschouwden ze het werk als feesten

Opeens is het gedaan
En zouden we toch naar de boer gaan
Wat is dat voor een gebaar
Daar praat alles door elkaar

De grote huisgezinnen
Die elkaar zo teer beminnen
Die gaan nu gebukt
En worden uit elkaar gerukt

Ja het is te betreuren
Maar het moet gebeuren
Er is niets aan te doen
En vader heeft een spijker dwars door zijn schoen

Wat gaan we nu beleven
We gaan elkander de hand geven
Vader, Jozef gingen naar Rinks op de klei
De boer was er al reeds bij

Piet lag in het ziekenhuis
En Jan was bij Ritsem thuis
Toon, Marie, grootmoeder en Toontje
Gaan naar Noor om hun loontje

We gingen met een grote slee naar Noor
Maar we gingen er weer spoedig vandoor
Daar waren wij toch tot last
En moesten slapen in de beddekast

Grootmoe sliep bij de hand
In een mooi ledikant
Maar wij hadden reuze hinder
Van de koude winter

Maar niet van lange duur
Onze bagage stond nog in de schuur
Wij sliepen daar in de gang
Maar dat duurde niet lang

Ondertussen is Piet opgelapt
En ook naar Ritsema gestapt
Die jongens hebben het daar reuze getroffen
Ja dat is werkelijk boffen

Vader en Jozef zijn ook eerlijk blij
En hebben het reuze goed op de klei
En zijn bij Hilje Veldman reuze blij

Nu ben ik weer zelf aan de beurt
Er is met ons al heel wat gebeurd
Ja het was er heus niet pluis
En hebben in Ulrum een eigen huis

Nu zitten we hier met de helft
In een huisje voor ons zelf
Wat zijn we toch blij
Nu zitten we weer vrij

Nu eten wij wat wij lussen
En komt er ook geen mens tussen
En ‘s morgens het eerste werk
Dat is naar de kerk

Limburg is ons goud
Daar horen wij, jong en oud
Het einde van de oorlog is in 't zicht
Dan gaan wij weer naar Limburg, allicht
Nederland is weer vrij, nu zijn wij allen blij
Het vrije volk, zijn wij.

Trees heeft een Canadees

In een straatje woont een meisje
Luisterend naar de naam van Trees
Een echte Hollandse verschijning
knap en aardig in haar vlees
Nooit moest zij iets van verkering
Vrijen vond ze ongezond
Maar direct na de bevrijding
Ging 't gerucht van mond tot mond

Trees heeft een Canadees
O, wat is dat meisje in haar sas.
Trees heeft een Canadees
Samen in een jeep en dan vol gas

Al vindt zij dat Engels lang niet mis is
Wil ze dolgraag weten wat een kiss is.
Trees heeft een Canadees
O wat is dat kindje in haar sas.

Vroeg een Hollandse aanbidder
Haar van trouwen of zo iets
Kreeg hij dadelijk het antwoord
Niets ervan ik koop een fiets
Nu is Treesje aan 't studeren
Iedere middag neemt ze les
Want tot nog toe is haar kennis van het
Engels enkel maar oké en yes.

Trees heeft een Canadees
O wat is dat meisje in haar sas
Trees heeft een Canadees
Samen in een jeep en dan vol gas.

Grönnenslaid (Gronings volkslied)
Van Lauwerzee tot Dollard tou,
van Drenthe tot aan 't Wad,
doar gruit, doar bluit ain wonderlaand
rondom ain wondre stad.
Ain Pronkjewail in golden raand
is Grönnen, Stad en Ommelaand;
ain Pronkjewail in golden raand
is Stad en Ommelaand!

Doar broest de zee, doar hoelt de wind,
doar soest 't aan diek en wad,
moar rustig waarkt en wuilt het volk,
het volk van Loug en Stad.
Ain Pronkjewail in golden raand
is Grönnen, Stad en Ommelaand;
ain Pronkjewail in golden raand
is Stad en Ommelaand!

Doar woont de dege degelkhaaid,
de wille, vast as stoal,
doar vuilt het haart, wat tonge sprekt,
in richt- en slichte toal.
Ain Pronkjewail in golden raand
is Grönnen, Stad en Ommelaand;
ain Pronkjewail in golden raand
is Stad en Ommelaand!

Geschiedenis van Jan Martens
Opgenomen op de Kamp en voorgedragen in 1947

Vrienden luister ‘ns wat ik gao vertellen
(Jocheidie,Jocheida)
gij alle getrouwde en jonge gezellen
Jao, ge wet het nog allen wel
voor drie joar was het een ware hel

Het Herrenvolk, dat kwam hier snel
alles ging al op bevel
We kwamen toen te zitten in de knel
en mossen al dra komen op appel

Het is nou al drie jaor gelejen
dat de jongens nie op de tied kossen komme vrije
Daor hebben de meisjes van gelejen
want ze gingen er van ien de kneie

De gruune kwame die zagen we noj
de meidjes vluchtten onder hu-j en stroj
We mossen ons stellen ien de Loy
en ja dat was nog lang nie moy

En daarbij kwam en groot complot
dat waren d.e mannen van de Todt
Op schwiebel waren ze duuvels verzot
en klauwden bij Bèr enne knien ien de pot

Bij Kessels kwamen drie binnen gefloepen
en zonder dat ze hadden geroepen
Ze keken al dra in alle hoeken
en gingen ook bij de schweine koeken

Ze kregen een bescheinigung uut dat boek
nag de Krieg bezahlen wir gut
Ze verdwenen met de scheinen om de hoek
En dat geld is nu ok nog zoek

Al dra kwamen er nou een ander stel
de koeien kwamen nu in duel
Ze mossen ze hebben vur de melk
dat was nie moj mer biestig lèllek

Bij Karel kwam zunne jonge snoeshaan
het was zunne vrekke Hitleriaan
Hij legde op die Hühner aan
en verdwenen met enne haan uut de laan

Bij Rieks Piet ien de appels mit rooie schalen
De arbeidsinzet hield ze zonder te betalen
Jan zei, het is ‘n groeët schandaal
maar dat was hun gans egaal

En het was in het laatste avonduur
we zaten al enne mónd onder het vuur
Grunder kwam mit zijn rare kuur
en Bert zien dragen zwijn werd zuur

Enne Valschermer kwam eens heel tevree
mit Hühner af; van Lei Bovee
Die nemen we mit nach England mee
wenn wir fahren over zee

HitIer had hen al zoveel beloofd
en blie gemaakt mit wat eikenloof
Daaraan hechten ze geen gloof
En daarom gingen ze maar op roof

Het was in de vroeg morgen stond
ze ruimden bij Lowie twee schone hond
Die stonden daar te keffen aan het front
De Tommie rookt behaupt ja lont

Grad Klabbers kwam mit Pferd en wagen
van het grosse Arbeidslager
Enne Goldfazant wil het Pferd nu haben
Maar verdween snel toen ze de Bescheinigung
zagen

Piet Luypers hield Grad nu aan
om petatte te halen op de Hoog Baan
Plots verscheen uit de struiken een Goudfazaan
en meende dat ze waren partisaan

Mattes Koenen wou ze ok ens snappen
maar hij had geluk, hij was aan schoenen lappen
Bèr hadden ze reeds te pakken
maar liet hun dra zien de hakken

In die buurt wonde Frans van Baal
die bracht Jaap Klabbers zowat aan de haal
In de Bosch mieken ze en groot kabaal
maar Jaap sprak: Hij is nie normaal

Van Baal stond als een afgezant
en bracht de moffen nog aan het verstand
Ze noemden het aan de meulenkant
Behaupt: het kleine Engeland

Van Krieg hadden we toen nog weinig verstand
maar plots kwam er toen nog geschut in 't zand
Veurdat we wisten wat er was aan de hand
zaten we al midden in de brand

Men zag van alles rond ja stappen
um mer te beginnen bij 't happen
Men deuj zo gèr mit die Mädel snappen
men had het veural tegen die knappe

Daar waren er die vonden het al lang al goed
zo ging het ook mit Helmut
Als honing was hij al dra zo zoet
met enne Hollandse Mädelsnoet

Daorbei kwam Brakmeyer
den luste niks als gebraoje eier
Deur de Mädel liet hij zich nie bevleie
of deur de Tommy zich verleie

En daor waren er daor meende we nog hieël wat
van
zo ging het mit Lindeman
Mer als het kwam op klauwen an
dan was het toch een rattepan

Zo ging het ook met Akkermans
die had niets liever dan spek uit de pan
Hoe zal het hem gaan in dat Hitlerland
ohne spek op die tand

Grunder kregen we nog op viziet
dat was ennen raren parasiet
Het waren Frits, Thei, Jan en Sanders Piet
ook Mattes Koenen vertrouwde hem niet

Van Krefeld kwam Gefrieter Stevens
die meende, ze wonnen de Kriege van eiges
Maar als hij het nog hét moge beleve
zal hij wel dinke wat raoide ik der nève

Op de Hoeve de Kapel
zat toen ok zunne vreie kel
Hij was gevlucht bij de Tommy snel
hij had de naam van de Schrapnel

D'r was er nog ieëne, den ging zo groot
wanneer ze zate ien grote noeëd
Ging hij de Maas over mit de boot
en had de naam van de Poeët

Ja ik ken ze ok nie al die schwanse
bej Hannes Valcks zat luitenant Hanssen
Mit Weihnachten dun ze daar drinke en danse
terwijl de civiel mossen gaan chansen

Bej Piet de Riek zat er enne mit enne hoge rang
het was de beruchte luitenant Lang
Daar waren al de minsen van bang
den was nog lelijker als ‘n slang

Berucht was ok dat klein gespan
vervloekt hebben we soms die tweelingman
Maar het is te hopen dan
dat ze gehakt zien in de pan

Wat gebeurt er op de Kamp
dat had kunne werre enne groëte ramp
Drie liepen er tegen de lamp
en de rest miek zich uut de damp
Deurdat ze wilden over de Maas
waren ze slechter af als enne haas
Steeds slimmer werd nu de situatie
maar wij werden er van Jan Klaassie

Ze waren streng op speculatie
dat kwam nog veul dur de invasie
We huurden al van evacuatie
zo als now van emigratie

Te duivel was bij lang nie los
we dachten hij stopt ons nog ien de doos
Maar het was al enne hieële troost
Dat we nie weren werkeloos

Vurhin mossen we werken overdag
nou ging het deur tot laat in de nacht
Vanaf heden ging dit al in kracht
ja da werd nie mit gelacht

Ze kunnen me de rug op zo sprak nu en dan
ik blief bej de vrouw zo sprak Mulders Jan
Mar Stevens was dat nie van plan
en Jan den mos er heute an

Daor stonden ze nou wer even later
mer de Tommy haj het kloppen in de gaten
Hals over kop ging het te water
Ze waren zo nat als enne kater

Ze kozen al dra het hazenpad
Jan liep tegge de kar mit twee rad
Ze waren veur het werk niet erg mer fiat
mar ze mossen er wel an al waren ze ok nat

Het was nou op enne Sabbatdag
Zij hiele ons op, en man of acht
Bej Groene op de Berg daor werde we gebracht
enne bunker make onder streng gezag

Bèr den sprak tot alle man
ze maken er nou toch en lolletje van
Ik wou, dat HitIer zat mit zien hiele gespan
in Siberië of in Japan

Joep en Anneke kwamen deur de hei en struiken
hoe het Piet Rühl nog ging mit onderduiken
Op de Leukerhof kwam Lang naar buiten
zurück hier mit de viele Leute

Der kwam inmiddels ok groeëte noeëd
gebrek an dagelijks brood
De noeëd werd vergroeët
wanneer ok nog de Tommy schoot

Het was alweer op ennen andere keer
de tweeling kwam al met het geweer
Hadden h'm maar eens hier de vrekke meneer
we trokken h'm nog flink al over zijn leer

Bej Rieks Piet mosse we komen op de bres
de bevelen waren er om een uur of zes
Waarveur dat zei nie de kleine kIes
maar het was nog lang nie best

Daar stonden we nu weer 's avonds laat
bij iedere man was ennen soldaat
We waren nog nie allen in de rij paraat
of daar viel al ‘n granaat

Hals over kop vluchtten we naar de stal
al was er dan ok genne bal
Want daar zat ja achter knal
zo ging het hier overal

We mosse versperring naor de Kamp toe dragen
onder granaat en grote gevaren
Ik zeg ou, dat we blie daor waren
dat we er nog af kwamen zonder sigaren

Het waren de leste veertien dagen
bej Rieks Piet mosse we holt gaon zagen
De kluskes mosse we ien de kamer dragen
ja dat kwam toch nie ien frage

En daorbej hadden ze nog rare nukken
Wim en Karel mosse Hühner plukken
dit alles veur de hoeëge krukken
die aoten ze op mit grote stukken

Lang den keek daorbej nog stug
en veural den enne mit den kromme rug
De tweeling lacht stiekem, de kleine mug
die had ze geklauwd bej Rome vlug

En daorbej kwam nog enne zekere Schröder
vur die civiele nie erg nöbel
Waor zal hej gedald zien; nou den vogel
of zeu gekregen hebben de kogel

Nou zal ik er mer een eind an maken
om zonder mit dit feest doen staken
Ge wet het verder hoe dat gingen de zaken
we hopen er zo nie mer tussen te raken

Ik zie gekomme an het eind hiervan
en bewaar de eendracht als het kan
En verder ennen plezierige avond dan
dat is de wens van Karel ziene Johan.

Het Hántje op de Wellse Kerktoren
(In Wells dialect, Jan Daemen 11 mei 1958)

Hij stoond al veule jaore
boven op de Wellse taore
Hij stond hiel hóeig, op iene póeit
en keek op de Maas naor iederen bóeit.

Zo wied ik wiet, het ie nóeit gekreid
en ook noeit vies gedaon
Mer duuzend kier zich umgedreid
dat Hântje op de toren

Hij stoond zo rustig en zo hóeig
en hiel in Well veul in het óeig
Hij zaog, hoe wij as kinder hebben gespuld
en hoe wij onze scholplicht hebben vervuld
Wie wij met de kermis naor huus hebben gebrocht
jao, wat het dat hântje toen wel gedocht.

En as wij ien de kerk mit béide
wees 't hântje hoe de wind wer wéide
Bij sturm en biestig slecht wer
keek hij schooeks over het vêer.

Kwam de wiend van de andere kaant
dan keek hij naor 't kastiel, de Paad en 't Zaand
Dreide de wiend nog wat mier op zij
dan loerde hij mier naor de Bosserhei.

In de winter bij dat kalde wêr
dan zaog ie 't Meuleneind en 't Wells mer
En wier den oostenwiend te scherp
dan keek hij ieskald naor het Knikkerderp

Hij zaog ons als we naor tienray gingen
en huurde ons Maria-liedjes zingen
Hij zaog ons smoekele an de grens
en zaog ons thuuskomme 's mens

Zo het het hântje veul verteld
ok zonder dat 't wat zei
Van wêr en wiend, hoe 't was gesteld
van sturm en schoere mej

Mer oonze toren wier in den oorlog geruinierd
het hântje is omlieg geëvacuierd
Zo wiere wij tot oonze gróeite spiet
den trouwe hóeige wachter kwiet

Och, Hier Pastoor, 't lêi al der ner
oons moie kerk, die ging verlôren
Gij bouwde èn nêj en zette wer
en hântje op den toren

Want zulang de haan daor ziene start
niet bovve Well nog dreit
Wiete de Wellse minsen gar nie mer
of dat het nog wel weit

Den alde het 't nóeit gedaon
God wet, duut dizze 't now
Let ie en ei, dor kunde op an
Pastoer, het is vur ow.

Well, ons dorpke Jan Daemen
Well, dat is het Meulenend, zonder meulen en zonder wieken
Waor men urenlang kan politieken
Mar as ge nou luustert en good oplet
Werd er veul gepraot, mer haost niks gezet.

Well, jao ze praoten van Wellse wiend
Mer dat is niet zu erg, mien kiend
Want den is zu duk gedreid
Det ie mest toch uut Wamssum weit

Wette nog, toen we mossen evacuieren
Toen hebben we nog eens wat kunnen lieren
In de vremde hebben wij het best gevuuld misschien
Dat wij toch allemaol Wellse minsen zien

Evacuatievers bij de reünie van Oud Wellenaren, Toon Vink, Januari 1970
Het is rond vijfentwintig jaar geleden
En velen herinneren zich aan dit triest verleden
Het befeel dat klonk op eens zoo helder
Heraus sie aus den scheunen kelder
De moffen hadden 't lang in de gaten
Dat we spek en bonen moesten achter laten
Ons baatte daarom geen verzet
Zij kropen lekker in ons bed
Het hoog nodige zoon beetje bijeen geraapt
door de Duitsers heimelijk aangegaapt
Moesten we op pad door dikke sneeuw
De kannonnen bulderde nog als 'n leeuw
Het zij jong of oud, gezond of ziek
Voor hun waren wij nog slecht, kliek
Zoo strompelde wij toen naar de hut
Wat zaten we toch jammerlijk in de put
Vandaar uit ging het toen naar Wee ze
En iedereen had de grote vreeze
Wat gaat er toch met ons gebeuren
Waar zal men ons toch hene sleuren
Terwijl de avond viel en 't werd nacht
Toen gebeurde het, wat niet was verwacht
Een moeder, als of nog niet genoeg geleën
Ontdekte bij haar, daar opeens de weeën
Nadat zij zoo veel al had verloren
Werd toen haar, op eens een kind geboren

Het kraambed was voor haar zeer kort
D,s anderendaags moesten we op transport
En al had ze te hoge temperatuur
Voor haar gold ook 't vertrekkingsuur
Het sein werd gegeven en de moeder ging mee
Men droeg haar in de wagen, die bestemd was voor vee
Zoo zagen wij, hoe zij onder dit bedrijf
Haar kindje drukte, tegen haar moederlijf
De trein kwam aan 't rollen, en als haring in 'n ton
Hingen wij op elkander zonder licht of zon
Soms stopte de trein 't waren bange uren
Men vreesde dat de tommy ons zou begluren
Den gehelen nacht ging het, zoo met ons door
En niemand wist zeker op welk spoor
De rollende massa ons toen leide
Tot op eens onze gezichte zich verblijde
Winterswijk was het, wat wij daar lazen
Het was net, of we vonden in de woestijn 'n oase
Twee onzer mannen, ik noemt ze hier helden
Stapten toen uit, en trokken te velde
Kom laat ons eerst de trein inspecteren
Of er iemand is, die wat zou mankeren
Ja wel daar op eens, hoorde men slaan en tikken
Maak los toch de deur, daar wij hier haast stikken
Bij hun hielp geen slaan, ofwel stoten
Daar de wagen hermetisch, was af gesloten
Zoo redde deze twee, hier enkele gezinnen
Voor een zekere dood, die hun dreigde daar binnen
Nadat dit alles weer was geklaard
Reed verder de trein, met geringe vaart
En stopte hij pas, toen we waren in Zwolle
Daar vlogen ze er uit, ze leken wel dolle
Men zocht hier snel, naar trappen en stoepen
Terwijl de vrouwen, gingen zitten op de hoeken
Wat was dit voor allen 'n grote verlichting
Niemand hield zich, aan de wettelijke verplichting
Vandaar ging het verder naar Groningse stad
Ondertussen waren allen het reizen zat
Van hier gingen we verder naar diverse huizen
't Was tijd,want we zaten, dik onder de luizen
Hier was het wachten op de bevrijding
En al viel het ons zwaar, die zielige scheiding
Van huis en haard te zijn, verdreven
op een paar na,mochten we 't allen overleven
En vraagt men ons nu, hoe was 't in het noorden
Is nier op mijn antwoord, dat wij daar niet hoorden
Geef ons maar Limburg met z'n mooie kastelen
Voor mijn part, kunnen ze Groningen, dan van ons stelen
Nu ben ik aan 't einde van mijn betoog
En geloof niet,dat ik ergens hier ook wat loog
Daarom is onze wens, voor de hele natie
God spare ons, voor 'n tweede evacuatie

Well herdacht evacuatie, 25 jaar geleden

WELL, 17 jan. — De EWC-veteranen hebben een grootse avond georganiseerd ter herdenking van de evacuatie van Well, die op deze avond 25 jaar geleden had plaatsgevonden. De avond werd ingezet met een H. Mis, opgedragen ter intentie van de initiatiefnemers, en werd opgeluisterd door het Wells gemengd koor, dat zijn meerstemmige gezangen op verdienstelijke wijze ten gehore bracht. Celebrant hiervan was Pastoor Lebens, die lange tijd in Well als kapelaan werkzaam was geweest, en zich de angstige tijden rond de evacuatie nog zeer goed wist te herinneren. 'n Andere gast was de oud-Wellenaar Jan Daemen, die „de grote Vakantiereis" zoals hij dat noemde, nog eens voor de geest haalde. De 76-jarige molenaar-dorpsdichter Toon Vink bracht de gebeurtenissen van die tijd en tijdens de reis in een dramatisch gedicht naar voren, waarvan vele aanwezigen diep onder de indruk kwamen. Ook het gedicnht van de ondergang van zijn molen door het Duitse granaatvuur en zijn ode aan het Limburgse land haalden een bijzonder hartelijk applaus. Nog vele anderen deden verdienstelijk werk om de avond te doen slagen. Dit had echter meer carnavalse strekking. Pastoor Driessen uit Well leverde tevens een kleine bijdrage in humoristische trant, ook gewijd aan de evacuatie.

Herdenkingsdag in 1970.

D'n Boeëm

12-februari-2003

Meer dan 80 jaren stond hij hier te dromen
En al die tijd vele verhalen moeten aanhoren
Hij hoorde zo bij 't Moleneind
Helaas, dat is nu verleden tijd
Van liefdesverdriet tot politiek
Dit alles is onder zijn kroon geschied.

Uren lang zaten die wijze mannen van het Moleneind
Met z'n allen te praten over de komende tijd
Zoals de Fietsenmaker de Schilder de Molenaar en de Smid
Soms waren hun gesprekken zeer verhit
Vooral in de oorlogsjaren zaten zij uren op die bank
Te wachten tot dat eindelijk de Tommy kwam, Goddank
En kwam 's avonds laat de tram nog langs
Vroeg men Töntje "*Hoe is onze kans...?* "
Hij zei dan maar alleen "*Heren, de tijd zal het ons leren...*"

Ze zijn helaas allen al heen gegaan
Konden zij nog maar 'ns opstaan
Zelfs Vad Weijers, in Well alom bekend en gewaardeerd
Heeft onder de boom vele fietsen gerepareerd
Op een stuk karton met de naam Gazelle
Kon hij ondertussen ook nog sterke verhalen vertellen

Maar ook de jeugd kwam hier vaak bijeen
Als Ser zijn accordeon bespeelde voor iedereen
Hele avonden werd er naar hem geluisterd
Men zat zowaar aan zijn accordeon gekluisterd
Zelfs ik, toen nog als een kleine jongen,
heb dit alles mogen beleven
Nu zeg ik, waar is die tijd toch gebleven

Thans is hij (d'n boeëm) geveld
Zag hem liggen, totaal uitgeteld
Dan gaat er toch wat door je heen
En denk je, het is niet meer zoals voorheen
De volgende generatie gaat nieuwe plannen opzetten
Vandaar dat men zegt: "*Nieuwe heren, Nieuwe wetten*"

Wij wachten maar af wat het wordt op 't eind
Want blijven doen we, zo lang als 't kan,
hier aan het Moleneind

J. Vink

Duitschland (Geuzenvers)
Dit land, waar men de vrijheid steelt,
Waar d' een den ander dwaas beveelt,
Die d' edelsten van zijn geslacht
Verjaagd heeft of om hals gebracht,
Den mensch maakt tot kanonnenvoer,
Noemt vrijheid 'Quatsch' en slavernij 'Kultur'.

Limburg, Mijn Vaderland (Limburgs volkslied)
Waar in 't bronsgroen eikenhout
't Nachtegaaltje zingt;
Over 't malsche korenveld
't Lied des leeuwriks klinkt;
Waar de hoorn des herders schalt
Langs der beekjes boord:
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!

Waar de breede stroom der Maas
Statig zeewaarts vloeit;
Weeld'rig, sappig veldgewas
Kost'lijk groeit en bloeit;
Bloemengaard en beemd en bosch
Overheerlijk gloort:
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!

Waar der Vaad'ren schoone taal
Klinkt met held're kracht;
Waar men kloek en flink van aard
Vreemde praal veracht;
Eigen zeden, eigen schoon
't Hart des volks bekoort:
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!

Waar aan 't oud Oranjehuis
't Volk blijft hou en trouw,
Met ons roemrijk Nederland
Eén in vreugd en rouw;
Trouw aan plicht en trouw aan God
Heerscht van Zuid tot Noord:
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!
Daar is mijn Vaderland,
Limburgs dierbaar oord!

15 Samenvattingen van de bijgehouden en achteraf geschreven dagboeken

Jan Daemen	4 sept.1944 - 20 mei 1945 - Uitgebreid dagboek - Diverse publicaties o.a. Maas- en Niersbode - Boek St.Rochus Kamp Well, 1965
An Daemen Wilmy Daemen	7 jan. 1945 - 22 apr. 1945 en 22 apr. 1945 - 20 mei 1945 - 7 jan. 1945 - 15 jan. 1945 Verblijf op de Kamp - 15 jan.1945 - 17 jan. 1945 Evacuatie/ Trein naar Groningen - 17 jan. 1945 - 21 apr. 1945 Verblijf in Rodeschool - 21 apr. 1945 - 25 apr. 1945 Bevrijding in Groningen - 26 apr. 1945 - 20 mei 1945 Verblijf in Rodeschool en terugkeer
Mia Arts	17 sept.1944 - 15 jan. 1945 Granatenperiode en evacuatie
Mia Arts	5 febr. 1945 - 3 mei 1945 Verblijf in Grootegast
Theo Simons	12 okt. 1944 - 12 jan. 1945 - Beschrijving van de granatenperiode tot de evacuatie - incl. enkele foto's na de bombardementen - Uitgegeven in drukvorm in 1996 13 jan. 1945 - 30 jan. 1945 - Beschrijving van de evacuatiereis - Verblijf in Noordhorn
Sjang Wijenberg	8 febr. 1941 - 23 febr.1941 Vroegste dagboek van de WO II 30 mei 1942 - 18 aug. 1942 Beschrijving eerste bombardementen 30 jan. 1944 - 25 febr.1944 Slechts enkele dagen beschreven 13 sept.1944 - 13 jan. 1945 Granatenperiode tot evacuatie
Nelly Kessels	7 jan. 1945 - 11 apr. 1945 - Beschrijving september- oktober- november- december - Evacuatie en verblijfsperiode
Tonny van Bracht	27 sept.1944 - 11 jan. 1945 - Als brief geschreven aan haar familie - Granatenperiode tot de evacuatie
Drika Janssen	8 nov. 1945 - 18 mei 1945 - Granatenperiode beknopt beschreven - Evacuatie dagelijks beschreven - Verblijf: alleen hoogtepunten beschreven

Dina Hebben	7 jan. 1945 - 6 maart 1945 - Alleen belangrijkste datums gedateerd
Stina Kessels	10 jan. 1945 - ? mei 1945 - Evacuatie en verblijf - Niet gedateerd - Circa 60 jaar na dato geschreven op 89 jarige leeftijd
Cis Koppes	14 mei 1945 - 16 mei 1945 - Terugreis per fiets
Burg. Douven	Dagboek is verloren gegaan
Jan van Pinxteren	Dagboek (periode 12 oktober 1944 t/m de evacuatie) is zoekgeraakt
Jan Reiniers	Dagboek is niet ingezien

Tevens geraadpleegde dagboeken:
- Oorlogsherinneringen, H. van Soest, Ayen juli 1990
- Oorlogsdagen in Ayen, Mariet Koppes, 1 juni 1945

Nawoord

Onderstaand verhaal zegt meer dan een uitgebreid nawoord.
Zondagmiddag 29 april 1945. Concentratiekamp Dachau

De gevangenen - tweeëndertigduizend - zijn in de barakken; de helft ziek, honderden stervend of net gestorven. Dat is niet zo makkelijk te zien. .. Wer noch lebt. soll sich melden", schreeuwde gisteren, toen het transport uit Buchenwald uitgeladen was, een man van de kamppolitie. En kijk, uit de achthonderd omgevallen skeletten kwamen zo waar nog een paar botten omhoog. .
De Amerikanen moeten nu vlakbij zijn. Het kanongebulder is opgehouden en ook de duikvliegers zijn verdwenen. Bij de ingang van het SS-kamp hangt een witte vlag. Je kan hem vanaf de appèlplaats zien, wordt er gezegd, maar niemand kan gaan kijken, want het parool is: binnenblijven. Wat betekent die vlag? Overgave? Maar de wachttorens zijn nog bezet met SS en mitrailleurs staan naar binnen gericht, naar het kamp, naar ons. Niemand mag levend in handen van de " vijand" vallen.
Ik zit in barak veertien tussen Fransen en Polen. Het klokje van de blokoudste wijst half vijf. We zeggen niets; we willen ieder geluid van buiten horen. De laatste peuken zijn opgerookt; het hongergevoel keert terug. In het straatje kwijnt het licht in de plassen. We ga pen; meer van angst dan van slaap. Opeens het janken van de sirenes. Het klinkt langer, anders dan straks. Verbeelding? Nee. Iemand die het weten kan zegt: .. Pantzerspitze im Angriff". Dus toch. Ik voel iets over mijn ribben lopen, schrik en ga naar de slaapzaal. Snel kleed ik me uit, onderzoek mezelf en mijn kleren op luizen. Stel je voor dat ik op het nippertje nog vlektyfus. . . Op dat moment schieten de eerste gevangenen langs het raam voorbij. Ik ben al buiten en werp me in de branding.
Chaos. Wèg gezag, wèg regels. Van de wachttorens wordt geschoten, niet op het kamp, maar op de eerste van boom tot boom naderbijsluipende Amerikaanse soldaten. Groen; hoeden met takkenbossen, net als in de film. Ze zijn op het rangeerterrein de goederenwagons al voorbij, gesloten wagons, waaruit geen enkel geluid meer komt. Vijf dagen geleden zijn hier tweeduizend Joden in. gedreven; ze zouden verplaatst worden; het is niet gelukt. Alle tweeduizend zijn dood, gestikt. De soldaten zijn nu ook het crematorium voorbij, waar de lijken, omdat er geen kolen meer zijn, manshoog liggen opgestapeld. Uit de wachttoren die ik kan zien, tuimelt een neergeschoten SS'er; anderen lopen met hun handen omhoog. Toch lijken ze kleiner dan anders. Even later staat de eerste Amerikaan in de poort van het kamp: "HeIlo boys, here we are". Dan begint het: het juichen, het schreeuwen, het huilen. Aan flarden gescheurde portretten van HitIer en Himmler dwarrelen uit de ramen van het hoofdgebouw. Alles gaat golven. Ik heb een gevoel alsof ik wordt opgetild. Ik brul. Ik ben terug op de wereld. Maar de zieken, de stervenden in de barakken? Ze hebben het gehoord, maar ze willen het zien, beleven. En dan staat daar ineens, door ons meegetroond, een Amerikaan tussen de britsen, groot, zwijgend, niet wetend wat te doen. Enkele doodshoofden proberen zich op te richten, armen strekken zich uit. Ze willen hem aanraken, betasten. De man legt zijn

mitrailleur op tafel en begeeft zich tussen de bedden. Hij drukt handen, links, rechts. De derde die hij omhelst, is een dode. Hij loopt gewoon door naar de volgende. Als hij de barak uit is, begint hij te braken. Van de weeromstuit doe ik het ook.
Ed Hoornik DACHAU No. 68980

Ik wil dit boek afsluiten met een uitspraak van Gert Valckx die hij tijdens het interview deed:
"Ik vertel de oorlogsverhalen ook wel eens aan mijn kleinkinderen, die geloven en beseffen het allemaal niet, maar ja ze hebben ook nog nooit een granaat gezien, laat staan gehoord en dichtbij horen vallen. **Gelukkig maar."**

De oorlog?!,
die hoort in het museum thuis

Geraadpleegde bronnen

Boeken en tijdschriften

Op de Hoogte (Historisch Vereniging Hoogkerk)	W. Kat
Tussen twee vuren	A.P.M. Cammaert
Der zweite Weltkrieg zwischen Rhein und Maas	Heinz Bosch
De Gemeente Bergen voor 1945	J. Donker
Gemeente Gennep in de Wereldbrand 1939-1945	W.S.v Dinter
Tussen Groene Streep en Rode Beek	Regdy van der Hoek
Ook aan Tienray ging de oorlog niet ongemerkt voorbij	Harrie Raaijmakers
Oorlog en Herstel in Noord-Limburg 1940-1950	Dagblad voor Noord-Limburg
Het Dagblad voor Noord-Limburg 1945-1950	Dagblad voor Noord-Limburg
Spinninghe, Sevenum tijdens de WO II	Heemkundevereniging Sevenum
Velden 1940-1945	Prof. Jac. Janssen
Herinneringen uit de bezettingstijd	H.M. Hirschfeld
Slag in de schaduw	A KorthalsAltes
Oud Well op de foto	Jan Daemen, Mia Ummenthum
Opmars over de Rijn	James W. Stock
Oranje Boven in Limburg	J. van Lieshout
De WO II, wat heeft het ons te zeggen	Commissie Jeugdvoorlichting
Kriegsgräberstätten im Kleve	Landrat des Kreises Kleve
De Gemeente Bergen door oorlogsgeweld geteisterd	Gemeente Bergen
Sint Rochus Kamp Well	Th. Driessen en J. Daemen
Limburg bevrijd	Paul Weelen
Album Gestolen jeugd	Ton van Reen
Einddoel Maas	Jack Didden/ Maarten Swarts
De Meidagen van 1940	Bert Bakker
Vliegveld Venlo, Deel I en Deel II	Jan Derix
Bert Poels, mémoires Vriend en Vijand	Jan Derix
Toew 't Väöle schröwde	Gerrit Reintjes
Vrij van D-Day tot V-Day	Hengelo's Dagblad
Ontstaan van de WO II	Sietsma
Tweede Wereldoorlog en bevrijding in Venray	Museum Venray
De Gemeente Bergen in vroegere jaren	J. Donker
Bergen in oude ansichten	Europese Bibliotheek
Album gestolen Jeugd	Ton v. Reen
Volk in verdrukking en verzet o.a de Joden	J Rengelink
Het grote Gebod (Gedenkboek v/h verzet in LO en LKP)	Rogier van Aerde
Mijn Bevrijdingsjaar	Huub Mans
Meppeler Courant	J. Brinkman
Dagblad voor Noord- Limburg	Gemeentearchief Venlo

Internet:
www.geocities.com/Pentagon/7404/main.html Pauke! Pauke! The German night fighters resource page
www.danshistory.com/ww2/index.html World War II Strategie Bombing
www.stable.demon.co.uk/bomb.htm RAF Strategie Bombing
www.csd.uwo.ca/~pettypi/elevon/gustin_military/db/index.html Militairy Aircraft Database www.war-birdsresourcegroup.org The Warbirds Resource Group

Geraadpleegde archieven

Rijks Archief Limburg	Maastricht
Nationaal Archief	Den Haag
Archief oorlogsmuseum	Overloon
Stichting Archief Well e.o.	Well
Expositie 40-45	Blitterswijck
Gemeentearchief	Bergen
Gemeentearchief	Venray, o.a. Kerkarchief Well, Peel en Maas
Gemeentearchief	Deurne
Gemeentearchief	Venlo
Gemeentearchief	Gennep, o.a. Maas en Niersbode
Gemeentearchief	Marne
Gemeentearchief	Leens
Gemeentearchief	Grootegast
Gemeentearchief	Marum
Gemeentearchief	Aduard
Gemeentearchief	Rijssen
Gemeentearchief	Markelo
Groninger Archieven	Groningen
Gemeindearchiv	Kevelaer
Gemeindearchiv	Weeze
Sociaal Historisch Centrum	Maastricht
Bibliotheek Landbouw Hogeschool	Wageningen
Ned. Inst. Oorlogs Documentatie	Amsterdam
Volksbund Kriegsgraber	Berlijn
Oorlogsgravenstichting,	Den Haag
Ned. Inst Mil. Historie	Den Haag
Glencoe Rotary club	Glencoe

The Commonwealth War Graves Commission, Londen

Interviews/ info
(m.m.v.Mia Ummenthum)
Thea Deckers- Broere, Well
Gerrit Coppers, Well
Jan Leegte, Well
Mich Simons, Well
Miet Krebbers- Drissen, Well
Rinus van Aerssen, Well
Wim Sijberts, Well
Mia Arts- Kortooms, Heythuizen
† An Daemen, Well
Hay Daemen, Well
† Drikka Mulders, Well
Leen Nijsen & Jan Lemmen, Bergen
Jup & † Toon Kopczinski, Well
Jan Cornelissen & Dien Smits, Well
Sjef Vink, Well
† Stien Wijers, Well
Elly Schreurs, Sittard
Geert Vullings, Mook
Hein Brauers, Well
† Sjef & Piet Laarakker, Well
Mevr. Schraven -Swemers, Well
Oos Vink, Wellerlooi-Hamert
Lies Roosen & Thei Rutten, Well
Koos Janssen, Venlo
Flip Boeser, Kerkrade
Jan Kessels, Well
† Pierre Krebbers, Well
† Aloys Wijenberg, Wemb (Dld)
Joh. & Peter Brouwers, Kevelaer (Dld)
Miep Koppers, Tilburg
† Gert Valckx, Well
Ai Hebben, Well
Appie Thijssen, Well
Nelly Verheyen-Coppers, Well
Cella Remmen-Dura, Well
Riek Driessen-Peeters, Well
Wim Simons, Well
Mevr. van Soest- Janssen, Well
† Kai Roosen, Well
† Matthes Roosen, Well
Jan Verstappen, Oosterhout
Wiel Daniëls, Well
Lucie Thissen, Well
Nel Ripkens, Well
Leo Verdijk, Eindhoven
Jan Cornelissen, Well
Harrie Vullings, Gennep
Mia Ummenthum, Well

Dagboeken
† Jan Daemen
† An & Wilmy Daemen
Mia Arts- Kortooms
† Theo Simons
† Sjang Wijenberg
† Nelly Kessels
† Tonny van Bracht
Drika Janssen
Dina Hebben
† Stina Kessels
† Cis Koppes
† H. van Soest, Ayen
† Mariet Koppes, Ayen

Correspondentie
H. Steenmetz, Horst
H. Swindels, Zeewolde
H.van Duuren, Mook
Brabants Historisch Centrum, Den Bosch
Met diverse personen uit de noordelijke provincies: Hr. Meijer, v/d Kamp, Helder, Kamminga, Kat, Zwama, v. Zwol, Bolt, Russchen, Sluis, Kingsma, Booi.

Bijlage 1: Wereldwijd verloop van de Tweede Wereldoorlog

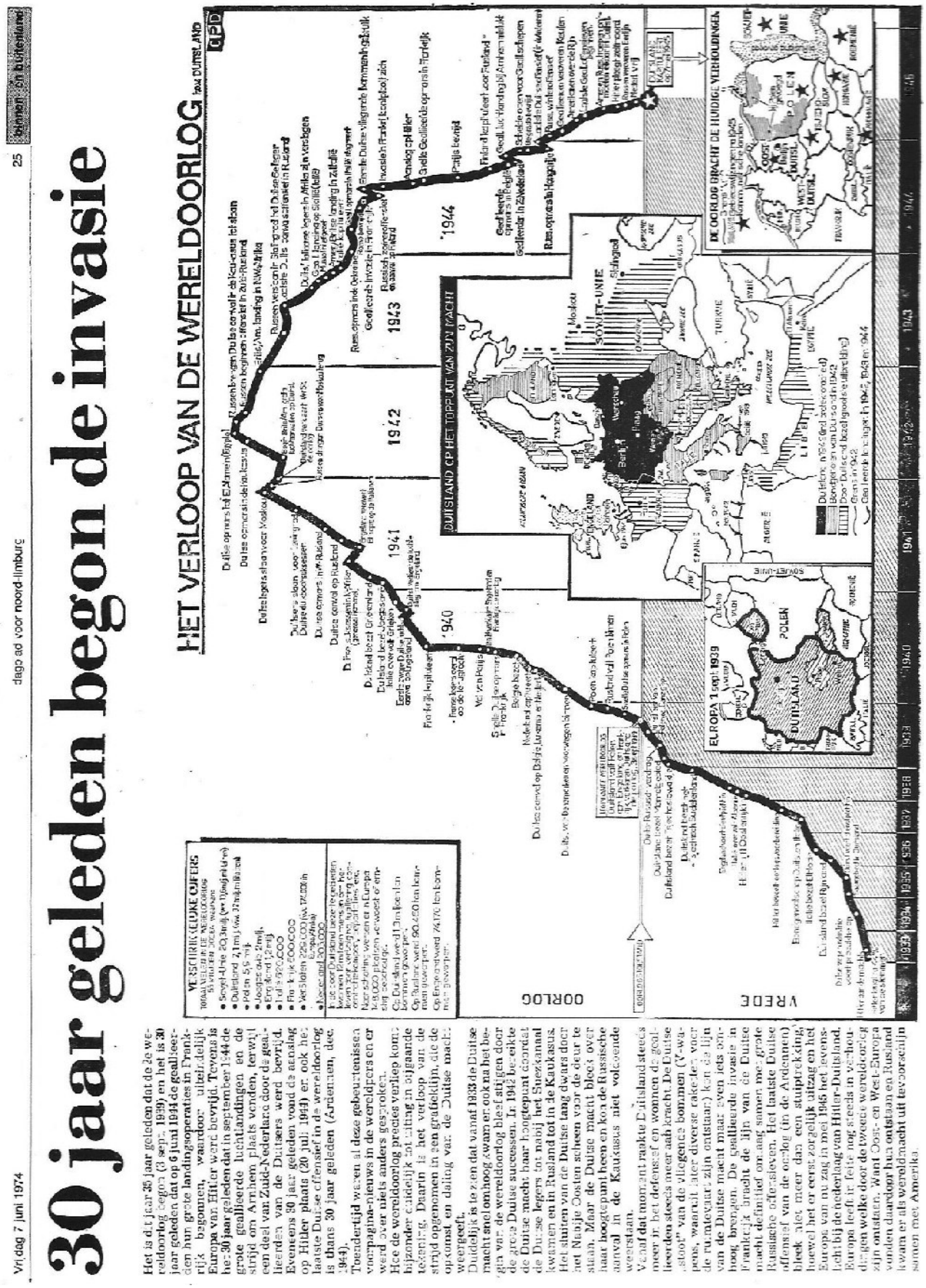

Vrijdag 7 juni 1974 — dagblad voor noord-limburg — 25 — binnen- en buitenland

30 jaar geleden begon de invasie

Het is dit jaar 35 jaar geleden dat de 2e wereldoorlog begon (3 sept. 1939) en het is 30 jaar geleden dat op 6 juni 1944 de geallieerden hun grote landingsoperaties in Frankrijk begonnen, waardoor uiteindelijk Europa van Hitler werd bevrijd. Tevens is het 30 jaar geleden dat in september 1944 de grote geallieerde luchtlandingen en de strijd om Arnhem plaats vonden, terwijl een deel van Zuid-Nederland door de geallieerden van de Duitsers werd bevrijd. Eveneens 30 jaar geleden vond de aanslag op Hitler plaats (20 juli 1944) en ook het laatste Duitse offensief in de wereldoorlog is thans 30 jaar geleden (Ardennen, dec. 1944).

Toeneertijd waren al deze gebeurtenissen voorpagina-nieuws in de wereldpers en er werd over niets anders gesproken.

Hoe de wereldoorlog precies verliep komt bijzonder duidelijk tot uiting in bijgaande tekening. Daarin is het verloop van de strijd opgenomen in een grafieklijn, die de opkomst en daling van de Duitse macht weergeeft.

Duidelijk is te zien dat vanaf 1933 de Duitse macht snel omhoog gwam en ook na het begin van de wereldoorlog bleef stijgen door de grote Duitse successen. In 1942 bereikte de Duitse macht haar hoogtepunt doordat de Duitse legers tot nabij het Suezkanaal kwamen en in Rusland tot in de Kaukasus. Het sluiten van de Duitse tang dwars door het Russische Oosten scheen voor de deur te staan. Maar de Duitse macht bleek over haar hoogtepunt heen en kon de Russische aanval in de Kaukasus niet volcoende weerstaan.

Vanaf dat moment raakte Duitsland steeds meer in het defensief en wonnen de geallieerden steeds meer aan kracht. De Duitse „stoot" van de vliegende bommen (V-wapens, waarmee later diverse raketten voor de ruimtevaart zijn ontstaan) kon de lijn van de Duitse macht maar even iets omhoog brengen. De geallieerde invasie in Frankrijk brachte de lijn van de Duitse macht definitief omlaag samen met grote Russische offensieven. Het laatste Duitse offensief van de oorlog (in de Ardennen) bleek niet meer dan een stuiptrekking, hoewel het er eerst zorgelijk uitzag en het Europa van nu zag in mei 1945 het levenslicht bij de nederlaag van Hitler-Duitsland. Europa leeft in feite nog steeds in verhouding welke door de tweede wereldoorlog zijn ontstaan. Want Oost- en West-Europa vonden daardoor hun ontstaan en Rusland kwam er als wereldmacht uit te voorschijn samen met Amerika.

Bijlage 2: Kroniek van Well tijdens de Tweede Wereldoorlog

1938

31 jan.	Beatix geboren; Optocht en groot "Oranje" vuurwerk aan de grens

1939

1 sept.	Kermis te Well wordt gesloten omdat Hitler Polen aanvalt.
dec.	De Maas wordt in de lengterichting vrij van ijs gemaakt (waterbarricade)

1940

10 mei	De Duitsers trekken om 4 uur 's nachts in Well over de grens
	De dorpskern moet evacueren ivm mogelijk frontgebied. Om 5 uur weer terug
14 mei	Ondertekening overgave Nederland
24 juni	Nieuwe kazerne aan het Moleneind gereed
7 sept.	Tragisch ongeval bij Piet Klabbers met zijn eigen kind van 4 jaar

1941

8 febr.	Duitse bezetting van het kasteel (Ortskommandant/ 80 man)
15 febr.	Eerste bommen in de Band
2 aug.	Jos van de Ven gesneuveld in Rusland
29 aug.	De gemeenteraad moet zijn functie neerleggen

1942

24 jan.	De sneeuw ligt 0,5m dik, de Maas gaat 1 week met ijs en het is -26 graden.
26 jan.	Sterfgeval Jan Korsten (NSB-er)
30 mei	Ca 1200 vliegers over Well naar Duitsland
4 juni	3 brandbommen gevallen (geblust/ geen schade)
7 juni	Geen parochieblaadje meer vanwege "papiermangel".
13 juni	100 brandbommen gevallen, schuur van Göbbels uitgebrand en een bij Dr. v. Bracht, de woning van Broekmans (Knikkerdorp) afgebrand
21 juni	Eerste schuilloopgraven gemaakt
23 juni	Schuilkelder gegraven bij de burgemeester.
25 juni	Eerste maal 's nachts naar de schuilkelder
	2 piloten met parachute uit brandend vliegtuig in Well gevallen
24 juli	Ca 20 kinderen uit Rotterdam
20 nov.	Kerkklokken voor het laatst geluid
21 nov.	Kerkklokken geroofd voor transport naar Duitsland

1943

18 apr.	Pastoor Reiné geïnstalleerd
2 mei	7 Nederlanders door de Duitsers op de Hamert gefusilleerd
10 juni	Inlevering van de radiotoestellen
juli	15 Wellse jongens naar Keulen, weer opgehaald door Elema van het Wellsmeer
19 okt.	Kapelaan Geurts vervangen door Lebens
okt.	Eerste inkwartieringen, op kleine schaal

1944

april	80 man personeel en 18 paarden in het Wellsmeer
6 juni	D-Day; invasie geallieerden in Normandie
juli	Arbeidskamp opgeheven
29 aug.	Laatste trouwpartij in de kerk aan de Maas: Chlôd- Roosen
5 sept.	Ongeordende Duitse troepen op de vlucht ivm Dolle Dinsdag
6 sept.	Pastorie en bij vele burgers/ boerderijen inkwartiering van de Duitsers
9 sept.	Burgemeester Douven duikt onder bij de familie Schreurs
	Jongens van bakker Janssen en Harry Schreurs over de Maas gevlucht
sept.	Veel granaten vanaf begin september
sept.	Vertrek NSB-ers naar de Lünerbürgerheide
sept.	Organisatie Todt (600 man) komt loopgraven, bunkers aanleggen en 200 Duitse soldaten in Well
	Geregeld slapen in de (schuil)kelders
17 sept.	Iedereen hoopvol gestemd ivm geallieerde landing bij Arnhem
30 sept.	350 koeien worden van over het veer naar Duitsland getransporteerd
12 okt.	Zwaar bombardement op pontveer, maar gemist, 5 mensen (zwaar) gewond, veel huizen zwaar beschadigd
15 okt.	Luchtfoto's van het bombardement
16 okt.	Kerk zwaar beschadigd, niet meer in gebruik
18 okt.	Kapelanie en voorportaal kapot gebombardeerd
20 okt.	Gerard Daemen, eerste Wellse oorlogsslachtoffer
	Veerpont versleept richting kapelletje en kapot geschoten
2 nov.	Kerktoren eraf geschoten
24 nov.	Zeer hoge Maas en water in de kelders, pompen
27 nov.	Blitterswijck vrij
28 nov.	Schijnevacuatie tot aan de Wellse grens
1 dec.	Wanssum bevrijd
2 dec.	De veerdam laten springen door de Duitsers
4 dec.	Molen kapot geschoten
10 dec.	Overal schuttingen in de dorpskern tegen "Feindsicht"
13 dec.	Beelden uit de kerk gehaald en naar zaal Walaria gebracht
22 dec.	Mevr. Thijssen en haar neefje dodelijk getroffen
24 dec.	Chris Wijers met tractorband over de Maas
eind dec.	Thei Roosen over de Maas naar Geijsteren gevlucht
26 dec.	Toon Rutten dodelijk getroffen

1945

1 jan.	Brückenkopf Wanssum
7 jan.	1e groep evacuatie Halve Maan, op de Kamp vertrekt naar Weeze
11 jan.	Overtocht Maas: Douven-Schreurs-Koppers-Drissen
12 jan.	Dorpskern en rest van het dorp geëvacueerd (te voet tot Weeze)
14 jan.	Met de trein om 4 uur aangekomen in Groningen
15 jan.	1e groep evacuees komt te voet aan in Gelderland, Overijssel
3 maart	Spookdorp Well bevrijd
	Aanleg van de pontonbrug, medio april weer afgebroken

9? maart	Familie Schreurs en Douven terug
16 apr.	Groningen bevrijd
5 mei	Nederland bevrijd
	Bevrijdingsfeest (ook in Well)
17 mei	Circa 500 mensen terug
26 mei	HARK-actie komt op gang
1 juni	Praktisch alle mensen terug
18 juni	School weer begonnen in zaal Walaria
21 juni	Eerste bruidspaar P. op het Veld-Derks trouwt in zaal Walaria (noodkerk)
24 juni	Twee kinderen van Deckers en twee van Thijssen verongelukt (landmijn)
27 juni	Bezoek bisschop ivm de 4 verongelukte kinderen
18 juli	Noodkerk in gymlokaal van de jongensschool
31 aug.	Bevrijdingsoptocht
1 sept.	Weer iedere dag school
sept.	Fusie voetbalclub Erica-Walaria-Combinatie (EWC)
28 okt.	Eerste en Plechtige communie na de oorlog
31 dec.	Ongekend groot vuurwerk bij de jaarwisseling

1946

17 apr.	Noodkerk in de tiendschuur van het kasteel in gebruik genomen
6 mei	Bewaarschool weer geopend
23 juni	Weer voor de eerste keer processie door het dorp
4 okt.	Kapelaan Lebens vertrekt naar Echt
10 okt.	Bezoek Koningin Wilhelmina
nov.	Parochie- bibliotheek weer open
25 dec.	Kerstmis weer normaal gevierd

1947

mei	Volkstelling; 842 mannen en 801 vrouwen in Well
5 aug.	Aankomst Glencoe-gift; 71 kisten á 100 kilo
2 okt.	Effecten Dekkersfonds F 6600,- van de kerk weer terecht

1970

jan.	Reunie Oud-Wellenaren/ Herdenking evacuatie

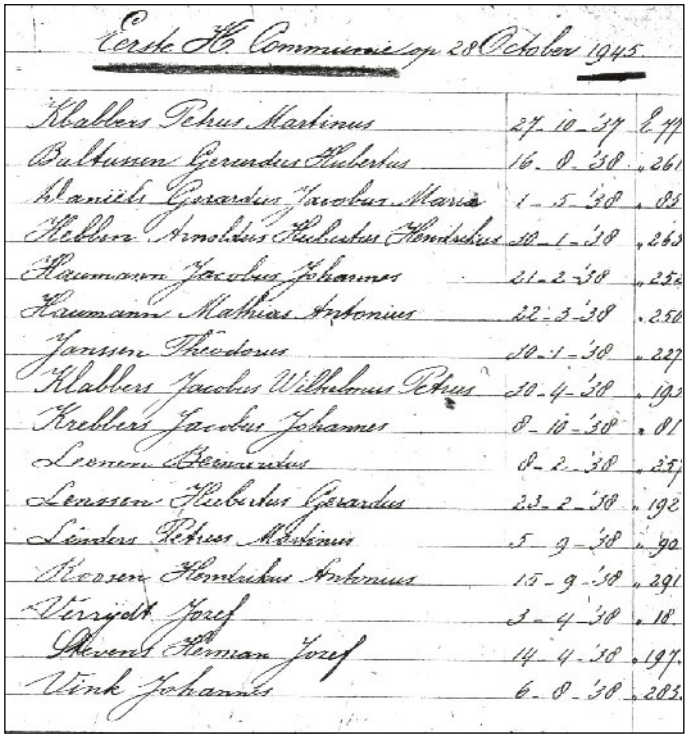

Eerste H. Communie op 28 October 1945.

Klabbers Petrus Martinus	27-10-37	277
Baltussen Gerardus Hubertus	16-8-38	261
Manders Gerardus Jacobus Maria	1-5-38	85
Hebben Arnoldus Hubertus Hendrikus	10-1-38	265
Heumann Jacobus Johannes	21-2-38	256
Heumann Mathias Antonius	22-3-38	250
Janssen Theodorus	10-1-38	227
Klabbers Jacobus Wilhelmus Petrus	30-4-38	193
Krebbers Jacobus Johannes	8-10-38	81
Leenen Bernardus	8-2-38	257
Lenssen Hubertus Gerardus	23-2-38	192
Linders Petrus Martinus	5-9-38	90
Roosen Hendrikus Antonius	15-9-38	291
Verrijdt Jozef	3-4-38	18
Stevens Herman Jozef	14-4-38	197
Vink Johannes	6-8-38	203

Kerkarchief Overzicht van de jongens die op 28 oktober 1945 de Eerste Communie gedaan hebben.

Bijlage 3: Wellse oorlogsslachtoffers/ -gewonden

Gestorven

Gestorven	*Naam*	*Lftd*	*Plaats*	*Oorlogsslachtoffer*	*1e Begraafplaats*
25/3/1944	Ferdinand Holla	21	Dorp	Arbeitseinsatz	Koblenz
20/10/1944	Gerardus Daemen	71	Kamp	Granaatscherven	Tuin v/h Klooster
20/10/1944	Maria Wetsels	30	Klooster	Nvt	Tuin v/h Klooster
5/11/1944	Joseph Jenniskens	64		Nvt	Tuin v/h Klooster
14/11/1944	Mevr v Gellecom-Verkooyen	80	Dorp	Granaatscherven	Kerkhof
17/11/1944	Joseph van Bommel	86	Wells-meer	Nvt	Tuin v/h Klooster
18/11/1944	Gertruda Vollenberg(Afferden)	47	Dorp	Granaatscherven	Kerkhof
22/11/1944	Johanna Franssen	80	Klooster	Nvt	Moleneind
23/11/1944	Johannes Jacobs	43	Dorp	Granaatscherven	Kerkhof
24/11/1944	Johanna Schrix	82	Klooster	Nvt	Moleneind
26/11/1944	Bartholina Nellissen	83	Klooster	Nvt	Moleneind
22/12/1944	Mevr Thijssen- Bergervoort	26	Knikkerdorp	Granaatscherven	Moleneind
26/12/1944	Johannes (Toon) Rutten	33	Dorp	Granaatscherven	Tuin Piet Rutten
27/12/1944	Mevr Koppers-v/d Broek	62	Dorp	Nvt	In eigen tuin

NB:
- 12/10/1944 Beschieting v/d gierpont
- Omdat de Duitsers van het kerkhof een vesting gemaakt hadden met loopgraven en mitrailleursnesten, lag dit voortdurend onder vuur, zodat het levensgevaarlijk was op het kerkhof te worden begraven.
- Ferry Holla is in 1986 naar Well overgebracht

Gestorven tijdens de evacuatie

19/1/1945	Moeder v Thei Hofmans		Borculo	Nvt	Borculo
23/1/1945	Mevr. Vrede-Stevens	85	Groningen	Nvt	Groningen
23/2/1945	Meester Verheyen		Zuidhorn	Nvt	Zuidhorn
25/4/1945	Anna Driessen	65	Groningen	nvt	Groningen
22/2/1945	Mevr Koppers (de Riet)	68	Hengelo (O)	Inslag van V I	Hengelo
11/7/1945	Doorke Meijer	7	Hoogeveen	Nvt	Hoogeveen

Verongelukt na de oorlog

24/6/1945	Pietje Deckers	10	Knikkerdorp	Landmijn	Kerkhof
24/6/1945	Hayke Deckers	6	Knikkerdorp	Landmijn	Kerkhof
24/6/1945	Albert Thijssen	6	Grote Waay	Landmijn	Kerkhof
24/6/1945	Sjakie Thijjssen	5	Grote Waay	Landmijn	Kerkhof
16/8/1945	Grad Eickmans	21	Elsteren	Handgranaat?	Kerkhof

Oorlogsgewonden

Datum	**Naam**	**Plaats**	**Gewond**
12/10/1944	Mevr. Vullings	Moleneind	Bomscherf in knie
12/10/1944	Bernadet Vullings	Moleneind	Door granaatscherf getroffen
12/10/1944	Jopie Tissen	Dorp	Kogel door de long en lever
12/10/1944	Mevr. Kwanten	Moleneind	Zwaar gewond
8/11/1944	Jan Janssen	Brouwershof	Door granaatscherf getroffen

9/11/1944	Hub Holla	Dorp	Onder Duitse auto gekomen
25/12/1944	Meisje?	Dorp	Scherf door bovenlip
27/12/1944	Sef Klabbers	Dorp	Splinters in zijn zitvlak
dec.1945	Gerda van Soest	Papenbeek	Vier tenen door granaatscherf eraf
2/1/1945	Thei Huygen	Dorp	Zwaar gewond
1947	Jan Cornelissen	Bosserheide	Blind door tankmijn

Waarschijnlijk is het aantal oorlogsgewonden groter geweest.

Bijlage 4: In Well gesneuvelde militairen

Gesneuvelde Engelse militairen

3/2/1945 Lieutenant James Wilhelm Cray * 20/5/1924 te London?
Royal Fuseliers(City of London Regt.), toegevoegd aan 1e Bn the Suffolk Regt. , nr 308426
Gevonden in het Leuken (E223) bij P. Groenen (nu fam. Wijers, Leuken 13)
Begraven te Mook II-D-6

3/2/1945 Lieutenant Kenneth John Harris * 1917 te London?
The Buffs (Royal East Kent Regiment), nr 254403
Gevonden in het Leuken, naast Lt Cray
Begraven te Mook II-D-7

21/2/1945 1e Lieutenant (Pilot) Thomas Cecil Birdwood Smith * ? te Hornchurch?
Van RAF Volunteer Reserve, nr 173785, 170 sqdn
Gevonden op de Ayerdijk (richting Wellse Hut), 1500 m v/d Rijksweg (Langenbosch)
Begraven te Nijmegen, Jonkerbos 17-B-2

NB: - Hij is in eerste instantie begraven bij het Juvenaat op de Hamert. De stichting Mill Hill (eigenaresse uit Tilburg) had ernstige bezwaren tegen een permanent War Cemetry op haar terrein en daarom zijn alle ter aarde bestelde Engelsen naar het Jonkerbos (v/d fam. Dobbelman/ Nijmegen) overgebracht.
- In het Jonkerbos liggen 1629 militairen begraven

Gesneuvelde Duitse Militairen

???? Onbekende HBY mei 50 D 28004 AP-12- 279
Aangespoeld, begraven bij de waterlozing, 140 m ten zuiden van kmpaal CXXXV

6/11/1944 Woltersdorf Herman * 9/1/1918, Fredersdorf
Ojager Flg. Regt. 92 HBY mei 50 D227778 AU-12-294
Lag begraven achter de Marechausseekazerne

28/11/1944 Kosch Hubert * 11/1/1926,
Gefr.Flh Kdtr HBY mei 50 D 22778 AU-12-293
Lag begraven bij het Zusterklooster

20/12/1944 Gefr. Barbig Wilhelm * 17/10/1926, Flonheim
20/12/1944 Gefr. Sznura Paul * 8/3/1924, Senftenberg
24/12/1944 Gefr. Meier Rudolf * 28/10/1906, Duisburg
24/12/1944 Obergefr. Kahlke Ernst * 23/5/1919, Estdorf
6/1/1945 Obergefr. Schneider Franz * 28/3/1919, Wien
8/1/1945 Leutnant Lohnert Richard * 24/3/1907, Forchheim
19/2/1944 Wilhelm Scheaffer

De opgave van de Duitse gesneuvelde militairen is verstekt door de Volksbund Kriegsgräber te Berlijn. Gebaseerd op de Wellse dagboeken en interviews zijn er ca 25 ipv 10 Duitse soldaten in Well gesneuveld. T/m 20 oktober1944 waren er al vijf gesneuvelden. De 17 gesneuvelden, die de Engelse patrouille van 2 februari 1945 noemt, is in deze telling *niet* meegenomen.

Bijlage 5: Inlevering radiotoestellen op 10 juni 1943

Naam	Adres (E)	Merk	Afw. datum
C Achten	1	Waldorp	
F Dura	4	Siera	
J Janssen	5	Waldorp	
wed Heijnen	6	BSV	
H Peeters	10		
Wed Cremers	11	Megatrom	
L Heynen	12	Philips	
J Kersen	14	Philips	17/6/'43
J Jenniskens	16	Philips	
Th Hendriks	22	Waldorp	
W Koppers	23		
Th Koppes	32	Philips	
Wed v Opbergen	33	Waldorp	
J Koppes	33	Philips	
J Vergeldt	34	Eheo	
P Huygen	35	Erres	
M Smits	36	Telefunken	
A Heyligers	41	Waldorp	
C Lenssen	43	Waldorp	
G Kessels	45	Telefunken	
J Arts	47	Philips	
J Arts	47	Telefunken	
P Drissen	49		
P Heuren	51	Weko	
F Achten	52	Philips	
W Holla	56		
W Geraerdts	58	Waldorp	
J Derks	59		
P Lenders	60	Philips	
E Tax	61	Weco	
J v Bommel	62	Weco	
A Rank	63		17/6/'43
L Koppers	64		
A Achten	67	Weco	
J Boots	68		
J Thissen	71		
E Reiniers	73	Nora	17/6/'43
G Linders	76	Philips	
W Borsboom	78		
J v Soest	79	Waldorp	
J Krebbers	81	Philips	17/6/'43
J Klabbers	82		
J Rutter	83	Wende	
G Kooter	84	Nord	
P Simons	87	Waldorp	
W Zegers	88	Siera	17/6/'43
J Linders	90	Waldorp	
G Simons	91	Waldorp	
P Tinneveld	92	Anniway	
Wed Drissen	97	Aniway	
G Simons	98	Tungsram	
H Janssen	98	Waldorp	
W v Gellecom	99	Waldorp	
J Soethof	100	Saba	
P v Bommel	101	Telefunken	
H Koppers	102	Philips	
H Koppers	102	Roland Brandt	
G v Bracht	103	Philips	
J v Sas	104	Siera	
A Bos	106	Telefunken	
A Derks	107	Waldorp	
Th Derks	108	BSN	
J Schreurs	109	Waldorp	
F Coppers	110	Saba	
J Vrede	111		
H Verheyen	114	Philips	
M Broekmans	115	Tefag	
L Jacobs	116	Philips	

Naam	Adres (E)	Merk	Afw. datum
J Albers	122		
P Jenniskens	125	Waldorp	
M Reine	127	Telefunke	17/6/'43
G Kessels	129	Philips	
L Rijs	134	Waldorp	
M Kooppers	140	Philips	
H Hagens	145	Siera	17/6/'43
A Verkoyen	146	Siera	17/6/'43
E Hermans	158	Philips	17/6/'43
F Vullings	164	Siera	
W Noy	166	Bruckner	
G Weyers	168	Siera	
A Vink	171	Telefunken	
J Krebbers	174	Philips	
G Krebbers	175	Telefunken	
J Houthakkers	177	Waldorp	
A Reiniers	178	Waldorp	17/6/'43
A Cornelissen	193	Philips	
J Lenssen	194	Nora	
J Stevens	197		
M Hendrix	199	Schaleco	
J Ariaans	204	Siera	
J Weyers	207	Philips	
J Groenen	223	Philips	
H Rutten	229	Philips	
P Kessels	236		
A Jenniskens	238	Erres	
G v Veghel	246		17/6/'43
M Valckx	248	Philips	
H Valkckx	249		
P Haumann	252	Philips	
H Luipers	256	Waldorp	
Ch Lucassen	260	Braun	
A Baltussen	261	Philips	
J Hebben	263	Telefunken	
A v Soest	264	NSF	
A Cornelissen	265	Waldorp	
C Hebben	268	Lange	
H vd Hoef	269	Eswe	
A Rutten	272	Siera	17/6/'43
B Dura	280	Telefunken	
P vd Hoef	280		
P Cornelissen	281	Hakofoon	
Th de Riet	286	Telefunken	
E Lucassen	289	Philips	
J Roosen	291	Siera	
P Peters	295	Philips	
J Thijssen	297	Philips	
A Clod	299	Ekco	
A Kopszinski	302		
P Kopszinski	303	Siera	
J Raymakers	307		
E Groeneveld	308	Gunter	
J Weys	309	Philips	
J Laarakker	315	Waldorp	
Ingeleverd: 123 radio's			

Bijlage 6: Bunkers, loopgraven en versperringen op het land van Daemen

Onderstaand een overzicht van het omgewoelde terrein en land bij de familie Daemen. Na de oorlog werden met hulp van Oorlogsherstel al deze gaten dicht gemaakt.

Bunkers
7 grote bunkers op de woeste grond (2 zonder dak)
7 grote bunkers bij huis (2 zonder dak)
4 matige bunkers zonder dak
11 kleine bunkers
1 bunker a/d Maas zonder dak (60 M3)
30 bunkers in totaal

Bomen kapot
20 appelbomen
19 wilgenbomen
2 eikenbomen
1 lindenboom
42 bomen in totaal

Prikkeldraad
165 m prikkeldraad in de boomgaard
80 m prikkeldraad aan de Maas

Gaten/ kuilen
1 mitrailleurstelling a/d Maas (40 m3)
4 stellingen voor een nevelwerper, 3x2x1½ m
1 kanonskuil zo groot als een bunker
1 stelling op het land a/d Maas
5 bomgaten in het weiland (ongeveer 10 karren zand)
2 bomgaten in het bouwland
52 eenmansgaten op de woeste grond
35 eenmansgaten in het bouw- en weiland
22 tweemansgaten op de woeste grond
515 m loopgraven op de woeste grond
120 m loopgraven op het land a/d Maas
260 m loopgraven in de wei
170 m loopgraven in half weiland en half bouwland
110 m loopgraven in weiland

Granaatgaten

Bouwland	25 gaten/ Ha	(x 14 Ha)=	350 gaten)
Weiland	20 gaten/ Ha	(x 7 Ha)=	140 gaten)
Woeste grond	40 gaten/ Ha	(x 25 Ha)=	1000 gaten)

Bijlage 7: Evacuatieadressen in het Noorden

Naam	Adres	Evacuatieplaats	Fam. evacuatieplaats	Naam	Adres	Evacuatieplaats	Fam. evacuatieplaats
Agteres	Kasteellaan 5	Opende		Linders (ouders van Mie L)	Op de Kamp 12	Niekerk	
Aersen van	Papenbeek 11	Grootegast	Piers/ Hoekstra	Linders Graat		Niekerk	
Alberts (Hoenderstr)	Hoenderstraat 21	Noordhorn		Linders Piet	Grootestraat 21	Niekerk	
Arts, fam	Grootestraat 18	Grootegast	Dr.Verster	Linders Wiel	Grootestraat 78	Zoutkamp	
Baltissen (Bosserhei)	Bosserheide 7	Ulrum		Lucassen Chris	Bosserheide 5	Doezum	
Beek Willem	Bosserheide 6	Leens	Westers H	Lucassen Engelbert	Wezerweg 6	Doezum	
Boeser Ph	Marechaussee-Kazerne	Zuurdijk	Noordhuis A.T.	Lucassen Graat (achter de berg)	Bosserheide 3	Niekerk	
Bommel van (bakker)	Grootestraat 25	Kommerzijl	de Boer C 91	Luypers Grad en Nul	Halve maan 11		
Bommel van Driekes	Knikkerdorp 29	Doezum		Luypers Hannes	Vossenheuvel 5	Niekerk	
Borsboom	Grootestraat 10	Visvliet		Luypers Thei	Vossenheuvel 3	Grootegast	
Bracht dr	Grootestraat 48	Grootegast	Dr.Bakema	Martens Jean	Knikkerdorp 6	Eenrum	A 410/419
Brauers	Grootestraat 49	Aduard	Schuitema	Mercus	Wezerweg 26	Niekerk	
Broekmans	Grootestraat 35	Groningen	Moesstraat	Mulders Jan	Leuken 8	Stroobos	
Broekmans P. (landbouwer)	Hoenderstraat 20	Leens	Steehouwer P.	Mulders wed (Halve maan)	Halve maan 5	Gelzelaar	Bij onderwijzer
Broekmans (smid)	Hoenderstraat 11	Hoogkerk	Smid L	Nijssen Dries	Halve maan 1	Rijssen	Schoolgebouw
Carnutus Pater	Kamp 16	Uithuizenmeden		Opbergen Matthieu	Bosserheide 49	Marum	
Chlod	Weezerweg 3	Niekerk		Opbergen P (van Soest)	Bosserheide 8	Hoogkerk	Sinninghe K.
Coppers (Elsteren)	Elsteren 8	Grootegast		Opbergen v. ?	Leuken 8		
Coppers (timmerman)	Hoenderstraat 12	Grijpskerk	Noordhof A186	Otten Anna +huishoudster	Grootestraat 37	Grijpkerk	
Cornelissen Andries	Zand 8	Zuidhorn		Peeters (Fransen boer)	Wezerweg	Niekerk	
Cornelissen Piet (Cooperatie)	Bosserheide 47	Zuidhorn		Peeters Harry Henricus?	Knikkerdorp 47	Pieterburen	B 178
Cornelissen Jan ?Hendrikus	Bosserheide 19	Rijssen	In de Haarschool	Peeters Helm	Knikkerdorp 47	Eenrum	A 121
Cremers	Knikkerdorp 45	Noordhorn		Peeters Petje	Wezerweg 14	Grijpkerk	Broersma ?
Cuypers (Armenhuis)	Papenbeek	Ulrum		Peeters Tinus	Vissert 8	Hoogkerk	Buist J
Daemen (Kamp)	Kamp de 16	Uithuizenmeden		Peeters Drikkes	Weezerweg	Visvliet	Sikkema
Daniels W	Grootestraat 90	Hoogkerk	Veldman	Pinksteren v.	Hoenderstraat 30	Uithuizen	B 320
Dekkers H	Knikkerdorp 41	Zuidhorn	Rozema	Raimakers Jan (hut)	Wezerweg 28	Zuidhorn	
Dekkers vr. (Bollen Gradus)	Halve Maan 9	Grijpkerk		Reine pastoor	Hoenderstraat 16	Grijpkerk	Oosterhof A 328d
Derks (timmerman)	Grootestraat	Noordhorn		Reiniers Handri	Grootestraat	Opende	
Derks Anton	Grootestraat 40	Zuurdijk	Siccema D.J.	Rensch v.	Elsteren 9	Lutjegast	
Derks Jacob Gerardus??	Papenbeek 1	Eenrum	A 308	Rensch v. Ger Leuven tuinier	Zand 10	Enumatil	
Derks Thei	Grootestraat 38	Uithuizen	Hoofdstraat A 25	Riek Kai	Leuken 14	Aduard	
Derks Johanna (strijkster)	Grootestraat 18	Zuurdijk	Hekma J	Wim Rijs	Elsteren 6	Enumatil	Dominee
Dijk v. Charly	Oude Kazerne	Uithuizen	F 25	Roef Jan	Wezerweg 1	Pieterzijl	
Dijkmans - Mie Linders	Papenbeek	Grijpkerk	Molenaar A 232	Roncken hfd Landbsch	Kasteellaan 18	Uithuizenmeden	
Dolders Hub	Sterrenbos 10	Niekerk		Roosen (Bosserhei)	Bosserheide 9	Aduard	Kuiper
Dura	Knikkerdorp 55	Aduard	Bolt	Roosen Hen (va?e)	Bosserheide 1	Doezum	
Elst v. Jacob	Bosserheide 25	Doezum		Roosen Jacob	Zand 9	Doezum	
Eykmans (Elsteren)	Elsteren 4	Grootegast		Roosen Mathias	Bosserheide 27	Houwe Wieke?	
Festen Th	Paad 4	Hoogkerk	Aussendorf	Rothof wed (Knikkerdorp)	Knikkerdorp 9	Uithuizen	B 31
Franssen dames	Grootestraat	Eenrum		Rothof Wim (Knikkerdorp)	Knikkerdorp 9	Uithuizen	
Franssen wed.	Grootestraat	Grijpkerk		Rutter (uil)	Grootesrtaat 94	Eenrum	A 7
Frenken A	Heonderstraat 27	Hoogkerk	Knol A/ Poel J	Rutten Hannes	Bosserheide 43	Leens	Steehouwer P.
Gellecom v	Grootestraat 58	Zuidhorn		Rutten Piet	Bosserheide 29	Zuidhorn	
Groenen Jan	Leuken 13	Nieuw Buinen	Trip	Rutten Theo		Markelo	Hendrik Jans
Groenen Mathieu(zn v Jan)	Leuken 13	Eenrum	A 407	Sas v.	Grootestraat	Aduard	
Haumann Gerard	Halve maan 2	Zieuwent	Penterman	Schraven Jan	Hoenderstraat 15	Hoogkerk	de Vries
Haumann Peter	Halve maan 3	Den Ham	Meyer/Laarman	Sijberts Peter	Grootestraat 66	Zuidhorn	Hamming/de Vries
Hebben H	Knikkerdorp 5	Lutjegast		Simons Frans (Rijksweg)	Bosserheide 53	Uithuizen	B 35
Hebben (Dina Derks-Hebben)	Grootestraat 19	Beilen	Hummel	Simons Gerrit (zaal)	Grootestraat 60	Noordhorn	Feenstra
Hees v P	Knikkerdorp	Uithuizenmeden		Simons Sjang	Grootestraat 86	Visvliet	Molen, v/d Weide
Hendrix Engelbert	Knikkerdorp 1	Opende		Simons Willem	Grootestraat	Visvliet	Bandsma A 79a
Hendrix H	Knikkerdorp 41	Haaksbergen		Smits (boer klooster)	Grootestraat 5	Uithuizen	B 321
Hendrix Jan	Knikkerdorp 23	Doezum		Smits wed.	Grootestraat 64	Grootegast	
Hendrix Jan (Klompenjan)	Knikkerdorp 23	Uithuizen		Soest v. (kapokfabriek)	Moleneind 2	Grootegast	
Hendrix Wim (Knikkerdorp)	Knikkerdorp 4	Zoutkamp		Soest v. Jan	Papenbeek	Hoogkerk	Barkmeijer
Hermans Eugene	Kasteellaan10	Opende		Sprunken	Grootestraat 7	Roode school	
Heynen, Lennaert	Knikkerdorp 51	Zoutkamp		Stevens Gerard	Grootestraat	Uithuizen	A 173
Hoef vd Hendr.(dakdekker)	Bosserheide 23	Warfhuizen	Torringa H.W.	Stevens Jaap	Bosserheide 6	Leens	Reenders R.
Hoef v/d Theod. (landbouwer)	Bosserheide 45	Leens	Wiersum van J.	Stevens P		Zoutkamp	
Hoef v/d P.H.(lanbouwer)	Bosserheide 45	Leens	Stol J.	Stevens Tinus	Kasteeellaan 22	Visvliet	Dijkstra B 92
Hoef v/d Jacob (eletricien)	Bosserheide 8	Leens	Weber F.W.	Stevens Johannes	Grootestraat 27	Eenrum	A 7
Holla Wiel	Grootestraat 13	Pieterzijl	Lutgendorf D 44	Stroeken	Weezerweg	Grijpkerk	Kamminga A 414
Hommen boswachter	Grootestraat 41	Groningen		Surgens		Eenrum	
Huygen J	Grootestraat 3	Grootegast		Tax Bertus	Grootestraat 23	Grijpkerk	Wiersma A289
Jacobs (brug)	Grootestraat 10	Grijpkerk		Theunissen Petronella	Knikkerdorp 27	Pieterburen	B 168
Jacobs Anton	Weezerweg	Niezijl	Wittenholt B 118	Thijssen G	Grootestraat 35	Grijpkerk	Berghuis A 227
Jacobs Jean (? Anderts)	Hoenderstraat 29	Zuidhorn		Thijssen (Meer)	Wezerweg 20	Ulrum	
Janssen Karel (Bakker)	Grootestraat 68	Hoogkerk	Mulder J/ Smits	Thijssen Anton		Grootegast	
Jans Franciskanerklooster	Grootestraat 24	Groningen		Thijssen Jozef	Knikkerdorp 35	Hoogkerk	Faber S
Janssen P (Paad)	de Paad 6	Ulrum		Thijssen wed.	Wezerweg 7	Grijpkerk	
Janssen wed Johanna	de Paad 5	Markelo	Hargeert R.J.	Thissen (post)	Grootestraat 47	Aduard	
Jenniskens (Grote Waay)	Knikkerdorp 37	Hoogkerk	Mulder R	Thissen Piet (overl. Vrouw)	Knikkerdorp	Uithuizen	A 149
Jenniskens A	Kamp 1	Eibergen		Tinneveld (bakker)	Grootestraat 72	Hoogkerk	Jongsma D
Kamps H		Uithuizenmeden		Tunnissen H (tuinman)		Marum	
Kemper	Grootestraat 62	Leens	Hegge R.T.	Valckx Drikkus (Halve maan)	Halve maan 4	Rijssen	Thuis 19/5/45
Kersten Toon	Knikkerdorp 37	Hoogkerk	Idsoingh K	Valckx Hannes (Halve maan)	Halve maan 6	Hoogkerk	Reints T
Kessels An	Hoenderstraat 4	Grootegast		Valckx Maan (kippen)	Kasteellaan 16	Zuidhorn	Drijsse
Kessels fam (Halve maan)	Halve maan 7	Ommen	Schoolgebouw	Valckx Tinus (Halve maan)	Halve maan 8	Hoogkerk	Steen J
Kessels Piet (Kamp)	Kamp 8	Roode school		Valentijn	Hoenderstraat 27	Zuidhorn	
Kessels Sir	Hoenderstraat	Hoogkerk	Ausema/ de Vries	Vegchel G.v.	Vissert 1	Zuidhorn	
Kessels Thei		Niekerk		Vegchel J.v. (Smelen)	Vossenheuvel 2	Hoogkerk	Wolters E
Kessels	Knikkerdorp 7	Doezum		Verblackt Hen (Poelma)	Grootestraat 88	Doezum	
Klabbers Graat	Leuken 12	Ulrum		Verdijk (vrouw)	Nicolaasstraat 2	Grootegast	
Klabbers Maantje	Grootestraat 96	Ulrum		Verheyen	Hoenderstraat 34	Zuidhorn	
Klabbers Piet	Grootestraat 53	Aduard		Verkoelen	Grootestraat	Ulrum	
Klabbers Thei	Bosserheide 10	Zoutkamp	van de Bleek	Verrijdt P.	Knikkerdorp 31	Doezum	
Klooster Well	Grootestraat 4-6	Groningen		Verstappen Lei	Kasteellaan 17	Zoutkamp	Wieringa
Koenen Mathias	t Leuken 2	Dieveren	Arends	Verzijl	Nicolaasstraat 10	Visvliet	Terpstra E 118
Kooter Aduard ten Horn	Grootestraat 92	Ulrum		Vink Hub	Wolfsven 1	Kornhorn	
Coppers (koster/ kapper)	Grootestraat 34	Pieterzijl		Vink Lei	Bosserheide 51	Lutjegast	
Koppers L	Grootestraat 31	Grootegast		Vink Thom	Sterrenbos 1	Lutjegast	
Koppers P	Elsteren 7	Grootegast		Vink Toon	Moleneind 9	Grootegast	Vrijstaand huis
Koppers Toon (buurman)		Grijpkerk		Vink Victor	Knikkerdorp 25	Stroobos	
Koppers Willem (Knikkerdorp)	Knikkerdorp 21	Stroobos		Vis Piet		Grijpskerk	Halm postkantoor
Koppers kl. Waay	Knikkerdorp 2	Hoogkerk		Vrede Jean		Pieterzijl	
Kopscinskie	Weezerweg 5	Ulrum	Ritsema	Vrede Jean (a.d kerk)	Grootestraat 6	Niekerk	
Krebbers (oude lui)	Grootestraat	Grootegast		Vrede Joep (kasteel)	Kasteellaan 18	Uithuizen	B 61
Krebbers (Post)	Moleneind 8	Grootegast		Vullings (meester)	Kasteellaan 1	Grootegast	Luimstra
Krebbers (smid)	Moleneind 10	Grootegast		Weyenberg Jean	Papenbeek 2	Westernieland	C 144
Krebbers Gerard (Slager)	Moleneind 6	Ulrum		Weyers Graat	Moleneind 13	Grootegast	
Krebbers Piet (Bakker)	Moleneind 5	Ulrum		Weys (hut)	Wezerweg 13	Niekerk	
Kwanten Harrie	Moleneind 15	Grootegast	Kusters	Wijnhoven Jan (Smelen)	Vossenheuvel 1	Hoogkerk	Kooistra J
Lebens kapelaan	Grootestraat 9	Leens	Hegge R.T.	Wolbertus	Grootestraat 29	Grootegast	
Leenen	Halve maan 10			Zegers (Wolfsven)	Wolfsven 2	Oldekerk	
Lemmen J	Kamp 5	Haaksbergen	Hoeve Isodorus	Zegers Helm + Truus Valckx		Uithuizen	B 250
Lenssen (Lammerskamp)	Zand 7	Grootegast		Zusterklooster	Grootestraat 4/6	Groningen	A-Kerkhof
Leenssen Toon	Zand 6	Opende	Gerner	NB. -Er is maar één familienaam genoemd, terwijl veel gezinnen over meerdere kwartiergevers verdeeld waren			
Lenssen Chris	Grootestraat 12	Noordhorn		- Vaak is de gemeente als evacuatieplaats aangehouden ipv het betreffende dorp			

Bijlage 8: Kalender 1944/1945

1944	januari					februari					maart					april				
ma		3	10	17	24	31		7	14	21	28		6	13	20	27		3	10	17	24
di		4	11	18	25		1	8	15	22	29		7	14	21	28		4	11	18	25
wo		5	12	19	26		2	9	16	23		1	8	15	22	29		5	12	19	26
do		6	13	20	27		3	10	17	24		2	9	16	23	30		6	13	20	27
vr		7	14	21	28		4	11	18	25		3	10	17	24	31		7	14	21	28
za	1	8	15	22	29		5	12	19	26		4	11	18	25		1	8	15	22	29
zo	2	9	16	23	30		6	13	20	27		5	12	19	26		2	9	16	23	30

	mei					juni					juli					augustus				
ma	1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31		7	14	21	28
di	2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29
wo	3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30
do	4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27		3	10	17	24	31
vr	5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28		4	11	18	25	
za	6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29		5	12	19	26	
zo	7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30		6	13	20	27	

	september					oktober					november					december				
ma		4	11	18	25		2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25
di		5	12	19	26		3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26
wo		6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27
do		7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28
vr	1	8	15	22	29		6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29
za	2	9	16	23	30		7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30
zo	3	10	17	24		1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31

1945	januari					februari					maart					april				
ma	1	8	15	22	29		5	12	19	26		5	12	19	26		2	9	16	23	30
di	2	9	16	23	30		6	13	20	27		6	13	20	27		3	10	17	24	
wo	3	10	17	24	31		7	14	21	28		7	14	21	28		4	11	18	25	
do	4	11	18	25		1	8	15	22		1	8	15	22	29		5	12	19	26	
vr	5	12	19	26		2	9	16	23		2	9	16	23	30		6	13	20	27	
za	6	13	20	27		3	10	17	24		3	10	17	24	31		7	14	21	28	
zo	7	14	21	28		4	11	18	25		4	11	18	25		1	8	15	22	29	

	mei					juni					juli					augustus				
ma		7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30		6	13	20	27
di	1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31		7	14	21	28
wo	2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29
do	3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30
vr	4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27		3	10	17	24	31
za	5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28		4	11	18	25	
zo	6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29		5	12	19	26	

	september					oktober					november					december				
ma		3	10	17	24	1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31
di		4	11	18	25	2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25	
wo		5	12	19	26	3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26	
do		6	13	20	27	4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27	
vr		7	14	21	28	5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28	
za	1	8	15	22	29	6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29	
zo	2	9	16	23	30	7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30	